birinci kitap

noktanın sonsuzluğu

lütfi filiz

ÖNSÖZ

İnsan, varlığının farkına vardığı andan itibaren bir yandan kainatı tanımaya çalışırken, diğer taraftan kendi derinliklerinde varlığını hissettiği "Gerçek Ben"i aramaya yönelmiş, farklı din ve inanca sahip pek çok insan kendi din ve inançları merkez olmak üzere Yaradan'a ulaşmaya çalışmışlardır.

İnsanın kendini tanıması ve kendinde var olanı görmesi fikir gözünün açılması ile mümkündür. Ancak o zaman insan fânide bâkiyi zevk edebilecektir.

Fikir gözü ya da gönül gözü ile seyredebilmek için cehil adı verilen karanlıktan kurtulup ilmin aydınlığına yönelmekten başka çare yoktur.

Asıl olan kişinin kendini gönül gözü ile görmesi ve kendinde var olan esasın farkına varmasıdır. Dört ciltten oluşan ve ilk cildini elinizde tuttuğunuz bu eser, işte bu arayışın meyvesidir.

Kitap içinde tasavvufi terminoloji mümkün olduğu kadar korunarak bunların bugünkü karşılıkları parantez içindeki bilgilerle verilmeye çalışılmıştır.

Kitapta yer alan sure ve ayetlerin yanlarındaki numaralarla Kur'an'daki yerleri işaret edilmiştir.

Kitap hazırlanırken ortaya çıkan binlerce sayfanın düzenlenmesinde tekrarlar mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmış, ancak bazı yerlerde tekrar eden konular başka bir konuya bağlandıkları için bunlar oldukları şekilde korunmuşlardır.

On beş yıllık çalışmanın sonunda özellikle 1983-1989 yılları arasında yapılmış olan sohbetlerden elde edilen notların düzenlenmesi ile ortaya çıkan "NOKTANIN SONSUZLUĞU" adındaki bu kitabın oluşmasında kaydettiği notlarla bize ilk ateşi veren Saim Öztan'ı rahmetle, sohbetlerin kitap haline gelmesindeki gayretleri nedeniyle Dr. Seyhun Besin'i şükranla anmak bize bir borçtur.

Osman Dede ve Kenzî Aziz Şenol'dan bir ömür boyunca aldığı öğretiyi, kendi düşünce ve ilhamı ile harmanlayıp ifadeye çalıştığı bu bilgilerin aktarıldığı sohbetlerden elde edilen notların bir araya getirilip düzenlenmesi ile son halini alan bu sözlerin "dildeki tercümanı" Lütfi Filiz, fâni dünyada "Fâni" ismiyle kendini hep gizlemiş, yaşadığımız şu zamanın karmaşası içinde bile sade bir dil ve anlaşılır örneklerle bilinmezi anlatmaya çalışmıştır.

A. Şenol Filiz

ALLAH

Her şeyin bir başlangıcı, bir de sonu vardır. Eğer bu başlangıç ve son aynı noktada birleşiyorsa o birleşme noktası esas, gerisi teferruattır. Kâinat da bu kuralın dışında değildir. Onun da bir başlangıcı vardır. İşte "nokta-yı kübra" diye kabul edilen o başlangıç noktasına "Allah" denir.

Allah'ın varlığının en kesin delili, kâinatın mevcudiyetidir. Nasıl bir resim ressam olmadan meydana gelemezse, kâinat da bir Yaratan olmasaydı meydana gelemezdi. Burada ressam asıl, resim fer'idir (gölge, yansıma).

Allah, zâtı itibarıyla, kendinden başka bir şey olmayan, kendisinde dolduracak boşluk bulunmayan, her ne düşünürse kendinde mevcut ve müstehlik olan, kendinden kendine *"O gün mülkün sahibi kimdir"* <40-16> diye sorulduğunda, kendinden başkası bulunmadığından yine kendi *"Her şey Allah'ın hükmü altında kahrolmuştur"* <40-16> nidâsıyla varlığını kendinde toplayan mertebedir. Bu mertebede Allah'ı Allah'tan başka bilen yoktur.

Allah zâtı olarak hüsn-ü mutlak, hayr-ı mahz ve bahr-ı amâ diye anılır. Ancak bu yönüyle düşünülemez. Düşünülse bile tam olarak kavranılamaz. Bunları düşünüp anlamaya çalışmak, koskoca bir kazanı küçücük bir tencere kapağıyla örtmeye uğraşmaya benzer ki, sonucu baştan bellidir. Bu konuda çok fazla ısrar edildiği takdirde aklî melekeler zarar görebileceği için "Allah'ın halkettiklerini tefekkür edin, Allah'ı tefekkür etmeyin" denmektedir.

Elle tutulup, gözle görülemeyen bir şey, ancak örnekle anlatılabilir. Mesela, elektrik elle tutulmaz, gözle görülmez, fotoğrafi çekilmez ama varlığı da inkâr edilemez. Anlaşılması için eserlerini görmek gerekir. Eserleriyse ampulün yanması,

buzdolabının buz yapması, vantilatörün rüzgâr vermesi, sobanın ısıtması, fırının içine konanları pişirmesi, radyo ve televizyonun çalışması ve bunlar gibi daha bir çok şeyin gerçekleşmesi, yani elektriğin bu esmalar altında fonksiyonlarını göstermesidir. Ceryan kesiliverdiği anda bu fonksiyonların kaybolması elektriğin varlığının delilidir.

Allah da böyledir ve en büyük enerji kaynağıdır. Her şey enerjisini O'ndan alır. O, enerjisini çekiverdiği anda da her şey biter. Onun için *"Aliyyülazîm olan Allah'tan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur"* <18-39> denmektedir. Burada bizi yanıltan husus, eşyayı görüp ona varlık veriyor olmamızdır.

Şey, zâtın ism-i zâhirle zuhurudur. Bunun çoğuluna eşya denir. Buradaki ism-i zâhir de ikiye ayrılır. Birincisi şey'iyyet-i sübût, yani daha zuhura gelmeden önce ilâhi âlemdeki oluşma, ikincisi ise şey'iyyet-i vücud, yani görünür âlemde meydana çıkmadır. Eşya, âyât-ı müteşabihattır ve yapılıp, yıkılır. Âyât-ı muhkemat olan "şey" ise, o eşyanın içindeki görünmeyendir ve O'nda yapılıp, yıkılma olmaz. Şeyin zuhuru kelâmla olmuştur. Kelâmsa sıfattır. Oluşma yahut eserin meydana çıkması, zâtın sıfata inmesi (yani, ileride göreceğimiz Cem'den Hazret-ül Cem'e tenezzül etmesi) ile kemâle ermiştir. Bu durum tasavvuf dilinde "Şey iken, şey'iyyet-i sübût idi, eşya olunca mezahir-ül vücut oldu" denerek ifade edilir. Bunların ne demek olduğunu ilerki bahislerde göreceğiz.

Allah'ın eserlerinin başında kâinat ve onun özeti olan insan gelir. Hiçbir şey yoktan var olamayacağına göre, bunların varlığı, ancak var olan bir yaratıcı olmasıyla mümkündür.

Allah, en muhteşem eserinin insan olduğunu, Kur'an'da insan için *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70>, *"İnsanı güzel surette yarattık"* <95-4>, *"Her şeyi ona musahhar kıldık"* <45-13> demek suretiyle belirtmekte ve insanı yüceltmektedir. Ama maalesef, aslanlar bile insan elinde ehlileşirken, insanın kendini kolay kolay yola getiremediğini görmek üzücü olmaktadır.

"Kendinden başka bir şey olmayan ve kendisinde doldu-racak boşluk bulunmayan" dedikten sonra kâinattan ve insandan bahsedilince, akla "Bunlar nereden çıktı ve nerededir" soruları takılacaktır. Bu sorulara özet olarak "Kendindendir ve kendindedir" diye cevap verilebilir.

Bu cevap, çok muğlak ve anlaşılmaz gibi görünebilir. Anlaşılabilmesi için mertebelerin bilinmesine gerek vardır. İlerleyen sayfalarda mertebeler anlatıldığında, muğlak gibi görünen konu kolayca anlaşılır hale gelecektir.

Allah, her olayda Kendi'ni kullarına bildirmektedir. Bazılarımız kaza geçirip ölümden dönmüş, pek çoğumuz kaç kez hastalanıp iyileşmiştir. O kişileri kurtarıp, onlara şifa veren kimdir?

Kim olacak, Yunus Emre'nin "Bir ben vardır bende, benden içeri" diyerek ifade ettiği, her yerde hâzır ve nâzır olan Varlık!..

Eğer o Varlık olmasaydı ne kâinat olabilirdi, ne de onun özeti olan insan... Onun için kâinat ve insan, Allah'ın, varlığını en güzel ispatlayan eserleridir.

Allah olmasaydı insan bulunmazdı
İnsan olmasaydı Allah bilinmezdi

sözü bu gerçeğin ifadesidir.

Allah'ın kâinatı ve insanı yaratmasının nedeni, bilinmek istemesidir. Kâinat, bir sıfattan, yani bir elbiseden ibaret olduğu için, Allah'ı bilemez. Kâinatta dağınık olarak bulunan akıl, zâtî olarak lâtif olan insanda toplanmış ve insan bu akılla hem kâinatı, hem kendini, hem de Allah'ı bilmiştir. Kur'an'daki *"Biz ayetlerimizi enfüste ve âfakta gösteririz ki, onların Hakk olduğunu açıkça görüp anlayabilesiniz"* <41-53> ayeti buna işarettir.

İleride insanın gelişimiyle ilgili bahislerde teferruatıyla incelenecek olmasına rağmen, burada, tenzih kapısına yönelmeden Allah'ı bulmanın mümkün olmadığını belirtmekte fayda vardır. İnsanı bu kapıya yöneltense *"Lâ"*dır.

Allah, sadece kâinatı yaratmakla kalmamıştır. Onu yöneten, perde arkasından idare eden de O'dur. Bu olay Kara-

göz oynatmaya benzer. Biz perde arkasındaki oynatıcıyı göremeyiz, sadece perdedeki gölgeyi görür ve o gölgenin hareketlerini takip ederiz. Halbuki esas iş, o gölgeyi oynatanda ve o gölgenin ağzından söz söyleyendedir. Allah'ın durumu da böyledir. Böyle olduğunu bizzat yaşatarak öğretmektedir.

İlkokula yeni başladığım yıllar Osmanlı Devleti'nin son devreleriydi. Hemen hemen hiçbir şey bulunmadığı için, aileler çocuklarını okula gönderirken ayaklarına ayakkabı bile alamazlardı. Zaten o devirlerde okullara, şimdiki gibi belirli bir kıyafetle gidilmez, her çocuk Allah ne verdiyse, değişik renklerde elbise, şalvar, püsküllü veya püskülsüz fes, ayakkabı, takunya, "tulumbacı" adı verilen tabanlı veya tabansız çevirme pabuç, yağmurlu havalarda da "duvak" denen ve başa geçirilen çuvallarla giderdi. Okulumuza yeni bir öğrenci gelmişti. Sırtında setre pantolu, ayağında bağcıklı, güzel bir ayakkabısı, elinde mavi beyaz üç katlı bir sefertası ve çantası ile muhtemelen üst seviyede bir memur çocuğuydu. Onda gördüklerime imrendiğimi hatırlıyorum. O zamanlar biz anne ve babamıza, şimdiki çocuklar gibi "Bana şunu al, bana bunu al" diyemezdik. Ayrıca diyebilsek bile, bunlar Tire'de bulunabilen şeyler değildi. O yıllarda ağabeyim Bayındır'da bir dükkân açmıştı. Onun dükkânının alt tarafında kullanılmış eşya satan dellâl pazarı vardı. Ağabeyim bir gün oradan alışveriş edip, kendine Bayram Hoca'nın terekesinden bir çuval kitap alırken, bana da daha giyilmemiş bir potin ve okula giderken yemeğimi götürmem için bir sefertası almış. Ben akşam üzeri okuldan dönünce ağabeyim, "Lütfi, gel bakayım buraya" diye beni çağırdı. Yanına gittiğimde ne göreyim? Çocuğun elinde gördüğümün aynısı bir sefertası ve bir potin... Birden şaşırdım. Çünkü, içimden geçirdiklerimi kimseye söylememiştim. Ağabeyim, ayakkabıyı giymemi söyledi. Giydim. Tam bana göreydi ve ısmarlama gibi ayağıma uydu.

Ben kimseye özendiğimi söylemediğime göre, ağabeyime bunları aldıran kimdi?

O'nu, başından böyle bir olay geçmemiş olanlar nasıl bilecektir? Nefsini bilen Rabbini bilir prensibinden yola çıkıp,

"Rabbin kim" sorusuna "Beni terbiye eden" cevabını vererek... Bu cevabın ne demek olduğu, ileride, insan bahsinde çok geniş bir şekilde açıklanacaktır. Burada sadece bir önfikir verebilmek için anlatılmıştır. Çünkü Allah'ı bilmek, O'nun içinde yaşamaktır. Bu da ancak Allah'ın, o kişiye o mertebeyi bahşetmesiyle mümkün olabilir ki, buna tasavvuf dilinde "hakikate ermek" denir. Hakikate erip O'nu bilen de Allah'ı göremez, ama her gördüğü yüzün O'nun yüzü olduğunu idrak edeceği için *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır"* <2-115> ayeti o kişide tahakkuk etmiş olur.

"Allah, hayr-ı mahz, hüsn-ü mutlak, işiten, gören, bilen, doğmayan ve doğurmayan, evveli, sonrası olmayan, öldürüp dirilten, azameti sonsuz, her şeye kâdir ve adil, merhametli ve affedici, sevginin kaynağı, çok seven ve çok kıskanan, tüm mertebeleri, sıfât ve esmayı kendinde toplayan, ânda olan, her yerde hâzır, nâzır ve her şeyden münezzeh, yegâne Ben olan, gerçek mühendis ve en büyük hayrülmâkiriyyndir".

Allah'ı, sadece bu vasıflarıyla anmanın yetersizliği ortadadır. Tüm vasıflarını sıralamaya kalkmak ciltler dolusu yazı yazmayı gerektireceği için, burada sadece bir fikir verebilme söz konusudur.

Durumu bu şekilde özetledikten sonra, bu vasıfları teker teker ele alabiliriz.

HAYR-I MAHZDIR

Hayr-ı mahz, sırf iyilik, kendinde kötülükten eser olmayan demektir. Allah'ta kötülük olmayışının nedeni, O'nun zât bakımından kenz-i mahfi (gizli hazine) olmasıdır. Nasıl bir yumurta, içinde tavuğa ait her şey bulunduğu halde, "Şurası gaga, burası bağırsak" demeden tümüyle, sevilerek yeniyor fakat aynı yumurtadan çıkan tavuğun gagası, bağırsakları, ayakları yenmiyor, atılıyorsa, Allah'ta da her şey böyle, yumurtadaki gibi olduğu için, O'nda kötülükten eser bulunmaz.

Burada insanın aklına Âmentü'de neden "Hayır ve şer Allah'tandır" dendiği sorusu gelir.

Cevabı, bu duanın, ileride göreceğimiz halkiyet mertebesine hitap ediyor olmasıdır. Çünkü, o mertebede tavuk tamamen meydana çıkmıştır.

Allah o kadar hayr-ı mahzdır ki, Peygamberimize bir hadisinde *"Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah teâlâ sizi helâk eder ve yerinize, günah işleyecek, mağfiret edeceği kimseler yaratırdı"* dedirtmektedir. Allah, asla kötü bir iş yapmadığını Kur'an'da birçok yerde *"Allah'a iftira edenler..."* <3-94 ve diğerleri> diyerek ifade etmektedir.

HÜSN-Ü MUTLAKTIR

Allah çok güzeldir ve bu nedenle "Hüsn-ü mutlak" diye isimlendirilmiştir. Bu güzelliğini kâinata serpmiş, herkes o güzellikten nasibi kadarını almıştır. Milyarlarca kul, güzelliğini O'ndan alırken, O'nun güzelliği hakkında soru soranlara Hazret-i Peygamber miraçtan döndüğünde, cevaben "Kıvırcık saçlı genç bir erkek suretinde gördüm" demiştir.

Bu noktada "Acaba herkes o surette mi görecektir" sorusu akla gelir. Milyarlarca insanı farklı suretlerde yaratan bir Varlık, hepsine aynı surette görünmek istemeyip, farklı suretlerde görünemez mi?

Bu sorunun cevabını insanda aramak gerekir... Allah, hüsn-ü mukayyet olmadığı halde, güzelliğini ölümlü olan Hazret-i Peygamberde göstermiştir. Nasıl mı?

Mukayyet olduğu halde, onu gölgesiz yapıp, Mutlak'ı onda göstererek...

İŞİTEN, GÖREN, BİLENDİR

Allah'ın azamet-i ilâhisine tahammül edilemediği için, kul O'nu göremez, ama O kendini görür. Bu, O'nun sırrıdır.

Allah *"İşitip gören"*dir <40-20>. Öyle olduğu için de kullarının her türlü ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, onlara zararlı olmayacaksa, istediklerini de verir.

Kur'an'da geçen Hazret-i İbrahim kıssasında onun, *"İnanıyorum, ama kalbim mutmain olsun istiyorum"* <2-260> deyişi ve bunun arkasından cereyan eden olaylar, yani dört ku-

şun dörder parçaya bölünüp, tekrar birleştirilmesi olayı, keza Firavun ile Hazret-i Musa arasındaki Nil'i ters akıtma konusundaki iddiada, Firavun'un sabaha kadar ağlayarak "Ey Musa'nın Allah'ı bana yardım et, beni teb'amın yanında mahcup etme" şeklindeki duasını duyup, kabul ederek ona Hazret-i Musa karşısında geçici bir üstünlük vermiş olması, O'nun varlığının ve kullarını işittiğinin delilleridir.

Son olayda pek çok incelik vardır. Bunların başında da Allah'ın, kendisine inansın, inanmasın tüm yaratıklarda mevcut olduğu ve kulları arasında ayırım yapmadığı, onlara bir zarar vermeyecekse, dileklerini kabul ettiği hususu gelir. Onun için belirli bir dini benimsemiş olanlar, kendi dinlerinden olmayanları kâfir olmakla suçlasalar bile, Allah, hepsinin Allah'ı olduğunu göstermektedir.

Allah kulunun zaruri ihtiyaçlarını mutlaka karşılayacağı için, O'ndan fazla bir şey talep etmemek lazımdır. İhtiyaçların karşılanması meselesi, aynen anne çocuk ilişkisindeki gibidir. Nasıl bir anne çocuğunun acıktığını fark eder ve hemen onu emzirmeye yönelirse, bizleri besleyen Allah da ihtiyaçlarımızı görür ve gereğini yapar.

Burada dikkat edilecek husus, önce işitip sonra görmesidir. Bu özelliğini kullarına da aynen yansıtmıştır. Kulak, insanda da hazine-i ilâhiyi toplama aracı olarak yaratılmıştır. Hazine-i ilâhi sözle, yani insanın ka'rından (özünden) ifade edilen duyguların toplanmasıyla dolar. Bunu algılayan, işiten ise kulaktır. Yeni doğan bir çocuğun birkaç yıl sadece anne ve babasının konuştuklarını dinleyip, önce kısa kelimelerle, daha sonra da basitten mürekkebe doğru ilerleyen cümlelerle konuşmaya başlaması bunun delilidir.

Allah nasıl duyar ve görür?

Kâinatta kendinden başka bir varlık olmadığına göre, söyleyen de görünen de kendisi olduğundan, nasıl biz söylediğimizi duyar ve baktığımızı görürsek, O da öyle duyar ve görür. Allah bizi yaratırken belirli frekans ve dalga boylarını algılayabilecek kapasitede yaratmıştır. Ama kendisi için böyle bir kısıtlama bahis konusu olmadığı için, O, bizim du-

yup, göremediğimiz, algılayamadığımız her şeyi duyar ve görür. Bunu yaparken de kulunun gönlüne bakar ve oradan o kulunun ne yaptığını öğrenir. Şöyle ki, her esma aslına bağlıdır. Biz de Hayy esmasıyla Allah'a bağlıyız. Bu bağ nedeniyle Allah bizden ayrı olmadığından, her hareketimiz O'nun kontrolü altında ve her yaptığımızdan haberdardır. Zaten "Allah'ın ipi" denen de bu bağlılıktan başka bir şey değildir.

Allah'ın görmediği bir şey var mıdır? Vardır! Allah rüya görmez. Çünkü, O *"Uyumaz ve uyuklamaz"* <2-255>. Uyuma ve uyuklaması olmadığı için de rüya görmez...

Allah'ın bir başka işitme ve görme aracı da kullarıdır. Böyle olduğunu kendisi *"... kulum bana nafile ibadetlerle o kadar yaklaşır ki, nihayet ben onu severim. Sevince de onun duyan kulağı olurum, o benimle duyar; gören gözü olurum, o benimle görür; eli olurum, o benimle dokunur; ayağı olurum, o benimle yürür; kalbi olurum o benimle anlar; söyleyen dili olurum, o benimle konuşur ..."* Kutsi Hadisiyle ifade etmektedir. Tabii, bir kul için bu mertebeye ulaşmak ve burada durabilmek çok büyük bir nimettir.

O halde, işiten, gören ve bilen Allah, kullarına hitabeder mi? Eder tabii... Bu hitabı da emirleriyle olur. Örneğin *"Namazı kılın ve zekâtı verin"* <2-110> emirleri bunlardandır ve O'nun kullarına hitaplarının başında gelir. Bunların ne demek olduğunu ileriki bahislerde yeri geldikçe inceleyeceğiz.

DOĞMAYAN VE DOĞURMAYANDIR

Allah'ta doğmak, doğurmak ve ölmek yoktur. Böyle olduğunu kendisi Kur'an'da *"Doğmamış, doğurmamıştır"* <112-3> diyerek söylemektedir.

EVVELİ VE SONRASI OLMAYANDIR

Allah'ın ne başlangıcı vardır, ne de sonu... Çünkü, evveli de O'dur, sonrası da... Allah'ı böyle bilmek gerekir. Zaten O'nun da *"O evveldir, âhirdir, zahirdir, bâtındır ve O her şeyi tüm olarak bilendir"* <57-3> demesindeki amaç budur.

Her şeyin bir evveli olduğu, toprağın bile toprak olmaz-

dan önce ne olduğu düşünüldüğü için, Peygamberimize kâinat olmazdan evvel Allah'ın nerede olduğu sorulmuştur. Bu soruya verdikleri cevap "Altında, üstünde hava olmayan amâdaydı" şeklinde olmuştur. Bunun anlamı "Yaşam olmayan yerdeydi" demektir ki, buralarda akıl durduğu için fazla bir şey söylenemez. Burası zât âlemidir ve "Gizli hazineydim" hadisi hükmüne girdiği için orada kendinden başka bir şey yoktur. Yaşam dendiğindeyse, sıfata iniş bahis konusudur.

ÖLDÜRÜP DİRİLTENDİR

Allah'ın *"Öldüren ve dirilten"* <3-156> olduğu Kur'an'da bildirilmektedir. Bu konuda O'nun işine karışılamayacağı için, bildiği gibi yapmasını beklemek icap eder.

AZAMETİ SONSUZ OLANDIR

Allah zâtı ve sıfâtıyla kul idrakine sığmayan bir bütündür. Bu durumu şöyle bir örnekle anlatabiliriz:

Bir kaynak ve o kaynaktan çıkan suyun durumunu düşünelim. Bu su, yolu boyunca ne kadar dallanır ve nerelerden geçerse geçsin, kaynağıyla birlikte bir bütün teşkil eder. Yol boyunca çay, dere ve nehir olarak akarken değişik isimler almış olması bu bütünlüğü bozmaz.

Nasıl derelerin isimlerinin değişik olması onların kaynaklarının farklı olduğu anlamına gelmezse, kâinattaki mevcudatın değişik isimler almış olması da onların kaynağının ayrı olduğunu göstermez. Burayı çok iyi anlamak gerekir. Çünkü Allah ve kâinatın durumu da böyledir.

Kâinatın büyüklüğü dikkate alındığında, Allah'ın *"Allah sizi kendinden hazer ettirir"* <3-28> yani "Zâtını düşünmekten men eder" demesinin hikmeti anlaşılır. Bu büyüklüğün idrak edilebilmesi mümkün değildir. İnsan kendini zorlamaya kalkarsa aklını oynatabilir. Ziya Paşa bunu anlatabilmek için

İdrak-i ma'âlî bu küçük akla gerekmez
Zirâ bu terâzi o kadar sıkleti çekmez

demiştir.

Hal böyle olduğuna göre "Azamet-i ilâhi sonsuzdur" deyip onu orada bırakmak ve dikkati kâinatın özeti olarak yaratılmış olan insana çevirerek, her şeyi onda aramak lazımdır.

Allah, azametinin sonsuzluğunu bildiği için, Peygamberimizin miracında bu sonsuzluğa bir hudut çekmek zorunluğunu hissetmiş ve onu "Dur ya Muhammed" diyerek durdurmuştur. İleriki bahislerde bu konuya da geniş olarak yer verilecektir.

HER ŞEYE KÂDİR VE ADİLDİR

Allah'ın kuvvet ve kudretine işaret eden ayetler arasında *"De ki: Mülkün sahibi olan Allah'ım, mülkü dilediğine verir, dilediğinden alırsın ve dilediğine izzet verir, dilediğini zelil edersin, hayır senin elindedir"* <3-26>, *"Geceden gündüze eklersin ve gündüzden geceye eklersin, ölüden diri çıkartırsın ve diriden ölü çıkartırsın ve dilediğine hesapsız rızk verirsin* <3-27> ilk akla gelenlerdendir. Hal böyle iken, biz O'nun malından hırsızlık yapıyor ve işimize gelen tarafı çalıp, gelmeyen tarafı Allah'a atıyoruz.

Allah istediğini yapar. O'na *"Neden yaptın, diye sorulmaz"* <21-23> ama O, yaptığını mutlaka adaletle yapar.

Allah bir şey yapmak istediğinde O'nun için ne zaman vardır, ne de güçlük. Yapmak istediği şeyi bir saniyenin belki milyonda biri kadar bir süre içinde (atomları birleştirmek suretiyle) yapıverir. Her mertebe O'nun olduğundan Allah için güçlük diye bir şey olamaz.

O isterse bir insanı bir anda atomlarına ayırıp bir başka yerde birleştirebilir. Buna "idam ve icad" denir. Burada idam, ademde (boşlukta) toplama; icad ise vücuda getirme demektir. O'nun *"Hayat veren ve öldüren"* <3-156> olması budur ve bu, Allah'a ait bir vasıftır. Böyle bir şeyi kulun yapması mümkün değildir.

Ancak, burada bir durum vardır. Allah, isterse bunu bir kulu vasıtasıyla yapabilir. Bu durumda, icraatı kulun yaptığı zehabı uyanabilir. Ancak, asla böyle bir kanıya varılmamalıdır.

Allah bir kuluna yardım etmek isterse bir başka kulunu, yardım etmek istediği kuluna Hızır yapabilir. Kul, Allah'ın elindedir ve sanki O'nun bir uzvudur. O, uzvunu nasıl isterse öyle kullanır. Bunu da kulunun aklına girip, aklını o tarafa yönlendirerek yapar. *"Her şey fenâ bulacaktır"* <55-26>, *"Sadece celal ve bağış sahibi Rabb'inin yüzü bâki kalacaktır* <55-27> ayetinin anlamı budur.

Allah, bir kuluna bir şey yapmak ister ve o yapacağı şey için bir başka kulunu ona Hızır yapmaya karar verirse, buna kimsenin karşı çıkabilecek gücü yoktur. Yapıp çatan Allah'tır.

Allah çağımızda kulları vasıtasıyla çok şeyler gerçekleştirmektedir. Örneğin, tüp bebek olayı...

Bunda, dışarıda oluşturulan zigot ana rahmine yerleştirilip, çocuk dünyaya getirilebilmektedir. Allah, bu ve bunun gibi pek çok işi, verdiği aklı yönlendirmek suretiyle, kulları vasıtasıyla yapmaktadır.

Eskiden Allah'ın beş şeyi kullarından sakladığı söylenir ve bunlara Mugayybat-ı Hamse (beş duyu ile algılanamayan beş ledünnî sır) adı verilirdi. Bu beş sırdan biri olarak da doğacak çocuğun cinsiyeti gösterilirdi. Günümüzde Allah sırlarını açıklamaya başladığı için, doğacak çocuğun cinsiyeti önceden bilinebilmesine rağmen, bebeğin ana rahmine kız olarak mı, yoksa erkek olarak mı düşeceği hâlâ sırdır. Kim bilir önümüzdeki şu on yıl içinde buna benzer daha ne ilerlemeler olacak ve Allah, hazinesindeki sırlardan hangilerini açacaktır...

Allah'ın bir işi yaparken kulunu alet olarak kullanması, o kul için büyük bir ihsandır. Bu olaya "keramet" adı verilir. Eğer bu kul Peygamber ise, o zaman olayın adı da değişir ve "mucize" olur. Keramet ve mucize göstermek kulun yapabileceği iş değildir. Bunu böyle bilmek gerekir.

O öyle bir Allah'tır ki, isterse kendisi niyet olur ve kuluna istediğini yaptırır. Görülen rengin, içteki şaraba mı, yoksa kadehe mi ait olduğu anlaşılamaz olur. Hattâ öyle olur ki, kadehteki şarap bizzat kendisi olabilir. Bunu böyle bilip zevk etmek ve nasibe razı olmak gerekir.

Allah'ın indirdiğini kimse kaldıramaz. Kaldırırsa, yine O, kendisi kaldırır. *"Allah sana bir zarar dokunduracak olursa onu O'ndan başka kaldıracak yoktur, şayet hakkında bir hayır isterse O'nun fazlını kimse reddedemez"* <10-107> ayeti bunu ifade eder. Çünkü insan, hangi mertebede olursa olsun, beşeriyet âlemindedir ve bu âlem çocukluk âlemi gibidir.

MERHAMETLİ VE AFFEDİCİDİR

Allah, "kabahatları bağışlayıcı" ve "ayıpları örtücü"dür. Bu vasıfları kendinden kendinedir. Böyle oluşu da kendinden başka varlık olmayışındandır.

Allah, her an, yaptığımız ufak tefek hataları bağışlamaktadır. Hakikatte "secde-i sehv" denen şey budur. *"Rahmetim her şeyi vâsi olmuştur"* <7-156> ayeti ve *"Allah'ın rahmeti gazabını geçer"* hadisi bunu anlatmaktadır.

Allah, daima bize *"Rahmetlilerin en rahmetlisi"* <7-151> olduğunu hatırlatmaktadır. O, o kadar merhametlidir ki, hasta bir kulunun canını alacağı zaman bile, eziyet etmiş olmamak için, onun neşeli bir zamanını bekler.

SEVGİNİN KAYNAĞIDIR VE ÇOK SEVER

Allah, *"Gizli bir hazineydim, sevilmek istedim"* derken, sevgilerin başı ve kaynağı olduğunu, her şeyi sevgiden yarattığını ve bu sevgisinin de yukarıdaki bilgiler ışığında kendinden kendine olduğunu anlatmaktadır.

Allah, kendine olan sevgi ve aşkından bir maşuk yaratmak istemiş, bu isteğini gerçekleştirmek için önce Hazret-i Peygamberi ruhen yaratmış, daha sonra kâinatı ve ondan da Hazret-i Muhammed'i maddeten yaratıp, ona, "habibim" demiştir. Habibim dediği de aslında, Muhammed aynasında gördüğü Kendi'nden başkası değildir. Onun için

Âşık maşuk bir olunca
Aşktan başka bir şey var mı

denmiş, bu suretle, hem bu gerçeğe, hem de Allah'ın bir adının aşk olduğuna işaret edilmiştir.

Allah, kâinatı muhabbetinden ve kendini bildirmek için

yaratmıştır. O'nun kendi kendini tesbih ettiği *"Semalar ve arz Allah'ı tesbih etmektedir"* <57-1>, kendi kendini andığı *"Zikredeni zikrederim"* <2-152> ve kendi kendini sevdiği *"Seveni severim"* <5-54> ayetlerinden anlaşılmaktadır. Kendinden başka varlık olmadığına göre, bu sözleri aynadaki görüntüsüne söylemektedir.

"Her şey kendinden kendine olduğuna göre, aynada kendini görmesine ne lüzum vardı" diye bir soru akla gelebilir. Bu sorunun cevabını insan kendinden verebilir. Çünkü, kalbimiz bir ayna olduğu ve kâinat diye görünen bizden yansıdığı halde, biz nasıl kâinatı görmek istiyorsak, O da öyle yapmıştır.

Allah, sevgilerin başı ve sonu olduğuna, biz de o sevgi kaynağından çıktığımıza göre, dönüşümüz yine O'na olacaktır. *"Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz"* <2-156> ayeti bunu anlatmaktadır.

Şundan emin olmamız gerekir ki, Allah bu kadar değer verdiği kulundan kolay kolay vazgeçmez. Onun için kullarına bazı vaatlerde bulunmuştur. Bunlardan biri *"Ben benden ötürü kalbi kırık olanların yanındayım"*, çok önemli olan bir diğeri de *"Rahmetim gazabımı geçmiştir"* şeklinde olandır.

Bu durum aynen bir babanın (velev ki, hayırsız bile olsa) çocuğundan; bir bahçıvanın, yetiştirdiği bir ağaçtan vazgeçemeyişine benzer. Allah, kulunu bir süre için sıkıntılı âlemlere soksa bile, sonra yine onu rahmaniyete çeker. Bunu yapabilmek için de kulunu zora sokmaktan kaçınmaz. Onun için, O'nun yaptığı her şeyde bir hayır aramak gerekir.

Allah, bu kadar severek ve överek yarattığı kuluna karşı aşırı derecede kıskanç davranır ve kulunun, nazarını başka tarafa çevirmesini istemez. Hazret-i Âdem'i, (Tevhidden ayrılıp, dikkatini sıfat mertebesinde olan Havva'ya çevirdiği için) cennetten çıkarması, bunun ispatıdır. O'nun bu kadar hassas olduğunu bilen bizim de çok dikkatli olmamız ve çocuğumuzu severken bile, onu kendi çocuğumuz olarak değil, Allah'tan bir nimet olarak sevmemiz icap eder. Kur'an'daki Hazret-i İsmail'in kurban edilmesi kıssası da, Allah'ın "Çocuğunu sev,

ama onun benden zâhir olan emrim olduğunu bilerek sev" mesajı olarak algılanmalıdır.

Bu ikazlara rağmen, Allah kimseyi korkutmaz. Korkuyu yaratan insanlardır, yani biziz. Nasıl ceza kanununun ağırlaştırılmasından suçlular korkarsa, biz de kendimizi suçlu hissettiğimiz için korkarız. Korkudan kurtulmanın yolu, O'ndan uzaklaşmamak ve "yakarsan yakıver" yahut "canımı alırsan alıver" demekten geçer.

Allah'la dost olanın korkusu kalmaz. Böyle olduğunu da Allah *"Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> diyerek ifade etmektedir. Allah, suçlu kullarının dahi umutsuzluğa kapılmamaları için *"Benim rahmetimden ümit kesmeyin"* <39-53> dediğine göre, insan, Allah'tan değil, kendinden korkmalıdır.

TÜM MERTEBELERİ, SIFÂT VE ESMAYI KENDİNDE TOPLAYANDIR

Her şey, kul da dahil, Allah'ta mevcuttur. Ama bu mevcudiyet, çekirdekte ağacın varlığı gibidir. Ağaç ne zaman çekirdekten çıkarsa, o zaman görülmeye başlar.

Mertebeler ve esmalar da böyledir. Hem gayb âleminde vardır, hem de şühûd âleminde... Her şeyin kendinde toplandığı âleme "gayb âlemi", görünür hale çıkmalarına da "şühûd âlemi" denir. *"O öyle bir Allah'tır ki, kendinden başka ilâh yoktur, gaybı ve âşikârı bilir, O rahmanürrahîmdir"* <59-22> ayetindeki Hüverrahmânürrahîm'in rahman bölümü âfaka, rahim bölümü ise enfüse aittir. İkisinin vahdeti Allah'tır ki, O da ileride göreceğimiz gibi Bâ'nın altındaki noktadır. Şah-ı Velâyet, "Ben, bâ'nın altındaki noktadır" diyerek kâinatın bir noktada toplandığını anlatmaktadır.

Bu âlemde görünen Şah-ı Velâyet olduğu halde, bâtını Hazret-i Peygamberin sırrıdır. O nedenle "Çocuk babanın sırrıdır" denmiştir. Bu konuya ileriki bahislerde çok daha geniş yer verilecektir. Onun için burada sadece değinmekle yetiniyoruz.

Allah dendiği zaman hiçbir esma anılmaz, çünkü O,

"mecma-ül esma" yani esmaların tümünün toplandığı mertebedir. Bu şuna benzer; bir insana ismiyle hitap edildiğinde, o kişinin saçından tırnağına kadar her yeri o ismin içindedir ve uzuvlarının hiçbiri ayrıca anılmaz. Başı da, kolu da, ayağı da o ismin içindedir. İşte, Allah dendiği zaman da durum budur. Orada ne kâinat, ne kul, ne de başka bir şeyin adı geçmez. *"Hû"* (O) dendiğinde ise, Allah lafzı da kaybolur.

Ama iş kesrete geldiğinde, o zaman saç, baş, kol, bacak, tırnak birbirinden ayrılır ve her biri kendi adıyla anılmaya başlanır. Kendi adıyla anılmaya başlandığında da hiçbiri, tümü ifade edemez olur.

ALLAH ÂNDADIR

Ân; geçmişi, hali ve geleceği kendinde bulundurma durumudur. Allah da geçmiş, hal ve geleceğin sahibi olduğundan ândadır. Zaman ise, kullara has bir keyfiyettir ve sadece geçmişle, hali içerir. Kulların geleceği bilemeyişlerinin nedeni, zaman kavramının geleceği içermemesidir.

Allah ândadır ve zamandan münezzehtir. "Ol" emri ânda verilmiş olduğu için, O'nun bir anda meydana getirmiş olduğu kâinatın oluşma süresi, bizim belki milyarlarca yılımıza tekabül etmektedir.

Allah ânda ve kulunun kalbine nâzır olduğu için, tecellisini ânında gösterir. Böyle olduğunu da Hazret-i Peygamberde görüyoruz. Öyle olmasaydı Kur'an Hazret-i Peygambere bir anda nâzil olabilir miydi?

Bu konuda şimdilik bilmemiz gereken şey, bekânın, ânda yaşamak demek olduğudur.

HER YERDE HÂZIR, NÂZIRDIR VE HER ŞEYDEN MÜNEZZEHTİR

Tenzih (enfüs) görünmezlik, teşbih (âfak) ise görünürlük âlemi demektir. Bu âlemlerin her ikisi de Allah'ın olduğu için, O her iki âlemde de vardır.

Allah'ın tenzihte olması "O ne yerdedir, ne göktedir, ne sağdadır, ne soldadır, ne öndedir, ne de arkadadır" cümle-

siyle, teşbihte olması ise "O her yerde hâzır ve nâzırdır" sözüyle anlatılır.

Bir zerre yoktur sensiz cihanda
Sen müncelisin her bir zamanda
Hem lâmekânsın, hem her mekânda
Bulduk visali elhamdülillâh

kıt'ası da bunu özetler.

Allah, her yerde hâzır ve nâzır, yani teşbihte olduğu zaman da görünmez, ama bir hayali vardır ve o hayali görünür. Bu duruma göre tenzihi esastır ve ahadiyettir. Teşbihi ise celâliyettir, sıfattır. Tenzih esas olduğu için İslâm şeriatı bu temel üzerine kurulmuştur. Bu yüzden islâmiyette resim ve heykel yasaklanmıştır. Ancak ismin ve resmin olmayışı öyle bir yokluktur ki, tüm avalim kendinde meknuz (hazine halinde gizli) dur. O'nun, gizliliğini meydana çıkartmasının nedeni, evvelce de söylediğimiz gibi, kendine olan aşkı ve bunu göstermek istemesidir.

Allah, sadece mânâda kalan, maddede olmayan bir varlık değildir. O, *"O öyle bir Allah'tır ki kendisinden başka ilâh yoktur, gaybı ve aşikârı bilir"* <59-22> olduğuna göre, şahadet âleminde de vardır ve şahit olunması gerekir. Çünkü Kur'an'da *"Kim ki dünyada kördür âhirette de kör olacaktır"* <17-72> demektedir.

Allah'ın, enfüste de âfakta da olduğu Kur'an'da *"Biz size şah damarınızdan daha yakınız"* <50-16> ve *"Üç kişi gizli konuşmaz ki, dördüncüleri Allah kendisi olmasın; beş kişi gizli konuşmaz ki, altıncıları O olmasın; daha az olsunlar, daha çok olsunlar, nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir"* <58-7> ayetleriyle bildirilmektedir. Bunlardan birincisi enfüste olduğunu, ikincisiyse âfakta olduğunu anlatmaktadır. Bu iki ayetle bize iletilmek istenen mesaj "Kendinizi bulun" cümlesiyle özetlenebilir ki, esas konumuz da bu olduğu için, insan bahsi hemen tümüyle buna ayrılmıştır.

Şeriat tenzihe dayandırılmış olduğu için, şeriat erbabı bu noktalara değinmekten daima kaçınır. Kaçınmalarının sebebi, evvelce de söylediğimiz gibi, mertebeleri tam olarak anla-

mamaları ve bilmedikleri için bu konular açıldığında tatminkar cevap bulamayıp, sorulanlara verdikleri çelişkili cevaplarla soru sahibini daha fazla bunaltmalarıdır. Buna basit bir örnek olarak, Kâbe için çok kullandıkları "Allah'ın evidir" nitelemesi yeterlidir. Bir taraftan "Allah mekândan münezzehtir" denirken, diğer taraftan "Kâbe Allah'ın evidir" denmesi bir çelişki değil midir?

Allah, her âlemde vardır. Bir ilâhide "Söyleyen O, dinleyen O" demek suretiyle O'na tenzih âleminden, bir başka ilâhide ise *"Sensin Allah'ım / Yok iştibahım"* diyerek teşbih âleminden hitap edilmektedir. Bunları söylerken de O'nun, zâtı itibarıyla her yönden münezzeh olduğunu, buna karşılık kâinatta noksanlık kalmaması için altı yönü yaratıp, ona altı yönden nurunu vermekte olduğunu anlatmaya çalışmıştık.

Bu konu çok önemli olduğu için, ileriki sayfalarda tenzih ve teşbih başlığı altında geniş bir şekilde incelenecektir.

YEGÂNE BEN'DİR

Allah "Benim" deme hakkına sahip yegâne varlıktır. Kendine ait olan bu benliği kullarına, yani bize de aktarmış olduğu için, biz kendimizin zannedip, "Benim" diyor ve böylece enâniyete düşmüş oluyoruz. Ben lafzı, Ben'i bilenler nazarında ferd-i camiye, bilmeyenler nazarındaysa enâniyete delalet eder. Aslında kulundan benim diyen de O'dur, ama kul bu bilince varamadığı için enâniyete düşmektedir. Kulun, bu bilince varması ve enâniyetten kurtulabilmesi için "Lâmevcûde illâ Hû"yu geçmiş olması lazımdır. Onun için "Ben" derken çok dikkatli olmak lazımdır.

Allah yegâne "Ben" olduğu halde Kur'an'da zaman zaman "biz" tabirini kullanmaktadır. Böylece zâtıyla "Ben", kullarıyla "biz" olduğunu ima etmekte ve kesretinin de kendinden gayrı olmadığını anlatmaktadır. *"Ene"* (ben) dediği zaman *"Yegâne kahhar Allah'tır"* <40-16> cevabını verdiği ândaki durumu, yani her şeyin yok olup, kendinden başkasının kalmadığı hali kastetmektedir. *"Nahnü"* (biz) dediği zaman ise yarattıkları da işin içine girmiş, yani mertebesi de-

ğişmiş olmaktadır. Bu nedenle tasavvufî eğitimde çok sık kullanılan "Benliği bırak" sözü "Ben lafzını sahibine ver" anlamını içerir.

MÜHENDİS-İ HAKİKİDİR

Allah, yaratılış planını a'yan-ı sabitede yapmış ve yaptığı bu planı *"kün"* (ol) emri ile uygulamaya koyarak kâinatı oluşturmuştur. O emir hâlâ cari olduğu için de oluşma ve gelişme devam etmektedir.

Bu konu ileriki bahislerde tekrarlanacağı için burada işaret etmekle yetiniyoruz.

EN BÜYÜK HAYRÜLMÂKİRİYN'DİR

Bu söz bize değil, kendine aittir. Kur'an'da *"Mekrettiler ve Allah da mekretti, Allah mekredenlerin hayırlısıdır"* <3-54> diyen kendisidir. Ancak O'nun yaptığı mekir (hile) bizimki gibi zararlı değil, kulları için faydalı hilelerdir.

Allah'ın yaptığı en büyük hile, Hazret-i Musa'nın dediği gibi, dünyayı bize var göstermesidir. Eğer öyle olmasaydı insanlar şu üç günlük ömürlerinde dünyaya ve dünya malına tapmaya kalkarlar mıydı?

Bize dünyayı nasıl var göstermiştir? Her şey kendinden ve bir mânâdan, bir düşünceden ibaret olduğu halde, o mânânın muhafazası olan kabı bize var gibi göstermekle...

Aynı şekilde birbirine zıt esmalarla bir taraftan Firavun'u yaratıp, ona firavunluk yaptırmak, diğer taraftan da Hazret-i Musa'yı yaratıp onu, doğru yolu göstersin diye peygamberlikle görevlendirmek, "Tavşana kaç, tazıya tut demek" değil midir?

Bu konu ileride mertebeler öğrenildiğinde yerine oturacak ve daha iyi anlaşılacaktır.

ÂN NEDİR, ZAMAN NEDİR?

Ân, Şah-ı Velâyet'in *"Ben bâ'nın aldındaki noktayım"* dediği, on sekiz bin âlemi kendinde toplayan noktadır. Bu noktanın açılıp, kapanması zamanı meydana getirir.

Ân bir noktadır. Bu nokta uzatıldığında sonsuza ulaşan bir hat meydana gelir. Bu hat üzerinde bir nokta esas alınır ve o nokta merkez olmak üzere bir daire çizilecek olursa, bu dairenin çapına zaman adı verilir.

Dakikanın altmışta birine saniye, saniyenin altmışta birine de salise denir. Salise insan tarafından hissedilemez. Ancak kronometre ile tespit edilebilir.

Bunlar zamanın âna en yakın uzaklıklarıdır. Arayı biraz daha daraltırsak zaman kavramı hemen hemen yok olacaktır. Bu küçük zaman parçası çok daha iyi geliştirilmiş modern aletlerle tespit edilebilir, fakat çap sıfırlanıp, pergelin iki ucu birleştirilirse, zaman kavramı ortadan kalkar ve görünmezlik âlemine girilmiş olur. İşte, "ân" denen, bu merkez noktasıdır ve "ân-ı daim" diye adlandırılır. Burada "zaman-ı daim" değil, "ân-ı daim" dendiğine dikkat etmek lazımdır. Çünkü ân sabit, zaman ise müteharrik (hareketli) dir.

Zaman, bir bacağı ânda duran pergelle çizilen dairenin, bu hat üzerinde meydana getirdiği çaptır, demiştik. Çap ne kadar büyük olursa olsun, daire daima 360 derecedir. Bunun ne ifade ettiğini ileride, sıfat bahsinde göreceğiz.

Ân noktası hem zamanın, hem de dairenin merkezidir. Her şey o merkezde birleşir. O halde ân ve zaman bir pergelin iki bacağı gibidir. Bir ayağı merkezde, yani ânda durur, diğer ayağı ise hareketlidir ve zamanı gösterir. Semâ yapanların bir ayaklarını sabit tutup diğer bacaklarıyla bu sabit duran ayaklarının etrafında dönmeleri ân-zaman ilişkisini sembolize eder.

Allah ândadır. Öyle olduğu için de verdiği *"kün"* (ol) emri ân-ı vahitte (bir anda) gerçekleşiverir. Merkezden uzakta olan kulun da aynı şekilde, "ol" emri vermesi mümkündür. Bir kulun ev yaptırmak üzere "kün" dediğini düşünelim. Bu

emri verdikten sonra, önce bir mühendise plan yaptırmak, sonra o plan için belediyeden ruhsat çıkartmak, daha sonra da sırasıyla, müteahhit bulup işi ona vermek, malzemeleri temin etmek, gerekirse işçi ve ustaların çalışmalarını kontrol etmek, ev bittikten sonra oturma ruhsatı almak, suyunu, elektriğini bağlatmak ve nihayet içine taşınmak, o kişinin en az bir yılını alacaktır. Ama aynı "kün" emrini Allah verdiğinde bu süre sadece bir ân olacaktır. O'nun kâinatı yaratması da böyledir. Yaratılış süresi bizim zamanımıza göre milyarlarca yıl sürmüş olabilir, ama bu süre O'nun için sadece bir ândır.

Rüyalarımız ân ile zaman arasındaki farkı bize, bir ilâ iki saniyelik süre içinde birkaç yıllık serüvenler yaşatarak anlatmaktadır.

Ân ile zaman ilişkisi bizim algılama kabiliyetimizle bağlantılıdır. Ân devamlıdır, zaman ise o devamlı olan ândan bizim algılayabildiğimiz kadarıdır. Bunu daha iyi anlatabilmek için bizim ışık ve ses algılamalarımızı örnek vermek faydalı olacaktır.

Biz, ışık huzmelerini bir yere kadar takip edebiliriz. Daha sonra ışık görünmez olur. Ama bizim göremiyor olmamız o ışık huzmelerinin yok olması demek değildir. Onlar, biz göremesek bile, sonsuzlukta yoluna devam eder.

Aynı durum ses için de geçerlidir. Kulağımızın duyabildiği ses frekansları ve ses şiddeti bellidir. Ses belirli bir frekans aralığının dışına çıkar veya belirli bir şiddetin altına inerse, biz o sesi duyamayız. Ama o ses dalgaları, biz duyamasak bile, yayılmaya devam etmektedir.

Bizim "kayboldu" dediğimiz ışık huzmeleri ve ses dalgaları aslında kaybolmamakta, ânda toplanmaktadır. Bizim onlar için "kayboldu" deyişimiz, onların, zamandaki algılama kapasitemizin dışına çıkmış oluşundandır. Allah'ta ise böyle bir tahdit olmadığı için, bizim "kayboldu" dediğimiz şeylerin hiçbiri O'nda kaybolmaz.

Allah, insanların algılama kapasitesini orta düzeyde kalacak şekilde ayarlamıştır. İnsan ânda yaratılmıştır. Bu ne-

denle bir ayağı anda, yani nokta-yı kübrada, diğer ayağı ise zamandadır. Allah, Kur'an'da bir yerde *"O semadan arza doğru her işi tedbir eder sonra o iş O'nun indinde sizin bin yılınıza tekabül eden bir günde çıkar"* <32-5>, bir başka yerde ise *"Melekler ve ruh O'na müddeti elli bin yıl olan bir günde çıkarlar"* <70-4> demekle aradaki uzaklığın farklı olabileceğine işaret etmiştir.

Keza *"Görmüyor musun Rabb'in gölgeyi nasıl uzatmıştır"* <25-45> deyişi de bizi ânda yaratıp, zamana attığını ima etmektedir. Onun için insanda ân da vardır, zaman da...

Ân gönül âlemidir, akıl âlemidir. Zamansa, bu dünya âlemindeki yaşamımızdır. Biz insan olarak zaman açısından kulluğa, ân açısındansa ulûhiyete bağlanmış durumdayız demektir ki, bu da Allah'la bağlantımızın en güzel ispatıdır. Kaç yaşında olursak olalım, gözümüzü kapattığımız anda tüm hayatımızın gözümüzün önünden geçivermesi, aklımızın ve gönlümüzün ânda oluşunun delilidir. Ayrıca reflekslerimiz de ân ile bağlantımızı gösterir.

Aklın ânda oluşu, Allah'ın *"Ben önce aklı yarattım"* deyişi ile sabittir. Ahirette de zaman değil, ân-ı daim geçerlidir.

Allah, insanın ânla bağlantısını *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> ayetiyle bildirmekte ve bu ayetle bizde hem zaman, hem de ân olduğuna işaret etmektedir. Bunu anlamamızı sağlamak için de haccı farz kılmıştır. Hac'ta Kâbe tavaf edilirken, Kâbe'ye yakın olanların, turlarını kısa sürede, Kâbe'den uzakta olanların, uzaklıklarıyla orantılı olarak daha uzun zamanda tamamlamaları, ân-zaman farkını en iyi anlatacak örneklerden biridir. Kâbe'ye yakın olanlar âna yaklaşmış, diğerleri ise zamanın değişik uzaklıklarında kalmış gibi olurlar. Bu noktada işin içine istidat meselesi girmektedir.

İstidat, âna yakınlıkla çok yakın ilişkilidir. Âna yakın olanların kavrama ve anlama kapasitesi yüksektir. Bir insanın anlama ve kavrama kapasitesi ne kadar kısıtlıysa, o kişi ândan o kadar uzakta demektir.

Zamanda, mazi (geçmiş), hal ve istikbal (gelecek) adeta

birbirinden ayrılıp, ayrı anlamlar kazanmıştır. Ândaysa bunların hepsi bir noktada toplanmıştır. Böyle olduğu için de zamanda yaşayan biz, ancak yaşadığımız süre içinde kalan geçmişle, içinde yaşadığımız hali bilebiliriz. Daha önceki zamanlar hakkındaki bilgimiz ancak bize anlatıldığı kadar olur. Lakin, geleceği bilemeyiz. Ândaysa bizim bilemediklerimizin hepsi var olduğu için, Allah tümünü bilir, yani her şey O'nun ilminde mevcuttur. Bu mevcudiyet tıpkı yumurta içinde tavuk bulunması gibi, yani istidat halindedir. İstidat kademe kademe tenezzül ettikçe biz de görüp, anlayabiliriz.

Biz, zamanda yaşadığımız için, ânda olanları bilemeyiz. Burada çok incelikler vardır. Biz "Allah yazdıysa bozsun" deriz. Allah yazdığını bozmaz, ama hedef değiştirebilir. Bunu şöyle anlatabiliriz. Bir ok, yaydan çıktıktan sonra bir daha dönüp yaya girmez, mutlaka atıldığı istikamete doğru ilerleyecektir. Ama o okun hedefi vurması istenmiyorsa, hedefi biraz kenara çekmek mümkündür. O zaman, ok atıldığı istikamette gittiği halde hedefe isabet etmemiş olur ki, buna tasavvuf dilinde "Şahadet âleminden gayb âlemine çekilme" denir.

Şahadet âlemi, elle tutulup gözle görülür, kısacası beş duyu ile algılanabilir âlem, gayb âlemi ise beş duyu ile algılanamayan âlemdir. Rüyalar, kendine göre bir görüntüsü olmasına rağmen, gayb âleminin malıdır. Bir olayın şahadet âleminden gayb âlemine kaydırılması hedefin biraz çekilivermesi demektir ki, bunu ileride bir hikâye ile daha kolay anlaşılır hale getireceğiz.

Zaman ve âna örnek olarak bir saatin yelkovanını göstermek de mümkündür. Yelkovanın bir ucu merkezde olduğu için yerinden hiç kımıldamıyormuş gibidir. Sabit intibaını vekredilebilir bir hızla o merkez etrafında döner. Merkezdeki rir. Diğer ucu ise, yelkovanın büyüklüğüne göre gözle de farucu da hareketlidir ama, hareketli olduğu fark edilmez.

Allah isterse zamanı âna çeviriverir ki, bunun en basit ve anlaşılabilir örneği, bazen insana bir saatin bir gün veya bir günün bir yıl gibi gelmesi ve bir türlü geçmek bilmemesidir.

Aynı şekilde, bazen kısa bir mesafe insana yürümekle bitmeyecekmiş gibi gelebilir. Ama, bazen de bunun tam tersi olur. Eski tabirle "bast-ı zaman" (zamanın uzamış gibi olması) ve "tayy-i zaman" (zamanın kısalmış gibi olması) denen haller bunlardır. Bu durumlar tamamen Allah'ın kontrolünde olduğu için, O, bu süreleri çok kısaltabilir veya çok uzatabilir.

İnsan olarak biz, zamanda ân için yaşıyoruz. Zaman, bu güne gelinceye kadar geçirdiğimiz tüm safhalardır. Zamanda ân ise şu kadar yıllık ömrümüzde görüp geçirdiklerimizin bir anda gözümüzün önünden geçivermesidir. Bu geçiş bir saniye bile sürmez.

Âna geliş insan noktasıdır. Bu gelişte insan, kâinattaki her şeyi kendinde toplamış ve kendisi ân, kâinat zaman olmuştur. Tasavvuf öğretisinde "Kâinat insan etrafında döner" denişinin nedeni budur.

Ânda yaşam, kıyametiyle, ahiretiyle ân-ı daimde olmak demektir. Ânda doğmayan, dolanmayan bir güneş vardır. Orada doğmak, doğurmak yoktur. Orası *"De ki: O Allah bir'dir, Allah sameddir, doğmamış, doğurmamıştır ve O'nun hiçbir eşi de yoktur"* <112-1,2,3,4> dediği yerdir.

İnsan noktasına geldiğimizde (tabii gelebilirsek) bizim vücudumuzdakiler yine kendimizden zâhir olacaktır. Herkes sevdiğine ayna olacak, tüm aza ve kuvasının her zerresi birer âlem olarak intişar edecek (yayılacak) ve kâinatı oluşturacaktır. Nasıl burada her şey atomlardan oluşmuş ve her atom da çekirdeği ve ona bağlı partiküllleriyle bir bütün teşkil etmişse, biz de onun gibi sonsuz âlemler teşkil edeceğiz. İşte ahiret âlemi dediğimiz âlem, çok özet olarak budur. Bu konuya ileriki bölümlerde geniş olarak temas edeceğiz.

Günümüzdeki teknolojik gelişim zamandan âna doğru bir yakınlaşma içindedir. Mesela, eskiden sesler plaklara alınıp, saklanırken, bugün daha net ve aslına daha uygun şekilde kasetlere ve kompakt disklere alınmakta, yıllar boyunca da bozulmadan saklanabilmektedir. Belki bir gün gelecek, geliştirilmiş, son derece hassas cihazlarla yıllar önceki sesleri de tespit etmek mümkün olabilecektir. Aynı şeyin görüntü

cihazları için gerçekleşemeyeceğini kim iddia edebilir? Çünkü, bu söylediklerimizin hepsi ânda mevcuttur. Kaybolma zamana has bir keyfiyettir.

"Dem bu demdir" sözü, âfakı enfüse, yahut ânı zamana getirmek demektir. Neşe-i Ulâ bu demdir. Kalû-belâ'da *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim"* <7-172> sorusuna *"Evet Rabbimiz'sin"* <7-172 > diyen ruhların âfaktaki o anını bu güne getirmek, "Dem bu demdir"i yaşamak demektir ki, bunun adı da "el tutmak"tır. El tutmak, ândaki "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim" sorusuna "Evet" cevabını vermek demektir.

O'nu uzakta aramaya gerek yoktur. O devirde evet diyenlerin mümin, demeyenlerin kâfir olduğu söylenir. Eğer Kalûbelâ bugüne getirilirse, o zaman bu kural bu gün ve bu âlemde de geçerli olur.

Âfak ve enfüs, Furkan ve Kur'an gibidir. Furkan fark âleminde görülen, Kur'an ise iç âlemde okunan demektir. Onun için insan, gözünü yumduğunda tahakkuk ederse, kendini kendinde bulmuş olur. Aynı şekilde gözünü yumup âfakı gözünün önüne getirirse, onu kendinde bulmuş olur. Gözünü açıp kâinatı gördüğündeyse, o gördüğü de kendinden gayrı değildir. Bu durumda içindeki dışına çıkmış, içi dış olmuş demektir ki, bu bir mısır tanesinin patlamasına benzer.

İLÂHİ MERTEBELER

Allah'ın gayb âlemindeki varlığını şühûd âlemi dediğimiz görünür âleme yansıtması bir ânda, fakat etap etap gerçekleşmiştir. Bu durumu bir periskopu örnek alarak anlatabiliriz.

Periskop, bilindiği gibi, denizaltılarda bulunan ve denizaltı denizin derinliklerindeyken deniz üstünde seyreden diğer gemileri görmeye yarayan, bir seri aynadan yapılmış, boru şeklinde bir alettir. Aletin içindeki aynalar, borunun su üstüne çıkarılabilen üst ucuna yerleştirilmiş mercekteki görüntüyü, denizaltının içinde kalan borunun alt ucundaki

merceğe yansıtabilecek şekilde yerleştirilmiştir. Aynaların her birini birer ilâhi mertebe veya tasavvufi tabiriyle, birer âlem olarak kabul edersek, görüntünün ortaya çıkmasıyla en alttaki merceğe yansımasının bir anda oluşunu da anlamamız, yani Allah'ın istediği bir şeyin kâinatta anında meydana çıkmasını idrak etmemiz mümkün olur.

İnsanın, hayale vücut vermeksizin, vücudun Allah'ın olduğunu kavrayabilmesi için bazı mertebeleri bilmesi ve anlaması şarttır. Bunlar; Hüve, Allah, Rab, Hakk ve Halk mertebeleridir. Bunların tümü aynı, tek varlığın değişik mertebelerde aldığı isimlerdir. Bu mertebeleri kavrayıp, yerine oturtmadan Allah'ı öğrenmek mümkün değildir.

Mertebeleri anlayabilmek için bir tarafından çıkılıp, diğer tarafından inilen bir duvarcı merdivenini veya bir piramidi göz önüne getirmek gerekir. Yaratılış denen olay bu merdivenin zirvesinden en alt basamağına inmek (nüzul), geri dönüş ise, en alt basamağından zirveye tırmanmak (uruc) tır. Merdivenin basamakları mertebeleri, bu basamaklardaki panaroma ise âlemleri sembolize eder.

İlâhi mertebeleri bir marul veya lahanaya benzetmek de mümkündür. Dıştaki bir yaprağı koparılınca altından bir yaprak daha çıkar. O da kaldırılınca bir daha, o da kaldırılınca bir daha ve böylece en içteki, yahut göbekteki Zât'a kadar gidilir ki, tohumu yapan orasıdır. Onun için sadece ahadiyet demek yetmemekte, onu da ahadiyy-ül kesre, ahadiyy-ül ef'al, ahadiyy-üs sıfât, ahadiyy-ül ayn ve ahadiyy-üz zât diye safha safha belirtmek gerekmektedir.

Bu mertebelerin hiçbirinde henüz zuhura çıkmış bir şey yoktur. Onun için buralar her şeyin olup, hiçbir şeyin olmadığı yerlerdir. Durumun anlaşılabilmesi için örnek olarak bir çekirdek ele alınabilir. Çekirdek, çekirdek halindeyken içindeki ağaç görünmez. Ağaç meydana çıktığında, o çekirdeğin içinde ağaca ait her şeyin bulunduğu anlaşılır, ama bu kez de çekirdek görünmez olur. Çekirdeğin tekrar oluşabilmesi için ağacın gelişip, meyve vermesi ve o meyvenin de olgunlaşması icap eder.

Meydana çıkış kulluk mertebesidir. Çekirdek halindey-

ken kulluk yoktur. O mertebede, yani ahadiyette sadece Allah vardır. Buraya tenzih (görünmezlik) âlemi denir. Çekirdekten ağacın çıkması teşbih (görünürlük) âlemine geçmek demektir. Bundan sonraki görünenlere, yani ağaç, dal, yaprak, çiçek gibi bölümlere çekirdek denemez. Bunlar için ancak "Hepsi çekirdekten çıkmıştır, yani tenzihten yaratılmıştır" denebilir.

İşte, Allah'ın kâinatı yaratışı, kâinatın Allah'tan çıkışı da böyledir. Böyle olduğu için de Allah tenzihte, kâinat ise teşbihtedir. Hıristiyanların Papa'yı Hazret-i İsa yerine koymalarının, yani Hazret-i İsa'ya teşbih etmelerinin nedeni budur.

Benzer bir durum bizim tasavvufî eğitimimizde de vardır ve bu konu ileride, yeri geldiğinde çok geniş bir şekilde anlatılacaktır.

HÜVE (HÛ)

O'nun görünmeyen âlemdeki durumudur. Bu mertebe gayb âleminin malıdır. Kendini göreceği aynayı yaratmadığı mertebe olduğu için, burada kendini kendinden başka bilen yoktur. Mevlid'de "Cümle âlem yok iken ol var idi" cümlesiyle kastedilen nokta burasıdır. Burası "Allah'ı Allah'tan başka bilen olmayan" ve tasavvufta karşılığı bulunmayan, yegâne mertebedir. Diğer tüm mertebelerin birer karşılığı vardır. Örneğin, Allah'ın karşısında kul, Ahad'ın karşısında Vahid, Rab'ın karşısında merbub, Hakk'ın karşısında halk olması gibi... Böyle olduğu için tasavvufta bir rakamı adetten sayılmaz ve tek sayılar üçten başlatılır. Burası O'nun bisükûn olduğu mertebedir.

ALLAH

Tüm esma ve sıfâtı, yani iyisiyle kötüsüyle her şeyi kendinde topladığı mertebedir. Burada Hakk da vardır, batıl da... Fakat *"Hakk geldi, batıl yok oldu"* <17-81> hükmü gereğince hak ortaya çıktığı anda batıl yok olur. Bunun anlamı iyi düşünceler ortaya çıktığında kötü düşüncelerin kaybolmasıdır. Bu hususa da ileride geniş bir şekilde yer verilecektir.

Allah mertebesi, O'nun *"ene"* dediği yerdir. Burada da kendinden başka bir şey yoktur. Ancak, bu mertebede kendine kendinden bir ayna yaratmış ve aynadaki görüntüsüne "Ahmed" adını vermiştir. Yani, Ahad'ken bir mim alıp, Ahmed olmuştur. Daha sonra da kendini nur-u Muhammedî olarak kâinata yansıtmıştır. Nurun yansımasıyla Akl-ı küll olan Âdem'le, onun aynası, yahut nefs-i küll olan Havva'nın meydana çıkması sağlanmıştır.

Bu durumu başka bir ifade ile "Masdar-ı gayrı mimî iken masdar olmuş ve buradan sudur etmiştir" diye de anlatabiliriz. Bu mertebe ileride göreceğimiz gibi sükûn makamıdır.

Bu mertebeye "ahadiyet-ül ayn" veya "taayyün-ü evvel" isimleri de verilir. Uructaki karşılığı ise "makam-ı mahmud"dur ve Zât iken Ahad olan Allah'ın, bir mertebe inmekle Ahad ve Vahid diye kendi içinde kendine yansımasıyla, kendine kendinden bir ayna yarattığı mertebedir. Burada Ahad da birdir, Vahid de birdir. Ahad zâtıdır, yani güneştir. Vahid ise, tek olan o güneşin huzmelerinin tek çıkış merkezidir. Huzmelerin her biri, o kaynaktan çıktıktan sonra ayrı bir parmak izine sahip olacaktır ki, bunu ileride vahidiyet bahsinde anlatacağız.

Burada mim, Allah'ın kendine kaynak yarattığı masdara işarettir. Allah o masdarı kendine kaynak yapıp oradan sudur etmektedir. O masdardan sudur eden ise masdar-ı mimî, yani Peygamberdir ve buna tasavvuf dilinde "Nur-u Muhammedî" adı verilir.

Masdar ile masdar-ı mimînin vahdeti Allah yahut masdar-ı gayrı mimîdir. (Kainat ile insanın birleşmesi Allah'tır.)

Mim harfinin ne olduğu daha ileriki bahislerde Hurufat-ı ilâhiye başlığı altında açıklanacaktır.

Allah'ın bu mertebedeki birliği, aynen bir incire benzetilebilir. İncir de birdir, ama içinde binlerce incir ağacı meydana getirebilecek çekirdek bulunan birdir. O çekirdeklerin her biri ileride birer incir ağacı meydana getirecek ve O birin kesretini oluşturacaktır. İşte Kur'an'da geçen *"İncir"* <95-1> budur. Bu incirin yeri ise ulûhiyet piramidinin zirve noktasıdır.

Allah denilen varlık bir sahiptir. Sahip ise sohbet edilen, arkadaş, yani insan-ı kâmildir. İnsan-ı kâmil denen bu insan, Görünmeyen'in tam aynası olan Ahmed'dir. Ancak, burada Allah, Ahmed adını verdiği aynasından ayrı değildir. Bu durumu bir örnek vermeden anlatmak imkânsızdır. Misal olarak güneşi ele alabiliriz.

Güneş, güneş olarak tektir ve ahaddir. Bunun ışını ise vahiddir. Allah'ın *"Yegâne kahhar"* <40-16> oluşu, isterse ışınını vermeyebilir anlamındadır. Işını olmasa bile, güneş yine varlığını koruyacaktır.

RAB

Her zerrede mürebbilik sıfatıyla meydana çıktığı mertebedir.

HAKK

Bir iken tüm hayallerde kuva (kuvvetler) halinde, esma tahtında (değişik isimlerde) göründüğü ve hepsini kendinde topladığı, "insan-ı kâmil" (Âdem-i mânâ) mertebesidir. Bu mertebe kökleri yukarıda, dalları aşağıda olan ve "Tûba ağacı" diye adlandırılan mertebedir. Allah bu mertebede ikinci mim'i de almış ve yarattığı bu mertebede kendine Peygamber demiştir. Başka bir ifade ile masdarken masdar-ı mimî olmuştur. Bu mertebe de tüm kâinatı kapsadığı için "Bir kabirden bin bir adlı Mehmet çıkacak" denmiş ve çıkan Mehmet'ler halk mertebesinde görünür hale gelmiştir.

Burası, Ahmed'ken nur-u Muhammedî olarak kâinata yansıttıklarını, tekrar kendinde topladığı mertebedir ve ne demek olduğunu ileride göreceğimiz hareket makamıdır.

Buraya kadarki mertebelerin tümü manevi mertebelerdir ve gözle görülmez. Çünkü, bu mertebelerde henüz maddesel hiçbir şey yoktur.

Bu mertebenin uructaki karşılığı ileride göreceğimiz Cem mertebesidir. Cem mertebesinde maddi, manevi her şeyi kendinde toplayan Allah'tır. Meydana çıktığı anda adı Hakk olur. Meydana çıkış, zuhura delalet eder. Gaipte olana

Allah, O'nun zuhurunaysa Hakk denir. Onun için Hakk Teâlâ zuhurdadır.

Allah'ın dış âleme akseden nuruna rahmaniyet, gayb âlemindeki Hazret-i Peygamberin nuruna ise rahimiyet denir. Bunlar iki güneştir. Bu iki güneşe zâhir ulemaları, yaz güneşi ve kış güneşi derler. Bu konuya ileride rahimiyet, rahmaniyet bahsi işlenirken tekrar dönülecek ve daha geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Buralar, bilmeyenler için çok zor anlaşılır yerlerdir, ama bilenler için öyle değildir. Tıpkı derslerin öğrenciler için zor fakat öğretmenler için kolay oluşu gibi...

HALK

Görünecek olanların bulunduğu mertebedir, ama o görünecek olanlardan işleyen yine görünmeyecektir. Tıpkı Peygamberde Hakk'ın görünmeyişi gibi...

Her şey *"Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz"* <2-156> hükmünce dönüp dolaşıp aslına kavuşacağı için, halk olarak görünen de yine alâ-meratibihim kendine rücu edecektir (geri dönecektir). Bu dönüşün nasıl olduğunu ileride insan bahsinde göreceğiz. Ancak şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz ki Allah verdikçe insan bu mertebeleri kendinde bulmaya başlar ve Hakkiyeti bulduğunda "Enel Hakk" der. Bu söz söylendiğinde görünen halk bile olsa, bu sözü ondan söyleyen, ondaki görünmeyendir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu mertebe ve buna ait halkıyet âlemindeki yaratılışın ayan-ı sabitede olmasıdır. Dolayısıyla, halk edilenler, henüz mim alarak mahluk haline intikal etmemiştir.

Mertebeleri kısaca anlattıktan sonra bunlara ait âlemleri de anlatmak icabeder. Bunlar sırasıyla, ahadiyet, ulûhiyet, rübubiyet, hakkıyet ve halkiyet âlemleridir. Bunlardan hakkıyet ve halkıyet âlemlerinin teferruatını insan bahsine bırakarak, diğerlerini burada anlatacağız.

İLÂHÎ ÂLEMLER

Âlem kelimesi alâmetten gelir. Allah'ın varlığından ve ilimden haberi olmayanların, âlemleri anlaması mümkün değildir.

İlâhî âlemlerde, fenâ mertebelerindeki gibi suret, yani görüntü yoktur. Onun için buraları, görünen bir şeyi anlatır gibi anlatmak mümkün değildir.

Bazı kitaplar, ilâhî âlemleri "ahadiyet üç türlüdür" diyerek kısaca, bizim masdar-ı gayrı mimî, masdar ve masdar-ı mimî diye anlattığımız üç makamla sınırlarlar. Bunlara göre, masdar; sudur eden, masdar-ı mimî; çeşitli renklerde ortaya çıkmış olan, masdar-ı gayrı mimî ise bu ikisinin toplamından ibarettir. Buna kısaca; Ahmed, Peygamber, Allah üçlüsü adı da verilir. Burada Ahad'ın amacı Peygamberdir. Çünkü Ahad, kendini aynada görecektir.

İlâhî âlemlerin kendine göre yolları vardır ve bu yollar, duvarları camdan yapılmış labirentlere benzer. İnsan gider, gider ve bir de bakar ki, duvara çarpmış. O zaman yanlış geldiğini fark eder. Böyle bir labirente girmeye niyetlenen kişi, ikide birde bir duvara çarpıp, geri dönmek istemiyorsa, ya önceden yolları çok iyi öğrenmeli yahut da bir bilenin elini tutup, yola onunla çıkmalıdır.

Aşağıda kısaca anlatacağımız ilâhî âlemlerde sadece halikiyet vardır. Buralarda mahlukiyet yoktur. Buralar zâtî âlemlerdir.

Zâtî mertebelere ait olduğu halde, bu âlemlerde de namaz vardır. Ancak buradaki namaz görünür âlemdeki gibi, başı tekbir, sonu selâm olan namaz değil, başı doğmak, sonu ölmek olan daimi namazdır. Buna "hayat namazı" adı verilir. Bu namaz, insan noktasında kılınır. İnsan noktasının âna geliş olduğunu, ân ve zaman bahsinde anlatmıştık.

AHADİYET ÂLEMİ

Ahadiyet, birlik âlemi demek olup mertebelerin zirve noktasıdır. Bu mertebede cisim, resim, isim, hayal, hattâ

Hakk'a yer yok, sadece, zâtı itibarıyla, dünya kelâmı olduğu için Allah isminden bile münezzeh olan O, yani Hû vardır.

Ahadiyet âlemi, O'nun, kendini kendinden başkasının bilmediği bir âlemdir ve "gayb-ül guyub âlemi" olarak adlandırılır. Parçalanması mümkün olmayan bu âlem "Allah'tan gayrısı bilemez" ve "Gaybı ancak Allah bilir" ya da Kur'an'daki ifadesiyle *"De ki: Semalarda ve arzda Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"* <27-65> yeridir. Peygamberimize "Kâinat yaratılmazdan evvel Allah neredeydi" diye sorduklarında, cevaben "Altında, üstünde hava olmayan amâdaydı" dediği âlem burasıdır. Hiçbir canlı oksijensiz yaşayamayacağına göre, demek ki, burası oksijenin dahi henüz yaratılmamış olduğu, Ahadiyyet-üz zât makamına ait bir âlemdir.

Henüz ayna (insan) oluşmamış olduğu için, bu âlemde zevk yok, sadece gına ve doygunluk vardır. Eğer zevk olsaydı, Allah, kendine bir ayna yaratma ihtiyacı duymayacağı gibi, zıtlıkları ve kâinatı da yaratıp *"Ben her gün bir şandayım"* <55-29> demez, görünür âlemde de kulları için evlilik denen müesseseyi oluşturmazdı. Allah, kendinde mevcut olanların zevkine varmak için mertebeleri yaratmıştır.

Buraya "bahr-ı amâ" (bilinmezlik âlemi) adı da verilir. Amâ, yokluk değil, görülmezlik, bilinmezlik demektir.

Bu âlemi anlatabilmek için, insanın gözünü kapatıp, her şeyle ilişkisini koparttığı ve sadece kendini düşündüğü bir anı misal gösterebiliriz. Böyle bir anda nasıl kimse o kişiyi bilip onun hakkında fikir yürütemezse, Allah'ın bu âlemdeki durumu da böyledir. Buraları, ancak O nasip ederse bilinebilir ki, bunun için de insanın, aklen milyarlarca yıl öncesini de içine alan ân-ı daime ulaşabilmiş olması lazımdır. O zaman, orada doğup, batmayan bir güneşin bulunduğu anlaşılır.

Ahadiyet âlemi bir tohum, bir çekirdek veya bir yumurta gibi olduğu için tenzih âlemidir. Bu âlemde her şey çekirdeğin içindeki ağaç gibi vardır. Nasıl çekirdekte ağaç yok, ama ağaç olma istidadı varsa, yani o çekirdekten ağaç çıkabiliyorsa, bu mertebedeki her şeyin durumu da bunun gibidir. Nasıl

ağaç, çekirdekten çıkmaya başladıktan sonra, devresini tamamlayıp, tekrar çekirdek halini almadıkça, çekirdeğe giremezse, burada da durum aynıdır. Asıl olana rücu (dönüş), sadece urucla, yani basamakları inip, tekrar tırmanmakla mümkündür.

Ahadiyeti anlatmak, o telkini almamış olanlar için imkânsızdır. Çünkü, ortada elle tutulup, gözle görülür bir şey yoktur. Bu nedenle mutasavvıfların çoğu konuyu buraya kadar getirip, burada bırakır, derinliğine dalmazlar. Biz de kafaları çok fazla karıştırmadan, birkaç cümle ile yetinip, diğer mutasavvıfların yolunu takip edeceğiz. Çünkü, buraları Allah isminden bile münezzeh olan yerlerdir.

ULÛHİYET ÂLEMİ

İlâhi âlemlerin Allah mertebesine ait olanıdır. Bu âlemde, Allah kendinden yarattığı aynasında kendini müşahede edip, kendine âşık olduğu için, sadece aşktan bahsedilebilir. Allah'ın bir adının Aşk oluşunun nedeni de budur. Bu âlemi başka bir kelime ile anlatmak mümkün değildir, çünkü bu mertebede henüz sıfat oluşmamıştır.

Burası tenzih ve teşbih, Allah ve aynadaki görüntüsü, Ahad ve Samed (Vahid) yahut Allah ve Peygamberin birlikte olup, karşılıklı olarak birbirlerini gördükleri ve âşık oldukları âlemdir. Allah ve Peygamber burada bir bütünün iki yarısı gibi oldukları için, bu yarılardan birine "şems-i mutlak", diğerine, yani aynadaki görüntüsüne de "şems-i mukayyet" demek mümkündür. Hazret-i Peygamberin "Beni gören O'nu gördü" demesi ve Allah'ın *"Allah'a itaat resûle itaattir"* <64-12> anlamındaki ayetle Peygamberinin bu sözünü teyit etmiş olması, O'nun, aynı zamanda kendini Peygamber suretinde gösterdiğini ima etmektedir. Zaten Kelime-i Tevhid'in bölümü de ulûhiyet âleminin zuhurda görünmesine işarettir. *"Muhammeden resûlullah"* (Muhammed Allah'ın resûlüdür)

Bu durumu anlatmak için bir ağacı misal olarak göstereliriz. Biz, ağacın gövdesini görüyor ve o gördüğümüz gövdeye "ağaç" diyoruz. Ağacın kökünü ve o kökten gelip, ağacı tü-

müyle besleyen özsuyunu göremiyoruz. Görüp, ağaç adını verdiğimiz o gövdeyi meydana getirenin, kökten gelen özsuyunun kesifleşmesi olduğunuysa hiç düşünmüyoruz.

Gövdeyi oluşturan kabuk, ağacın beslenmesinden sonraki artıklardan meydana gelmiş olduğu için, kabuğu soyulan ağaç yaşayamaz. Ağacın yaşayabilmesi için, mutlaka kabuğunun bir kısmının sağlam olması lazımdır.

Kâinat ağacı da böyledir. Onun devamlılığını koruyabilmesi için de mutlaka, "vahidiyet" denen Peygamber, insan-ı kâmil veya mürşidin, yani Allah aynasının mevcudiyeti gereklidir. İşte İhlâs suresinde <sure 112> *"Allah samed'dir"* <112-2> diye geçen samedaniyet-i ilâhi budur ve burası, ağacın ihtiyaçlarının karşılanma yeridir. Bu ihtiyaçlar karşılandığı sürece devamlılık vardır. Karşılanmadığı anda her şey son bulur, yok olur. Her gün binlerce var olduğu söylenen şey veya eşhasın (şahısların) yok oluvermesi, ihtiyaçlarının karşılanmasındaki duraksamanın neticesidir.

Bu noktada "Allah Peygamberinden ayrı mıdır" diye sorulduğunda, "Değildir" diye cevap vermek gerekir. Çünkü, bu iki kavram, aynı mefhumun en üst ve en alt mertebelerine verilen isimlerdir.

Maddi ve manevi her şey bu âleme dahil olduğu için, bu âlem "ulûhiyet deryası" olarak adlandırılır.

RÜBUBİYET ÂLEMİ

Bu âlem, Rab mertebesine ait terbiye âlemidir. En büyük terbiyeci ise akıl nuruna sahip olan insandır.

Akl-ı küll ve insan prototipi olan Âdem'e *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> ayeti hükmünce esmaların öğretilmesi, bu âlemin zirvedeki ilk tezahürüdür. Daha sonra tüm âlemlerde bu fonksiyon Rab-merbub, öğretmen-öğrenci, mürşit-mürit ikilileriyle devam ettiği gibi, hayvanlarda da genetik bilgi nakli şeklinde ortaya çıkacaktır. Mesela, bir ineğin yeni doğan yavrusunu yalayıp, zarını yırtması hayvanın aldığı genetik terbiyenin, yani Rabb-ül Erbab'ın onu yaratırken verdiği terbiyenin sonucudur.

HAKKİYET ÂLEMİ

"Heyûlâ âlemi" adı verilen düşünce âleminde oluşanların, birer esma tahtında a'yan-ı sabitede tespit edildiği âlemdir. Buraya "kenz-i mahfi âlemi" de denir. Bunun bir diğer adı da "şey'iyyet-i sübût"tur.

A'yan-ı sabite kelimesindeki a'yan, gözler veya görüntüler anlamına gelebileceği gibi, su kaynağının ağzına da "göz" dendiği için, kaynağın çıkış yeri mânâsını da verebilir.

A'yan-ı sabite, Allah'ın, kendindekileri bilinçli olarak görüp, kendinde tespit ettiği mertebedir. Bunun ne olduğunu anlatabilmek için, insanın Arş-ür rahman timsali olan beynini misal getirmek mümkündür.

İnsan beynindeki milyarlarca hücrenin her biri farklı birer esmaya tekabül eder. Bu esmaların içinde iyileri olduğu gibi, kötüleri de vardır. Çünkü kemâlâtın izharı bunu gerektirmektedir. İşte a'yan-ı sabite de bunun gibidir.

Buna "şey'iyyet-i sübût" denmesinin nedeni, Allah'ın, buradakileri kendi kesretinde görüyor olmasıdır. Burada olanlar zamanı geldikçe *"kün"* (ol) emri ile şahadet âlemine gelip, görünecektir.

A'yan-ı sabite, Allah için geçerlidir. Hakk mertebesinde dahi olsa, kulun bunu ispatı mümkün değildir. Çünkü, bu mertebede henüz kul yoktur, kul oluşmamıştır. A'yan-ı sabitedeki kul, yumurta içindeki tavuk gibidir. Bu nedenle de kendi varlığını ispatlaması imkânsızdır. Onun varlığını anlacak Allah bilir. Buraları çok iyi düşünüp, anlamaya çalışmak lazımdır.

A'yan-ı sabite değişir mi? Kul açısından bakılırsa değişmez, çünkü kulun bunu değiştirmesi mümkün değildir. Fakat, Allah için kayıt olmadığından, O isterse, istediği gibi değiştirebilir.

Arada heyûlâ âlemi diye geçen âlem ise aşk deryasının kaynaması sonucu, "taayyün-ü sâni" de denen, a'yan-ı sabitede tespit edilecek oluşumların hazırlık safhası, yani zihinde oluşturulup, düzene konma devresidir. Başka bir deyişle ilâhî harflerin oluştuğu âlemdir. Daha sonra bu harfler bir-

leştirilip heceleri, kelimeleri, ayet adı verilen cümleleri ve sonuçta da Kur'an'ı meydana getirecektir. Buna "hayaller âlemi" adı da verilir.

A'yan-ı sabitede bulunanların, kendilerine göre elbiseleri vardır, ama bunlar görülmez elbiselerdir. Böyle olduğu için de bu âleme "ahadiyy-ül kesre" adı verilmiştir.

Bu âlemde ahadiyet, kesretin bir olması, yani çok olanın bir olması anlamına gelir. Zaten ismi de buradan gelmektedir. Bu nedenle görünen çokluk, O'nun birliğini inkâr nedeni olamaz. Olayı bir misalle anlatabilmek için elimizde bir elma olduğunu ve bunu kolay yiyebilmek için sekiz dilime ayırdığımızı farz edelim. Bu sekiz dilimden her biri ayrı birer elma değildir. Sekizi bir araya geldiğinde bir elma eder. İşte, Allah ve kâinat da böyledir. Kâinat kaç parça olursa olsun, tümü bir uluhiyetten ibarettir, yani bir Allah'tır.

İnsanın da böyle olduğunu, ileride, vahidiyet bahsinde geniş bir şekilde göreceğiz. İnsan da birdir. Geri kalanlar onun kesreti veya gölgeleridir. Bunları böyle bilmeden tevhide ulaşma imkânı yoktur.

Bu konularda sadece tenzih ve sadece teşbihi dikkate almak birer açıdan doğru, birer açıdan yanlıştır. "Sırâtelmüstakîm" adı verilen doğru yol, bu yanlışlarla doğrular arasındaki berzahtır. Bu yolda ilerleyebilmek için de mutlaka, mertebeleri bilmek gerekir.

Bir insan için en yüksek mertebe acziyettir. İnsan acziyetini idrak edip, bildiklerinin, ancak Allah'ın kendine verdiği kadarı olduğunu anladığında, Allah'ı bulmuş olur. Bundan sonrasında tenzihten teşbihe geçiş vardır ki, bir şiirimizde "Yaşarlar her yerde Allah'çasına" denmesi buna işarettir. Bunun ne demek olduğu insan eğitimi bahislerinde daha geniş olarak anlatılacaktır.

Allah'tan başka bir mevcut olmadığını, O'nun, kâinatı içinden ve dışından kapsamış bir kuvvet, kudret olduğunu ve zâtı itibarıyla isimden münezzehliğini biliyoruz. Ancak, O'nu anlatabilmek ve anabilmek için, bir isim vermek mecburiyeti vardır. Bu sebeple sıfatlarından yola çıkılarak, kuvvetin kaynağı olduğu için kuvvet-i ezelî ve menba-ı kuvvet, her şeye kâdir olduğu için kudret-i ezelî ve menba-ı kudret, her şeyi sevgiden yaratmış olduğu için Aşk, kâinatı nurdan yaratmış olduğu için nur-u ezelî, çok güzel olduğu için Hüsn-ü Mutlak, her şeyi mükemmel surette planladığı için Gerçek Mühendis, her şeyin sahibi olduğu için Halik-i Mülküs-semâvât, kelâmın sahibi olduğu için nutk-u ezelî ve kelâm-ı Kadim gibi isimler verilmiştir. Ayrıca her millet de kendi dilince bir ad takmıştır.

O'nun isimleri arasında ism-i âzam olarak bilineni Allah ismidir. Çünkü, bu isim tüm esmaları kendinde toplamıştır. Allah lafzının ism-i âzam olma nedeni, baştan itibaren hangi harfi eksilirse eksilsin, geri kalan harflerin O'nu ifade edebilmesidir. Şöyle ki, baştaki elif harfi kaldırılsa geriye Lillâh kalır. Bunun bir lâm'ı alınsa geriye Lehû kalır. İkinci lâm da kaldırılırsa geriye kalan Ah olur ve "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste" atasözünün gerçekleşmesini sağlayan mertebeye işaret eder. İkinci elif de kaldırılırsa geriye kalan Hû olur ki, onun anlamı da, "O"dur.

İşin aslına bakılırsa bu isimleri, kendi varlığını bildirmek için Allah kendisi koymuştur. Şöyle ki, kendini kendinde görüp taayyün-i evvel, Kendi'ni kesrette görüp taayyün-i sani, hayal âleminde görüp âlem-i misal, şühûd âleminde görüp âlem-i şahadet ve nihayet insanda görüp onu meydana getirmek suretiyle bu mertebelerdeki isimlerle anılır olmuştur. Burada bahsedilen insanın Hazret-i Peygamber, yani insan-ı kâmil (efendi, mürşit) olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur. Çünkü kâinat *"Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"* hadisi hükmünce, O'nun için yaratılmıştır ve diğer

insanlar, O'nun birer gölgesinden başka bir şey değildir. Böyle olduğu, ileride, vahidiyet bahsinde teferruatlı olarak anlatılacaktır.

Bu isimlerin hepsinde görünen O'dur. Tabii görebilen için...

Görebilenler, gözleri açılmış olanlar; göremeyenler ise körlerdir. Burada kör olanlar da yine O'na döneceklerdir ama, burada göremedikleri gibi orada da göremeyeceklerdir. Bu konu da ileride, geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Allah kelimesinin ebced değeri 66'dır. Bu nedenle Nesimî Divanı'nda her Allah kelimesinin karşısına bu değeri ifade eden sin ve vav harfleri konmuştur. Bizim C.C. (Celle Celâleh) harflerini koyuyor olmamız, Allah'ın kâinatta celali ile tecelli ettiğini anlatmak içindir. Cemalî tecellisi ise Hazret-i Peygamberde olmuştur ki, bu konu ileride daha geniş bir şekilde anlatılacaktır.

TENZİH VE TEŞBİH

Tenzih, evvelce de söylediğimiz gibi, görünmezlik âlemi anlamında kullanılır ama esas mânâsı nezahet, temizlik, paklık demektir. Yani yokluk âlemi değil, Kendi'ni Kendi'sinin bildiği saflık âlemidir.

Teşbih ise benzetme anlamına gelir. Kısacası "asıl değil ama asıl gibi" demektir. Bir başka ifadeyle, mânâyı maddede görmektir.

İslâmiyeti anlayabilmek için, tenzih ve teşbih konusunu çok iyi bilmek, bunu yapabilmek için de evvelce anlatılanları hazmetmiş olmak gerekir. Allah'ın tek ve yegâne varlık olduğunu idrak edip anlattığımız mertebelerini öğrenmeden tenzih ve teşbihi, bunu bilmeden de İslâmiyeti anlamak, hazmetmek ve yaşama geçirmek mümkün değildir.

Tenzih ve teşbih, zuhurla, yani halkiyet mertebesiyle birlikte ortaya çıkar. Zuhur, görünür hale gelmek demektir. Bu

da şüunat-ı gaybiye ve şüunat-ı mevcudiye diye iki şekilde oluşur.

Şüunat-ı gaybiye, bir mühendisin projeyi kafasında oluşturması gibidir. Allah'ın her şeyi a'yan-ı sabitede oluşturması budur.

Şüunat-ı mevcudiye ise, bu projenin meydana çıkarılıp, ona uygun binanın dikilmesi demektir. Bunun Allah tarafından uygulanışı, yaratılış olarak bilinir.

Allah, Gayb-ül Guyub âleminde kendini biliyordu. Bildiklerini bize bu âlemde bildirdiğine göre, bize bildirene bildiren tenzihte bile olsa, bildirirken teşbihte görünmüş ve Kendi'ni Kendi bildirmiştir. Eğer öyle olmasaydı, ikinci bir bilenin daha varlığından bahsetmek gerekirdi ki, bu da şirk olurdu.

Buraları böyle anlamadan İslâmiyeti çözmek ve çelişkilerden kurtulmak mümkün değildir.

Görülene "Allah" demek, O'nu bir esma ile hudutlandırmak, "Allah değildir" demekse, O'nu inkâr etmek olur. İşin doğrusu, bu ikisi arasında bir yol bulmaktır ki, bu da İslâmiyetin esası olan "beynettenzih vetteşbih" prensibidir.

Bilenle, bilmeyenin birbirinden ayrıldığı ve bilene "ârif", bilmeyene "cahil" dendiği nokta burasıdır. Cahilde Allah yok mudur? Vardır, vardır ama o, O'nu görememekte, göremeyince de *"Dünyada kör olan ahirette de kör"* <17-72> olmaktadır. Şu halde O'nu, dünyadayken görmek lazımdır. Nerede görülecektir? Tabii ki, en mükemmel yaratık olan insanda... Hangi insanda? Allah'ın, adını verdiği insan-ı kâmil'de...

Allah'ı sadece tenzihte kabul eden din Museviliktir. Onun için Musevilik'te şeriattan başka bir şey yoktur. Mânâ tenzih âleminin malı olduğundan, havra'larda ve şeriatın hakim olduğu dinlerin ibadethanelerinde (ki buna camiler de dahildir) resim, heykel gibi teşbihe yönelik şeyler bulunmaz.

Havralarda sadece Allah'ın altı yönden münezzeh olduğunu belirten ve "Mühr-ü Süleyman" adı verilen altıgen yıldız vardır.

Şeriat, yani sünnet, ilâhi ahlak düzeni demektir. Bunun iki şekli vardır. Biri Sünnetullah, yani ilâhi sünnet, diğeri ise

Peygamber sünnetidir. Bunlar aklî âdetlerdir ve her dinde farklılıklar gösterir. Musevilerde başka, İsevilerde başkadır. Müslümanlarda ise, dinin teşbih ve tenzihi içermesi dolayısıyla daha başkadır, yani beynettenzih vetteşbihtir.

Tenzihte, halkiyet ve hakkiyet birbirinden tamamen ayrılmıştır. Bir tarafta Allah, diğer taraftaysa kul vardır. Tenzihte kalanların tek gözlü olarak nitelendirilişlerinin nedeni budur. Hazret-i Musa'nın Allah'ı görme arzusuna *"Onu asla göremezsin"* <7-143> cevabının gelmiş olması bunun delilidir. Bilahare Hazret-i Peygamberin ruhaniyetinden yetişen imdatla istidadına on eklenmesi sonucu, otuz olan istidadının kırka çıkıp, erbainini tamamlamasından sonra, bu cevabın *"İleride göreceksin"* <7-143> şekline dönüşmesi, bu söylediklerimizi teyit eder. Bu destekten sonra dahi Hazret-i Musa, ancak Allah'ın sıfatî tecellisine, yani kelâmla tecellisine mazhar olabilmiştir. Çünkü, esma ve sıfattan geçmeden zâta ulaşılamaz. Bu konu, ileride, çok daha geniş şekilde izah edilecektir.

Şeriat tenzih, hakikat ise teşbih esasına dayanır. Şeriat, teşbihi tenzihte, hakikat ise tenzihi teşbihte arar. Bu ne demektir?

Şeriat dışı içte, hakikat ise içi dışta arar, demektir. Bunu, biraz daha açık olarak, "Şeriat kendisi dışta, yani teşbih âleminde olduğu halde içi, yani tenzihi arıyor, hakikat ise bunun tersini yapıyor" diyerek ifade etmek mümkündür. Bu noktada tenzih-teşbih, zulmet-nur, vücut-adem, icat-idam, Allah-kul gibi kavramların, aynı mertebenin oynak yerleri olduğunu unutmamak ve çok dikkatli olmak gerekir. Bahsi geçen kavramlar, aynı yerde toplanmış ve aslen bir olduğu halde, zuhura geldiğinde ikiye ayrılmış intibaını vermektedir. Bu ikilik keyfiyetini tam olarak anlayabilmek için Hakk'tan yardım beklemekten başka çare yoktur.

Teşbih, hakikattir ve din olarak İsevilikle ortaya çıkmıştır. İsevilikte hakikatten, yani teşbihten başka bir şey olmadığı için, onlar Allah'ı Hazret-i İsa'da görürler. Tenzihten bihaber olmaları dolayısıyla, bunların da bir gözleri kör sayılır.

Kiliselerin resim ve heykellerle dolu oluşu, Hıristiyanların gerçekleri sembollerle ifade edişlerinden dolayıdır.

Hıristiyanların Kutsal Ruh diye adlandırdıkları Allah, Mir'atullah olan insan-ı kâmil'dir. Ancak, onlar Hazret-i Peygamberi bilmediklerinden, tanıdıkları Hazret-i İsa'yı onun yerine koymuşlardır. Papa ve rahiplerini de onun vârisleri olarak kabul ederler.

Muhammediyet, yani İslâmiyet ise tenzih ve teşbihi kendinde toplayan marifet dinidir. Tenzihi Musevilikten gelmiştir. Bu tarafıyla daha ziyade zâhir uleması ilgilenmektedir. Teşbihiyse İsevilikten gelmiştir. Bu yönüyle de daha ziyade hakikat ehli ilgilenmektedir. Ancak, Müslümanlık marifet dini olduğundan, inancın tamamlanması için, bu ikisinin birleştirilmesi, yani hem tenzihte teşbihin, hem de teşbihte tenzihin öğrenilmesi şarttır. Çünkü marifet, bilgiyi, yani iki gözün de açık olmasını gerektirir. İlk gelen ayetin *"Oku"* <96-1> diye başlaması bu nedenledir. Zaten Kur'an kelimesi de "okunan" anlamındadır.

Tenzihte teşbih, şühûd; teşbihte tenzih ise vücuttur. Bunun ne demek olduğunu anlayabilmek için kafayı çalıştırıp derin derin düşünmek gerekir. Başlangıçta epeyce zorlanılır, ama derin düşünce, zamanla melekleri artırır ve artan bu melekler de kişinin fazla zorlanmadan problemleri çözmesini sağlar. İşte, "zevkin artması" diye bilinen şey budur.

İnsan uhrevî düşüncelere dalarsa, zekâ kapıları yavaş yavaş açılmaya başlar. Dünyevî düşüncelerinse, dünya hayatı gibi gelip geçici olduğunu unutmamak lazımdır.

Tenzihte teşbihi anlayabilmek için, önce teşbihi bilmek gerekir. Çünkü tenzih, ancak ilim gözüyle, yani basiret gözü veya kalp gözü denilen gözle hissedilebilir. Sıfatta olanların zâtı görmesi mümkün değildir. Eğer mümkün olsaydı Hazret-i Musa görürdü.

Teşbih, "Allah'tan başka mevcut yoktur" demektir. Bir insan bu sözü söylediği zaman tenzihi de teşbihi de bu cümlenin içinde toplamış olur. Bu ne demektir? Gördüğü her şeyin Allah olması demektir. İşte bu noktada işin içine merte-

beler girer ki, bunlar İlallah, Alallah, Billâh, Anillah, Fillâh, Maallah ve Lillâh olmak üzere yedi tanedir. Yazılış sırasıyla Allah'a, Allah üzerine, Allah ile, Allah'tan, Allah'ta, Allah'la beraber ve Allah için anlamlarına gelen bu mertebeler farklı düşünce düzeylerine aittir. Ama hepsi kendinden kendinedir. Çünkü, Allah'ta Allah'tan gayrı bir şey yoktur ve O, tek bir varlıktır. Bu şuna benzer:

Sen bütün bir insansın. Sende, sana bağlı olan bir sürü organ ve milyonlarca, hattâ milyarlarca hücre var. Sen, bir kemâlden başka bir şey olmadığın halde, bu hücreler, organlar birleşip senin kalıbını meydana getirmiş. Bunların her birine de ayrı birer isim verilmiş. Örneğin, kalp, beyin, akciğer, karaciğer, kol, bacak, parmak vs. Değişik isimler alan bu organların tüm kuvaları (fonksiyonel güçleri) nasıl senin kemâlinden, yani senden ayrı değilse, Allah da böyledir. O, kâinatı kapsayan tek ve yegâne varlık olup, Kendi'nden başkası yoktur. Geri kalanlar, görüneni ile görünmeyeni ile O'nun aza ve kuvasıdır. Bu aza ve kuvanın işleyiş ve kuruluş düzenine "şeriat" adı verilir. Konunun, anlatıldığı şekilde yerine oturtulmasına da "marifet" denir.

Burada, "Allah, aza ve kuvası ile tek ve yegâne varlık olduğuna göre, bu âlemde nasıl olup da bu kadar çok görünmektedir" diye bir soru akla takılacaktır. Bu soruya verilecek cevap "Görülenler O'nun zâtı değil elbiseleridir" şeklinde olacaktır.

Hakikate yönelik oluşu nedeniyle dinin teşbih tarafıyla ilgilenen İslâmî tasavvufta "Her insan O'nun bir elbisesidir" dendiğinde, insan olarak kastedilenin ne olduğunu kesinlikle tarif etmek gerekir. Aksi halde karışıklık çıkar.

İnsan, Allah'ın kendi tabiriyle *"Çok güzel surette"* <95-4> yaratıp, sonra bu teressübat âleminde şekillendirdiği yaratıktır. Onun için insan burada görülen şekil değil, o şeklin içindekidir, yani akıldır, ruhtur. Bunlar da nur yahut mânâdır. Burada bizim insan olarak kastettiğimiz ve Allah'ın elbisesi olarak nitelendirdiğimiz zevatsa (kişilerse), ileride insan bahsinde anlatılacak olan fenâ mertebelerini

geçip, yok olmuş ve O'na tam ayna durumuna gelmiş olan insan-ı kâmillerdir. Onun için, her görülen insan suretini teşbihe uygun olarak değerlendirmek çok büyük hata olur.

Biz, çağımız zekâ çağı olduğu için, anlayabilecek olanlar için yazıyoruz ve tam olarak anlayabilmek isteyenlerin, mutlaka, içinde yaşamaları gerektiğini söylüyoruz.

Bu konuyu tam olarak kavrayabilmek için misal getirme mecburiyeti vardır. Ancak şimdilik, sadece bir Allah ve bir insanın var olduğunu bilmek yeterlidir. İleride, vahidiyet konusu işlenirken, burada anlaşılamayan kısımlar daha kolay anlaşılır hale gelecektir.

İslâmiyette tenzih şeriata, teşbih ise hakikate ait keyfiyettir. Hakikatin şühûd âleminde görünmesi teşbih, yani âyât-ı müteşabihat, aslı, yani tenzihse âyât-ı muhkemattır.

Âyât-ı müteşabihat, Allah'ın yeryüzüne ihsan ettiği sunu zâttır ki, bu da Hazret-i Peygambere verilmiştir.

Zâhir uleması denen şeriat âlimleri, hepimizin tenzihten geldiğini dikkate almayıp, olayı bu şekilde algılamadıkları için, çelişkiler içinde kalırlar. Bu çelişkilerinin başında, bir taraftan "Allah ne altta, ne üstte, ne sağda, ne solda, ne önde, ne de arkadadır" demek suretiyle neredeyse inkâra yönelirken, diğer taraftan "Allah her yerde hâzır ve nâzırdır" diyerek, O'nun varlığını kabullenmeleri gelir. Bu çelişkiden kurtulmanın yolu, "O vardır ve her şey O'ndan olmuştur" gerçeğini kabullenmekten ve konuyu doğru bilenlerden öğrenmekten geçer.

Konuşmaya gelince şeriat erbabı da erbab-ı marifet gibi, "İslâmiyet beynetteşbih vettenzihtir" derler. Ama, iş uygulamaya geldiğinde, sadece tenzihi ön plana çıkarıp, teşbihe hiç yanaşmazlar. Sonuçta, daha önce misal olarak verdiğimiz ağacın, yalnız kökleriyle uğraşıp, görülen taraflarını, özellikle de meyvesi olan insanı gözardı ederler. Allah, kâinat ağacını ve bunun meyvesi olan insanı yaratıp, o meyvenin içine yeni bir ağaç meydana getirebilecek gizli gücü koyduğuna göre, kolayca ulaşılabilecek meyve dururken, neden gözden uzak olan köklerle uğraştıklarını anlamak gerçekten zordur.

Kolayı bırakıp, zorla uğraşmalarının nedeni, büyük bir ihtimalle, yukarıda anlattığımız insan kavramını algılayamamalarıdır.

Hakikat erbabı, tenzihtekini teşbihle öğretme metodunu benimsemiştir. Bunun anlamı, aynadaki görüntüye bakarak aslı anlatmaktır. Allah da bazı şeyleri misal getirerek anlattığını, *"Size misallerle anlatıyorum"* diyerek belirtmiştir.

Bu öğretiye göre, Efendi olabilenlerde kirden eser kalmamış olacağı için, müritler, efendilerinin cisminde o saf mânâyı görürler ki, Hakk budur.

Bunu tarif için Süleyman Çelebi Mevlid'de

Üç alem dahi dikildi üç yere
Her birisin edeyim nerden nere
Biri mağrip biri meşrıkta anın
Biri damında dikildi Kâbe'nin

demiştir. Bu kıtadaki tarife uyan yaratık, iki bacağı ve kafasının bulunduğu gövdeden ibaret üç direkli canlı, insandır. Tabii teşbihte... Bu iki direkten biri olan Hânnân, Kâbe-i muazzama olan kalbe; Mennan ise Kudüs'e işarettir.

Keza insana "Kendinden çık" veya "Kendini yok et" demek, ona "Karşındaki için yaşa" demektir. İşte, ileride göreceğimiz, ente'ye ulaşmak budur. Çünkü, ene'den, yani benlik yahut egoizmden geçmeden Hû'ya varılamaz.

Hû (O) tenzihtir. Ene (ben) ve Ente (sen) ise teşbihtir. Teşbih oldukları için ne Ene, ne de Ente, Allah olamaz, ama O'nun gibi olabilirler. Ene de, Ente de Hayy esmasıyla geldiklerine göre, O, sende de vardır, bende de... Her zerrede bulunan bir varlığı gidip, çok uzaklarda aramak anlamsız olduğu için, O'nu herkes kendinde aramalıdır.

Benlikten çıkan kişi "ben" derse doğrudur, çünkü onun için artık her taraf "ben" olmuştur. Bu durumda "hüve" de dense, "ente" de dense, "ene" de dense fark etmez, hepsi aynı kapıya çıkar. Bunu söyleyebilmek, kulluktan çıkmak demektir. Kula yakışan, "ben" demek değil, mahviyet göstermektir. "ben" demek Allah'a yakışır. Çünkü mal, mülk, her şey O'nundur. Bu noktada Allah, "Ben kuluma ihsan ettim" dedi-

ğine göre, kula yakışan şükretmektir. Bu teşekkürün sonucu olarak kul, kendindekini Allah'ın bir başka esmasına nakleder. Ama, bu nakilde de kul, yine bir vasıtadan ibarettir. Çünkü kul, "ben verdim" derse kendine varlık vermiş olur ki, bunun adına "şirk" dendiğini biliyoruz. Şirkten kurtulmak için "Allah kendi ilmini bir esmasından, bir başka esmasına nakletti" demek lazımdır.

İşte Nuh Tufanı olarak bilinen olayın hakikat açısından, yani teşbihi açıklaması budur. Nuh nevha, yani ağlayıcı idi. Kavmi, cehil karanlığında olduğu için, Allah'ın ilmini Nuh'ta görememiş ve ona inanmamıştı. İlmi Nuh'ta görebilenler, onun gemisine binmiş ve ilim deryasını geçerek kurtulmuşlardır. Geri kalanlarsa, o ilim tufanında boğulmuşlardır. Burada ilmin sıfat, onun cismanî zuhurununsa kâinat olduğunu belirtmekte fayda vardır. Onun için, nuru mürşidinde görebilenler ondan istifade edip aydınlığa kavuşur, göremeyenlerse karanlıkta kalmaya mahkûm olurlar.

Âşıklar mihrabı vech-i dîdardır
Zahidler mihrabı kuru duvardır

denerek ima edilen nokta burasıdır.

Kuru duvarda Allah yok mudur? Vardır, vardır ama bilene... Çünkü bu, bir yönden doğru, bir yönden yanlıştır. Bu görüşe tenzih açısından da teşbih açısından da bakılsa sonuç değişmez. Zira, bu iki yanlış arasındaki doğru *"Bizi doğru yolundan ayırma"*dır <1-5> ki burası iki doğru ile iki yanlış arasındaki berzahtır (aralık, geçit). "Bizi doğru yolundan ayırma" mertebeleri bilmek demektir.

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni

beytiyle anlatılmak istenen, bu gerçektir.

Mertebeleri bilmeyen insan, ikiyi birleyemediği için şirkte kalır. İnsan, bilgisi arttığı oranda cehaletini idrak eder ki, burası aciziyet mertebesidir ve en yüksek mertebelerden birdir. Çünkü, bu yolda olmak değil, ölmek vardır. Kişi ne zaman bilmediğinin idrakine varırsa, o zaman Allah'ı bilmiş olur.

İnsanın, insanlığını bilmesi teşbih, yani âyat-ı müteşabihat olmasıdır. Çünkü, artık Allah'ın sıfâtıyla sıfatlanmış, huylarıyla huylanmıştır. Yani, Allah değil, ama Allah gibi olmuştur. Tenzih ise âyat-ı muhkemattır ve kevniyetle ilgilidir.

Allah boyasıyla boyanan canlar
Yaşarlar her yerde Allah'çasına
Allah boyasıyla boyanmayanlar
Yaşarlar derbeder, ikrahçasına

kıtasıyla anlatılmak istenen bu gerçektir.

Ehl-i şeriat "Selâmınızı alan olmazsa, kendi selâmınızı kendiniz alıp cevabını verin" der. Bunun anlamı, selâmı verenin de, alması gerekenin de insanın kendinde olduğudur. İşte bu nokta, ileride göreceğimiz Cem mertebesinin uygulanmasıdır ki, erbâb-ı şeriat bu işi bilmeden yapmaktadır. Bu esasa uygun olarak "Benim elim yerine kendi ellerini öpüversinler" demek de mümkündür...

Aynı anlayış esas alınarak "Allah kuluna bakar mı" diye bir soru sorulabilir. Bunun cevabı "Bakar, hem de nasıl bakar... Ama, bu işi kuluna yaptırarak bakar" olacaktır.

Dîdara müşahit olabilmek için teşbihte görüp, asılda oturmak ve böylece ikisini birleştirmek lazımdır. Suret olmazsa asıl görülemeyeceğine göre, aslı görmek için bir surete bakmak gerekir. Çünkü, aslı görmenin başka yolu yoktur. Tenzihte bir şey olmadığına göre, iş teşbihtedir. Sultan-ı Hayal kendine teşbihte bir hayal seçmiş, bu hayal toprağa aksedip, bizim bedenimizi oluşturmuştur. Bu beden asıl değildir. Asıl olan, bedenin muhafaza ettiği cevherdir. O cevher aslına döndüğü anda beden için "öldü" denmektedir. Bu duruma göre, teşbih de yarımdır, tenzih de... Bu iki yarımı birleştirebilmek için teşbihte tenzihi ve tenzihte teşbihi zevk etmek gerekir ki, buna "tevhid" diyoruz.

Buraya kadar anlattıklarımıza bir de marifet açısından bakacak olursak, sırf tenzihte kalanların küfürde, sırf teşbihte kalanlarınsa şirkte olduklarını söyleyebiliriz. Bu ikisinin arasını bulmaya "tevhide ulaşmak" denir. Tevhidde esas olan

tenzihtir. Teşbihte görünen, o görünmeyenin yarattığı dalgalardır. Bu durum aynen, alternatif elektrik akımındaki hızlı gidiş gelişlerin, bize ampulü devamlı yanıyor gibi göstermesine benzer. Yani teşbih, aslında yok olduğu halde, biz onu varmış gibi görürüz. Tenzih ise varlıktır, fakat görünmediği için, yok gibidir.

Tenzih ile teşbih arası, yani berzah insanın kendisidir. Berzahta hangi tarafa kayılırsa, makam ve zevk o tarafa gider. Kafasını mânâ tarafına takanlar bu konuda bir adım atarlarsa, O, on adım atıp, yardımını ulaştırır. Sonuçta, Allah ile dost olan dostuyla konuşur ki, Fâtiha'daki *"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz"* <1-4> ayetinin anlamı ve tecellisi budur.

ALLAH NEREDEDİR?

Allah'ın, sadece mânâda olup, maddede bulunmayan bir varlık olmadığını, O'nu her yerde ve her şeyde var bilmek gerektiğini biliyoruz ama göremediğimiz bir varlığı nasıl anlayıp, anlatacağız? Tabii, her zaman yaptığımız gibi anlaşılabilir bir örnekle...

Bu örnek hava olabilir. Hava da görülmüyor, tutulmuyor, fotoğrafı çekilmiyor, ama onsuz da yaşanmıyor. Çünkü hava, bir nevi nefes-i Rahman'dır. Göremediğimiz ve onsuz yaşayamadığımız hava, Allah'ın yanında cisim durumundadır, çünkü atomlardan oluşmuştur. Hava ile Allah arasında daha ne latif âlemler vardır...

Her zerrede mevcut olan Allah, eskilerin "cemâdât" dediği taş, toprak âlemi, yani madenlerde altında, bitkilerde hurmada, hayvanlarda atta, insanlarda ise insan-ı kâmilde kemâlâtı ile görünmüştür. Diğer şeylerde yok mudur? Vardır ama bulunduğu şeyin hâkim vasfıyla isimlendirilir. Örneğin, ekmek...

Ekmek karbonhidrattır, ama sadece ekmekle hayat ida-

me ettirilebildiğine göre, onda vücut için gerekli diğer maddeler de var demektir. Süt, et ve meyveler için de aynı kural geçerlidir.

Allah da böyledir. Her zerrede, her şeyiyle var olduğu halde, isimlendirmek gerektiğinde o maddedeki hâkim özelliği dikkate alınır.

Allah her zerrede nasıl var olabilir?

Bu sorunun cevabı "Hiçbir şey yoktan var olamaz" cümlesinde yatar. Bir şey varsa, mutlaka var olan bir başka şeyden meydana gelmiştir. Kâinatın varlığı da böyledir. Kâinat, hocaların dediği gibi, yoktan var olmamıştır. Vardan var olmuştur. Var olan Allah olduğu için, kâinat da O'ndan var olmuştur. Bunu anlatmanın en kestirme yolu "Görünmeyen görünür olmuştur" demektir ki bunun tasavvufi karşılığı "Mevcutta eşya aynı vücuttur" ifadesidir. Bu ifade hüvezzahiri de hüvelbatını da kendinde topladığı için, hem vahdet-i vücudu, hem vahdet-i şühûdu içine alır.

Bu konuyu biraz daha açıklayabilmek için örnek olarak insanı ele alabiliriz. İnsanın bir içi, bir de dışı vardır. Sadece iç veya sadece dıştan ibaret bir insan olamaz. İç ve dışın bir bütün teşkil etmesi, mevcutta eşyanın aynı vücut olması demektir. Vücudun görünen kısmı hayal, görünmeyen iç kısmı ise hakikattır. Hakikat görünmez, ama esastır ve tasavvuf dilinde enfüs, yani iç âlem olarak bilinir.

Aslında görünen de gayrı değildir, ama bilen için... Bilmeyen, onu gayrı görür. Çünkü, her gördüğünün Allah'ın mir'atı (aynadaki görüntüsü) olduğunu anlayamadığından, mec'ul bir Allah arayışı içindedir.

Görülenler ölüp, kaybolduğuna, Allah'ta ise ölme ve dirilme olmadığına göre, görülen nedir? Bir hayaldir, elbisedir... Zaten Allah ile kul arasındaki en önemli ve O'na aslî dedirten özellik, Allah'ın bâki, kulunsa gelip gidici olmasıdır. Asıl itibarıyla bu iki mefhum birbirinden ayrı değildir. Çünkü, o elbiseyi yaratan Allah olduğu için, elbisede de yine O vardır. Bu yüzden bilen nazarında hayal ile hakikat birbirinden ayrı değildir. Yani, hayal olan Lâ'nın içindeki, hakikat olan İllâ'

dır. Bu durumu anlatmak için "Yoklukta varlık vardır" ima-
sında bulunulmuştur. Bu gerçek, A'mâk-ı Hayal'de "Zirve-i
hîçî'de zirve-i aslî vardır" diye anlatılmıştır. Ancak, her
halükârda bilinmesi gereken, zirve-i hîçî (Lâ) zevk edilme-
den, zirve-i aslîye ulaşılamayacağıdır.

Bu iki mefhumu, bilmeyenlere ayrı gösteren, periyodik gidiş gelişlerdir. Gidiş gelişlerin hızlı oluşu, olmayanı var gibi göstermektedir ki bunun günümüzdeki en güzel örneği sinemadır. Sinemada ayrı ayrı resimlerin süratle birbiri arkasından gelmesi nasıl görüntünün devamlılığını ve hareketliliğini sağlıyorsa, kuldaki görüntü de öyle oluşmaktadır. Film kareleri süratle geçerken arkadan vuran ışık, o karelerdeki görüntüyü perdeye devamlı olarak aksettirdiğinden, seyredenler, hayali asıl zannetmektedirler. O ışık olmasa hayal de görülemez.

Buraya kadar anlatılanlardan çıkan sonuç, hayal denenin kul, hakikatinse Allah olduğudur. Bunu idrak edemeyenler, hayalde kaldıkları için karşılarındakini kul olarak görüp onun hakikatine vâkıf olamamakta, idrak edenlerse yokta varlığı, kulda hakikati görüp "Enel Hakk" demektedirler.

Eski devirlerde, burada anlattıklarımızı açıklayanların kimi boğularak, kimi asılarak, kimi de derisi yüzülüp, çeşitli işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüşlerdir. Hallac-ı Mansur, Nesimî, Sütçü Beşir Ağa, İsmail Mâşûkî ilk akla gelen isimlerdir.

Bu olayların tümünün nedeni, var-yok konusunun anlaşılamamış olması ve görülenin, insanların hayalinde yarattığına uymamasıdır. Sonuçta, doğruyu söyleyenler şirk koşmakla suçlanmışlardır.

Bütün bunlardan sonra, artık Allah'ı gaipte değil, hâzırda aramamız gerektiğini söyleyebiliriz. Göremediğimize, daha doğrusu görünmediğine göre, nasıl arayacağız? Tıpkı göremediğimiz halde inkâr edemediğimiz akıl ve söz gibi sıfatlarında uyguladığımız yöntemi uygulayarak, yani eserlerine bakıp o eserlerde arayarak...

Allah'ın eseri kâinattır. Kâinatın esası âfak, icmali, yani

özeti ise insandır. Allah *"Biz ayetlerimizi âfakta ve enfüste gösteriyoruz ki, onların Hakk olduğunu açıkça görüp, anlayasınız"* <41-53> diyerek duruma açıklık getirdiğine göre, insan, Hakk'ı burada ve kendinde bilip, bulmak zorundadır. Kendinde nerede?

Gönülde ve her yerde... Kısacası, nefes aldığımız sürece bizde, nefesimiz kesildiği andan itibaren de kâinatta...

Âfakta Kâbe, enfüste ise kalp, Allah'ın evi diye belirlenmiştir. Âfakta Kâbe, hattâ cami ve mescitlerin Allah'ın evi olarak nitelendirilmesi kullar açısındandır ve buralar birer merkezdir. Allah açısından bakıldığında böyle bir şey bahis konusu olamaz, çünkü O, mekândan münezzehtir. Böyle olduğu için de O, her bakılan yerde vardır ve O'ndan başka mevcut yoktur. İnsan vehimden kurtulup, Allah'a dayandıktan ve "Allah isterse yapar" dedikten sonra mesele biter. Ama "İsterse yapar" demek şarttır.

Allah *"Rabbin boş bir şey yaratmamıştır"* <3-191> dediğine göre, biz farkında olmasak bile, bizde de vardır ve isterse varlığını gösteriverir.

Bu nasıl olur? İnsanda tekmil olarak var olanın çözülmesi ve kişinin kendinden uzaklaşıp O'na yaklaşması, yani maddeden mânâya geçmesiyle...

Maddeden mânâya geçince maddenin yok olması gerekmediğini, ben yaşayarak öğrendim. Tıpkı, O'nun, bende de var olduğunu öğrenişim gibi... Her isteyen de bu gerçeği öğrenebilir. Allah *"Ben önce nuru, ruhu, aklı ve kalemi yarattım"*, Peygamber *"Müminin kalbi Allah'ın evidir"*, Kur'an da *"Size şah damarınızdan daha yakınım"* <50-16> dediğine göre, insan, O'nu kendinde bulabilir demektir. Ama maalesef pek çok kimse, gökyüzünde muhayyel bir Allah aramakta ısrarlı oldukları için, ellerini havaya kaldırıp, O'na dua ettiklerini zannetmekte ve *"Arza bir ip sarkıtsanız Allah'ın üzerine düşerdi"* hadisiyle O'nun her yerde var olduğu imasını dikkate almamaktadırlar.

ALLAH'A NASIL YAKLAŞILIR?

Buraya kadar, Allah'tan başka varlık olmadığını, bizim var diye nitelendirdiklerimizin, O'nun en alt mertebelerdeki görüntüsünden başka bir şey olmadığını öğrendiğimize göre, olaya O'nun açısından bakıldığında uzaklık diye bir şey olamayacağını kavramış olmamız gerekir. Uzaklık, bizim açımızdan bakıldığında ortaya çıkar. Çünkü, arada, tırmanılması gereken pek çok mertebe vardır. O'nun suretleri olan biz, üst mertebelere çıktıkça O'na yaklaşırız. Amacımız da, insanlık mertebesine ulaşıp, O'na ayna olabilmektir. Bunu beceremeyenler, beşer vasfından kurtulup, insan olamazlar.

Amaca ulaşmak için ne yapmak gerekir?

İşe önce O'nun rızasını almakla başlamak gerekir. O'nun rızası, kullarının birbirinden razı olmasıdır. Çünkü O, daima aramızda olduğunu bildirmektedir.

Bundan sonra, O'na ulaşan veya ulaşmayı düşünenlerle dostluk kurup, onların yaptığı gibi, alamadım, veremedim, kazanamadım, dükkân açamadım şeklindeki dünyevi dert ve düşüncelerden kurtularak "Ehl-i derdin sohbetine mahrem et" demeye başlamak, sonra da onlarla beraber daha yüksek mertebelere çıkmaya çalışmak icap eder.

Nedir bu yüksek mertebeler?

Tevhide ulaşıp "limaallah" (Allah'la beraber) sırrına erişmektir. Bu sır "Allah, Allah'la beraber" demektir. İnsanın kendine ayrı bir varlık vermesinin şirk olduğu ve bu hususta Allah'ın Kur'an'da *"Allah şirk koşanları affetmez"* <4-48>, <4-116> dediği bilindiğine göre, ilk yapılacak iş, O'na yakın olanların yaptığı gibi, kendini ifna etmek, en azından ifnaya çalışmaktır. Çünkü, insanın kendini ifna etmesi, ileride daha geniş olarak göreceğimiz gibi, kaybolma değil, O'nun nuru veya gölgesi durumuna gelmektir. Burada dikkat edilirse "kendisi" değil, "nuru veya gölgesi" tabiri kullanılmaktadır. Çünkü, Kendisi ne görülür, ne tutulur...

İnsanın mertebesi yükseldikçe Allah da ona yardım etmeye başlar ve yavaş yavaş o kişiyi dünya bağlantılarından

soğutur. Hazret-i İsa'nın Ruhullah olarak anılma nedeni, onun, dünya ile hiçbir bağlantısı kalmaması, yani dünyevî kayıtlardan kurtulmuş olmasıdır.

Allah, hem görünür âlemlerin, hem de görünmez âlemlerin sahibidir ve bu âlemlerin tümündeki her şeyden haberdardır. Görünür âlemde meydana getirdiği en üstün yaratık insandır. İnsanın üstün olmasının nedeni, ona verilmiş olan akıldır. Bu aklın tekâmülü, kişiyi melekûtiyet makamına vâsıl eder. Bundan sonra, Allah isterse, daha yüksek makamlara, ceberutiyet, hattâ ulûhiyet makamı olan lâhutiyete kadar çıkarıp, o kulunu kendine ayna yapabilir. Allah'ın aynası olan bu kişiye de "insan-ı kâmil" denir. Allah'ın, daima, Peygamber aynasından görünmekte olduğunu unutmamak lazımdır.

Hep sana sessiz sedasız neler söyler kalbindeki Allah
Olacak oluyor naçar ister gönlünü geniş tut, ister dar

beyti ile de işaret edildiği gibi, Allah, daima kullarına nâzır olduğu için, kul hiçbir zaman Allah'tan ümit kesmemelidir. Çünkü Allah, kendisine ulaşmak isteyen kulundan kolay kolay vazgeçmez. Allah, hiçbir zaman, yetiştirdiği bir şeyi yabana atmaz. Çünkü, tektir ve her mevcut kendinin ve kendindendir. O'ndan ayrılan ve kendini ayrı gören biziz. Nasıl bir öğretmen yetiştirdiği bir öğrenciyi basit bir hatasından dolayı okuldan atmazsa, Allah da yetiştirdiği kulundan kopmaz, onu reddetmez ve tıpkı öğretmen gibi, onun başarısı ve işgal ettiği makamların yüceliğiyle iftihar eder.

Biz bile, kul olduğumuz halde, sadece sevgilerini tatmak için çocuklar yetiştirip onlarla ve yaptıklarıyla övünmüyor muyuz?

İnsan bazen, tekâmül yolunda asıl olana ulaştığını zannettiği halde, gölgede kalmış olabilir. Çünkü, mertebelerin oluşturduğu gölgeler derece derece açılıp, koyulaşmaktadır. Koyuluk, asla yaklaşıldıkça artar. Burada koyuluktan bahsedilmesi, O'nun ışığının şiddeti nedeniyledir. Bu neye benzer? Bir ışık aynadan aynaya, aynadan aynaya yansıtılır ve ayna sayısı çok fazla olursa, son aynalarda biraz daha azalmış gibi

görünür. Onun için insan, O'na yaklaştıkça gözü kamaşacağından, bir an gelir, buldum zannettiği halde yanılmış olabilir. Bu yüzden daima dikkatli olmak ve büyük söz söylemekten kaçınmak lazımdır.

Bu konu insan bahsinde çok geniş olarak inceleneceği için burada sözü fazla uzatmayacağız.

ALLAH GÖRÜLÜR MÜ?

Görme ve görülme konusunu dört açıdan ele almak icap eder. Bunlar, Allah'ın kendini görmesi (özden öze), Allah'ın kulunu görmesi (özden göze), kulun Allah'ı görmesi (gözden öze) ve kulun kulu görmesi (gözden göze)'dir.

Allah'ın kulunu görmesi konusunu "Allah işiten, gören, bilendir" başlığı altında incelemiştik. Son şık olan kulun kulu görmesi konusuysa herkes tarafından bilindiği için açıklanacak bir tarafı yoktur. Burada sadece geri kalan iki şıkkı inceleyeceğiz.

ALLAH'IN KENDİNİ GÖRMESİ

Allah, kendini taayyün-ü evvelde, kesretiniyse taayyün-ü sanide gördükten sonra, kendi içinde manen gördüklerini, hüvezzahir esmasında da görmek isteyerek kâinatı, kâinatta kendini görmek için de insanı yaratmıştır. Bu nedenle kâinata "adem (yokluk) aynası", orada kendini görmek için yarattığı insana da "kıdem aynası" adı verilir. Burada dikkat edilecek nokta, adem aynasının, bilinç açısından O'nu tatmin etmemiş olmasıdır. Eğer tatmin etmiş olsaydı, ikinci aynayı, kıdem aynasını yaratmayı düşünmezdi.

Kıdem bilgidir. Bilgiden ibarettir. Allah'ın bilgisi akl-ı küll, bizimkiyse akl-ı cüz olduğu için, bizim O'nu tamamen kavramamız, eğer O'ndan yardım erişmezse, imkânsızdır. Bu yardım, zekâ kapılarımızın açılması ve akl-ı küll'e ulaşmamız, yani insan olmamızdan başka bir şey değildir. Akl-ı

küll'e ulaşıldığındaysa, O'nun ne yaptığının farkına bile varılamaz, zira artık işleyen O'dur. O, isterse, istediğini yapar, çünkü Kendi'ni bildirme isteği O'na aittir.

Allah, aynayı meydana getirmezden önce hâlik iken sırasıyla *"Ben önce nuru, ruhu, aklı ve kalemi yarattım"* dedikten ve dediğini yaptıktan sonra mahluk olmuştur. Hâlik kelimesi ha harfiyle, mahluksa mimle başlar. Mahlukta ha harfi içte kalmıştır ki, burası, O'nun *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> dediği yerdir. Mahluk, dışarı çıktığı yer, yani sıfattır. O da sıfatıyla görülür.

Konunun biraz daha kolay anlaşılabilmesini sağlamak için, gördüğüm bir rüyayı anlatmamda fayda vardır. Rüyamda televizyon ekranı gibi bir ayna gördüm. Aynanın etrafında çepçevre

Âyinedir bu âlem her şey Hakk ile kaim
Mir'at-ı Muhammed'den Allah görünür daim

ibaresi, üzerinde de içlerinde, sağdakinde Allah, soldakinde Peygamber yazılı olan iki tane daire vardı. İnsan nasıl iki şeye birden, bir süre dikkatli baktıktan sonra gözünü kapatıp, açtığında, o iki şeyi birbirinin üzerinde veya içindeymiş gibi görürse, ben de bu iki daireye bir süre dikkatle bakınca, onların birbirine yaklaşıp üst üste geldiğini ve Peygamber yazılı dairenin, Allah yazılı olanı örttüğünü, yani Allah'ın bütûnda kalıp, zuhurda olan Peygamberde gizlendiğini müşahede ettim. Sonra idrak ettim ki, rüyamda Peygamberde gizlenen o varlık, hepimizde gizlenmiş ve bu durumu da yukarıdaki ayetle bildirmiştir.

Bu nedenle Allah gaipte değildir, ama gözle görülmediği için gaipte denmiştir. O'nu aşikâr kılacak olan insandır. O insan *"Yeryüzünde bir halife yaratacağım"* <2-30> hükmünce halifedir ve O'nu, o halife bildirecektir. *"O öyle bir Allah'tır ki kendisinden başka ilâh yoktur, gaybı ve aşikârı bilir"* <59-22> ayeti O'nun, gaiptekini de hâzırdakini de bildiğinin ifadesidir. Bu da gayb ile şühûdun birleştirilmesiyle gerçekleşir. Burada hemen akla "Gayb nasıl görülecektir" sorusu gelecektir. Gayb dış gözle görülemez. Onu görmek için

"ilim gözü", "bilgi gözü" veya "kalp gözü" de denen, basiret gözünün açık olması gerekir.

Basiret gözü nedir?

İç göz, gönül gözü, kalp gözü, nur-u ilâhi, vâridat-ı ilâhi, feyz-i ilâhi ve yerine göre, vahy-i ilâhi gibi isimler de verilen basiret gözü, akıl nuruyla aydınlanmış düşünce gözü, ya da fikir gözü demektir. Bu göz, fânide bâkiyi görebilmek için gerekli olan gözdür.

Basiret gözü açık olanlar, Allah'ı her yerde ve her şeyde görürler. Ancak, bu görüşte merkez kendileridir. Çünkü bu durumda *"Biz emaneti semalara, arza ve dağlara teklif ettik, onlar yüklenmekten ürküp telaşlandılar ve insan yüklendi"* <33-72> ayeti ve *"Yere, göğe sığmadım mümin kulumun kalbine sığdım"* Kutsi Hadisinin hükmü geçerlidir. Kur'an'da *"O zaman siz bakakalırsınız, biz ona sizden daha yakınız ama siz göremezsiniz"* <56-84,85> denmekle, zâhirî gözle görülemeyen bir varlığın mevcudiyeti ve o varlığın basiret gözü açık olanlarca görülebileceği ifade edilmektedir. Bu göze sahip olup, O'nu görebilenler, asla sırlarını ifşa etmezler, zira tarih, sırrı ifşa edenlerin çeşitli şekillerde zarar gördüğünü herkese öğretmiştir.

KULUN ALLAH'I GÖRMESİ

Kulun, Allah'ı Zâtıyla görmesinin mümkün olmadığını, O'nun, ancak sıfâtı ile görülebileceğini biliyoruz. Bunun yanında bildiğimiz bir şey daha var ki, o da Allah'ın görülecek olmasıdır. Bunu nereden biliyoruz? Allah'ın Kur'an'da *"Dünyada kör olan ahirette de kör olacaktır"* <17-72> demiş olmasından...

Şeriat erbabı Allah'ın görülmesi konusuna temas etmemeyi tercih eder. Çünkü, mertebeleri bilmeyenlerin bu konuda söyleyebilecekleri bir şey yoktur. Allah'ın görünmeyen tarafı zâtıdır. Allah'ın zâtı ile görülemeyeceğini her insan kendinden bilebilir. Çünkü herkes, sıfatı mertebesinde olan kolunu, bacağını, karnını görebildiği halde, ona kimliğini veren, yani onun için zâtı mertebesinde olan baş ve yüzünü,

aynaya bakmadan göremez. İnsan için geçerli olan bu kural, Allah için de geçerlidir. Nitekim böyle olmuş ve O da zâtını göremediği için, bir ayna yaratmıştır. Bu durumda, bizim O'nu zâtıyla görmemiz tabiatıyla mümkün olmayacaktır. Nitekim Hazret-i Musa, peygamber olduğu halde, zâtıyla görememiş, hattâ sıfatıyla görebilmesi için dahi, Hazret-i Peygamberden imdat (aşr) gelmesi gerekmiş, ancak ondan sonra basiret gözü denen ilim, irfaniyet, yahut düşünce gözü açılmış ve öyle görebilmiştir.

Allah'ın görülmesi konusundaki Kur'an ayetini inkâr edemeyecekleri için, ehl-i şeriat "Allah hicab-ı kibriyadan görünecektir" derler. Ama hiçbiri hicab-ı kibriyanın ne olduğunu söylemez.

Bu söyledikleri doğrudur. Çünkü vücut Allah'tır. O'ndan başka varlık yoktur. O varlık, kendini adem (yokluk) aynasına yansıtıp orada gösterdikten sonra, o aynadaki varlığını da insanda toplayıp, onda tecelli etmiş, yani kendini onda gizlemiştir. İşte bu insan, Hazret-i Peygamberdir. O da bir suret giyerek bu âleme teşrif etmiş olduğu için, hicab-ı kibriya durumundadır ve Allah bu hicaptan, yani ondan görünmüştür. Göründüğünü gören olmuştur, göremeyenler olmuştur. Eğer öyle olmasaydı kendisi "Beni gören O'nu gördü" der miydi? Bu noktada "Ayrı mıdır, gayrı mıdır" sorusu ortaya çıkar. Bu soruya "Aynadır" diye cevap vermek daha doğru olur.

Bundan sonra da beşeriyete ininceye kadar pek çok mertebeler oluşmuş, o varlık kendinden ayrı gibi görünen tüm bu mertebelerde gizlenmiş olduğu için, her mertebede ayrı isimle anılır olmuştur. Bu mertebelerde bulunanlar arasında, mertebesi icabı O'na yakın olanlar, daha uzak ve çok uzak olanlar oluşmuştur. Onun için kimseye dokunmaya gelmez. Çünkü dokunulan, O'na çok yakın birisi olursa, o zaman Zât'a dokunulmuş gibi olur ve dokunan zarar görebilir. Bu durumu anlatmak için

Dokunma fukara fırkasının hırkasına
Bin dağı deler geçer arkasına

denmiştir. Böyle kimselere "insan-ı kâmil" denir. Kâmil

zâtlar da Hazret-i Peygamber de görüntüleri itibarıyla bizim gibi birer hayalden ibarettir ama o hayallerle bizim aramızda çok büyük farklar vardır. Onlar, Topkapı sarayındaki değer biçilemeyen müzeyyen kılıçlar, bizlerse paslı kılıçlar gibiyiz. Bu farkı iyi anlamak lazımdır.

Bu konuda biraz daha ileri gidip "Kâinat da, Peygamber de O olduğuna göre, bunları neden yarattı" diye sormak mümkündür. Bu sorunun tek cevabı vardır ve o cevabı da *"Sevgiden yarattım"* diyerek Kendisi vermektedir. Sevgiden yarattığına göre, amaç sevgidir. Kısacası Allah, adeta sevgiden canını veriyor demektir. Buna karşılık biz ne yapıyoruz? O'nun gibi sevgiden canımızı vereceğimize, öleceğiz, hattâ iflâs edeceğiz korkusuyla, O'na kılımızı bile vermemekte direniyoruz...

Buraları ileriki bahislere bırakıp, tekrar konumuza döndüğümüzde bu kez de bazılarının "Allah öbür âlemde görünecektir" diyerek işin içinden sıyrılmak istediğini görürüz. Ancak bunların, "öbür âlem" dedikleri ahiret âlemi hakkındaki fikirlerinin yanlış olduğundan bahsetmiş ve o konuyu ileride Ahiret bahsinde anlatacağımızı bildirmiş olduğumuz için burada sadece "Orada göreceğimizi burada da görsek olmaz mı" sorusunun cevabını vermekle yetineceğiz.

Bu sorunun cevabı "Olur" şeklinde verilecektir. Bu cevap, burada görünenlerin hepsi hayaldir dendikten sonra "Bu nasıl olur" sorusunu doğuracaktır. Evet, buradakiler hayaldir, gölgedir, ama o gölge veya hayal de O'nun gölgesi, O'nun hayali değil midir? Gölge asıldan ayrılabilir mi? Ayrılamadığı için de ona "hayal sultan" denir. İnsana Allah'ı bildiren ve bulduran bu hayal sultan olduğu içindir ki insan "Dîdarına müştakız" diyerek ağlayıp durmakta ve yüzünü görebileyim diye çalışmaktadır.

Gölge bivücuttur, yani vücudu yoktur ama sesini duyuyoruz. Allah da bivücut olduğu halde, her vücut O'nun değil midir? Hepsini oynatan O değil midir?

Allah'ın görünmezliği künhü (özü, aslı) itibarıyladır. Çünkü, kâinatı kapsayan bir varlığın tümünü görebilmek

için, kâinatı kapsayan bir göze sahip olmak gerekir. Bizde böyle bir göz olmadığı için, O'nu göremeyiz. Ama ulûlebsar (basiret sahibi) olanlar, akıl nuru ile O'nu idrak ederler. İdrak kapasitesi, herkesin düşünüşüne göre farklı olduğu için, erenler, mertebeleri koymuşlardır. Bu mertebeler sayesinde herkes, O'nu kendi seviyesinden anlayabilir. Herkesin anlayışı kendi seviyesinden olunca, kimi esma, kimi makamat, kimi de rüya görmekle veya letaif yoluyla O'na ulaşmaya çalışmıştır. Bunlar ne demektir?

"Her tarafının birden görülememesi, gösterdiği yerinin görülemeyeceği anlamına gelmez" demektir. O'nun gösterdiği yeri, Hazret-i Peygamberdir. Onu da göremiyorsak, o zaman O'nun gösterdiği yerlerini görebiliriz. Bunun için mertebeleri bilmek gerekir. Mertebeleri bilenler, yüzü görünmese bile ağacın görülebileceğini, yani ağacın tümü görülemese bile meyvesinin görülebileceğini ve görülen o meyvenin, ağaçtan ayrı olamayacağını idrak etmişlerdir.

Allah'ın görünmezlik keyfiyeti, ahadiyet âlemine aittir. Vahidiyet âleminde görünür. Vahidiyet âlemi dediğimiz nedir? Bu konuya ileride ayrı bir başlık altında daha geniş yer verilecektir, ama şu anda görünme meselesinin açıklığa kavuşabilmesi için kısaca anlatmakta fayda vardır.

Vahidiyeti bir ağaç olarak düşünmek mümkündür. Ağacın görünmeyen kökü ve özü, ahadiyet; görünen gövde, dal, yaprak ve meyveleri ise vahidiyettir. Ağaca baktığında, onun kökünün ve özünün mevcut olduğunu bilenler, o özü de görmüş olurlar. Hazret-i Şah-ı Velâyet "Ben görmediğim Rabb'e ibadet etmem" derken yalan söylemediğine göre, demek ki, Hazret-i Peygamberde, pek az kişinin görebildiği o öz mevcuttu.

Vahidiyet âleminin temsilcisi Hazret-i Peygamber ve O'nun vârisleridir. Bunlar görülür. Bunlara baktığında içlerindeki özü görebilen, en azından sezebilenler vardır. Böylelerine mürşit denir. Diğer insanlardan da bilen ve sezenler yok mudur? Vardır, ama arada hicab-ı kibriya olduğu için, bu sezgileri boşa gider. Bilen ve sezenler, yine hicab-ı kibriya

dolayısıyla bildiklerini söylemezler. Aksi halde Allah'ın "ayıpları örtücü" esmasını çiğnemiş olurlar. Bu göze sahip olup, O'nu görebilenler, asla sırlarını ifşa etmezler, çünkü evvelce de söylediğimiz gibi, tarih bu sırrı ifşa edenlerin çeşitli şekillerde zarar gördüğünü herkese öğretmiştir.

Allah mefhumu, her insanın kafasında vardır. Her insan, Hazret-i Peygamberin *"Allah, kâinat yaratılmazdan önce altında, üstünde hava olmayan amâdaydı"* hadisine dayanarak, muhayyilesinde bir Allah yaratmıştır. Buna biz "ilâh-ı mec'ûl", yani "yapmacık Allah" diyoruz ve bunun, gerçekle ilgisi olmadığını savunuyoruz. Zaten Allah da bu durumu bildiği için *"Ben kulumun hakkımdaki zannı gibiyim"* demektedir. Sadece bu sözü bile, O'nun görülecek olmasına bir delildir. Zannındaki Allah'ı bu âlemde, hayalinde gördüğünü söyleyenler olabileceği gibi, bu zanna dayalı Allah'ın ancak cennette görüleceğini söyleyenler de vardır. Ancak, ne söylerlerse söylesinler, o yapmacık Allah'ın bile, bir suretle göründüğünü kabul etmek zorundadırlar. Bu durumda, madem ki bir suret giyip görünecektir, o halde O'na, doğru suret giydirmek daha faydalı olmaz mı?..

Bu noktada, O'nu gerçeğiyle görenlerle, göremeyenler arasındaki fark, birinin görmüş, diğerinin görememiş olarak gidecek olmasıdır. Göremeden gidenler arasından temiz olanlar yine cennete gidip orada yaşayacaklardır, ama cennette yaşadıklarını bilmeden... Tıpkı balıkların suda yaşayıp, suyu bilmemeleri veya bizim bu âlemde enfas-ı Rabbanı (hava) içinde yaşayıp, onun içinde yaşadığımızı bilmememiz gibi... Bu bilgisizlik, balığın sudan çıkması veya bizim havasız bir ortama girmemiz anında meydana çıkmakta ve ortamından mahrum kalanların çırpınmalarıyla kendini göstermektedir.

İşin gerçeğine geldiğimizde, Allah'ı sadece Hazret-i Peygamberin görmüş olduğunu, bizim ise O'nu, ancak peygamber vasıtasıyla görebileceğimizi söyleyebiliriz. Çünkü *"Allah'a itaat peygambere itaattir"* <5-92> ayeti ve *"Beni gören O'nu gördü"* hadisi bizi bu noktaya getirmektedir.

Bizim O'nu görebilmemiz, ancak ilim nuru ile mümkün

dür. O nurun aydınlığı olmazsa hiçbir şey görülemez. Allah, Peygamber aynasına yansımıştır, ama ilim nuru dediğimiz ışık olmazsa ayna görülemez ki, ona yansıyan görülebilsin. O halde O'nu görmek isteyenlerin ilk yapacakları şey, cehil adı verilen karanlıktan kurtulup, önce ilim nuru ile aynayı görünür hale getirmektir.

"Kıdemi görebilmek için temiz bir adem aynası olmak gerekir" cümlesiyle anlatabileceğimiz bu gerçeğe ulaşmak için de önce kalp aynamızı parlatmamız, cilâlamamız gerekir ki, o aynaya devamlı olarak yansımakta olan ışığın farkına varabilelim. İşte *"Saykal vur mir'at-ı kalbe / Tâ tecelli ede Hakk"* ve *"Padişah konmaz saraya / Hane mamur olmadan"* beyitleriyle anlatılmak istenen bu gerçektir.

Ayna temiz tutulacaktır. Ama, aynanın gösterebilmesi için, sırrının sağlam olması icap ettiğini de unutmamak gerekir. Bu nedenle, ben bir şiirimde "Kalp içinde sırr-ı Zât" demiştim. Burada dikkat edilirse, "Kalp içinde Zât" denmemiştir. Çünkü, Zât görünmez. Sırrı olmazsa ayna da bir şey göstermez. Önemli olan o sırdır ki, bizler ona Allah diyoruz, can diyoruz...

Allah mevzuunda çok iyi anlaşılması gereken iki konu vardır. Bunlardan biri, dîdar gösterme, diğeri de vuslatı nasip etme meselesidir.

Dîdar gösterme konusunda, Allah'ın dîdarının doğrudan doğruya görülemeyeceği kesin olarak bilinmelidir. Çünkü, Allah kendisi bile yüzünü göremediği için Peygamber aynasını yaratmıştır. Peygamber ise bir taraftan O'na ayna olup kendini görmesini, diğer taraftan da halka ayna olup halkın kendine bakarak Hakk'ı görebilmesini sağlamıştır.

ALLAH'IN TECELLİSİ

Tecelli kelimesinin lügattaki karşılığı görünmek, Allah'ın kudret ve sırlarının kişilerde ve eşyada görünmesidir.

Bu anlamda bir tecelli mümkün müdür? Mümkündür, çünkü ilk tecellisini kendinden kendine Allah mertebesinde yapmış ve Kendi'nden meydana getirdiği Ahmed aynasında (Bunun insan-ı kâmil olduğunu anlatmıştık.) tecelli ederek kendini görmüştür. Bu tecellisinin, bu âlemde de Hazret-i Peygamberde devam edegeldiğini anlatmıştık. Bu, O'nun zâtî tecellisidir. O'nun bir de sıfatî tecellisi vardır. Bu tecelli nasıl olur?

Kâinatı yaratan varlık birdir. Allah dediğimiz o varlık, güneş gibidir. O'nda kâinattaki tüm renkler vardır ve asıldır. Tıpkı zigot dediğimiz tek hücrede insan olduğu gibi... Belirli mertebelerden geçerek her şeyi a'yan-ı sabitesinde meydana getirip tespit ettikten sonra, onları *"kün"* (ol) emriyle bu âlemde kâinat ve insan olarak, kendinden meydana getiren O'dur. Bu meydana getirme olayını, yani *"kün"* emrini, filmde tespit edilmiş şekilleri, filme arkadan ışık vererek ekrana yansıtma olarak algılayabiliriz. Ekrandaki görüntülerin vücudu yoktur. Onlar birer gölgedir. Ama, o gölgelerin olabilmesi için bir asla ihtiyaç vardır ki, o asıl da film, yani a'yan-ı sabitede kendinden yaratmış olduklarıdır.

Ekranda görünenler, ışığın vurmasıyla bir anda kendilerini ekranda buldukları için, asıllarını unutmuş durumdadırlar. Kendilerini oraya yansıtan aşk dediğimiz ışık, içten bir kaynama yapmak suretiyle, onlara asıllarını aratmaya başlar. Bu kaynamanın meydana getirdiği dürtü ile çalışıp aslını bulabilen, kendini tanır ve kendine ayna olur.

İşte, "Allah'ın zâtıyla sıfatına âşık olması" denen olay budur. O'nun aşkıyla, zâtından sıfatına yaklaşmasına "kurb-u feraiz", sıfâtının o aşkla zâtına yaklaşmaya çalışmasına da "kurb-u nevafil" denir. İleride insan bahsinde buralara tekrar dönülecektir.

Burada şunu belirtmemiz gerekir. Yukarıda çok basit bir

şekilde anlatılan ekrana yansıma olayı, Allah açısından ve ânda meydana geliş şekliyle ele alınmıştır. Bunun zamanda gerçekleşebilmesi için, pek çok safhalardan geçmesi gerektiği, burada anlatılmamıştır. Tasavvuf dilinde "âlem" diye adlandırılan bu safhalar, ileride, yaratılış konusuyla birlikte geniş bir şekilde incelenecektir.

Kâinat denen bu devasa ekrana yansıyan her fert, o rahmet güneşinden gelen bir ışık huzmesinin eseridir. Yani, esma adı verilen o huzmenin filme vurup oradaki mevcudu ekrana yansıtmasıyla oluşmuştur ki, bu duruma "Allah'ın bir esma tahtında tecellisi" denir. Bizim O'nu bilebilmemiz bu tecelli ile mümkündür.

Kâinatta görünme mekanizması bu olduğuna göre, görünen her şey bir teşbihten ibarettir. Görünenler, aynen vitrinlerde mankenlere giydirilmiş elbiseler gibidir. Herkes elbiseye bakar ama kimse o elbiseyi giymiş olan mankene insan diyemez, dese dese "insan gibi" diyebilir. Bir şeyin insan olabilmesi, içindekinin görünmesini gerektirir. O içteki de görünmediği için, ancak akıl nuruyla vasf-ı zât olarak nitelendirilebilir. Yani, insan gibi... Çünkü, Zât, ancak Hakk mertebesine indiğinde görülür. Halktaysa, sadece var olduğunun bilinmesi yeterli olur. Bu nedenle Allah, kâinatı yaratan ve kendimiz dahil, onun her zerresinde tecelli eden bir varlık olarak bilinmelidir. Velev ki, biz bu tecellisinin farkında olmasak bile...

Allah, gayb-ül guyubtur, ama hüvezzahir esması kendinden ayrı olmadığından, hüvezzahirde de rübubiyetiyle tecelli edip, kullarını eğitmekte ve kulları vasıtasıyla her istediğini yapmaktadır.

Bütün esmalar insana verildiği için Allah, insan üzerindeki her türlü tasarrufunu, yine insan vasıtasıyla yapmaktadır. İnsanı insanla eğitmekte, insanı insanla kahretmekte, insanı insanla okşayıp, insanla dövmektedir. "Yapan, surette insan olduğu halde hakikatte Allah'tır" diyenler bu durumu kastetmektedirler.

Allah'ın kulunda tecelli ettiği nasıl belli olur?

Bilgi ve neşe ile... Ancak, bunu tarif etmek imkânsızdır. O neşeye varan, Hallac-ı Mansur'un yaptığı gibi "Enel Hakk" demeye başlar. Bu sözü sarf ettiği anda, dışarıdan bakıldığında her ne kadar Mansur suretinde de görünse, artık Mansur'luktan çıkmıştır. Buraları, yaşanmadıkça, anlatılsa dahi, anlaşılması mümkün olmayan yerlerdir. Allah herkese nasip etsin!..

Allah'ta, İhlâs Suresi hükmünce, gelmek ve gitmek yoktur. O'nun *"Ben önce nuru yarattım"* deyişi, yarattığı nurun bir mahlûk olduğunun delilidir. Bu nur bir güneştir ve onun bize vuran, bizi aydınlatan kısmı ise ilim nurudur. O nur olmasa, yani güneş ışığını çekiverse, güneş batınca nasıl karanlık oluyorsa, biz de karanlıkta kalıveririz. Güneşin dünyayı aydınlatışı gibi, bu nur da bizim dünya mesabesinde olan bedenimizi aydınlatmakta, bedenimizde de dünyadaki gibi, aydınlık ve karanlık birbirini takip etmektedir.

İnsan, sadece etle kemikten ibaret değildir. İnsanı insan yapan düşüncedir. Etle kemik olan bedense, o düşüncenin kılıfı, muhafazasıdır. Başka ve gerçekçi bir deyişle insan bir nur, bir kandildir. Bedeniyse bunun fanusu, lambası veya feneridir. İnsanın kandili veya ampulü bir mumluk, altmış mumluk veya yüz mumluk olabileceği gibi, bin mumluk da olabilir ki, bu halde bakanların gözlerini kamaştırır. Allah, peygamberleri hakkında *"Ben bazı peygamberleri bazısından üstün kıldım"* <2-253> dediğine göre, kullarını da mutlaka birbirinden farklı kılmıştır diye düşünmek gerekir. Bu nedenle insan, hiçbir zaman "Oldum" dememelidir.

Allah'ın Peygamberlerindeki tecellisi, onların meşrepleri rine göre olmuştur. Örneğin Hazret-i Nuh'a sudan, Hazret-i Musa'ya ateşten tecelli etmiştir. Bu konular da ileride Peygamberler bahsinde incelenecektir.

VAHİDİYET

VAHİD VE VAHİDİYET NE DEMEKTİR?

Vahid kelimesi bir, tek, benzeri olmayan, anlamına gelir. Bunun, aynı anlama gelen Ahad'dan farkı, Ahad'ın tümü, Vahid'inse tüme ait bir parçayı ifade etmesidir. Örneğin, elimize bir elma aldığımızı düşünelim. Bu elma bütün olarak birdir, yani Ahad'dir. Bunu yemek üzere dilimleyip, bir dilimini elimize aldığımızda, o dilimin de bir olduğunu ifade etmek için Vahid kelimesi kullanılır. Burada Vahid Ahad'den ayrı değildir, ama Ahad'in aynı da değildir, yani tümü ifade etmez.

Vahid kavramının, O'nun, Allah mertebesinde kendini görmek için bir ayna yaratmasıyla oluştuğunu, bu yaratılan aynanın tek, yani Vahid olup, Ahmed diye isimlendirildiğini ve yansıttığı görüntüsüyle birlikte insan olarak (insan-ı kâmil) vasfedildiğini, buraya kadar anlatılanlardan biliyoruz.

Aynanın görevi görüntüyü sağlamaktır. Onun bu görevi, Allah mertebesinde O'nu kendine göstererek yaptığını, sonra da mertebe mertebe inerek Taayyün-ü Sâni, Anasır-ı Erbaa (dört unsur) ve Mevalid-i Selâse'den (maden, bitki ve hayvan âlemleri) insana gelip, görünmesini sağladığını evvelce anlatmıştık. Bu kendini gösteriş, Suretsiz'in suret giydiği tam kemâlât noktasıdır ki, O da kâinatta Vahid'dir, "vücud-u ilâh" diye bilinir ve asıl vücuttan ayrı değildir.

Bu vasfın temsilcisi olan Hazret-i Peygamber, tümüyle kâinatı kendinde toplayan insandır. Diğer peygamberlerin O'na göre durumları farklıdır. Kullarsa, O'nun birer aza, kuvvasından ibarettir. Bu durum tıpkı el, kol, göz ve diğer organlarımızın bizimle olan bağlantısına benzer. Nasıl hiçbir organımız bizden ayrı değilse, kullar da O'ndan ayrı düşünülemez.

Bu noktada Allah'ın *"Biz size şah damarınızdan daha yakınız"* <50-16> sözünü, kendine ayna yaptığı yegâne kulu durumundaki insan-ı kâmile mi, yoksa tüm insanlara mı

söylediğini düşünmek gerekir. Umuma söylediği kabul edilirse, o zaman, büyük bir kitlenin neden karanlıkta kalıp Allah'ı bilmediğini izah etmek zor olacaktır. Çünkü, O'nu bilmeyip karanlıkta kalmış olanların davranışları, onların şah damarlarından daha yakın durumda olanın Allah değil, şeytan olduğunu göstermektedir. O halde bu hitap, kendini bilen, insan mertebesine gelmiş, yani şeytanını müslüman etmiş olanlara söylenmiştir. Öyle olmasaydı, tüm kulların Allah velisi, yani evliya olması gerekirdi.

Vahidiyete gelindiğinde, ulûhiyet âlemi tüm mertebeleriyle birlikte bir ağaca benzetilir. Tûba Ağacı adı verilen bu ağaç, bir bütündür. Her ağaç gibi bunun da görünen ve görünmeyen kısımları vardır. Görünmeyen kısımları ahadiyet'e, görünen kısımlarıysa vahidiyete aittir. Bunu, görünmeyen kısımları Allah'a, görünen kısımlarıysa kula aittir diye algılamak da mümkündür.

Bir ağacın görünmeyen kısımlarında da her şey vardır, ama ağaç, gövdesinin içinde meyve vermez. Gövdenin içinde gövdeyi, dalları, budakları, yaprakları, çiçekleri, kısaca tüm ağacı besleyen özsuyu ve o suda da beslenme için gerekli maddeler vardır. Ancak ağaç, izhar etmesi gereken meyvesini uç kısımlarında verir. Ağacın gövdesi, hüvelbatın (iç) ile hüvezzahirin (dış) birleşme yeridir. İçinden kaynayan, o gövde vasıtasıyla dışa verilir ve matlup olan meyve dışta oluşturulur. Ağacın kabuğu çepçevre kesilirse ağaç kurur, çünkü hayatiyet yolu kesilmiş olur. Bu da gösteriyor ki, ihtiyaçları karşılama mercii kabuk, yani vahidiyettir. Bu kabuk aynı zamanda görünmeyi sağlayan unsur olduğu için ağacın en uç kısımlarına, yapraklarına, çiçeklerine, hattâ meyvelerine kadar uzanıp, onların zarlarını teşkil etmektedir. O zarlar olmazsa, özün bunları görünür kılması mümkün olamaz. Hicâb-ı kibriya diye bilinen perde budur.

Çıkacak bir atom savaşının dünyada yaşamı yok edeceği korkusu, böyle bir durumda, hüvezzahir esmasının, yani kabuğun ileri derecede harap olabileceği düşüncesinden doğmaktadır.

Hicâb-ı kibriya denen bu perdenin manevi ve maddi olanı vardır. Manevi olanı, insan kendini şüphesiz bildiğinde açılır. Şüpheden kurtulmadığı sürece kapalı kalır. Maddi olanıysa bilgi ve eğitimle açılır ki, mürşitlerin yaptığı budur.

Ahad ve Vahid, yahut ahadiyet ve vahidiyet denen bu mefhumları birer güneş veya birer deniz olarak düşünmek mümkündür. Güneş olarak düşünüldüklerinde, ahadiyet güneşine rahmaniyet, vahidiyet güneşine de rahimiyet denir. Ahadiyet güneşi esastır. Vahidiyet güneşi ise, bunun ışınlarını yansıtan, o ışınların görünmesini sağlayan bir aynadır ve bu aynanın temsilcisi Hazret-i Peygamberdir. Ancak, bu temsilcilik bedenen değil, görünmeyen yönüyle, yani Ahmediyeti itibarıyladır.

Bu duruma göre, her şey bir Allah ile bir insandan, yahut bir Hakk ile bir hakikatten ibarettir. Geri kalanlarsa "din" diye adlandırılır ki, bunun ne olduğu ileride açıklanacaktır.

Bizim bu mertebelerdeki inancımız, İhlâs suresindeki *"De ki: o Allah bir'dir, Allah sameddir"* <112-1,2> ayetlerinde ifadesini bulmaktadır. Bu ifade sadece Müslümanlığa has olup, diğer dinlerin hiçbirinde yoktur. Surenin Ahad ile başlayıp Ahad ile bitiyor olması, ağaçtan çekirdek, çekirdekten yine ağaç veya yumurtadan tavuk, tavuktan yine yumurta meydana geliyor olması gibidir. Esas olan, çekirdek veya yumurtadır.

Allah-İnsan-Allah devridaimi de bunun böyle olduğunu gösterir. Bu devridaim devamlı olarak halkın Hakk'ı, Hakk'ın da halkı yiyerek beslenmesiyle oluşmaktadır. Biz nasıl gıdamızı kâinattan alıyorsak, o da sonunda bizi geldiğimiz yere döndürmekle karnını doyurmaktadır. "Kişi halka erdiğinde Hakk'a gıda olmaz" demek, "Halkıyetini Hakk'ta yok etmedikçe onda Hakk tecelli etmez" yani "Kişi ölmeden Hakk'a kavuşmaz" demektir. Bu olaylar hep kendinden kendine cereyan etmektedir. Kendinden kendine olmayan ve gidip gelmesi olmayan tek şey, öz diye nitelendirilen Zât'tır. O ândır ve ânda ne zaman vardır, ne de mekân... Bundan gayrı

her şey, beden, kalıp, kâinat, atmosfer vs. gibi ne isim alırsa alsın, zamana tabidir ve bu da "özde birlik, gözde ayrılık" diye nitelendirilir.

Buraları kavrayabilmek için zihinsel perişanlıktan kurtulup her şeyi yerli yerine oturtmuş olmak gerekir. Tevhidin şaka götürmeyişi ve kuru lafla geçiştirilecek bir şey olmayışının sebebi budur.

Ahadiyet ve vahidiyet, birer deniz olarak algılanacak olursa, bahr-ı ahadiyet (rahmaniyet denizi) ve yemm-i vahidiyet (rahimiyet denizi) adıyla anılır. Bunlardan ahadiyet denizinin suyu acı, vahidiyet denizininkiyse tatlıdır. Bu iki denizin suları birbirine karışmaz. *"O, iki denizi birbirine kavuşmak üzere bırakıverdi"* <55-19> ayetinin esas delaleti budur.

VAHİDİYETTE KESRET

Buraya kadar vahidiyetin bütünlüğünden bahsettik. Şimdi de bu bütünlüğün nasıl olup da milyarlarca ayrı fert olarak ortaya çıktığına bakalım.

Vahidiyet dediğimiz bu ağacın aslı, Kenz-i Mahfi Âlemi'nde istidat halindedir. Orada şekillendikten sonra tayyün-ü sânî, şey'iyyet-i sübût yahut a'yan-ı sabite isimleri de verilen hakkıyet âleminde tespit edilmiş, sonra da ef'alle hareketlenip, mezahir-ül vücud'da her kulda ayrı bir esma, ayrı bir mazhariyetle görünmüştür. Şekillenip görünmeyi sağlayan farklı esmaların müsemması Hazret-i Peygamber olduğu için, hepsinde ondan eser vardır. Bu durum bir ağacın, en uç noktasına kadar her tarafının, aynı özsuyuyla beslenmesine benzer. Yaprakları, dalları veya çiçekleri, hiç farkında olmasalar bile, gıdalarını o usareden almaktadırlar. Bu ağaç, görünen kısmıyla Hazret-i Peygamber olarak düşünülürse, mesele anlaşılmış olur.

Vahidiyet ve bunun mertebeleri Hazret-i Peygamberin makamına, yani Peygamberiyete aittir, kabuktur ama içi dolu olan kabuktur. Çünkü, vahidiyet âleminde mânâdaki kesret ahadiyet, maddedeki kesret ise hayaldir. Zira, maddede

vücut ve mevcudiyet yok, sadece hayal vardır.

Buraları anlamak isteyenlerin de kabuklarının içinin dolu olması icabeder. Eğer kabuğun içi doluysa, o zaman bunları anlamak kolay olur. Boşsa, sadece surette kalınır ve Peygamberin içi idrak edilemez. Tabii, burada boşluk tabirinden kastedilen, her zerrede mevcut olan hayatiyetin onda bulunmaması değil, bilgisizlik ve akılsızlıktır.

Vahidiyetin kesretini anlatabilmek için değişik misaller vermekte fayda vardır. En basit misal olarak güneşi ele alabiliriz. Güneş bir tanedir, ama biz ondan çıkan sonsuz ışın huzmelerine de güneş diyor, o huzmelerin her birini güneş olarak isimlendiriyoruz. Bunu vahidiyete teşmil edersek (uyarlarsak), çokluğun, O'nun kesretinin de Vahid olarak kabul edilmesiyle ortaya çıktığını görürüz. Bunu daha iyi anlayabilmek için insanın kendini, güneşle aydınlanmış bir ev olarak düşünmesinde fayda vardır. Her eve, penceresinin büyüklüğü ile orantılı olarak az veya çok güneş girer. Ev loş da olsa, aydınlık da olsa, onu aydınlatan aynı güneştir. İkisi arasındaki fark, güneşten birinin az, diğerinin çok istifade ediyor olmasıdır. Bu azlık veya çokluk, insanda akıl olarak düşünülürse, hem kişiler arasındaki farklılık, hem de hepsindeki cevherin aynı olduğu anlaşılmış olur. Allah, bu durumu anlatabilmek için Kur'an'da *"O her şeyi ihatası altına almıştır (kapsamıştır)"* <4-126>, <41-54> demektedir.

Buraları, içinde yaşamayanlara anlatmak kadar, onların anlaması da zordur. Ama, bunu anlamadan da hakkiyet, halkiyet ilişkisini veya vahidiyet ve kesretini idrak edebilmek mümkün değildir.

Anlaşılmasını kolaylaştırmak için başka bir örnek olarak müzikteki notaları verebiliriz. Notaların başında, birlik veya 4/4'lük dediğimiz nota gelir. Bu, içi boş bir daire şeklindedir. Diğer tüm notalar bunun geometrik diziyle bölünmesinden oluşur. Şöyle ki, bunun yarı değerinde olan ikilik veya 1/2'lik nota, yukarıdaki içi boş yuvarlağa bir kuyruk takılmasıyla belirlenir. Bunlardan iki tanesinin süre olarak toplamı birlik notanınkine eşittir. Daha sonra 1/4, 1/8, 1/16, 1/32 diye, bö-

lünmeler devam eder. Ama, artık bunlar kesif âlemin mahi olduklarından, dairelerin içi karalanarak, doldurulmaya başlanır. Bu bölünmeler teorik olarak 1/64, 1/128, 1/256 diye devam etse bile 1/64'lükten küçüğünün çalınması ve kulakla hissedilmesi zordur.

Notalardaki bölünmeler izafidir. İzafetin en güzel örneğini biraz önce verdiğimiz güneşin ışınlarına da güneş denmesi teşkil eder. Güneş dediğimiz, o güneşin ışınlarıdır. Bizim Vahid olan insan-ı kâmil karşısındaki durumumuz da buna benzer. Allah, müşahhas olmadığı için, asla görülmez. Müşahhaslaştırıldığı takdirdeyse mahluk olur. Burada mahluka izafe edilen, yani giydirilen Hakk'ın nurudur.

Müşahhaslaştırılan her şey ölümlüdür. Allah ölümsüz olduğuna göre, izafiyet giydirilen de ölümsüz olmak durumundadır. Buna "bekâ elbisesi" adı verilmektedir. Hazret-i Peygamberin ölümsüzlüğü ve yüz yılda bir insan-ı kâmil, bin yılda bir de müceddid olarak gelenin O olacağı düşüncesi buradan kaynaklanmaktadır.

Senden sana sığınırım ya Rabbi
Sığınacak başka bir yer var mı ki

demekle hitap edilen makam burasıdır.

Vahidiyetteki izafiyetin görünen temsilcisi olan Hazret-i Peygamber, Amine'den doğmuş ve bundan on dört asır önce öbür âleme intikal etmiştir. Allah'ta ölmek olmadığına göre, O'na giydirilen beden gömleği, izafiyetten ibaret, nurdan bir gömlektir. Tasavvufta teklif-i izafî ve teklif-i tavsifî diye geçen konulardan izafî olanının izahı budur. Tavsifî olanında ise sıfat giydirilmektedir. İnsan, din ve insanın gelişmesi bahislerinde bu konuda daha geniş malumat verilecektir.

KESRETTE VAHİDİYETİN DEVAMLILIĞI

Şimdiye kadar verdiğimiz misaller, vahidiyetin devamlılığını anlamakta yeterli olmayabileceği için, tekrar ağaç örneğine dönmekte fayda vardır.

Tûba ağacı adı da verilen vahidiyet ağacı, devamlılık arz eder. Bir ağacın devamlılığını sağlayan, onun olgun meyvele-

rindeki çekirdeklerin, yeni bir ağaç meydana getirebilme gücüne sahip, yani Vahid olmasıdır. Böyle olduğu için bunlar anıldığında *"O'dur ki,"* <3-7> tabiri kullanılmaktadır. Burada, bütûnda olan *"Ahad'dır"* <112-1>, zuhurda olansa Vahid'dir.

Ağaç bir bütündür. Dallarından çıkan dalcıkları ve onların üzerindeki yaprakları, sadece kendi çıktıkları dalcığı veya dalı görebildiklerinden, kendilerini ağaçtan ayrı zannetmekte, kendilerinin o tek olan ağaçtan çıkıp, onun özsuyu ile beslendiğinin farkına varamamaktadırlar. İnsanların kendini ayrı görmesi bu bilinçsizlikten kaynaklanmaktadır. Bilinçsizlikten kurtulup, insanlardaki bu kadar farklı görüntüyü, esma farklılıklarını dikkate almadan bir bütünde birleştirebilmek için ehl-i tevhid olmak gerekir. Bu da ileride insan bahsinde göreceğimiz "cem mertebesi"ne ulaşmış olmak demektir.

Her zaman Allah'ın koruması altında olan insan, mertebesi gereği, fark-ı evvelin etkisiyle daima karanlık âlemlerde ve aşağı mertebelerde dolaştığı için hiçbir şeyin farkında değildir. Böylelerinin, izah edemedikleri bazı olayları cadılara, hortlaklara veya vampirlere atfettikleri bilinmektedir. Ancak bu dünyadayken "fark-ı sâni" denilen öbür dünyayı, yani tevhidi yaşayan insanın böyle uydurma kavramlara ihtiyacı kalmaz. Çünkü, diğerlerinin kavrayamadığı olayların izahını bulmuştur.

Bu durumu, bir başka ifadeyle "İnsan ahadiyet denizinin içinde yaşadığı halde bunun farkında olmamaktadır" diyerek de anlatabilir ve olayı, arabasının içinden çıkmadan araba vapuru ile giden bir kişinin durumuna benzetebiliriz. Arabanın içinde oturan, vapurun motor seslerini duyduğu için gittiğini bilir ama gittiği yönü, ne kadar yol aldığını ve gidiş süratini bilemez. Hangi yönde, ne kadar gittiğini görüp, etrafı seyredebilmek için mutlaka arabasının içinden çıkıp, etrafa bakması gerekir. İşte Kur'an'daki *"De ki: bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu"* <39-9> ayeti bu iki gidiş arasındaki farka işaret etmektedir.

Elbette bunda, insanların farklı esmalarla gelmiş olmalarının da rolü vardır. Tabiatta, esma farklılığını anlatan en güzel örnek cevizdir.

Görünüşleri itibarıyla tüm cevizler birbirine benzer ama bunların değişik türleri vardır. Kimi kalın kabukludur, kimi ince kabuklu, kiminin tadı güzel, kimininki biraz buruktur. Bu örneği insana tatbik edersek insanların bugünkü durumu ortaya çıkıverir.

Buraya kadar anlatılanlardan ve verilen örneklerden Vahid'in bir iken neden çok göründüğünün anlaşılmış olması gerekir. Artık bu çokluğa ait özelliklerin insana nasıl yansıdığını anlatmaya geçebiliriz.

Şahadet âlemindeki her zerre Vahid, yani birdir ve bu nedenle her zerre "Enel Hakk" demektedir. Çünkü aynada görülen, asıldan, Hakk'tan başkası değildir. Bizim O'nu beşer olarak görüşümüzün nedeni, surette kalmamız ve daima surete bakıyor olmamızdır. Hakk'tan başka bir şey olmadığını ve O'nun zuhur âlemindeki görüntüsüne "beşer" veya "kul" dendiğini bilenler, o kulun içinde Hakk olduğunu idrak etmişlerdir. Zaten bunu Allah da Kur'an'da *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <32-9> diyerek bildirmektedir. Her fertte bulunan bu ruh, hayatın mayası olduğu halde, görünmediği için yine sırdır. Beşerin bu sır hakkındaki bilgisiyse, Allah kendisine ne kadar nasip ettiyse o kadardır. Kulun, nasibinden fazlasını bilip, anlaması mümkün değildir.

Şahadet âleminde her şeyin tek, yahut bir olmasının nedeni, gerçek olan tek varlığın kâinat aynasında bir görünüp bir kaybolmasıdır. Biz kısıtlı kapasitemiz dolayısıyla bu görünüp kaybolmanın devamlılığını idrak edemediğimiz için, gözle gördüğümüz zaman "var", göremediğimiz zaman "yok" diyoruz. Halbuki, gerçek varlık için yok olma diye bir şey yok, sadece bir gizlenip, bir meydana çıkma olayı vardır. O'nun her görünüşünde, bir öncekinden farklı bir görüntüyle meydana çıkıyor olması, kesretteki vahidiyeti, yani ferdiyeti oluşturmaktadır.

Bu kural, sadece insanlar için değil, bitkiler ve hayvan

lar için de geçerlidir. Örneğin, tek buğdaydan meydana gelen bir başağı incelediğimizde, o başaktaki tanelerin her birinin bir diğerinden farklı olduğunu görürüz. Aynı durum hayvanlarda ve diğer her tür canlıda geçerlidir. Böyle olduğunu Allah Kur'an'da yedi yerde *"Ha, Mim"* ve otuz bir yerde *"Rabbinizin hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz"* <54-16, 77> diyerek vermiştir. Ama, bu tekrarların hepsinde mânâ farklıdır.

Her insan ayrı bir esmanın değişik şiddette etkisi altındadır ve bu nedenle bir diğer insandan farklıdır. Ancak, işin özüne inildiğinde, tüm insanların öz itibarıyla aynı ve çok güzel oldukları ortaya çıkar. Çünkü, zât lezzattır. Farklılıklar, farklı görüntü ve farklı doğru kavramları, Allah'ın cilvesinden başka bir şey değildir. Kâinatta görünen, bir süre için yaşadığını gösterip, gözden kaybolur. O'nun bu gözden kaybolması yok olması değil, başka bir âlemde hayatiyetini devam ettirmesi demektir ki, "Tûba ağacı" denen de bu, yani görünmeyen yaşam ağacıdır. Bu ağaç, ezelden ebede kadar devam edecek olan Hayy esmasının temsilcisi olduğundan, hiçbir zaman tamamen kurumaz, mahvolmaz. Kuruma ancak bunun yapraklarında, yahut çiçeklerinde olur. İşte, zaman zaman alevlendirilen reinkarnasyon düşüncesi de buradan doğmaktadır.

İnsanlardaki, yeniden dünyaya gelineceği inancı yeni değildir. Eski Mısırlılarda da bu inancın olduğu bilinmektedir. Firavunların, kendilerini mumyalatmaları ve o piramitleri yaptırıp kendilerini onların içine, tüm kıymetli eşyalarıyla gömdürmeleri bu inancın sonucudur. Diğer milletlere ait zenginlerin lahitlerinde de kıymetli mücevherlerin bulunması, onların da aynı şekilde bir inançları olduğunu gösterir.

Aynı inancın günümüzde de Hintlilerde olduğunu görüyoruz. Hint asilzadeleri, insanların birbirinden etkilenebileceğini düşünerek, bir sonraki gelişlerinde onlara benzememek için, paryalarla ilişki kurmamaya özel bir itina gösterirler.

Ancak işin aslına bakıldığında, giden de Hakk'tır, gelen

de... Hakk'tan başka varlık yoktur. Kendi bâtın, Peygamber zâhir olmuştur. Ali ise kâinattır. O nedenle Ali rahmaniyet, Peygamber rahimiyet, ikisinin toplamıysa Ahad, yani birleşme yeri olarak nitelendirilir. Peygamberimizin gönlündeki Ali de kâinattır. Onun için "Ali ve O birdir deyin" denmiştir. Bu durumun anlaşılabilmesi için, insanda tahakkuk şarttır. Başka türlü anlaşılamaz.

Bu tahakkuku gerçekleştirmiş olanlardan Hilmi Dede Baba

Her eşya bir harf olmuş
Hem zarf, hem mazruf olmuş
Aceb ilim sarf olmuş
Bir nokta bin söz oldu

demektedir.

Cümleyi bir noktada görmek dilersen şüphesiz
Kâmile hoşça nazar kıl gördüğün Rahman olur

deyişimizin nedeni, kâinatın bir nokta olduğunu ve insan-ı kâmilin birliğini anlatmak içindir.

Bu geliş gidişlerde anne ve baba birer vasıtadan, görünen ise bir elbiseden ibarettir. Geliş gidişlere tabiattaki en güzel örnek denizlerdir. Kabarır, dalgalanır, sonra dalgası ne kadar büyük olursa olsun, yine denize karışıp, kaybolur.

Bu örneği insanlık âlemine uyguladığımızda, kâinatta bir insan olduğunu ve onun da Hazret-i Peygamber olduğunu söyleyebiliriz. O'nun görünmeyen kısmı Allah, görüneni ise, kulları olan bu hayaller silsilesidir. O'nu bir deniz, kulları da o denizin dalgaları olarak düşünürsek, insanların doğup ölmesindeki gerçeği de doğru olarak anlamış oluruz. Bu gerçeği idrak edemeyenler, her hayale ayrı bir varlık verip, aldanmaktadırlar. Eskiden Karagöz oynatanların perdeyi açarken okudukları

Bu hayal âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice kara gözleri mahvetti bu suret perdesi

beyiti, bu gerçeğe işaret etmektedir.

Gerçekten de herkesi mahveden bu suret perdesidir. Görünen suretin hakikatini bilen yoktur, çünkü Allah kendini

göstermez. O kendini, sadece, tek olan ve mürşit olarak bilinen insan-ı kâmile, yani Hazret-i Peygambere göstermiştir. Bu gösterişi Peygamberin Ahmed olduğu devreye has bir keyfiyettir ve devamlıdır. Hazret-i Peygamberin miraçtaki müşahedesi ise yine kendine, yani Ahmed'e ulaşmasıyla bağlantılıdır. Eski devirlerde bazı mürşitlerin, bu gerçeği anlatabilmek için, müritleri kemâle erip insan mertebesine ulaşıncaya kadar, yüzlerindeki hicab-ı kibriyayı sembolize eden peçeyi indirmedikleri bilinmektedir.

Vahid'in çok görünmesi, bir aynanın yere atılıp, tuzla buz edilmesi şeklinde bir misalle de anlatılabilir. Kırık parçacıklar, farklı büyüklük ve kalınlıkta olacağı için, her parça kendine yansıyan görüntüyü, Kahkahalar Sarayı'ndaki aynalar gibi, farklı şekillerde gösterecektir. Kırılma esnasında parçacıklardan kimi içbükey, kimi dışbükey, kimiyse bir bölümü iç, diğer kısmı dışbükey aynacıklar haline gelmiş olacağından, onlara bakan kendini olduğundan çok farklı şekillerde görecek ve kendini öyle zannedecektir. İşin aslını, yani kendini bilenler, bu görüntülere aldanmaksızın sadece gülüp geçerken, kendini bilmeyenler, o görüntülerini gerçek zannedip, boşuna sevinecek veya üzüleceklerdir.

Bu kırıklar arasında bulunabilen nadir muntazam ayna parçacıkları, vahidiyet âleminin incelenmesine imkân sağlamaktadır. Muntazam parçaların cesametinin küçüklüğü insanı aldatmamalıdır, çünkü göz de küçücük bir organ olduğu halde, nereleri görebildiğini biliyoruz. Tabii bu arada, dünyayı gören gözün kendini göremediğini de hatırdan çıkarmamak lazımdır.

Allah birdir. Bu birliğinin nişanesi olarak da her kulunu farklı bir fert olarak yaratmıştır. Hiçbir fert bir diğerinin aynı değildir. Bir insan bir başkasına ne kadar benzerse benzesin, onun aynısı olamaz. Birbirine çok benzeyen, hattâ yabancılar tarafından ayırt edilemeyen tek yumurta ikizlerinde bile bu farklılık vardır. İnsanların parmak izleri de bu söylediğimizi ispat eder. Allah, birliğinin göstergesi olarak, her ferdi, görünüşünde bile ayrı yaratarak büyüklüğünü ispatla-

makta ve ona kendi birliğinin mührünü vurmaktadır. Parmak izleri vahidiyetin ispatı olduğundan, giden bir daha aynı parmak iziyle geri gelmemektedir. Bunun nedeni, Allah'ın, bir insana sadece bir tecelli yapması, birden fazla kişide aynı tecelliyi göstermemesidir. Bu kural tüm ilâhi tecelliler için geçerlidir. Ancak, bizi burada sadece hayatî tecellisi ilgilendirdiği için, onun üzerinde duracağız.

İnsan bu ilâhi tecellinin farkında olmazsa ne olur?

Bir ağacın düşüp çürüyen meyveleri ne oluyorsa, insan da öyle olur, yani çürür, gübre olur ve yine o ağacı besler. Ama, eğer düşen olgun bir tohum, yahut meyve olursa, o zaman iş değişir. Çünkü, bu takdirde ondan yine bir ağaç meydana gelir ve neslin devamlılığını sağlar. Yeni oluşan ağaç, görünüş itibarıyla kendini meydana getiren ağacın tıpatıp aynı değil, ama aslı itibarıyla aynısıdır, yani ikisi de elma, erik veya armut ağacıdır.

İnsanlar da böyledir ve vahidiyet ağacının birer meyvesi durumunda oldukları için, ağaç meydana getirmek isteyenlerin olgun meyve olmaya çalışmaları gerekir. Bunun için de kendilerindeki ilâhi tecelliyi idrak edip, hüvelbâtına intikal etmeleri şarttır.

Hüvelbâtın nezahet âlemidir. O âleme girebilmek için kişinin çok temiz, çok iyi, çok olgun ve hastalıksız olması gerekir. Çünkü *"O'na yalnız pâk olanlar temas edebilirler"* <56-79> ayeti bunu gerektirir. Nasıl bir bahçıvan ağaç yetiştirmek istediğinde meyvelerin en olgununu, çürüksüz ve hastalıksız olanını seçip, işaretliyor ve o olgunlaşınca çekirdeğini alıp, dikiyorsa, aynı şeyi insanda da mürşitler yapmaktadır. Keza, nasıl bir meyvenin, dikilmeye layık tohum verecek hale gelinceye kadar pek çok fırtınalara, rüzgârlara, atılan taşlara, sinek, böcek ve kurtlara karşı kendini korumuş olması gerekiyorsa, aynı durum insanlar için de geçerlidir.

İnsana, dünyaya gelirken verilmiş bir isim vardır ve insan bu isimle gelişip, olgunlaşır. Ancak dünya hayatı çok engebeli olduğu için, herkes kendini bu isimle tanıyamaz. Böyle olunca da Allah'ı tanımakta zorluklarla karşılaşır. Ne zaman

ki kul, yavaş yavaş gelişip, aynalaşmaya ve yönü icabı güneş ışınlarını iyi almaya başlarsa, o zaman huy ve düşüncelerinde "ünsiyet peyda etme" denen güzelleşmeler başlar. İnsan kelimesinin ünsiyetle aynı kökten geliyor olması, kişinin, ünsiyet peyda ettikçe insanlaşacağını anlatır. Bir fert ne kadar insanlığa yaklaşırsa, onun Allah hakkındaki bilgisi de o kadar artar. Bu işi iyi götürüp, şahdane olabilen, tohumluk olur ve öyle olduğunu da her haliyle gösterir. Ağaçtaki diğer meyveler ne olur? Kimi az güneş gördüğünden bir yanı kızarmış, diğer yanı yeşil kalır, kimi rüzgârdan birbirine çarpıp yaralanır, kimi kurtlanır ve çürür. Ancak, bu duruma da üzülmemek gerekir, çünkü böyleleri de yaşamları süresince, tıpkı arıların bir arıbeyi için çalışıp, onu beslemek için kendilerinin hiç yemediği arı sütünü üretmeleri gibi, Hazret-i Peygamber için çalışmış, O'na hizmet etmiş olur.

Bu nedenle, giden, bir daha gittiği elbiseyle geri gelmeyeceğini bilmelidir. Hakk, devamlı olarak gelip gitmeye devam edecek, ama her gelişinde ayrı bir elbise ile gelecektir.

Bu noktada giden ve gelenin aynı mı, gayrı mı olduğu sorusu akla takılmaktadır. Bu sorunun cevabı "Zât bakımından aynı, sıfat yahut zuhur bakımından ayrıdır" diye verilebilir. Her ölenin yerine bir yenisi doğar. Ölen de insandır, doğan da. Ama giden aynı elbiseyle gelmemiştir, tıpkı bir ağacın düşen yaprağının yerine bir sonra gelen yaprağın aynı yaprak olmayışı gibi... Gelen yine aynı ağacın yaprağıdır, ama düşen yaprak değildir. O halde sonuç olarak "Vahidiyet devamlı, ama kesretteki hayalleri geçicidir" demek gerekir. İşte Kelime-i Tevhid'deki *"Lâ"* ve *"İllâ"* bunu anlatmaktadır. Lâ kuldur, İllâ ise Allah'tır. Bu ikisi birbirlerini müşahede ettikten sonra, birbirlerinin tamamlayıcısı olan yokluk (Lâ) ve varlık deryası (İllâ) olurlar. Bu iki derya bir noktada birleşir. O birleşme yerine "merecelbahreyn" veya "mecma-ül bahreyn" adı verilir. Bu noktaya varmak için ayaklardaki iki nalını çıkartmak gerekir ki, Hazret-i Musa'ya *"Nalınlarını çıkart, mukaddes Tuva vadisindesin"* <20-12> denen yer burasıdır ve burası ulûhiyet âleminin malıdır.

Bu noktaya gelemeden gidenler nereye gider?

Nereye gidecek, tabiatıyle geldiği yere, yani mânâ âlemine... Pek iyi, mânâ âlemi neredeydir? Teşekkül ettiği yerde, yani bizde...

Giden, bize gelecek ve sevdiklerine munzam olacaktır. Eğer öyle olmasaydı hayatın devamlılığı olmaz ve insanların anıları kaybolup giderdi. Hepimiz gözümüzü kapattığımız anda, hayatta olan ve olmayan tüm tanıdıklarımızı gözümüzün önüne getirip, istersek, onları anmıyor muyuz? Bunları yapabildiğimize göre, demek ki onlar bizdedir ve kaybolmamışlardır. Bu konuda, göz önüne getirdiklerimizin hayal olduğunu söyleyenler olacaktır. Söyledikleri doğrudur, ama olmayan bir şeyin hayali olabilir mi?

Bizim bu âlemde birer hayal oluşumuz da bunun gibidir. Her şey bir Hakk, bir hakikatten ibarettir. Zât görülmeyeceğine göre, görülenler O'nun hayalleri veya gölgeleridir. Her insan, aslen, Suretsiz'in suret giymesinden ibaret olan ve Vücud-u İlâh diye bilinen aynanın, paramparça olmuş kırıntılarından biridir. Bu kırıntıdan yansıyan, o Görünmez'in nurudur. Onun için *"Ben, benden ötürü kalbi kırık olanların yanındayım"* demektedir. Bu kırıntılardan görünene de, aslın yansıması oluşu nedeniyle "hayal sultan" denmektedir.

KESRETTE VAHİD

Vahid olan zat, devamlılığını kesrette de sürdürmek zorundadır. Aksi halde hüvezzahir esması ortadan kalkar. Bu devamlılık nasıl sürer? Bunu anlatabilmek için örnek olarak, bir mektup yazıp, bu mektuptan binlerce fotokopi çıkardığımızı ve hepsini, birbirinden farklı zarflara koyduğumuzu düşünelim. Mektubun aslı da bu zarflardan birinde olacaktır.

Zarftaki ister aslı, ister kopyası olsun, mektupların tümünde aynı şeyler yazılıdır. Ancak hangi zarfta mektubun aslı olduğu dıştan zarfa bakmakla anlaşılamaz. Çünkü, Zât-ı ahadiyette olan Allah, diğer tüm özelliklerini yansıttığı gibi, zâtı itibarıyla bilinmezlik özelliğini de Zât-ı vahidiyette olan kullarına yansıtmıştır. Bu nedenle de insanlar birbirlerini

gördükleri halde, karşılarındakinin ne düşündüğünü bilemezler. Her insanın düşüncesi, arada hicâb-ı kibriya olduğu için, bir başkası için gaybtır. Kişi, düşündüğünün ne kadarının bilinmesini isterse, o kadarını bildirir. Ancak kişide Hakk tecelli etmiş olursa durum değişir. Bu durumda "Efendi bilir" sözü geçerlik kazanır ama Allah'ın, ona bildirmesi kaydıyla...

Mürşitler, Allah'ın verdiği feraset sayesinde karşılarındakinin durumundan bazı mânâlar çıkarmasını öğrenmişlerdir. İrfaniyet denen budur. Ama, burada da "El elden üstündür" prensibinin geçerliliğini unutmamak gerekir. Kendinde Hakk tecelli etmemiş olanlar, ancak sıfat âlemi hakkında bir fikir sahibi olabilirler.

Kısaca bu açıklamayı yaptıktan sonra tekrar esas konumuza dönelim.

Zarflardan birindeki esas mektup, hepsinin aslı olduğu ve iyisiyle, kötüsüyle tüm mânâyı kendinde toplamış olduğu halde, zarfının içinden kendini belli edip görünmemektedir. Hattâ çok kez zarfını dahi herkes görememektedir. Zarf gösterildiği zaman çok kimse "Ha, o mu" demeye başlar. Bilenlerse "İşte bu" derler. Aynı durum Allah için de geçerli değil midir?

O halde, zarf, yani görünen durumda olan insan, bu esas mektubun kendi içinde olduğunu nasıl ve ne zaman anlayacaktır?

Kendini kendinde bulup, enfüsü âfakta, âfakı enfüste bildiği, yani Hakk beyan olduğu ve *"Biz ayetlerimizi, onların hak olduğunu açık seçik anlasınlar diye âfakta ve enfüste gösteriyoruz"* <41-53> ayeti tahakkuk ettiği zaman... Artık ümmetini ahirette böyle görecek, ümmeti de onun aza ve kuvası olacaktır. Böyle bir zâtın nazîri ve şeriki olmayacağı gibi, onda gelme ve gitme de olmayacaktır. Allah, herkese, O'na yakın olmayı nasip etsin!..

İLÂHİ SIFATLAR

SIFAT NEDİR

Sıfat kelimesinin lügat mânâsı, bir şahıs veya nesnenin geçici hal ve niteliğini gösteren kelime, vasıf, lakap, ünvan, surattır. Çoğulu, sıfâttır.

Kabaca tarif etmek gerekirse sıfat, elbise giydirmektir. Allah *"Allah'ın halkettiklerini tefekkür edin, Allah'ı tefekkür etmeyin"* diyerek, ancak sıfâtı ile bilinebileceğini anlatmaktadır. İnsan bile çıplak gezemez, gezdiği takdirde şeriatın setr-i avret (ayıp yerlerini örtme) kuralına uymadığı için kendine zulmetmiş sayılırken Allah'ı çıplak görmek mümkün olabilir mi?

Olamayacağına göre, "Allah'ın elbisesi nedir" sorusuna cevap vermek gerekir. Bu sorunun cevabı, "Yine kendisi gibi görünmeyen bir kumaştır", yani "Hakk'tır" denerek verilebilir. Bu görünmeyen kumaş da görünebilmek için, bir elbise daha giymek zorundadır. Bu durumu anlatabilmek için örnek olarak fazilet sıfatını ele alabiliriz.

Faziletin ne olduğunu bildiğimiz halde onu göremiyoruz. Ama fazilet bir insan elbisesine büründüğü takdirde, o kişi için "Fazilet sahibi bir insandır" diyerek bu sıfatın mevcudiyetini belirtiyoruz.

Allah'ın ilim, kelam vs. gibi tüm sıfatları için durum aynıdır. Mevlitte "Bîhuruf u lafz u savt ol padişah" denilmesinin nedeni budur. Harfsiz, kelimesiz ve sessiz olan mânâ, ancak giydiği elbiseyle belli olabilir. Örneğin, kelam, aslen bir mânâdır. Bu mânâ, meydana çıkabilmek için sırasıyla harf, hece, kelime ve cümle içine girmek, yani bir elbiseye bürünmek zorundadır. Aksi halde anlatılamaz. Kelime ve cümleler, bu mânânın elbiselerinden başka bir şey değildir.

Allah'ın sıfatları sonsuzdur ve bu sonsuzluk, devamlı olarak sıfâta bakan bizim, O'nu tanımamızı zorlaştırmaktadır. Bu zorluk nasıl oluşuyor?

Aynen insandaki gibi... Bir insanın bir takım elbisesi varsa, örneğin, kişi bir subay veya polis ise ve devamlı olarak üniformayla dolaşıyorsa, onu görenler daha uzaktan kim olduğunu anlarlar. Ama aynı kişi, bir gün sırtına bir tulum geçirip, evinin bahçesinde çalışacak olsa, uzaktan görenler, onu çok iyi tanıyor olsalar bile, ilk anda gördüklerinin bir bahçıvan mı, yoksa o tanıdıkları subay veya polis mi olduğunu, yanına iyice yaklaşıncaya kadar kestiremezler. Hele kendisini şahsen tanımayanlar, kolayca bahçıvan zannedebilirler. Bu nedenle elbisenin çokluğu, hepsinin içinde aynı kişi olacağı için, insanda zâti açıdan bir değişiklik yapmadığı halde, sıfat bakımından ona bir zenginlik verecektir.

Allah'ın sıfâtının sonsuzluğu ve bunların her birinin ayrı bir elbise giyip, ayrı bir isim almış olması, bir yönden O'nun zenginliğini gösterirken, diğer taraftan bizim aklımızı karıştırmakta ve elbiselerine bakarken dikkatimizin zâtından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Allah'ın "Bana gelin" uyarısı, Hazret-i Âdem'in düştüğü hatâya düşüp, ilâhi birlikte olan cennetten kovulmamızı istememesinden dolayıdır. Birlikten ayrılıp, ikilik âlemi olan sıfâta yönelmek, cennetten kovulmak demektir.

Bir hadisteki *"Dünya bir leştir, talibi köpeklerdir"* ifadesi, bu sözün kendini bilmeyenlere söylenmiş olduğunu göstermektedir. Kendini bilenler için ise, dünya ve kâinat *"Allah semaların ve arzın nurudur"* <24-35> ayeti ile ifade edilir. Nur sıfattır ve sıfat olarak görünmezden önce Allah'ta olduğu için, zâttan ayrılamaz. Bu nedenle, ona nur veya Allah denmesinde çok büyük bir fark yoktur.

İnsan zaman içinde kendini bilir, esma ve sıfâta değil, Zât'a bakmasını öğrenirse, Allah da onu, Kendi'ni sevdiği için boş bırakmaz.

Bu konular ileride insan bahsinde çok daha geniş olarak anlatılacağı için, burada sadece bir hatırlatma yapmakla yetiniyoruz.

SIFÂTIN OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ

Allah'ın zât ve sıfâtını bütünüyle bir piramit olarak düşünmek gerekir. Yukarı çıkıldıkça daralan piramidin zirve noktasında Allah durur. Aşağı inildikçe genişleyen gövde ve tabanıysa, bir taraftan sıfât âlemi dediğimiz kâinatı meydana getirirken, diğer taraftan da tabaka tabaka mertebeleri oluşturur. Piramit bir bütün teşkil ettiğine göre, bunun zirve noktası olan Allah'ı, daha aşağıdaki sıfâtından ayrı mütalaa etmek, denizi dalgasından ayrı düşünmek kadar yanlıştır. Böyle bir hata, insanı yanılgılar içinde bocalatır ve aklına takılan sorulara mantıki cevaplar verme olanağını ortadan kaldırır. Onun için sıfâtı, zâtın zuhur âlemindeki görüntüsü veya elbisesi olarak bilmek gerekir.

Evvelce öğrendiklerimiz ışığında, Allah'ın zâtından başka her şeyin çift ve karşılıklı olduğunu söyleyebiliriz. Zâtı tek olduğuna göre, çift olan her şey sıfât mahiyetindedir. Zâtın bilinebilmesi için, birbirine karşıt olan sıfât ikiliğine ihtiyaç vardır. Bu ikilik adeta iki kol gibidir. Allah'ın *"Muhakkak ki kalpler Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir"* sözü, O'nun kudret esmasının mazharıdır. Eğer öyle olmasa ve hüvelbâtının karşısında bir de hüvezzahiri bulunmasaydı, biz O'nu bilebilir miydik?

Diğer sıfatları için de geçerli olan bu kural, değişmesi mümkün olmayan ilâhi bir kanundur. Hüvelevvel-hüvelahir, rahimiyet-rahmaniyet, cennet-cehennem, celal-cemal, pozitif-negatif, güzel-çirkin, hoca-talebe, hakk-batıl, Halik-mahluk, Rab-merbub vs. şeklinde ortaya çıkan bu ikilikte daima bir taraf müessir (etken), diğer taraf müteessir (edilgen)'dir. Bunu bir taraf sivri, diğer taraf çukur, bir taraf iniş, diğer taraf çıkış veya bir taraf ak, diğer taraf karadır diye tarif etmek de mümkündür. İlâhi kanun olan bu ikiliğin bir nizam dahilinde yürümesine de "şeriat" adı verilir.

Şeriat, tevhidde birliği ispat ederken, sıfât âleminde de kutbiyeti meydana getirir. Kutbiyet, tüm kâinatta geçerli bir kuraldır. Dünyanın da dahil olduğu en küçük küreciklerde bile, kuzey ve güney olmak üzere iki kutup vardır.

Kutuplaşma kuralı sadece küreciklerin kitlesine münhasır olmayıp, onların içinde de kendini göstermektedir. Bir devlette iktidarın karşısında, bilinsin veya bilinmesin, mutlaka, bir muhalefet oluşması bu kuralın gereğidir. İsmi üzerinde, oyun olduğu halde, harp oyunlarında bile, kırmızı kuvvetlerin karşısına bir mavi kuvvet çıkarılmıyor mu?

Kuralı fertlere indirgediğimizde, her insanın kendi dairesinde bir kutup oluşturduğunu ve bunun bir tarafının celal, diğer tarafının cemal olduğunu görürüz. Celal ve cemal, içle dış gibidir. Celal müzekker (erkek), cemalse müennestir (dişi).

Bu kutuplardan pozitif olan daima hâkimdir ve önde gelir. Âdem'in yaratılışında sıfâtın rolü yoktur, çünkü onu bizzat Allah yaratmıştır. Ama Havva'nın yaratılışında, arada sıfat olan Âdem vardır. Yani, Âdem zâtı ve sıfâtıyla Allah'ın aynası olmuş, Havva'ysa Âdem'in sıfatından meydana çıkmıştır. Zât'ın aradan çıkmasından sonra gelişen olayları takiben Havva da Allah'a ayna olunca, bu kez ikisi birbirlerine de ayna olmuşlar, böylece bir üçleme (teslis) ortaya çıkmıştır. Bu üçleme sadece Allah, Âdem ve Havva arasında değil, her zerrede kendini göstermektedir. O nedenle bir çiçekte bile bu üçü düşünmek ve onda da Âdem'lik ve Havva'lık, yani erkeklik ve dişilik özellikleri bulunduğunu bilmek gerekir.

Erkeklik ve dişilik özellikleri, bazı türlerde aynı çiçekte ortaya çıkar ve bunlara çift eşeyli denir. Bunlar, döllenme için bir aracıya ihtiyaç duymaz, döllenmeleri bilâvasıta (vasıtasız) olur. Buna mukabil, tek eşeyli dediğimiz bazı türlerde, erkeklik ve dişilik vasıfları ayrı çiçeklerde olduğu için döllenme, ancak kuş, kelebek, böcek, rüzgâr vs. gibi bir aracıyla, yani bilvasıta (vasıtalı) olur. Döllenme sonucu oluşan zigot, ikinin bir olması demektir. Bu birlikten, daha sonra yine bir ikilik meydana gelir ve böylece neslin devamlılığı sağlanmış olur.

Bu durum, yani zıtların birleşip, tekrar ayrılması olayı, bize sıfâtın ikinci özelliği olan devamlılığın nasıl oluştuğunu göstermektedir ki, bunu Hazret-i Peygamber, *"Allah dünya-*

dan bir şeyi kaldırdığında mislini yerine koymak, kendi üzerine vaciptir" hadisi ile bildirmektedir. Buna göre, her giden'in yerine mutlaka bir yenisi gelecek demektir.

Gelme gitme denen olaya zâti açıdan bakıldığında, bunun gelip gitme değil, görünüp gözden kaybolmadan ibaret olduğu anlaşılır. Ancak insanlar sıfâtî açıdan yaklaştıkları için "Bu âleme kimler gelmiş, kimler gitmiş" yahut "Neler gelmiş, neler gitmiş" deyip durmaktadırlar. İşin esasına bakıldığında ise zâtı bildirenin, bu gelip gitme adı verilen olay olduğu görülür.

Yeni gelenin, gidenin aynı mı, gayrı mı olduğu sorusunun cevabı evvelce verilmiş olduğu için burada tekrarlanmayacaktır. Burada üzerinde duracağımız husus, gelenin mutlaka gidenden daha mütekâmil (gelişmiş) olacağıdır. Çünkü, daimi bir terakki (ilerleme, gelişim) vardır ve Allah bir kere güzeli bulduktan sonra, O'nda irticai harekete yer olmadığı için, gidenin yerine daha kötü, daha çirkin bir şey getirmeyecektir.

İkilik, zıtlık veya kutuplaşma olmasaydı ne olurdu? Hareket durur, hayatın devamlılığı ortadan kalkardı.

Hayatın devamlılığını sağlayan hareketlilik, bizim açımızdan ölmek ve dirilmek, O'nun açısındansa görünüp kaybolmaktan ibarettir. Hareket ortadan kalkınca su bile taaffün ettiği (kirlenip, kokuştuğu) için, durgun suyla abdest almak yasaklanmıştır. Allah'ın *"Her şeyi çift yarattım"* <43-12> demesindeki hikmet budur. Biz de bu ikilik sayesinde idam olup ademe, icad olup mevcuda gelmedik mi?

"Allah'tan çıkan bu sıfatların akıbeti nedir" sorusuna verilecek cevap, "Emrin sonu nereye varır", "Başlangıcına döner" hükmü gereğince "Yine geldikleri noktada toplanırlar" olacaktır ki biz o noktanın ne olduğunu evvelce anlatılanlardan biliyoruz. Ancak dilbilgisinde noktadan başka, bir de noktalı virgül vardır. Bunda noktanın altındaki virgül, eski yazıdaki vav harfidir ve velâyet makamına işarettir. Velâyet ise Allah'a bağlılık, velilik makamıdır. Bu konular ileriki bahislerde geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Burada, hazır dilbilgisine temas edilmişken, yukarıda bahsettiğimiz üçlemenin, işaret sıfatları ve şahıs zamirlerinde de bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Tekil işaret sıfatları bu, şu ve o; tekil şahıs zamirleriyse ben, sen ve o olmak üzere üçer tanedir. Bunların her ikisinde de üçüncü şahıs olan o, müşterektir ve ism-i gaiptir (görünmeyen). Diğer ikişer tanesiyse ism-i hazırdır, yani görünmektedir. Görünmeyeni bulabilmek için, görülenleri o görülmeyene ayna yapmak icap eder ki, buna tasavvuf dilinde "teslis" (üçleme) adı verilir. Bir üçlemedeki unsurlardan ikisi bilindiği takdirde, üçüncüsü kendiliğinden ortaya çıkar. Teslis, İslâmiyette Allah, Muhammed, Ali; Hıristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh; cemiyet hayatında ise anne, baba ve çocuk üçlüleri şeklindedir. Tasavvufta "Birin evveli üçtür" diye bilinen kuralın aslı budur.

SIFATLARIN GRUPLANDIRILMASI

İlâhi sıfatlar, sıfât-ı zâtiye (zâti sıfatlar) ve sıfât-ı sübûtiye (meydana çıkış sıfatları) diye iki gruba ayrılır. Bunlardan zâtî olanlar sadece Allah'a mahsustur. Sübûtî olanlar da kendinindir, ama varlığını ispat için bunları kullarına yansıtmıştır. Sübûtî sıfatlar da, kendi içinde asli ve selbî (kaldırılabilir, terk edilebilir) olanlar diye tekrar ikiye ayrılır.

ZATÎ SIFATLARI

Altı tanedir. Bunlar, vücud (kendinden başka varlık olmaması), kıdem (evvelinin evveli olmaması), bekâ (sonunun sonu olmaması), vahdaniyet (birlik), muhalefetün lil havadis (hadisattan berî olmak), kıyam binefsihi'dir (kendi nefsiyle kaim olmak).

SÜBÛTÎ SIFATLARI

Bunlar da hayat, ilim, iradet, kudret, semi', basar, kelam ve tekvin olmak üzere sekiz tanedir. Allah bu sıfatlarını kullarına da bahşetmiştir ama O'ndakiler asıl, bizdekilerse ha-

yaldir. Çünkü, verdiklerini alıverdiği anda yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. Örneğin, hayat. O yaşıyor, biz de yaşıyoruz, ama biz, O bu sıfatını bizde bıraktığı sürece yaşıyoruz, geri alıverdiği anda yaşamımız sona eriyor.

Allah'ın diğer tüm sıfatları için de durum aynıdır. Asılları Kendi'nde olduğu için, Kendi'ndeki sıfatlara sıfât-ı asli (aslî sıfatlar), o asıldan kâinata yansıttıklarına da sıfât-ı selbî (giderilebilir sıfatlar) denir.

Aslî sıfatlar, isminden de anlaşılacağı gibi esastır ve Allah'ta kötü bir şey bulunmayacağı için iyi sıfatlardır. Bunların kâinata yansımasıyla oluşan selbî sıfatlar ise, aslî olanların karşıtı durumunda olduklarından, onlara göre negatiftir. Bu negatifliğe bir örnek olarak cennet ve cehennemi gösterebiliriz.

Allah'ı anlatırken, Hâlik'in, ancak mahlukla dışarı çıkıp, bilinebileceğine temas etmiştik. Bu çıkışta, zâtın sıfâtıyla bezenmesi cenneti, bunun aksi, yani kâinata yansımasıysa cehennemi meydana getirir. Nasıl Akl-ı Küll'ün yansıması Nefs-i Küll'ü veya sevabın yansıması günahı oluşturuyorsa bu da öyledir. Çünkü kural, sıfâtta ikilik olması ve bu ikiliğin her bir tarafının diğerinin aksi olmasıdır.

Bu nedenle sıfât-ı asliye esastır, zâtîdir, has boyadır ve değişmez. Böyle olduğu için de "sıbgatallah" (Allah boyası) diye isimlendirilir. İşte *"Allah boyası esastır ve ondan güzel boya kimde bulunabilir"* <2-138> ayeti bunu ifade eder.

Sıfât-ı selbiye ise nefisten doğduğu için, sıfât-ı asliyenin tam tersidir. İnsan, "Allah günahımı affetsin" dediği zaman, "Sıfât-ı selbiyemden dolayı yaptığım hatayı bağışlasın ve bana aslî sıfâtını nasip etsin" demek istemektedir.

Allah'ın sıfatları sadece bu saydıklarımızdan ibaret değildir. O'nun sıfatları sonsuzdur. Ancak bunların hepsini teker teker yazmaya kalkarsak, *"Dünyadaki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, o bittikten sonra yedi deniz daha ona ilave olsa yine Allah'ın sözleri tükenmez"* <31-27> ayetinin tecellisine maruz kalırız. Onun için burada, mutlaka ne olduğunu bilmemiz gereken bazı sıfatlardan bahsetmekle yetineceğiz.

SIFÂTIN İNSANDA TECELLİSİ (GÖRÜNMESİ)

Allah'ın *"Ben arzda halife yaratacağım"* <2-30> ayeti gereğince, insanı arzda halife kılışı nasıl gerçekleşmiştir?

Allah zâtî açıdan ele alındığında cûd (karşılık beklemeyen cömertlik) iken, sıfâta inişinde bir vav alıp, vücud olmuş, bilahare buna bir de mim eklenmesiyle, mevcud olarak insanda tecelli etmiştir. Bu tecelliyat esnasında da, kendinde olan her şeyi insana aksettirmiştir ki, bu durumu ifade için sık sık *"Her ne ki var âlemde / Örneği var âdemde"*derim.

Allah, halife olarak yarattığı insanda da, zâtî sıfatı olan vücudundan gölge bir vücut meydana getirerek, bir zât oluşturmuştur. Buna "vücud-u izafi" adı verilir. İnsanı diğer canlılardan farklı kılan husus budur. Ancak insanlar, bilinçsizlikleri nedeniyle bu gölge vücuda sahip çıkarak, kendilerine varlık vermekte ve şirke düşmektedirler.

Allah, kudretini zuhur âleminde kulları vasıtasıyla gösterir. Kendinde olana kudret, kullarından tecelli edene ise kuvvet denir. Kudret ile kuvvet arasındaki fark, ledün ile tasavvuf, yahut farz ile nafile arasındaki fark gibidir. Kudret farz, kuvvet nafiledir ve nafileye, zaide, fazlalık, atâ-yı ilâhî, fazl-ı melekûtî gibi isimler de verilmektedir.

Tecelli eden nafile durumundaki bu sıfâtın insana değil, Allah'a ait olduğunun bilinmesi halinde, ileride göreceğimiz "Lâ mevsufe illallah"a (tüm sıfatlar Allah'ındır) ulaşılmış olur ki, mürşide gitmekten gaye de budur.

Sıfât insanda nerede tecelli eder?

İnsanın güneş mesabesinde ve nazargâh-ı İlâhî olan kalbinde... Çünkü orası sabittir, dönmez. Bunun etrafında dönen dünyadır, kullardır, yani biziz. Böyle olduğumuz için de bir aydınlanıp, bir karanlıkta kalıyoruz. Eğer yüzümüzü güneşe çevirirsek, gölgemiz arkamızda kalır ve biz nereye gidersek gidelim, bizi takip eder. Ama, sırtımızı güneşe verir de, önümüzde kalan gölgemizi yakalamaya kalkarsak, ona asla yetişemeyiz. Bunu anlatmak için "Yüzünü cemale dönenin celal arkasından koşturur ama yüzü celale dönük olanlar asla onu yakalayamazlar" denmiştir.

İnsanın yüzünü cemale veya celale çevirmesi Allah'ın isteğiyle olur. O, isterse kendi tarafına, isterse dünyaya çevirir. İnsan-ı kâmilin matlub-u cihan oluşu, yüzünün daima cemale dönük olmasındandır. Çünkü, Allah'ın kâinatı yaratış amacı, ona değer verdiğini göstermek değil, o kâinatta sevgilisini oluşturmaktır. Bunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

Biz, maalesef, güneşe sırt çevirdiğimiz için, matlub-u cihanken, talib-i cihan durumuna düştük ve bunun sonucu olarak da âliyi (yükseği) bırakıp, denî'den (alçaktan) medet umar hale geldik. Böylece de sevgiye hasret kaldık.

Hal böyle olunca, dünyayı tamamen reddetmek mi lazımdır? Hayır... Ama, O'nun verdiğine razı olup, daha fazlasına göz dikmemek şartıyla...

SIFÂTIN KULDAKİ TEZAHÜRÜ (ORTAYA ÇIKIŞI)

Sıfât bir anlamda Zât'ın zuhuratıdır. Zuhurat acı, tatlı, celali veya cemali, ne ile mevsuf olduysa, bizimle bütünleşmektedir. Bu bütünleşmede yakınlığın etkisi vardır. İnsan sobaya ne kadar yakın olursa, onun sıcaklığını o kadar fazla hisseder. Ancak, çok fazla yaklaştığında yanabileceğini de unutmamalıdır. Yanmamak için insanın kendisinin de ateş haline gelmesi lazımdır. O zaman ateş ateşi yakamaz. Ateş haline gelme konusu tarifi mümkün olmayan bir hal olduğu için, ancak misalle anlatılabilir, ama anlatıldığında dahi, bizzât yaşamamış olanlar yine anlayamazlar. Bu anlayamalayıdır. Şöyle ki, tasavvufi şiirleri hemen herkes okumaktadır. Okuduklarını kendinde tatbik edebilenler meseleyi hallip, o şiirlerin zevkine varabilirler. Burada, şiirde adı geçenin Muhammed, Ahmet veya bir başkası olması önemli değildir. Çünkü, zât bakımından kim olursa ve ismi ne olursa olsun, hepsi insandır. Ama, iş sıfâta döküldüğünde, ortaya büyük farklar çıkar. Bu noktada Muhammed'in, dinin bânîsi olduğunu ve kimsenin O'nun yerini alamayacağını bilmek gerekir. Bu durum, demokratik ülkelerdeki oy verme işlemine benzer. Oy verenlerin hepsi insan olduğu için, herkesin birer

oy hakkı vardır, ama aynı kişiler cemiyette değerlendirilmeye kalkıldığında, o zaman aralarındaki fark bariz olarak ortaya çıkar ve âlim ile cahil, yahut cumhurbaşkanı ile çöpçü birbirinden ayrılıverir. İşte zât ile sıfât arasındaki fark da budur. Bu durum Kur'an' da da peygamberler örnek gösterilerek belirtilmektedir. Şöyle ki *"Peygamberler arasında fark yoktur"* <2-285> ayeti olayın zât açısından ele alındığındaki sonucuna işaret ederken, *"Ben bazı paygamberleri bazısından üstün kıldım"* <2-253> ayeti sıfat açısından bakıldığında varılacak neticeyi göstermektedir.

Bu duruma bir başka örnek, Allah'ın, insan elini kendi kudretinin göstergesi olarak yaratmış olmasıdır. Elin işlerini yapan parmaklardır. Parmakların kimi kısa, kimi daha uzun, kimi kalın, kimi daha ince yaratılmıştır. Bunlar, boylarına ve enlerine bakmaksızın, kendilerine verilen görevleri yerine getirirler. İşlerini yaparken de, işleri bittikten sonra da, asla "Ben niye daha kısayım veya daha inceyim" diye hayıflanmazlar. Ama, insanlar öyle midir ya?

Allah, insanları adeta bir ressam elinden çıkan tablolar gibi farklı güzelliklerde ve şekillerde yaratmıştır. Lakin, insanların pek çoğu halinden memnun değildir. Memnuniyetsizliklerini de "Neden böyle oldum da şöyle olmadım" diyerek belli etmektedirler. Bu sorular insanların kendilerini küçümseyip, sıkıntıya sokmalarından başka bir işe yaramaz. Akıllarını kullanıp, parmakları gibi, durumunu kabullenenlere, dünya cennet oluverir.

İnsanların farklı yaratılışları, Allah'ın kemâlâtında bir noksanlık belirtisi değildir. Böyle yaratılışın amacı, mukayese imkânı sağlanabilmesi ve dünya işlerinin normal yürümesidir. Tüm insanlar güzel yaratılmış olsaydı, o zaman güzelin ne olduğu bilinmezdi. Herkes âlim olsa ilmin değeri kalmaz, herkes öğretmen olsa öğrenci bulunmaz ve herkes vali olsa, ekmek yapacak fırıncı bulunamayacağı için insanlar açlıktan ölürdü. Onun için farklı yaratılışta olan insanların, birbirlerini ve kendilerini küçümsemekten vazgeçip, kendilerine verilmiş olan görevi iyi yapmaya çalışmaları gerekir. Bir insanı

küçümsemek, Allah o küçümsenene hidayet edip bir şeyler öğretiverdiği takdirde, küçümseyeni çok zor durumda bırakabileceği için, hoş bir şey değildir. Bu durumun en güzel örneği de Hazret-i Musa'nın aşağıdaki hikâyesidir.

Hazret-i Musa'ya "En kerih (iğrenç, çirkin) bulduğun şeyi getir" dendiğinde, o, en kerih şey olarak gördüğü bir köpek leşinin boğazına kancasını takıp, onu sürüklemeye başlar. Kendisi şeriat âleminde olduğu için, o leşi kerih bulmuştur. Ancak bu sürükleme esnasında kendisine "O kancayı kendi ağzına tak yoksa peygamberlikten düşüyorsun" diye bir ses daha gelir ve ona, en kerih şeyin kendisi olduğunu öğretir. Bu sözler onun eğitilmesi için kendinden kendine söylenmiştir. Neden en kerih şeyin insan olduğunu düşünüp, bulmak o kadar zor olmadığı için, bu hususta ayrıca açıklamaya girilmeyecektir.

Sıfatlardaki bu zıtlıklar dış âleme ait keyfiyetlerdir. İç âleme geçildiğinde bu zıtlıklar tamamen kaybolur, ama o zaman da isim değişir. Bunu yine bir misalle anlatacak olursak, biraz önce verdiğimiz parmak örneğine tekrar bakmamız gerekir.

Parmakların boyları farklı olduğu için onları dışta bir hizaya getirmek mümkün değildir. Ama, içe doğru büküp yumruk yaptığımızda, hepsinin bir hizaya geldiğini görürüz. Bu durumda, birlik, yahut eşitlik sağlanmış ve bu birlikten de ekstra bir güç doğmuştur. Ancak, bu kez isim değişmiş ve parmakken yumruk olmuştur.

İç âlemdeki birlik sevgi yaratır. O sevgi de birliğe davet eder. İnsanlar arasındaki sevgi ancak birlik ile devam ettirilebilir. Eşler arasında fikir birliği olmazsa, kurulan yuvaların uzun ömürlü olmasını beklemek boş bir hayal olur. Ahenk ve uyum, iç âlemin malı olduğu için, bilginin bile içine nüfuz etmesi gerektiğini unutmamak lazımdır.

Eski mutasavvıflar renklerle sıfatlar arasında bağlantı kurarak yeşili hayatın, kırmızıyı aşkın, sarıyı ruhun, siyahı olgunluğun sembolü olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle eski devirlerde, müritler kendini bildiğinde, erkekseler yeşil

sarık takar, kadınsalar yeşil çarşafa bürünürlerdi. Mürşitlerse nur-u esved (siyah nur) olarak kabul edildiklerinden, siyah sarık takarlardı.

Buraya kadar hep sübûtî sıfatlar üzerinde durduk. Kâinattan alınan selbî sıfatları hiç düşünmedik. Pek iyi, o selbî sıfatların akıbeti ne olacaktır?

Onlar da diğer her şey gibi asıllarına kavuşacaklardır. Buna örnek olarak bir çiçeğin evrimini ele alabiliriz. Çiçek, tohumdan meydana gelir. Bu tohum urucunu yapıp önce filiz, sonra da sırasıyla çiçek, varsa meyve ve nihayet tekrar tohum olarak kendini meydana getirecek olan aslına kavuşur. Bu arada birçok safhadan geçer ve geçtiği her safhada da ismi değişir. Onun bu safhaları tamamlayıp, tekrar tohum haline gelmesi, o çiçeğin miracı olarak kabul edilir.

Çiçek, herhangi bir nedenle bu miracını tamamlayamazsa, o zaman çürüyüp, gübre olur ve başka bir çiçeğin miracını tamamlayıp, tohum meydana getirmesinde, onu besleme görevini üstlenir.

İnsanların durumu da aynen bunun gibidir. Allah'ı bilenler, bu menzile vardıktan sonra, tekrar hayat verecek bir insan olurlar. Bu yeni hayat verdikleri insan, elbisesi değişmiş olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü, aynı elbise ile tekrar geliş mümkün değildir. İşte, Füsus'ta bildirilen, Hazret-i Nuh'tan önce yaşamış İdris peygamberin, birkaç asır sonra İlyas olarak gelmesinin esası, bu elbise değiştirme olayıdır. İlyas, eski haliyle, yani İdris olarak gelmemiştir. Bu değişiklik, İdris'likten terfi etmesinin sonucudur.

İdris neden terfi etti? Çok çalışıp, çok zikrettiği için... Zaten ona İdris denmesinin nedeni de çok ders çalışmasıydı. İdris'in amacı müderris (öğretmen) olmaktı, yani İdris, müderrisliğe âşıktı. Bunu, elif mime, Allah Muhammed'e, yahut ulûhiyet kendi zuhur âlemine âşıktı diyerek de anlatmak mümkündür.

Onun için ne karanlık kalkar, ne de aydınlık yok olur. Bunlardan ikisi de gereklidir. "Müsademe-yi efkârdan barika-yı hakikat çıkar" sözü, zıtlıkların bir denge oluşturduğu

gerçeğini anlatmak için söylenmiştir. Hal böyle olduğu için, kâinat denen zıtlıklar silsilesi, bu keşmekeş içinde ilelebet devam edecektir. Bilenler, zıtlıkları birleştirecek, bilmeyenlerse onlarla boğuşup yorularak, ömür tüketecektir.

İnsan, buraları ne kadar kitaplardan okuyup, öğrenmeye çalışırsa çalışsın, ikilikten, yani şirkten kurtulamaz. İkilikten kurtulabilmek için mutlaka bir mürşit gerekir. Bunu unutmamak lazımdır.

Buraya kadar sıfâtın genel anlamda ne demek olduğunu anlatmaya çalıştık. Bundan sonraki bölümlerdeyse sık sık karşımıza çıkacak olan bazı sıfatların ne anlama geldiğini açıklayacağız.

CELAL - CEMAL

Allah bahsinde ilâhi mertebeleri incelerken Hüve'nin, bir alt mertebede, yani Allah mertebesinde, kendine bir ayna yaratıp, kendini o aynada müşahede ettiğini, böylece bir iken zâti bakımdan Ahad ve Vahid diye ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Bu ikiye ayrılışa sıfât açısından bakacak olursak, taraflardan birinin Celal, diğerinin Cemal olduğunu görürüz. Bu durumu tam olarak anlatabilmek için mutlaka bir misal vermek gerekir. Çünkü, evvelce de söylediğimiz gibi, elle tutulup, gözle görülemeyen manevi kavramları başka türlü anlatmak mümkün değildir.

Ahad'in, Vahid yahut Muhammed aynasında kendini görebilmesi için, önce o aynayı aydınlatması lazımdır. İşte, bu aydınlatma olayı sıfâtın zuhurudur. Işının Ahad'den çıkanına "celal", Muhammed aynasından yansıyanına "cemal" dendiği bilinirse, bu iki kavramı anlamak kolaylaşır.

Evvelce Ahad'i birlik bir notaya benzetmiş ve bu mertebede, O'nun iki tane ikilik notaya ayrılmış gibi olduğunu söylemiştik. Bu durum, sıfâtî açıdan celal ve cemal için de geçerlidir. Nasıl zât bakımından Ahad ve Vahid yahut Allah ve Muhammed, o Bir'den ayrılmış ve birbirlerine âşık ise, celal

ve cemal için de durum aynıdır. Bu birlikten ayrılış Kur'an'da *"Semalar ve arz bitişikken onları birbirinden ayırdık"* <21-30> ayetiyle belirtilmektedir.

Keza Kur'an'da *"O her şeyi çift yaratmıştır"* <43-12> dendiğine ve bu ifade bir genelleme olduğuna göre taş, bitki, hayvan ve insan dahil her zerreyi kapsamakta, bunların hepsinde analık ve babalık vasıfları olduğunu belirtmektedir. Sıfât âleminde her şey zıttıyla birlikte oluştuğu için, bu anababa kavramı da yerine göre erkek-dişi, pozitif-negatif, artı-eksi, iyi-kötü, güzel-çirkin, sevap-günah, iniş-çıkış vs. olarak değiştirilebilir.

Allah, bu mertebede, celaliyle Muhammed aynasında tecelli etmiş ve Muhammed Cemalullah olmuştur. Kâinatta celal tecellisi önde geldiği için, camilerde ve kitaplarda Allah lafzının yanına daima Celle Celâlehu (C.C.) ibaresi konmaktadır.

Celal, aynada tecelli edilen mahaldir. Cila kökünden gelir ve aynada görülen demektir. Allah için Celle Celâlehu denmesinin nedeni budur. Bu tabir O'nun dışta, yani şühûd âleminde, zâtından yansıyan celal sıfatıyla göründüğünü ifade eder. Celle Cemâlihu denmez, çünkü cemal iç âlemdir. O'nun iç âlemdeki tecellisine Amme Nevâlehâ denir.

Celal, dış âleme; cemal ise cümleye bağlı olduğundan, iç âleme yöneliktir. Kâinattaki her değişim bu iki sıfâtın tecellisinden ortaya çıktığı ve bunlar da Allah'ın kudret esmasının mazharı olduğu için, Allah *"Muhakkak ki kalpler Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir"* demektedir. O'nun *"ısbeayn"* diye isimlendirdiği bu iki parmak, karagöz oynatanların ellerindeki iki oynatıcı çubuk gibidir. Nasıl karagöz oynatanlar o iki çubukla perdede Karagöz ve Hacivat'ın hareketlerini kontrol ediyorlarsa, Allah da, kâinattaki olayları cemalî ve celalî tecellileriyle kontrol etmektedir.

Celal, dış âleme yönelik olduğu için, güzellikler kadar, çirkinlikleri de içerir. Çünkü, fotoğrafın negatifini oluşturur. Nasıl fotoğrafın negatifine "resmin arabı" denir ve tüm be-

yazlıklar o negatifte koyu renkte görünürse, celalde de aynı durum vardır. Bunun nedeni, celal nurunun çok şiddetli olması ve vurduğu yeri yakıp, kavurmasıdır. Bu siyahlık, güneşe bakıldığında her tarafın kararması gibi, onun nurunun şiddetli olmasından dolayıdır.

Cemal ise, iç âleme yönelik olduğundan, onda çirkinlikten eser yoktur. Allah'ın insanlara "Cemale dönün" deyişinin nedeni budur. Ancak, cemal iç âleme yönelik olduğu ve onda çirkinlikten eser bulunmadığı halde, kendinde celal de bulunduğundan, cemal ortaya çıktığı anda hemen celali de kendini gösterir. Böyle olmasının nedeni, insanın, sıkıntıyı tadıp, cemalin değerini anlamasını sağlamaktır.

Celal ve cemal adı verilen bu iki esas tecelli, mertebe mertebe kevniyete indikçe, kuvvetlerde pozitif ve negatif, canlılardaysa erkeklik ve dişilik vasıfları olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle pozitiflik veya erkeklik celale, negatiflik veya dişilik de cemale tekabül eder.

İleriki bahislerde de göreceğimiz gibi, celal rahmaniyet, cemal ise rahimiyettir. Bu ikisi, bir elmanın iki yarısı gibidir ve o bütündeki tüm özelliklere sahiptir. Ancak, aynada görüntü ters oluştuğu için, celalde cemal, cemalde de celal içte kalmıştır. Tıpkı Allah'ta Muhammed'in, Muhammed'de Allah'ın içte kalışı gibi...

Allah lafzının arkasına hemen Celle Celâlihu ifadesinin eklenmesi, O'nun, aslında cemal olduğu halde, celaliyle tecelli ettiğini anlatmak içindir. Çünkü celal, tecelli; tecelli ise zuhur, yani meydana çıkma demektir ve Allah'ın Hamîd esmasına gelir. Tesbih çekerken otuz üç kez "Sübhanallah", otuz üç kez "Elhamdülillah" ve otuz üç kez de "Allahüekber" denmahsus olduğu için "İçi de sensin, dışı da sensin, sen büyüksün ve büyüklüğünü içte de, dışta da gösteriyorsun" anlamındadır.

Celal ve cemalin kâinattaki tecellisini, günümüzde, en kolay anlaşılabilir örnek olarak elektrikte görmek mümkün-

dür. Elektrik devresinde biri celale tekabül eden pozitif, diğeri de cemale tekabül eden negatif, iki hat vardır. Pozitif hatta negatiflik, negatif hatta da pozitiflik içte, yani gizli kalmıştır. Bu iki kutbun karşıt görünüşü, birleşme arzusundan kaynaklanır. Tek başına ne pozitif hat, ne de negatif hat elektriklik fonksiyonu gösterebilir. Bunların elektrik olarak etkinlik gösterebilmesi için birleşip, devreyi tamamlaması gerekir.

Bu hatlardan negatif olanını tuttuğumuzda, bedenimiz toprakla temas halinde ve negatif olduğu için çarpılmayız. Pozitif hattı tuttuğumuzdaysa, devre bizimle tamamlanacağı için çarpılırız. Eğer biz pozitif elektrik yüklü olursak, o zaman negatif hattı tuttuğumuzda da çarpılırız. Kauçuk bir ediven giyerek izolasyonu sağladığımızdaysa, devre hiçbir şekilde tamamlanamayacağı için, hangi hattı tutarsak tutalım, çarpılmayız.

Celal, alternatif akımdaki gibi bir görünüp, bir kaybolma özelliğine sahiptir. Kaybolmasına "fenâ", görünmesineyse "bekâ" denir. Görünüş ve kayboluşlar büyük bir hızla birbirini takip ettiği için, ne bekâ yok olur, ne de fenâ... Bunların yok olabilmesi için nazar-ı ilâhinin durması gerekir ki, bu da mümkün değildir, zira Allah'ta uyku, hattâ uyuklama dahi yoktur. O'nun kayyûmiyeti devamlıdır. Böyle olduğu içindir ki Kur'an'da *"Kendinden başka ilâh olmayan Allah hayy ve kayyûmdur, O'nda uyku ve uyuklama yoktur"* <2-255> denmiştir.

O halde, haşir, neşir yahut ihya (hayat verme) ve imate (öldürme) âlemleri, aynen yaz ve kışın birbirini takibi gibi, devam edip, gidecektir. Bu, adeta Allah'ın soyunup, giyinmesi gibi bir olaydır. Celle Celâlihu ve Amme Nevâlehâ denmesinin nedeni de budur.

Kâinatta celal ve cemalin birbirine âşık olduğunu gösteren en güzel örneklerden biri, artı ve eksi yüklü iyonların ilk fırsatta birleşerek tuz oluşturmasıdır. Bir atomun iyon halinde muhafaza edilmesi zordur. Fırsatını bulduğu anda derhal karşı cinsten bir iyonla birleşir ve nötrleşir.

Olayı hücre bazında ele aldığımız zaman, celal ve cemalin birliğini hücrelerin amitotik çoğalmalarında, birbirlerine olan aşkını ise mitotik çoğalmalarında görüyoruz.

Amitotik çoğalmada, hücre gelişip üreyecek olgunluğa ulaştıktan sonra ortadan ikiye ayrılarak gözden kaybolurken, iki yeni hücre meydana getirir. Yeni meydana gelen hücreler de bir süre sonra olgunlaşıp, aynı şekilde kaybolurken yerlerine ikişer yeni hücre daha meydana getirir.

Mitotik çoğalmadaysa ayrı cinse ait iki hücre birleşip, bir hücre meydana getirir. Sonra bu hücrenin amitotik çoğalmasıyla da istenen yapı meydana çıkar.

Burada birin iki, ikinin bir olması ve devamlılığın bu yolla sağlanması bahis konusudur. Olgunlaşıp, birliğinin bilincine varan, celal ve cemalini ortaya çıkartmakta, bu esnada kendisi yok olmakta ama sonunda o ikilikte kendini bilip, olgunluğa erdiğinde, yine bir olup, o birden tekrar yeni bir ikili ortaya çıkartmaktadır. Onun için tabiattaki her olay, onu değerlendirmesini bilenlere yaratılış sırlarını açıklamakta ve sırlar da birer kanun mahiyetinde olduğu için, her âlemde uygulanabilmektedir.

Celal ve cemalin bitki âlemindeki tecellisini de, örneğin, fasülyede inceleyebiliriz.

Bir fasulyeyi ektiğimizde, önce iki tane yaprak çıkardığını görürüz. Bu iki yaprağa Arapçada "falakateyn" adı verilir. Bunlar, adeta, ekilen fasulyeden çıkan baba ve ana, erkek ve dişi yahut celal ve cemal mümessilidir. Daha sonra bu iki yaprak arasından bir filiz kendini gösterir. Bu filiz bir taraftan dışarı doğru büyürken, diğer taraftan da toprağın içine doğru kök salmaya başlar. Filiz kendi kökünden beslenecek hale geldiğinde, ana ve baba durumunda olan falakateyn solar, kurur ve dökülür. Uzamaya devam eden filiz tohum meydana getirecek olgunluğa erdiğinde büyümeyi durdurur. Çünkü, artık neslini idame ettirecek şartlar oluşmuş, yani sinn-i rüşte (erginlik yaşına) ulaşmıştır. Bu durum çiçekler de de çiçek açmakla kendini belli eder.

Bizim esas konumuz insan olduğu için, celal ve cemali in-

sanda değişik açılardan ele almamızda fayda vardır.

İnsanda cinsiyeti belirleyen, erkeklik ve dişilik hormonlarıdır. Bunlar, her iki cinste de salgılandığı halde, hangisinin salgısı diğerinden daha fazlaysa, kişinin cinsiyeti o olur. Örneğin, erkekte, erkek hormonları fazla salgılandığı için fert erkektir. Ama, az miktarda östrojen salgısı da olduğundan, ondaki dişilik içte ve gizli kalmıştır. Aynı durum kadın için de geçerlidir. O halde, insan bahis konusu olduğunda, her iki cinsiyeti de kendinde toplamış olduğu için, "Dışı erkekse içi kadın, dışı kadınsa içi erkektir" diyebiliriz.

Celal sıfatı erkeklik vasfı olduğu için, ilk yaratılan Âdem'dir. Âdem'in yaratılmasıyla, kendinde gizli ve cemal durumunda olan Havva da meydana çıkmıştır.

Aynı durum Havva için de geçerlidir. Onda da Âdem bütündayken, o da içindekini dışında görmüştür.

Erkeklik ve dişilik, dış âlemdeki negatif ve pozitifliğe benzer. Birbirine zıt gibi görünür, ama bir bütünün birbirine âşık, birleşmek isteyen iki yarısı gibidir. Bu iki yarının birleşmesiyle bir bütün olan çocuk meydana gelir. Çocuk dediğimiz o bütün de, yine cinsiyetine göre, bir başka bütünün yarısını teşkil ettiği için, gelişip, yarımlığını idrak ettiğinde, bir başka karşıt yarım ile birleşip yeni bir bütün meydana getirir ve bu durum ilâ yevm-ül kıyâme (kıyamete kadar) böyle devam eder.

Bizim dünyaya gelişimizde de böyle olmuştur, evlenip çocuk sahibi oluşumuzda da... Annemiz, babamız olmasaydı biz dünyaya gelebilir, biz evlenip karşı cinsle birleşmeseydik, çocuklarımız olabilir miydi?

Celalî ve cemalî tecelliler sadece insanın dünyaya gelmesinde etkili olup, ondan sonra etkisini yitiren güç kaynakları değildir. Bunlar tüm hayat boyunca insanda ve kâinatta etkilerini sürdürürler. Celal daha ziyade dış âlemle, cemal ise iç âlemle ilgili olduğundan bunların etkilerini biz dünya yaşamımızda da, iç yaşamımız olan ahiret yaşamımızda da her an görürüz. Örneğin, Allah, sıfât âlemi denen kâinatta, sıfâtının zıtlıklarıyla bir denge kurmuştur. Bu, bizim arzu-

muza göre değişen bir denge değildir. Biz ne kadar istersek isteyelim, dünyada herkes Müslüman, herkes mutasavvıf, herkes zengin veya herkes âlim olamayacağı gibi, sadece gece veya sadece gündüz de olamaz. Allah'ın kurduğu denge neyi gerektiriyorsa, öyle olur ve sonuçta kimi zengin, kimi fakir, kimi âlim, kimi cahil, kimi güzel, kimi çirkin olarak karşımıza çıkar. Bu özelliklerde de mertebeler vardır ve herkesin mertebesi değişiktir. Bu nedenle dünya hayatı bir nevi askerlik gibidir. Her ferdin kendinden üstün olanlar olduğu gibi, kendinden daha alt mertebede olanlar da vardır ve sistem bunların, astına emir verip üstünden emir alması ve her ferdin kendi işini yapmasıyla yürür.

Sıfât âlemindeki zıtlıklar, insanların organ fonksiyonlarında da görülür. Her organın bir karşıtı vardır ve yaptığı iş, o karşıtının yaptığının zıttıdır. Örneğin, insanın ağzı da kulağı da kendinde, yani bir bütünde olduğu halde, bunlardan biri ile söyleyip, diğeriyle kendi söylediğini yine kendisi dinlemektedir. Burada yine, dinlemenin söylemeden önde geldiğini, söylenenlerin evvelce dinlenerek öğrenilenlerden ve onların sentezinden ibaret olduğunu hatırlamakta fayda vardır. İki kulağa karşılık bir ağız yaratılmış olması da, iki dinleyip bir söylenmesi içindir.

Yaşantımızda celal ceza, cemal ise mükâfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak buradaki cezanın amacı, sonunda yine mükâfata kavuşturmaktır. Nasıl elbise veya çamaşırlarımızı önce kirletip, sonra yıkıyorsak, bu da aynı esasa dayanır. Önce kirletilir, sonra yıkanır.

Burada kirlenen ruh değildir. Ruh kirlenmez. Kirlenen ruhun elbisesi mahiyetinde olan düşüncelerdir. Düşüncelerdeki kirlenmenin nedeniyse, celalî tecellilere maruz kalınmasıdır. Allah kötü düşüncelerden kurtulmasını istediği kuluna celalî tecellisiyle bir sıkıntı ve azap vererek, onun, bu sıkıntıyla kötü düşünceleri atıp, iyi düşüncelere dönmesini sağlamayı amaçlar. Yani, azabın veriliş nedeni, kulu yakmak değil, onu mükâfata layık hale getirmekir. Yoksa Allah, hiçbir zaman, kuluna azap vermek için onu cehenneme sokmaz.

Ama, bir kere de cehenneme atarsa, onu Kendi'nden başka kimse oradan çıkaramaz.

İnsanların dünyada karşılaştıkları sıkıntılar bir nevi cehennem nişanesidir. Bu sıkıntılar zaman zaman Allah'ın sevgili kullarında da kendini gösterir, ama onların cehennem yaşantısı, tıpkı torpilli mahkumların hapishanede kendilerine ayrılmış özel odalarda ceza çekmesine, yahut gardiyanların hapishanede ömür geçirmesine benzer. Buralar işin ince noktalarıdır, onun için pek fazla karıştırmaya gelmez.

İnsanlar bu anlattıklarımızı ne kadar iyi öğrenmiş olurlarsa olsunlar, bir kısmı sıkıntı, bir kısmı ferah içinde olacaktır. Bunun nedeni, Allah'ın onlara tecelli şeklidir. Celal dışta, kesafet âleminde tecelli ettiğinden, dışa dönük yaşayanların sıkıntılı tecellilere maruz kalma şansı daha fazladır. Cemale dönük, yani iç âlemde yaşayanlar ise cemal daha latif bir tecelli olduğundan, daha huzurlu bir yaşam sürerler. Burada seçim hakkı fertlerindir. Ancak her şeye rağmen *"Her hizip kendi elindekiyle ferahtadır"* <23-53> hükmü cari olduğundan, isteyen yüzünü cemale çevirip, huzurlu bir yaşamı, isteyen de dünyaya çevirip, sıkıntılı bir yaşam tarzını seçebilir. Bu, o ferdin bileceği bir iştir. İnsanın sırtını cemale dönüp, celale doğru gitmesine ricat-ı kahharî denir ki, bu, o kişinin hayvaniyete yönelmesi demektir.

İnsanlar maruz kaldıkları tecellilere göre kendi aralarında gruplaşıp, hayatlarını o gruplar arasında geçirirler. Böyle yapmalarının nedeni, birbirlerini aşılamaya devam edip, birbirlerinden aşı kabul edebilmeleridir. Tıpkı turunçgiller ve baklagillerin birbirlerinden aşı kabul edebilmeleri gibi...

Celalî tecelli, insanlara, sadece manevi bir sıkıntı şeklinde değil, maddeten, hastalık olarak da gelebilir. Bu tecelliye bizim grip, zatürre vs. gibi isimler veriyor olmamız sonucu değiştirmez. Tecelliler hafif olduğu zaman gizlenebilir, ama ağır olduğunda, mızrağın çuvalla gizlenemeyişi gibi, kolayca gizlenemez ve çuvalı delen ucu dışardan görünür.

Bizim celalî tecelliye maruz kalışımız da dolaylıdır. Çünkü, O'nun direkt tecellisine tahammül edilemez.

HAYAT

HAYAT NEDİR

Hayat, canlılık; canlılıksa hareketlilik demektir. Olaya bu açıdan bakıldığı takdirde kâinatta, maddi veya manevi, canlı olmayan hiçbir şey yoktur. Klasik öğretide cansız olduğu söylenen bir taş parçasını ele alıp, bunun atomlardan oluştuğunu ve atomun, bir çekirdekle onun etrafında dönen elektronlardan teşekkül ettiğini düşünürsek, onda da hayatın varlığını kabul etmemiz gerekir.

Bir zerre yoktur sensiz cihanda
Sen müncelisin her bir zamanda
Hem lâmekânsın, hem her mekânda

deyişimizin nedeni budur.

Hayat, devamlı bir dalgalanmadan, dönerek dalgalanmadan ibarettir. Bu dönüş, insanda, ruh ile beden arasında olmaktadır. Her şey letafetten kesafete gelmiş olduğu için, sonunda yine letafete dönecektir.

Hayatın kaynağı Allah'tır. Hayat sıfat olduğu halde, biz o sıfatı dahi göremezken, onun kaynağını görüp, bulmamız mümkün olamayacağı için *"Allah kulları için görünmezdir"* <42-19> ayeti gelmiştir. Ama bu, O'nun kullarından ayrı olduğu anlamına gelmez.

Hayatın ne olduğunu anlayabilmek için, onun, kâinata nasıl yansıdığını bilmek gerekir. Bunu en güzel anlatan yöntem, ilerde göreceğimiz fenâ mertebelerinin idrak edilmesidir. Hayat bir noktadan (cem) başlayıp, kâinata yayılır (hazret-ül cem) ve tekrar bir noktada toplanır (cem-ül cem). Bu iki noktanın arası birleştirilecek olursa, bir doğru meydana gelir. Bu doğru, zaman dediğimiz sonsuzluğa uzanır. Hayat, bu doğru üzerinde genişleyip, daralan dalgalanmaların meydana getirdiği bir zincirdir. Her fert bu zincirin bir halkasını oluşturur. Halkaların her biri farklı alaşımlardan meydana gelmiş olduğu için, görünümleri de farklıdır. Kimi koyu renkli, kimi küflü veya paslı, kimi parlaktır. Aralarında saf altın veya gümüşten olanları da vardır. Altın olanlar Hazret-i Pey-

gamber soyundan gelenler, gümüş ve parlak halkalar da mürşitlerdir. Her devirde, mutlaka bu parlak ve saf halkalardan bir veya birkaç tane bulunur.

Bu zincirdeki halka çaplarının farklılığı hayatın uzunluğunu ve kısalığını, yahut titreşimin dalga boyunu meydana getirir ki buna "ömür" denir. Dalga boyu uzun olanların ömrü uzun, kısa olanların ömrü ise kısadır. Uzunluk ve kısalık canlı türlerine göre değiştiği gibi, aynı türdeki canlılarda da, genlerle nakledilen bireysel farklılıklar gösterir.

İşte bu noktada gelip gitme meselesi ortaya çıkar. Gelen de, giden de Hakk'tır, ama her gelişte bir esma, yahut daha basit tabiriyle, bir elbise değiştirdiği ve biz sadece elbiseyi görebildiğimiz için, gelip gidenlerin farklı olduğunu düşünürüz. Bu noktada Bektaşiler "Herkes yaşamı boyunca hangi hayvani hislerle yaşadıysa, bir sonraki gelişinde o hayvan suretinde gelecek ve insan oluncaya kadar gelip gitmeye devam edecektir" derler.

Biz de aynı olayın biraz daha farklı bir şekilde, manen gerçekleşeceğini düşünürüz. Çünkü, insan, son derece temiz ve saf olarak yaratıldığı halde, bu âleme gelinceye kadar geçirdiği safahat esnasında, tabiattan aldıklarıyla kirlenmiştir. Kirliliğinin farkına varamazsa, yaşamı süresince de kirlenmeye devam eder. Hayatı boyunca kendi çalışmalarıyla diktiği ahiret elbisesiyle öbür âleme giden insan, orada, cehennemde yanarak arınıp, kirden meydana gelen bu elbiseden kurtulur. Arınma tamamlanıp, kendindeki cemal-i ilahi ortaya çıktığında da huzura kabul edilir ve o zaman, O, Kendi'ni Kendi'nde görür, yani insan O'na ayna olur.

İnsan dünyada yaşadığı süre içinde durumunu fark eder, bir mürşide varır ve onun telkiniyle ölüp, dirilmek suretiyle kendi kötü sıfatlarından kurtulur, mürşidindeki saf sıfatlarla sıfatlanırsa, yani bileşik kaplar örneğindeki gibi mürşidiyle aynı seviyeye gelirse, O'na bu âlemdeyken ayna olur ve arınmak için cehenneme girmekten kurtulur.

Kısaca bu açıklamayı yaptıktan sonra, tekrar konumuza dönebiliriz. Yukarıda bahsettiğimiz genişleme ve daralmalar,

devamlı olarak birbirini takip ettiği için hayat devamlıdır ve bu yönüyle "hayat-ı cavidan" diye isimlendirilir. Bizim onu kesintili olarak görmemiz, yani onu "hayat-ı hayevan" (kendisinde hayat olan) olarak algılamamız, ondaki genişleyip daralmaları idrak edemeyişimizden dolayıdır. Çünkü biz, onun sadece tek halkasını oluşturuyor ve oluşturduğumuz halkayı da ancak genişlediği zaman görüp fark edebiliyoruz. Bu noktada idrak edemediğimiz ikinci bir husus da daralıp genişlemelerde değer açısından bir fark olmadığıdır. Bu durum, yıldızlarda daralıp genişleme sonucu ağırlık değişimi olmadığının tespit edilmesiyle ispatlanmıştır.

Hayatın bir daralıp bir genişlemesi, insanın bedensel ve ruhsal yaşamında geçerli olduğu gibi, kâinattaki küresel oluşumlar için de geçerlidir. Çünkü, kâinatta da devamlı olarak, bir taraftan karadelikler vasıtasıyla eski yıldızlar ortadan kaldırılırken, diğer taraftan akdelikler vasıtasıyla yenileri meydana getirilmektedir. Tıpkı insanda olduğu gibi...

Kur'an'daki *"Öyle değil, kasem olsun o sinip, gizlenmededir"* <81-15> ve *"Giderek genişlemektedir"* <81-16> ayetleri bunun delilidir. Biz de bunların daralıp genişlemelerini ışıklarının azalıp çoğalmasıyla değerlendiriyoruz.

Bedensel hayatiyet dünyaya su ile verildiği için su, "rahmet" diye anılır. Rahmet, her yerde ve her zerrede olduğu için susuz yer yoktur. Çöllerde suyun bulunmaması, orada su olmadığından değil, çok derinde olmasındandır. Gün gelip, o derindeki su çıkarıldığında, çöller de cennet olacaktır.

Hayatın suya benzetilişi, akıcılığından dolayıdır. Ancak, bunun fazlasının sel, daha fazlasının seylâp, çok daha fazlasının da tufan olduğunu, onun için her şey gibi bunun da kararında kalmasının faydalı olduğunu unutmamak gerekir.

Bedensel hayatiyetin bitkilerde görünüşüne "namiye", hayvanlardaki şekline "hassase", insanlardaki tezahürüne de "müdrike" denir. Bunun nedeni, insanda, diğerlerine ilaveten, akıl nurunun da bulunması ve onun, bu nur ile Allah'ını bilebilmesidir. Allah'ın bilinmesi için gerekli sıfatların başında hayat gelir, çünkü yaşamayanın bir şey bilmesi mümkün değildir.

Her zerrede mevcut olan hayat, sadece dünyaya has bir olgu değildir. Kâinattaki her oluşumda mevcuttur, ama bu mevcudiyeti kendine mahsustur ve mutlaka bizim beklediğimiz gibi bedensel olması gerekmediği için, ruhsal, yani manevi bir hayat şeklinde de olabilir. Örneğin, ayda veya diğer gezegenlerde de hayat vardır, hattâ belki o hayata göre yaratıklar da vardır, ama bu, bize veya dünyalılara göre bir hayat değildir. Bir dünyalının oralarda yaşayabilmesi için kendi vasatını oraya taşıması gerekir. Aya gidenlerin, dünyadaki yaşam şartlarını oraya taşımaları bu nedenledir.

Bizim canlı diye kabul ettiğimiz bedensel yaratıklar, bedenlerini bu dünyadan almış oldukları için, bedensel yaşamlarını ancak dünya vasatında idame ettirebilir, diğer ortamlardaki hayatiyetten istifade edemezler. Bir canlının belirli bir ortamda hayatiyetini devam ettirebilmesine, tasavvufta "Hakk'ı tesbih etmek" veya "Hakk deryasında yüzmek" denir. Balıklar pirimitif canlılar oldukları için, havaya nazaran daha kesif bir ortam olan suda yüzmektedirler. Bizse, insan olarak, daha latif bir ortam olan ve eskilerin "rahmet deryası" adını taktıkları havada yüzüyoruz. Arapçada tesbih etmek, yüzmek; sâbih, yüzücü; mesbuh ise yüzen şey, yani yaratık anlamına gelir. Onun için Kur'an'daki ilgili ayetleri kelimelerin bu anlamlarıyla anlayıp, anlatmak gerekir.

Dünyadaki diğer canlılar için de farklı vasatlar olduğunu görüyoruz. Mesela, köstebeğin toprak altında, yarasanın karanlıkta yaşaması... Bunlar yaşam ortamlarından çıkartıldıklarında, ancak yaşadıkları ortamla birlikte başka bir yere nakledildikleri takdirde yaşamlarını devam ettirebilmekte, aksi halde hayatları sona ermektedir. Balığı karada, insanı havasız bir ortamda yaşatmak mümkün değildir. Balığı karada yaşatabilmek için ona bir akvaryum yaparak, ortamını karada oluşturmak, insanı suda yaşatmak için de, onun oksijen ihtiyacını karşılayacak tedbiri almak gerekir.

Bütün bu açıklamalarımıza rağmen, zâtî yönden piredeki ve fildeki varlığı birbirinden ayrı olmayan hayat, yine bir sır olarak karşımızda durmaktadır. Nasıl bir aynanın sırrı yok

olduğunda ayna göstermez olursa, hayat sırrı çekildiğinde de görüntü kayboluverir. Onun için insanlar ellerindeki imkânlarla bu sırrı çözmeye çabalamakta ve bu amaçla bir taraftan, eskiden parçalanamaz olarak kabul edilen atomu parçalayıp, mikrokozmostaki hayatın sırrını öğrenmeye çalışırken, diğer taraftan uzay seferleri düzenleyerek, makrokozmostaki hayatın sırlarını keşfetmeye gayret etmektedirler.

Bugünkü olanaklarıyla atomu parçalayan insan, yarın parçaladığı atomun parçalarını, daha sonra da o parçaları oluşturan parçacıklarını parçalayacak teknolojiyi yaratmaya ve böylece sonsuza ulaşmaya çalışacaktır.

Atomun parçalanması bir nevi kesafetten letafete geçiştir. Her letafet ise bir üst âleme göre kesafet sayılır.

İNSANDA HAYAT

İnsan denen canlı, güneşin bir ışık huzmesinden ibaret gibidir. Bu huzmenin beden kalıbına girmesine "doğum", bedenden çıkıp aslına dönmesine ise "ölüm" denmektedir. Burada girip çıkan veya gelip giden Hakk'tır, ama her gelişinde farklı bir esma ile gelmektedir. Bunu "Her gelişte farklı bir elbise ile geliyor" diyerek anlatmak da mümkündür. Parmak izlerinin farklılığı bunu anlatır.

Aynı durum, gerçekte manevi bir varlık olan ândaki insan, yani insan-ı kâmil için de geçerlidir. Bu insan, ruh olarak daraldığında insan bedeninde toplanmakta, genişlediğinde ise kâinata yayılmaktadır. Toplanışına "Hakk'ın varlığı", dağılışına, yani gözden kayboluşuna da "Hakk'a rücu" denmektedir. Biz de Hakk'ın varlığı olarak beden elbisesine bürünüp, insan-ı sagir suretinde dünyaya geldik, bir süre burada göründükten sonra, kâinat elbisesini giyerek O'na rücu edeceğiz.

Kâinattaki her şey küll'den cüze (büyükten küçüğe), cüzden küll'e (küçükten büyüğe) gidip gelmektedir. Burada cüz diye nitelendirilen öyle bir cüzdür ki milyarlardan oluşur ve tümü birleştiğinde küll'ü meydana getirir. Tıpkı bizim milyarlarca aynı genetik yapıya sahip hücreden meydana gelmiş

olmamız gibi... Bunlardan biri noksan olsa sağlık bozulur ve tıpkı eksik parçayla çalışan bir motordaki gibi randıman düşer. Küll'deki arıza cüzlerle tamir olur. Her tamir olan ömür de muammer (yaşar durumda) olur. Bu gerçeği idrak edemeyenler, toplanıp dağılma olayını, doğmak ve ölmek diye nitelendirerek, bütün olan hayatı dünya ve ahiret hayatı diye ikiye ayırırlar. Tıpkı dönen bir küreden ibaret olan dünyanın her dönüşünü, gece ve gündüz olarak ikiye ayırdıkları gibi...

Her canlı, tıpkı birlik notanın bölümleri gibidir ve herkes bu notanın "sonsuz" durumundaki bir cüzüdür. Ama bu cüz, evvelce de söylediğimiz gibi, yine milyarlarca hücreden, yani milyarlarca, "sonsuz" fertten meydana gelmiş bir cüz olduğu için bir dev piyano olarak da düşünülebilir, her hücresi ayrı frekans ve dalga boyunda titreşim yapan bir alet olarak da... Nasıl düşünülürse düşünülsün, bu alet, ömür dediğimiz, görünüp kaybolma noktaları arasını birleştiren ve "sırat köprüsü" adı verilen hat üzerinde, tâli titreşimlere itibar etmeksizin, bir uçtan diğer uca kadar ilerleyebilirse, istikametini bozmamış ve hatt-ı üstüvayı bulmuş olur. Bu hat yani diğer adıyla "sırat-ı müstakîm" üzerinde yürümeye de "hayat namazını doğru kılmak" denir. *"Bizi doğru yolundan ayırma"* <1-5> ayetinin her namazda mutlaka okunmasının ve bu okunmadığı takdirde namazın makbul olmamasının nedeni budur.

İstikametin bozulmaması gerektiğini bildiren ikinci ayet *"Emrolunduğun gibi istikamet üzere dur"* <42-15> ayetidir. Bu konuya ileride çok geniş bir şekilde temas edileceği için, burada sadece ima ile yetinip, tekrar konumuza döneceğiz.

Hakk'tan gelip Hakk'a gidişi Allah bize *"Can boğaza gelip dayandığında, siz bakar dursunuz ve biz ona sizden daha yakın olduğumuz halde siz göremezsiniz"* <56-83, 84, 85> ayetiyle, "Onlar öldüğünü zannederler ama aslında ben elbise değiştirmekteyim, haberleri yoktur" diyerek anlatmaktadır. Çünkü, bizim ölüm dediğimiz şey, Hakk için bir elbise yahut ev değiştirmekten ve küçük evden çıkıp, büyük eve geçmekten ibarettir.

O halde, gerçek insan lâyemuttur (ölümsüzdür) ve onun için ölüm diye bir şey yoktur. Bir şiirimizde "Fâni, ölüm fenâ buldu" deyişimiz, ehl-i tevhid olanlar nazarında ölüm mefhumunun ortadan kalktığını anlatabilmek amacını güder. Zaten *"İman edenler ölmezler, dünyadan ahirete intikal ederler"* hadis-i şerifi de bu gerçeğe işaret etmektedir. Ehl-i tevhid için ölüm, iç âlemdeki ilâhi tecellinin kesilmesidir. O zaman insana bal bile acı gelmeye başlar. Allah korusun!..

Hayatın gerçeğini bilenler ölümü kabul etmeyip, onu küçük âlemden büyük âleme geçiş olayı olarak gördükleri içindir ki Hayber Kalesi'nin kapısını tek kolu ile söküp koparacak kadar güçlü olan Hazret-i Şah-ı Velâyet, evvelden "Benim ölümüm senin elinden olacaktır" dediği kölesinin kendisini öldürmesini engellememiştir. Bu güce sahip olan bir kişi, isteseydi kölesine mani olamaz mıydı? Mutlaka olurdu. Olmayış nedeni, hayatın devamlılığını ve bu devamlılığın görünüp-kaybolma, müspetlik-menfilik, gece-gündüz, dünya-ahiret veya saadet-felaket şeklinde seyrettiğini bilmesiydi.

İnsan hayatına, bedensel açıdan bu bilinçle baktığımızda insanın, bir zigottan, yani döllenmiş bir hücreden meydana geldiğini, gelişip erişkin bir bedene ulaştıktan sonra, tekrar bir hücre haline dönüştüğünü düşünmemiz gerekir. Hücre olarak başlangıç, daralma; erişkin fert olarak görülme, genişleme; tekrar hücre haline intikal ise yeniden daralmadır ve insan hayatı bu şekilde devam edip gitmektedir. Bu geliş gidişlerde hücre ile erişkin insan arasında, cesamet dışında hiçbir fark yoktur. Çünkü, insanda bulunan her vasıf, ancak mikroskopla görülebilen o hücrede de, aynen vardır.

Hayatın ne olduğunu bilmeyen ve insan hayatını, sadece bedensel bir bütünlükten ibaret zannedenlerin, insanı ölümlü bir varlık olarak kabul etmesi, ândan ibaret olan ömürde bir gecikme olamayacağını düşünemeyerek "Ömrü uzun olsun" yahut "Allah gecinden versin" gibi sözler sarf etmesi ve o bütünü dünya ve ahiret hayatı diye ikiye ayırması normaldir. Böylelerinin ölüm dediği hadise, insanın kâinattan aldıklarını tekrar kâinata iade etmesidir. İnsan, esas itibarıyla,

ahirete ait bir varlık olduğu ve bu âleme bir esma tahtında, belirli bir görevi yapmak amacıyla gelmiş olduğu için, onun tekrar geldiği yere dönüşü ölüm olarak düşünülemez. Çünkü, Allah, insanın canını *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ayeti ile vermiştir. Böyle olduğu için, ölünün de canı sağdır. Eğer öyle olmasaydı, bu dünyanın hesabı nasıl verilebilirdi? Burada ömrün uzaması veya kısalması denen olay, mevsim değişikliklerine bağlı olarak gecenin gündüzden veya gündüzün geceden ödünç almasına benzer.

Halk arasında ömür olarak kabul edilen süre, insan vücudundaki her hücre için farklıdır. İnsan, yaşamı boyunca her nefes alıp verdiğinde dirilip ölmekte, her an hücrelerinin bir kısmı ölürken, onların yerine yenileri meydana gelmekte ama kendisi, bu şekilde devamlı bir yenilenme içinde olduğunun farkına bile varamamaktadır. Yemek yiyip bir süre sonra tekrar acıkmamız, ikide birde gözlerimizi kırpıp durmamız, nefes alıp vermemiz, bu devamlı ölüp dirilmenin göstergeleridir.

İnsanların, bazı sözleri hiç düşünmeden tekrarladıklarını biliyoruz. Bunlardan biri de "Haydan gelen huya gider" atasözüdür. Bu sözün insan yaşamındaki en anlamlı örneği, insanın nefes alıp vermesidir. Nefes almakla havadan alınan oksijen vücuda hayat verirken, nefes vermekle de vücuttaki karbondioksit kâinata iade edilir. Soluk alır ve verirken çıkarılan sesler dikkatle dinlenecek olursa, bunların hay ve hu'dan ibaret olduğu fark edilebilir ki, bu da insanın, her nefes alışta içine çektiği hava ile Hayy esmasına tecelligâh olarak canlanıp, her nefes verişte bunu Hû'ya vermesi demektir.

Aynı durum, yani devamlı yenilenme olayı, kâinatta da cereyan etmekte ve "devran" diye adlandırılmaktadır. Bu devran, devre-i arşiye ve devre-i ferşiye diye ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi el azîm isminin tecellisidir, ikincisi ise kevn ü fesad âlemiyle alakalıdır ki, bu konulara ileride ayrıca temas edilecektir. Bu noktada bilmemiz gereken, hepimizin defalarca bu âleme gidip gelmiş olduğumuz ve bu gidip gelişlerin, Allah tam olarak kendini izhar edinceye kadar de-

vam edecek oluşudur. Burada, reinkarnasyon düşüncesinde olanların kabul ettiği tarzda bir gidip gelme olmadığını tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

BEKÂ - FENÂ

Bekâ, Allah'ın zâtî sıfatlarından olup, bulunduğu halde kalma, değişmeme, bozulmama anlamına gelir. Bunun karşıtı fenâdır.

Bu iki kavramı en iyi anlatan örnek dalgalı bir denizdir. Deniz hiç değişmediği halde, dalgaları görünüp, kaybolur. Bu durumda deniz bâki, dalgaları ise fânidir. Dalgaların fâniliği, dalga olarak kaldıkları sürecedir, çünkü fenâ bulup, gözden kaybolduklarında yine denize karışırlar.

Fânilik bir nevi serap olarak da düşünülebilir. Nasıl bir serapta olmayan su varmış gibi görülüyorsa, fâni olan bir şey de, aslında olmadığı halde var gibi görünmektedir. Bir hayalden ibaret olan ve bir fotoğraf olarak düşünebileceğimiz bu görüntü de güzeldir. Nasıl fotoğrafa bakan bir kimse kart üzerinde gördüğünü bizzat görmüş gibi oluyorsa, bizim fâni olan bedenimize bakan da bizi görmüş gibi olur ve hayal olan bu görüntü ile kendisi arasında bir hiss-i müşterek oluşturur ki bunun nedeni, görenin de, görülenin de aynı, yani insan olmasıdır.

Bu hiss-i müşterek, zâtî yönden olursa, uzun zaman devam eder. Sıfâtî yönden olduğu takdirde ise, sıfatlardaki farklılık nedeniyle araya fesat karıştığı, yani geçimsizlikler, çekememezlikler, rekabet vs. gibi ilişkiyi bozucu unsurlar girdiği için, diğeri gibi uzun süreli olmaz.

O halde ilişkinin uzun zaman devam etmesi istendiğinde zâtî hiss-i müşterekleri esas almak gerekir ki, bu da hoşgörü ortamının doğması demektir.

Fânilik toplanmış olmanın sonucudur. Toplanıp kitle oluşturan her şey fânidir. Dağıldığında fenâ bulur. Bu ne-

denle aslında fenâ diye bir şey yoktur. Fenâ, Bâki'nin insanlara anlatılabilmesi için ortaya çıkarılmıştır. Kendinden başka bir şey olmadığına göre, bekâ ve fenâ sadece mertebelerdeki farklılıktan ibarettir.

Doğup-ölme, gidip-gelme yahut görünüp-kaybolmaya "kulluk mertebesi", devamlılığa ise "ulûhiyet mertebesi" adı verilmiştir. Tasavvufta "Fenâ aynı bekâdır" diye bir deyim vardır. Bununla anlatılmak istenen, her şeyi yapıp çatanın Hakk olduğu ve O'ndan başka bir şey bulunmadığıdır. Bu durumda yiyen de, içen de, çıkaran da, hepsi O'dur, ama bu sözü söyleyebilmek için O'nu bilmek, bunun içinse evvelce anlattığımız mertebeleri, yani Ahad, Ahmed ve Muhammed'in ne olduğunu, Muhammed'den bir mim kaldırıldığında, geriye Ahmed, ondan Elif kaldırıldığında geriye hamd, mim kaldırıldığındaysa Ahad kaldığını ve Elhamdülillâh'ın entümülillâh anlamına geldiğini, yani O'nun, zuhurda Muhammed olarak göründüğünü, idrak edebilmek gerekir.

Burada insanın aklına Allah'ın niçin fenâyı yarattığı sorusu takılır. Bunun cevabı "Çünkü, fenâ olmasaydı bekâ bilinmezdi" dir.

Bekâ görünmez. Onun görünmesini fenâ sağladığı için "Fenâ zincirleme bekâdır" demek mümkündür. Çünkü, bir şey gözden kaybolurken, yerine bir yenisi gelir ve fenânın devamlılığını sağlar. Bu geliş gidiş veya görünüp kayboluşlarda, giden ve gelenin isminin değişmesi, gelip gidenlerin fâni diye nitelendirilmesine sebep olmaktadır. O halde dünya ve ahireti bir bütün olarak ele alacak olursak, fâni diye bir kavram olamayacağını görürüz. Şöyle ki, bizim fâni dediğimiz şey, yukarıda verdiğimiz örnekteki denizin dalgalarından başka bir şey değildir. Dalgaya baktığımızda, onun kabarmasına "doğdu", patlayıp denizde dağılmasına ise "öldü" demek mümkündür. Aynı olaya deniz açısından bakacak olursak, dalgaların denizden doğup yine denizde yok olması nedeniyle, denizin hiç değişmediğini görürüz ki bu durumda fenâ yok olmuştur.

BEKÂ VE FENÂNIN İNSANA YANSIMASI

Her yaratık gibi, insan da doğar, yaşar ve ölür, yani fenâ bulur. İnsan, aslı itibarıyla bâki, bedeni itibarıyla fânidir. Bekâsı, Allah'ın onda tecelli ettiği Hayy esmasından, yani iç âleminden, fenâsıysa kâinattan almış olduğu bedeninden gelir. İster can denen ve Allah'ın ondaki varlığı olan bekâsı, ister fenâsı yönünden bakılsın, her iki halde de o hayy, yani canlıdır. Aksi halde ahiret âleminin olmaması icap ederdi.

İnsan, gayb âleminden gelmiş ve oranın malı olduğu halde, geldiği yeri hatırlamadığı için kendini yoktan var olmuş zannetmektedir. Halbuki, o yoktan değil, Var'dan var olmuştur ve *"De ki: Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz"* <2-156> ayeti hükmünce yine o Var'a dönecektir.

Diğer taraftan, insanı bedensel açıdan ele alırsak, o zaman, onun gelip geçici bir gölgeden ibaret olduğunu görürüz. Çünkü, bu beden doğar, büyür, ihtiyarlar ve ölür. Öldüğünde de geldiği yere, yani kâinata döner ve gözden kaybolur. Bu nedenle insanın ölümüne "fenâ-yı hâdis", neslinin devamlılığına da "fenâ-yı kadîm" denmiştir.

İnsan, ölmüş bile olsa, hiçbir zaman gönülden kaybolmaz. Mevlâna "Beni toprakta aramayın. Ben, beni sevenlerin gönlündeyim" demekle, bu gerçeği ifade etmiştir.

Fenâ bulan, yani gözden kaybolan insan, gönül âleminde yaşar. Ama, önemli olan, nasıl bir gönülde yaşayacağıdır. Cahil, kendinden haberi olmayan bir gönülde mi, yoksa kendini bilmiş, aydınlık bir gönülde mi... Tabii ikincisi tercih edilecektir, ama bunun için, kişinin fenâ bulmadan önce arınıp böyle bir gönüle girmiş olması gerekir.

Fenâ ve bekânın ne olduğunu anlamak için, insanın gözünü kapatıp açması yeterlidir. Gözünü yumduğunda dünyaya ait her şey bir anda görünmez olur, yani dünya fenâ bulur ve insan kendi zevki, kendi düşünceleriyle başbaşa kalır. Bu anda kişi, ne ise odur. Gözünü açtığındaysa dünya tekrar görünüp, bekâ bulur.

Görünenler kevn ü fesad (yapıl, yıkıl) âlemine ait olduğu için, devamlı olarak yapılıp yıkılmaktadır. Bu yapılıp yıkıl-

mada da bir özellik vardır. Bir şeyin eskisi yıkılmadan, yenisi ve daha güzeli yapılamaz. Allah'ın ilm-i ezelisindeki tecelliyatı, her yeni yapılanın bir öncekinden daha güzel olacağı prensibine dayanır. Çünkü, evvelce de söylediğimiz gibi, O'nda geriye dönüş yok, daimi bir terakki vardır. O nedenle, yeni gelen mutlaka gidenden daha güzeldir. Halk arasındaki "Gelen gideni aratır" sözü, Allah'ın ilm-i ezelisi için değil, bu âlemdeki aklî keyfiyetler için söylenmiştir.

Dünya, fenâ âlemidir. Bizim dünyadan yapılmış olan bedenimiz de, bu âleme ait olduğu için, fânidir. Allah, bizi, fâni ve hibetullah olan bedenimizle bu âleme göndermiştir. Bu noktada insanın aklına, Allah'ın insana olan sevgisi ile Kur'an'daki *"Ben batan şeyleri sevmem"* <6-76> ifadesinin nasıl bağdaşacağı sorusu takılacaktır. Bu sorunun cevabı insanın fâni değil, bâki olmasında yatmaktadır. İnsan bu âleme, her ne kadar, fâni olan beden elbisesi ile gelmişse de, Huzurullah'a buradaki sa'yi (çalışması) ile dikeceği ahiret elbisesiyle gidecektir. "Dünya ahiretin ziraat, yani kazanç yeridir" denmesinin nedeni budur ve dünya kazanç yeridir. Bu kazanç maddi de olabilir, manevi de... Ama, nasıl olursa olsun, kazanılan burada kazanılacaktır. Nasıl dünyevi yaşamımız için ter döküp, maddi kazanç peşinde koşuyorsak, ahiret yaşamımız için de aynı şeyi yapmamız lazımdır. Bu nasıl olacak?

Selbî sıfatları Hakk'a verip asli sıfatları elde etmekle, yani kötü huyları atıp iyi huyları almakla... Böyle yaparak iyi huylarla bezenen insan sıbgatallaha (Allah boyasına) boyanıp, O'nun sevgisine layık ve huzuruna çıkmaya hazır duruma gelmiş olur. Bunu yapabilen insan dünyada bile olsa, ahireti yaşıyor demektir. Çünkü, artık dünyayla hiçbir ilgisi kalmamış, bekânın malı olmuştur.

Bunu yapabilmek için tüm kötü huy ve düşüncelerden kurtulmak ve hiçbir kimsenin kalbini kırmamak gerekir. Zira, artık kırılan gönlün Allah'ın gönlü olduğu öğrenilmiştir. Bir insan bunu böyle bilip, yapmadıktan, yani yaşamadıktan sonra, istediği kadar yatıp kalksın, o yatıp kalkmaların ona

bedensel spor olmaktan öte bir faydası olmayacaktır.

Sıbgatallah'a boyanabilmek için boya kazanına dalmak lazımdır. Bu aynen dalganın denizde kaybolması, yahut şekerin çayda erimesi gibi bir olaydır. Bir şiirimizde "Bâkiye ulaşmak dileyen olmalı fâni" derken bu durumu kastetmiştim. Fâni olup, fenâ bulmadan yahut her şeyi esas sahibine verip "Bunlar senin" demeden ve kendinin, Kur'an'daki *"uzatılmış gölge"* <25-45> den başka bir şey olmadığını idrak etmeden, bekâya vasıl olmak mümkün değildir.

Bekâ, ânda yaşamak demektir. Onun için bekâda yaşayanlar, Hazret-i Âdem'den beri gelip geçmiş her şeyi bildikleri gibi, geleceği de bilirler. Keza altıncı his denen şey de bekâ âlemine aittir. Bunu kazanabilmek için çok çalışmak lazımdır. İnsan, yıllarını verip öğrendiği bir şeyi kolay kolay unutmaz. Çünkü, artık öğrendiklerini altıncı hisse aktarmış yahut başka bir tabirle, o işte meleke kesbetmiştir. Bu duruma gelmek, yani bekâya ulaşmak isteyen, dalga mesabesinde olan fenâdan geçmek zorundadır. Hazret-i İbrahim'in putları kırıp, baltayı kocaman putun boynuna asması, bu hususta bir yol göstermeden başka bir şey değildir.

Fenâ ve bekâ Kur'an'da *Lâ* ve *İllâ* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlar, insan terazisinin iki kefesi gibidir. Bu kefelerden birinin ağır basması, diğerinin hafif gelmesine yol açtığı için, bekâya ağırlık vermek isteyenler fenâdan uzaklaşmak zorundadır. "Lâ olunmadan İllâ bulunmaz" yahut "Fenâ bulmadan bekâya erilmez" denmesinin ve eski devirlerde riyazata çok fazla önem verilmesinin nedeni budur. Bu hususta tercihin kişiye ait olduğu da

Olan Ol'dur / Ölen kuldur
İster boşalt / İster doldur

denerek ifade edilmektedir.

Bekâ yaşamı, insanların aklında daima bir soru işareti yaratmaktadır. Bunu biraz açıklamak ve insanlardaki kor kuyu giderebilmek için şu kadarını söylemekte fayda vardır; bekâya ulaşanlar da herkes gibi bu âlemde yaşarlar. Diğer insanlardan farkları, onların düşünce tarzlarının değişmiş olmasıdır.

Fenâdan bekâya geçişte de değişik yollar, değişik mertebeler vardır. Bunlar ileride çok daha geniş şekilde anlatılacak olmasına rağmen, bir ön fikir verebilmek için, burada da kısaca bahsetmekte fayda vardır.

İnsan, ister kâinatta, ister Efendisinde fâni olsun sonuç değişmez. Kâinatta fâni olursa *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır"* <2-115> a ulaşır ve kendini her zerrede müşahede etmeye başlar ki buna "Vahdeti kesrette müşahede etmek" denir. Efendi'de fâni olunduğundaysa, kesret onda toplanmış olacağı için, olaya "Kesreti vahdette müşahede etmek" denir. Bu durum evvelce vahidiyet bahsinde anlattığımız kesrette vahdet ile vahdette kesretin birbirine ayna olmasından başka bir şey değildir.

Fenafillâh mertebesi de denen, bekâya ulaşma veya Allah'ta fâni olmanın esası *"Lâ ilâhe illallah muhammeden resûlullah"* (Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın resûlüdür)'ı yaşamaktır. Bunu yapabilmek için de belirli aşamalardan geçmek lazımdır ki bunlar fenafişşeyh, fenafirresul ve fenafillâh mertebeleridir.

Bunlardan birincisi, bu ilmi öğrenip öğrencilerine aktaran öğretmende fâni olmak ve onun füyuzatından bol bol yararlanmak demektir.

İkincisi olan fenafirresul, kâinatın, nur-u Muhammedî olduğunu idrak edip bu din-i mübîn'in bânisi ve Allah'ın resûlü olan o mübarek Zât'ın ahlakı ile ahlaklanarak, Resulullah'ta fâni olmak demektir.

Fenafillâh, en kısa anlatımıyla *"Sen çıkarsan aradan / Kalır şeksiz Yaratan"* diye özetlediğim kuralı yaşamaktır.

Bunların nasıl olacağı ileride çok daha geniş bir şekilde anlatılacaktır.

KELAM

Allah'ın sübûtî sıfatlarından olan kelamın lügattaki karşılığı söz, anlam ifade eden kelime veya cümle; söyleyiş, nutuk, dil, Tanrı birliğinden bahseden ilim; Kur'an'dır.

Kelam, esas itibarıyla, nefha-yı ilâhi (ilâhi nefes) ile çıkan bir mânâdır. Bu mânânın nefha-i ilâhi ile çıkıyor olması, onun canlılığını gösterir, çünkü nefha-yı ilâhi canlıdır ve Allah'ın yarattığı en büyük nur olan sesle meydana çıkıp, sözle kâinatı döndürmektedir.

Kelam, mânâ olduğu için görünmez. Görünebilmesi için bir elbise giymesi gerekir ki, bu elbiseye kelime yahut yerine göre, cümle adı verilmektedir. Bu duruma göre her mevcut, ilâhi kelamı ihtiva eden bir elbise ya da kelimedir. Kâinatın *"kün"* (ol) emri ile meydana gelmesi ve "kâinatı çeviren sözdür" denmesinin nedeni budur.

Johanna, İncil'de, kelama çok değer vermekte ve "Kelam Allah idi, O'nun lütf ü inayetiyle aramızda sakin ve sakit oldu" demektedir.

Allah, zâtı itibarıyla sıfâttan münezzehtir ama sıfâtıyla bilinebildiği için, O'nun kelam sıfatının elbiseleri olan kelimeleri de müşahhastır (şahıs suretinde görünmüş). İlminin meydana çıkıp, nakledilebilmesi kelamla olduğu için kelam, sıfâtı arasında ön sıralarda yer almaktadır.

İlâhi emirler kelamla iletilir. Bu iletiliş zâtî veya sıfâti yolla olabilir. Zâtî olanlar insanın kendi içinden, kalbinden gelen emirlerdir. Sıfâtî olanlarsa hicâb-ı kibriyaya bürünmüş bir insan vasıtasıyla iletilenlerdir ki "tutmayana zararı vardır" denen emirler bunlardır.

Allah'ın kâinatı yaratış amacı özdür. Öz canlı olduğu için ondan çıkan söz de canlı ve dolayısıyla *"Hayat veren ve öldüren"*dir <3-156>, yani diriltir ve öldürür. Hele bu söz bir dirinin ağzından çıkmışsa...

Sözün etkinliği söyleyenin diriliği ile orantılı olarak artacağı için kendini ve sözün ne demek olduğunu bilenler ağızlarını kapatır, dillerini tutarlar. Çünkü bilirler ki kâinatı o söz

idare etmektedir. Mürşitlerin konuşması, müritlerini eğitebilmek içindir.

Kelamın güzelliği kemâl ile orantılıdır. İnsanın büyüklüğü de gövdesinin iriliğiyle değil, sözlerinin ululuğuyla belli olur. Onun için kâmil kelamı daima güzeldir, sıcaktır, sevgi doludur ve insanı âbad eder. Konuşma, Hakk'ın mânâsını maddeye çevirmek anlamına geldiği için kâmil zâtlardan dedikodu mahiyetinde bir söz çıkması imkânsızdır. Çünkü dedikodu, esmaların, Hâlik'in ve insanın bilinmemesinden kaynaklanan boş ve özsüz sözlerdir. Böylelerine söz değil laf denir. Bunlar saman gibidir ve ancak hayvan yemi olur. Rahmetli Osman Dede'nin "Derle, topla, at çöp sepetine" dediği laflar bunlardır.

Sözün etkinliği maddi dünyada bile böyledir. İki kişi bir konuda masa başında anlaşamazlarsa arbede çıkar. Eğer bu anlaşamayanlar devlet başkanı düzeyinde olursa, anlaşmazlık binlerce insanın hayatına mal olacak harplerle sonlanır.

Söz mânânın kılıfı olduğu için Allah bildirmek istediklerini Hakk elbisesi giymiş olanlara mânâ olarak verir. Onlar da bu mânâya bir söz elbisesi giydirerek halka anlatırlar. Söz denen bu elbise Türkçe, İngilizce, Arapça, Fransızca veya bir başka lisanda olabilir ki bu, o mânânın anlatılacağı kitleyle bağlantılıdır. Bu sözle ifade edilecek olan öz, yani mânâ, sıfattır. Sıfat da zâta mahsus olduğu için her şeyden âridir. Tıpkı zât gibi...

Özü bilenler, onun elbisesine değer vermez ve hangi elbiseyi giymiş olursa olsun o özü tanırlar. Ama özü bilmeyip sadece elbisede kalmış olanlar, elbise değiştiği anda şaşırıp kalırlar.

KELAMIN İNSANDAKİ TEZAHÜRÜ (ORTAYA ÇIKIŞI)

Allah, her sıfâtı gibi kelam sıfatını da kendi kelamının bir kelimesinden ibaret olan insana bahşetmiştir. İnsanın bu sıfatı kullanışı aslına uygun şekilde, yani akciğerlerine çektiği havayı (nefha) dışarı çıkarırken ses tellerini titreştirerek o mânâ olan kelama harf, hece, kelime ve cümle elbiseleri giy-

dirmek ve böylece onu zuhur alemine getirmek suretiyle olmaktadır.

Kelam sıfatının insandaki temsilcisi dildir. Dilin Farsçadaki karşılığı zebandır. Cehennemin bekçilerine zebani denmesi tesadüf değildir, çünkü dil iyi kullanıldığında çok faydalı bir yardımcı olduğu halde kullanmasını bilmeyenlerin elinde keskin bir kılıç gibidir. Hem insanın karşısındakinde hem de kendinde şifa bulmaz yaralar açabilir. Bu durumu anlatmak için birçok hikayeler anlatılmıştır. Bunlardan biri şudur:

Padişahın biri bir gün sarayın baş aşçısını çağırır ve ona "Bana öyle bir yemek yap ki tadı damağımdan çıkmasın" diye emir verir. Aşçıbaşı "Emredersiniz sultanım" deyip huzurdan çıkar ve birkaç saat sonra bir tepsi içinde pişirdiği yemeği takdim eder. Padişah yer, çok beğenir ve aşçısını tebrik ettikten sonra "Bu ne yemeğiydi" diye sorar. Aşçıbaşı "Dil yemeğiydi sultanım" diye cevap verir. Bir süre sonra padişah yine aynı aşçıbaşıyı çağırıp bu kez ona acılığından yenmeyecek bir yemek yapmasını emreder. Aşçıbaşı yine "Emredersiniz sultanım" deyip çıkar ve birkaç saat sonra yaptığı yemeği takdim eder. Padişah, bir lokma alır ve gerçekten yenemeyecek kadar acı olduğunu görünce bunun ne yemeği olduğunu sorar. Aşçıbaşı bu kez de "Dil yemeğiydi padişahım" diye cevap verir. Padişah "Nasıl olur, geçen seferki leziz yemek için de dil yemeğiydi demiştin" deyince aşçıbaşı "Padişahım, malumunuz üzere, dil hem çok tatlı hem de çok acı olabilir" der.

Bu hikayede ima edilen şey, dilin, içi sır dolu olan kalp hazinesinin kapısı olduğu, insanın iç âlemindeki sırların sözle dışarı çıkarıldığı, bu nedenle içi sevgi dolu olanların sözlerinin tatlı, nefret dolu olanların sözlerinin acı ve kırıcı olacağı gerçeğidir.

Nur ile zulmetten yoğurmuşlar seni
Canını nur, anla zulmet bu teni

derken ima edilen hususlardan biri de budur.

Bazı durumlarda kırıcı bir söz söylemektense susmanın daha iyi olacağını söylemeye bilmem gerek var mıdır? Hele

konu Allah'ın işleri olursa... Çünkü dilini tutmasını bilmeyen ehl-i tevhidin, her zaman ehl-i şeriat ile problemleri olduğu bilinmektedir. Nasreddin Hoca'nın "Fincancı katırlarını ürkütme" hikayesi bu durumu anlatmak için söylenmiştir. Müritlere "dilinize sahip olun" denmesinin nedeni de budur.

Tatlı dil her zaman için makbuldür ve özellikle ticaret hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Müşteri ile yapılan tatlı konuşmalar, onu dükkana bağlar.

Tatlı dil insana her yaşta gereklidir. Çünkü, tatlı dilli insan, hangi yaşta olursa olsun, sevilir ve sayılır. Bu durumu anlatmak için anlatılan hikayelerden biri de şudur:

Bir padişahın üç karısı varmış. Bunlardan biri çok güzel, biri çok hamarat, titiz ve marifetli, üçüncüsü de çok tatlı dilliymiş. Zaman gelmiş, padişah bunlardan ikisini bırakıp evliliğini tek kadınla sürdürmeye karar vermiş. Bu kararından sonra hangilerini terk edeceği hususunda tereddüte düşünce o devirde kendi hocalığını da yapmış olan şeyhülislama danışmak ihtiyacını hissetmiş. Hocası "Padişahım güzellik geçicidir. İnsan yaşlanıp sağı solu sarkmaya başlayınca bu güzellikten eser kalmaz. Hamaratlık da yaşla bağlantılıdır. Çünkü insan ne kadar hamarat ve titiz olursa olsun, belirli bir yaşa geldiğinde, istese bile bazı şeyleri yapamaz olacaktır. Ama tatlı dil için böyle bir kısıtlama yoktur. Çünkü insan, hangi yaşta olursa olsun her zaman tatlı dillidir. Bu nedenle siz ilk ikisinden vazgeçip, tatlı dilli olanda karar kılın" tavsiyesinde bulunmuş.

İnsan ne kazanır ve kaybederse dilindendir. Dilini ve sözünü güzel kullanan dünya ve ahirette cennette, aksine hareket edense cehennemdedir. Çünkü gönül dille yapılır, dille kırılır...

Kelam, insanda da canlılığını muhafaza eder. Çünkü yerinde kullanıldığında, öze işleyerek etkisini gösterir. Öyle olmasaydı öğretmenler öğrencilerini eğitip terbiye edebilir miydi?

Sözün öze işlemeyeni, tıpkı buz üzerine yazılmış yazıya benzer. Öze işleyeniyse mermere hâk edilmiş (kazınmış) gibi-

dir ve kaybolmaz. Hazret-i Musa'ya ilk gelen Tevrat ayetleri şimşekle mermere hâk edildiği için, Museviler hâlâ o mermer levhaları arayıp durmaktadırlar.

Söz, nefesin yarattığı titreşimle dışarı çıktığı için kâinatta yayılır ve etkisini gösterir. Bu nefes sıcak veya soğuk olabilir. Sıcak nefesle çıkan sevgi dolu sözler karşıdakini rahatlatıp memnun ederken, soğuk nefesle çıkanlar kırıcı olur ve sevgiden noksan olduğu için dinleyeni kırıp huzursuz eder.

Nefesten etkilenme sonucu insan şah da olabilir, köle de... Birinci durumdaki hale "sahir (büyüleyici) olmak" denir. Böyleleri karşısındakini aşkından ne yapacağını bilemez hale getirir. İkinci durumdaysa "meshur (büyülenmiş) olmak"tan bahsedilir ki bu durumda da edilgenlik bahis konusudur ve kişi maşuk durumuna gelir. Eskiden etkenlik ve edilgenliğe, müessiriyet ve tesiriyet denirdi.

Tesirle müessirin birleşmesi bir eser meydana getirir. Eser ortaya çıktığında müessir eserde fâni olup o eserle bekâ bulur. *"İkide bir bilindi / Birde iki silindi"* beyiti bunu özetlemek içindir.

Her eser, onu yazanın mertebesini gösterir.

Sözü, sadece söylemek yeterli değildir. Uygulamak da gerekir ki insanın özü ile sözü bir olsun. "İnsanın foyası kırk günde çıkar" tabiri, insanın söylediklerini yapıp yapmadığının, yani özüyle sözünün bir olup olmadığının anlaşılabilmesi için biraz beklemek gerektiğini anlatmak için söylenmiştir.

Her şey gibi söz de mertebe mertebedir. Sözün en yüksek mertebede olanına "vahiy" denir. Allah kelamı olan vahiy, kaynak suyu gibi saf olduğu için, içilmeye hazırdır. Ayrıca bir muameleden geçirilmesine gerek yoktur. Kur'an'ın bir harfinin bile değiştirilemeyişinin nedeni budur.

Bunun bir alt mertebesi "Kutsi Hadis" denen ve Peygamber ağzında şekillenen Allah kelamıdır. Daha sonra da sırasıyla hadisler, kâmil zâtların kelamları ve mertebe mertebe sıradan insanların sözleri gelir. Bunlar da esas itibarıyla Allah kelamı, yani aynı kaynağın suyu olmasına rağmen, çok

uzun bir yol kat edip geçtiği yerlerde kirlenmiş olduğu için içilmeden evvel filtrasyona tabi tutulması icap eder. Aksi halde içenleri hasta edebilir.

Söz denen bu suyun en iyi filtre edildiği yer Peygamber ağzı olduğu için onun ağzından çıkan sözlere "hadis" denir. Daha sonra da filtre kalitesi bakımından kâmil zâtlar gelir. Onların ağzından çıkan sözler de filtre edilmiştir. Çünkü manevi hayattaki yaşam bilgisi konuşmakla belli olur. Bundan sonraki mertebelerde avama ait olan sözler vardır ki, Osman Dede'nin yukarıda bahsettiğimiz sözü bunları kapsar. Çünkü, insanlar konuşurken çok kez ağızlarından çıkan sözleri hiçbir filtrasyona tabi tutmadan, yani düşünmeden, papağan gibi bilinçsizce söylerler. Bu tip sözler arasında bilgisizlikten kaynaklanan yanlışlıklar olduğu gibi, kişinin kendini olduğundan daha yüksek göstermek için kırdığı potlar da vardır.

Bilgisizlikten kaynaklanan hatalara bir misal olarak inşallah ve maşallah tabirlerinin yerinde kullanılmaması ve bir şey olmadan önce söylenmesi gereken inşallah yerine, olduktan sonra söylenmesi gereken maşallahın kullanılması gösterilebilir. Bu iki söz de aynı anlama gelir ve birbirine ayna durumundadır. İnşallahın başında Allah'ın elifi, maşallahın başında da Muhammed'in mimi vardır. İkisinin birbirine ayna oluşu bundan ötürüdür.

Cehaletin örtülmesi için yapılan hata ve kırılan potların örneği, maalesef pek çoktur. Böyleleri er veya geç "Köroğlu aleyhisselâm" diye söze başlayan cahil zenginin durumuna düşmeye mahkûmdurlar. Cahil insan "Cahil insan kokar böcek gibi pis koku verir" hükmüne tabi olduğu için pek dokunmaya gelmez. Dokundukça kokusu çıkar ve insanı rahatsız eder. Bu hususta

Söz bilirsen güzel söyle sözünden ibret alsınlar
Bilmez isen sükut eyle seni bir insan sansınlar

denmiştir.

Her şey gibi sözün de âliyatı ve süfliyatı olur. Bunun örnekleri övülmek ve sövülmektir. Bu ikisi, tıpkı varlık ve yokluk gibi birbirinin zıttıdır. Bu sebeple, insan eğitilirken ay-

nen varlık ve yoklukta olduğu gibi bu iki hali bir tutmasını öğrenmek zorundadır. Çünkü bu iki zıt durum, bir madeni paranın iki yüzü gibidir. Nasıl yazı ve tura, bir madeni paranın birer yüzü olarak aynı değere sahipse, sözleri de bu şekilde değerlendirmek lazım gelir.

Sözde "Ağızdan çıkan şayi olur, yazılmazsa zayi olur" diye bir kural vardır. Bunu anlatmak için

Sır iki kişiyi aşarsa şayi olur
İlim kağıda yazılmazsa zayi olur

denmiştir.

Yazılmayan kelam geldiği yere gittiği için Peygamberimiz Kur'an'ı geldiği gibi yazdırarak hem insanların ondan istifade etmesini sağlamış, hem de onu dejenere etmelerini engellemiştir.

Kelamın elbisesi olan kelimeler aynen canlılar gibi doğar, büyür ve ölür. Ölümsüz olan, kelimenin ifade ettiği mânâdır. Elbise olan kelimeler de diğer elbiseler gibi modaya tabidir. Modası geçen kelimelerin yerine her çağda yeni kelimeler konur. Kişi kendini kabul ettirmek istiyorsa, modayı takip etmek ve konuşma dilini yeni modaya uydurmak zorundadır.

HÂLİK

Allah'ın yaratıcılık sıfatıdır. Yaratıcı olan Allah "vacib-ül vücud"dur, yani kendi kendine var olmuş ve olmak için hiç bir şeye muhtaç olmamıştır. O, *"Âlemlerin ganisi"*dir <3-97>, ihsanı çoktur, atâsı boldur, bağışlayıcıdır, fail-i mutlak ve fail-i hakikidir. Allah'ın zâti olarak hiçbir şeye, ne kullarının kıldığı namazlara, ne tuttukları oruca, ne verdikleri zekâta, ne gittikleri hac ve umreye, ne de verebilecekleri veya yapabilecekleri başka şeylere ihtiyacı yoktur. Çünkü O'nun bu emirleri veriş nedeni hüvezzahir esmasındaki kullarının birbirleriyle kaynaşması, birbirlerini sevmesi, bir noktaya baş

vurup, nifak ve ayrılığı ortadan kaldırmasıdır. O, böyle yaptıklarını görüp onlarla iftihar etmek istemektedir. Bu arzusu, aynen bir anne ve babanın çocuk yetiştirirken, hayvan yetiştiren bir kişi gibi, yetiştirdiğinin etinden, sütünden, kılından, derisinden, gübresinden istifade etme düşüncesine sahip olmamasına benzer. Çünkü O, hiçbir şeyinden istifade edilmeyen insanı sadece sevgi ve muhabbeti için yaratmış ve insanların da birbirlerini sevip birbirleri tarafından sevilmesini arzu etmiştir.

Allah bir padişah gibidir. Birini görüp, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'ı gördüğünde yaptığı gibi "Alın şunu enderûna" deyiverir. Ne mutlu böylelerine!..

Tabii bu sözün söylenebilmesi için hem görülen kişide bir kabiliyet, hem de emri verende güç ve kuvvet olması lazımdır. Örneğimizdeki Mimar Sinan'ın eserleri ortadadır. Sinan'da o yetenek olmasaydı, o eserler meydana çıkmazdı. Ama Kanuni'de de, onu elinden tutup Ağırnas Köyü'nden çıkartacak güç ve kuvvet olmasaydı, Sinan, Mimar Sinan halinde gelip bu eserlerle kendini tanıtamazdı. Bu misali çok iyi düşünmek lazımdır.

Allah'tan zuhur eden her şey mahluktur. Mahluksa muhtaçtır. İnsan eşref-i mahlukat (yaratılmışların şereflisi) olduğu halde, onun da ihtiyaçları vardır.

Hiçbir mahluk kendini yaratamayacağı için mutlaka bir yaratıcıya muhtaçtır. Bu duruma tasavvuf dilinde "mümkün-ül vücud olmak" denir.

Vacib-ül vücud olan Allah olduğu için, O *"Mülkü elinde bulunduran mübarek"*tir <67-1>. Bu durumu tam olarak idrak etmiş olanlar mal veya mülk için, benim, senin veya onun sıfatlarını kullanabilirler ve bunlardan hangisini kullanmış olurlarsa olsunlar yalan söylemiş olmazlar. Ama bilmeyen veya idrak edememiş olanlar için durum böyle değildir. Çünkü böyleleri "benim" dediklerinde, o şeyi kendi nefislerine mal ettikleri için gasıp (gasp eden) durumuna düştükleri gibi, benimsedikleri malı veya mülkü bırakıp gidecekleri için de yalan söylemiş olurlar.

Arada, "Mal Allah'ın malıdır" sözünü duyup papağan gibi tekrarlayanlar da vardır. Söylediğini tahakkuk etmiş olarak söyleyenler için bir şey denemez. Ama tahakkuk etmeden söyleyenler, en azından yalancı durumuna düşeceklerini bilmelidirler.

HALİKİYETİN İNSANDA TEZAHÜRÜ

Allah, halikiyet esmasına mazhar düşürmüş olduğu için kadınlar çocuk dünyaya getirebilirler. Her ne kadar bu işi tek başlarına yapamaz ve yaptıklarında Allah'ın izniyle yapabilirlerse de bu amelleriyle Mevlâna'nın "Benim onlara Hâlik diyesim geliyor" sözünü haklı çıkarırlar.

Tasavvuf âleminde Asr-ı Saadet devreleri olduğu gibi, Süleymanlık devreleri de vardır. Gerçek mürşitler, *"Benim ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri ayarındadır"* hadisi gereğince bazı tasarruflarda bulunabilir ve keramet gösterebilirler. Ancak bu, onların kendi arzularına tabi olmayıp, onlardan işleyenin bisıfâtihi (sıfatı vasıtasıyla) yaptığı işler mahiyetindedir. Böylelerinin her devirde bulunduğunu bilmekte fayda vardır.

HAYAL

Hayal, hakikate suret giydirilmesidir. Kâinat ve içindekiler dahil her şey, bu hayal sayesinde gerçekleşmiş olduğu için Heyulâ âlemi en yüksek âlemlerdendir. Onun için hayalin değeri inkâr edilemez.

Nasıl bir bina önce düşüncede oluşturuluyor ve ondan sonra proje halinde kağıda dökülüyorsa, Allah da kâinatı önce hayalinde oluşturmuş, sonra bunları a'yan-ı sabitesinde tespit etmiş, daha sonra da sırasıyla zuhur âlemine göndermeye başlamıştır. Bu geliş, evvelce bahsettiğimiz Şey'iyyet-i Sübût'tan Mezahir-ül Vücuda inişten başka bir şey değildir.

HAYALİN İNSANDAKİ TEZAHÜRÜ

Hayal, ruhun kesafet kazanmış halinden ibaret olan insan bedeninde gizlenmiş bir sıfattır. İnsan pek çok şeyi bu hayal sayesinde gerçekleştirir. Mesela, roman yazmak ancak hayal sayesinde gerçekleşebilir. Mimari dekorasyonda başarı ancak hayal gücünün kuvvetiyle kazanılabilir. Keza bir mühendisin proje yapması yine hayal gücüyle ilişkilidir. Yapacağı binayı zihninde canlandıramayan bir mühendis projesini çizemez. O halde hayal, görünmeyen ruhun bir tür kılıfa bürünerek çok az görünür hale gelmesidir. Bu duruma misal olarak gökyüzündeki bulutları göstermek mümkündür. Normalde görülemeyen havadaki buhar, biraz kesafet kazandığı için bulut olarak fark edilebilmektedir. İşte hayal de bunun gibidir.

İşin aslına bakacak olursak hepimiz birer hayalden ibaretiz. Ama o hayal olmasaydı Hakk'ı bilemezdik. İnsanın yüzü, kimliğinin göstergesidir ve o kimlik insanın yüzüne hutut-u ilâhi (ilâhi çizgiler) olarak nakşedilmiştir. Biz o hatlara bakarak varlığı okuyabiliyoruz. Yüzdeki iki göz, iki burun deliği, iki kulak ve bir ağızdan ibaret olan yedi delik, yedi ilâhi harf mahiyetindedir ki buna tasavvuf dilinde "fâtihatü'l kitâb" denmektedir.

Bir insanın, sevdiklerini kalbinde yaşatıp istediği zaman aklına getirmesi ve gözüyle görüyormuş gibi onlara birer Fâtiha okuması ile hayalinde canlandırdığı bir kişiye suret giydirip onunla sanki karşısında duruyormuşçasına konuşmaya kalkması birbirinden farklı şeylerdir. Çünkü ikinci durum normal bir davranış değil, hastalık belirtisidir. Tıp dilinde halüsinasyon adı verilen bu durum, psikiyatrik bir rahatsızlık sonucu olabileceği gibi, bazı hallerde organik nedenlerle beyine az kan gitmesi neticesinde de ortaya çıkabilir ki her iki durumda da ortada bir anormallik var demektir. Vehimde de durum böyledir.

İnsanların gördükleri hayaller düşünceleriyle bağlantılıdır. İnsanın düşünceleri güzel olursa, gördüğü hayaller de güzel olacaktır. Bunu daha değişik bir tabirle "Hakikate giy-

dirilen suret iyi hayallere, vehime giydirilen suret kötü hayallere sebep olur" diye anlatmak da mümkündür.

İnsanın gördüğü hayal kendi düşüncelerini kâinata yansıtmasının sonucudur. Her insan başlı başına bir kâinat olduğu için kâinatta olanı kendinde bulduğu gibi, kendindekini de kâinata yansıtabilir. *"Her ne ki var âlemde / Örneği var âdemde"* sözünün bir anlamı da budur. Ancak çok sık hayal görmeye başlamanın normal bir durum olmadığını bilmek gerekir.

HAYALET NEDİR?

Halk arasında hayalet diye anlatılan şey, insanın kendi düşüncelerini tecessüm ettirmesiyle ortaya çıkan bir görüntüden ibarettir ve adeta rüyada görülenlerin sanki bir cisimmiş gibi göz önüne getirilmesine benzer. Tecessüm ettirilen düşünceler güzelse hayalet de güzel, çirkinse hayalet de çirkin ve korkunç olur.

Hayalet de, hayal ve rüya gibi şahsa mahsus bir görüntü keyfiyetidir. Bir kişinin gördüğü hayali veya hayaleti bir başkasının da görmesi mümkün değildir. Aynı rüyayı iki kişinin görmesinin mümkün olmadığı gibi...

RAHMANİYET - RAHİMİYET

Evvelce celal ve cemal bahsinde kısaca temas edildiği gibi rahmaniyet ve rahimiyet, aynı anlama gelen, aynı kaynaktan çıkan ve rahmet-i ilâhiyeyi ifade eden, lügattaki karşılığı acıma, esirgeme, lütfetme olan iki sıfattır.

Halk arasında yağmura rahmet denmesi, yağmurun toprağa hayat vermesinden, hayatiyetin kaynağı olmasından dolayıdır.

Rahmaniyet ve rahimiyeti anlatabilmek için bunları birer güneşe, enerji kaynağına veya falakateyne benzetmek mümkündür.

Bu kavramlar birer güneş olarak ele alındığında rahmaniyet güneşine "şems-i mutlak", rahimiyet güneşine ise "şems-i mukayyet" dendiğini görürüz. Bunun nedeni, rahma-

niyetin tıpkı dünyamızı aydınlatan güneş gibi iyi, kötü, güzel, çirkin, Müslüman, Hıristiyan, temiz, pis, kokulu, kokusuz, canlı, ölü vs. gibi hiçbir ayırım yapmadan, yaydığı nuruyla her şeye hayat bahşetmesi ve her şeyi aydınlatıp onların görünmesini sağlamasıdır. Bu etkisini gösterirken hiçbir şeyi diğerinden ayırmadığı için bir leşi bile, üstüne vurup kurutur, pis kokusunu giderir ve sonunda gübre haline dönüştürerek faydalı hale getirir. Çünkü her yaratılan kendi eseridir.

Bu durumda "Rahman ile Allah arasında ne fark vardır" diye bir soru akla gelebilir. Bu soruya verilecek cevap "Rahman sadece rahmaniyeti kapsadığı halde, Allah, şeytan da dahil her şeyi camidir" şeklinde olacaktır. Bu konuya ileride şeytan bahsinde tekrar dönülecektir. Burada bilmemiz gereken şey, Kendi'sinin, bu eserlerin hepsinin içinde bulunan sır olduğu ve "velâyet sırrı" diye bilindiğidir.

Rahmaniyet bu özelliğiyle celale benzer. Ulûhiyet âlemini temsil ettiği için mutlakiyet ifade eder. Şems-i mutlak diye nitelendirilmesinin nedeni de budur. Onun için füyuzatı âfaka, yani dış âleme yöneliktir. Her türlü zıtlığı aksettirdiği için de alternatif akıma benzer.

Rahimiyet güneşi ise şems-i mukayyet olarak bilinir. Bunun nedeni, bu güneşten istifade edebilmenin iman şartına bağlanmış olmasıdır. Bu güneş sadece bu şarta uyanları aydınlattığı, yani füyuzatını kendine iman edenlere aktardığı için "enfüs" adı verilen iç âleme yöneliktir. Yukarıda bahsettiğimiz velâyet sırlarının açıklanma mercii olduğu için "nübüvvet sırrı" olarak bilinir, açıklayana da "nebiyyullah" denir. Cemale tekabül eden rahimiyet güneşi, manyetik akım gibidir ve ne kadar şiddetli olursa olsun, yakıcı değildir.

Rahmaniyet ve rahimiyet güneşleri kâinata velâyet ve nübüvvet olarak yansır. Bu ikisi birbirine aynadır ve bir falakateyn oluşturur.

Bu iki güneşten ilk meydana çıkan rahimiyet güneşidir. Böyle olduğu "Ben önce nuru yarattım" hadisiyle bildirilmiştir. Rahmaniyet güneşi rahimiyet güneşinin içindeyken, zu-

hur âleminin yaratılışında içten dışa çıkmış ve zuhur âleminin, dolayısıyla da bedenimizin güneşi olmuştur.

Zuhurudur rahmet, gönlü rahmandır
Erişen kâmile ne mutlu candır

beyiti, bu gerçeği ifade etmektedir. *"Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik"* <21-107> ayeti de bu anlattığımızın delilidir.

Bu durumu biraz daha iyi kavrayabilmek için, yaratılış hakkında fikir sahibi olmak icap eder. Kâinatın sırrı olan rahmaniyet güneşi Peygamberimiz'in ruhaniyetinden, yani *"Ben önce aklı yarattım"*dan neş'et ettiği (meydana geldiği) için önce sır, yani velâyet yaratılmış, sonra da o sırdan kâinat meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak kâinatın sırrı Hazret-i Ali, bu sırrı açıklayan, rahim ve Nebi olan da Hazret-i Muhammed olmuştur. Bu nedenle de rahim olana manen "insan-ı kebir" (ulu insan) denmiş, kâinat bedensel bakımdan bu insan-ı kebirin yanında insan-ı sagir (küçük insan) sayılmıştır. Maddeten ise durum tersinedir. Bu konu ileride insan bahsinde çok daha geniş olarak anlatılacaktır.

Anlatılanlar ışığında rahmaniyetin âfaka, rahimiyetin ise enfüse râci (yönelik) olduğunu söylemeye gerek yoktur. İkisi arasındaki farkı daha iyi anlatabilmek için sakat bir insanın toplumdaki durumu ele alınabilir. Böyle bir kimseyi görenler ona acır ve haline bakıp üzülür. Ama dışarıdan görenlerin üzüntüsüyle o sakat kişinin anne ve babasının üzüntüsü bir olabilir mi? İşte rahimiyetteki merhamet, aynen o sakat kişinin ebeveyninin üzüntüsü gibidir.

Bir bütünün dışı ve içi durumunda olan rahmaniyet ve rahimiyeti birbirinden ayırmak mümkün olmadığı için bunlar *"Bismillahirrahmanirrahim"*de birleştirilmişlerdir ki, bu da ikisinin vahdetinin Allah olması demektir. Bunu biraz daha açıklayabilmek için "Besmele'deki rahman ve rahim 'Bâ'dan, yani onun ifade ettiği Hakkıyet ve halkıyet ikiliğinden, bu ikilik de bâ'nın altındaki tek olan noktadan çıkar" demek mümkündür. Bu nokta bir mürekkep noktası değil, nokta-yi kübra olan insan-ı kâmil noktası olduğu için, Haz-

ret-i Şah-ı Velâyet *"Ben bâ'nın altındaki noktayım"* buyurmuş, tüm evliya-yi kirâm da bu noktayı anlatmaya çalışmıştır. Rahman'ın Ra'sı ise bu Bâ'nın çok terbiye görüp teshike uğramış ve Nun'a dayanmış şeklinden başka bir şey değildir.

Rahmaniyet ve rahimiyetin bir falakateyn oluşturması, bu noktanın yedi mertebeyi hakkederek üst üste gelip bir elif, yani insan-ı kâmil meydana getirmesi amacına yöneliktir. Buraya kadar öğrenilenler ışığında, bu elifin dışının rahmaniyet, içinin rahimiyet olacağını söylemeye herhalde gerek yoktur.

Be harfi ikilik ifadesidir ve ebced değeri de ikidir. Bu ikilik halkiyet ve Hakkıyet olarak karşımıza çıkar. Dışı halk, içi Hakk'tır. Besmele'de, be'den sonra gelen sin harfi kâinat, yani maddi insan-ı kebir vasfıdır ve rahmaniyetin mim harfine işarettir ki, bunların ne demek olduğu ileride, hurufat-ı ilâhiye bahsinde daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

RAHMANİYET VE RAHİMİYETİN İNSANDA TEZAHÜRÜ

Rahmaniyet ve rahimiyetin kâinatta velâyet ve nübüvvetle temsil edildiğini söylemiştik. Bu iki kavramın insanlık âlemindeki temsilcileri ise Hazret-i Ali ile Hazret-i Muhammed'dir. Bu ikili, manevi âlemdeki falakateynin aynısını bu âlemde de insanlar için meydana getirir. Onların verdiği kemâl ve eğitimle, esrar-ı ilâhiyi kendinde toplamış bir nokta olan fert, yedi nefis mertebesini aşarak bir elif meydana getirir ki bu elif, kendindeki ilâhi sırların idrakine varmış olan insan-ı kâmildir.

Dünyaya gelen her insan "Her doğan çocuk İslam fıtratındadır" fehvasınca İslâm fıtratında yaratılmış olduğu için, rahmaniyetten nasibini alır. Daha sonra büyüyüp geliştiğinde kelime-i tevhide ulaşıp Müslüman olursa, o zaman rahimiyetin füyuzatından da istifade etmeye başlar. Bu konu tam anlaşılamadığı için insanlar, Müslüman olmayanların nasıl olup da dünyevi bazı konularda Müslümanlardan çok daha başarılı olabildiklerini düşünmekte ve doğru karar vermekte zorlanmaktadırlar. Bunun nedeni, Allah'ın her kuluna

yardımcı olup her kulunun isteklerini eğer o kula zarar vermeyecekse, vermekte tereddüt göstermemesi ve tüm kullarını rahmaniyet şemsiyesi altında tutmasıdır.

Peygamberimizin âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, kendilerinin evvelce söylediğimiz gibi rahmaniyeti de rahimiyeti de kendinde toplamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak O'nun rahimiyetinden istifade edebilmek için O'na inanmak ve biat etmek (bağlanmak) gerekir. Çünkü rahimiyet güneşi, Nur-u Muhammedî'den bize üflenen nefha-yı İlâhî ile irtibatlıdır. Zaten *"Beni gören O'nu gördü"* demeleri, aynı zamanda "Bana inanan O'na inandı" anlamını da içermekte ve inananlar için rahimiyet kapısını aralamaktadır.

Hazret-i Peygamberin, rahimiyetin yegâne temsilcisi oluşu, Kelime-i Tevhid'in *"Lâ ilâhe illallah"* bölümünün tüm dinlerde olmasına rağmen, *"Muhammeden resulullah"* kısmının sadece İslâmiyette olmasından bellidir. Ayrıca kendisinin *"Peygamberlerin sonuncusu"* <33-40> olup *"Bugün dininizi kemâle erdirdim"* <5-3> buyurması da kendinden sonra bir peygamber ve din gelmeyeceğini, rahimiyetin kendisi ile devam edeceğini ifade etmektedir. Hal böyle olunca rahimiyetten istifade için mutlaka kendisiyle buluşup görüşmek gerektiği ortadadır. Bu yüzden O'nu rüyasında görenler, şeytan O'nun suretine giremeyeceği için bizzat görmüş sayılırlar.

Rahimiyet Hazret-i Peygambere verildiği ve kâinat O'nun ümmeti olduğu halde ümmet, inananlar ve inanmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmakta, inananlar "ümmet-i icabet", inanmayanlar ise "ümmet-i davet" diye anılmaktadır. Bu ayırımın nedeni, ümmeti teşkil eden fertlerin iç âlemlerinin aydınlanıp aydınlanmamış olmasıdır. İman edip rahimiyet güneşinden istifade ile iç âlemlerini aydınlatanlar müslüman olmuş, geri kalanlar iç âlemleri aydınlanmadığı için karanlıkta kalmışlardır. Karanlıkta kalanlara "kâfir" denmesi, özlerinin gaflet örtüsü ile örtülü oluşundan ötürüdür. Bunlar da el tutup Peygambere biat ederlerse, O'ndan alacakları ilim güneşinin etkisiyle üstlerindeki gaflet örtüsünü önce aralar, sonra tamamen atarak iç âlemlerini aydınlı-

ğa kavuşturabilirler ki bu duruma tasavvuf dilinde "kendini bilmek" denir. İşte mürşitlerin görevi de bu, yani kişiye kendini bildirmektir. *"Bilmezi bilgin eden O / Geceyi gündüz eden O / Yoksulu zengin eden O"* diye söylenmesinin nedeni budur.

İnsanlar, buradaki zengin sözünü genelde dünya zenginliği şeklinde anlarlar. Dünya zenginliği gelip geçici olduğu için insan Karun kadar bile zengin olsa *"Allah ganidir, yoksul olan sizlersiniz"* <47-38> hükmünce, Allah'ın yanında yine fakir sayılır. Çünkü o kişi zenginliğini burada bırakıp gidecektir. Onun için şiirde bahsedilen zenginlik dünyevi değil, insanla beraber gidecek olan uhrevi zenginliktir. Keza şiirdeki gecenin gündüz olması ifadesi de insanın evvelce karanlık olan iç âleminin aydınlığa kavuşması olarak algılanmalıdır.

İç âlemi aydınlatma işlevini yüklenmiş olan Hazret-i Peygamber, bu görevi rahmaniyetin rahimiyetten çıkışı gibi, kendi iç âleminin derinliklerinden dış âleme çıkan, yani umuma açıklanan Kur'an vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Kur'an, Hazret-i Âdem de dahil, Şit'e gelen elli, İdris'e gelen otuz suhuf, Davut'a gelen Zebur, Musa'ya gelen Tevrat, İsa'ya gelen İncil'in tümünü kendinde toplayarak gelmiş olduğu ve muhtevasına eklenebilecek başka bir şey kalmadığı için, Hazret-i Muhammed *"Peygamberlerin sonuncusu"* <33-40> olmuştur. Kütüb-ü semaviyenin (semavî kitapların) Kur'an'da toplanması tamamlanınca da *"Bugün dininizi tamamladım"* <5-3> ayeti nazil olmuştur.

Kur'an'ın tüm insanlığa gelmiş olmasının nedeni budur. Buna inananlar, inançlarındaki samimiyeti ispat için el tutup Peygambere yaklaştıkları ve O'nun sohbetlerine iştirak ettikleri takdirde yavaş yavaş O'nun güneşinden de yararlanarak iç âlemlerini aydınlatmaya başlarlar. Aydınlanma, öncе Kur'an'ın özeti durumundaki yedi ayetten ibaret olan, tövbe kapısı olarak da bilinen Fâtiha'nın yahut değişik ismiyle Seb'al Mesâni'nin öğrenilmesi (Ki bu, baştaki tövbe kapısı adı verilen yedi deliktir ve yapılan hatalar bu kapılarla, secde-i sehv yapılarak telâfi edilir.) ile başladıktan sonra, dış ve

için, yani rahmaniyet ile rahimiyetin Besmele'de ve onun başındaki halkıyet ve Hakkıyeti ifade eden Be'de toplanmasıyla devam eder. Daha sonra da bunların, Be'nin altındaki, kâinatı kendinde toplayan ve sır olan nokta-ı kübrada birleştirilmesiyle tamamlanır. Hazret-i Peygamberin Şah-ı Velâyet için *"Eti etimdir, kanı kanımdır, cismi cismimdir"* deyişi, Hazret-i Ali'nin bu anlatılanları gerçekleştirdiğinin tasdikidir. Ayrıca kendisinin *"Ben bâ'nın altındaki noktayım"* deyişi de bunu anlatmaktadır.

Bu arada, Hazret-i Ali'nin rahmaniyet, Hazret-i Muhammed'in de rahimiyet temsilcisi olması sebebiyle, zaten birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ve zuhur ile bütûnun, ilerde göreceğimiz cem-ül cem noktasında bir bütün olarak toplandığını söylemekte fayda vardır.

Diğer taraftan bu iki güneşin temsilcileri düşünüldüğünde, Hazret-i Peygamberin *"Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır"* hadis-i şerifiyle, rahmaniyetin rahimiyete giriş yolu olduğunu anlatmak istediği anlaşılır. Bu ifade aynı zamanda rahimiyetin rahmaniyetten önde geldiğini de belirtmektedir. Çünkü eğer rahmaniyetin temsilcisi olan Hazret-i Ali, henüz on iki yaşındayken el tutup Hazret-i Peygamberin rahimiyetinden istifade etmese ve İslâmiyeti öğrenmeseydi, o mertebeye ulaşıp Şah-ı Velâyet olabilir miydi?

Aynı durum bizim için de geçerlidir. Biz de her şeyimizle rahmaniyet güneşinden yararlanıp bu âlemde neşvünema bulmasaydık, aslımızı arayıp rahimiyet güneşi olan Peygambere ve onun öğretisine yönelebilir, yani ruhumuzu ondan yararlandırabilir miydik? O halde biz, rahmaniyet güneşinden her yönümüz, rahimiyet güneşindense sadece ruhumuz açısından faydalanıyoruz demektir.

Bu noktada Besmele'deki "Rahîm"in Muhammediyet, bunun da *"O gün arz, arzdan gayrıya tebdil olunur, semalar da, ve tek ve kahhar olan Allah'a büruz ederler"* <14-48> ayeti hükmünce kişinin kötü talihinin iyiliğe döndürüldüğü makam olarak Hazret-i Muhammed'e verilmiş bir yetki ve güç olduğunu, kendisinin bu yetkiyle avamı şirkten kurtarıp

onların cehennemini cennete çevirdiğini kabul etmek gerekir. Bu sebeple "O'na inanıp, söylediklerini uygulayanlar, cennet-ül irfana girmiş olurlar.

Buraların daha iyi anlaşılabilmesi için, Hazret-i Peygamberin icmal noktası olduğunu idrak etmek gerekir. Tafsil dış âlemdir. İnsan dendiğindeyse icmali de tafsili de kendinde toplayış bahis konusudur.

Kur'an rahmaniyet gibi umuma geldiği için ona dayanılarak kurulan şeriat da umuma yöneliktir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da Hazret-i Peygambere bağlanıp O'na musahip olanların, rahimiyetin füyuzatından istifade edebilmek için O'nun özel sohbetlerinden de faydalanmak, yani bir nevi özel muamele görmek durumunda olduklarıdır. Umuma hitap tarzıyla özel konuşmalar tabiatıyla birbirinden farklı olacaktır. Genel konuşmalarda söz seçimi dış âlemin ahkâmına, yani hüvezzahirin malı olan şeriat kurallarına uygun olmak zorunda olduğu halde, özel konuşma ve sohbetlerde, hakikat iç âlemin malı olduğu için şeriatin iç yüzü anlatılacaktır. Eğer öyle olmasaydı, sahabelerin iç âleme yönelip o âlemde değişime uğramaları mümkün olabilir miydi? Nitekim Kur'an'da bile, tamamen dış âleme yönelik olduğu için Berat (Tevbe) suresinin başlangıcında besmele yoktur.

Kur'an'da, inananlar için *"Ey iman edenler"* <2-178>, <4-43>, <5-6, 90>, <24-27> vs., diğerleri için de *"Ey nâs"* <2-168>, <4-174>, <10-23, 57>, <22-5>, <49-13> vs. ifadelerinin kullanılması, beşeriyetin rahmaniyet ve rahimiyet açısından değerlendirmeye tabi tutulmuş olduğunu gösterir. Yani, Kur'an'a göre insanlar, rahmaniyet etkisiyle sadece dıştan bezenmiş olanlar (nâs) ve hem dıştan, hem de içten bezenmiş olanlar (müminler) diye iki grupta mütalaa edilmektedir.

Rahman umuma, rahim ise havasa hitabeder. Havas, seçilmişler demektir. Nasıl Millet Meclisi'ne seçilmişler giriyor, her isteyeni içeri almıyorlarsa, mürşit sohbetlerine de ancak el tutanlar girebilir.

Avam, yani Kur'an tabiriyle nâs, sadece rahmaniyetten

istifade ettiği ve rahmaniyet de alternatif akıma benzediği için, Allah'ın zaman zaman cemalî, zaman zaman da celalî tecellisine mazhar düşebilir ama havas dediğimiz iman edenler grubuna dahil olanlar için celalî tecelliye mazhar düşmek bahis konusu değildir. Çünkü rahimiyet manyetik akım gibi olduğu için ne kadar şiddetli olursa olsun insanı çarpmaz, yakmaz ve ona zarar vermez.

Bir insan rahmaniyet güneşinden ne kadar faydalanırsa faydalansın, o dış âlemi aydınlatacağından kişinin içi yine karanlıkta kalacaktır. İç âlemi karanlıkta kalmış bir insanın huzuru bulması mümkün değildir. Eğer kişi bu durumunun farkına varır ve iç âlemin sırlarını araştırıp öğrenmek isterse bu istek onda bir dürtü yaratır ki buna "hidayet" adı verilir. Bu dürtüyle araştırmaya devam edip, yolunu bulursa (ki, genelde bulur) buna da "hidayete erme" denir.

Bu hususta kimseye bir şey söylenemez. Çünkü Allah hidayet ederse nâs grubundaki bir kişi de iman edip içini aydınlatarak mümin grubuna girebilir. Nitekim Hazret-i Muhammed Allah'a niyazında "İki Ömer'den birini İslâma nasip et" dediğinde kastettiği Ömer'lerden biri, babası hitabette kuvvetli olduğu için Ömer ibn-ül Hattâb diye bilinen Ömer, diğeri ise babası hikmet sahibi olduğu için Ömer ibn-ül Hikem diye anılan Ömer'di ve her ikisi de Peygamberimize düşmandı. Sonuçta Allah, Peygamberimizi öldürmek için kılıç çeken Ömer ibn-ül Hattâb'a hidayet etti ve o, müslüman, hattâ sonunda ikinci islam halifesi olurken, hikmet oğlu diye anılan Ömer ibn-ül hikem, Ebu Cehil (cehalet babası) olarak kaldı. Bu konuda mutlaka bir şeyler söylemek gerekirse ya Yunus Emre gibi

Elif okudum ötürü / Pazar ettim götürü
Yaratılanı severim / Yaratan'dan ötürü

veya Erzurum'lu İbrahim Hakkı gibi

Hakk şerleri hayreyler / Zannetme ki gayreyler
Mevlâ görelim n'eyler / N'eylerse güzel eyler

demekte fayda vardır.

İLİM

Allah'ın sübûtî sıfatlarındandır. Aslı Allah'tadır ve "ledün" diye bilinir. Ledün, iç, lûb anlamındadır. İlk bilinç, tayyün-ü evvelde Allah'ın kendini kendinde bilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha öncesine "gayb-ül guyub" dendiğine ve oraları kendinden başka bilen olmadığına göre, bu O'nun zâti ilmidir. Kaynağını rahimiyet güneşinden alır ve ilk yaratılan nurdur. Böyle olduğu için de kadimdir, tükenmez, çalışmayla kazanılmaz, ancak atâ-yı ilâhi olarak Allah tarafından verilir. Vehbî ilim olarak nitelendirilmesinin nedeni de budur.

Allah'ın ilim hazinesi çok geniştir. Orada her şey vardır. Bu nedenle, kim bilir daha bizim bilmediğimiz neler neler vardır o hazinede... Nitekim, zamanı geldikçe bunların teker teker meydana çıktığını görüyoruz. Allah'taki geri dönüş olmama, daima terakkide olma kuralının, ilim konusunda da geçerli olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu hususta Muhiddin-i Arabî Hazretleri, Füsus'ta, Allah'ın ilminde ve ilminin tecelliyatında nihayet olmadığı gibi, bu tecelliyatta tekerrür de olmadığını ifade etmektedir.

Allah'ın ilim hazinesine "a'yan-ı sabite" denir. A'yan-ı sabite, Zât-ı ulûhiyetin ilmi olan hakaik-i zatiye (zâtî hakikatler) âlemidir. Tüm varlık, bu ilâhi hakikatlerin ortaya çıkıp bu âlemde görünmesinden ibarettir. Bu hazinede her şeyin bulunması, birini düşünüp hayalde canlandırmaya benzer. O hayalde canlandırılan henüz gelmemiş, ortaya çıkmamıştır ama vardır. İşte, ilm-i ezelîde her şeyin mevcut olması da böyledir. Ortada görünen hiçbir şey yoktur ama her şey a'yan-ı sabitede mevcuttur. Zamanı geldikçe teker teker ortaya çıkar. Bir süre meydanda kalıp tekrar geldiği yere döner. Bu gelip dönme olayı Allah'a değil, kullara aittir, çünkü Allah'ta gelip gitme diye bir şey olmaz.

Tüm diğer sıfatlar gibi ilim de kâinata zıttıyla birlikte yansıyacağından zıttı bizde cehil olarak kendini göstermektedir. Sıfâtın özelliği gereği zıtlıklar birbirine âşık olduğu için ilim de cehle âşıktır. Tıpkı aydınlık ve karanlık, iyi ve

kötü, nur ile zulmet vs. gibi... Öyle ya, öğrenci olmasa öğretmen, öğretmen olmasa öğrenci ne yapardı?..

Allah ve kul ilişkilerinde de aynı durum geçerlidir. Bu noktada işin içine mertebeler girer. Bir mertebeden bakıldığında karanlık, gece ve cehalet çirkindir ama yüksek bir mertebeden bakıldığında, Allah *"Rabb'in boş bir şey yaratmamıştır"* <3-191> dediğine göre, bu çirkinliklerin tamamen yok olduğu görülür. Çünkü o beğenmeyip çirkin gördüğümüz gece ve karanlık olmasaydı, biz nasıl dinlenir ve o karanlığın içinden çıkan nuru nasıl fark edebilirdik? Keza cehalet olmasa ilmin farkına varabilir, kuyumcunun kara mihenk taşı olmasa altının ayarını tespit edebilir miydik?

İlim, bazılarınca hayat gibi, suya benzetilmiştir, ama Peygamberimiz onu, içinde hayat da olduğu için, icmalen süte benzetmişlerdir. Süt, içinde insanın beslenmesinde gerekli olan her şey bulunduğu için tek başına, insanın hayatını devam ettirmesini ve gelişmesini sağlayabilir.

İlim hayatın idamesi için gerekli bir faktördür. Çünkü ilim olmazsa, hayat tek başına hiçbir işe yaramaz ve karşılaşılan tehlikelerden korunulamayacağı için çok kısa sürebilir.

Cennette dört şeyin varlığından ve ırmaklar halinde aktığından bahsedilir. Bunlar su, süt, şarap ve bal'dır.

Bunlardan süt ilme karşılıktır. Bizim gıdamız olan bu süt, yani ilm-i ilâhi, a'yan-ı sabitede mevcut olduğu için zuhura çıkıp bize ulaşmıştır. A'yan-ı sabitede her şey vardır deniyor. Vardır tabii, biz de oradaydık. Orada olmasaydık burada da bulunamazdık. Zâhir uleması "Allah bizi yoktan var etti" derler. Bu doğru değildir, çünkü yoktan hiçbir şeyin var olamayacağını evvelce anlatmıştık. O halde biz vardık, vardan var olduk ve daima da var olacağız. Aksi halde, yaptıklarımızın yanımıza kâr kalması gerekirdi.

Burada bir şeye daha dikkat çekmek gerekir. Süt aslında akıcı olduğu halde, kaymağını teşkil eden yağı akıcı değildir. Yağının yoğun olması nasıl onun sütten olmadığını göstermezse, maddenin sertliği de onun aslının mânâ olmadığını göstermez. O halde esas mânâdır ve latiftir. Kesif olan mad-

de, sütün kaymağı gibi, o mânâdan oluşmuştur. Bu konuya ileride mânâ ve madde bahsinde çok daha geniş olarak temas edilecektir.

İlmin sarhoş edici bir etkisi vardır. Bu etki şarap olarak vasıflandırılmış ve cennette olanına "kevser şarabı" ismi verilmiştir. Bu bir mânâ şarabıdır. İçenleri etkileyip sinirlerini gevşetir ve zihinlerini mânâ âlemine yönelterek onlara bir nevi sarhoşluk verir. Kısacası insanı maddi âlemden alıp manevi âlemin derinliklerine sokar. Fazlası katalepsi hali yaratır ki Hazret-i Musa'nın bayılmasının nedeni budur. Bu olayda ve benzerlerinde katalepsiye giren de insandır, sokan da... Ama aralarında mertebe farkı vardır. Bu durumda müessir (etkileyen) eviçte, müteessir (etkilenen) ise hadiddedir.

Eviç ve hadid iki yıldızın birbirine karşı durumudur. Yukarıda olan eviçte, aşağıda olansa hadiddedir. Bunlar bazen tebeddülat dolayısıyla yer değiştirirler. Onun için *"O gün arz tebdil olunur"* <14-48> denmektedir. Bu yer değiştirmenin, yani tebeddülatın nedeni sevgi ve aşktır. Bu aşk, onları birbirinin etrafında pervane gibi fırıl fırıl döndürmektedir. Bir pervaneyi de fırıl fırıl döndürüp kendini ateşe atmasına neden olan aynı aşk değil midir?

İLMİN İNSANLARA YANSIMASI

İlim, insanları aydınlatan bir nur olduğu için akıl, ruh ve kalemle birlikte ilk yaratılanlardandır. Eğer nur olmasaydı âlem aydınlanmaz, "adem-i deycûr" denen karanlıkta yahut cehilde kalınırdı. Akıl olmasaydı da ilim öğrenilemezdi.

Bu nedenle Allah bu ilk yaratılanlar vasıtasıyla güzelliklerinin dışa yansımasını sağlamış, bunun için diğer tüm sıfatlarında olduğu şekilde ilim nurunu da, önce tıpkı bir güneş gibi kâinata yansıtmış, sonra kâinatta ilm-i tabii olarak ne varsa insana aktarmış ve insanı kâinatın özeti, yani mevâkı-ün nücum'daki mim harfi, olarak dünyaya göndermiştir. Tabii bu herkes için değil, evvelce tarifini yaptığımız insan için geçerlidir. Diğer fertler, nasibi ne ise o kadarını alabilmiştir.

Allah, ilmini kullarına Feyz-i Akdes ve Feyz-i Mukaddes olmak üzere iki yolla yansıtmıştır. Bunlardan birincisi vasıtasız, diğeriyse vasıtalı yoldur. Birincinin verilme yeri Beyt-ül Haram, ikincininki ise Beyt-ül Kudüs'tür. Birinci yolun uygulamalarını peygamberlerde ve kendi istediği kullarında, diğerini ise kulları arasında istekli olup bu isteği Allah'ın da onayladığı kimselerde görüyoruz ki bunlara mürşit denir. Mürşitler, evvelce Kudüs'te olanı kalplerinin içine alarak, orayı Beyt-ül Haram haline getirmiş kimselerdir. Bunun ne demek olduğunu ileriki bahislerde teferruatlı olarak anlatacağız.

İlm-i ilâhinin insanlara yansıması Peygamber adı verilen bildiricileri vasıtasıyla, zamanın gerekleri ve istidadı oranında olmuştur. Bu bildiricilerin ilki Hazret-i Âdem'dir. Âdem'deki ilim nuru, yeni doğmuş ayın hilal görünümünde, yahut karpuz dilimi şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonra sırasıyla Nuh ve diğer peygamberlerle bu nur gittikçe kalınlaşıp, genişleyerek, Hazret-i Peygamber zamanında dolunay halini almış ve tam kemâlini bulmuştur.

Hazret-i Peygamber rebi-ül-evvelin on ikisinde, tam dolunay zamanında doğmuştur. Bu sevr (boğa) burcuna isabet ettiği ve kendisi *"Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik* <21-107> hükmünce, kâinata rahmet olarak teşrif etmiş olduğu için, rumuzlu bir ifadeyle dünyanın öküzün boynuzları üzerinde durduğunun söylenmesine neden olmuştur. Rumuzu anlayamayanlar da bu sözü gerçek zannetmişlerdir.

Hazret-i Peygamber bu âlemde sırat-ı müstakîm ve hatt-ı müstakîm durumunda tam bir ayna olduğu için Allah'taki her şey bu aynaya tümüyle yansımış, yani ilm-i ilâhinin kemâlini tekmillemiş, bunu da *"Bugün dininizi kemâle erdirdim"* <5-3> diyerek ifade etmiş ve bu kemâle eren ilmi, o mertebeye gelemeyenlerin kolay kolay anlayamayacağını ve akıllarının karışacağını düşünerek rumuzlarla ifade etmiştir. Mukattaâtın, yani Kur'an'daki Elif, Lam, Mim, Kaf, Ha, Ya, Ayın, Sad, Nun gibi rumuzların ortaya çıkış nedeni budur. Bu rumuzların ne ifade ettiğini sadece kendisi ve kendisi gibi

kâinattaki mushafı tekmillemiş olanlar bilebilir. Diğerlerinin bilgisi ancak kâinattaki mushaftan elde ettiği bilgi ile orantılıdır ve bu bilgi de onlara ilâhi lütuf olarak bahşedilmektedir.

Rumuzların herkese açıklanmayış nedeni, evvelce de söylediğimiz gibi herkesin bunları anlayacak seviyede olmayışıdır. Anlatım, kişilerin seviyelerine göre yapılmaktadır ki öğrenilip hazmedilebilsin. Burada bileşik kaplar prensibi geçerlidir. Herkes seviyesi ne ise, o kadar bilgi sahibi olabilir.

İlmin tümüyle kullara nakli Peygamberimiz göçtükten sonra çihar-i yâr-i güzîn efendilerimizle, yani Hazret-i Ali ve onun altın soyundan gelen Hazret-i Hasan, Hüseyin, Zeynel Abidin, Cafer-i Sadık, Hasan-ı Basri, Cüneyd-i Bağdâdî, Ma'ruf-u Kerhî ve daha sonrakilerle devam ettirilip günümüze ulaştırılmıştır. Allah'ta zaman ve mekân olmadığı için dem bu demdir. Bin dört yüz yıl önce Peygamberimiz zamanında teneffüs edilen hava ve içilen su ile bugünkü hava ve su arasında fark olmadığı gibi, o zamanki toprak ve ateşle bugünkü toprak ve ateş arasında da fark yoktur. Değişme, kemâlât-ı ilâhiyenin bugün fen adını verdiğimiz tekâmülündedir. Bu tekâmül de enfüste olmuş ve âfaka aksetmiştir.

"Kalp içinde sırr-ı zât / Kalbin aksi kâinat" deyişimiz, gerçek tekâmülün içte olduğunu, bunun içten dışa yansımasıyla bu âlemin oluştuğunu ve hakikatin de bunun içinde olduğunu anlatmak içindir. Gerçek böyle olduğu içindir ki "İnananın kalbi Allah'ın evidir" diyoruz. Ne varsa, her şey Allah'ın bu evinden zâhire çıkmıştır. Allah'ın evi, enfüste insandır ve o hakikidir. Âfaktaki simgesi ise hüvezzahir esması gereği (ki, o da gayrı değildir) Kâbe diye adlandırılmış ve mübarek olarak kabullenilmiştir.

Âfaktaki merkez Kâbe'dir ve hac farizası için insanlar orada toplanırlar. Durumun gerçeğini bilenler için enfüs ve âfak arasında fark olmadığından ha Kâbe'de toplanılmış, ha insan-ı kâmil gönlünde, fark etmez. Çünkü biri âfakîdir, diğeriyse enfüsî...

Sonuçta, kıblede irfan güneşi doğduğunda makbul-i ci-

han olunacağı için, her şey onu takbil etmeye (elini öpmeye) başlar. Takbil eden kabul etmeye başladığından kabil (kabul edici) olur. O zaman da hem kabil, hem makbul (kabul edilmiş), yani hem fail, hem mef'ul; hem âşık, hem maşuk olur. Benim bir şiirimde *"Âşık maşuk bir olunca aşktan başka bir şey var mı"* deyişim bu durumu anlatmak içindir. Burada masdar aşktır ve her şey ondan sudur etmektedir (çıkmaktadır). İşte, tasavvufi eğitimde "Vücudun masdar, görünen masdar-ı mimî" denerek anlatılmak istenen budur. Bu masdarın mahall-i suduru (meydana çıkış yeri) kalptir. İyi ve kötü düşünceler oradan sâdır olur (çıkar). Kalbe gelen iyi düşünceler insanı huzura, kötü düşüncelerse azaba yaklaştırır.

Buraya kadar anlatılanları değişik bir şekilde şöyle de ifade edebiliriz: Allah Alîm'dir. Alîm olan Allah burada âlim yetiştirmiştir ve o yetiştirdiği âlimle de âlemdeki cahilleri eğitmektedir. Onun için "Allah bilir ve kullarına da bildirir" demek lazımdır. Eğer öyle olmasaydı, bizler bu ilme sahip olabilir miydik? İşte "Şüphesiz bilirim, bildiririm, Tanrı'dan başka yoktur tapacak" cümlesinin ifade ettiği mânâ da budur.

İlim Allah'a aittir ve sevdiği, istediği kuluna lütfundan başka bir şey değildir. Karşılığında istenen samimi bir sevgiden ibarettir.

Bu ilim, mürşitler ve onların mürşitleri kanalıyla Hazret-i Peygambere kadar gider. Çünkü çıkış noktası O'dur. O nereden öğrenmiştir? Allah'tan!..

O halde bu ilmi öğrenmek isteyenler ya uzun yolu takip ederek geri geri gidip Hazret-i Peygambere ulaşmak, ya da kısa yoldan bugüne kadar ilmi taşıyıp getirmiş olan mürşide gitmek arasında bir tercih yapmak zorundadır. Bu kısa yol ise Efendiyi kendinde ve kendini Efendi'de bulmak, yahut zamanı kaldırıp, âna gelmektir.

İlim Allah'ındır. Bunu beşeriyete Hazret-i Peygamber öğretmiştir. Bugün de öğrenilen ve öğretilen aynı ilimdir. Bu şuna benzer; üniversitede bir dersin kürsüsü vardır. O kürsüden devamlı olarak aynı ders okutulur. Hoca değişir. Biri

gider biri gelir, biri emekli olduğunda yerine bir başkası görevlendirilir, yani Ahmet hoca gider, yerine Mehmet hoca gelir, ama kürsü aynı kürsüdür ve verilen ders de aynı derstir.

O kürsüden ders veren hoca da anlattıklarını kendinden önceki hocalardan öğrenmiş ve öğrendiğini, yani o dersi tahakkuk ettiğini ispatladığı için profesörlük ünvanını almaya hak kazanmıştır. İşte "veraset" denen olay budur. Dersi dinleyen ve o dersten hoşlanan öğrenciler arasından asistan olarak hocanın yanında kalmak isteyenler olacaktır. Aralarında çalışıp o ilmi kendinde tahakkuk ettiren ve girdiği imtihanlarda bu tahakkukunu ispatlayanlara da profesörlük ünvanı verilir. Böylece onlar da hocalarının verasetini almış olurlar.

Hiçbir hoca ilmin sahibi olduğunu iddia edemez. Çünkü o ilim kendisine veraseten verilmiştir. İlim kendinden önce de vardı, kendinden sonra da var olacaktır. İlmin sahibi Allah'tır. Allah, ilmini o hocadan alıverse, hocanın yapabileceği bir şey kalır mı? Kalmayacağı için insandaki ilim *"Lâ"* (yok) mesabesindedir.

Hiçbir dileğim yok senden ilâhi
İstediğin gibi olayım yeter

derken, O, bana kendi ilm-i ilâhisinden ne takdir ettiyse, ona razı olduğumu anlatmak istemiştim. Zaten istemesem de farklı bir şey olmayacaktı... İşte "murad-ı ilâhi" denen budur ve buna rıza göstermek gerekir.

İnsanda içten içe, kendinden kendine olan kaynamalar bu murad-ı ilâhinin gereğidir. O murat gerçekleştiğinde artık yemek pişmiş olduğu için kaynamalar durur ve tencerenin içinde sükûnet hakim olur. Bunların ne demek olduğu ileriki bahislerde daha geniş olarak anlatılacaktır.

İlim öğrenebilmek için insanın akıl nuruna sahip olması gerekir. Akılsız insanın bir şey öğrenmesi mümkün değildir. İnsan bu nuru iyi kullanırsa âlim, fena kullanırsa nadim olur. Çünkü kötü kullanılan akıl insana fayda değil, zarar verecektir.

İlim sahibi olan bazı kimselerin akıl petekleri Allah tarafından doldurulmuştur. Böyle olanların ilmine "vehbî ilim"

adı verilir. Kişilerin bu âlemde çalışmakla kazandıkları ilme de "kisbî ilim" denir. Aslında bu ikincisini veren de Allah'tır, çünkü vermeseydi, insan peteklerini dolduramazdı.

Her iki durumda da peteklerin dolması bahis konusu olduğuna göre bu iki tür ilim arasında ne fark vardır? Sonuç olarak hiçbir fark yoktur. Fark, sadece peteklerin doluş mekanizmasındadır. Birinci durumda dolum vasıtasız, ikincisindeyse vasıtalı olmaktadır. Vasıtasız olanın veriliş yoluna "feyz-i akdes", vasıtalı olanınkineyse "feyz-i mukaddes" denir.

İlim, sıfat olması dolayısıyla bir nevi süs sayılıp insanın zenginliği olarak düşünülürse, Vehbî ilim sahipleri mirasa konmuş zenginler, kisbî ilim sahipleri ise çalışarak zengin olmuş insanlar olarak kabul edilebilir. Bunlardan ikinci gruptakiler daha makbuldur.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için farklı konularda örnekler verilebilir. Aynı hastalığa yakalanmış iki insanı ele alalım. Bunlardan biri hastalanıp birkaç gün içinde hiçbir şey yapmadan kendiliğinden iyileşmiş, diğeriyse doktora gidip onun verdiği ilaçlarla iyileşmiş olsun. Her ikisi de inancıyla şifa aramış, Allah da şifayı vermiştir. Birinci hasta içindeki doktor tarafından vasıtasız olarak iyileştirilmiştir ki bu içteki doktora "bağışıklık mekanizması" denir. İkinci hasta ise doktor ve alınan ilaçlarla, vasıtalı olarak iyileşmiştir. Doktor, Allah'tan gayrı olmadığına göre *"Bir yerde üç kişiyseniz dördüncünüz O'dur..."* <58-7> ve *"O size şah damarından şifa dağıtan benim"* anlamında karşımıza çıkmaktadır. Yani, birinci hastayı iyileştiren de yine o içindeki doktordur. Kısacası her iki hastayı da Allah iyileştirmiştir ama birini vasıtasız diğerini vasıtalı olarak... Bu durumda "İlk hasta feyz-i akdes, ikinci hasta ise feyz-i mukaddesle iyileşmiştir" diyebiliriz.

Bilginin naklî ve keşfî türleri vardır. Naklî olanı kitaplardan veya öğretmenlerden, keşfî olanı ise Allah'tan öğrenilir. İnsanın kalbinde "nokta-yı süveyda" (kara nokta) denen

bir nokta vardır. Oradan yansıyanlar insanda arş-ür Rahman timsali olan beyinde kendini gösterir. Arş-ür Rahman, a'yan-ı sabitenin aksidir. A'yan-ı sabitenin bir ucu insan-ı kâmilin beyninde, diğer ucu ise bunun yansıması olan ve bugün evren adı verilen kâinattadır. Bu nedenle kâmili okuyan kâinatı, kâinatı okuyan da a'yan-ı sabiteyi okumuş olur.

Bir insanın ne olduğu a'yan-ı sabitede, yani ilm-i ilâhide bellidir ama o belirginlik bu âlemde gizlenmiş olduğu için insan burada okula gider, mürşit bulur ve sonuçta oradaki özelliklerine kavuşur. Bunlar da yine Allah tarafından organize edilir. Örneğin, Allah ilmini bir kuluna vermek istediğinde o kulda bir mayalanma olur. Bu mayalanma, tıpkı mayanın hamuru kabartışı gibi o kulun zekâsında bir kabarma, bir açılma yapar ve onu, o zamana kadar anlayamadığı şeyleri anlar hale getirir. Sonuçta ilim bilenlerin bildirmesiyle öğrenilmiş olur. Sunullah Gaybî Hazretleri

Bir ağaçtır bu âlem meyvesi olmuş âdem
Meyvedir matlûb olan sanma ki ağaç ola

beytiyle kâinatın yaratılma amacının, onun meyvesi olan insan olduğunu belirtmiştir.

İnsan olarak bizim burada edindiğimiz mal, mülk, çoluk, çocuk, tümüyle burada kalacaktır. Giderken götürebileceğimiz tek şey, Allah'ın hazinesinden alıp saklayabildiğimiz ilmi olacaktır. O ilim de Allah'ındır, alıverdiği takdirde mahrum kalırız.

Allah, ancak mânâ yönüyle bilinebilir. Madde esfel âleme ait olduğu için Allah kendini madde yönünden tenzih etmiştir. Bir insanın Allah'ı bilebilmesi için önce, tıpkı bir tohumun toprağa atılışı gibi bu esfel âleme düşmesi, sonra da bitki gibi Hazret-i Peygamber ve Hazret-i Ali'nin ilimleriyle oluşturdukları falakateyn arasından yavaş yavaş alâya yükselmesi gerekir. Bitkiler de önce tohum olarak toprağa (esfele, aşağıya) atılır, sonra yükselmeye başlar. Bitkiler ilk yükseliş devrelerinde insan değil, hayvanlar için yaratılmış gibidirler. Bu safhada "hasıl" diye isimlendirilirler. Hasılı da insan değil, hayvanlar yer. İnsanın yiyebilmesi için o bitkinin

meyvesini yahut tohumunu vermesi gerekir. İnsana layık olan, onun ergin ve tekâmülünü tamamlamış olan tohumu veya meyvesidir. Çünkü insan en mütekâmil yaratıktır ve her şey onun için yaratılmıştır.

İlim, evvelce de söylediğimiz gibi tasavvufta su ile sembolize edilmiştir. Bu haliyle insandan insana akmak suretiyle eklenerek çoğalıp gitmektedir. Nasıl susuz hayat olmazsa, ilimsiz de insan hayatı aydınlanamaz. Onun için Allah kimini öğretmen, kimini öğrenci olarak yaratmıştır. Böyle yaratışının nedeni, ikisi arasında mukayase imkânının doğmasını istemesidir. Bu yüzden kimse "Ben neden böyleyim" diye üzülmemeli ve bu konuda Allah'ı sorgulamaya kalkmamalıdır.

İlmi bir su olarak düşünürsek, insan da tarla gibidir. Tarla ne kadar iyi sulanırsa o kadar verimli, o kadar bol ağaçlı ve o kadar güzel olur. Adeta cennetleşir. Susuz tarlaysa çorak, hattâ çöl gibidir. Onun için insan kendi tarlasını susuz bırakmamalıdır.

Su nasıl kaynağından arı, duru çıkarsa, ilim de kaynağından böyle çıkar ve denize dökülünceye kadar geçtiği yerlerde kirlenmeye başlar. Yolu boyunca değişik topraklarda seyredeceği için kiminden kireç, kiminden kükürt, kiminden diğer mineralleri ve arada pek çok da kirli atık aldığı için filtreden geçirmeden kullanmaya kalkanlarda rahatsızlıklara neden olabilir. Bulaşmalar nedeniyle bazı suların guvatr, bazılarının da, hele lağım suyu karışmışsa, salgın hastalıklar yaptığı, artık hemen herkes tarafından bilinmektedir. O halde bunu kullanmak isteyenlerin mutlaka bir filtreden geçirmesi gerekir ki bu ilim filtresine "mürşit" adı verilmektedir.

İlim, insanda doğumla ölüm arasındaki safahattan ibarettir. Onu insana Allah verir ve aldığı anda insanda hiçbir şey kalmaz.

Bu âlemdeki başlangıç noktasına Mehd, sona ise Lahd deniyor. İlmin de dahil olduğu ilâhi sıfatların insanda bulunuşu beşikle mezar, yani Mehd ile Lahd arasındaki bir misafirlikten ibarettir. Ama insanın bu ilme sahip olabilmesi için

rabbinin emrine tabi olup rububiyetle terbiye edilmesi gerekir. Bunun olabilmesi için ise insanın Rab (terbiye eden) ve Merbub (terbiye edilen) yahut öğretmen ve öğrenci diye ikiye ayrılması lazımdır. Öğrenci, kendisine öğretilenleri öğrenip hazmeder ve azıcık bir şeyler öğrendiğinde kendini çok biliyor zannetmeden, ilmin Allah'a ait ve sonsuz olduğunu idrak ederek terfi ederse, öğretmen olabilir. Bu nedenle öğretmenlere çok büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlik mesleğinin kutsallığı da buradan gelir. Bilenlerin bilmeyenlere öğretebilmesi için Allah daima bir kolaylık ihsan eder. Bilene hiçbir şey zor gelmez. İlimde zorluk bilmeyenler içindir. Çünkü ilmin insandan sûdur edebilmesi (meydana çıkabilmesi) için onun köküne inmek gerekir. Başka türlü, ilim insandan doğmaz.

Dünyadaki her şey insanda da olduğu için "İnsan kâinatın özetidir" diyoruz. "Kendini bilen Hakkı bilir" meselesi de buradan kaynaklanmaktadır. Ancak bu bilişin en ince teferruatına kadar ve tam olması gereklidir. Bu şuna benzer; insan ister eline geçirdiği bir kitabın tümünü okuyup öğrenmiş, isterse kitabın özetini tam öğrenmiş olsun, bu ikisi arasında, öğrenilmesini gerekenler öğrenilmiş olduğu takdirde, hiçbir fark yoktur. Onun için, insan kendini özet olarak bilirse kâinatı da bilmiş olur ki bu, Kur'an'ın, yani kitab-ı kâinatın bilinmesi demektir. Böylece tafsili bilen icmali, icmali bilen de tafsili bilmiş olur. Durumunu bu şekilde idrak etmiş bir kimse kendini nokta olarak görürse kâinat bir kitap, kendini kitap olarak görürse de kâinat onun kesreti olur.

Görünüşte herkes insandır. Ancak kendini bilenler vücudunu mamur hale getirdikleri için muammer olurlar. Geri kalanlarsa "İnsan suretinde yaratılmış canlılar" olarak kalır ki mertebe olarak bunların yeri hayvan, hattâ hayvandan da aşağıdadır. Bir şiirimizde

Bahtiyar ol kimsedir ki el tutup insan ola
Kurtulup cehlin elinden sahib-i irfan ola

deyişimizin nedeni budur. Burada dikkat edilirse ilim değil, irfan denmiştir. Çünkü irfan kuru bilgilere değil, o bilgilerin

özümsenip hayata geçirilmişine sahip olmak demektir. ile âlim arasındaki fark da budur.

Mânânın elbisesi beden, bedenin elbisesi ise çaput Beden denen o elbise olmasa mânâyı bilmek imkânsız o Bir insanın da yüzüne bakmadan onun hangi sıfat âlemi olduğuna karar vermek olanağı yoktur. Bundan daha ile safhaları insanın düşünmesi icap eder. Düşüncelerse insa birer ilahi doğuşattır. *"Bir saatlik tefekkür bin yıllık ibade ten evlâdır"* hadis-i şerifi insanı düşünmeye sevk etmek içi gelmiştir.

Allah insanlara ilmini, kâinata yansıttığı ilmi vasıtasıyl öğretmektedir. Zaten tefekkürden ve bazı tarikatlarda salik lere murakabe verilmesinden amaç budur. *"Allah'a yol can lıların soluğu kadardır"* hadisi yolların çokluğunu gösterir. Sonuç olarak kendini kendinden başka bildirecek olmadığını akıldan çıkartmamak lazım gelir. Bana rüyamda "Kur'an ve insan ilimde birleşirler" dendi. Sonra "İnsan ve Kur'an gönülde birleşirler" diye Efendim söylemişti. İlim olmazsa insan ne Kur'an'dan haberdar olabilir, ne de kendinden... Burada bahsi geçen ilmin ledün olduğunu söylemeye herhalde hacet yoktur. Bu iki cümle de *"İnsan ve Kur'an ikiz kardeştir"* hadisinin bir başka şekilde ifade edilmesidir.

İlim de diğer sıfatlar gibi bir elbiseden ibarettir ve her sıfattaki gibi bunun içinde de zât vardır. Sıfâta bakıp içindeki zâtı görmeye "irfaniyet" denir. Bir insan tüm sıfatları kendinde toplayamayacağına göre, onları bir zâtta toplayıp onda görmek ve bilmek zorundadır. Bunu görünmeyen zâtta toplamak mümkün olamayacağına göre, görünen bir sıfatta toplayarak bilmek gerekir. Sıfât olan bu kâinatı bir noktada topladığımızda o nokta nokta-yi kübra olur ki, Hazret-i Ali'nin *"İlim bir noktadır. Onu cahiller çoğaltıp yaymışlardır"* deyişinin nedeni budur. Tevhidden amaç, o bir olan nokta-yı kübrayı denize atıvermektir.

Deryaya atılan damla zail olmaz. Sadece adı değişir ve damla iken deniz olur. Zaten baştan denizdi, sonunda yine

ona gidecek, onunla birlikte çalkalanıp duracaktı... Başlangıçta a'yan-ı sabite denen o denizde çalkalanırken tıpkı bir dalganın sahile vurması gibi bu dünyaya gelmişti. Sonunda, bir süre burada kalıp yine ona dönecekti. Onun için hiç kimse ve hiçbir şey o denizden ayrı değildir.

İlm-i ilâhide insanlar, hem baştaki hayy denen noktayla, hem de birer noktacık gibi olan birbirleriyle daimi temas halindedirler. Hepsi dönüp dolaşıp tekrar o noktaya ulaşacaklardır. Ahadiyet denen ve o mertebede kendini kendinden başka bilen ve kendinden başka bir şey bulunmayan o noktanın uzantısı yahut zuhuru kâinattır. Bizlerin O'nu bilmesi de iki yolla olmaktadır. Bu yollardan biri, kâinattaki zâttan aksetmiş bilgilerden yola çıkarak, bu kâinatın bir sahibi olacağını idrak etmek, ikincisi de, bizzat kâinatın sahibinin kâmilin gönlüne verdiklerinden istifade ile işin aslını öğrenmektir.

Bunlardan birincisine zâhirî ilim, ikincisine ise bâtınî ilim dendiğini biliyoruz. Zâhirî, yani kâinatla ilgili ilimler insanda misafirdir, gelip geçicidir. Zaman içinde kâinatla beraber değişikliğe uğrar.

Bâtınî ilimlerde ise değişiklik yoktur, zira onlar değişmez varlığa ait ilimlerdir, ledündür. Ledünü bilene "ulûlelbab", nihayeti bulana da "ulûnnüha" denir. Bu ilmin sahibi olan asıl, değişmeyeceğine göre, o aslı ifade eden ilimlerde de değişiklik olamaz.

Kur'an'daki *"Ben her an bir şandayım"* <55-29> ayeti asıldakini değil, görüntüyü, yani kâinattaki değişimi anlatmaktadır.

Allah'ın ilm-i ilâhisi bir deniz veya güneş gibidir. Denizin suyu nasıl güneşin etkisiyle buharlaşıp ilâhi rahmet olarak arza iner ve oradan tekrar dönüp dolaşıp yine denize kavuşursa, Allah'ın ilim deryasındaki devran da bu şekilde olur. Bu devran esnasında yüzünü güneşe dönüp onun nurundan istifade edenlere "âlim", arkasını dönüp istifade etmeyen, karanlıkta kalanlara ise "cahil" denir.

Her ne kadar insan açısından bakıldığında ilim, bir deni-

ze veya aydınlatıcılığı yönünden güneşe benzetilirse de, bu iki benzetmedeki unsurlar, dikkat edilmediği takdirde, insanın mahvına sebep olabilir. Nasıl yüzme bilmeden denize giren boğulur yahut güneşte fazla kalan yanarsa, ilim konusunda da "Azı yarar, ortası karar, çoğu zarardır" prensibine uymak gerekir. Fazlası, doktorun günde üç defa birer tane alacaksın diyerek verdiği ilacı, çabuk iyileşme hevesiyle bir defada alan insanın zehirlenmesine benzer bir etki yapar ve kullananın hayatını tehlikeye sokar. Bu nedenle "İlmi satırdan değil sadırdan istemek gerekir" denmiştir. Tabiatıyla sadırdan istenecek ilim, Allah'ın dilediği kullarına kazef (atış) halinde verdiği ledünnüdür. Allah her kuluna nasip etsin!..

Bazı kimseler küçük yaştan itibaren her duyduklarını kaydedip öğrenmeye çalışırken, sonunda o ilim deryasında boğuluverirler. Böylelerinin bir kısmına Allah yardım eder ve çabalarını boşa çıkartmaz. Dileklerine nail eder.

İLMİN ÖZELLİKLERİ

İlim mânâdır. Mânâ ancak zuhura gelirse bilinir. Zuhura gelişi ise Allah'ın emriyle olur. Çünkü mânâyı kelama dökmek insanın elinde değildir.

İnsan, mânâ olan bu ilmi kendi hazinesinde sakladığı için herkes kendi hazinesinde ne olduğunu bilir ama bunu karşısındakinin bilmesi mümkün değildir. Meğer ki karşısındaki kendine kâinat verilmiş bir zât olsun...

Canlı ve masdar olan ilmin aslı, Hazret-i Şah-ı Velayet'in söylediği gibi, bir noktadır. Mânâ olan bu noktayı, çoğaltılışı itibariyle bir denize, bir ışık kaynağına, yani nura yahut da insanın elindeki bir hamur topağına benzetmek mümkündür.

Aslı deniz olarak kabul edildiğinde, ilim dallarının her biri bu denizin birer dalgası olarak düşünülmelidir. Amaç denizi bulabilmektir. Deniz bir kere bulunduktan sonra, artık dalgalarının kıymeti kalmaz. Ama buna rağmen, gösteriş olsun diye bu dalgalardan birkaçının bulunması faydadan hâli değildir, hattâ tecelli yönünden faydalı bile olur.

Nasıl bir denizin dalgalarının sonu yoksa, ilmin de sonu yoktur. Ömür yetmiş yıl değil, yedi yüz yıl dahi olsa, tüm ilimler öğrenilemeyeceği için, insanın, acziyetini idrak edip ilimden kendi nasibi kadarına rıza göstermesi ve o kadarını aldığı için şükretmesi gerekir.

İlmi bir nur, bir güneş veya bir ışık kaynağı olarak düşünürsek o zaman bu kaynaktan çıkan ışın huzmelerinin gücü önem kazanır. Bu huzmelerin verdiği ışık çok güçlü olursa sadece bir odayı veya evi değil, bir mahalleyi, bir beldeyi, bir vilayeti, bir ülkeyi, hattâ güneş gibi tüm dünyayı bile aydınlatabilir. Tasavvufta üçler, beşler, yediler, kırklar diye adlandırılan zevat, saçtıkları ışığa göre tasnif edilmişlerdir. Onun için güneş misali olan bu ilimden kaçmamak lazım gelir. Çünkü güneş gibi olan bu ilim, bir pisliğin bile üstüne vursa, onu kurutup kokusunu yok edecektir.

İnsan için ilim bir nur, bir aydınlık; cehilse karanlıktır. Bir şiirimizde "Zulmetten öldük biz nura doğduk" diye yazarken kastettiğimiz zulmet, bu cehalet karanlığıdır. Burada ölüm diye kastedilen, mûtû ile ölüm (eski kötü düşüncelerinden ve varlığından ölmek); nur, ilm-i ilâhi ve onun verdiği aydınlık; doğum ise bu nurla ruhun aydınlanması, dirilmesidir. Eğer bu mısra bu şekilde anlaşılmazsa, o ilâhi istendiği kadar okunsun, boşa emek sarfedilmiş olur ve hiçbir işe yaramaz.

Bir insanın, nasıl yolda yürürken önünü görebilmek için ışığa ihtiyacı varsa, hayat yolculuğunda da önünü görebilmek için ilim nuruna ihtiyacı vardır. Kur'an'da da bu durum *"Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu"* <39-9> ayetiyle belirtilmektedir. Karanlıkta görmek imkânsız olduğu için karanlıkta kalan kişinin körden farkı yoktur. Böyle olduğu da *"Dünyada kör olan ahirette de kördür"* <17-72> ayetiyle belirtilmekte ve insanlar ilim sahibi olmaya teşvik edilmektedir. Bunun için de insanın gaflet uykusu denen dinlenme durumundan çıkıp, çalışmaya başlaması lazım gelir. İnsan ne kadar gafletten uzak durup, kafasını çalıştırırsa o kadar kazançlı çıkar.

İnsan, bedenen karanlık âlemin malıdır. Beden karanlığını aydınlatan ilim nurudur. Bir insan ilim nurundan mahrumsa, bedeni hapı yutmuş demektir. Çünkü ilim nurundan mahrum olan bir kimse ne yemesini, ne içmesini, ne istirahat etmesini bilir. Kendini bilenler, vücut ihtiyaçlarını da bildikleri için dengeli beslenirler. Çünkü, her şey gibi beslenmenin de ilmi vardır. İnsan bunu bilmezse hastalıktan kurtulamaz. Şişmanlık, bir nevi beslenmeyi bilmeme hastalığıdır.

İnsanlar ilim nuruyla aydınlanmadıkça hastalıklardan korunamazlar. Çağımızda, eski devirlerde görülen hastalık salgınlarının görülmemesi ve insanların böyle salgınlarda kitleler halinde ölmemesi bu söylediklerimizin delilidir.

Eski tıpta hastalıkları demevî, safravî, balgamî ve sevdavî diye dört gruba ayırırlardı. Doktor hastanın yüzüne baktığında onu kızarık görürse demevî, sarımtırak görürse safravî, soluk görürse balgamî ve kararmış görürse de sevdavî bir hastalığa yakalanmış diye düşünüp bu hastalık gruplarına karşı râtib, darif, yâbis ve harr olarak dört grupta toplanan ilaçlardan verirdi.

Hastalık balgamî ise harr, yani acı, baharatlı ve ısıtacak ilaçlar, demevî, yani ateşli ise yoğurt, salatalık vs. gibi soğutucu ilaçlar verir ve bu ilaçları da kendisi imal ederdi.

Doktorlar ücretlerinin yarısını peşin, geri kalan yarısını da hasta iyileşince alır ve tedavi tamamlanıncaya kadar hastayı kaç kere görürse görsün, bir daha ücret almazdı.

Tire'de ilk hastaneyi Behram Kethüda'nın yaptırdığı caminin imamı açmış ve imam odası olarak yapılmış bölüme hasta yatırarak imamlık yanında, doktorluk da yapmaya başlamıştı.

Bu arada bir mecidiyeye muska yazanlar da vardı. Bir gün çok fakir bir adam hocaya gidip ağır hasta olan babası için bir muska yazdırmış. Ama eve dönünce babasının öldüğünü görünce hemen tekrar hocaya koşup "Hocam, babam öldü. Şu muskanı al ve benim paramı ver" demiş, diye anlatırlardı.

O devirlerde tıp bu seviyedeydi de, insanların düşünceleri daha farklı mıydı? Tabiatıyla hayır...

O devirlerde yaşayan insanlar, "Köyde bir dere vardı. Bir gün bir çingene kafilesi ellerindeki çalgılarıyla bu dereden geçti. Onların geçmesinden sonra kim o dereden su içtiyse hastalanıp ölmeye başladı" diye anlatırlardı. Bu olayda suçladıkları şey, çingenelerin ellerindeki çalgı aletleriydi. Bu izah, o devirde yaşayanların mikroptan, mikropların su ile taşındığından ve o mikroplu suyu içenlerin hastalanacağından haberleri olmadığını göstermektedir.

Bunları, bugünkü tıpla o zamanlardaki tababet arasındaki farkı belirginleştirmek için anlatıyorum.

Bugün de öyle hastalıklar meydana çıkıyor ve insan bünyesi öyle maddeler salgılayıp o hastalıkları tedavi ediyor ki eskiye göre çok daha fazla gelişmiş günümüz tıbbı bile bir kısmının içinden çıkamıyor. Çünkü en gelişmiş laboratuvar insanın vücudundaki organ laboratuvarıdır. Karaciğer, beyin, böbrekler ve diğer organlardaki laboratuvarların benzeri bugüne kadar yapılamamıştır. Bir hastalığın insanın beden salgılarıyla kendiliğinden geçmesine "bizâtihi tedavi" denir.

Hastalıkların çoğunun nedeni, vücudu meydana getiren dört unsurdan birindeki azalmadır. Hastalıklar maddi veya manevi olabilir. Allah insanı manevi hastalıklardan korusun, çünkü onların tedavisi çok daha zordur. Buna "vehim" veya "şüphede kalmak" denir ve insanın *"İşte o kitap ki, onda şüphe yoktur"* <2-1, 2> prensibiyle kitabı okumasını imkânsız hale getirir.

Hastalık bir arazdır. Hadis-i şerifte *"Allah her ne hastalık indirmişse onun devasını de indirmiştir"* dendiğine göre, bugün çaresi bilinmeyen kanser ve AIDS gibi hastalıkların da zaman içinde çaresi bulunacak demektir.

Bir hastalığın devası erken veya geç gelebilir. Deva da zâti veya sıfati olabilir. Şifanın zâti olanı, vücudun bağışıklık sistemi tarafından, sıfati olanı da doktor ve ilaçlar vasıtasıyla gelir.

Konuları fazla dağıtmadan tekrar ilmin insan hayatı

üzerindeki etkisine dönersek, ilim nurunun yayılmasıyla ortalama insan ömrünün uzamaya başladığını söyleyebiliriz. Tabii bu uzama, o ilmin sadakasını verip aşılarını yaptıranlar ve kendilerine iyi bakanlar için geçerlidir. İşte "*Sadaka ömrü ziyadeleştirir*" hadisi ile kastedilen sadaka budur. Buradaki sadaka kelimesi sıdk kökünden gelmekte ve bağlılık mânâsını içermektedir.

Sadaka bir fakire verilen beş, on kuruş değildir. O tür bir sadakanın ömrü uzatmasını bekleyenler hava alırlar. Zaten gerçek fakir, ilmen fakir olandır. Ömrü uzatan sadaka da ilmin sadakası, yani ilmî esasları ciddiye alıp uygulayarak yaşamaktır. Bugün ortalama insan ömrünün uzayışı da tıp ilmindeki gelişmelerden dolayıdır.

Allah, ancak aynadaki görüntüsüyle görülür. Ama o görüntüyü görebilmek için önce cehil adı verilen karanlıktan kurtulup aynayı görebilmek icap eder. O halde insan, ilim nurunun verdiği aydınlıkla önce aynayı bulacak, ondan sonra o aynaya yansıyan görüntüyü görecektir. Eğer bu nur çok şiddetli olursa, o zaman her ayna kırıntısındaki yansıma da görülmeye başlanır ki "*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır*" <2-115> ayetinin anlamı budur. İlmin kaynağına ulaşılmasına "kemâlât" adı verilir. İnsan çok güçlü ışık veren bu kaynağa yaklaştıkça ışığın şiddetinden dünyayı karanlık görmeye başlar. Geceye "nur-u esvet" denmesinin, Kâbe'nin örtüsünün ve eski tarikat şeyhlerinin sarıklarının tepesinin siyah olmasının ve ilimde derinleşenlerin dünyaya değer vermez, dünyayı görmez oluşlarının nedeni bu, yani içindeki ışığın çok güçlü olmasıdır. Karanlık ayıpları örttüğü için, settarüluyub ve gaffarüzzünub mertebelerinin de temsilcisidir. Allah, kemâle ermesi dolayısıyla dünyayı kapkaranlık görmeye başlayan âlimlerin mertebesini bir süre sonra düşürür ve onları yine karanlıktan kurtarır. Ama biz, her şeyin orta kararda kalmasını tavsiye ediyoruz.

Nihayet, ilmi, insanın elindeki bir hamur topağı olarak düşünür ve bunun çoğalışını ele alacak olursak, insanın, mayası kaliteli olan bu hamuru istidat oklavasıyla açabildiği

kadar açıp büyüttüğünü görürüz. Hamur açıldıkça incelir ve genişler. Sonunda sigara kâğıdı inceliğine erişir. Daha fazla açılmaya devam edilirse o zaman un ufak noktacıklar halini alır ki zaten topak halindeyken de nokta, ama o zaman nokta-yı kübra idi...

İlim sıfat olduğu için ef'al ve esma gibi, bunun da vücudu yoktur. Vücud, sadece Hakk'ın vücududur. O da, nurunun şiddetinden görünmediği için "Ey vücud-u bîvücud" diye anılır. Yukarıdaki hamur örneğinde de olduğu gibi, büyük nokta varken küçük noktacıkları, yani Hakk varken hepsi içinde olduğu halde kulları görmek mümkün değildir. Ama, küçük noktacıklar meydana çıktığında da nokta-yı kübra gözden kaybolur. Onun için bir insan kendini düşündüğü zaman Hakk'ı, Hakk'ı düşündüğündeyse kendini kaybeder. Bu durum tasavvuf dilinde "Sen varsan O yoktur, O varsa sen yok olursun" diye anlatılır. O da, insan da kendini bilir, ama O daima var olduğu için kendini bilmeye devam ettiği halde insan yok olmadan o Var'ı bilemez. Bu sebeple O'nu bilebilmek için mûtû ile ölmek (eski kötü düşüncelerinden ve varlığından ölmek) lazımdır. Mûtû ile ölen, o Var'da fâni olacağı için varlığını bilecektir. İşte buraya ileride göreceğimiz Cem mertebesi adı verilir.

Neye benzetilirse benzetilsin, ilim sıfat olduğu için zâtın süsü, gösterişidir. Lakin, gösteriş yapabilmek için sağlığın yerinde olması gerekir. Sağlığı bozuk olan bir insanın ilmi kime, ne fayda sağlayabilir? Hasta bir insanın ilim sahibi olması, sesi güzel bir insanın hastalığında gazel okumak yerine o güzel sesiyle ahlayıp oflamasına benzer. Ahlama ve oflama güzel sesle dahi olsa insana ne zevk verecektir?

İlim, hem çok munistir, hem de insanı yer. Bu nedenle daima yerinde, yeterince ve bilinçli olarak kullanılmalıdır. Bu kural özellikle dinî ilimler açısından böyledir. Eğer yerinde ve gereği gibi kullanılırsa munistir, kimseye, özellikle de sahibine zarar vermez. Ama yerli yerince kullanılmazsa o zaman canavar kesilir ve insanı "Cehennemin kapısını âlimler açacak" hükmüyle mahkûm eder.

Bu yüzden ilmi öğrenip saklamak ve yerinde kullanmak lazımdır. Nasıl bir kütüphanedeki kitaplar belli bir düzen ve intizam içinde saklanıyor, karmakarışık muhafaza edilmiyorsa, ilmi de kitap gibi görüp o şekilde muhafaza etmek ve arandığında hemen bulup çıkartabilmek lazımdır.

İlim aslında dağınıktır. Onun dağınıklığını giderip tasnif eden tevhiddir. İlmi, tevhid kütüphanesinde bilinçli olarak istiflemek gerekir ki arandığında kolayca bulunabilsin. Eğer böyle yapılmaz da kitaplar, insanın zihin adı verilen kütüphanesine karmakarışık doldurulmuş olursa, aranan kitap hemen bulunamaz ve insanlarla ülfette sıkıntıya düşülür. Çünkü, insanlar öküz altında buzağı aramaya bayılırlar. Bu duruma "zihinsel perişanlık" denir ve makbul bir şey değildir.

Kitap, ilmin suretidir. İnsan okuduklarından da istifade eder, ama canlı kitap, yani bir eserin aslı dururken, onu bırakıp cansızından medet ummak pek akıl kârı bir iş değildir.

İlim sahibi olan insan bir çiçek gibidir. Bu çiçeğin kendinden bekleneni vermesi için meyveye dönmesi icap eder.

İLMİN SINIFLANDIRILMASI

İlimlerin sınıflandırılmasını Peygamberimiz *"İlim ikidir. Önce beden ilmi, sonra din ilmi"* hadisiyle yapmıştır. Bu hadisiyle, insanın, bedeni sağlıklı olmazsa ağrı ve sancılarını unutup, ibadet etmesinin ve ettiği ibadetten zevk almasının mümkün olamayacağını ima etmiş, böylece önce bedene bakıp onu zararlı şeylerden korumak gerektiğini bildirmiştir. Bu nedenle insanları ye, yeme; iç, içme gibi emirlerle yönlendirmeye çalışmıştır. Çünkü ilim kapıları ancak sağlam bir bedene sahip olunduğunda açılır. Türkçe'deki "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" atasözü de bu gerçeği ifade etmektedir.

Hazret-i Peygamberin beden ilmi diye vasıflandırdığı ilim, maddesel veya zâhirî ilimlerdir ki, bunlar da insan bedeniyle ilgili ilimler ve modern bilimler denen, maddesel dünya ile ilgili olan ilimler diye tekrar ikiye ayrılabilir.

Peygamberimizin ilmi bu şekilde, beden ilmi ve din ilmi

diye ikiye ayırması boşuna değildir. Kendini bilmeyen Allah'ı bilebilir, kendinden haberi olmayan dinden haberdar olabilir mi? Eğer kişi kendinden ve dinden haberdar olmazsa, o zaman yaptıkları sadece taklitten ibaret olur. Kıyamı, rükûu, sücudu bilmeyen bir insanın kıldığı namaz, namaz olabilir mi?

İnsanın kendini ve Allah'ı bilebilmesi için önem açısından hayattan sonra gelen sıfat, ilimdir. İlimde de, Peygamberimizin buyurduğu gibi, beden ilmi önde gelir. Çünkü, bu bilinmezse hayat tehlikeye girer ve diğeri hiç öğrenilemez. Onun için, şeriat da beden ilminin içinde mütalaa edilir.

Şer'i namazda yedi azanın faal olması, bedeni faal tutmak amacına yöneliktir. Nihai amacın hakikate ulaşmak olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur. Bu nedenle İslamiyette boş bir şey yoktur.

Beden ilmini küçümsememek lazımdır. Çünkü, o olmazsa maneviyat da olamaz. Onun için *"Allah hıyanet edenleri sevmez"* <8-58> hükmü gereğince insan kendine ve sağlığına bakıp Allah'ın kendisine emanet ettiği bedenine hıyanet etmemelidir. Hazret-i Peygamberin *"Doktor olmayan yerde oturmayınız"* tavsiyesi de bu doğrultudadır. Tabii burada bahsi geçen, insanın gerçek bedeni olan manevi vücudu değildir.

BEDEN İLİMLERİ

Hazreti Muhammed *"İlim ikidir. Önce beden ilmi, sonra din ilmi"* dediğine göre ilim konusunda sadece zâhirle uğraşmak doğru değildir. Eğer zâhirî ilim batınî ilimle birleşmezse, o zaman ciddi bir değeri olmayacaktır. Çünkü, dış âlem veya fenâ âlemi dediğimiz bu âlem, tıpkı alternatif akım gibi değişkendir. İnsan bu değişkenlikten kurtulabilmek için akımın geçtiği hattı bir redresöre bağlamak zorundadır. Redresör, alternatif akımdaki negatif dalgaları emerek bunu doğru akım haline getirir, yani kişiyi fenâ âleminin dalgalanmalarından kurtarıp bekânın, kuralları değişmeyen deryasına dahil eder. Bu da onun ilminin bâki olması demektir.

İnsan bilim yönünden sadece maddede kalırsa işin etiyle, kemiğiyle meşgul oluyor demektir ki bu durumda uğraştığı şey mânânın dondurulmuş hali veya dibe çöken tortusudur. Tortuyu süzmeden saflığa ulaşmak mümkün değildir. İçilen suyun bile temizi aranır ve temiz su elde etmek için musluğa filtre takılıp tortu süzülür yahut su dinlendirilip tortusunun dibe çökmesi beklenirken, tortu durumundaki şeylerle uğraşmaya devam ederek gerçek ilmi, yani mânâyı bulmak ve ona ulaşmak mümkün olabilir mi?

Dünya ilmi ahiret ilminin yanında çer-çöp yahut teressübat, daha doğru bir tabirle ahiret ilminin *"Aşağının aşağısına"* <95-5> inmiş tortusu sayılır. Bu dünya kevn ü fesad (yapıl-yıkıl) âlemi olduğu için devamlı bir değişkenlik içindedir. Ahiret böyle değildir. Onun için ahiret ilminde değişkenlik yoktur.

Sadece zâhirî ilimlerde uğraşanlar, fark-ı evvelde kalıp fark-ı sanîye geçemedikleri için huzursuzdurlar. İşte, cehennemin kapısını açacak olan âlimler bunlardır. Çünkü insan, yalnız zâhirî ilimleri tahsil etmekle cehaletten, yani cehlin karanlığından kurtulamaz. İnsanın karanlıktan kurtulabilmesi için kendini bilmesi icap eder. Bu nedenle zâhir uleması dünyevi ilimleri pek makbul saymayıp bunlarla uğraşanları küçümserler. Ama dünya da, ahiret de O'nun olduğu için ola ya tek taraflı bakmak doğru değildir. Bir insanın her ikisini de bilmesi tercih edilir. Çünkü dünya ilmi cim'e, ahiret ilmiyse lam'a tabidir, ama her ikisi de sonuç itibarıyla mim'e bağlandığından, ikisini de küçümsememek lazımdır.

Lam-ı istidat her insanda farklıdır. Bugün, insanın beyninin ancak yüzde on beşini kullanabildiği, tümünü kullanmaya ömrünün yetmediği söyleniyor. İşte insana kendine yetecek kadar ilim sahibi olmasının tavsiye ediliş nedeni de budur. İlmin dünyevi kısmı cim ile bağlantılıdır. Manevi kısmıysa, İslamiyetin şartlarının öğrenilip uygulanmasıyla karşılanacaktır.

İlim, bir mühendisin kafasındaki tasarı, ameli ise yaptığı binadır. Tasarım olmazsa o binanın yapılamayacağı bir ger-

çektir. Hazret-i Peygamberin ilme bu kadar fazla önem vermesinin ve hadislerinde daima ilim sahibi olma tavsiyesinde bulunmasının nedeni budur. Astronomi, güneş, yıldızlar, gece ve gündüz oluşumları, matematik, mühendislik ve tüm teknik bilimler sıfât olan kâinattan, yani Allah'ın gösterdiği fer'i zâttan alınmaktadır.

. Zât, asli ve fer'i olmak üzere iki tanedir. Her insan bu fer'i zâtın bir mümessilidir. Bu nedenle birbirimize hitap ederken "zât-ı âliniz" deyip duruyoruz. Kimse bir diğerine hatır sormak istediğinde "sıfat-ı âliniz nasıldır" demiyor. Bu durum da gösteriyor ki kendi zâtımızı bilmiyoruz. Kendi zâtını bilmeyenin Allah'ı bilmesi mümkün olabilir mi? İşte "Nefsini bilen rabbini bilir"in anlamı da budur. Tabii, önemli olan bu bilgileri sadece akılda tutmak değil, bu anlatılanların içinde yaşamaktır. Allah bunu herkese nasip etsin!..

Kişinin zâtında bir şey yoktur. Ona değerini veren zekâsı, zekâsının göstergesi de ilmidir. Eğer kişi ilmini izhar edemiyorsa, onun ne zekâsı, ne de bilgisi hakkında bir fikir sahibi olmak mümkün değildir. Kişinin değeri ilmi ve o ilmin içinde yaşayıp yaşamayışıyla ölçülür. Eğer kişi ilminin gerektirdiği şekilde hareket edemiyorsa, o ilmi hazmedememiş demektir. Nitekim, kitaplardan pek çok şey öğrenmiş insanlara sık sık rastlanır. Böyleleri çok şey söyler, ama o söylediklerini yaşamadıkları için duyarak söylemezler. Bu nedenle de söyledikleri boş sözler olmaktan ileri geçmez.

İlim de akıl gibi, Allah'ındır. Biz Allah'ın olan bu ilmi gasp ederek kendimizin saymakla en büyük cehli göstermiş oluyoruz. İşte *"O pek zalim, pek cahildir"* <33-72> ayetinin anlamı budur. Çünkü Allah, bir an için malını alıverse, biz nasıl bilir ve konuşuruz? Benim size bunları anlatmam, O'nun ilim nurunu bana yansıtması, benim de o yansıyan nuru size aktarmamdan başka bir şey değildir. Bu olay bilinçli olur, çünkü konuşurken benim tüm hissiyatım faal durumdadır. Verdiklerini kesiverse tek kelime bile söyleyemem, sağır, dilsiz ve nefessiz kalırım. O halde içeride, yaşayan bir nur vardır ve bu nur her zerrede mevcuttur.

Günümüzdeki modern teknoloji bazı gerçekleri maddeleştirmek suretiyle daha kolay anlaşılır hale getirmektedir. Bu konuya ileride daha geniş yer verilecektir ama burada yeri gelmişken basit bir örneğini vermekte fayda vardır. Bu örnek faks olabilir. Amerika'dan çekiliyor ve orada kâğıtta yazılı veya çizili olanlar anında buradaki kâğıda geçiveriyor. Bunu belirli titreşimler meydana getiriyor. İşte en güzel haşir-neşir örneklerinden biri... Resim veya şekil orada neşrediliyor, burada haşroluyor. Öyle değil mi?..

DİNÎ İLİMLER

Dinî ilimler de kendi içinde zâhirî ve bâtınî olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhirî olanları, şeriat ve şeriat bağlantılı ilimlerdir. Bunlar, zâhirî ilimlerden bâtınî ilimlere geçişte vasıta olarak düşünülebilir.

İnsan ilim bakımından sadece zâhirde kalır ve bu kalışında samimi olursa, yaptığı çalışmaya "amel-i saliha" adı verilir. Bu çalışmasını Allah görüp değerlendirir. Ancak burada işin içine "Bilenle bilmeyen, görenle görmeyen müsavi olur mu" meselesi girer.

Burada görmeyenin görebilmesi için Hazret-i Peygamberin ruhaniyetinin, Hazret-i Musa'ya olduğu gibi, o kişiye imdat etmesi gerekir ki bu da günümüzde ancak O'nun vârisleri vasıtasıyla mümkündür. Bu vârisler daha sonra geniş bir şekilde anlatacağımız gibi, sulbî veya manevi olabilirler. İnsanın o vârisleri gözle görmesi yeterli değildir. "Onları gördüm" demek, Peygamberi gördüğünü söyleyip yüzü şöyleydi, saçı böyleydi diye Abdullah oğlu Muhammed'i tarif etmek değil, gerçeğiyle görüp gördüklerini Hazret-i Ali'nin Peygamberi tarif ettiği şekilde anlatabilmektir. Çünkü, görülen O'nun ilminin nuru olacaktır.

Allah, dinimizde cahiller için de çok büyük bir kolaylık sağlamış ve onlara "İmama uyun" demiştir. Dinî bakımdan hiçbir şey bilmeyen bir insan bile camiye gidip imama uysa ve onun yaptıklarını tekrarlasa namazı kabul edilir. Bu, başlangıç için çok büyük bir kolaylık değil midir?

Şeriat, insanların Kendi'ni bilebilmesi için Allah'ın koyduğu bir yol, yöntemdir. Daha derine nüfuz etmek isteyenler için ise tarikat, hakikat ve marifeti getirmiştir. Yunus Emre'nin *"Şeriat tarikat yoldur varana / Hakikat marifet andan içeri"* beyiti ile anlatmak istediği budur. Üzerinde cehalet örtüsü olan kişi ölüdür. Ne zaman bu örtü alınır ve kişi kendini bilirse, o zaman dirilir. Bu örtünün alınması ise tüm varlığın Hakk'a verilmesi demektir. Bu veriş fiilîdir ama bu fiilî veriş günün birinde gerçekleşinceye kadar fikren vermekte fayda vardır ki "Ölmeden evvel ölünüz" demekle kastedilen şey budur.

Dinî ilimlerin esasını teşkil eden ilâhi ilimler ise ledün ve tasavvuf olmak üzere iki tanedir.

Bunlardan ledün zât âleminin malıdır, "vehbî ilim" olarak bilinir ve feyz-i akdesten tahsil edilir.

Lügat mânâsı olarak ledün, iç; ilm-i ledün ise içten gelen ilim demektir. İnsanın ruhani tarafı rahimiyet kaynaklı olduğu için manevi ilimler iç âlemle alakalıdır ve bâkidir. Onun için "İlim satırdan değil sadırdan gelsin" diye dua edilmekte ve bu dua ile Allah'tan ledün ilmi talep edilmektedir.

Siz hiç okula giden bir öğrenciye derslerinin rüyada öğretildiğini duydunuz veya böyle bir şeye şahit oldunuz mu? Ama, ledün ilmi insana rüyasında bile öğretilmektedir. Rüyasında Arapça öğrenmiş insan vardır. Onun için bu ilim Allah'ındır ve O, *"Allah ilmiyle her şeyi ihata etmiştir"* <65-12> ayeti gereğince her şeyi kapsayan, görmediğimiz bir güç olduğu için bildiği gibi yapar. "Kuvvet ve kudret, azamet sahibi yüce Allah'ındır" sözünün bir anlamı da budur.

Ledün ilminin içeriğine bir örnek olarak Huruf-u Mukattaât gösterilebilir. Bu harflerin ne olduğunu Allah'ın ihsan ettiği kadarıyla ileride açıklamaya çalışacağız.

Görünmeyen bir âlemin varlığını, Allah'ın o görünmezin içinde, yani tenzihte olduğunu ve aslında görünenin de, alâ meratibihim gayrı olmadığını biliyoruz. Hazret-i Peygamber, mevaki-ün nücum'un yıldızı (yıldız mevkilerinin başlangıç yıldızı) olduğu için o makama kimse erişemez. Bu mertebeye

ilmen erişilse bile mertebenin sahibinden başkası orada yaşayamaz. Bu durumu şuna benzetmek mümkündür. Herhangi bir vatandaş cumhurbaşkanının yerini alabilir ve gidip cumhurbaşkanlığı köşkünde oturabilir mi? Tabii ki hayır!.. Ama isterse, o vatandaş şu andaki cumhurbaşkanını tanıyıp onun anlattığı kadarıyla hayatı, kişiliği, sorumlulukları ve yetkileri hakkında fikir sahibi olabilir. Bu bilgilere onu görmeden (tenzih âleminde) sahip olabileceği gibi, gördükten sonra da (teşbih âleminde) sahip olabilir. Hattâ onun tarafından davet edildiği takdirde, bir süre için köşkte misafir de olabilir, ama köşke sahip çıkamaz.

Burada bir de şu vardır ki cumhurbaşkanı, her kendisi hakkında bilgi sahibi olan kişiyi tanımak durumunda değildir. Velev ki o kişi kendisi hakkında en çok bilgi sahibi olanlardan biri dahi olsa...

Tasavvufa gelince, tasavvuf sıfât âleminin malıdır. Çalışma sonucu kazanılan bir ilim olduğu için "kisbî ilim" olarak adlandırılır ve feyz-i mukaddesten, yani kul vasıtasıyla, kuldan öğrenilir.

Tasavvuf, çıplak olarak meydana çıkamayacak olan zât ilminin bir elbise giydirilerek ortaya çıkarılmasıdır. Mânâ maddeden önce geldiği için Allah'a ait ilimleri öğrenmek isteyenlerin maddeden mânâya doğru kaymaları zorunludur. Bunu yapabilmek için de çalışmak gerekir. Çalışanlar, "Çalışıp, kazananlar Allah'ın sevgilisidir" hükmünce O'nun sevgili kulları arasına girerler. İnsan, kazandığı bu vücud-u kisbî ile Allah'a kendini sevdirirse, nereye giderse gitsin, Allah da onunla beraber olur. İşte *"İlmaallah"* (Allah'la beraber) sırrı budur. Bu sırra eren kişi, her yerde aydınlığıyla beraber olacağı için onda darlık, sıkıntı, keder ve hüzün kaybolmuştur. Çünkü artık esma-yı hüsnadaki "Veli" ismine mazhar olmuş ve *"Haberiniz olsun ki, Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> ayetinin hükmüne girmiştir.

İlim bir sıfattır. Bugün vardır, yarın azalır veya çoğalır, ama önemli olan onun içinde yaşamak, öğrenilenleri uygula-

mak ve onu bir yaşam tarzı haline getirebilmektir. Bunun için "Allah nasip etsin" diyoruz. Çünkü O, *"Başarın ancak Allah'ın yardımıyladır"* <11-88> demektedir. Burada acaba neden "illâ billah" demiş de "illâ vallah" yahut "illâ tallah" dememiştir? Billâh'ın başındaki Be harfi insanları eğiten olduğu için... İnsanlara ilmi öğreten, o ilmin esas sahibi olan Allah'tır. Allah öğretmektedir. O'nun öğrettiği bu ilâhi ilmin adı bile "ledün"dür. Bu ilim, içeni sarhoş ettiği için şaraba da benzetilmiştir. Cennette Hazret-i Ali'nin dağıtacağı söylenen "kevser şarabı" yahut *"Tâhir şarap"* <76-21> budur.

Tasavvuf ile ledün arasındaki fark şudur; tasavvuf, aklımızla vasıf giydirerek düşündüklerimiz, ledün ise Allah'ın mevhube-i ilâhisidir (ilâhi ihsanı). Ledün, kişinin hiçbir dahli olmadan kalbine geliverir. Vahiy ile ilham arasındaki fark da buna benzer. Vahiy, ledün gibi doğrudan Allah'tan gelirken, ilham, insanın düşüncelerinden kaynaklanır ve bu nedenle ilhamda sonradan kalem oynatıp düzeltmeler yapılabilir. Vahiyde ise bir nokta bile değiştirilemez. Çünkü o, ilm-i ilâhinin malıdır ve onda hata olamaz. Kur'an da vahiyle gelmiş olduğu için onun tek noktası bile değiştirilemez. Nitekim vahiy katiplerinden olan Muaviye, Âl-i İmrân suresi geldiğinde, Kur'anda kendi soyunun da adı geçsin diye Âl-i İmrân yerine Âl-i Mervan yazdığı için bu görevden azledilmiştir.

Müslümanlık ve onun kitabı olan Kur'an'ın hiçbir şekilde değiştirilemeyişinin ve hiçbir zümrenin veya ferdin inhisarına verilmeyişinin nedeni budur. Bu sebeple mealde dahi olsa, parantez içinde eklemeler yapmak doğru değildir ve bu, yapılabilecek en büyük hatalardan biridir. Tercümesini tam yapıp bırakmak gerekir. Bunun için, icabında icma-yı ümmete başvurulması zorunluyken, maalesef, çağımız uleması bu yolun kapandığını iddia etmektedir. Bu iddia hatalıdır, çünkü bazı mânâlar zaman içinde farklı şekillerde anlaşılır olmakta, eskiden anlaşılamayan bazı kavramlar gelişen teknoloji ışığında anlam kazanır hale gelebilmektedir.

Kâinatta her şey hareket halindedir. İlim de bu kuralın dışında olmadığı için zâhirîsiyle, bâtınîsiyle önce şarkta, Ho-

rasan yöresinde gelişmeye başlamış, oradan Selçuklular ve Osmanlılarla Anadolu'ya ve Rumeli'ye (Manastır ve Filibe dolaylarına) yayılmıştır. Şimdi tekrar doğuya doğru yön değiştirmiştir. Tıpkı Balkanlar'dan gelen hava dalgaları gibi...

Zâhirî ilimler gibi dinî ilimlerde de hem nazarî ve pratik uygulamalar, hem de branşlaşmalar vardır. Nazarî ve pratik uygulamaya örnek olarak zâhirî ilimlerde, proje yapan mühendislerle o projeyi gerçekleştiren mühendisler gösterilebilir. Dinî ilimlerde ise bu ilişki, dini nazarî olarak bilenlerle o dinin gereklerini yerine getirenler, yani onu yaşayanlar olarak düşünülebilir.

Dinî ilimlerdeki branşlaşmalar, evvelce verilen eserlerden ve o eserlerde işlenen konulardan kolayca anlaşılabilmekte ve tıptaki ihtisaslaşmaya benzemektedir. Bir insanın tüm dallarda ihtisas sahibi olması beklenemez. Bu nedenle pratisyen hekim olarak kalanlar her konudan bir şeyler bilebilirler. Mürşitlerin çoğu bu durumdadır.

İnsana her şey yasaklanabilir ama Allah vergisi ve kâinatın müştak olduğu ilimler olduğu için dinî ilimlerin yasaklanması mümkün değildir. Çünkü, insan varsa akıl da vardır ve bu akıl zaman zaman bazı sorular sorup bu soruların cevabını bulmak için insanı aramaya sevkedecektir. Tüm dünya milletlerinin aradığı da aynı şeydir.

İLMİN YAYGINLAŞMASINDA EĞİTİMİN ROLÜ

İnsanların içgüdüsel davranışlar dışında insani vasıflar kazanabilmesi ancak onlara bazı şeylerin öğretilmesi ve bu öğretilenlerin uygulatılmasıyla mümkündür ki, buna "eğitim" deniyor. İnsanlar ilk öğrendikleri şeyleri en son unuttukları için eğitime çocukluğun ilk devrelerinde ve güzel şeyler öğreterek başlamakta fayda vardır.

Değişik milletler arasında, biraz da ülkelerinin çoğrafi şartlarının zorlamasıyla, eğitime en çok önem veren İngiliz-ler olmuştur.

Onların ilme verdikleri önemin göstergesi Cambridge ve Oxford gibi asırlık üniversitelere sahip olmaları ve oralarda

yetiştirdikleri insanların, akıllarını kullanarak uzun süre dünyadaki büyük bir kitleyi yönetmeleridir. Hâlâ da dünyada etkinlikleri vardır.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk devrelerinde, bizde de ilme çok önem verilmiştir. Fatih, İstanbul'u fethettiğinde Fatih Külliyesi'ni kurmakla, eğitime ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Ama zamanla bu ilgi dejenere edilmiş ve özellikle Kanunî Devri'nden sonra safahata dalınıp geri kalmaya başlanmış ve zaman geçtikçe de cehalet arttığı için koca imparatorluk yok edilmiştir. Daha sonra yapılan en büyük hataların başında, hattatlar aç kalır veya Kur'an yanlış basılır gibi sudan sebeplerle, matbaanın bir asırdan daha uzun bir süre ülkeye sokulmaması gelir. Tabii, bu gerekçelerin tümünün sebebi de cehalettir.

Osmanlıları gerileten, ahiret kavramının yanlış anlaşılmış olmasıdır. O günah, bu günah diyerek koca imparatorluğu batırmışlardır. Buradaki en büyük hata ise, insanı en aşağı mertebeye indirip insana hizmet edenin baş tacı edilmesi olmuştur. Örneğin, eskiden hemen tüm fırıncılar hıristiyandı. Bunun nedeni ekmeğin ayak altına alınmasının günah sayılmasıydı. Aynı şekilde, diğer gıda üretim işleri de hep yabancılar tarafından yapılmıştır. Bunlara, tütün dikmenin günah olduğu lafından hareket ederek tütün tekelinin yabancılara kaptırılması ve onların diktiği tütünleri çapalamayı günah saymayarak tütün işinde amelelik rolünün benimsenmesi, yani parayı yabancıların kazanması, Türklerin ise onlara ırgatlık yapmakla iktifa etmesi ilave edilebilir.

Ama, çok şükür, artık akıllandık. Bizim nesiller çok sıkıntı çekti ama yirmi birinci asır ülkemiz ve milletimiz için çok daha iyi olacaktır.

Türkiye'nin bugünkü geri kalmışlığı da ilim noksanlığından dandır. Bilmeyen insan bir şey üretebilir mi? İlim bir mânâdır. Üretim ise bu mânânın işlerlik kazandığını göstemâdır.

rir.

Çocuk yetiştirirken onun kabiliyetini teşvik edecek şekilde bir eğitim ve öğretim vermek gerekir. Tabii, bunu yapabil-

mek için de eğitim sisteminin buna göre organize edilmiş olması lazımdır. O zaman herkes istidadının zirvesine ulaşabilir. Kullanılmayan, fazla ilim hamallıktan başka bir şey değildir ve insana bir fayda sağlamaz. Onun için az, ama kullanılabilen ilme sahip olmak gerekir. Bu hususta Kur'an'da da *"Kitap taşıyan eşek gibidirler"* <62-5> denmektedir.

O halde, insan kendine uygun bir eğitim almalı, her şeyde olduğu gibi ilimde de odak noktası kendisi olmalıdır. Kendi bedenini bilmeyen bir insan, kurbağanın tüm organlarını ve organ fonksiyonlarını bilse, bu bildiklerinin ona ne faydası olur? Onun için işe kendinden başlamak lazımdır.

Bunları yapabilmek için eğitim sistemi buna uygun hale getirilmelidir. Maalesef, bizim eğitim sistemimiz bu kuralın tersini uygulamaya kalktığı ve insanları sadece bir bilgi hamalı haline getirip körelmelerine sebep olduğu için bir türlü iflah etmemekte ve devamlı bir arayış içinde bocalamaktadır. Tıpkı kendi saçını tarayamayan birinin gelin saçı yapmaya heveslenmesi gibi...

Tabii, eskiyle mukayese ettiğimiz zaman şimdiki halimize de şükretmemiz gerekir. Çünkü eskiden ilk ve ortaokul birleşikti ve süresi altı yıldı. Bunun ilk üç yılı ilkokula tekabül eder ve "iptidai" diye isimlendirilir, ikinci üç yılı ise ortaokul sayılır ve "rüştiye" denirdi. Liseye o devirlerde "idadî" denirdi. Eğer lise padişahın oturduğu bir yerde olursa adı "sultanî" olurdu.

O zamanlar talebe öğretmene teslim edilirken "Eti senin, kemiği benim" denir, çocuğa da "Hocanın vurduğu yerde gül biter" telkini yapılırdı ki, ikide birde eve gelip "Hocam beni dövdü" diye sızlanmasın... Günümüzde aileler, hocaları bir tokat attı diye şikayette bulunup hocaları mahkemeye veriyorlar. Aradaki farka bakın!.. Onun için şimdi çok güzel bir devrede yaşıyor ama kıymetini bilmiyoruz.

Tahsil, zâhirî ilim tahsili ve bâtınî ilim tahsili olmak üzere iki türlüdür. Bunların ikisi de tek başına pek makbul değildir ve insanı tek gözlü, tek bacaklı gibi yarım bırakır. Onun için tahsilin iki yönlü, yani hem zâhirî, hem bâtınî ol-

masında fayda vardır. Burada "İki karpuz bir koltuğa sığmaz" sözünü hatırlatanlar olacaktır ama Allah isterse üç karpuzu bile bir koltuğa sığdırıverir. Çünkü, O'nun için olmayacak iş yoktur. Kur'an'da *"Deve iğne deliğinden geçmedikçe"* <7-40> diyor. Olur mu? Olur, Allah geçirir, çünkü bu ifadelerin hepsi rumuzdur. Nitekim

Neler geldi, neler geçti felekten
Un elerken deve geçti elekten

derken anlatmak istediğimiz bu rumuzlardır.

Eğitim, öğretmenle yapılır. Eğer bir öğretmen veya âlim yeterli bilgiye sahip olmuşsa, ilmin kaynağını bulmuş demektir. Bu buluşun iki yolu vardır. Biri zâhirî bilim adamlarının yoludur ki esası, önce âfakı öğrenip oradan öğrendiklerini Kur'an'da bulmaktır. Diğeriyse erenlerin yoludur ki o da enfüsten âfaka çıkmak, yani önce keşif yoluyla Kur'an'ı okuyup onun kâinatın aynı olduğunu görmektir. Kur'an kâinatın aynı ve onun özeti olduğu için kâinata Furkan (fark âlemi) denir. Kâinattaki farklılıkların hepsi insanda toplanmış olduğu için de "İnsan ile Kur'an ikiz kardeştir" denmiştir. Tabii, burada kastedilen kâmil insandır. Bu konuya ileride tekrar döneceğiz.

Eğitimden gaye, dünyada para, ahiretteyse temiz yürek sahibi olabilmektir. Ama, bugün görüyoruz ki para sahibi olanların çoğu, yürek temizliklerini sağlayamadıkları için kendi cehennemlerini hazırlamaktadırlar. İlim canlı kitaptan da okunabilir, cansız kitaptan da... Cansız kitap bir yere kadar faydalı olabilir. Eğer okunan mushaf olursa, o bile insana "Kur'an okudum" diye bir ferahlık verebilir. Tevrat, İncil, Zebur gibi diğer dinî kitaplar da böyledir. Ama, insan bu bilgileri nazarî olarak öğrendikten sonra onların tahakkukuna çalışmalıdır. Aksi halde, şeriat ehlinin yaptığı gibi "Ben namazımı kıldım, işim bitti" derse, o zaman öğrendiklerinden yararlanamamış olur.

İnsanın, bir şeyi çözüp anlayabilmesi için o şeyin derinliklerine dalması lazımdır. Bunu yapabilmek için de okuduğu veya duyduğu her kelimenin mânâsını araştırıp bulması ve

öğrenmesi gerekir. Aksi halde bir yere kadar gider ve orada tıkanıp kalır, daha ileri geçemez. Bu durumda da bilgisi yüzeysellikten kurtulamamış olur.

Dinî ilimlerin tahsili da aynen klasik tahsil gibidir. Dinin kitabı tek olmasına rağmen onu okuyanlar kendi eğitim seviyelerine göre anlam verirler. Dinde temel ve son kitap Kur'an'dır. Kur'an, ilâhi sırları ihtiva ettiği için rumuzludur ve rumuzları çözülmeden tam olarak anlaşılamaz.

Bu durumu basit bir misalle şöyle izah edebiliriz. İlkokulda, ortaokulda, lisede ve dil, tarih, coğrafya fakültesinin Tarih bölümünde tarih okutulur. Ama bu okullardan her birinde okunan tarih arasında çok fark vardır. Hele bir de tarihin bir bölümünde kariyer yapıldığı takdirde, bu fark çok daha bariz olur. Okulların hepsinde aynı konular işlendiği halde, o işlenen konular, her birinde öğrencinin seviyesine göre anlatılır. İşte, ilâhi ilimler ve Kur'an da böyledir. Kur'an'ın daha başlangıcında Elif, Lam, Mim, yani huruf-u mukattaât yazılıdır. Sonraki bazı surelerin başında da başka harfler bulunur. Bu konu üzerinde araştırma yapan müelliflerden pek çoğu bu harflere anlam verememişlerdir.

Dinî kitaplar, yazanların kapasitesine, bakış ve anlayış açısına göre yazılmış olduğu için çok kere okuyanları aydınlatacağına, iyice çelişkiye düşürmekte, hattâ yoldan çıkmalarına sebep olmaktadır. Son yıllarda, özellikle gençler arasında görülen İslâmiyetten kaçış nedenlerinden biri budur. Onun için

Doğru bilici öncü gerek yolcuya zira,
Çıkmaz yola sapmış olanın derdi beterdir

diye söylenmiştir.

Dinsel gerçeklerin farklı eğitim seviyelerindeki kişiler tarafından farklı anlaşılmasının pek çok örneği vardır. İlerde yeri geldikçe bunlar anlatılacaktır. Burada sadece bu farklı anlayış ve anlatımı gösteren çarpıcı birkaç örnek vermekle yetinilecektir.

Zâhirî din ulemasına göre, Hazret-i Peygamber ümmî, yani cahildir. Nasıl cahilse?..

Keza "Ben gizli bir hazineydim bilinmek istedim" Kutsi Hadisini, bir zâhir uleması, bir de hakikat erbabının anlayış ve anlatışını inceleyelim.

Zâhir ulemasına göre, görünmezlik âleminde, yani Kenz-i mahfi'de bir küntü kenz hazinesi vardır. Kâinat yaratılıp Peygamber geldikten sonra Kur'an ramazanda, dördüncü semaya toptan indirilmiş, sonraki yirmi üç yıl zarfında peyderpey, ayetler halinde semadan inmiştir. Cebrail'e "Nereden geliyor" diye sorulduğunda perdeyi kaldırmış ve baktığında Muhammed'i görmüş, bunun üzerine "Senden sana yâ resulallah" demiştir.

Buraya kadar anlatılanları bir de bâtınî âlimlerden, yani hakikat ehlinden dinleyecek olursak Hazret-i Peygamber cahil değil, ilmin kaynağıdır. Küntü kenz hazinesi, sevgiden ibaret olan hazine-i ilâhiden başka bir şey değildir ve nur-u Muhammedî diye bilinir. Bu hazine kendinde gizliydi ve O'ndan intişar etmiştir. Dördüncü sema denilen kalb-i Muhammedî, yani Beytullah'tır. Buna eskiler "veled-i kalb" derlerdi. Cebrail ise, akl-ı Muhammedî veya akıl nurudur. Bu kavramlar yerli yerine konduğunda, Kur'an'ın nasıl nazil olduğu kolayca anlaşılıverir.

Bu olay kesrete indirilirse, Cebrail, Mikâil, İsrafil ve diğer tüm meleklerin insanda olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü "Allah'ı yakında arayın" kuralı gereği her şeyi yakına getirip kendinde aramak icap eder. Onun için "İnsan, Allah'ı kendinde aramalıdır" diyoruz.

Bu devirde her iş için meslek erbabına ihtiyaç vardır. Mürşitlerin yaptığı iş milleti uyandırmaya çalışmaktır. Uyanmayan bir millet başkalarının tahakkümüne girmeye mahkûmdur. Mürşit eğitiminden maksat, kişilerin uyanıp dünya ve ahiretini mamur hale getirmesi, maddi ve manevi hür yaşamasıdır.

Her şey gibi madde ve mânâ da karşılıklıdır. İnsanın aynası kendi mânâsıdır ve insan, aynasına baktığında kendini görür. Eğitimden amaç da o görüntüyü güzelleştirmektir. Nasıl aynaya bakan bir kişi dilini çıkarttığında aynadaki gö-

rüntüsü de dilini çıkarırsa, temiz iş yapan bir insan da karşısındakinin temiz iş yaptığını görecektir. Düşünceleri çirkin olanlarsa, aynalarına aynı görüntünün yansıdığını görecek-lerdir.

Bu nedenle, dinî ilimleri öğrenebilmek için önce samimi olmak, sonra da kendine ait olmayan her şeyi sahibine vermek lazımdır. Başka türlü Allah'a yaklaşmak mümkün değildir. Samimi olunup Allah'a yaklaşmak istendiğinde ise Allah *"Bana bir karış yaklaşan kimseye ben bir arşın yaklaşırım, bana bir arşın yaklaşan kimseye ben bir kulaç yaklaşırım, bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim"* demek suretiyle kendisine bir adım yaklaşana on adım yaklaştığını söylemektedir.

"İnsan saffet-i kalp üzere olursa ilim ve hikmet kapıları açılır" diye bir hadis vardır. Bunun bir benzeri de *"Bir insan kırk gün takva üzre bulunursa onun kalbinden hikmet pınarları fışkırır"* hadisidir. Bunlar gerçekten doğrudur. Tahakkukunda, insan bülbül gibi konuşmaya başlar, zira artık ondan konuşan Hakk'tır. "Hikmet pınarlarının fışkırması" denen olay da budur.

İnsan yaptıklarında samimi olmazsa araya nifak girmiş demektir. Nifak, uzaklık, araya mesafe konması anlamına gelir. Mesafeyi koyan kullardır.

Dinî ilimlerin şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olmak üzere dört kapısı vardır ve bunlara birbirinin içinden girilir. Dinin tekmillenmesi ve insanın tekâmülünü tamamlayabilmesi için bu kapılardan geçilmesi şarttır. Bunlardan birinin reddi, kişinin tekâmülündeki noksanlığı gösterir. Bu kapılardan girenlerin her birinin, eğitilme yöntemleri ve ibadet tarzları farklıdır. Örneğin, dört çeşit namaz, dört çeşit oruçtan bahsedilir. Bunlar ileride ibadet bahsinde geniş olarak anlatılacaktır. Sadece bir fikir verebilmek amacıyla şeriat namazının kolay, buna karşılık hakikat namazının zor olduğunu söyleyebiliriz.

Bahsi geçen kapılardan birincisi şeriat kapısıdır. Burası adeta ilkokul gibidir. İsteyen ve öğrendikleriyle tatmin olan-

lar, nasıl ilkokul diplomasıyla yetinip tahsillerini bırakıyorlarsa, burada da şeriatta kalabilirler. Daha fazlasını isteyenler yahut Allah'tan içlerine derinleşme arzusu verilenler, ortaokul durumunda olan tarikata girerler. Keza isteyen orada kalır, isteyen daha ileri seviyede eğitime, yani lise ve üniversite durumunda olan hakikata ve marifete geçer. İş üniversiteyi bitirmekle bitmez. İsteyen akademik kariyer yapabilir. Bunun için önce branş seçmek gerekir. Seçimde Allah'ın verdiği ism-i has etkin olacaktır. Bundan sonraki gelişim kişinin nasibi kadar olur.

Bütün bu ilimlerden gaye, insanın şüpheden kurtulabilmesidir. Bunun da iki yolu vardır. Bir şeyi ya çok iyi bilmek veya o konuda hiçbir fikir sahibi olmamak... Her iki durumda da insanın şüphesi kaybolur. Bu ikisi arasında kalanlar şüpheden kurtulamaz, bu nedenle de çok zorluk çekerler. Kur'an'ın başında *"İşte sana o kitap ki bunda şüphe yoktur"* <2-2> ifadesi vardır. Şüphesiz olan bu kitap, insan kitabıdır.

Şüpheyi silmiş olan insan, yaptığı her işten kendisi memnun olduğu için herkes de memnun kalır. Bu memnuniyet sadece mesleki memnuniyet değildir. Kişinin oturup kalkması, konuşması gibi tüm huy ve davranışları da bu memnuniyet çerçevesi içine girer. Böyle kişiler nerede konuşup nerede susacaklarını bilirler. İnsanın kendinden üstün birisi karşısında sükût etmesi ona sevap kazandırır. Bazı durumlarda konuşan sadece kaybetmekle kalmaz, çok büyük bir mahcubiyete de düşebilir. Onun için, cahillerle sohbet etmek doğru değildir.

Cahil ile sohbet etmek günde bin can incitir
Âlim ile sohbet etmek lâl ü mercan incidir

beyiti bu durumu anlatmak için söylenmiştir.

Bilene itibar edilir. İç alemi bilen, her zerreye itibar eder. Burada dikkat edilecek bir şey vardır. Burada, içindekini bilenle içindekini bilmeyeni birbirinden ayırt etmek ve içindekini bilene itibar etmek gerekir. İçindekinden haberdar olmayana itibar edilecek olursa o zaman sükût-u hayale uğramayı göze almak lazımdır. Bir şiirimde "Okutur gizli ayan"

derken, Hakk'ın bu dersleri bize hem dıştan, hem de içten okutup öğrettiğini söylemek istemiştim. İnsan "Her şey Hakk'tır" düşüncesiyle hareket etmemelidir. Bunun için de irfaniyet gerekir.

İrfaniyet, karşıdakinin mertebesini bilip ona göre konuşmak ve hareket etmektir. Ehl-i irfan olan ehl-i tevhid, mertebeleri aşağıda olanların bulunduğu bir ortamda ya sükût eder veya karşısındakinin mertebesine inip ona göre konuşur. Çünkü kendinin, mezarında gömülü gölge velilerden olduğunu, aksine hareket edip konuşmasının fincancı katırlarını ürkütüp başına iş açmaya yarayacağını bilir. Örneğin "Adını Âdem koyup emretti secde Âdem'e" diye söylerken burada kastettiğim husus, bu mertebede kendine Âdem adını koymuş olduğudur. Yani, Kendi'ne "Âdem" demiş ve meleklerine de "Bana secde edin" emrini vermiştir.

İrfan kapısı kocaman, zorlukla ve gıcırdaya gıcırdaya açılıp aynı şekilde kapanan bir kapıdır. Kolay kolay açılmaması için çalışan pek çok melek ve şeytanlar vardır. O yüzden açılabilmesi için Allah'ın yardımı gerekir.

İnsanın, irfan kapılarını açabilmek için önce dinî eğitim alıp ilmini geliştirmesi lazımdır. Mutad olarak, bir insanda ilmin gelişmesi, bir çocuğun büyümesine benzer. Çocuk büyümeye heveslenir ama büyümeden, büyümenin ne olduğunu bilemez. Ne zaman buluğ çağına gelirse, o zaman büyümenin bilincine varır. Manevi ilimler de insanda tahakkuk etmedikçe insan çocukluktan çıkmış sayılmaz. Ne zaman tahakkuk eder de insan o ilmin içinde yaşamaya başlarsa, o zaman gerçek durumunu idrak eder ki, bu duruma "tatmayan bilmez" denmiştir. Nasrettin Hoca'nın damdan düştükten sonra halini soranlara "İçinizde damdan düşen var mı, varsa benim halimi ancak o anlayabilir" deyişinin nedeni budur.

İlmin insanda tahakkuk edebilmesi için önce o ilmin öğrenilmesi lazımdır. Öğrenmek isteyen nasıl okula gidip tahsile ilkokuldan başlıyorsa, dinî eğitime de mutad olarak ilkokul seviyesinde olan şeriatla başlanır.

Şeriat eğitimi namazın öğrenilmesiyle başlar. Nasıl na-

maz kılmasını ve dualarını bilmeyenler camiye gidip imama uymak zorundaysalar, ilmi bilmeyenler de bilenlere uymak ve onların söylediklerini yapmak zorundadırlar. Bilenler için de bilmeyenlere öğretmek zorunluğu vardır. Bu, aynı zamanda bir yaşam kuralıdır. Bu hususta insanlar arasında cinsiyet farkı gözetilmez. Eskiden kadın-erkek ayrımı yapılırdı ama artık bu ayrım ortadan kalkmıştır. Zaten Kur'an'da da cinsiyetten bahsedilmeksizin, sadece *"Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu"* <39-9> denmektedir.

Bilenle bilmeyenin eşit olmayış nedeni şudur; bilen, tekâmülünü tamamlayıp Hakk'ı öğrendikten sonra tekrar alt mertebelere inmiş ve tekâmülünü gerçekleştiremeyenlerle birlikte, görünüşte onlar gibi yaşamaya başlamıştır. Halbuki kendisi, Hakk'ı bildiği için cennette yaşamaktadır. Buna misal olarak, bilen bir kimse ile bilmeyen birinin içkili bir eğlence yerine gittiğini düşünelim. Bilmeyen içip içkiyi fazla kaçıracak ve etrafı dağıtıp kendini rezil edecek ama bilen, içse bile kararında bırakacağı için o âlemin zevkine varacaktır.

Avam, Allah'ı sadece duymuştur. İsim olarak bilir, ama Kendi'ni bilemez. Allah bilinir mi? İlmen bilinir. İlmi olmayan cahilin Allah'ı bilmesi de bu nedenle bahis konusu olamaz. Allah'ı bilmek için dini, hattâ onu ileride anlatacağımız Hakk-el yakîn mertebesinden bilmek lazımdır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise çok temiz olmak gerekir. Çünkü *"O'na ancak temiz olanlar temas edebilir"*i <56-79> tahakkuk etmeyenlerin O'na ayna olması mümkün değildir.

Allah'ın ilmine sahip olmak demek, huzura ermek, rical-i gayb dairesine girmek demektir. Bu konuda avam, aynen çocuk gibidir. Nasıl çocuk anne ve babasından duyup öğrendiklerini taklit ederse, avam da böyledir ve çevresindekilerden görüp duyduklarını öğrenir ve taklide başlar. Sonra Allah ister ve ihsan ederse, akıl nurunu faaliyete geçirip aşk denen bir kaynama verir ve kişi bu kaynamayla aranmaya başlar. Ama kitaplar "İki dudağının arası beş yüz metredir" diye yazdığı için çok uzaklarda arayacağından bulması mümkün değildir. Bulabilmek için yaklaştırıp kendinde araması ge-

rektiğini bilmez. Bunu öğrenebilmesi ve aradığını bulabilmesi için bir mürşide gerek vardır.

Bu noktada, işin aslına bakılırsa, arayan da o kişi değil, onun içindeki *"Yere göğe sığmam, mümin kulumun kalbine sığdım"* deyip durandır ve O'nun bu arayışı Kendi'nden Kendi'nedir. Bulmayı nasip ettiği kişiyi pençesiyle tutar ve bir taraftan ona aratırken diğer taraftan da hüvezzahir esmasında karşısına bir mürşit çıkarıp böylece yavaş yavaş kendini kendinde buldurur ki o zaman "Nefsini bilen rabbini bilir" gerçekleşmiş olur. Burada kişinin Rabb'ini bilmesi onun geçirdiği safhalara bağlıdır. Şöyle ki, sonuçta kimi Allah, kimi Peygamber, kimi veli, kimi de insan olarak Rabb'ini bilir. Bundan dolayı da saliklerin seyr-i sülûkü değiştikçe görüşlerinde de değişiklikler olur. Bu konular ileride çok daha geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Dinimizin şeriat diye bilinen ilkokul mesabesindeki düzeyi, sırların rumuzlarla verildiği kısmıdır. Peygamberimizin *"Ben ilmin şehriyim, Ali o şehrin kapısıdır"* hadisi bu noktayı açıkladığı gibi, ilmin falakateyninin de Hazret-i Peygamber ile Hazret-i Ali olduğunu ima ederek "Bu sırları öğrenmek isteyenler beldeye Ali kapısından girmek zorundadırlar" mesajını vermektedir. Şeriattaki namaz, oruç, hac vs. gibi kuralların sırrını öğrenmek isteyenler, bu kapıdan girmeye mecburdurlar. Bu kapıdan girenler, cehaletin zulmetinden kurtulup aydınlığa kavuşurlar.

Dinde rumuzlu sözler pek çoktur. Özellikle de şeriatta... Bunlardan biri de "Karanlıkta edilen dualar daha makbuldür" sözüdür. Burada karanlık diye vasıflandırılan, insanın Allah'tan haberdar olmayan bedenidir ve bu sözle kastedilen de insanın bu bedendeyken edeceği dualardır. Karanlığın zıtı olan aydınlık ise Efendi'den gelen ve rahmet yağmuru olan sohbetlerle ilmin artması ve insanda bilgi güneşinin doğup parlaması demektir.

Şeriat ilmi, neredeyse baştan sona rumuzlardan ibaret-tir. Bu rumuzlar arasında evvelce bahsettiğimiz huruf-u mukattaât (her biri bir kelimeye karşılık olan harfler) da

vardır. Peygamberimiz, bunları halka açıklamayış nedenini *"Rabbim bana sual sordu. Ben O'na cevap veremedim. Keyfiyetsiz bir tarzda iki omuzumun arasına elini koydu. Ben o elin serinliğini kalbimde hissettim. Böylece beni geçmiş ve geleceklerin ilmine vâris kıldı. Ayrıca bana çeşitli ilimleri de öğretti. Rabbim bir kısım ilmi gizli tutmam hususunda benden söz aldı. Çünkü benden başka hiç kimsenin onu taşıyamayacağını biliyordu. Başka bir ilimde beni muhayyer kıldı. İstersen havasa söyler, istersen söylemezsin dedi. Kur'an'ı bana öğretti. Cibril devamlı olarak bana hatırlatıyordu. Ve daha başka bir ilim var ki onu herkese söylemekle beni memur etti"* hadisiyle bildirmiştir.

Bu gizlilik hakkında benzer bir soru Hazret-i Ali'ye sorulduğunda ise, o "Bunları açıklarsam halk beni boğar" cevabını vermiştir. Onun için biz de ancak Allah'ın bize verdiği izin oranında açıklamalar yapabiliriz. Hiç Allah, kendi sırlarını herkese açıklar mı?

Bu sırların açıklanmayış nedeni, herkesin istidad-ı küllî'den aldığı nasibin farklı olması ve bu yüzden herkesin bunları anlayıp kabul etmesinin mümkün olmamasıdır. Bir ilkokul mezunu bir üniversite hocasının anlattıklarını harfiyyen anlayabilir mi? Hoca ne kadar bildiklerini anlatmaya çalışırsa çalışsın, herkesin, onun anladığı şekilde anlaması ve öğrenmesi mümkün değildir. Eğitimi anlatanın seviyesinde olanlar, anlatılanları onun istediği şekilde anlayabilir. Çünkü ancak onların zihinleri hocanınki kadar açılmıştır. Hocayı da, onun anlattıklarını tam olarak anlayanlar takdir edip değerlendirebilir. Hocanın verdiği bilgilerden istifade edenler, anlatılanları kavrayabilenlerdir. Bu durumu "Ancak kapıları açık olanlar anlayabilir" diyerek özetlemek mümkündür. Buna örnek olarak Mesnevi'yi ele alabiliriz. Bugün çok kimse Mesnevi'yi okumuştur ama herkesin onu, biraz sohbet dinlemiş olanların anladığı gibi anlaması beklenebilir mi?

Mesnevi için durum böyleyken, O'nun *"Allah'tan gayrısı bilmez"* olan ilmini herkesin anlaması nasıl beklenebilir? Beklenemeyeceğine göre bu ilmi tam olarak, sadece *"Sen ol-*

masaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" Kutsi Hadisine mazhar olan Peygamberin, işaret diliyle anladığını kabul etmek gerekir.

Kur'an'da işaret diliyle anlaşılabilecek daha başka yerler de vardır. Peygamber bunları tabiatıyla biliyordu. Halk anlayabilecek seviyede olmadığı için umuma anlatamayıp sadece "Eti etimdir", yani "Ben O'yum, o da ben" dediği Şah-ı Velâyet'e anlatmıştır. Geri kalanlar da alâ meratibihim, nasipleri kadarını almışlardır.

Dinî eğitimden amaç, sadece belirli bilgileri öğrenip papağan gibi tekrarlamak değil, öğrenilenleri bizzat yaşayıp zevkine varabilmektir. Bu bakımdan ilim hem çok iyi, hem de çok kötüdür ve bazen insanın başına dert olur.

Hiçbir şey bilmeyen insan daha çok inanır ve daha çok güvenir. Çok kitap okuyup çok laf dinlemiş olanlarsa, etki altında kalmaya başlar. Örneğin, bir kitapta "Sen neden tesir altında kalacaksın, müessir sensin, bırak onlar tesir altında kalsın" diye bir şey okumuş olan bir insan, bunun zevkine varabilmek için ne demek olduğunu çok iyi anlamış olmak zorundadır. Ama kitapta bunun zevkinin nasıl bir şey olduğu tarif edilmemiştir. Çünkü herkesin zevki ayrıdır. Her insan kendi esmasına göre farklı bir zevke sahiptir. Evet, tüm zevkler Allah'ta birleşmiştir ama insan "Ben Allah'ım" diyemez ki... Ancak bir gerçek sahip vardır. O sahiple birleşildiğinde aradaki perde kalkar ve kişi içinden gelen sesi duymaya başlar. Aynen Hazret-i Musa'nın duyduğu gibi...

Bu ses sıfattır, ama zâttan ayrı değildir. Ses ona "Ayağındaki pabuçları çıkart, burası mukaddes Tuva Vadisi'dir" dediğinde, bunu okuyan kişinin işin zevkine varabilmesi için zâtın Musa'da olduğunu, yani zâtın Âdem, sıfâtın da kâinat olduğunu, zâtın kâinat hoparlörüyle kendi kendine hitap ettiğini düşünmesi gerekir. Arada mertebeler vardır ve bunu farklı mertebelerde olan esmalarına bildirmek istemektedir. Gaflet, Allah'ı bilmeyen yer demektir.

İnsanlarla Hakk arasındaki şey ef'al ve sıfat mertebeleridir. Diğer mertebelerin hepsi halksızdır. Halkı ilgilendiren

sadece bu ikisidir. Allah, zâtı bilinmediği için kendini sıfâtıyla bildirmek istemiştir. Zâtı, görünmeyen bir güneş, sıfâtı ise onun ışınlarıdır (nuru). Yani, bu ışık zâtın elbisesidir. O elbiseye, o ışığa dahi bakılamazken zâtına bakılabilir mi? İşte bu durumu anlatabilmek için Aziz Dede

"Huda ancak sıfâtıyla olur mahlûkuna malum
Tecelli eylese zâtı olursun sonra sen ma'dûn"

demişlerdir.

Keza, Hazret-i Musa'da gerçekleşen olayın, eğitimleri esnasında kendi başlarından da geçmiş olduğunu anlatmak için

Nesim-i aşkla zâhir olmuşum derya-yı vahdette
Anınçün dide-i akla göründüm ben hubâbâsâ
Ben ol Musa'nejadım mest olup Vadi-i Eymen'de
Derunumdan gelen sırrı işittim ben hitâbâsâ

kıt'asını söylemiş, böylece de bildiklerinin zevkine vardığını ifade etmiştir.

Tasavvufi eğitim, Peygamberimizin yolunu takip ettiği için el tutmak yahut biat etmekle başlar. Bir insan el tutar tutmaz her şeyi anlar hale gelecek değildir, ama zamanla içindeki şüpheler kaybolup huyları düzeldikçe şüphesiz inanan bir insan haline geleceği için gayrı sahih olan şeyi hazıra getirmesini, yani *"Gaybı ve görünenleri bilir"* <59-22> ayetini gerçekleştirmeyi ve böylece gaiptekini şühûdda da görmeyi öğrenecektir. İnsan bu eğitimi esnasında tamiri imkânsız bir hata yapmaktan korkmalıdır. Çünkü, böyle hataları kendini bilmeyenler yapar ve sonu da hapishanede biter. Kendini bilenlerse hürdür. Ama onların hürriyeti, hata yapma korkularının nefislerini hapiste tutup kımıldatmamasıyla kazanılmıştır. Nefsini hapiste tutan, hata yapmaktan korunmuş olur. Onun için kâmil mürşitler "Cehennemde ben oturuyorum, orada size yer yoktur" demekle Hakk'tan başka bir şey olmadığını ve O'nun da kendi kendini yakmasının mümkün olmadığını anlatmak istemişlerdir. Kur'an'da cehennem vardır. Vardır ama, o kendini bilmeyenler, cahiliyette kalanlar içindir.

Şühûd, görmek, şahit olmak demektir. Burada, görünmeyeni görme olayı bahis konusudur. Allah yine görünmez ama insan öyle bir hale gelir ki, bilgisiyle, görünmeyeni görüyormuş gibi olur. Bu bilginin esası "Sen çıkarsan aradan, kalır şeksiz Yaratan" prensibini içtenlikle uygulamaktır. İnsan meydandayken kendini aynada görebilir ama kendini yok ettikten sonra hâlâ aynada kendini görüyorsa, o zaman şühûda ermiş demektir. Kendini ortadan kaldırmadığı devrede aynada gördüğü, Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu bedenidir. Kendini ifna ettikten sonra görünense gerçek beden olan kâinat olacaktır.

Bunları anlatmak veya dinlemekle iş bitmez. Önemli olan idrakine varabilmektir.

Bir şeyi öğrenmek isteyen önce düşünmesini öğrenmelidir. İnsanda düşünme fiili bir meleke halini alırsa, artık o kişi düşünmeden kolay kolay bir şey söyleyemez hale gelir. Bu arada düşüncesi de hız kazanır. Zaten öğrenilenin unutulmaması için o bilginin kişide meleke haline gelmiş olması lazımdır. Nasıl ana dilimizle konuşurken düşündüğümüz mânâyı ifade edecek kelimeyi bulmakta zorluk çekmiyor ve o kelimeleri kolayca ve sırasıyla ağzımızdan çıkarıveriyor ama tam olarak bilmediğimiz yabancı bir dilde aynı kolaylıkla meramımızı anlatamıyorsak, tasavvufî konularda da durum böyledir. Konuyu tam olarak kavrayıp meleke haline getirememişsek ifade etmekte zorluk çekeriz. Bunda da kolaylık ancak meleke kesbetmekle olur. Örneğin, Âlem-i melekût veya âlem-i ceberût tabirlerini anlamak için bu âlemlerde yaşamak gerekir. Yaşamayanlar, bırakın anlatmayı, bunları anlamakta bile zorluk çekerler. Çünkü bu mânâları anlayıp anlatabilmek için insanın miracını tamamlayıp karşısındakini miraç ettirebilir duruma gelmiş olması icabeder.

Ben size âlem-i lâhutu bir ağacın köklerini misal getirerek anlattım. Bunları anlatabilmek için önce bu âlemleri zihinde görüp bulabilmek lazımdır ki söylenmesi gerektiği anda "Ha, şurasıydı" denip anlatılabilsin.

İnsan her şeye yavaş yavaş alıştığı gibi, ilâhi bilgiye de

yavaş yavaş alışır. Nasıl bir Eskimo yazın bir anda ekvatora veya ekvator insanı bir anda kutup bölgesine götürüldüğünde çok büyük sıkıntılarla karşılaşır, hattâ hayati tehlike atlatır ama ilk şoku atlattıktan sonra yavaş yavaş ortama intibak ederse, ilâhi bilgiler de bir anda verilmeye kalkılırsa intibaksızlık yaratır ve insanı şoke eder. Bu nedenle bu bilgiler insanlara azar azar, kademe kademe verilir.

Dinî eğitim her zaman klasik eğitim gibi ders kitaplarıyla yapılmaz. Zaman zaman bazı misaller ve örnekler vererek hattâ hikâyeler ve masallar anlatıp öğrencilerin onlardan gerekli dersi almalarını bekleyerek de yapılır. Bunun örnekleri pek çoktur. Örneğin, "Allah insanların kimini kör, kimini sağır, kimini topal yaratmıştır" dendiğinde bu körlük, sağırlık ve topallığın maddi olabileceği kadar manevi de olabileceğini saliklerin düşünmesi beklenir. Bu durum Mesnevi'de bir kör, bir sağır ve bir topalın arkadaşlık etmesi hikayesiyle anlatılmıştır. Hikayede sağır, "Kulağıma davul sesi geliyor" deyince körün atılıp "Ha gördüm pehlivanlar güreşiyor" demesi üzerine topalın "O zaman ne duruyoruz, hemen gidelim" dediği yazılıdır. Burada körün görmesi, sağırın işitmesi ve topalın hemen gitmeyi teklif etmesi, bir şeyin aslını bilmeyenlerin, bilmedikleri konuda fetva verişlerini ima etmektedir. Tabii, bu tip konuşmaların hepsinin boş laflardan ibaret olduğunu söylemeye hacet yoktur.

Allah, dünyada bu şekilde hareket eden pek çok kimse olduğunu bildiği halde, insanlara da hayvanlara da acımamızı emretmektedir. Çünkü her şeye itibar etmenin hiçbir mahzuru yoktur. Şeriatta "Körleri üç adım götürmek büyük sevaptır" denmekte ve bu kurala uyulmaktadır. Kural maddi körler için geçerli olduğu gibi manevi körler için de geçerlidir. Onlara biraz yardım ederek üç mertebe atlamalarının sağlanması gerektiğini ifade ve emretmektedir. Ama böyle anlayan kim?..

Görünmeyeni anlatmak zor olduğu için çok kere, misallerle anlatma yolu tercih edilir. Örneğin, Hazerat-ı hamse-i ilâhinin (ilâhi tecellinin beş basamağı) üçü, yani lâhut,

melekût ve ceberût görünmez âleme aittir. Bunlardan sadece milk görünür, nasut ise görünürle görünmez arası olduğu için, adeta rüya gibidir diye anlatılmaya çalışılır.

Bu beş âlemden elle tutulabileni insan ve kâinatı içine alan milktir. Milk de kâinatta bin bir esmaya bürünmüş ve bin bir vasıf almış olduğundan onun da tümünü çözüp anlamak imkânsızdır. Çünkü bizim bildiğimiz esmaların yanında daha bilmediğimiz ne esmalar vardır ve kim bilir daha da neler neler çıkacaktır. Dünyadaki her yeni keşif yeni kelimeler, yeni kavramlar oluşturmaktadır. Bunları bilmeden yeniliklerin ne olduğunu anlamak, öğrenmek ve bilmek imkânsızdır.

Allah'ın şeriatta yaptığı gibi, tasavvufta da, bazı konuları anlatabilmek, bazı konuları da anlayamayacak olanlardan gizleyebilmek için zaman zaman rumuzlardan yararlanılmıştır. Örneğin, tasavvufta Mekke, insanın bedeni, Kâbe ise kalbi olarak algılanır ve o Kâbe'deki benlik putlarını kırıp atmadan oranın kutsallaşıp Allah'ın evi haline gelmeyeceği söylenir. Nitekim Hazret-i Peygamber de Mekke'yi fethettiğinde Kâbe'deki putları atmakla insanlara ne yapmaları gerektiğini rumuzla ifade etmiştir.

Keza türbelere mum dikip yakmak da bunlardan biridir ve insanlara ibret olması için âdet haline getirilmiştir. Bunun amacı insanlara kendi kandillerini yakma mesajını iletmektir. Mum yakma sadece Müslümanlarda değil, Hıristiyanlarda da vardır ve onlarda da aynı mesajı verir. Onlar da kiliselerde mum yakarlar. Bu mumlar insanların bilgi ışığını simgelemektedir. İnsan ne kadar çok mum yakarsa, o kadar fazla ışık verecek demektir. 10, 20, 40, 60 veya yüz mumluk ışık çevresini daha iyi aydınlatacaktır. Hele bir de kişide ark ışığı başlarsa (ki, bu mürşitle mürit arasında başlayacaktır) o zaman vereceği ışık çok daha güçlü olacaktır. Çünkü burada mürit görünen de aslında mürşittir ama mürşit olduğunu bilmemektedir...

Bunu öğrenebilmek için çalışmak gerekir. Çünkü ilim çalışmadan öğrenilmez. Çalışma da "korku ile ümit arası" olmalıdır. Çünkü recâ, ummak demektir ve ümit olmazsa çalı-

şılmaz. Bu ümit ahirete yöneliktir. Zira dinsel çalışmadan beklenen, bu dünya kadar öbür dünyada da rahat edebilmektir. İnsanların çalışmaktan bekledikleri sonuç, bu dünyada güzel bir muhitte, iyi bir evde ve müreffeh yaşamak, ahirette de aynı şartları cennette bulabilmektir. Demek ki dünyada da, ahirette de amaç aynı, yani neşe-i ulâya kavuşmaktır ve bu da ancak Allah'ı bilmekle mümkün olabilir.

Bir insanın ilmi ne kadar fazlaysa, sıkıntısı da o kadar çok olur. Ta ki mertebe-i fenâyı buluncaya kadar... Fenâ mertebesine ulaştığında artık kendinden eser kalmayacağı için her şeyden sıyrılır ve *"Onlar için korku yoktur ve mahzun da olmazlar"* <10-62> ayetini tahakkuk eder. Bu tahakkuka ermeyenlerin tüm bilgileri sadece evhamlarını arttırmaya yarar. "Cehennemin kapısını âlimler açacaktır" sözü böyleleri, yani fenâyı bulamayanlar için söylenmiştir.

Bu ilim, her söylenen ve okunanı hatırda tutmak mümkün olmadığı için yazılıp çizilmekle olmaz ama yazılıp çizilmeden de olmuyor. Bu yüzden Allah'a teslim olmak şarttır. İnsanı uyur durumda tutmak da, uyandırmak da Allah'ın elindedir. Zaten ilmi veren de O'dur. O bildirmezse, kimsenin bir şey bilmesi mümkün değildir. Onun için önemli olan bir şeyler okuyup ezberlemek değil, kendini ifna edip gönüle girebilmektir. Daha sonra O, nasıl isterse öyle yapar. Nasıl Kur'an'ı Hazret-i Peygambere bildirdiyse, istediğine de istediğini bildirme gücü vardır. Ancak bunun için insanın kalbine saykal vurup onu pırıl pırıl parlatması gerekir ki tüm bilgiler kendisine yansıyabilsin. O zaman akıl nuru da parlayacağı için bu nur kâinattakinden çok daha bilinçli olur ve kâinat kitabını kendinde okumaya başlar. Tıpkı Mevlâna gibi... Siz Mesnevi ve Divan-ı Kebir'in nasıl yazıldığını zannediyorsunuz? Kendini Allah'a sevdirene, O da ihsanını verecektir.

İlim nuruna kavuşmak, gerçek nur olan Muhammed'e ulaşmak demektir. Kendileri *"İlmin şehri benim, Ali kapısıdır"* dediklerine göre o şehre ancak o kapıdan girilecek ve o kapıya bağlı olan yoldan ilerlenerek o şehirde dolaşılacak de-

mektir. Hazret-i Ali'nin "Ben semanın yollarını dünyanınkilerden çok daha iyi bilirim" demesi, manevi bilgilerinin fazlalığını gösterir.

İnsanın içinde on sekiz bin âlem gizli olduğu halde bunların hepsini bilmemiz mümkün değildir. Allah ne kadarını bildirirse biz de o kadarını bilebiliriz. Peygamber bile doksan dokuz esma-yı hüsna'ya müsemma olduğu halde yüzüncüsü Allah'tır diyoruz. Çünkü, O da beşeriyet kisvesindeydi. Öyle olduğu için de yeri geldiğinde, aslen nur-u ilâhi olduğu halde taşla yaralanmış ve kanı akıtılmıştı...

Tasavvufi eğitimde gerçekleri anlatabilmek için tabiattan da örnekler verilir. Pervanenin ateşe atılması ve bülbülün güle olan aşkı nedeniyle feryat etmesi bu örnekler arasında en bilinenleridir. Bu misallerden amaç, insanlara "Sen de pervane ol ve ateşe atıl" mesajını vermektir. Burada ateş sevilmeyen şeyi simgeler. Ama o sevilmeyen şeyin içinde dilber olduğu için "ateşe atıl" denir. Bu durumu anlatabilmek için pek çok masallar uydurulmuştur. Peri padişahının kızının tılsımlanıp şahmeran (yılan) şekline girmesi, bir başka padişahın oğlunun ona âşık olup tılsımı bozmasıyla o yılanın dünya güzeli bir kız oluvermesi şeklindeki masal bunlardan sadece biridir. Dikkat edilirse bu masalda da dilber, yılan gibi bir sevilmeyenin içinden çıkmaktadır.

Her sevilmeyen şeyin içinde bir nur vardır. Örneğin, karanlığın içinde de nur vardır ve o nur oradan çıkacak, böylece *"Onları karanlıktan aydınlığa çıkartır"* <2-257>, <5-16> ayeti gerçekleşecektir. Bu nedenle kimseye cahil deyip geçmemek lazımdır. O cahil denenin içinde de bilgi ve nur vardır. Onu da "Allah yarattı" diyerek hoş görmek ve ona da âlime davranıldığı gibi iyi davranmak gerekir. Çünkü cahil ve âlim, güzel ve çirkin yahut yok ve var gibi zıtlıklar birbirinin tamamlayıcısıdır. Allah boş bir şey yaratmamıştır. O'nun yarattıklarının hepsi birbirinin tamamlayıcısıdır. Çirkin olmazsa güzel, karanlık olmazsa aydınlık bilinemez. Bu nedenle her şey kendi âleminde hoş ve faydalıdır. *"Her hizip kendi elindekiyle ferahtadır"* <23-53> ayeti böyle olduğunu göster-

mektedir. Bundan çıkarılması gereken sonuç, tüm âlemlerin bir vücuttan ibaret olduğudur.

Tasavvufta bir şeyin tam olarak araştırılıp öğrenilebilmesi için "neden" sorusunun cevabının araştırılması şarttır. Aksi halde hiçbir soruya cevap bulunamaz. Ama bu neden, ef'ale ve sıfata değil, öğrenmeye yönelik olmalıdır. Yoksa Allah'a "neden böyle yaptın" denmez.

Dinde, Allah'a "neden, niçin" diye sorulmayacağı söylenir. Bu O'nun ef'al, sıfât ve zâtı açısından doğrudur. Ama buna rağmen Allah *"Bana dua edin ben cevap vereyim"* <40-60> buyurmaktadır. Buradaki amaç, bir şeyin doğru öğrenilmesini sağlamaktır. Yoksa Kendi'sini suçlamak veya itham etmek değildir. Eğer soru soranın niyeti öğrenmek olursa, o zaman mesele yoktur. Ama O'nu muahaze (sorgulamak) için soru sorulması doğru değildir. Onun için birisi bir soru sorup sevap kazanırken, diğeri aynı soruyla günaha girebilir. Burada çok dikkatli olmak gerekir.

Bu konuda misal olarak her evde bulunan ve mutfak aletleri arasında "olmazsa olmaz" kuralının gerçekliğini ispatlayan bıçağı ele alabiliriz. Bıçak, mutfakta, ev kadınının eli gibidir. Kadın, ekmekten, etten tutun, hemen her şeyi onunla kesip hazırladığı için bıçak vazgeçilmez, çok faydalı bir alettir. Ama aynı bıçak, bir kızgınlık anında adam öldürmekte de kullanılabilir.

Para da böyledir. Hem fukarayı sevindirmekte, hayır, hasenat yapmakta kullanılır ve bu kullanımıyla cennetin kapılarını açar, hem de kumar, sefahat ve başkalarına kötülük yapmakta kullanılarak cehenneme yol gösterir. Kötü niyetle kullanılan paraya "kara para" denmesi ve ortaya çıktığında sahibini utandırması bundan dolayıdır. O halde, örneklerden de anlaşılacağı gibi bıçak ve parada bir şey yoktur. Bunlar birer alettir ve kullananın niyetine göre iyi veya kötü işler yapabilirler.

İşte, neden ve niçin soruları da bunlar gibidir. İyi niyetle sorulduğunda faydalı, kötü niyetle sorulduğundaysa zararlı olur. Sonuç olarak her şeyin insanın niyetine göre iyi veya

kötü olabileceğini söylemek mümkündür.

İnsanın ilim sahibi olabilmesi için kulağının açık kalması ve işittiklerini içinde biriktirebilmesi lazımdır. Bu yolla elde edilen ilim "kurb-u nevafil" diye nitelendirilir.

Ledün ise zâti ilim olduğu için insanlara "kurb-u feraiz" olarak verilir ve bu zâtın ziynetidir. Öyle olduğu için de içindeki her şey zuhur eder. Dışarı çıktığındaysa eşya olur ki o da sıfattır.

Sıfât zâtın içindedir. İçte olan bu sıfât feyz-i akdes olarak kişiden tulû eder. Dışarıdaki sözler ise "feyz-i mukaddes"tir. Böyle olduğu içindir ki "Mihrabınızı Beyt-ül Kudüs'ten Beyt-ül Haram'a çevirin" diyoruz. *"Yüzünüzü mescid-ül harama çevirin"* <2-144>, <2-149>, <2-150> ayetinin delaleti budur. Mürşidin müridinden beklediği de bunun gerçekleşmesi, yani kendi kaynağını kullanmaya başlamasıdır. Bunun belirtisi, ortaya bir eser çıkartılmasıdır.

İlim Allah'ındır. Onu sahibine vermeden, O'ndan ilim alınamaz. Bunun için de çalışmak şarttır. Bu çalışma için gıllet-i taam (az ye), gıllet-i menam (az uyu), gıllet-i kelam (az konuş), uzlet-i anil enam (halktan uzaklaş), zikr-i müdam (zikirde daim ol) ve fikr-i tamam'dan (düşünceni olgunlaştır) en az üçünün uygulamaya konması şarttır. Yani ilimde gelişmenin yolu az ye, az iç, az uyu kuralına uymaktan geçer. Böylece beden eriyecektir ki insan ilâhi âleme geçebilsin.

Allah isterse, bir kuluna el tutmadan da ilim öğretebilir mi? İsterse öğretir. Nasıl Hazret-i Âdem'e ve Hazret-i Peygambere öğrettiyse, dilediği bazı kullarına da aynı yöntemle öğretir. Âdem'in ve diğer Peygamberlerin hocaları, mürşitleri mi vardı? Tabiatıyla hayır... Ama Allah bu işi çok ender yapar. Bu yolla ilim verdiklerine "üveysî" denir ve bunların en bilinen örneği de Veysel Karani hazretleridir.

Hazret-i Peygamberin Veysel Karani'ye ilmin verildiğinden haberi vardı. Veysel Karani, Hazret-i Peygamberin kapısına kadar gelmiş ama içeri girmek nasip olmadan "Annem bana bu kadar müsaade etti" diyerek geri dönmüştür. Bunda da bir rumuz ve ilâhi hikmet vardır. Her şeyi bilen ve yapan

Allah'tır. Kul ancak O'nun bildirdiği kadarını bilir. O bildirmezse, kişi mürşit dahi olsa tek kelime bile söyleyemez. İnsanın bazen çocuğunun adını dahi hatırlayamaması bunun delilidir. O anda aklımızı kesiyor, biz de hiçbir şey yapamıyoruz. Ta ki, tekrar verinceye kadar...

Bu durumun bir başka örneği de felçli insanlardır. Onların da sinirleri vardır ama o sinirlerle kol ve bacaklarına hükmedemezler. Onun için bize emanet edilmiş olan bedenimize iyi bakmamız ve emanete hıyanet etmememiz lazımdır. Çünkü, Allah *"Hainleri sevmez"* <8-58>.

Ancak, "âdetullah" adı verilen genel kural böyle değildir. Bu kurala göre Allah, öğretim işini, öğrenmesini istediği kullarına peygamber göndermek suretiyle ve o peygamberler vasıtasıyla dolaylı yolla yapar.

Gelen peygamberler, kendilerine inananlara ilmi öğretirler. Peygamberler gittikten sonra onlardan öğrenenler kendilerine inananlara öğretmeye, onları yetiştirmeye başlarlar ve bu böyle devam edip gider. Nitekim İslâmiyette de böyle olmuştur, halen de yöntem devam etmektedir. Ancak burada dikkat edilecek bir husus vardır. Bir insan eğer Allah'ın veya mürşidin kendisini doldurmasını istiyorsa, önce kabını boşaltmak zorundadır. Çünkü, dolu olan kaba fazla bir şey konması mümkün değildir.

İnsanın manevi ilimlerde ilerleyebilmesi için kapılarının açılması şarttır. Bu da kişinin çalışmasıyla bağlantılıdır. Bu kapıların açılması için erkânlar konmuştur. Mânâyı anlayabilmek için kişinin maddesinin aynı mânâ halini alması icap eder. Kapılar ancak bundan sonra açılır. İnsan, aslen mânâyken sonradan madde haline geldiğine, yani aslen buharken sonradan buz olduğuna göre şimdi de buzken buhar haline dönmek zorundadır. Bunun için de ateşe ihtiyaç vardır ki bu ateşe "Aşk" adı verilir.

İnsanlar arasında, ilmi kapasiteleri çok vasi (geniş) olanlar vardır. Bunu Allah *"Kubbelerimin altında benden başkasının bilmediği velilerim vardır"* diyerek belirtmektedir. Bazı mürşitler kendilerini ümmî kabul edip Allah kendilerine

ne verdiyse etrafındakilere onu verirken, bazıları zâhir ilminden kazandığı hafızlık, Arapça, Farsça ve diyanet bilgilerini de müritlerine aktarmaya çalışır ve o bilgilerinden de istifade ettirirler. Bunu yaparken de Hazret-i Peygamberin ilme çok değer vermiş olduğunu söylerler. Bu durumu melâmi meşrep birine söylediğinizde alacağınız cevap "Satırdan geç, sadırdan gelene bak" olacaktır.

"Satırın hiç değeri yoksa bunca insan bu kadar kitabı neden okuyup zaman harcıyor" diye sorulabilir. Bunun cevabı şudur; ilim hem satırdan, hem de sadırdan kazanılabilir. Satırdan kazanılanlar tasavvuf ve vasıf ilimleri, sadırdan gelen ise ledün ilmidir. Sadırdan gelen ledün, içeriden parlayan nur-u ilâhinin kelimeler halinde dışa dökülmesi şeklinde olur. Hazret-i Peygamber bu durumu bir hadislerinde *"Sonra yüzümle onlara yönelirim. Yüzümle yöneldiğim bir kimseye ne vermek istediğimi herhangi bir kimsenin bileceğini mi sanırsınız? Onlara ilk vereceğim şey, nuru kalplerine akıtmaktır. İşte o zaman ben onlardan haber verdiğim gibi onlar da benden haber verirler"* demek suretiyle açıklamışlardır.

O devirde meyvesi bol olsun diye hurma ağaçlarına iğlek (erkek hurma meyvası) asarlarmış. Peygamberimiz bunu lüzumsuz bulduğu için o yıl asmamalarını söylemiş. Ama mevsimi geldiğinde hurmalar hem az, hem de kalitesiz olunca kendileri etrafındakilere *"Ben Allah'ın bana kendi ilminden verdiği bir ilim üzerinde yürüyorum ki sen onu bilmezsin. Allah'ın sana öğrettiği ilmi de ben bilemem"*, yani kısaca "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz, bundan sonra bildiğiniz gibi yapın" buyurmuşlardır. Bu olayı Hazret-i Peygamberin cehaletine vermek mümkün değildir. Hazret-i Peygamber bu sözüyle, insanın bedensel kapasitesinin *"Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım"* sırrına bile mazhar olsa, her şeyi bilmeye müsait olmadığını anlatmıştır.

Bu durum her konu için geçerlidir. Sadece lisan konusunu ele alsak, bir insan ömrü boyunca kaç dil öğrenebilir? Aynı durum kimya, tıp, astronomi, vs. için de geçerli değil midir? İlmin başı ve sonu olmadığı için Hazret-i Peygamber

"Rabbim ilmimi ve anlayışımı geliştir" diye dua etmiştir.

Mürşidin vereceği tasavvufi eğitim, hatm-i meratiple tamamlanır. Bundan sonrası, eğitimi alanla Allah arasındadır. Allah, o kişiyi istediği şekilde kullanacaktır.

Hatm-i meratibini tamamlayan bir kişi, âlem-i lâhut'tan, âlem-i şühûda kadar her âlemi gezip tüm âlemlerin zevkine varabilmelidir. Seyyit Nesimi'nin

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni

beytiyle özetlediği gerçek budur. Yani insan artık kâh gökyüzündedir, kâh yeryüzündedir; kâh cennette oturur, kâh cehennemdedir. Zaten önemli olan da bu zevke varabilmektir. Bu noktada bazıları ille mükâfat diye tuttururlar.

Kitabı ikrar, kitabı inkâr... Bu duruma gelen kişi artık neyi inkâr edebilir ki?.. İnkâr eden kendini inkâr etmiş olur ki bu durumda Hakk, kendinden korkar duruma düşmüş olur.

Hatm-i meratib edenler bir irfan hamulesine sahip olmuşlardır. Önemli olan bu ilme sahip olup onu bir hamal gibi sırtında taşımak değil, o ilmin zevkine varabilmektir. Çünkü ilim zamanla kaybolsa bile onun zevki insanda kalacaktır.

Sadece okuyup bir sürü şeyi öğrenmek, hattâ kara ve ak delikleri en ince teferruatına kadar bilmek hiç önemli değildir. Bu delikler insanın işine yaramaz, ama o ilmin zevkine varmak insanın mesut ve bahtiyar yaşamasını sağlar. Tüm kâinatın özeti "Her şey iki kutuptan oluşur ve kâinatın aslı birin iki, ikinin bir olmasıdır" cümlesindedir.

İlim, bir yangın merdiveni gibidir. İnsan ne kadar yükselirse yükselsin, mutlaka daha üst basamaklarda bir başkası vardır. Ayrıca insanın yarın sahip olacağı altın, bugün sahip olduğu gümüşten daha az değerlidir. Çünkü, dem bu demdir. Neden? Çünkü yarın da benim, bugün de benim de ondan... İşte insanda bu zevk yerleşmiş olmalıdır ki ona ilminin faydası dokunmuş olsun. İnsanın kendinden başka gidecek yeri olmadığına ve rabıta ettiği de kendisi olduğuna göre, bu bilinçle ahireti dünyaya, dünyayı ahirete götürmek gerekir.

Hepsini bir noktada toplamak ise işin zevkidir. Mevlâna "Hiçbir şeyden korkmam, sadece halkın dedikodusundan korkarım" buyurmaktadır. Bunun için ağzı sıkı tutup halkın dedikodusundan sakınmak gerekir.

Bu ilim çok kıymetlidir. Öyle olduğu için Kur'an'da *"Ayetlerimi ucuz fiata satmayın"* <5-44> denmektedir. Burada bahsi geçen paha; para, pul, mal, mülk gibi maddi değerler değil, insanın o ilme karşılık olarak ödeyebileceği en kıymetli varlığı, yani canıdır. Canını verenin canı alınır mı? Hayır, hattâ malı bile alınmaz.

Bu değeri, bazı tarikatlar müritlerine aşırı yük yükleyerek anlatmayı tercih etmişlerdir. Mürşitlerin de çoğunun ortalıkta dolaşmayıp kendilerini gizlemelerinin ve sadece değerini anlayabilecek olanlarla sohbet etmelerinin nedeni budur. Bu durumu anlatmak için Mevlâna Mesnevi'de, incinin semerciye verilmemesi gerektiğini, verildiği takdirde bir kuyumcu elinde yüzük, gerdanlık, küpe olup çok yüksek fiyata satılabilecek incinin, boncuk diye semere takılabileceğini yazmıştır.

İlmin bu değerinden dolayı eskiden müritlere bir iki anahtar verilip gerisi onlara bırakılırdı. Anlayışı yeterli olan veya anlayışını geliştirebilenler, o anahtarlarla gerekli kapıları açar ve hedefe ulaşırdı. Buna bir örnek olarak "Halk batınsa Hakk zâhir, Hakk batınsa halk zâhirdir. Bunların ikisinin vahdeti muhabbettir" denir ve bununla sohbete son verilir, izahını müridin düşünerek bulması istenirdi. Tabii, Hakk'ı bilmeyenin bunu çözmesi mümkün değildir.

Arif-i billâh olanlar,sohbet dinlerken anlatılanların hangi mertebeleri ilgilendirdiğini, duraklarının nereleri olduğunu bilirler. Bu duruma gelebilmek için sevgi şarttır ama tek başına yeterli değildir. Sevgiye bilginin de eklenmiş olması gerekir. Bilgisi olmayan arif olamaz.

Dinî ilim tahsil edenler de kâinat ilmi öğrenenler gibi bildiklerini kanıtlamak üzere imtihanlara tabi tutulurlar. Ancak bunların imtihanları nazarî değil, amelîdir ve öğrendiklerinin ne kadarını uyguladıklarına bakarak kararı Allah ve-

rir. Onun için öğrenilenler Allah için öğrenilecek, yapılanlar Allah için, hatasız yapılacaktır ki Allah bunları değerlendirip karşılığını versin.

İnsanın buraları anlayabilmek için etle kemikten, yani maddi âlemden uzaklaşarak mânâya ağırlık vermesi icap eder.

Dinî ilimler, öğretenle öğrenen arasındaki farkın kapanmasıyla tahsil edilmiş olur. İlmin sahibi Allah olduğu için Peygamber bu mesafeyi miraçla kapatmıştır. Saliklerse, ilmi mürşitlerinden öğrendikleri için mesafeyi sülûk ile kapatmaya çalışırlar. Bunun sonunda salik kendini bilir ve "Nefsini bilen Rabb'ini bilir"i tahakkuk ederse, mesele bitmiş olur. Böyleleri, nereye bakarlarsa baksınlar, kendini görüyor gibi olurlar. Buradaki "gibi" tabiri, *"Her neye kılsa nazar, ol gördüğü san kendisi"* mısrasındaki san, yani sankiye karşılıktır. Bu hususta "kendisidir" demek doğru değildir, çünkü zât görünmekten münezzehtir. Görünmek için sıfâta bürünmek, yani elbise giymek zorunluğu vardır. Görünen elbiseler de birbirinden farklıdır. İşte bu noktada iç ve dış gözler arasındaki fark ortaya çıkar. İç göz hepsini bir görüp kendinde toplarken, dış göz gördüklerini ayırmak, her birini ayrı görmek durumundadır. Çünkü her esmanın kendine has bir âlemi ve mertebesi vardır. İşte sık sık "Mertebelerin hakkını vermek mecburiyeti vardır" deyişimizin nedeni budur. Maalesef, insanlarda bir son, bir ahiret korkusu alıp yürümüştür. Halk arasında "Çorban güzelse helvanın kaderi düzgün gider" diye bir söz vardır. İnsan başkasından değil, sadece kendinden korkmalıdır. Çünkü, kötü bir iş yapıp kepaze olmak da vardır... Allah herkesi, böyle kötü durumlara düşmekten muhafaza etsin!..

EĞİTİMDE EĞİTMENLERİN ROLÜ

Konumuz dinsel eğitim olduğu için eğitmen dendiğinde akla gelen zâhirî ve bâtınî din eğitimi verenler, yani şeriat ulemaları ve mürşitler olacaktır.

İlim Allah'ın olduğuna göre her şeyi bilen tek varlık

O'dur. Hiç kimse "Ben her şeyi bilirim" diyemez, çünkü insan Allah'ın kendine bildirdiğinden daha fazlasını bilemez. "Ben biliyorum" diyen, benliğinin etkisinde kalmış ve kendine varlık vermeye başlamış olduğu için tevhidden düşer. Mir'at-ı Hüda ve Allah'ın habibi olan Peygamberimiz bile, her şey kendinden kendine cereyan ettiği halde, Allah'ın bildirmesini, yani vahiy gelmesini beklediğine ve hurma konusunda etrafındakilere "Siz bu âleme ait keyfiyetleri benden daha iyi bilirsiniz" dediğine göre, kim daha başka bir şey söyleme hakkına sahip olabilir?

Her insan, Allah'ın kendine verdiği kadarıyla bazı bilgilere sahip olabilir. Onun için herkes bildiğinin âlimi, bilmediğinin cahilidir. Bu duruma örnek olarak bir kimya hocasını ele alalım. Laboratuvara girip deney yapmasa ve deneylerinin neticesini görmese, kimya dersi verebilir mi? Onun, kimya dersi verebilecek hale gelmek için, tüm deneyleri yapıp öğrenmesi, yani nokta-yı kübra haline gelmiş olması gerekir ki, bildiklerini başkalarına öğretebilsin. Onun için

Nokta-yı kübra / Göremez a'mâ
Gizlidir zira / Gözlerden zâtı

denmiştir.

İnsanın şişmanlık ve zayıflığı, madde aleminde vücudunda toplanmış olan yağ miktarıyla, mânâda ise kafasındaki bilgisiyle belli olur. Manen ilmi çok olan şişman, az olan ise zayıf olarak nitelendirilir.

Dinî ilimlerin esası olan Kur'an Arapçadır. Ama muhtevasının derinliği dolayısıyla ana dili Arapça olanlar bile onu tam olarak anlayamamakta, pek çok yerini bilenlere sormak zorunda kalmaktadırlar. İşte eğiticilerin rolü de bu, yani bilmeyenlere imamlık etmektir.

Bu konuda yardım istendiği takdirde, pek çok zâhir ulemasının Kur'an'ın ve diğer yazılı eserlerin hakikatine vâkıf olmadıkları ortaya çıkar. Bâtın ilmini bilmedikleri için işin biraz derinine dalındığında sorulara cevap bulmakta zorlanır, doğru ve tatminkâr cevaplar veremezler. Sonuçta, kendi vehimlerini de işin içine kattıkları için soru sahiplerinin aklı-

nı iyice karıştırırlar. Örneğin, Harut ve Marut'un Babil'deki bir kulede başaşağı asılı olması, İskender-i Zülkarneyn'in karanlık bir yerde ab-ı hayat çeşmesini araması ve Hızır'ın onu bulup suyu içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi olayları izah ta zorlanırlar. Hele bir de "Bir taraftan kıyamet koptuğunda herkes, hattâ Azrail bile kanatlarını yayıp ölecek denirken, diğer taraftan nasıl olup da Hızır ölümsüz olabiliyor" şeklinde bir soru sorulsa, buna verecek hiçbir cevap bulamazlar. Böyle sorulara verecekleri cevaplar, sadece bu soruları soranların kafasını daha fazla karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Evvelce tenzih teşbih bahsinde anlattığımız çelişkilerini de, daha niceleri gibi, çelişkiler zincirine eklemek mümkündür. Böyle konularda daima çelişkiye düşmelerinin nedeni, sadece zâhirde (dışta) kalıp konuların içine nüfuz edememeleridir.

Bu nedenle, zâhir uleması rumuzlarla ifade edilen mânâları anlamaya çalışmaktansa, onları aynen kabul etmeyi ve ettirmeyi benimsemiştir. Nitekim Mızraklı İlmühal'de, namaz bahsinde "Kendini kıldan ince, kılıçtan keskin olan sırat köprüsünün üzerinde duruyormuş gibi hissedeceksin. Sağ tarafında cennet, sol tarafında cehennem, aşağısı Gayya Kuyusu olacaktır. Önündeki kızgın saca secde edeceksin" şeklindeki sözleri olduğu gibi kabul ederler. Bunları okuyan bir insan, nasıl kıldan ince, kılıçtan keskin sırat köprüsü üzerinde dengeyi bulup önündeki kızgın saca başını koyacağını düşünürken, huzurla namaz kılabilir mi?

Halbuki bunların hepsi birer rumuzdur. Bir şiirimizde bu rumuzlara işaretle

Güneş zeval bulunca namaz neden kılınmaz
Bayram ayı doğunca oruç neden tutulmaz

dedikten sonra

Bu bir ilâhi sırdır, açıklara açıktır
Hidayet olmayınca akıl ile bulunmaz

demek suretiyle rumuzlara işaret etmiş ve

Tuzlaya kedi düşse, her yerini tuz örtse
Tuzla temiz denildi, pis değildir, atılmaz

Amma kediden bir kıl kalır ise taşrada
Pis denildi tuzlaya, tuzu yenip yutulmaz

diye devam ederek, rumuzu rumuzla açıklamayı sürdürmüştüm. Bu şiirle, tuz kediyi örter ve kedi görülmezse tuzla temiz denerek tuzunun yenilebileceğini ama kediden dışarda bir kıl kalırsa o tuzlanın pis sayılacağını ve tuzunun yenmeyeceğini ifade etmiştim. Bu anlatımım da bir rumuzdu. Şiirin devamında

Bu söylenen muamma değil, şer'î sözlerdir
Acep buradaki hikmet nedir diye sorulmaz
Hallederim sanma sen bu rumuz-u şer'îyi
Akıl çomağı ile karışan su durulmaz
Bilenlere aşk olsun, kalbi nur ile dolsun
Selâm olsun Faniyâ Hakk'ı bilen yorulmaz

mısralarıyla, şer'i sözlerin çoğunun rumuzlu olduğunu ve bunların doğru anlaşılabilmesi için de, rumuzların çözülmesi gerektiğni anlatmak istemiştim.

Şimdi bu rumuzlu ifadeyi bir de bâtın ilmini bilenler açısından ele alalım.

Burada anlatılmak istenen, tamamen tuzla örtülmüş olan kedinin hiçbir yeri, bir kılı dahi görülmediği takdirde, o tuzlanın kabul görüp tuzunun kullanılabileceği ama tek kılı dahi görülse kullanılamayacağı hususudur. Burada bahsedilen kedi biziz. Eğer bizde zerre kadar benlik kalırsa tuzlamız kirlidir ve tuzumuzdan istifade edilemez, yani tuzumuz yenmez. Başka bir deyimle ilâhi âleme kabul edilmeyiz demektir. Nitekim gusul abdestinin şartları arasında bir kıl kökünün dahi kuru kalmaması, vücudun her noktasının suyla temas etmiş olması şartı vardır. Aksi halde kişi cünupluktan kurtulamayacaktır. Bu durumdaki kimse harim-i ismete kabul edilemez, çünkü pistir. İşte buradaki kıl dibi meselesi de tuzladaki kıl gibi bir rumuzdan ibarettir. Esası iç âleme aittir ve ilâhi âlemdeki gerçek varlığı kendimize mal edip etmemizle ilgilidir. Varlığı "benim" diye kendine mal edenin benlik kılı, onda hala pislik kaldığını gösterir ki, pis olan, harim-i ismete kabul edilmez, dışarıda kalmaya mahkûmdur.

Çünkü, kâinatta ilâhi varlıktan başka bir şey yoktur, nereye dönülürse dönülsün, O'nunla karşılaşılır. İşte *"Nereye bakarsanız Allah'ın yüzüdür"* <2-115>, *"O mülkü elinde bulunduran ne mübarektir"* <67-1>, *"Semalar ve arz Allah'ı tesbih etmektedir"* <57-1> ayetlerinin hepsi bu gerçeği ifade etmektedir.

Abdest meselesindeki temizlik dış âlemle ilgili olduğu için kiri suyla temizlenir. Ama iç âleme dönüldüğünde, iş değişir. Çünkü iç âlemin temizliği su ile değil, aşk ateşiyle yapılır. Bu aşkın tezahürü, insanın yanıp aşkının etkisiyle gözyaşı dökmesidir. Bir ilâhide

Gece gündüz ağladım çok zâr ü zâr
Gördü gözüm oldum artık bahtiyar

denilirken bu anlatılmak istenmişti.

Zâhir ulemasının çoğuna "Lâ ilâhe illallah" nedir diye sorulsa, hepsi "Allah'tan başka ilâh yoktur, demektir" diye cevap verecektir. Ama "Sen bunun içinde yaşadın mı, 'Muhammeden resûlullah'ın ne olduğunu biliyor musun" diye sorulduğunda, verecekleri cevap yoktur. Çünkü onlar taklitte kalmış ve anlatılanları yaşama geçirememişlerdir.

Bu kavramların içinde yaşayanlar mertebeleri idrak etmiş olanlardır ki, böyleleri yüz yaşına da gelmiş olsalar kendilerini otuz beş yaşın dinçliğinde hissederler. Önemli olan da bu zevke erebilmek ve bu zevkin doruğunda yaşayabilmektir.

Allah'ın ilminde hiçbir zaman tedenni (iniş) yok, daimi bir terakki (yükseliş) vardır. Böyle olduğunu, her olay göstermektedir. Geçenlerde televizyonda bir gazeteci, bir çocukla konuşuyordu. Çocuğun söyledikleri bir büyük adamın, yani erişkinin sözlerinden farklı değildi. Çocuk adeta büyümüş de küçülmüş gibiydi. Bu da gösteriyor ki, zamane çocuklarında bile eski devirlerdeki çocuklara göre bir gelişme vardır. Hal böyleyken bugünkü din ulemamız on dört asır önce yaşamış raviyyan-ı ahbar, nakilân-ı âsar, muhaddisân-ı rûzigâr şöyle demiş, İbn-i Abbas ve Hüneyre böyle demiş, şu şunu rivayet etmiş, bu bunu böyle anlatmış diyerek dini ilimleri öğretme-

ye çalışıyor. Halbuki bugün, artık geçmişin bizleri kurtarmayacağını, şimdiki zamanın bilgileriyle donanıp ne getireceğini bilmediğimiz istikbale hazırlanmamız gerektiğini anlamış olmamız gerekmektedir. Bunun için de bir masal olan maziyle günümüzü heba etmemeli

Yâd-ı mazi bahşeder hayf-ı âlem-i keder
Olma meşgul-i kader dem bu demdir, dem bu dem

beytini anlayıp "dem bu demdir" diyerek, bu sözün hakkını vermeye çalışmalıyız.

İnsan nasıl daima daha üst dereceleri ümit eder, gözü yüksekte olursa, bu konuda da öyle olmalı ve her zaman istikbali düşünüp *"Dünya ahiretin ziraat (kazanç) yeridir"* hadisinin gereğini yerine getirmeye çalışmalıdır. Çünkü bugünkü ilmî gelişimimiz, ahiret yaşamımızın bir parçasını oluşturacaktır. Düşünen bir insan, bebekliğine geri dönemeyişini bile daima ileri bakmak gerektiğine bir delil olarak görüp hareketini düzeltebilirken, maalesef, günümüzde bir geri dönüş hevesi hüküm sürmektedir ki, bunu anlamak mümkün değildir.

İnsanın bilmeden yaptığı hataları Allah affeder ama bilerek yaptıklarını affedip etmemek O'nun takdirine kalmıştır. "Cehennemin kapısını âlimler açacaktır" sözü de buradan gelmektedir. Çünkü âlim, Allah tarafından aydınlatılmış kişidir ve karanlıkta kalmış bir cahil gibi davranmaya hakkı yoktur. Zaten müslümanlıktan ve tevhidden gaye de insanların aydınlanmasıdır. Geri kalan kurallar erkân ve eşkâlden ibarettir. O erkân ve eşkâlin amacı ise, burada anlatılanları insanlara öğretip benimsetmek ve bilerek hareket etmelerini sağlamaktır. Onun için bu erkân ve eşkâli de lüzumsuz olarak nitelendirmemek lazımdır.

Sıfâtı genel olarak anlatırken, bazı renklerin bazı vasıfları sembolize ettiğinden bahsetmiş, bu arada siyahın da kemâlâtın remzi olduğunu söylemiştik. Bunun nedeni, gece olup karanlık çöktüğünde gölgenin kaybolmasıdır. Bu nedenle geceye de "nur-u esved" denir. Kemâlât-ı ilâhiye son geceye yetiştiği için onun nurunun şiddetinden her taraf zindan

kesilir. Nokta-yı süveydanın, Kâbe'nin örtüsünün, öğreticilik vasfı verilmiş şeyhlerin sarıklarının siyah olmasının nedeni budur. Siyah, kemâl noktasını temsil ettiği için o kişinin, en büyük örtücü, settarüluyub, gaffarüzzünub mertebelerini kazandığını anlatır. Tıpkı gecenin de ayıpları örtüşü gibi... Tabii, bu gecenin enfüste ve âfakta hangi gece olduğunu da düşünmek gerekir...

İlim açısından, bilgisi fazla olan insan yükselir. Bu yükselişe "evc" veya "miraç" denir. Yükselip evce ulaşanlar tekrar aşağı inip şeyh-i mercu olur ve bu kez bildiklerini başkalarına öğreterek onların da yükselmesini sağlarlar. Yükselip inene "mürşit", onun yardımıyla yükselenlere de "mürit" denir. Burada bir şey daha vardır. Nasıl namaz kılmak için tüm duaları bilmek gerekmiyor ve imama, yani bilene tabi olmak kâfi geliyorsa, tasavvufi ilimler konusunda da aynı kural geçerlidir. Kendi bildiğinden daha fazlasını isteyen veya ilimden daha fazla yararlanmak isteyenler, bilen birinin bildiklerinden istifade edebilmek için ona tabi olurlarsa, meseleyi halledip isteklerine kavuşurlar.

İnsan hiçbir zaman ilmiyle mağrur olmamalıdır. Şeytan çok akıllı olduğu için meleklerin hocasıydı ama sonunda gururu nedeniyle matrud (kovulmuş) oldu. Allah insanı bu duruma düşmekten korusun!..

Bir kitabı okurken, o kitapta yazılanların hepsini bilmek mümkün değildir. Çünkü yazan, vücudun o bölgelerini dolaştığı halde, okuyan dolaşmamış olabilir. Yazılanları tamamen bilenler, oraları yazar gibi dolaşmış olanlardır ki, o zaman da kitabı okumaya gerek kalmaz. Çünkü, bilinen şeylerin tekrar okunması veya gezilen yerlerin tekrar gezilmesi insana zevk vermez.

Bilgi veya ilim sıfattır. Mürşitler arasında da sıfat yönünden bazı farklılıklar vardır ama iş zâta geldiğinde, aradaki fark ortadan kalkar. Çünkü zâtta bir şey olmadığını ve orada çöpçü ile vali arasında fark bulunmadığını evvelce anlatmıştık. Aradaki uçurumu ortaya çıkaran fark, sıfat, yani bilgi yönündendir.

İnsanlardaki kemâlâtı farklı kılan, herkesin ilimden aldığı nasiptir. Kemâlât mertebesi kul açısından acziyet mertebesidir. Çünkü, kul ne kadar çok şey bilirse, kendi bildiklerinin Allah'ın bilgisi yanındaki azlığını o kadar daha iyi anlar ve anlayışı oranında da acziyete düşer. Zira, vaktiyle bilirim zannettiklerinin, gerçek bilenin yanında ne kadar az olduğunu idrak edip "Ben bilirim demekle ne kadar hata yapmışım" diye yandığı yer, onun için kemâlât, aynı zamanda da acziyet mertebesi olur.

İnsan ne kadar bilgili ve kâmil olursa olsun, Allah'tan daha bilgili olamaz. Çünkü kulun bildikleri, kedisine Allah tarafından verilmektedir. Allah verdiklerini bir an alıverse, kulda hiçbir şeyin olmadığı ortaya çıkıverir ve kul tek kelime bile edemez olur. Bu durumdakilere halk arasında "erken bunadı" deniyor. İnsanın bu bilince ulaşması acziyeti doğurur. O nedenle acziyetteki fazlalık, kişinin kemâlâtındaki fazlalığın göstergesidir ve bu durum ehl-i marifete has bir özelliktir.

Her insan kemâli kadar kâmildir. Kemâl sıfatla kaim olduğundan, insan ne kadar sıfatla muttasıf (donanmış) olursa, onun kemâli de o kadar yüksek olur. Kimse Allah olamaz. Hazret-i Peygamber bile gayın, yani 1000 sahibi olduğu halde "Ben Allah'ım" dememiş, *"Beni gören O'nu gördü"* demiştir. Peygamber böyle söyledikten sonra, hiç kimse "Ben O'yum" diyemez, çünkü yiyip içen Allah olmaz.

Bilmeden veya bilerek "Ben oldum" havasına girenler ve karşısındakilere secde ettirenler vardır. Bilerek secde edenler, sen benden daha büyüksün demek için secde etmekte tereddüt etmezler. Böyle secdeye "secde-i taat" veya "secde-i mütavaat" denir. Bilmeyenlerin yaptığı ise bir taklitten ibarettir.

İlm-i ledün konuşan hiçbir veli celalî sözlerle insanları korkutma yoluna gitmez. Çünkü onda merhamet esması hakimdir. Böyle olunca da kimseyi cehenneme sokmaya kalkmaz.

Ledün ilmi ve bu ilme vâkıf olanlar hakkındaki bir hadis-

te Peygamberimiz *"Öyle ilim var ki, gizlenmiş mücevherat gibidir. Onu ancak marifet ehli olanlar bilirler. Bu ilimden konuştukları vakit, Allah'tan gafil olan kimseler anlayamazlar. Bu yüzden Allahü teâlâ'nın kendi fazlından ilim ihsan ettiği âlimleri sakın küçük görüp tahkir etmeyin. Çünkü aziz ve celil olan Allah onlara ilmi verirken tahkir etmemiştir"* buyurmaktadır. Bir başka hadiste ise *"İlim ikidir. Biri lisonda olup Allah'ü teâlâ'nın kulları üzerine hüccetidir. Bir de kalpte olanı vardır ve esas amaca ulaşmak için faydalı olan budur"* demektedir.

Hepimiz görünüşte birer insan olduğumuz halde, siz bana bildiklerim ve size anlattıklarım dolayısıyla saygı gösteriyorsunuz. Bu bilgiler ve sözler benim değil, benim içimden söyleyenindir. Bu ilimde herkes, alâ meratibihim, nasibi kadarını almış olduğu için, her mürşit aynı derecede bilgi sahibi olamaz. Benim her zaman "Ben Efendim'in ayağının tozu bile olamam" deyişimin nedeni budur. Allah, bana da bir şeyler vermiştir ve bu size anlattıklarım O'nun verdikleridir. Onun için sizin gösterdiğiniz hürmet de bana değil, O'nadır.

Hürmet, harim-i ismete girme çabasıdır. Bu kelime de haram, mahrum, harem gibi aynı kökten doğmuş kelimelerden biridir.

İLİM ÖĞRENMEKTEN GAYE NEDİR?

İlmin amacı, Allah'ı bilmek, Allah'a yaklaşmaktır, Allah olmak değil... Zaten, Allah da Allah'lığını kimseye vermez.

İlim, Allah'a yaklaşma yollarından biridir. Bu yola ilmin vereceği zevkle girilir. İnsan ne kadar çok bilirse bilsin, bildiklerinin zevkine varamıyorsa, o bilginin hiçbir faydası yoktur. Önemli olan gönül temizliği ve o temiz gönülde ilmin vereceği ferahlığı bulabilmektir.

İlim tahsille elde edilir. Tahsilden amaç, kuru kuruya laf ezberlemek değil, o ilimle amel etmek, yani öğrenilenleri uygulamaktır. Amelden amaçsa, cennette yaşamak, yani zevki bulmak ve bu zevkle hayatı idame ettirmektir. Bunu başarabilenler, hangi yaşta olurlarsa olsunlar, kendilerini otuz

beş yaşın gençliğinde hissederler. *"İman edip iyi amel işleyenleri, altından ırmaklar akan cennete sokacağız ve onlar ebediyen orada kalacaklardır"* <4-57> ayetinin bir anlamı da budur.

Zevki bulamayan bir insanın ilminin artması, onu Nuh Tufanı'na yakalanmış bir ferde veya sırtındaki yükü artırılmış hamala benzetir. O yük hiçbir işe yaramaz, bir süre sonra da unutulur, gider. Bu nedenle, her şeyin fazlası zararlı olduğu gibi, ilmin de fazlası zararlıdır. İnsan kendine yararlı olacak kadarını öğrenmeli ve ondan tam anlamıyla istifade ederek yaşamalıdır. Çok fazla şey öğrenip öğrendiklerinden istifade edememek, lüzumsuz hamallıktan başka bir şey değildir.

İlim bir sudur. Bu su çoğalıp bir deniz haline gelir ve insanı kaldırırsa, kendinden bekleneni vermiş olur. Aksi halde kişiyi boğar ki bu duruma "İlim tufanında boğulma" denir. Suyun bir insanı kaldırabilmesi için insanın ne yapması gerektiğini biliyoruz...

Zevk deyince çok kimse bunu gülmek, kahkaha atmak zanneder. Zevk bu değildir. İlmin verdiği zevk, adeta sarhoşluk gibidir. Sarhoşluğu veren, içilen mânâ içkisidir. Bu içkinin suyunun suyunun suyu, hassa olarak üzüme verilmiş olduğu içindir ki, ondan elde edilen şarap insanları sarhoş edebilmektedir. İlim ve sohbet şarabı ise kanılmayan, doyulmayan bir şaraptır. İnsanları cennette yaşatır. Bu zevke ulaşıldığında cennetin ne olduğu görülür ve anlaşılır.

Zevk insanın içindedir. İnsanın yüzüne yansır ve onda bir tebessüm yaratırsa, amaca ulaşılmış olur. Gerisi laftır. O zevk ve huzuru bulan insanda bir daha kararma olmaz, çünkü orası huzur bölgesidir ve orada gece yoktur.

Herkes ilim sahibi olmak ister ama ancak nasibi kadarını alabilir. Bu zâhirî ilimler için de böyledir, bâtınî ilimler için de... İnsan, amacına ulaştıktan sonra iyilik etmeyi şiar edinmelidir. Tüm ilimler insanlara faydalı olmak ve onları hem dünyada, hem de ahirette mutlu etmek için vardır. İnsana kötülük etmek için çıkmış bir ilim yoktur. Kötülük

amacıyla kullanılıyorsa, o ilmin değil, insanların suçudur. Tıpkı evvelce verdiğimiz bıçak misalindeki gibi...

İlim, hayatın intizama sokulmasını ve o hayattan zevk alınmasını sağlayan bir alettir. İnsan bu aleti güzel kullanırsa ondan yararlanır. Bu da öğrenilenleri yaşama geçirmek, yani bizzat yaşamak demektir. İnsanın gelişmişliğinin göstergesi, sadece bazı şeyleri öğrenmiş olması değil, o öğrendiklerini uyguluyor olmasıdır. Bunu yapamayanlar, bir alet almış ama onu kullanamamış olurlar.

Bir işi yaparken bilerek, hakkıyla ve her şeyi yerli yerine koyarak yapmak gerekir. Bunun için de o işi iyi bilmek, yani o iş konusunda ilim sahibi olmak icap eder. Bir duvar örerken bile iki sıra tuğla dizip bir şâkül tutarlar ki, duvar doğru yükselsin... Eğer iş bu bilinçle yapılmazsa, o zaman netice alınamaz ve yapana "Sen bu işi bilmiyorsun" derler.

Bazı insanlarda ilim vardır ama onu kullanmasını bilmezler. Örneğin, tasavvufi bilgilerini kalkıp kahvede, oyun oynayanlara anlatmaya çalışırlar. Tabii bu durum yadırgandığı gibi, kimse dinlemeyeceği için o anlattıkları da boşa harcanmış, ucuz fiata satılmış olur. Onun için her şeyi yerli yerince yapmak gerekir.

Gerçek ilim yaşanarak öğrenilir ve yaşatarak öğretilir. Yaşanmadıktan sonra hiçbir işe yaramaz. Tıpkı pek çok sıkıntı çekip bir fakülte diploması alan insanın, o işi yapması ve o diplomadan istifade edememesi gibi...

İlmi yaşatacak olan Allah'tır. İnsanın, hayatta karşılaştıklarını bu ilmin ışığında değerlendirip öğrendiklerini uygulamasına "tahakkuk" denir. Tahsilden gaye budur.

Bilgi edinip ilim sahibi olmanın bir diğer amacı da ortaya bir eser çıkarabilmektir. Eser verilmedikten sonra o ilmin hiçbir kıymeti kalmaz. Peygamberimize gelen eser Kur'an'dır. Musa'ya gelense Tevrattır. Eğer o eserler olmasaydı, bu dinlere mensup toplumlar, binlerce seneden beri bir arada kalabilirler miydi?

İlim, insanın kafasının içini geliştirip güzelleştirebilmesi için gereklidir. Bu hususta Peygamberimiz *"İki günü aynı*

olan insan hüsrandadır" buyurmuştur. Bu "Her gün bir kelime olsun öğrenip dağarcığınıza katın" demektir. İnsan her gün güzel bir cümle, güzel bir kelime, hattâ bir harf bile öğrense, ahiret çeyizine bir katkı sağlamış olur. Çünkü ahiret, ileride de göreceğimiz gibi, insanın düşünceleridir ve kişi bu âlemde de o düşüncelerle yaşar, orada da onlarla yaşayacaktır.

Bir ağacın gelişip meyve verebilmesi, yani dikiliş amacını gerçekleştirebilmesi için, nasıl o ağacı gereği gibi sulamak icap ederse, insanın da gelişip insan olarak kendinden beklenen verebilmesi için her gün bir şeyler öğrenmesi gerekir. Nasıl her gün dibine tuzlu su dökülen ağaç kurumaya mahkûmsa, her gün zararlı bazı şeylerle meşgul olan insan da körelmeye mahkûmdur. İşte yukarıdaki hadisin anlatmak istediği şey budur. Bir insan, bedensel gelişimi ve hayatının idamesi için her gün bir şeyler yemek zorunda olduğu gibi, ruhsal gelişimi ve manevi hayatının idamesi için de her gün bir şeyler öğrenmek zorundadır. Bu öğrendiklerini, mertebelere uygun olarak anlamalıdır.

İlim, kendisine gerçekten sahip olanı alem (bayrak, flama) sahibi yapar. Çünkü, bilgi sahibi olan bayrağını açar ve o bayrak altında toplananlarla birlikte, onların da sorumluluğunu üstlenmiş olarak, Liva-ül Hamd diye bilinen, Peygamberimizin bayrağının altına doğru yola çıkar. Sonuçta da tüm alemler (bayraklar) o Liva-ül Hamd'in altında toplanır.

Bayrak sahibi olabilmek kolay iş değildir. Bunun için çalışmak, çok çalışmak icap eder. Çalışmak, insana ilimde meleke kazandırır. İlimde meleke kazanılınca da insan kendisi aradan çıkar ve böylece *"İlimde rüsuh sahibi"* <3-7> olur. Bu durumda kendisi ilim halini aldığı için, işini düşünmeden yapar hale gelir. İlâhi ilme sahip olanların ilmi şeytani olamayacağı için o ilim kişinin huylarını da düzeltecektir. "İlim mi efdal (üstün), amel mi efdal" diye sorulduğunda "İlim efdaldir" diye cevap vermek gerekir. Çünkü ilimsiz amel, ancak Allah isterse iyi sonuç verir. İlim sahibinin ameli, bilinçli ve güzel olur. Eğer ilim sahibi kişi bilinçli olarak şeytanlık tara-

fına giderse, o zaman şer doğar.

İlimde rüsuh peyda etmek, nereden açılırsa açılsın, sonunu Allah'a dayandıracak kadar o konuyu şüphesiz bilmek, yani her zerreyi miraç ettirip tekrar eski durumuna getirecek kadar o mevzua hakim olmak demektir. Örneğin, bir çiçeği miracını yapacak kadar bilmek, çiçek lafı açıldığında, o çiçeği tohumdan ele alıp tekrar tohum haline getirebilmek demektir.

İlimde rüsuh sahibi olabilmek, maddeden uzaklaşıp mânâya ağırlık vermekle mümkündür.

Mânâya geçebilmek, ilmi nazarî olarak öğrenmek kadar kolay değildir. Bu ilim insana o kadar kolay verilmez. Zahmetsiz rahmet olmayacağını bilmek lazımdır. Allah, bir kere kulunu istediği şekle sokup onun üzerine mührünü bastı mı, ondan sonra serbest bırakır.

"İlim maluma tabidir" diye bir söz vardır. Malum olan ya iyidir veya kötüdür. Malum, meydana çıkmış şey demektir. Meydana çıkan iyi ise mesele yoktur ama kötü ise o zaman bazı ihtimaller ortaya çıkar. Farzedelim ki saatinizi tamire verdiniz ve tamir oldu diye aldınız. Aldığınız saat çalışmıyorsa üç ihtimal vardır, ya saatçi bilgisizdir, ya kasten iyi tamir etmemiştir veya yanlışlıkla tamir edilmiş saatler arasına karıştığı için tamir edildi zannıyla size vermiştir. Allah, yanlışlık olmuşsa affeder, ama kasıt varsa affetmez, mutlaka cezalandırır. Çünkü insanlık, yapılan işin hakkıyla yapılmasını gerektirir. İnsan kibar, edip, nazik ve yaptığı işi hakkıyla yapan bir kişiyse, Allah'tan yaptığının mükâfatını görür. Dua edilirken "Allah daima ilmiyle âmil etsin" denmelidir. Bu duanın kabul görebilmesi için kişinin samimi olması lazımdır. Onun için bir insanın birkaç şey öğrenip millet beni görsün diye camiye koşması doğru değildir. Buna ibadet etmek değil, gösteriş yapmak denir. Maalesef, günümüzde her şey gösteriş için yapılmaktadır.

İnsan bir işi veya sanatı hakkıyla yapar hale gelebilmek için öğrenmelidir, gösteriş yapmak için değil... Bir öğretmen bildiklerini öğretebilmek, bir marangoz yapabileceğinin en

iyisini verebilmek, bir müzisyen eseri en iyi şekilde icra edebilmek için o işi öğrenmelidir. Gerçi, netice olarak bunlar da bir nevi gösteriştir ama başkalarına faydalı olan, samimi gösterişlerdir.

O halde gösteriş de iki türlüdür. Birincisi faydalı gösteriştir ve öğretmenin iyi öğrenci yetiştirmesi veya bir sanatkârın sanatını en iyi şekilde icra etmesi bu gruptadır. Bunlara karşılık bir de kimseye faydası olmayan, sırf görsünler diye yapılan işler vardır ki, bunların başında da konumuzla ilişkisi dolayısıyla, merasimle abdest alıp namaz kılmak yahut sırtta cübbe, kafada sarık ve bir karış sakalla ortada dolaşmak gelir...

İnsanın insanlığı, bilgisiyle ölçülür. Böyle olduğu Kur'an'da da *"Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu"* <39-9> ayetiyle belirtilmiştir. Lakin bilgi, ahlaka dayanmazsa hiçbir işe yaramaz. Bilgi sahibi olmak yeterli olmamakta, bu bilginin sevgiyle kaynaşmış olması da gerekmektedir. Bilgisiz sevgi de fazla bir işe yaramaz. İkisi birlikte olduğu takdirdeyse, değerine paha biçilmez. Ama bunlar da nasip meselesidir.

İlim, gönlü nurlandıran, aydınlatan, fakat herkese nasip olmayan bir nurdur. Bir ilâhide

Konmaz bu devlet her kul başına
Herkes sunamaz tevhid aşına

diyerek bu gerçeği ima etmiş ve bu nurun milyonda bir insana nasip olduğunu anlatmaya çalışmıştım.

Zuhur âleminde yetmiş iki millete ders verecek yetenekte hocalar vardır ama iş gönül âlemine geldiğinde bunların çoğunun gönüllerinin karanlık olduğu görülür.

Gel kendini bil geçmeden ömrün bu fenâdan
Bir mürşide bağlan haber al zevk-i bekâdan
Rüzgâr gibi geçmekte günün gafleti terk et
Gir mekteb-i irfana oku ilmi Huda'dan
Dünyada hezar fende baş olsan sana derler
Her şeyi bilir kendini bilmez cühelâdan

demekle, insanın dünyada binlerce ilim öğrenip hepsinde baş olması halinde bile kendini bilmediği takdirde, gönlü aydın-

lanmamış olacağı için cahil sayılacağını anlatmaya çalışmıştım. Bu şiirdeki "Oku ilmi Huda'dan" bölümü, istenirse "İlmi Huda'dan" şeklinde de algılanabilir. Burada ilim olarak kastedilen aydınlık kaynağı veya nur, "Nefsini bilen rabbini bilir"le anlatılan kendini bilme olayıdır. Bu ifade tersinden de söylense, yani "Rabb'ini bilen nefsini bilir" de dense aynı kapıya çıkar. Şiir

Girdaba düşen kurtaramaz kendini asla
Kâmil çıkarır hufre-i girdab-i belâdan

diye devam eder. Bu beyitteki girdap dünya âlemidir. İnsan bu belâlı girdaptan ancak kendini kurtarmış bir kimsenin yardımıyla kurtulabilir ki, bu da insan-ı kâmildir. Kurtuluş ancak gönül âlemine girmekle, tevhidle ve tatlılıkla mümkündür. Yoksa, insan bu dünya âleminin girdabına bir kere kapıldı mı, adeta tefeciye borçlanmış gibi olur ve nasıl onun faizinden, hattâ faizinin faizinden kurtulmakta çok zorluk çekerse, bu girdaptan kurtulmakta da aynı derecede zorlanır. Bu durum da

Alâyiş-i beyhudeye aldanma tuzaktır
Allah'ı seven geçmelidir hubb-i sivadan

denerek ifade edilmiştir. Burada siva, bekâsı olmayan, ölüp yok olan şey demektir. Şiirin bundan sonraki bölümlerinde

Zan ehli tapar vehm ile mec'ul ilâha
Hakk'ı tanıyan dem vuramaz çun ü çeradan
Tut her sözünü aşk ile sen mürşid-i pakin
Tab'ın yok olur zulmeti ol nur-u ziyadan

denmektedir. Bu ilk beyitte Allah keyfiyeti açıklanmıştır. Mec'ul ilâh, kişinin kendi zihninde yaratıp taptığı ilâhtır ve gerçek Allah ile ilgisi yoktur. Gerçek Allah'ı tanıyanların, dedikodu ile ilişkisini keseceği, bir alttaki mısrada belirtilmiştir. Son beyitte ise bir mürşide bağlanıp mürşidinin sözünü tutanların yavaş yavaş karanlıktan sıyrılacağı anlatılmıştır. Çünkü kullar kendi irade-i cüz'iyeleriyle ileri geri laflar ederlerse, bunların gerçek olma şansı yoktur. Allah'tan ihsan ulaşmazsa, insan hiçbir zaman doğru yolu bulamaz. Bulsa bile o yolda ilerlemeye gücü yetmez. *"Azamet sahibi yüce Al-*

lah'tan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur" sözüyle kuvvet ve kudretin Allah'tan verildiğinin hatırlatılması bu nedenledir. Allah o gücü insana vermezse, insan ne yapabilir?

Halk arasında "Aman diyeni kılıç kesmez" diye bir söz vardır. Bu sözle anlatılmak istenen bizim yukarıda anlattıklarımızdır. Allah, "Aman" dileyen kuluna mutlaka ikramda bulunur. O kişinin, kafasındaki kötü düşünceleri iyi düşüncelerle değiştirmesinde ve bazı beceremeyeceği şeyleri yapmasında kolaylık verir. Çünkü kuvvet ve kudret O'nundur.

İnsan, önce kendinden sorumlu olduğunu ve bu nedenle her konuda bilgisini artırması gerektiğini bilmelidir. Tabii, bu bilgilerden de işe yarayacak olanlar tercih edilmelidir. Bu konuyla ilgili bir hikâye vardır.

Bir hoca Üsküdar'dan kayığa binmiş ve kayıkçıya kendisini Beşiktaş'a götürmesini söylemiş. Biraz açıldıktan sonra kendini göstermek ve bilemediği takdirde kayıkçıyı aşağılamak için ona "Sen ilm-i nahiv biliyor musun" diye sormuş. Kayıkçı bilmediğini söyleyince de "Yazık, ömrünün yarısı gitti" demiş. Sahilden biraz daha açılıp denizin ortasına geldiklerinde, bir fırtına ile deniz çalkalanmaya başlamaz mı... Bu kez kayıkçı hocaya "Hocam sen yüzme biliyor musun" diye sormuş. Hoca bilmediğini söyleyince de kayıkçı lafı gediğine koyup "Öyleyse hocam, senin ömrünün tümü gitti" deyivermiş.

Onun için insan önceliği işine yarayabilecek şeylere vermeli ve ilm-i nahvi değil, ilm-i mahvı öğrenmelidir. Halk arasında

İnsan bir gemi / Akıl yelkeni
Fikir dümeni / Kullan gemini / Göreyim seni

diye bir söz vardır. Bu söz gereği, insan aklını kullanıp Allah'a teslim olursa, Allah'ın sevdiklerine olan lütuflarına kavuşur. Eğer kişi ilm-i mahvı bilir ve kendini O'nun iradesine terk ediverirse her şey düzelir. Denizde bile öyle değil midir? İnsan kendini bırakırsa deniz onu mutlaka kaldırır. Ama inatla çırpınır ve denize karşı koymağa kalkarsa batmaktan kurtulamaz.

"Çocuklarınıza yazı yazmayı, yüzmeyi ve ok atmayı öğretiniz" diye bir hadis vardır ki bu, öğrenmedeki öncelikleri tanımlaması bakımından anlattıklarımıza bir örnek teşkil eder.

İnsanlar çocuk yaşlarında daha kolay öğrenebildikleri için imkân olduğu takdirde okullarda ve askerlikte bazı lüzumsuz bilgiler veya aşırı talimler yerine, onlara hayatları boyunca işe yarayabilecek şeyleri öğretmekte fayda vardır.

En kötü şey cehalettir. Cehalet, insanı açgözlü ve hırslı yapar.

Bizi mahveden cehalettir. Cehalet, karanlık demektir. Ancak karanlık deyip de geçmemek lazımdır, zira güneş, yani nur da o karanlıktan doğmaktadır. Allah da bunu *"Karanlıktan nur çıkartır"* <5-16> ayetiyle anlatmıştır.

Burada karanlıktan kastedilen, ruhsuz bir adem (yokluk) deryasından ibaret olan kâinattır. Allah, bu ayetle bizlere bu adem deryasından, nur olan Âdem'i, yani insanı yarattığını anlatmaktadır. Önce kâinat, yani insanın rızkı yaratılmış, sonra da o nur olan insan halk edilmiştir. Bu da son yaratılıştır. İlk yaratılış da insandır ama o, esas insandır ve onun yaratıldığı zaman, daha kâinattan eser bile yoktur. Bu konuya ileride çok daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

İNSAN İÇİN İLMİN ÖNEMİ

Dini bilgiler insanın kendini ve nereden gelip nereye gittiğini bilmesi, yani Allah'ı öğrenmesi için gereklidir. Bu dünyaya cahil olarak gelenler hiçbir şey öğrenmeden geldikleri yere dönebilirler ama Allah, gelirken bilmesek bile burada öğrenip öyle gitmemizi istemekte ve bunun için uğraşıp çalışmamızı tavsiye etmektedir. Bu tavsiyeyi ters anlayanlar, işi yatıp kalkmakla yapacaklarını zannedip bedenlerini sıkıntıya sokmaktadırlar. Allah, böyle yapanlar olacağını bildiğinden *"Dini inkâr edenleri gördün mü"* <107-1> ve *"Vay o yalandan namaz kılanların haline"* <107-4> ayetleriyle kullarını uyarmakta ve bize, bu âleme okuyup öğrenmek için geldiğimizi hatırlatmaktadır.

Öyle olmasaydı ilk gelen ayet *"Oku"* <96-1> olmazdı. Bu emre uymayanlar cahil veya çocuk mesabesinde kalıp olduğu yerde saymaya, başka bir tabirle, maymun gibi taklitçilik yapmaya mahkûmdurlar. Böylelerinin safiyeti de yoksa, o zaman, bilmeden taklitçilik yaptıkları için tam maymun sayılırlar. Okunan metinlerin ne demek olduğunu anlamadan tekrarlamak ise papağanlıktır. Bu durumda olanlar için Fuzuli,

Çeşm-i insaf gibi kâmile mizan olamaz
Kişi noksanını bilmek gibi irfan olamaz
Eylesen tûtiye talim-i edâ-yı kelimat
Sözü insan olur amma özü insan olamaz

demektedir. Kulaklarının duymuş olması bile psikolojik bir rahatlık sağladığı için insanda "Kur'an okuyup ferahladım" düşüncesi hâkim olur ama okuduklarını anlayan ve anladıklarının da içinde yaşayanların durumu tamamen farklıdır. Onları bu gruba sokmak mümkün değildir.

Bir insanda Allah bilgisi yoksa, onun ruhu dirilmemiş demektir. Böyle ruhlara "ruh-u hayvanî" denir. Ölümlü ruhlar bunlardır. İnsandaki ruh ise nefha-yı ilâhidir. Bu nefha, Allah'ın Hazret-i Peygambere üflediği ruhtur ve diri olan da budur. Peygamber de ahfadına, yani mürşitlere bu ruhtan üflemiştir. Çünkü, Rab üflemese emir zâhir olmaz. İşte *"De ki: Ruh rabbinin emrindendir"* <17-85> ayetinin anlamı budur.

İlk gelen ayet *"Seni halk eden Allah'ın adıyla oku"* <96-1> ayetidir. Okuyan, okuduğunu öğrenen ve ilim sahibi olan, ilâhi merdivenin basamaklarını tırmanmaya başlar. Bu konuda birçok hadis vardır.

Allah, Allah'lığını kimseye vermez ama ilâhî ilimleri öğrenmek insan üzerine farzdır. Böyle olduğu da *"Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu"* <39-9>, *"De ki: Hiç kör ile gören ve karanlık ile aydınlık müsavi olur mu"* <13-16> ayetleri ve Peygamberimizin *"Kadın olsun erkek olsun ilim öğrenmek farzdır"*, *"İlim rütbelerin en üstünüdür"*, *"İki günü bir olan insan ziyandadır"*, *"İlim Çin'de olsa gidip alınız"* hadisleriy-

le bildirildiğine göre, başka kim ne diyebilir?

Hazret-i Peygamber *"Siz beşikten mezara kadar ilim öğreniniz"* buyurmuş ve bu emri verirken kadın, erkek ayırımı yapmadığı gibi *"Kadın olsun erkek olsun ilim öğrenmek farzdır"* hadisiyle kadınların da eğitilmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. Hal böyleyken, zâhir ulemasının hâlâ kadınları küçümseyip onların öğretim ve eğitimini engellemeye çalışmalarını anlamak mümkün değildir.

Tasavvuf erbabında geriye dönüş yoktur. Çünkü onlar bilirler ki kemâlât-ı ilâhiye daima ileri dönüktür. Bu nedenle de Şah-ı Velayet "Siz çocuklarınızı geçmiş zamana göre değil, gelecek zamana göre yetiştiriniz" buyurmuştur.

O halde her insan, bir şimşek çakımı kadar olan ömründe, içte ve dışta sonu olmayan ilimden kendini kurtaracak, gönlünü feraha erdirecek ve Allah'ı bilecek kadarını almaya çalışmalıdır. Çünkü hazine-i ilahi daima yeniliklerle gelişmekte, açılmakta ve kemâlât-ı ilâhiye hiçbir zaman yerinde saymayıp daima ileri gitmektedir. İşte telefon, radyo derken televizyonların ortaya çıkması, keza balon, uçak derken uzay mekiklerinin bulunması... Bunlar bir asır önce aklın kabul edebileceği şeyler miydi? Allah kullarına akıl verdikçe kim bilir daha neler neler ortaya çıkacak, daha ne gelişmeler olacaktır? Ama, yine de dediğimiz gibi hepsi geliyor, söylüyor ve gidiyor, yani geçici...

Onun için insan, ilimden alabileceği kadarını almalıdır. Gerçek müslümanlık budur ve insan bununla selamete çıkacaktır. Çünkü, ancak ilim sahibi olduğu zaman namazını doğru kılıp sağına, soluna selâm verebilecektir.

Peygamberimiz *"İki günü aynı olan insan ziyandadır"* buyurmakta ve kendisi için de *"Rabbim ilmimi ve anlayışımı artır"* diye dua etmektedir. Bunları söyleyişinin nedeni, Allah'a daha yakın olabilmektir. O'nun bu sözlerine karşı bizim de her gün çalışıp bilgimizi artırmamız ve huylarımızı düzeltmeye çalışmamız gerekmez mi?

İlim, kendi kendine öğrenilmez. Onu mutlaka bir bilenin öğretmesi gerekir. Bu nedenledir ki, Şah-ı Velâyet, "Kur'an

sâmiddir. Bir şey söylemez. Konuşan, söyleyen Kur'an benim" buyurmuş, böylece kendilerinin Kur'an'ın her tarafını kapsadığını ve sonuçta Kur'an'ın sırrının yine insan olduğunu anlatmıştır. Onun için, insan olmazsa Kur'an anlaşılamaz. Onu anlayabilmek için de insanın bilgi sahibi olması icap eder. Kısacası bilgi şarttır ve insan bildi mi kıyameti kopmuş, yani ayağa kalkmış, hayat namazında kıyamda durmuş olur. Bunların ne demek olduğu ileride çok daha geniş olarak izah edilecektir.

İlmin sonu yoktur. Kur'an'daki *"Asr için, insan muhakkak hüsrandadır"* <103-1, 2> ayetlerindeki asır, ister yüz yıl, ister ân olarak kabul edilsin, aynı kapıya çıkar. Zaten surenin devamında da *"Ta ki, iman edip salih amel işlerler, Hakk'ı ve sabrı tavsiye ederler"* <103-3> denmektedir. Buradaki sabırda çok iş vardır. Çünkü o sabır, beklenenin mutlaka gerçekleşeceğinin müjdecisidir.

Nasıl hiçbir çiçek vakti gelmeden açmazsa, o sabırla da insan mutlaka zamanı gelince kemâle erecek yahut kaynaktan çıkan su yine denize kavuşacaktır. Burada insanın aklına "Kaynaktan çıkan suyu çöl yutarsa ne olacaktır" sorusu gelir. Bunun cevabı "Çölün yuttuğu su da çölün derinliklerindeki kaynağa ulaşacaktır" diye verilir. Biz o suyun derinliğinin ne kadar olduğunu bilemeyiz ama günü geldiğinde, o derindeki sular da artezyen olarak çıkar ve yine denize ulaşır. Bunun bir de kısa yolu vardır ki, o da çöldeki suyun buharlaşıp yağmur olarak denize ulaşmasıdır.

Biz zamana bağlı olduğumuz için o suların denize ulaşamayacağını düşünürüz. Ama Allah ânda olduğundan ve O'nun bir günü bizim sınırsız senemize karşılık geldiğinden, bizim kayboldu dediğimiz o su hiçbir zaman kaybolmamıştır.

Hayat engebeli, inişli çıkışlı olduğundan, bu dalgalanmalar arasında sırat-ı müstakîmi bulup o doğru yolda ilerleyebilmek için irfaniyete ihtiyaç vardır. Peygamberimizin kahkahayla gülmemesi ve cenaze karşısında aşırı reaksiyon gösterilmesini istememesi, sırat-ı müstakîmden ayrılınmaması içindir. Bu tavsiyeleriyle bize, hayatın dalgalanmalarından

daha az etkilenmemiz gerektiğini öğretmektedir.

İlim sadece fertler için değil, toplumlar için de gereklidir. Millet olarak bizim, yani Türklerin başına ne geldiyse cehaletten gelmiştir. Muasır milletler atomu parçalamakla ve uzaya gitmekle uğraşırken, biz müslüman geçinenler, maalesef, şerafetimizi ve mükerremiyetimizi unutup dinimizin Kur'an'daki *"Allah sizin için kolaylık ister ve sizin için zorluk istemez"* <2-185> ayetiyle bildirilen *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın"* genel hükmüne rağmen, kraldan fazla kraliyetçilik yaparak saçla, sakalla uğraşır hale geldik. "Zaman size uymazsa siz zamana uyun, çünkü zaman O'dur" denmiştir. Dünya ve ahiret saadeti, anlamadan, taklitle ibadet etmekle değil, kendini bilip ilim ve irfan sahibi olmakla gerçekleşir. Allah milletimizi lütf u keremiyle hurafe, taklit inanış ve amellerden halâs edip akl-ı selim, kalb-i selim sahibi, okumuş, hakikati ve insanlığı bilip bulmuş, ilim nuruyla cihanı aydınlatanlardan kılıp *"Rabbim dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ve ateş azabından koru"* <2-201> ayetine tecelligâh etsin. Amin!..

İLMİN FAYDALARI

İlim, ister maddi olsun, ister manevi, insanın çeyizidir. Bu çeyiz sadece dünya hayatının değil, ahiret hayatının da güzelliğine güzellik katar. Onun için, âlimlere Allah tarafından bir ilim gömleği giydirilir ve onlar bu gömlek sayesinde cennete girerler. Kur'an'da ilk gelen ayetin *"Oku"* <96-1> olmasının nedeni budur.

Bilen insanla bilmeyen arasında mertebe farkı vardır. Her ikisi de yaşar ama yaşamları birbirinden farklı olur. Biri bir binanın bodrum katında oturup ancak başını kaldırdığında yolu görebilirken, diğeri beşinci, onuncu veya otuzuncu katında oturur ve bir bakışta şehrin yarısını görebilir. Sonuçta ne olur? Her ikisinin de başlarını sokacakları birer evi vardır ve bu nedenle Allah'a şükrederler ama bilgisi fazla olanın evi daha aydınlık, daha güzel manzaralıdır.

Bodrumda oturan da şükürde kusur etmemelidir, aksi

halde insan, aşağıdaki hikâyedeki adamın durumuna düşebilir: Adamın biri çölde giderken yarı beline kadar kuma gömülü birini görür. Adama ne olduğunu sorduğunda, Haramilerin, donuna varıncaya kadar her şeyini aldıklarını ve üzerinde hiçbir şeyi kalmadığı için kuma gömülerek ayıp yerlerini örtmeye çalıştığını öğrenir. Bunun üzerine "Geçmiş olsun, sen yine de haline şükret" deyince, kumdaki adam kızgınlıkla "Daha ne şükredeceğim yahu, bir şeyim kaldı mı ki" derken daha sözünü bitirmesine fırsat kalmadan, bir fırtına çıkar ve onu örten kumları da alıp götürüverir.

Onun için insan, hiçbir zaman isyana yönelmemelidir. Çünkü, zaten her şey Allah'ındır ve insanın hiçbir zaman, bir şeyi olamaz. Bu durum bilindiği halde, maalesef, çok kimsenin bir türlü gözünün doymadığını görüyoruz.

Bilinçli bir insan hiçbir zaman boş durmaz, daima ve Allah için çalışır. O'nun verdiği kadarına rıza gösterip mutlu olur. Böyle hareket etmeyen bir insanın mutlu olması mümkün değildir. Çünkü, Allah bugün verdiğini isterse yarın alıverir. Eğer kişi bilinçliyse, onun nazarında var ile yok eşit olduğu için bu değişimden etkilenmez. Çünkü, bilir ki varken de, o "var" dedikleri kendinin değildir.

Dini ilimlerin en büyük faydası, günün birinde kaçınılmaz olan "geri dön" emri geldiğinde, insanın kolayca "al emanetini" diyebilmesini sağlamasıdır. Eğer kişi canın, malın, çoluğun, çocuğun gerçek sahibini biliyorsa, o zaman mesele kalmaz. Ama bilmiyor ve onların kendisinin olduğunu zannediyorsa, o zaman kolay kolay canını veremeyip çok yorgan paralar.

Bilgisi, ilmi yeterli olanlar kolay kolay hata yapmazlar. Örneğin, "Ölmeden evvel ölün" hadisinin intihar edip hayata son vermek anlamında değil, çirkin huylardan kurtulup Allah boyası ile boyanmak ve böylece fenâdan bekâya geçmek olduğunu anlarlar. Bu anlayışa ancak ilimle ulaşılabilir. Bunun için de kimsenin gönlünü kırmamak esastır, çünkü bilenler, kırılan gönlün Allah'ın gönlü olduğunu idrak etmişlerdir.

İlmin bir başka faydası da, insanı gençleştirmesidir. Ben gençken, hastalıklarım dolayısıyla ihtiyardım, bu ilmi öğrendikçe gençleştim, çünkü evhamdan ve ölüm korkusundan kurtuldum. Böylece, cennettekilerin neden otuz üç veya otuz beş yaşında olacaklarını da anlamış oldum.

İnsan için faydasız bilgi yoktur. İnsan bilsin de, isterse davul çalmayı bilsin. O bile, yeri gelir insana yardımcı olur. Bir müzik aleti çalmasını bilen, askerlikte bile diğerlerine nazaran daha rahat eder. Çünkü, onun görevlerini arkadaşları severek üstlenir. Benim başımdan geçtiği için iyi biliyorum.

Ben üç kez askere alındım. İkinci kez alındığımda Gelibolu'ya gönderildim. O zamanlar İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Bir gün tanklar için tuzak kazılacak diye bir emir geldi. Derinliğini ve genişliğini verip ellerimize birer çapa ile birer kürek tutuşturdular. Başladık kazmaya... O arada gözüme bir ud ilişti. Bir iki denemeyle bazı parçaları çıkartınca, arkadaşlar Konyalı'yı çalıp çalamayacağımı sordular. Çalacağımı söyleyince, komutana gidip benim işimi de kendilerinin yapacağını ama izin verirse dinlenme aralarında benim onlara ud çalmamı teklif ettiler. Ufak tefek ve güçsüz oluşumdan dolayı yaptığım işten de hayır gelmediği için komutan bana çalışma süresince çalışanlara su taşımamı, mola esnasında da ud çalmamı söyledi. Sonuçta, ben ikinci askerliğimi müzik bilgim sayesinde çok kolay geçirdim.

Onun için, ilmin ve bilginin insana hiçbir zaman zararı olmayacağını bilip yeri geldiğinde bu bilgileri meydana çıkartmak gerekir. Zaten insanları birbirinden üstün hale getiren de, onların sahip oldukları ilim miktarıdır. Kimin ilmi fazlaysa, o daha üstündür.

Bilginin zararı olmayacağı için insan her an bir şeyler öğrenmeye çalışmalıdır. Peygamberimizin, bir saatlik ömrü kaldığı kendisine malum olan bir kişinin "Bu bir saat içinde ne yapayım" sorusuna "İlim tahsil et" cevabını vermiş olması, hem bu söylediğimizi teyit etmekte, hem de kendilerinin ilme verdiği değeri göstermektedir.

Evham, cehaletten kaynaklanır. Gerçek bir mümin veya kâmil, evhama kapılmaksızın, gelen derdin çaresini arayıp bulmaya çalışır.

Gam, keder de bunun gibidir ve kendini bilmeyen dünya ehlinin vasıfları olarak bilinir. Ehl-i dünya, Allah'tan gelmiş olduğu halde, kendini unuttuğu için akıbetinden emin olmayan demektir.

Hazret-i Peygamberin ilme çok fazla önem vermesinin ve *"İlim rütbelerin en üstünüdür"* demesinin nedeni budur. Çünkü ilim, insanın kendini bilmesini ve ehl-i dünya olmaktan kurtulmasını sağlar.

Korkunun nedeni cehalettir. Işığa kavuşmuş oldukları için bilenlerin korkusu kalmamıştır. İlim sahibi olanlar, karanlık görülen yerlerde dahi, yanan kandilleriyle önlerini görürler. *"Korkuları yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> ayeti onlarda tahakkuk etmiş olduğu için, karanlıktan kurtulmuşlardır. Her şeyi kendilerinde buldukları için yabancılık da çekmezler.

İlim de, cehalet de insana cesaret verir. Özellikle de konuşmada... Ama konuştuğunda âlim makbul, cahilse mahcup olur. Mahcup kelimesi de, arada hicap perdesinin mevcudiyetini gösterir.

Cahil insanlar sadece konuşmada değil, günlük yaşamda karşılaştıkları pek çok olayda da cesur olur ve bilenlerin yapmaya cesaret edemediği pek çok şeyi hiç düşünmeden yapmaya kalkarlar. Örneğin, doktorlar mikrobun ne olduğunu bildikleri için ondan korunma yollarına titizlikle uydukları halde, cahiller mikroplarla birlikte yaşarlar. Bu birlikte yaşamada onları koruyan yine Allah'tır, çünkü bağışıklık sistemi dediğimiz, vücudun kendini koruma sistemini de, O yaratmıştır ve faal tutmaktadır.

Cahil bir insan bir tarafını yaraladığında, yarasının üzerine akıl almayacak pislikler koymaktan çekinmez. Sonunda, lenf yolları ve lenf bezleri iltihaplanıp şiştiği zaman, bunun, yaptığı hatanın sonucu olduğunu düşünmeden ağrıdan, ateşten ve şişlikten şikayet eder. Halbuki o reaksiyonların hepsi,

vücudunun korunması için yaratılmış birer kale olan lenf bezlerindeki savaşın sonucudur. O şişen bezler, mikropların yayılıp tüm vücudu istila etmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu mücadeleyi kazananların vücutları, artık o mikroba karşı bir nevi bağışıklık kazanmış olur ve bir daha o mikroptan korkmaz hale gelir. Yani, bir nevi aşılanma olmuş, vücudunda o mikroba karşı bağışıklık maddeleri oluşmuştur. Bu bağışıklık maddelerinin oluşması, vücudun o güne kadar tanımadığı, kendisine yabancı olan mikropları tanıması demektir. Bu tanışıklıktan sonra, artık o tanınan mikroplardan kolay kolay zarar gelmeyecektir.

Cahil bir insan istediği kadar zengin, istediği kadar şan ve şöhret sahibi olsun, sonunda mutlaka hakirdir. Böyle olduğunu gösteren en güzel örneklerden biri aşağıdaki hikayedir.

Medreseden yeni mezun genç bir hoca bir köye gelip misafir olur. Namaz zamanı gelince, köylüyle birlikte camiye gider. Camide namaz kılıp vaaz dinlerken, köyün hocasının hiçbir şey bilmediğini ve zır cahil olduğunu fark edip namazdan sonra durumu köylülere anlatır. Yıllardan beri o köyün hocalığını yaptığı ve kendini köylüye kabul ettirmiş olduğu için, köylü bu genç hocanın sözüne pek rağbet etmez. Tabii, birisi hemen onun söylediklerini eski hocaya iletir. Bunun üzerine eski hoca gelip köylülere ikisini imtihan etmelerini teklif eder. Köylü kabul eder. İkisinin eline de birer kağıt verip öküz yazmalarını söylerler. Eski hoca eline aldığı kalemle kağıda bir öküz resmi çizer, genç hoca ise eski yazıyla öküz yazar. Eski hoca iki kağıdı eline alıp köylülüre dönerek "Bunların hangisi öküz" deyince, okuma bilmeyen köylüler resme bakıp resmin öküz olduğunu söylerler. Bunun üzerine, genç hoca mahcup olup köyden kaçar, başka, uzak bir yerde iş bulur, çalışmaya başlar. Yıllar sonra bir gün yolu tekrar o köye düşünce olayı hatırlar ve o hocanın köyde olup olmadığını sorar. Orada olduğunu öğrenince, bir oyun planlayıp uygulamaya koyar. Yine köye misafir olur, köylüyle camiye gider ve vaazı dinledikten sonra köylüye dönüp hocalarının çok

değerli olduğunu ve o zâtın bir kılını bulunduranın dert görmeyeceğini, hattâ cennete gideceğini söyler. Bunun üzerine köylü hocaya saldırıp saçını, sakalını yolmaya başlar. Durum civar köylerden de duyulup onlar da kıl almak için akın akın gelmeye başlayınca, köyün hocası bakar ki bu işin sonu gelmeyecek, bu kez kendisi köyden kaçmak zorunda kalır.

Bu hikâye, bilgiyi halka ulaştırmanın belirli bir yolu ve yöntemi olduğunu, bunu da unutmamak gerektiğini öğretmektedir. Buna "âdab-ı muaşeret" yahut günümüz tabiriyle "halkla ilişki kurma yöntemi" denir.

İlmin, insana iki yönlü faydası vardır. Maddi faydası, kazanç sağlayıp kişinin ve ailesinin dünyevi yaşam şartlarını iyileştirmesi, manevi faydasıysa insanın ruhunun açlığını gidermesidir. Onun için, insanın tatmin olup doyuma ulaşabilmesi için maddi ilimlerle beraber, manevi ilimleri de öğrenmesi gerekir.

İnsan, daima bildiği, hem de iyi bildiği işi yapmalıdır. Bilmediği bir işi bilirim havasına kapılarak yapmağa kalkan kimse, kendisi mahcup olmakla kalmaz, başkalarına da zarar verir. Anlatılan şu fıkra bunun güzel örneklerinden biridir: Çok zengin bir adamın bir oğlu varmış. Oğlan belirli bir yaşa gelince babası "Hazırdan yemeye hazine dayanmaz, şuna bir meslek edindireyim de yarın ben ölünce kendisinin ve ailesinin geçimini sağlasın" diye düşünerek oğlunu karşısına almış ve ona düşündüklerini anlattıktan sonra "Bak oğlum, bir çok meslek var. Git, bak, araştır. Hangisini beğenirsen seni onun ustasının yanına çırak vereyim. İşi öğrendikten sonra da bir dükkan açayım" demiş. Oğlan birkaç gün çarşıda dolaştıktan ve kendince araştırdıktan sonra, babasına gelip "Baba, ben baktım, araştırdım, en kolay meslek olarak terziliği gördüm. Terzi olmak istiyorum" demiş. Bunun üzerine adam oğlunu bir terzinin yanına çırak olarak vermiş. Oğlan işe başlamış. Bir hafta kadar ustasının yanında durmuş. Onun iple nasıl ölçü aldığını (O devirde terziler elbise ölçüsünü iple alır ve ipin üstüne attıkları düğümlerle ölçümü işaretlerlermiş.), kumaşı nasıl kestiğini görmüş, biraz da dikiş

öğrenince babasına gelip "Baba ben işi öğrendim, dükkanı açabilirsin" demiş. Baba zengin olduğu için hemen dükkanı açmış ve oğlan ise başlamış. Derken, bir gün zengin bir köy ağası, yanında evlenme çağında olan oğlu ve bir top kumaşla dükkana gelmiş ve "Bak terzi efendi. Bu benim oğlum. Bir ay sonra evlenecek. Al sana bir top da kumaş. Bundan çocuğa bir yağmurluk, bir cepken, bir pantol, bir de mintan yap. Kumaşın gerisi senin olsun ama bu istediklerimi mutlaka düğüne yetiştir" demiş. Acemi terzi, damat adayını karşısına alıp eline aldığı bir iple oğlanın boyunu ölçmüş ve ipe bir düğüm atmış, enini ölçüp ipe bir düğüm daha atmış, ceket boyunu ölçüp bir düğüm daha atmış, pantolon boyunu ölçüp bir düğüm daha, belini, kol boyunu vs.yi ölçüp birer düğüm daha attıktan sonra, aklınca ölçü almayı bitirmiş ve müşterisine "Siz hiç merak etmeyin, ay sonunda hepsi hazır olur" demiş ve onları göndermiş. Onlar gidince eline makası almış, ama ipteki düğümlerin hangisinin ne ölçüsü olduğunu şaşırmış. Nasıl olsa kumaş bol diye düşünüp burası boy, burası en, burası kol diye rastgele kumaşı kesmeye başlamış ama sonunda bir de bakmış ki, kesim hatası yüzünden yağmurluk çıkmayacak, bu kez bari ceket yapayım diye niyetlenmiş ama ceket ölçüleri de rastgele alındığından o da çıkmamış. Mintan da çıkmayınca bari şu parçalardan bir tütün kesesi yapayım diyerek üç, dört tane tütün kesesi yapmış. Ay sonunda ağa gelip "Hazır mı siparişler terzi efendi" deyince acemi terzi "Ağam senin kumaş ancak şu üç tütün kesesine yetti. El emeği istemem, o da benim düğün hediyem olsun" deyivermiş.

Tabii bu bir fıkradır ama insan bilir bilmez bir işe atılırsa, böyle bir sonuç alması yadırganmaz. Bu kural maddi âlemde de geçerlidir, manevi âlemde de... Rastgele insanların mürşitlik hevesine kapılmasının sonuçlarını her gün cemiyette görmüyor muyuz?

İLMİN HUDUTLARI

Allah'ın ilminin sonu yoktur. Böyle olduğu Peygamberimizin "Yâ Musa, benim ve senin ilmin Allah'ın ilmi yanında serçenin denizden aldığı kadardır" hadisiyle belirtilmektedir. O böyle dedikten sonra, artık gerisini varın, hesap edin.

İnsan ömrü kısa, ilminse hududu yoktur. Böyle olduğu için de kimsenin "Ben âlimim" deme hakkı yoktur. Bu sözü söylemeye kalkanlar hakkında Peygamberimiz *"Kim ki ben âlimim derse, bilin ki o cahildir"* buyurmuştur. Onun için "Lazım olanı çabuk öğrenin" yahut "Dünyada ve ahirette sizi kurtaracak kadarını öğrenin" tavsiyesine uymak lazımdır. En büyük ilim, kendini bilmektir.

İnsan diğer tüm ilimleri bir tarafa bırakıp sadece lisan öğrenmeye kalksa hayatı boyunca kaç dil öğrenebilir? Asya dilleri, Avrupa dilleri, Afrika dilleri derken yüzün üzerinde değişik lisan vardır. Bir insan ömrü boyunca bunlardan kaçını öğrenebilir? Ya diğer ilimler ne olacak?

Matematiğin, fiziğin, kimyanın, astronominin ve diğer ilimlerin sonu var mıdır? Örnek olarak tıbbı ele alsak, altı yıl fakülte, dört yıl da bir dalda ihtisas, etti on yıl... Ya diğer dallar ne olacak? Mesela, dahiliye ihtisası yapıldığını farzedelim, özel dallar kardiyoloji, hepatoloji, hematoloji, nefroloji derken bir de bakarsınız ki üzerine bir on, on beş yıl daha eklenivermiş. Aynı şekilde cerrahi... Kalp cerrahisi, beyin cerrahisi, plastik cerrahi, taransplantasyon cerrahisi derken yine aynı durumla karşılaşılır. Sonuçta, insan ömrünün yarısı sadece tıbbın bir dalını öğrenmekle geçiverir. Hele bir de tüm dallarda ihtisas yapılmak istenirse, halen otuzun üzerinde branş olduğuna ve bunların her birinin ihtisası ortalama dörder yıl sürdüğüne göre, insan asistan olarak ölür. Çünkü yüz yirmi yaşından fazla yaşayan hekim pek yoktur.

Ancak, ilimler içinde bir tanesi bu kuralın dışındadır ki, o da hiçlik ilmidir. Hiç, Hep'in aynası olduğu için, hiçlik insana yerleşirse, Allah'ın tüm nurları onun kalbine doluverir. Bu durum aynen dilsizlerin her dili bilmesi ve dünyanın neresine giderse gitsin, meramını anlatabilmesi gibi bir durum-

dur. Âlem böyle bir güneşe muhtaç olduğu için böyle bir insan nereye giderse gitsin, her yerde hürmet ve itibar görür.

Nitekim Muhiddin-i Arabî hazretleri, Füsûs'ta, yirmi sekiz peygamberin tarifini, neşelerine varıncaya kadar, bölüm bölüm yapmıştır. Çünkü insan bir kere şifreyi çözdü mü, hangi kitabı okursa okusun, nereye bakarsa baksın aynı âlemleri, aynı neşeyi bulur. Kazanç yeri olan bu âlemde, Allah'ın uyandırdığı kimseler yüksek mertebelere nail olurlar. O zaman da elli bin sene bir yıla, hattâ bir âna sığıverir. Bu nasıl olur? Her insan bunu az veya çok yaşamıştır. Bazen bakarsınız bir saat bir yıl gibi gelir, bazen de bakarsınız bir yıl bir saat gibi geçiverir. Allah isterse bu durumu çok daha fazla uzatıp kısaltabilir.

Hazret-i Muhammed ilmin şehri, Hazret-i Ali de o şehrin kapısı olduğu için Hazret-i Ali Efendimiz "İlmin sonu yoktur. İnsan ne kadar biliyorum dese hata eder, çünkü Allah'ı Allah'tan başka bilen yoktur" buyurmuştur.

Allah'ı bilmenin bir ikinci yolu da, Kendi'ni bildirmek için verdiği işaretleri doğru algılamaktır. Burada aşk çok önemlidir ve bunu da tatmayan bilmez. Nasrettin Hoca'nın, damdan düştüğü zaman "Benim halimi ancak damdan düşen bilebilir" dediği nokta burasıdır.

Kul, Allah'ın kendisine verdiği ilim nuru kadar bilgi sahibi olabilir. Bu sebeple "El elden üstündür ta arşa kadar" diyoruz. Miraçta *"Dur ya Muhammed"* denişinin nedeni de ilmin sonsuzluğudur. Bu söz "Nasıl olsa sonunu bulamazsın" anlamına gelir. Nitekim Cebrail, yani akıl, bir noktadan sonra "Ben bir adım daha atarsam yanarım" diyerek bu sonsuzlukta kendi ulaşabileceği azami menzili belirtmiştir. Aşk bu hususta akıldan üstün olmasına rağmen, Hazret-i Muhammed'e "Dur" denmiştir.

Bu sonsuzluk bir "tûl-u namütenahi" (sonsuz uzunluk) şeklinde değil, "vüs'-u namütenahi" (sonsuz küresel genişlik) şeklindedir. Onun için Allah, her insana vüs'atine (genişleyebilme kapasitesine) göre ilim vermiş ve bunu anlatmak için de *"Allah kimseye taşıyabileceğinden fazla yük vermez"* <2-286> buyurmuştur.

İlmin sonu olsaydı, her yönüyle dolu gelmiş ve "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım*" Kutsi Hadisine mazhar ve kâinat kendisi için yaratılmış olan Peygamber "Rabbim ilim ve anlayışımı artır" demez, Kur'an'da da ona "*De ki: Rabbim ilmimi arttır*" <20-114> tavsiyesinde bulunulmazdı. O'nun bu sözü söylemesinin nedeni, kendi ilmine olan aşkıdır. Bu durumu kendimden bir örnek vererek biraz açıklayayım.

Zaman zaman kendi sohbetlerimden alınmış notları size okutuyor ve dinlerken "Bunları ben mi söylemişim" diyerek kendi sohbetlerimden ben de ayrı bir zevk alıyorum. Buradaki "Ben mi söylemişim" sözü iki ayrı beni ifade etmektedir. Biri fenâya ait ben, diğeri bekâya ait ben... İşte Yunus'un "Bir ben vardır bende benden içeri" dediği ikinci ben, bu içteki, bilinmesi zor olan bendir.

"İlmin sonu yoktur" sözü hem doğrudur, hem değildir. Doğru olmayışının nedeni, ilmin sonunun yoklukta olmasındandır. En büyük ilim yokluktur. Böyle olduğu için de, *Lâ* kelime-i tevhidin başındadır. "*İllâllah, lâ ilâhe*" denmemesinin nedeni budur.

Öğrenme kapasitesi kısıtlı olan biz insanlar için ilmin sonu yoktur. Ama, Allah için böyle bir kısıtlama bahis konusu olamaz. O tüm ilimleri bilir. Nasıl bilir? Aletleri vasıtasıyla...

Allah Kur'an'da "*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi*" <94-1> diyor. Bu nasıl bir genişlemedir? Güzel düşünceler, güzel sözler, güzel şiirler ve güzel ilahiler... İşte onun genişletmesi...

İlimle uğraşanlar sadece işin maddi karşılığını almak için mi uğraşır sanıyorsunuz? Asla!.. Çünkü sadece para için bu kadar sıkıntı çekilemez. İnsana bunu yaptıran Allah'tır ve o işi yapanlara da o zevki Allah vermektedir. Ne için? Başkalarına yardım etmelerini sağlamak için... Bu yönden doktorların hakkının zor ödeneceğini, hattâ hiç ödenemeyeceğini söylemek bir görevdir.

Zâhirî ilimlerde kişinin vüs'ati genişse iki, üç, dört, hattâ daha fazla dil öğrenip o dillerden değişik eserleri okuyabilir

ve onlardan istifade edebilir. Eğer edindiği bu bilgilere ilaveten bir de el tutup kendini öğrenebilirse, ne mutlu o kişiye... Böylelerinin vüs'ati Allah vergisidir. Ama bazıları, sadece zâhirî ilimlerde kalır ve heba olup gider. İşte *"Hakk bilinmez ger okunsa bin kitap"* deyişimin nedeni budur.

İLMİN YAKÎN MERTEBELERİ

İnsanın bir konudaki bilgisi üç mertebede olabilir. Bunlar

1. İlm-el yakîn
2. Ayn-el yakîn
3. Hakk-el yakîn

mertebeleridir.

Bu mertebelerin her biri hüvezzahir ve hüvelbâtın olmak üzere tekrar ikiye ayrılır.

İlm-el yakînin zâhire ait olanı zâhirî ilimler, bâtına ait olanı da dini ilimlerdir.

Ayn-el yakînin zâhire ait olanı basarla (dış gözle) görülenler, bâtına ait olanıysa basiretle (iç gözle) görülenlerdir. Bu ikinci görüş zamanla kazanılır.

Hakk-el yakînde iş biraz değişir. Çünkü, buraya gelenler *"lâ ilâhe"*yi geçip *"illâ"* olmuşlardır. Onun için burada, Peygamberi zâhiren veya bâtınen görmek bahis konusudur.

Her yakîn mertebesinin ilk, orta ve üst olmak üzere üçer basamağı vardır. Böylece üçerden dokuz eden bu kademelerin sonuna kadar akılla ilerlenebilir ama ondan sonrası, ancak Allah lütfederse görülebilir, çünkü daha ileriye bedenle gitmek mümkün değildir. Melekûtiyete ait, latif alanlar olduğu için oralara, ancak safiye mertebesine ulaşıp ruh halini almış bir nefisle gidilebilir.

Melekûtiyete geçenlerde çok değişik haller, hattâ kerametler zuhur eder. Bunlar idam ve icada kadar gidebilen ama akılla izahı mümkün olmayan hallerdir. Onun için bu-

ralardan bahsetmemeyi uygun bulurum.

İlm-el yakîn mertebesi nazariyat (teori), ayn-el yakîn mertebesi pratik yahut tatbikat, hakk-el yakîn mertebesiyse ameliyat, yani hayata geçirme mertebesidir. Bu mertebeleri birkaç misalle anlatırsak daha kolay anlaşılır.

Konservatuvar keman bölümünde okuyan öğrencilere önce kemanın nasıl bir alet olduğu anlatılır. Bunu anlatırken kemanın dört telli, arşeli bir çalgı olduğu, nasıl tutulup nasıl akort edileceği nazarî olarak öğretilir. Bu, ilm-el yakîn olarak verilen derstir. Daha sonra hoca bu anlattıklarını, keman üzerinde bizzat uygulayarak öğrencilere gösterir ve kemanı ellerine verip gördüklerini ve duyduklarını yapmalarını söyler. Bu da ayn-el yakîn öğretimdir.

Bundan sonra öğrenci işe gönül verip iki elle sarılır ve yeterli çalışmayı yaparsa, zamanla bir keman virtüozu dahi olabilir ki bu onun hakk-el yakîne geçmesi demektir.

Askerlikte de böyledir. Orada da önce nazarî dersler verilir. Sonra nazarî olarak öğretilenler, tatbikatlarda, ayn-el yakîn olarak tekrarlanır ve öğrenilip öğrenilmediği teftişlerle değerlendirilir. Bu mesleğin hakk-el yakîn öğrenimi ise ancak bir harp çıktığında, harbe gidenler tarafından gerçekleştirilecektir. Çünkü, öğrenilenler ancak o zaman gerçek hayata geçirilmiş olacaktır.

Aynı şeyi bir kimyager için tekrarlayacak olursak, kimyasal reaksiyonları ders olarak dinlemek veya kitaptan öğrenmek ilm-el yakîn, laboratuvara girip o deneyleri hoca veya laborant yaparken seyretmek ayn-el yakîn, kolları sıvayıp bizzat yapmak ise hakk-el yakîn öğrenmektir.

Bizim esas konumuz tevhid olduğu için bu üç mertebeyi tevhidde ele alacak olursak "Hakk'ı ilmen bilmek ilm-el yakîn, O'nu âfakta ve enfüste görebilmek ayn-el yakîn, Hakk olabilmek ise hakk-el yakîndir" diyebiliriz. Hakk-el yakîn olabilmek, O'nu zevkedebilmek demektir.

Keza, hayat-ı cavidanı öğrenmek için onu tahakkuk etmek lazımdır. Aksi halde onda da ilimde kalınmış olur.

İlimde kalmak, insanın "Buğdayı ektim, çıktı, büyüdü,

biçildi, harmanlanıp taneleri ayrıldı, öğütüldü, hamur yapıldı, mayalandı, fırına kondu, pişirildi ve ekmek oldu" demesidir. Ama bu, ekmek yapması demek değildir. Bu tarif nazarî bilgidir, ilm-el yakîndir. İnsanın karnını doyurmaz.

Ekmeğin yapılışını seyretmek ve pişmiş ekmeği görmek ise ayn-el yakîndir. Bu da insanın karnını doyurmaz. İnsan ne zaman ekmeği yapar veya yapılmışını alıp yerse, karnı o zaman doyar ki, işte hakk-el yakîn, yahut tahakkuk denen keyfiyet budur.

Bu mertebeleri sülûki açıdan incelemeye kalktığımızda en büyük günahın beden olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu nedenle, bu bedende kalmayıp onu, karşımızda görmeye çalışmamız lazımdır. Bunun sülûkteki karşılığı "kendini mürşitte görmek"tir. Cem mertebesi verilirken "aç gözünü" dendiği anda, karşıda görülen mürşittir. Mürşitte görünen kendisidir ama gören, kendini mürşidi olarak görmektedir. Bunun böyle olduğu, ilm-el yakînde öğrenilir. Ayn-el yakînde birbirinde fâni olan, kendini karşısındakinde görür. Hakk-el yakîndeyse artık Hakk'la Hakk olunmuştur.

Bunun hayata yansımasına gelince, bir şeye ihtiyacı olduğunda, insanın etrafındakiler el birliğiyle o ihtiyacı hemen gideriyorlarsa, o kişi artık her şeyi kendinde toplamış demektir. Bunu gerçekleştiren, Hakk'tır. Eğer her şey o kişide toplanmış olursa, o zaman o kişi mikrofon, kâinat da onun hoparlörü olmuştur ki, artık bundan sonra mikrofondan ne söylenirse, kâinat hoparlöründen de aynı sözlerin yankısı duyulacaktır. İşte "kendini bilmek" diye nitelendirdiğimiz olayın aslı budur. Allah, bunu tabiatta bile ispatlamaktadır. Derin bir vadinin bir tarafından bağırıldığında, karşı taraftan sesin yankılanması bu anlattığımızın tabiattaki ispatından başka bir şey değildir. Böyle bir yerde duran insan, bir kere Allah diye bağırsa karşıdan kaç Allah nidası gelir...

İnsanların pek çoğu ilm-el yakîni de bilmezler. Bu durumları bir açıdan avantaj da sayılabilir ama makbul olan bu değildir.

İlk mertebe olduğu için ilm-el yakîni küçümsememek la-

zımdır. Çünkü Allah'ın ilm-i ilâhisi olmasaydı kâinat nereden meydana gelecekti? Onun için biz önce ilim diyoruz.

İlim sıfattır. Sıfat ne kadar güzel zevk edilirse, gerisi o kadar güzel gelir. İnsan bilmediği şeyden korkar. Bilenin korkusu kalmaz.

İlm-el yakîn bir harita gibidir. İnsanın kafasının içine yerleşen ilim, onun zihnini yavaş yavaş aydınlatmaya başlar ki bu, Kur'an'da yazılı olanları kişinin kendinde bulması demektir. Bizim aydınlanma dediğimiz olay budur. Bundan sonra insan nereye giderse gitsin, orası kendinin olur. Çünkü her yerin Allah'ı birdir.

Ayn-el yakîne geçiş, ilm-el yakînden sonra olur. Âlimler bir konuyu ilm-el yakîn olarak bilirler, ârifler ise ayn-el yakîn... İşte âlim ile ârif arasındaki fark budur!.. İlm-el yakîn bilmek, Hakk-el yakîn ise ölmek demektir.

İlm-el yakîn biliş ile ayn-el yakîn biliş aynı değildir. Çünkü, birincide anlatılanlar insanın muhayyilesinde bir görüntü yaratır. Ayn-el yakîne geçildiğinde insanın gördükleri, o muhayyiledeki görüntülerden farklıdır ve hayal ettiklerine uymaz. Gerçek, ayn-el yakîndeki görüntülerdir. Zamanla mertebe yükselip hakk-el yakîne geçildiğinde, mertebe icabı bu görüntüler de bazı değişikliklere uğrayacaktır.

Yakîn olmak, Allah'a vuslat etmek ve Ayalullah olmak demektir. Bu duruma gelenlerin hareketlerinde ve davranışlarında bazı farklılıklar olabilir ki bu da "Avamın sevabı yakîn ehlinin günahıdır" sözüyle anlatılır. Bunu Mevlâna Mesnevi'de şöyle anlatır: İki genç nişanlanır ve nişanlılık devresinde devamlı olarak mektuplaşırlar. Erkek, nişanlısından gelen mektupları okumaktan büyük bir zevk aldığı için bu işi her gece yatmadan evvel yapmayı âdet haline getirir. Nihayet aileleri bunları evlendirir. Nikâhtan çıkılıp düğün evine gelinir. Düğün biter ve gençler yalnız kalırlar. Ama damat gelinin yanına gideceğine doğru mektupları sakladığı dolabın yanına gider, onları çıkarır ve okumaya başlar. Sabaha doğru gelin damadın yanına gelip ona, artık evlendiklerini ve verdiği değeri mektuplarını okuyarak değil, kendisiyle

ilgilenerek göstermesi gerektiğini, bu yapmakta olduğu mektup okuma işininse kendisine saygı değil, saygısızlık olduğunu söyleyip onu uyarır. Çünkü yakîn ehli için kavanozun değeri kalmamıştır. Kavanozun içindeki değerlidir. Böyle olunca da kavanoza değer verenlerden biraz daha farklı davranışlar göstermesi tabiidir ve yukardaki hikâye bu davranış farklılıklarını belirtmek için anlatılmıştır.

Ayn-el yakîn de, madde ve mânâ ilimlerinde farklılık gösterir. Şöyle ki, mânânın, yani Taayyün-ü evvelin ayn-el yakîni, a'yan-ı sabitedir ve burası *"Enel Hakk"* denilen noktadır.

Maddi ayn (göz) ile birbirimize bakıp birbirimizi görmemiz, madde âlemindeki ayn-el yakîndir. Burada gören de gözdür ama mânâ âlemindeki göz ve görüş bundan çok farklıdır. İnsan madde âleminde 5-10 kilometrelik bir uzaklığı görebilir ama mânâ âlemindeki görüş böyle değildir. İnsan, basîr esması tecellisi halinde mânâ gözüyle baktığında, oturduğu yerden Amerika'yı yahut Bağdat'ı görebilir, hattâ kendinde semi' esması tecellisi de olursa, oradaki konuşmaları bile duyabilir. Bu durum Hazret-i Musa'nın *"Âlemlerin rabbi olan Allah benim"* <28-30> lafzını duyması gibidir. Bunun olabilmesi için insanın tüm varlığını Hakk'a vermesi, yahut başka bir tabirle, ifna-yı vücud ederek hayal-i mücessem olarak kalması, yani her türlü dilek, istek ve arzularından tamamen sıyrılıp bir ölü durumuna gelmesi icap eder. Eğer bu duruma gelinebilirse, o zaman o hayal-i mücessem hoparlöründen Allah'ın söylediklerini duymaya başlar.

Biz Hazret-i Musa'nın Tur Dağı'nda Allah'la görüşmesinin, bizim birbirimizle görüşmemiz gibi kelimelerle olduğunu zannediyoruz. Bu harf ve kelimeler, onun içindeki varlığın dıştaki hoparlörden yansıyan sözleridir. O görüşme esnasında Musa kendine vâkıf olmadığı için *"Asla göremezsin"* <7-143> hitabıyla karşılaşmıştı. Ne zaman ki Hazret-i Peygamber imdadına yetişti, o zaman duyduğu hitap da *"İlerde göreceksin"*e <7-143> dönüştü.

Günümüz teknolojisi bu anlattıklarımızı maddi olarak

ortaya çıkartmıştır. Basîr esmasını televizyonlarda, semi' esmasınıysa radyolarda maddeye aktarılmış olarak müşahede etmiyor muyuz?

Ayn-el yakîn, gözle müşahede etmek demektir. Göz aldanabileceği için hakk-el yakîne geçmek lazım gelir. Hakk-el yakîn, bizzat tatmak demektir. Bu neye benzer? Herkes çayı duymuştur ve ne olduğunu bilir. Bu ilm-el yakîndir. Çay demlenip bardağa konmuşsa, bardaktakinin ne olduğunu, evvelce çayı bardakta görmüş olanlar bilir. Ama bardaktaki, demlenmiş çay olabileceği gibi o renkte başka bir sıvı da olabileceğinden, her zaman, sadece gözle onun çay olduğundan emin olmak mümkün değildir. Aldanmadan, kesin olarak onun çay olduğunu söyleyebilmek için bir yudum alıp tadına bakmak lazımdır. Tadına bakıldıktan sonra aldanma ihtimali ortadan kalkar ki, bu da hakk-el yakîndir. Bundan sonra insanın şüphesi kalmaz. Kalmaz ama, bu kez de o tadı tam olarak tarif edebilmek mümkün olmaz. İşte "Bilen söylemez" denen yer burasıdır.

İşin buralarına gelindiğinde çok kimse korkmaktadır ama bu işte biraz cesur olmak şarttır. Tabii bu cesaretin bilinçli olması şartıyla... Çünkü, Allah *"Rabbine ibadet et, ta ki, yakîne ulaşıncaya kadar"* <15-99> buyurmaktadır. Ama insan, kendimi öldüreceğim diye bedenine zarar vermemelidir. Çünkü bildiğimiz gibi o beden emanettir ve emanete hiyanet etmek doğru değildir. İnsan, buraya gelinceye kadar işin bedende değil, bedenin içindeki görünmeyende olduğunu öğrenmiştir. Bu konuşmalarda, o bedenin içindeki görünmeyen, beden hoparlöründen söylediğini, kulak mikrofonundan duymaktadır. İşte "hâtif" adı verilen, bilinmez, görülmez âlemden gelen ses budur. Osman Dede'nin "Hâtif dakketti mi" sorusunun esası da budur. Bu mertebeye geldikten sonra insan, göğe baktığında İbrahim Hakkı Hazretleri gibi bulutlar üzerinde ne ayetler, ne yazılar görecektir... Bu hususta önemli olan, Allah'ın kulunu sevmesidir. O sevdikten sonra neler ihsan eder neler...

Mürşitler, sohbetlerinde, müritlerine pek çok şey anlatır

ve onları bu anlattıklarıyla aydınlatırlar. Hattâ bazı mertebelerden geçirip onlara tekmil-i meratip ettirirler. Buraya kadarı, işin ilm-el yakîn olarak öğrenilmesidir. Bundan sonrası artık, müridin işe iki elle sarılıp aşkla ve şevkle çalışmasına kalmıştır. Çünkü, tevhidi nazari olarak öğrenmek kolaydır. Önemli olan bunun pratiğini yapıp ameliyata, yani hakk-el yakîne geçebilmektir ki, işin zor olan tarafı da budur.

Biz ileriki bahislerde mertebeleri anlatırken, bunların neler olduğunu nazarî olarak söyleyeceğiz. Bunları dikkatli olarak okuyanlar da, evvelce beni dinleyenler gibi öğrenecek. Bu ilm-el yakîn bir öğrenimdir. Bu mertebelere ulaşmak için çaba gösterenler olursa, çabaları onları ayn-el yakîne götürecektir. Eğer kısmet olur ve bu mertebelerde yaşamaya başlarlarsa, o zaman bilgileri hakk-el yakîn olacaktır.

Bu anlattıklarımız her ne kadar tümüyle ayn-el yakîni ilgilendiriyorsa da, okuyanlar için ilm-el yakîn durumundadır. Eğer kişi bu anlatılanları kendi çabasıyla kendinde tahakkuk ettirebilirse, o zaman ayn-el yakîne geçecektir. Bu uğraşı esnasında karşılaşılan her türlü tecelliyi Hakk'tan bilip kabul etmek ve arada ağır tecellilere maruz kalmamak için de Allah'a niyaz etmek icap eder. Çünkü, bab-ı âli (büyük kapı) orasıdır. O da bizdedir, çünkü âlemle birleşip yekvücut olan yine biziz. Bu durumda artık insan, ufacık bir zerre olmaktan çıkıp kâinatı kapsayan bir vücut halini almıştır ama bunu insanın yapması mümkün olmadığından, ancak Allah'ın arzusu ile bu hale gelinebilir ki bunun için de seçilmiş kul olmak icap eder.

Nasıl her okula gönderilen öğrenci profesör, her subay genel kurmay başkanı veya her memur bakanlık müsteşarı olamıyor, ancak bunların içinden seçilen birer kişi bu makamlara ulaşabiliyorsa, burada da durum aynıdır. Bu hususta kimsenin "Niye beni seçmedin" diye Allah'a kafa tutacak hali yoktur. Herkes kendi istidat ve kabiliyetine göre çalışır ve ilerler. Zaten onları içten içe çalıştıran da yine Allah'tır. Çalışmayan başarılı olup ilerleyemez.

Konuyu biraz daha açabilmek için olayı bir manevi deney

olarak ele almak mümkündür. Şöyle ki, Allah'ı nazarî olarak öğrenmek ve O'nun *"Ben ona şah damarından daha yakınım"* <50-16> hükmünün bizde var olduğunu bilmek ilm-el yakîn biliştir. Bunu hakk-el yakîn olarak bilebilmek için deneyi bizzat yapmak gerekir. Bu deney ise şöyle yapılır: O'ndan gelen tecelli kabul edilir ve o tecelliden kurtulmaya çalışılır. Buna "husulüne rıza, ıslahına sa'y etmek" denir. O'ndan geleni kabul edip o tecelliden kurtulmaya çalışmanın yolu ise kendini yok edip O'na sığınmaktır. Bu deneyi kendinde gerçekleştirebilenler hakk-el yakîne geçmiş olurlar.

Hazret-i Peygamber, bu mertebeye ulaşabilmiş olanlar için *"Âlimin uykusu ibadet, nefesi tesbihtir"*, *"Âlimin yüzüne bakmak ibadettir"*, *"Mümin Allah nazarında meleklerden daha mükerremdir"*, *"Kıyamet gününde ateş mümine 'Geç yâ mümin, senin nurun benim ateşimi söndürüyor' der"*, *"Ulemaya ikramda bulunun. Kim ki onlara ikram ederse Allah'a ve Peygamberine ikram etmiş olur"*, *"Âlime saygı gösteren Rabb'ine saygı göstermiş olur"* hadisleriyle onları methettikten sonra *"Hayırlı işleri nâsa öğretip nefsini mahrum eden âlim, kendini yakıp nâsı aydınlatan muma benzer"* hadisiyle de onların özelliklerini anlatmıştır.

Bu nedenle buralar işin zor yerleridir. Çünkü bir taraftan *"Neden yaptın diye sorulmaz"* <21-23>, diğer taraftansa *"Rahmetimden ümit kesmeyin"* <39-53> denmektedir. Bu tezatın çözüm yolu orta halli olmaktan geçer. Böyle olununca her tarafa güzel muamele edilir, her iş güzel yapılır, her şey iyi ve güzel görülür. Ancak Allah, bazen iyi, bazen de kötü iş işlettirir. Bu durumda da "neden ve niçin" değil, "Vardır bir hikmeti" demek lazımdır. Çünkü insan ne kadar iyi niyetle ve ne kadar titizlikle çalışırsa çalışsın, bazen sonuç kötü olabilir.

Bu konuda çalışmanın amacı, yükselmek değil, zevke ve huzura ermektir. Nasıl maddi yükselmenin amacı, rahat ve sağlıklı yaşamaksa, manevi yükselmenin amacı da huzura ve zevke ermektir. Maddi sıhhat ve refahla birlikte manevi huzur ve zevke eren bir insan, daha başka ne isteyebilir? Bazı-

ları "Ben enel Hakk demeye utanıyorum" derler. Bu sözü zaten onların söylemesi mümkün değildir. Bunu söyleyen onlar değil, onların içindekidir ve isterse O söyler.

Çok mutasavvıfın şiirleri belirli mertebelerdeyken yazılmıştır. Bunları yazan görünüşte onlar bile olsa, yazdıran, onların içlerindeki, onlardan işleyendir. O mertebelerden sonra da şiir yazılır ama sonraki şiirler de yine onların yeni bulundukları âlemlere aittir. Buna benim Divan'ım da dahildir, diğer Divan'lar da...

Hakk-el yakîne ulaşmış olanlardan, keramet diye nitelendirilen ilâhi tecelliler zuhur etmeye başlar. Bu hal kişinin Hakk olması, Hakk'ın ondan tecelli etmesi ve o kalıbın Hakk'ın aleti olması anlamına gelir. Zaten bu durumdaki kişi artık Hakk'ın bir görüntü aletinden başka bir şey değildir.

Tevhidde hakk-el yakîne geçebilmek için kuldan talep, Allah'tan da lütuf ve inayet gerekir. Kulun bu hususta talebi amelî olmak zorundadır. Çünkü *"Allah daima yüce bir yardımcıdır"* <48-3> ayeti, O'nun hizmetçi değil, yardımcı olduğunu ve talebin, çalışmayla birlikte işe yarayacağını ifade eder. Ancak, Allah'la kul arasına girilmeyeceği için kişi iç âlemiyle ilişkisini kendisi kuracak ve bu esnada neler olduğunu da kendisi görüp öğrenecektir.

Allah *"Her şeyi duyar ve görür"* <17-1> olduğu için bu esmalarıyla kimde tecelli ederse, o da duyup görmeye başlar. Hattâ isterse *"Hayat verici ve öldürücü"* <3-156> olarak da tecelli edebilir ki, bunun böyle olabileceği *"De ki: mülkün sahibi olan Allah'ım, mülkü dilediğine verir, dilediğinden alırsın, dilediğine izzet verir, dilediğini zelil edersin, hayır senin elindedir, sen her şeye kâdirsin"* <3-26> ve *"Geceyi gündüze ve gündüzü geceye katarsın, ölüden diri ve diriden ölü çıkarırsın ve dilediğine hesapsız rızk verirsin"* <3-27> ayetlerindekileri yapanın Allah olması ama bunları isterse insanda tecelli ederek onun vasıtasıyla da yapabileceği anlamına gelir. Bu mertebeye gelmiş olanların ruhu, Ruhül kudüs haline gelmiş olduğu için Allah İsa'dan yaptıklarını bunlardan da yapabilir. Bu mertebeye gelmiş olanlar karanlık gecede kara

taş üzerinde yürüyen kara karıncayı görüp onun ayak seslerini duyabilirler. Aynen Allah'ın görüp duyduğu gibi...

İnsanlar mânâ âlemi denen sıcaklık âleminde olup biten şeyleri, soğukluk âlemine (şahadet âlemi) gelmeden, yani elle tutulup gözle görülür hale gelmeden anlayamadıkları için Hazret-i İbrahim'in ateşte yanmaması yahut miraç gibi olayları da anlayamamaktadırlar. Bunları anlayabilmek için insanın soğukluk âleminden çıkıp sıcaklık âlemine girmesi, yani ısınması lazımdır ki buna ayn-el yakîn mertebesine ulaşmak diyoruz. Bu mertebelerden gören de gayrı değildir ama arada farklılık vardır.

İnsanların tümü aynı Allah tarafından yaratılmış olduğu için tüm insanlar yaratıcılarını aramaktadırlar. Dünyevi ilişkilerdeki gelişmeler de bu arayışın sonucudur.

Allah'a kavuşma yollarından biri namazdır. Ancak önemli olan bu kavuşmanın hangi mertebede olacağıdır. İnsan, bahsettiğimiz üç mertebede de Allah'a kavuşabilir. Amaç, hakk-el yakîn olarak kavuşabilmektir. Bunun için de çok çalışmak lazımdır.

İnsanlar adeta Kâlû belâ denen, gayb âlemindeki bir arı kovanının her gözü ayrı bir esma ile doldurulmuş petekleri gibidir. Zamanı gelip bu dünyaya üfürüldüklerinde her biri bir esma tahtında gelir. Geldiğinde de peteğindeki bal, o kişinin ilmi, bilgisi, tadı olur.

Allah, kulunun iç âlemini bilir. Bildiğini, isterse kuluna da bildirir, istemezse bildirmez. O'nun bildirmediğini ise kimse bilip bildiremez.

Allah bildirmediği takdirde, insan manevi ilimlerdeki mertebesinin ne olduğunu bilemez. Bu durum, Kur'an'da Musa-Hızır ilişkisinde belirtildiği gibi, kayadan atlayarak ibadet eden adamın daha sonra kendine söylenenleri unutup sormak üzere gölün üzerinden koşarak gitmesi hikayesiyle de anlatılmak istenmiştir.

ESMA-YI İLÂHİ

TARİFİ

Esma, "İlâhi âlemdeki sıfatların değişmez, zuhur âlemindeki nesnelerin değişebilir isimleridir" diye tarif edilir. Kelimenin lügat anlamı ise isim kelimesinin çoğulu olan Esami'dir.

MÜSEMMA KAVRAMI

Esmaların cümlesinin özeti lafza-yı celaldir. Lafza-yı celal tüm esmalara müsemmadır (Tüm esmaları içinde toplayan isimdir.). İnsan için, doksan dokuz esma-yı hüsnadan birinin kendinde tahakkuku bile yeterlidir. Allah isterse insanın huylarını birden fazla esma-yı hüsna ile zenginleştirebilir. Nitekim, Hazret-i Peygambere doksan dokuzunu birden vermiştir.

Esmaları tam olarak bilen müsemmayı bulur. Çünkü esmalar müsemmadan ayrı değildir. Tüm esmalar Allah'ta bulunmasaydı bu âlem olmazdı.

Allah'ta olan her şey kadimdir. Esmaların zuhur âleminde hâdis olma nedeni, O'nun, kendini zuhur âleminde bildirmek istemesidir. Bu durumu şuna benzetebiliriz: Bir günün içinde gece de vardır, gündüz de... Ama gündüz ve gece gelip gittiği için hâdis gibi görünmektedir. Halbuki gün olarak düşünüldüğünde ikisi bir bütündür.

Bizim Allah'ı her gördüğümüz yerde tanıyamayışımızın nedeni, esmalara bakıp onlara hayatiyet veren müsemmayı gözden kaçırmamızdır. Bu hatadan kurtulabilmek için O'nunla birlikte çalışmamız lazımdır. Eğer esmamızı ve kaynağını bilip onu iyi kullanırsak, Allah'la iş yapmış oluruz. Böyle yapınca da huzur bulmamız normaldir.

Bu durumu bir örnekle anlatabilmek için, İzmir Fuarı'ndaki Kahkahalar Sarayı'nı ele almak mümkündür. Orada kimi ince, kimi kalın, kimi kısa, kimi uzun, kimi çarpık, kimi eğri, değişik vasıflarda aynalar vardır. İnsan bu aynaların her birinin karşısına geçtiğinde kendini garip şekillerde görür. İşte aynaların bu insanı farklı gösterme istidadına biz "esma" adını veriyoruz. İnsan aynı kişi olduğu halde her aynanın karşısında değişik bir şekilde göründüğü için onu tanımayanlar, her görüntünün ayrı bir ferde ait olduğunu zanneder. Aynalardaki görüntülerin fotoğrafları çekildiğinde de o fotoğraflara bakanlar farklı görüntülerin aynı kişiye ait olduğunu anlayamayıp her birinin ayrı bir kişiye ait olduğunu düşünür ve yanılırlar. Ama işin aslını bilen bir kimse, yanılmaksızın her esmadan (aynadaki görüntüden) görünenin aynı müsemma (görüntü veren) olduğunu anlar. İşte bizim durumumuz da böyledir. Biz Allah'ı tanımadığımız, bilmediğimiz, yani müsemmadan haberdar olmadığımız için esmaları farklı görüyor ve şaşırıyoruz. O'nu bilenler ise çeşitli görüntüleri gördükçe zevkle ve hayretle gülüyor, asla gaflete düşmüyorlar. Bilen ve bu işten zevk alanların durumuna gelebilmek için tevhidde tahakkuk etmek gerekir. Hayret, hem tam anlamıyla tevhidin tahakkukuna ulaşmanın, hem de ermenin ifadesidir.

Ehl-i tevhid için asıldan başka bir şey yoktur. Aslın dışındakiler fer'i, yani gölgeden ibarettir ve kâinattaki her şey aslın aynadaki görüntüsüdür. Gölgelerin farklı oluşu aynaların istidadının, yapısının farklı olmasından kaynaklanır.

Vücutta, her uzvun bir görevi ve ismi vardır. İsimler bir müsemmaya bağlıdır. Bu müsemma da, kademe kademe Allah'tan insana kadar inmektedir. İnsan, bütün esmaların müsemmasıdır. İnsanda, bugün doktorların bile fonksiyonunu bilmediği azalar vardır. Bunların tümü bize bağlıdır ve bizim bedenimizde toplanmıştır. Çünkü müsemmayız... Ancak bizdeki müsemmalık arızî, O'nunkiyse aslîdir. Bu durumu bir çiçek bahçesine benzetebiliriz. Orada çiçek kümeleri vardır. Ama bahçe, bu kümelerin hepsini içine, ihatası altına almıştır.

Allah kâinatı sevgiden yaratmıştır. Sevgi herkeste, her zerrede vardır. Zaten sevgiden başka bir şey yoktur. Bu sevgiye sahip olanlar, bal küpüne düşüp ağızlarını yalamaktadırlar. İnsanda bu düşünce yerleşmiş olursa ne gam, ne kasavet, ne korku kalır ve o insan, daima iyilik ve güzellik içinde ebedi hayata kavuşur.

İnsanın endişeye ve sıkıntıya düşmesinin nedeni, bir esmaya bağlanıp kalması ve her şeyi ondan beklemesidir. Beklentisine o esmadan cevap alamayınca sıkıntıya düşer. Halbuki beklediğinden daha fazlasının başka bir veya birkaç esmadan gelebileceğini, zira tüm esmaların sahibinin O olduğunu düşünebilse problem kendiliğinden çözülür. O halde esmayı değil, daima müsemmayı düşünmek gerekir.

Bunu yapmak için sadakattan vaz mı geçelim? Hayır, ama sadakatı esmaya değil, müsemmaya gösterelim.

Esmanın vücudu yoktur ama o esmanın müsemması vücut sahibidir ve o sahip *"Allah daima yüce bir yardımcıdır"* <48-3> hükmünce, her zaman yardım eder.

Her esmaya müsemma gözüyle bakanların fikirlerinde genişleme olur ve Allah da onlara yardım eder. Bu nedenle "Her şeyi halk değil, Hakk görmek gerekir" diyoruz. Çünkü, halk esma, Hakk ise müsemmadır.

Esmalar arasındaki farklılıklar, yani birbirlerine karşı olan ayrılık ve zıtlıklar, müsemmada birleştiğinde tamamen ortadan kalkar. Çünkü zıtlıklar nötralize olup birbirinin etkisini ortadan kaldırır. Allah, ism-i âzam olduğu için tüm esmalar O'nda toplanır. Esma-yı hüsna ise Allah'taki hususiyetlerin tafsilidir. Yani Allah, esma ve sıfatları ayrı ayrı yaratıp içlerinden doksan dokuzunu ayırmıştır. Bunları bir udun çıkarttığı seslere benzetmek mümkündür. Nasıl udun tellerinden değişik notalara uyan sesler çıkıyor, bu seslerle değişik melodiler yaratılabiliyor ve kişiler kendi zevklerine (ki buna esmalarına da diyebiliriz) uyan melodileri beğenip diğer bazılarının beğendiklerinden hoşlanmıyorlarsa, insanların zevkleri de esmalarına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, et... Bazı kimseler eti çok sevdiği halde bazıları

ağızlarına koymak istemezler. Bazıları ise vücutları için gerekli olduğunu öğrendikleri için, sevmedikleri halde zaman zaman yemekte tereddüt etmezler. Aynı durum süt, sebze ve meyveler için de geçerlidir. Kâmil kimseler ise her şeyin Hakk olduğunu ve Hakk'tan başka bir şey olmadığını bildiklerinden, O'na olan saygılarının göstergesi olarak önlerine konanın mutlaka tadına bakarlar. Ama tabii sonuçta, yine sevdiklerini daha fazla yiyeceklerdir.

Birbirine zıt olan esmalar zuhur âleminde farklı huylar, farklı neşeler ve farklı davranışlar olarak görünmektedir. İnsanların kimi kıskanç, kimi geniş, kimi zengin, kimi fakir olarak zuhur âleminde görünmesine rağmen, bu zıtlıkların hepsi bir müsemmada toplanmıştır. Bu müsemma tüm zıtlıkların başı, diğerleriyse onun aza ve kuvası olmuştur. Aza ve kuva mesabesinde olanların güzelleri olduğu gibi çirkinleri de vardır. Çünkü çirkin olmazsa güzel bilinemez. Çirkin dediklerimiz ise bizim kendi vücudumuzda seve seve meydana çıkarttığımız huylarımız veya sonuçlarıdır. Örneğin, bağırsaklarımızda toplananlar... Bunlar kendiliğinden değil, bizim severek yediklerimizden oluşur, yani onları biz meydana getiririz. Sonra da o meydana getirdiklerimizden kurtulmaya çalışırız. Birkaç gün bağırsaklarımızı boşaltamasak, hemen müshil alıp onları atmaya çalışırız. Hiç boşaltamazsak ölürüz. Çıkarıp rahatladıktan sonra yine barsaklarımızı doldurmaya devam ederiz. İşte, her şey bunun gibidir.

İnsanın rahatı ve huzuru için her alanda birliğe ulaşması lazımdır. Kavgalar, kırgınlıklar hep esmaların farklılığından ve bu farklı esmalar arasındaki rekabetten doğmaktadır. Esmadan müsemmaya ulaşılırsa, tüm esmaların müsemması bir olduğundan, ikilik ortadan kalkar ve insan huzur bulur.

Esmalar tıpkı bir güneş sistemindeki yıldızlar gibidir. O sistemde hepsinin yeri ve durumu belli olduğu için kavga, dövüş olmaz. Ama yıldızlar teker teker ele alınacak olursa, o zaman cesamet, parlaklık, hareketlilik, hayat olup olmaması gibi birbirinden farklı özellikler ortaya çıkar. İnsanlar da kâinattaki yıldızlar gibi olduğundan, kendine varlık verenler

arasında problem hiç eksik olmaz. Kendini ve karşısındakinin ne olduğunu bilenler, müsemmayı da bildikleri için huzursuzluk çıkartmazlar.

Allah'a vasıl olmak için tüm esma-yı hüsnayı toplamaya kalkmak imkânsız olduğundan, herkes kendi esma-yı hassını takiben O'na ulaşmaya çalışır. Ancak O'na vasıl olunduktan sonra tüm esmayı kendinde toplamak mümkün olur. Çünkü O, her esmaya müsemmadır. İnsan, müsemmasına ulaşabilmek için kendi esmasından yola çıkmak zorundadır.

ESMANIN OLUŞUMU

Kâinat bir noktadan ibaretken, kalem, bu noktayı uzatıp harfleri, o harflerden de kelimeleri yazmıştır. Her kelimeye birer isim, her isme de ayrı bir huy verildiği için dağdağalar çoğalmıştır. Eğer insan, beni sen, seni ben yapıp bir noktada toplayabilirse, o zaman ne kâinat kalır, ne de onun dağdağaları...

Allah, zâtı itibarıyla tek, sıfât ve esması itibarıyla çifttir. Bu çift oluş, birbirine zıtlık olarak tezahür eder. Örneğin savaş ve barış... Ne savaş devamlı olur, ne de barış...

Savaş ve barış konusunda mikropları ve insanı ele alalım. Mikroplar insana karşı harp, insan da onlara karşı müdafaa halindedir. Mikroplar baskın çıkıp hastalık nedeni olduklarında insanın müdafaa silahları yetersiz kalırsa, dışardan yardım gerekir. Bu yardımı da, O'nun hüvezzahir esmasına mazhar olan doktorların verdiği ilaçlarda buluruz. Verilen ilaç antibiyotik ise hastalık yapan mikroplarla beraber faydalı mikropları da öldürdüğü için insanı halsizleştirip bitkinleşitirir.

İnsan, hüvelbâtından hüvezzahire gelmiştir. Neticede yine hüvelbâtına rücu edecektir. Bu hüvelbâtın, hüvezzahir geliş gidişleri devamlı olarak tekrarlanmaktadır. Hüvelbâtından hüvezzahire gelişe "doğum", hüvezzahirden hüvelbâtına dönüşe de "ölüm" deniyor. Bir tarafın doğumu, öbür tarafın ölümü demektir. Bunu Ahiret bahsinde daha geniş olarak anlatacağız. Burada sadece basit bir anlatımla dünyadaki

(hüvezzahirdeki) ölümün, ahirete (hüvelbâtına) doğum olduğunu söylemekle yetiniyoruz. Bu gidiş gelişlerin Allah için bir elbise değiştirmekten ibaret ve O'nun elbiselerinin sonsuz olduğunu evvelce anlatmıştık. Böyle olduğu, her gelişte ayrı bir parmak izine sahip olunmasından belli değil midir?

İlâhi kanunların özelliği, değişmez oluşlarıdır. Allah tektir ve O'ndan başka mevcut yoktur. Çift olsaydı, o zaman ortaya rakip çıkar, rekabet doğardı.

Bedende bir asıl, bir de nefis vardır. Bunlar barışık yaratılmış olduğu için, beden zıtlar cenneti olmuştur. Tüm zıtlar kâinatta toplanmış olduğundan, o da bir vücut sayılır. Bu birlikte ayrılıkların başgöstermesi harp çıkmasına neden olur. Harp bedende olursa adına hastalık dendiğini ve o hastalığa da tifo, zatürre, grip gibi isimler verildiğini biliyoruz. Bu hastalıklar hayat düzeninin bozulmaması için olmaktadır. Çünkü hayat, atılmış bir ok gibi dümdüz gitmez, engebeli bir seyir takip eder. Her şey, bir aşağı (tahtessera), bir yukarı (fevkalulâ) dalgalanarak ilerler. İnsan vücudunda bile alt tarafa ayak, üst tarafa baş diye ayrı isimler verilmiştir. Bu dalgalanmalara "tecelliyat" denmektedir. Tecelliyatın bazısı uzun, bazısı kısa, bazısı ise orta devirlidir. Tıpkı radyo dalgaları gibi... Bir de mikrodalga denen çok kısa dalgalar vardır ki bunlar, kâinatın esas yapısını oluştururlar. Şu anda bunları açıklamıyor, sadece engebeleri bizim düşüncelerimizin düzelttiğini söylüyoruz.

O'nun zuhur âlemine gelişinde, tüm keyfiyetler *"Her şeyi çift yaratan O'dur"* <43-12> hükmünce çift ve birbirine zıt yaratılmış olduğu için idam ve icad, dafi (itim) ve cazib (çekim) kanunları da böyle, yani çift ve birbirine zıttır. Şöyle ki, Birinciye göre biz idam olup ademe gönderildik, icad olup mevcutta belirdik. İkincide ise bir taraftan itip "git" derken (dafia), diğer taraftan çekip "gel" demektedir (cazibe). İşte bu geliş-gidiş ve itiş-çekiş yüzünden yeryüzündeki her şey devretmektedir. Bu ikilik olmasa devir ve hareket olmaz, durgunluk olurdu. Allah'ta ise durgunluk yoktur. Onun için hayat, daima ölüm ve doğum arasında devretmektedir. Buna

kendi mertebemizden bakarsak, her nefes verişte ölüp her nefes alışta dirildiğimizi görürüz. Kâinatta da her şey böyledir ve iki devrelidir. Bunlardan birine "devre-i arşiye", diğerine "devre-i ferşiye" denir. Devre-i arşiyedeki vuslata "vuslat-ı ulya", devre-i ferşiyedeki vuslata da "vuslat-ı süflâ" denir.

Bazı kitaplara göre insan bedeninde altmış trilyon hücre vardır. Yani insan, altmış trilyon mikro yapıdan meydana gelmektedir. Bunu televizyondaki görüntünün yüzlerce noktadan oluşmasına benzetmek mümkündür. Televizyondaki bu noktalar nasıl ona ayrı mikrodalgalar şeklinde geliyor, keza ses sayısız titreşimlerden oluşuyorsa, insan da böyledir. Biz sayısız ses titreşimlerinin sadece bir kısmını duyabiliyoruz. Hepsini duysak dayanamayız. Çünkü, beşer takatinin üstüne çıkar. Allah, insana dayanabileceği kadarını işitme gücü vermiştir.

İnsanların kendilerine ait olmayan kâinata sahip çıkması, gerçek sahip ile kendini sahip zannedenler arasında rekabete, yani rakip esmasının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sonuçta, dosttan başka bir şey mevcut olmadığı halde araya düşmanlık girmektedir. Biz, insan olarak hatalı düşüncelerden kurtulur ve her şeyi gerçek sahibine verebilirsek Allah da bize ihsanını göstermeye başlar. Bu ihsanın başında da güzel düşünceler gelir.

Murakaba, rekabetten doğar ve karabete (soyca yakınlığa) götürür. Rekabet esmalara ait bir keyfiyettir. Biri "yap" der, diğeri "yapma". O zaman da zıt esmalar arasında bir çarpışma, yani rekabet doğar. Sonuçta mutlaka iyi taraf galip gelir. Çünkü, kötü düşünceler hayal, iyi düşünceler hakikattir.

İnsan, bir kefesine iyilikler, diğer kefesine kötülükler konup dengelenmiş bir terazi gibidir. Rüzgârın etkisiyle kâh iyilik tarafı, kâh kötülük tarafı ağır basar ve sonuçta ibresi bir iyilik tarafına, bir kötülük tarafına doğru meyleder. İçten Allah'a bağlanmış olanlarda, tecelliye bağlı bu ters hareketleri Allah affeder.

ESMANIN ÖZELLİKLERİ

Esma bir bildirgeçtir. Kendi vücudu yoktur. İnsanın sıfatlarını bildirmeye yarar.

Bazıları esma çekerler. Bunun amacı müsemmayı bulmaktır. O'nu bulamadıktan sonra çek, çekebildiğin kadar...

Osman Dede'nin "Bin defa Allah diyeceğine bir kere de ve duyur" demekle kastettiği durum budur. Bu konuda ben de size "Ekmek, ekmek demekle karın doymaz" demiyor muyum?

İnsanların dünyadaki yerleri ve rolleri onlara doktor, saatçi, avukat, çöpçü vs. değişik isimlerle verilmiştir. Bu isimler birer elbiseden ibarettir. Elbise çıkarıldığı andan itibaren çöpçü ile padişah arasında hiçbir fark kalmaz. Hac'ta, Kâbe tavaf edilirken herkes aynı elbiseye bürününce kimin padişah, kimin çöpçü olduğu bilinebiliyor mu? Hayır, ama bu durumda da monotonluk hakim oluyor.

Dünyayı güzelleştiren, esma ve sıfâtın farklılığıdır. Bu yüzden biz "Zâtta bir şey yoktur. Zevk, neşe ve itibar sıfâttadır" diyoruz. İtibar ubur eder (geçer) ve biter. Beden de bir elbise, yani sıfat olduğundan, onu çıkarıverince geriye zât kalır.

Allah *"Rabb'in boş, çürük yahut gerçek dışı bir şey yaratmamıştır"* <3-191> dediğine göre bizim beğenmediklerimiz nereden çıkıyor? Esmalar arasındaki farklılıklardan... Çünkü esmaya değil, müsemmaya bakınca o çirkinliklerden hiçbiri kalmaz. Örneğin, ses vardır, çok tizdir; ses vardır çok kalındır. Bunların her ikisi de tek başına insanı rahatsız eder. Ama bir müzisyen bunları farklı notalar arasına yerleştirip bir melodi oluşturduğunda, o melodiyi dinleyenler, bu rahatsız edici sesleri farkına bile varmadan, zevkle dinlerler. Çünkü, tek başına beğenilmeyen bu sesler, melodiye bir güzellik katmıştır.

"Her şey Hakk'ındır" deyimi doğrudur. Ama burada esmaları ve mertebeleri unutmamak lazımdır. Hakk'ı bulmak, tahkik âlemine girmeyi gerektirir. Halkı bulmak ise Hakk'ı bulmaktan daha zordur, çünkü bunun için tahkikten sonra

tetkik âlemine girmek ve esmaları araştırmak gerekir. Tetkik, incelemek, ince eleyip sık dokumak demektir.

Dakik, öğütülmüş un; teshik ise ezilmiş meyve anlamına gelir. Bu âlemlere girenlerin, esmaları da böyle en ince teferruatına kadar incelemeleri lazımdır ki sonunda fark ü temyize ulaşabilsinler.

Her esma Hakk'ındır. Ölümsüzlük veya hayat-ı ebedi O'nundur. Esmaları Hakk'ın elbiseleri olarak görmek, bunların sonsuzluğunu bilmek, O'nun her an bunlardan birini çıkarıp diğerini giymekte olduğunu, çıkardığına "öldü", giydiğine ise "doğdu" dendiğini idrak etmek, bu bahsi öğrenmek demektir. Bu nedenle Hakk'ı bilenler için ölüm ve doğum diye bir şey yoktur. Nasıl insan moda deyip değişik kılıklara giriyorsa, Hakk da sıfâtı itibarıyla öyle yapmaktadır. Zâta gelindiğinde ise durum farklıdır. Çünkü zât, isimden, sıfâttan ve her şeyden münezzeh olduğu için çıplaktır. Bu yüzden zât için "varından da arından da soyunuk" tabiri kullanılır.

Tevhidde ayrılık yoktur. Ayrılığı yaratan esmalardır. Bu sebeple, tevhid açısından bir çiçeğe "Allah" demek hem doğrudur, hem yanlıştır. Doğrudur, çünkü Allah'tan başka bir varlık yoktur. Yanlıştır, çünkü Allah, bir çiçeğe hasredilebilecek kadar küçük değildir ve çiçek O'nun sadece bir esmasından ibarettir. O'nun tek esması olan bir çiçeğe "Allah" dersek, diğer esmaları ne olacaktır?

Esmanın vücudu yoktur ve aslı bir isimden ibarettir. Onun vücut bulabilmesi için sıfatın tahakkuk etmesi icap eder. Bir kişiye Ahmet ismi konabileceği gibi, Mehmet ismi de konabilir. Ahmet veya Mehmet isminin varlığı yoktur ama o ismin konduğu bir varlık mevcuttur. Olayı bu şekilde anlamak lazımdır. Çünkü gelip giden insandır ve böyle olmasına rağmen her geldiğinde kendisine Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin vs. diye bir isim konmaktadır. Bin bir isimle yâd edilen, insandan başkası değildir. İşte tasavvuftaki "Bir kabirden bin bir adlı Mehmet çıkacak" sözü bunu ifade eder.

Her şey, bir zât ile bir sıfâttan meydana gelmiştir. Gerisi esmadır ve Bir'in kesrette görünümüdür. Bir olan Muham-

med'dir. Diğerleri, o Bir'in bin olarak görünmesidir. Yani Muhammed müsemma, diğerleriyse onun esmaları yahut ümmetidir. Bunu atom çekirdeği ile etrafında dönen elektronlarına veya güneş ve ondan çıkan ışık huzmelerine benzetmek mümkündür. Her ışık huzmesi kendinde müsemmayı gördüğü için "ben" demektedir. Bunu böyle bilmek lazımdır. Esmalardaki bu ayrılık veya çokluk görünümü dış âleme ait bir keyfiyettir. İş içtedir ve içte birlik vardır.

Allah birdir. İnsana bir tecelli yapar. Bir kişiye iki tecelli veya birden çok kişiye aynı tecelliyi göstermez. İnsanların her birinin parmak izlerinin ayrı olması bunun en güzel ispatıdır. Aynı parmak izi ikinci bir kişide yoktur. Bu da gidenin bir daha aynı kalıpla geri gelmeyeceğinin ifadesidir. Düşen yaprak gitmiştir. Yerine yine bir yaprak çıkacaktır ama bu, düşen eski yaprak olmayacaktır. Deniz dalgaları da böyledir.

Tüm gelenler insandır, yapraktır, dalgadır, yani hepsi aynı şeydir ve Hakk'tır. Zira, Hakk'tan başka bir şey yoktur.

Hakk zuhur âleminde birer sıfatla, yani huy veya ahlakla tecelli edip istidadının aynasında kendini gösterir. Her ayna, eğriliği farklı olduğu için karşısına geçeni değişik şekillerde gösterir ama karşısındaki çekilince görüntü de kaybolur. İşte insandaki görüntünün sahibi de böyledir. O çekildiğinde görüntüsü de kayboluverir. Bu sahip mânâdır, yani bizziz. Bizde teşekkül etti, yine bize dönecektir. Nitekim Kitab-ı Mukaddes'te peygamberler için "öldü" değil, "kavmine munzam oldu" denmektedir ki bu da insanın sevdiklerine munzam olacağını anlatır. Aksi halde anıların kaybolması gerekirdi. İşte "sevenlerin gönlünde yaşamak" denen olay budur. Zaman zaman hepimiz tüm dostlarımızı gözümüzün önüne getirip manen onlarla ilişkimizi devam ettirmiyor muyuz? Aramızdan ayrılanlara birer Fatiha okumuyor muyuz? Kısacası, böyle yapmakla hepsini kendimizde toplamış olmuyor muyuz?

Bir de kendimizden sonrakilere nakletme olayı vardır. Her doğan çocuğun bazı huyları hala, teyze, dayı vs. gibi yakın akrabalarına benzer. Bu durum peygamberler arasında

da vardır ki bunu Muhiddin-i Arabi Hazretleri Füsus'ta yazmıştır. Orada, bir öncekinin neşesinin, bir sonrakinde zuhurundan bahsedilmektedir. Bunlar birer meratiptir. Hintliler, bir daha dünyaya geldiklerinde Nirvana'ya daha yakın olabilmek için bir sürü sıkıntıya katlanır ve asilleri "parya" dedikleri alt tabaka mensuplarından kaçarlar. Eski Mısırlıların inançları da böyledir.

Her enerji türü ayrı bir elementin atomu gibi düşünülebilir. Bugün bilinen element sayısı yüzün üzerine çıkmıştır. İleride daha da artacaktır. Bu elementlerin her birinin esması ayrıdır. Nasıl elementlerin atomları birlikte olduklarında bile birbirlerine çarpmıyorsa, esmaların durumu da böyledir. Ne başkalarına karışırlar, ne de başkalarının kendilerine karışmasına müsade ederler.

Esmanın vücudu olmadığı için insanlar ancak bildikleri ve gördükleri esmaları tanıyabilirler. Görülmeyen ne esmalar vardır. İsmini duyup evvelce görmediğimiz esmaları sorup öğrenmeye çalışıyoruz. Çünkü bir esmayı sadece duymuş olmak kâfi değildir. Onu görmek ve tatmak da lazımdır. Ben, hünnap diye bir meyve olduğunu biliyordum. Ama görüp tadına bakmamıştım. Bir gün pazarda dolaşırken bir tabla içinde gördüm ve sorduğumda hünnap olduğunu öğrenince aldım, tadına baktım ve hünnabın ne olduğunu tam olarak öğrenmiş oldum.

Bir esmayı nazari olarak bilmeye, yani duymuş olmaya ilm-el yakîn, görmüş olmaya ayn-el yakîn, tatmış olmaya da hakk-el yakîn biliş dendiğini evvelce anlatmıştık. Onun için "Tatmayan bilmez" sözü, gerçek bilişi anlatma bakımından doğrudur.

Her esma ebedidir. İnsan için önemli olan, beğenilmeyen esmanın kendinde olmamasıdır. Zaten bütün çalışmalarımızın amacı da bu beğenilmeyen esmaları dumura uğratıp onlardan arınabilmektir.

İnsan bu âleme temizlenmeye gelmiştir. Eğer öyle olmasaydı "Allah böyle yaratmış, biz ne yapalım" deyip yükü üzerimizden atmamız çok kolay olur, Allah'ın da kitap ve pey-

gamber göndermesine gerek kalmazdı. Allah bunları gönderdiğine göre kullarına "Aşılanın, kötü huylarınızdan arının, insanlığa yakışır, yararlı fertler olun" mesajını vermektedir. Bu mesajı gerek geçmişte, gerekse bugün alamamış olanlar, güzellik ve temizlik âlemi olan ahirete gözlerini kapatmış, sadece dünya âlemini görüp onun nimetlerinden istifadeye çalışmış, dünyada saltanat sürmeyi marifet sanmış tek gözü körlerdir. Böyleleri birazcık düşünebilseler, değil insan canına kıymak, insana karşı parmaklarını bile tehditkâr bir şekilde oynatmazlardı. O zaman da ne tarihteki Kerbelâ olayı, ne de onun bugüne sarkan ve devamını teşkil eden mezhep savaşları olurdu. Çünkü Kur'an'da cidal ayeti olmasına rağmen, İslamiyetin amacı insanların birbirini öldürmesi değildir. İlerde cihat konusuna gelindiğinde o ayetlerin de ana mesajının ne olduğu anlatılacaktır.

Her esma geldiği gibi gider. Hiç kimse bir başkası olamaz. Allah da herkesi, kendi âleminde nasiyesinden tutmuştur. Herkesin bedensel özellikleri ve aklı kendine aittir.

Her şeyi mertebesiyle bilen ve bildiği için her esmasını bir görüp külliyen seven insanların, bu sevgisinde günah tarafları olsa bile Allah, bunları ya sevaba çevirir, ya settarülyub olduğu için örter yahut da gaffarüzzünub olduğu için affeder. Çünkü, Allah'ın hiçbir esması dumura uğramayacaktır. Günah işleyen kul olmaması, Allah'ta noksanlık meydana getirir. O esma çalışmaz, dumura uğrarsa, O, merhamet edecek kimse bulamayacağı için merhamet esmasından yoksun kalmış olur. Bu nedenle bazı mertebelerde günah bile sevap yerine geçer.

Esmalar açısından Rahman pozitif, şeytan ise negatif karakterdedir. Burada işin içine korkutuculuk vasfı girmektedir. Çünkü bu vasfı işin içine almazsanız, bir çocuğu bile terbiye etmek mümkün olmaz. Bu hususta ileride, Terbiye bahsinde daha geniş bilgi verilecektir.

ESMANIN TECELLİSİ

Allah, Hayy esmasını kâinatta suya vermiştir. *"Her canlı şeye sudan hayat verdik"* <21-30> ayeti bunu ifade eder. Bu nedenle susuz yaşanmaz. Keza ekmeğe de Muhyi esmasını verdiği için ekmeksiz de yaşanmaz.

Bir şeyin ismi varsa, maddi olmasa bile, mutlaka manevi bir cismi de vardır. Anka kuşu, Kaf dağı, semender gibi kavramların maddi karşılığı gösterilemez. Ama bunların manen var oldukları bilinmektedir.

Esmalar, insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da farklı huylar halinde kendini gösterir. Her zaman görüp sevdiğimiz kedi ve köpekleri buna misal gösterebiliriz. Kedilerin hırsızı, nazlısı ve uysallığıyla kendini sevdireni, uslu uslu oturanı olduğu gibi, hırçını ve tırmıkçısı da vardır. Köpeklerin de munisi, hassası, gelişmiş koku alma duyusuyla iz süreni, saldırganı, kendisine dokundurtmayanı, küçüğü, irisi, yani birçok türü vardır ve bunlar aynen insanlardaki gibi kalıtsal karakterlerdir. Yani, her evvel ahir, her ahir evveldir. Çünkü ilm-i ilâhinin ve bunun zuhuratı olan esma-yı ilâhinin sonu yoktur. Bu nedenle de basılan nokta hem evveldir, hem ahirdir. Dünya yuvarlak olduğu için evvelimiz ahire gelmektedir.

Allah, her insana kendi esma-yı hüsnasından bir isim vermiş ve o isimle bu âleme göndermiştir. Bu nedenle Ehl-i tevhid olanlar kimseye kötü nazarla bakmaz, kimseyi tenkit etmezler.

Kişi, burada kendini bilir, yani ölür ve dirilirse, o zaman Allah'ın koyduğu isminin bilincine varır. Tabii bu, kişinin bekâya geçişinden sonra olacaktır.

Hakk'tan başka bir şey yoktur. Yoktur ama mertebesine göre bir isim konmadığı takdirde, bu defa da her şey birbirine karışacaktır. Onun için her şeye bir isim koyuyoruz.

Gelişmiş insanlara "zât-ı âliniz" diye hitap edilir. Çünkü böylelerinde, Zât'tan bir şeyler vardır, yani Zât'ın ışınları ona aksetmiştir. Hayy, Kayyum, Semi', Basar vs. gibi ışınlar sadece gelişmiş kişilere değil, herkese yansımış olduğu için hitap ederken "zât-ı âliniz" dendiğinde, asıl olana rücu edilmiş

olur. Çünkü, Zât'ı başkasının bilmesi mümkün değildir. İnsan, ne kadarı bildirilirse, ancak o kadarını bilebilir.

Kimse karşısındakinin iç yüzünü, iç âlemini, huyunu, hünerini tam olarak bilemez. Ama herkes kendini bilir. Kendini açığa vurduğu takdirde, başkaları da öğrenir. O zaman "foyası çıktı" denir. Eğer özü, sözü bir olan bir kimseyse makbul olur, aksi halde kabul görmez. Onun için, nasihat edilirken "Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol" denir ki, ne olunduğu herkes tarafından bilinsin.

Nazar-ı ilâhi cemaliyle bakarsa âbâd, celaliyle bakarsa berbat eder. Zaten ilâhi nazar da bu ikisinden biridir. İstenen cemaliyle bakması olduğu için biz daima tebşirî, yani beşaret üzere (müjdecilikle) yaklaşmayı tercih ettik. Bizim zevkimiz ve gönlümüz böyledir. O'nun verdiği merhametle, önce kendimize merhamet ediyor, herkese de evvela kendi sıhhatine bakmasını tavsiye ediyoruz. Bu yüzden de eskiden yapıldığı gibi, doğrudan doğruya "Ölmeden evvel ölün" ve "Nefsini bilen Rabb'ini bilir" diyerek telkine başlamıyor, ölmeden evvel nasıl ölünebileceği dahil, her şeyi teferruatıyla anlatıyoruz. Bunu yaparken de hem Kur'an'daki tebşirî (müjdeleyici) ayetlerin tenzirî (korkutucu) olanlardan daha çok olmasını, hem de her tenzir ayetinin arkasından bir beşaret ayetinin gelmesini dikkate alıyoruz.

İnsandaki her özellik ariyettir, gölgedir, emanettir. Allah'takiler ise asıldır, tümüyle Kendi'nindir. Onun için "İnsanda hiçbir şey yoktur ve Ben dediği bir hayalden ibarettir" diyoruz. İnsan bir hayaldir ama öyle bir hayaldir ki aslında ne varsa, o damla mesabesinde olan minicik hayale de aktarılmıştır. Şöyle ki, Allah'taki akıldan aktarılmış, adına ilim denmiştir. Keza Basar'dan (gözden) göz, Semi'den kulak, Kudret'ten el, Kayyum'dan ayak, Hayy'dan sağlık ve afiyet verilmiştir. Bu özellikler *"Biz taksim ettik"* <43-32>'de verildiği kadarıyla herkeste vardır. İnsan, bu verilenleri kendine mal edip kendini ayrı bir varlık gibi görmek suretiyle kendine eza etmektedir. Yoksa, Allah kimseye azabetmez.

Her insan, taksimde kendine düşene razıdır. "Akılları pa-

zara çıkartmışlar. Herkes gidip kendi aklını almış" diye bir söz vardır. Bu söz herkesin kendi payına düşene rıza göstermediğini anlatmak için söylenmiştir. Kişi kendi payına düşeni aldıktan sonra bu âlemde esas işleyeni de öğrenirse, Allah ona Hakkanî bir düşünce ihsan eder. Zaten, insan düşüncedir. Bizim gördüğümüz bedense bir testiden ibarettir. Önemli olan o testinin içindekidir. Ama testi olmazsa, içindeki duramaz. Nasıl bir tohumun kabuğunu soyunca içi çürür veya kabuğu çıkarılmış bir tohum ekildiğinde bir şey çıkmazsa, beden olmayınca da ruh duramaz. Bu sebeple biz "İnsan önce bedenine bakmalıdır" diyoruz. Sağlığı, yemesi, içmesi, hareketleri normal olan insanın düşünceleri de sıhhatli olacaktır. "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" atasözünün anlatmak istediği de budur.

Esma-yı hüsna içinde dâr (sıkıntı) vardır. Bu sebeple, insan bir sıkıntıya düştüğünde bile "Allah'ın dâr esması bende tecelli etti" diye düşünerek, memnun olmalıdır. Çünkü, er ya da geç *"O gün arz, arzdan gayrıya tebdil olunur, semalar da, tek ve kahhar olan Allah'a büruz ederler"* <14-48> ayeti icabı, bunun yerini, zıttı olan ferahlık alacaktır. Zulmetten nura dönüş budur.

Lunaparklarda "radar" denen bir raylı sistem vardır. Ona binenler bir yükselip bir inerken, bir taraftan da devamlı olarak sağa ve sola yatmaktadırlar. İşte insan hayatının seyri de aynen onun gidişi gibidir.

Biz sık sık *"Her ne ki var âlemde / Örneği var âdemde"* deyip duruyoruz. Bunun anlamını esma yönünden açıklamakta da fayda vardır.

Her bitkinin bir özel karakteri, yani bir hassası vardır. Biz bu hassaya özelliğine göre vitamin, hormon, tonik, afrodizyak, uyuşturucu, uyarıcı vs. gibi pek çok isim takmışız. Bunların hassalarını, teknolojinin de yardımıyla konsantre edip gerektiği zaman ilaç adı altında kullanıyoruz. Ayrıca tabiatta ne varsa, ister maden, ister bitki, hayvan, nehir, tümü âriyet olarak bizde toplanmıştır. Bu toplanış enfüsîdir. Bu özellik veya hassalar bizde tabiatlaşıp dünya âleminde huy

halinde ortaya çıkmaktadır. Yani, mânâ âleminde âfaktan aldığımız hayvani suretlerin hangisi galip gelirse, burada bizde huy olarak o tecelli etmektedir. Bu nedenle kimimiz kurnaz, kimimiz vurdum duymaz, kimimiz ziyankâr vs. oluruz. Yukarıda zikrettiğimiz huyların tabiattaki örnekleri ise sırasıyla tilki, ayı ve faredir. Dünyaya insan sıfatında geldiğimize göre, burada yapmamız gereken şey, sıfat-ı selbiye vasfında olan bu huyları atıp Allah'ın sevdiği, insana yakışır huylarla huylanmaktır ki bunun bir diğer adı "Allah boyasıyla boyanmak"tır. İşte, Kur'an'daki *"Allah boyası esastır ve ondan güzel boya kimde bulunabilir"* <2-138> ayetinin anlamı budur. Divanımızda "Allah boyasıyla boyanan canlar" demekle işaret ettiğimiz yer de burasıdır.

Nazargâh-ı ilâhi kalptir. Ancak füyuzat güneşi, uruc itibarıyla her gün bir burçtan doğduğu için insanda da dünyadaki mevsim değişiklikleri gibi, ruhsal değişiklikler olur. İnsan içinde bir sıkıntı olduğunda "Ne yaptım da bu sıkıntıya neden oldum" sorusuna cevap bulamazsa, o gün güneşinin hangi burçtan doğduğunu düşünmelidir.

Nasıl kâinatta on iki burç varsa, insanda da bunlara tekabül eden, yedisi başta, ikisi göğüste, biri göbekte ve ikisi de daha aşağıda olan on iki burç vardır. Nazargâh-ı ilâhi, her gün bu burçlardan birinden doğar. İşte araştırılması gereken, o günkü doğuş yerinin bu burçlardan hangisi olduğudur.

Bazen insanda şefkat ve adalet duyguları hâkim olur ve pinti olan bir kişi o gün cömertleşir. Bu, onun o günkü burcunun göbekte bulunan adl ü mizan yahut günümüz diliyle terazi burcu olduğunu gösterir.

Göz (basar) ve kulak (semi') burçlarının hangi esmalara ait olduğu bellidir. Güneşin bunlardan doğması halinde insanda bunlara ait esmalar tahakkuk eder. Eğer insan bu esmalardan birine tecelligâh olmuşsa, büyüyüp geliştikçe durumunu tahakkuk etmeye başlar ve sonuçta kendi has esmasını öğrenir.

Bazı kimselerin burcu Cebrailiyet olur ve dillerini mekân ittihaz ederse, böyle kimseler (özellikle mürşitler) hallâl-ı

müşkül (müşkülleri halleden) olurlar.

İnsan, başlangıçta bir pratisyen hekim gibidir. Her konu hakkında bilgisi vardır. Yani bilinçsizce her esmaya açıktır. Ancak terakki edip olgunlaştıkça esas esmasının ne olduğunu öğrenmeye başlar. Bu durum uzmanlaşan bir hekimin, uzmanlık alanındaki bilgi ve becerisinin artmasına benzer. Kemâli artmış bir kişi de güneşinin hangi burçtan doğduğunu, o burcunun parlamaya başlamasıyla öğrenecektir. Bazen parlaklık kaybolabilir ama artık kişi kendini bilmiş, ne olduğunu görmüş ve kendini tanımıştır ki bu hale "marifet-ün nefis" denir.

Marifetullah bundan sonra gelişir. Kendini bilmeden, yani marifet-ün nefse erişip her şeyiyle nefsini Allah'a teslim etmeden marifetullaha ulaşılmaz. "Kendini bilen Rabb'ini bilir" sözü bunu ifade eder. Yani, Rabb'ini bilmek isteyen kişi, önce kendini bilmek zorundadır. Rabb'ini bilen bir kimse ise "Rabb'ini bilen nefsini bilir" de diyebilir. Ama önce, aşağıdan yukarıya çıkmak şarttır. Bu konuda, bazı tarikatlar yukarıdan aşağıya doğru bir seyir takip etmiştir. Fakat bu bilenler için geçerlidir. Çünkü insan bir bileni bulmadan ne Allah'ını bilebilir, ne de Peygamberini... Burada çok incelikler vardır. Onun için Niyazi Hazretleri

Her mürşide dil verme yolun sarpa uğradır
Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş

buyurmaktadır. Burada işin içine, ileride ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz iman konusu da girecektir.

İnsanda, göbekten aşağısı karanlık âlem sayılır. Lakin, doğumun insanın ağzından değil, o karanlık sayılan âlemden olduğunu, yani aydınlığın karanlıktan doğduğunu da unutmamak lazımdır. Kâbe'nin örtüsünün ve Hacer-ül esved'in siyah oluşunu ve bu siyahlığın da nurun şiddetinden meydana geldiğini evvelce anlatmış ve bunu öğle saatlerinde çıplak gözle güneşe bakıldığında, nurun şiddeti celal olduğundan her tarafın kararmasına benzetmiştik. Allah'ın celal esmasının tecellisi de böyledir. Celalî tecellinin azametinden insana darlık gelir. Bunu da aynı misalle izah etmek mümkündür.

İnsan nasıl güneşe bakamaz, inatla bakmak istese bile baktığında gözü bir süre hiçbir şey göremez olursa, celalî tecelliye karşı durum da aynıdır ve nedeni, tecellinin büyüklüğüdür.

Aynı şekilde büyük bir zât karşısında insan daralır, sıkılır ve büzülür. Dış dünyada bile, reisicumhur, başbakan, vali veya kazalarda kaymakam karşısında insan kendine çeki düzen vermek ihtiyacını hisseder. Zâhirî büyükler karşısında durum böyleyken, huzur-u ilâhide neler olmaz? İşte bu durama "kabziyet" adı verilmektedir.

ESMALARIN FARKLILIĞI

İnsan, istidat ve kabiliyeti bakımından bukalemun gibidir. Çünkü *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> ayeti, sadece Hazret-i Âdem'e ait bir özellik değil, tüm insanlara verilmiş bir ihsandır. Bu nedenle insan başkalarıyla arkadaşlık ederken onlara uyum sağlar ve zamanla onlar gibi olmaya başlar. Çocukların arkadaş seçiminde çok dikkatli olunması gereği buradan kaynaklanmaktadır.

İnsan bulunduğu ortama bir anda uyum sağlayamaz. Bu iş yavaş yavaş olur. Hele iyiye alışmak daha da zordur. Kötülüğe daha kolay alışılır. Bunun en güzel örneği, iyi ve ciddi kitapların zor, buna karşılık basit ve güncel konulardaki kitapların daha çabuk okunup bitirilmesidir.

Esma-yı hüsna dahil, tüm esmalar zât bakımından aynı, sıfât bakımından birbirinden farklıdır. Aziz Dede'nin

"Arifin gönlünde olsa masivadan kıl kadar
Bilmiş ol ki bilmez o ilm-i Huda'dan kıl kadar"

beyti bunu ifade etmekte ve hiçbir şeyi Hakk'tan ayrı görmemek gereğine işaret etmektedir.

İnsanlar, evvelce ayarlanmış birer ilâhi bilgisayardır ve o ayarlanan esasa göre zuhur âleminde ortaya çıkıp kendilerini gösterirler. Bu durum, bir bina yapılmadan önce onun planının yapılmasına benzer. Önce plan yapılır, sonra o plana bakılarak zuhur âleminde bina meydana getirilir. Şimdi zekâ devri olduğu için insanlara pösteki saydırmanın anlamı yoktur. Bu sebeple eski devirdeki gibi işi zora sokmak yerine, en

kolay tarafından izah etmek gerekir. Çünkü, söz canlıdır ve yüzde yüz vücut bulur.

İnsanlar yahut esmalar, a'yan-ı sabitede, bir peteğin gözlerine yerleştirilmiş gibidir. Bu gözlerden her birindeki canlanıp bir insan olarak bu âleme gelir. Geldiğinde de kimi arı beyi, kimi işçi arı görevi yüklendiğinden birbirine hizmet etmek zorundadır. İşçi arı kendisi için değil, arı beyi için çalışır. Çünkü ürettiği bal kendi yiyebileceğinden kat be kat fazladır.

İkinci bir arı beyi daha gelirse, o zaman iki ihtimal vardır. Ya ikinci bir oğul oluşturulur veya beylerden biri yok edilir. Çünkü, bir oğulda iki bey olmaz. *"İnsan-ı kâmili biz bir biliriz"* deyişimizin nedeni budur.

Allah'a yakın olanlar yanıp arınarak pislikten temizlenmişlerdir. Çünkü iç âlem yanarak temizlenir. Suyla temizlik ancak dış âlemde geçerlidir. Yanma, tıpkı bir saçı yolmak veya tırnağı sökmek gibi olduğu için acı verir. Tırnağın ve saçın uzayan kısımlarının kesilmesi ise acısızdır.

Saçlar esmalar gibidir. Esmanın da vücudu olmadığından, tıpkı uzamış saç gibi kesilirken acı vermez. "Saçımın her telinde bir Mansur asılıdır" sözü, saçın esma bahsine girdiğini gösterir. Kesilecek saç, dibinden yolunmaya kalkılırsa o zaman acı verir. Esmaların da vücudu yoktur ama uçları vacib-ül vücud'a bağlı olduğundan, kökünden yolmak mümkün değildir.

Esmalar sadece bildirmek içindir. Vücudu olmayan, imkân âlemindedir. Aslı vacib-ül vücud, bizde bulunanı ise mümkün-ül vücuddur, yani bizim vücudumuz Allah'ın vücudu ile mümkün olmaktadır. Bu durumda biz aslın gölgesi durumundayız demektir.

Vacub-ül vücud asıldır ve kendinden kendine işler. O'nun, kendinden başkasına ihtiyacı yoktur.

Bu kubbenin altında öyleleri vardır ki, Hakk'a yakın olmuştur ama kendini bilmemektedir. Zaten gayrı yoktur. Gayrıyı meydana getiren esmaların farklılığıdır. Hakk nazarında var olan Kendi'sidir. Bizim şu, bu diye ayırdıklarımız

esmalardaki fark ve tefaddullerdir (üstünlükler). Hâdi ismi, elbette Müzill isminden daha üstündür. Ama gerçekte ikisi de gayrı değildir. Ayrılık, gayrılık esmaların birbirleriyle çatışmasından ortaya çıkmaktadır. Bu çarpışmanın nedeni de insanların farklı birer esma ile zuhur âlemine gelmeleri ve kendi esma-yı haslarını diğer bütün esmalardan üstün görmeleridir. Ehl-i tevhid olanlar, tüm esmayı bir müsemmada topladıkları, kenz-i ilâhinin esmalardan ibaret olduğunu bildikleri ve bu âlemdeki keyfiyeti bir mel'abe-i vahdet, yani bir oyun olarak kabul ettikleri için her şeyi hoş görür, hattâ bazıları bu bilgileri dolayısıyla hayrete düşerler.

İnsanların meşrepleri, esmalarının keyfiyetini anlatan özellikleridir. Her tohum kendi meyvesine kendi hassasını verecektir. Kayısı dikersen meyvesi de kayısı olacak, kayısı görünümü, kayısı kokusu ve kayısı tadı verecek, portakal tadı, görüntüsü ve kokusu vermeyecektir. İşte bütün esmaların düzeni de böyledir.

İnsanların, işin aslını anlayamadıkları için "Neden hepsini bir yaratmadın da ayrı ayrı yarattın" diye Allah'a kafa tutmaya hakları yoktur. Çünkü amaç, ezvak-ı Muhammedî'nin icrası ve kemâlât-ı ilâhinin insanlarda tecelli etmesidir. İyi-kötü, gece-gündüz, karanlık-aydınlık gibi ayrılık veya zıtlıklar yahut ikilikler olmasaydı, kemâlât zuhur etmezdi. Devamlı aydınlık olsa karanlık bilinebilir miydi?

Allah, insanı tevhid nokta-yı nazarından iyi ve kötüyü cami olarak yaratıp ne varsa hepsini (esma-yı küllehâ) onda toplamıştır. Bu esma-yı küllehâ içinde ilâhi âleme ait esmalar da vardır ve onların tenezzülüyle dünyada çeşit çeşit manzaralar ortaya çıkmaktadır. İlâhi âlemdeki esmalara "esma-yı hüsna" dendiğini ve Allah'ın bunların tümünü Âdem'de toplamış olduğunu biliyoruz. Allah lütfeder, biz bunlardan birine mazhar olabilirsek, o zaman düdüğü çaldık demektir. Diğer esmalar, bu çekirdeğin etrafında tavaf ederler ve biz de zaman zaman onların zevkine varırız. Bu durum her insanda aynıdır. Çünkü Allah, her insanı zuhur âleminde bir esma tahtında izhar etmiştir. Ama onun diğer

esmalarla da irtibatı vardır.

Her insan, sohbetleriyle gönlünde bulunanları meydana çıkarır. O sohbeti duyanlar da, sohbet gönüllerindekilerle uyuşuyorsa o kişiyle arkadaşlık eder. Bu durum onların esma-yı haslarının uyuştuğunu gösterir. Esmaları birbirlerine uymayanlar, ilk fırsatta birbirlerinden uzaklaşırlar. Sonuçta hoca hocayla, derviş dervişle, ayyaş ayyaşla, esrarkeş esrarkeşle dostluk kurar ve gruplar oluşturur. Bunların tek istisnası insan-ı kâmildir. Çünkü o, hiçbir gruba girmediği halde tüm esmalara müsemma olduğu için her grubu kendinden sayar.

Kâinatta en sertinden en yumuşağına kadar her şeyin bir huyu, bir esması vardır. İnsan ise *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> ayeti gereğince tüm esmalardan nasibini almıştır. İnsanda her esma vardır ve bunların hepsi onun esma-yı hassının etrafında döner, durur.

Aynı anne babadan dünyaya gelen çocukların bile neşeleri, zevkleri, huyları, yani esmaları birbirinden farklıdır. Bunun nedeni esmalarının farklı olmasıdır.

Hannan ile Mennan tabiat itibarıyla birbirine karşıdır. Başlarındaki harfler de böyle olduğunu gösterir. Hannan He ile başlar ve Hakkıyete, Mennan ise mim ile başlar ve Muhammediyete bağlıdır. Bu durumları, iç ile dış gibi oluşlarına işarettir.

Melâike-i arşiyeye karşılık melâike-i ferşiye, melâike-i semaviyeye karşılık da melâike-i arzîye vardır. Kâinattaki her şey insan yapısı gibi simetriktir. Karşılığı olmayan tek varlık Allah'tır. Böyle olduğu için de hiçbir millette insan adı olarak Allah konmaz. Abdullah (Allah'ın kulu), Sunullah (Allah'ın sanatı), Feyzullah (Allah'ın feyzi), Lütfullah (Allah'ın lütfu), İsmetullah (Allah'ın ismeti) gibi isimler konmuş ama kimseye Allah ismi konmamıştır.

Bazı isimler hem erkeklere, hem de kadınlara konabilmektedir. İsmet, Hikmet gibi... Bunlar aynı zamanda Allah'ın da isimlerindendir. Kişi için önemli olan ise İsmetullah, Hikmetullah isimlerine sahip olmak değil, bu isimlerin

anlamına mazhar olabilmektir. Çünkü İsmet, her şeyden arınmış, saf, pak, temiz, masum demektir.

Bir çocuğa isim konurken çok kere kelimenin anlamı düşünülmemekte, sadece kulağa hoş gelişi dikkate alınmaktadır. Örneğin, Nalân... Kelime, ağlayan, inleyen anlamına gelir. Kimse çocuğunun ağlayıp inlemesini istemediği halde kulağa hoş geldiği için çocuğuna bu ismi koymaktadır. Bence Nalân yerine Handan ismi tercih edilmelidir.

ESMA-YI HAS VE ESMA-YI ÂM

Her insanda, yaratılış itibarıyla tüm esmalar olmasına rağmen, bunların büyük bir kısmının üstü örtülüdür. Meydanda görünen kişinin has esmasıdır ve bu, onun sırat-ı müstakîmidir. Halk arasında "Can çıkmadıkça huy çıkmaz" diye nitelendirilen vasıf, kişinin bu esma-yı hassıdır ve o, kula Allah tarafından verilmiştir. Bu, cemalî veya celalî özellikte olabilir.

İnsanın ism-i hassı Kâbe'ye, diğer esmaları ise bunun etrafını tavaf eden hacı adaylarına benzetilebilir.

İnsanda gizli olan esmalar terbiye ile meydana çıkarılmaktadır. Yani, insan beyni tam bir kitap olarak hazırlanmış ama gelirken bir sayfası açılmış, diğer sayfaları kapalı bırakılmıştır. Bu âlemdeki hayat boyunca öğretmenler, kitabın diğer sayfalarını da açıp onlardaki bilgileri meydana çıkartmaya çalışırlar.

İnsanın ism-i hassı hoşlandığı şeydir. Gelişmek isteyen insan hem bedenen, hem de zihnen çalışmak zorundadır. Aksi halde hiçbir şey olamaz. Çünkü Peygamberimiz bile bu âleme peygamber olarak gönderilmiş olduğu halde, yıllarca hem bedenen, hem de mağaraya kapanarak zihnen çalışmıştır.

Biz de belirli bir kalıtımla geldik. Burada bir mürşide gitmemiz, bir nevi tohum ıslah istasyonunda tohumumuzu ıslah ettirmek yahut kalitesini yükselttirmek gibidir. Tabii, el tutmanın nimetlerinden istifade edebilmek için de biraz külfete girmek, bedenen ve zihnen çalışmak lazımdır.

Has esmanın dışında kalan tüm esmalar "esma-yı âm" diye bilinir. İnsanın kâinatın özeti olduğu düşünülüp ona "Sen kâinatsın" dendiğinde bu söz doğrudur. Ama o "sen" denen, hitabedilendeki esma-yı hastır. Gerisi o kişinin esma-yı âm'ıdır. Bu durumda, kâinat da Sen'in esma-yı âm'ın oluyor demektir. Yani, sen ism-i has ve o ismin vücudu oluyorsun, kâinattaki diğer isimler de senin esma-yı âm'ın oluyor. Bunu daha başka bir ifade ile "Her insanda dişilik ve erkeklik dahil tüm esmalar bulunmasına ve her insan bir kâinat olmasına rağmen, kâinat olan o kişi değil, onda bulunandır" diye anlatmak da mümkündür. Bu durumun Hazret-ül Cem makamında idrak edildiğini ileriki bahislerde geniş olarak anlatacağız.

Bir kimse "Kâinat benim" dediğinde, esmaların tümünün kendinde toplandığını varsayar. Bu varsayımı doğrudur. O kişi kâinattır ama kâinat o kişi değildir. Bunu böyle bilmek gerekir.

Her insanın bir veya birkaç hâkim esması vardır ve bunlar onun ana karakterlerini meydana getirir. Mesela, benim esma-yı hassım ünsiyet, koruyucum da Hafız'dır. Diğer tüm esmalar bu esas esmamın etrafında dönerler ve o has esmaya göre "esma-yı âm" durumundadırlar. Bu durumu atom yapısına benzetebiliriz. Şöyle ki, her atomun çekirdeğindeki proton sayısı, onun hangi elemente ait olduğunu gösterir. Elektron ve pozitron gibi diğer partiküllerse, protonlardan oluşan bu esas çekirdeğin etrafında dönerler. Etrafta dönen bu esmaların esas esmaya yansımasıyla da kişi zaman zaman değişik davranışlar gösterir.

Esma-yı Has adı verilen bu esas esma adeta bir ayna gibi diğer esmaların özelliklerini yansıtır. Sonuçta insan hiç sevmediği halde bir an için kavgacı olabilir. Daha sonra da yaptığına pişman olup iyi bir esmanın tesiriyle kavga ettiği kişiden özür diler ve onunla barışır.

İnsanın esma-yı hassı anne ve babasının ona koyduğu isim değil, onun ilâhi âlemden gelirken getirdiği isimdir. Kimi Latif, kimi Gani, kimi Semi', kimi Basîr esmalarına maz-

har düşmüştür. Doksan dokuz esma-yı hüsna bunların ana hatlarını teşkil eder. Çünkü, Allah'ın esmasının sonu yoktur.

Esma-yı has, sadece insanlara mahsus bir durum değildir. Tabiattaki her şey Allah'ın bir esmasına mazhar düşmüştür. Bunlardan mesela sütte hem Hayy, hem de Muhiyy esması olduğu için çocukların en besleyici gıdası süttür.

Bitkilerin, hattâ gıdaların da has esmaları vardır. Mesela "Şu gıdada şu vardır, bu gıdada bu vardır" denişi, o gıdada o maddenin hâkim olmasından, yani gıdanın esma-yı hassının o olmasından dolayıdır. Yoksa sadece ekmek bile insanın beslenip hayatını idame ettirmesi için yeterlidir. İnsanda her esma bulunmasına rağmen esma-yı hassı ağır basmıyor mu? İşte gıdalarda da durum böyledir.

Keza armut, ayva ve elma yumuşak çekirdeklilerden, şeftali, erik, kayısı ise sert çekirdeklilerdendir. Bu iki grup kendi arasında aşılanabilir ama birbirleriyle aşılanamazlar, çünkü bu gruplar birbirlerinin aşısını kabul etmezler.

Bazı insanların aşı tutmadığı bir gerçektir. Bu durumda suç ne aşıda, ne de aşıyı yapandadır. Suçlu olan aşılanandır. Çünkü, aynı aşı ve aşıcı herkese yaptığı aşıyı tutturmuş ve sadece bir veya birkaç kişininki tutmamışsa, o zaman suçu aşıda veya aşılayanda değil, aşılandığı halde aşıyı tutmayanda aramak gerekir. Bu da onun esmasının iktizasıdır. İnsanlar arasındaki gruplaşmaların nedeni de, esma uyum veya uyumsuzluklarıdır. Buralar işin ince noktalarıdır.

İnsan, etrafında elektronlar gibi dönüp duran muhtelif esmalarla karşılaştığında, onlardan kendi esma-yı hassına yakın olanlardan huzur ve neşe, uzak olanlardansa sıkıntı duyar. Kendisi müsemmayı bulup ona kavuştuğundaysa tüm esmalar kendinin olacağı için hiç sıkıntı ve huzursuzluk duymamaya başlar ki, cennet yaşantısı denen de budur.

Esma bahsi anlaşılması en zor bahisleren biridir. Âlemi ve Âdem'i bilmeyenlerin bunları anlaması imkânsızdır. Âlem, ancak ilimle anlaşılabilir. İlim arttıkça da, âlemler değişir ve çoğalır.

Esma-yı has, tıpkı parmak izi gibidir ve kişiye hastır. İn-

sanların ses tonları nasıl birbirinden farklı ise ve taklit edildiğinde dahi ancak benzetilebiliyor ama aynısı olamıyorsa, esma-yı has da böyledir. Hiç kimse bir diğeri olamaz.

Bir insanın esma-yı hassının ne olduğunu öğrenebilmesi için önce kendini bilmesi icap eder. Kendini bilmeyen, esma-yı hassını da bilemez. İnsan önce hangi meşrepten, hangi zevkten olduğunu, nerelerde bocaladığını bilmelidir ki esma-yı hassının ne olduğunu araştırabilsin.

Nasıl her insan bir diğerinden farklıysa, kâinattaki her şey de bir diğerinden farklıdır. Kâinatta birbirinin aynı olan iki şey yoktur. Bu da Allah'ın azamet-i kibriyasının göstergesidir.

Herkesin bir istidad-ı hassı olduğu gibi, istidad-ı âmmı da vardır. İstidad-ı âm her şeyi kabul eder ama kişi istidad-ı hassıyla yükselir.

ESMA-YI HASSIN ÖĞRENİLMESİ

İnsanların esas karakteri, yani Allah'tan aldıkları Esma-yı hüsnaları, geliştikçe ortaya çıkar ve kişiler bu esmalarıyla Hakk'a ayna olurlar. Manevi vücutlarının temelini de bu esmaları oluşturur. Bu temel üzerine geliştirdikleri manevi vücutlarına "vücud-u kisbî" denir.

İnsan önceleri ne olduğunu, neye kabiliyeti olduğunu bilemez. Ama zaman geçip geliştikçe yeteneğinin, yani esma-yı hassının farkına varmaya ve o esmada ilerleyip uzmanlaşmaya başlar. Fark-ı farkullah meselesi buradan çıkar. Bunun Kur'an'daki karşılığı *"Ben bazı peygamberleri bazısından üstün kıldım"* <2-253> ayetidir. İnsan yaşantısındaki en güzel örneği ise tıptaki pratisyenlik ve uzmanlık durumudur. Çünkü insanlar arasında zât bakımından hiçbir fark yoktur. Fark ve ayrım, sıfât ve esma yönünden olur.

İnsanın çocukken hangi esmanın sahibi olduğunu bilemeyişi, bademin taze ve çağla durumundayken acı mı tatlı mı olduğunun bilinemeyişine, ancak kabuklandıktan sonra ne olduğun anlaşılmasına benzer. Bir çocuğun ne olduğu ancak gençlik çağlarında ortaya çıkmaya başlar. Allah isterse,

aşılamak suretiyle acılığı giderip tatlılığa dönüştürebilir. Acısı da, tatlısı da kendisi olduğu için O'nun işine karışılmaz.

Dünyada her şeye ihtiyaç vardır. Acı bademden bile somata veya acıbadem kurabiyesi yapmakta istifade edilir. Bu da gösteriyor ki yerinde kullanılırsa, her şeyden faydalanmak mümkündür.

İnsan gelişip kendini bilmedikçe, esma-yı hassının ne olduğunu bilemez. Bu gelişim esnasında doksan dokuz esma-yı hüsnadan birine sahip olabilirse, o zaman Peygamberimizin liva-ül hamdi (sancağı) altına girmeye hak kazanır ve O'nun grubuna dahil olur. Bundan sonra da hayatın sadece bu dünya hayatı olmadığını öğrenip rahat ve huzur içinde yaşar.

İnsan terakki edip kendi has esmasının farkına vardığında zât mertebesine ulaşmış olur ki, bu durumda esma-yı hassı Zât aynası halini almıştır. Bundan sonraki davranışları zâti vasıfta olacağı için diğer esmaları yansıtmaz olur. Çünkü artık kendisi ölüdür ve Zât'tan başka bir şey kalmamıştır. Zât, etrafında tavaf eden esmalardan etkilenmez. Zira her şey nur haline dönmüştür. Yunus'un

Elif okudum ötürü / Pazar ettim götürü
Yaratılanı severim / Yaratan'dan ötürü

diyerek ifade ettiği nokta budur.

İnsanlar, gelişim düzeyine göre ef'aliyyun, sıfatiyyun ve zatiyyun diye üç gruba ayrılırlar. Bunların özelliklerini ilerde insan bahsinde geniş bir şekilde anlatacağımız için burada sadece isimlerini veriyoruz. Zatiyyun mertebesine gelmiş olanlar, Zât'tan başka bir şey görmedikleri ve Zât'ta da güzellikten başka bir şey olmadığı için sadece güzellikleri görürler.

Dilimizde "Güzele bakmak sevaptır" diye bir söz vardır. Ama Zât mertebesine gelmemiş olanlar Güzel'i bilmedikleri için, sadece dış güzellikle ilgilenir ve esas bakılması gereken noktayı gözden kaçırırlar.

Zât'ta bir şey yoktur. Zât-ı sırf, Zât-ı baht, Zât-ı nur, hepsinde esma ve sıfâtın tümü müstehliktir (helâk olmuştur).

Bu nedenle evvelce de söylediğimiz gibi, bu mertebede her şey sırf hayırdır.

Zât-ı sırf, ilimdir. İlim ise, ilk yaratılış olan aklın, yani insan-ı kâmil veya Peygamberin nurudur. Bütün esmalar bu nurun birer şuaı durumundadır. Kişi bu dünyaya hangi gö-revle gönderilirse, onun esma-yı hassı o esma olur. Esma-yı hassın kişiye verilişi adeta bir enfraruj, ultraviyole veya bir başka tür ışınlama şeklinde olur. İsm-i hassın gelip yerleş-mesinden sonra diğer esmalar, tıpkı bir güneşin uyduları gi-bi onun etrafında tavaf etmeye başlarlar. Sülûk esnasında kişinin halden hale girmesinin nedeni de bu, yani kişinin kendi has esması dışındaki esmaların etkilerinden kurtulup onları dumura uğratmasıdır. Bunu yapabilenler, huzura ka-vuşurlar.

Esma-yı âm'ın esma-yı has etrafındaki tavafını anlatmak için bir başka örnek olarak insanın ses karakterini ele almak mümkündür. Şöyle ki, bir insanın sesi bas ise kişi diğer ses karakterlerine de sahip olduğu halde kendi sesini bariton ya-pamaz. Zaman zaman sesini inceltir, kalınlaştırır ama nor-male döndüğünde sesi yine bastır ve o ses yapısı kişinin es-ma-yı hassıdır.

Her insanın kendine has bir kokusu vardır. Nasıl ki aha-diyet âleminde bir vech-i hassı, bir vech-i âm'ı varsa, tüm va-sıflar zuhur âlemine de gelmiştir. Bu gelişte her fert, bir has esma ve diğer esmaların bu has esma etrafında dönmesinden ibaret olan huyları da beraberinde getirmiştir. Has esma, o kişinin vazgeçilmez huyu durumundadır. Diğer esmalar ise onun yanında hâdistir. Has esmamız nedeniyle bizim de ken-dimize ait bir varlığımız olmuştur ama bu varlığımız Allah'ın ilm-i ezelisindeki ilminden bir suret mesabesindedir. Diğer esmaların bu has esma etrafında dönüşünden ötürü insan her an halden hale geçmektedir. Bunun bizlerde olanına seyr-i sülûk, peygamberlerdekine ise miraç denir.

İnsan, bir tümden meydana gelmiş olduğu için o tümdeki vasıfların hepsine sahiptir. Bu güzel ve aynı zamanda kalıcı olan vasıflara "esma-yı hüsna" adı verildiğini biliyoruz. Kişi-

nin bu esması hiçbir zaman dumura uğramaz. İnsanlardaki diğer özelliklere de "sıfat-ı selbiye" (atılan sıfatlar) veya "esma-yı selbiye" (atılan isimler) adı verilir.

Selb kelimesinin lügat mânâsı menfileştirme, olumsuzlaştırma, inkâr etme, kopma, zorla alma, gidermedir. Bu nedenle, selbî esmalar dediğimiz bu dolaşan esmalar, asıl esmaya göre gölge mesabesindedir. İnsandaki esma-yı has mümmadakinin gölgesi yahut insan, aslın gölgesi olduğuna göre insanın selbî esmaları da gölgenin gölgesi durumunu almaktadır. Bunu, arkasından farklı uzaklıkta iki ışık vuran bir eşyanın biri açık, diğeri koyu iki gölge vermesine benzetebiliriz.

İnsanların dumura uğratması gereken selbî veya menfileştirilebilir esmaları bu açık renk gölge durumunda olanlardır. Ancak aslımızda bunların hepsi bulunduğuna ve biz de o asıldan geldiğimize göre gerçekte bunlar da bizden çıkmaktadır. O halde yapmamız gereken şey, sevilmeyen esmaları dumura uğratıp sevilen esmalarımızı esma-yı hüsnamızla birleştirmektir. Böylece biz inkişaf ettikçe Allah'ın da yardımıyla kötülükleri ortadan kaldırmış, düşmanlarımızı dost etmiş oluruz. Bunu yapabilmek için Allah'a teslim olmaktan başka çare yoktur. Her esma O'nun olduğu için O kimseyi reddetmez. Yapılacak iş, damlayı denize atmaktan ibarettir.

Burada damla denizi reddedebilir, denize dalmak istemeyebilir ama denizin damlayı reddetmesi mümkün değildir. Onun için insanlar kendilerini teslim ettiklerinde mutlaka kabul edileceklerdir. İnsanlar, bu konuda bir mıknatısa benzerler. Bir uçları çeker, bir uçları iter. Bu benzetiş, olaylara bakış açısındandır. Bakış iyi olursa cezbedilecek, aksi halde itilecek demektir. İtilen bir insan, bakış açısını, yani mıknatısının yönünü yüz seksen derece döndürüverirse, o zaman cezbedici vasıf alır. Bu durumda da kâinat kendisine gelmeye başlar.

İnsanlar hemen daima kendi hallerinden memnun oldukları için bu dönüşü veya değişimi yapmaktan, yani damlalarını denize atmaktan sakınırlar. Bunda biraz da "Acaba yol-

dan çıkar mıyım" korkusu vardır. Biz bu konuya ileride tekrar döneceğimiz için burada sadece ima etmekle yetiniyoruz.

ESMALARIN TERAKKİSİ

İnsan beynindeki her hücrenin, a'yan-ı sabitedeki ayrı birer esmayı temsil ettiğini ve kemâlâtın izharı için bunların bir kısmının iyi, bir kısmının fenâ esmalar olması gerektiğini öğrendik. Ayrıca insanın esas yapısının nur olduğunu da Allah'ın *"Ben önce nuru yarattım"* demesinden biliyoruz. İnsan bu âleme gelinceye kadar geçtiği âlemlerde bir taraftan olgunlaşıp ne olduğu meydana çıkarken, diğer taraftan da her âlemde üzerine yapışanlarla kirlenir ve buraya geldiğinde iyi ile kötü karışımı bir hal alır. Eğer burada aklını başına toplayıp o bulaşmış olan kötülüklerden arınabilirse, yine nur olarak aslına kavuşur ki buna "kemâle ermek" denir.

Durumun böyle olduğu Hazret-i Peygamber ve Muaviye ailelerinin dört göbek geride aynı ailede birleşmesinden de bellidir. Her iki aile aynı genleri taşıdığı halde, daha sonra acı damarı taşıyan Muaviye sülalesiyle (Mervaniler) tatlı damarı taşıyan Peygamber soyu (Haşimiler) ayrılmış ve kemâlât, Hazret-i Peygamberde ortaya çıkıp kendini göstermiştir.

İnsan olarak gelişimimiz de bu örneğe uymaktadır. Yedi yaşına kadar çocukta saflık hakimdir. O yaştan sonra yavaş yavaş cinsiyetin belirginleşmesiyle, iyilik ve kötülük kavramları gelişmeye başladığı için, çocukta mükellefiyet, yani iyi ile kötüyü ayırıp, ikisi arasında tercih yapma mecburiyeti ortaya çıkar. Bu da kemâlatın ortaya çıkmaya başladığının göstergesidir.

Hazret-i Peygamber soyunun ikiye ayrılıp birbirine düşman oluşu, yani Haşimîlerin karib (yakın), Mervanîlerin garip (uzak, kötü) kalışı ve akraba oldukları halde, Muaviye tarafının Peygamber soyuna düşman oluşu *"Habis kadınlar habis erkeklere, habis erkekler habis kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara"* <24-26> ayetinin, bir arada olamayışları da *"O iki denizi birbirine*

kavuşmak üzere bırakıverdi, aralarında birleşmelerini engel-leyen bir berzah vardır" <55-19, 20> ayetlerinin iktizasıdır ve esma-yı haslarının birbirine zıtlığının sonucudur.

Bu olayları bin dört yüz küsür sene önce geçmiş vakaların hikâyesi olarak değil, dem bu demdir hükmünce kendimizde ararsak, ne demek olduğunu çok daha kolay anlayabiliriz ve her birimizin neden şu veya bu Efendi'nin değil, aynı Efendi'nin etrafında toplanmış olduğumuzu açıklayabiliriz. Bunun tek izahı, Esma-yı hassımızın bizi bir arada olmaya zorlaması ve bir arada tutmasıdır.

Burada insanın aklına "Esma-yı hassımız Müzill olsaydı ne olurdu" sorusu takılacaktır. Öyle olsaydı bir efendi bulup hidayete eremezdik. Efendiyi bulsak bile onun yanına yanaşamaz, yanaşsak bile onun hakikatini göremez, sadece saçıyla sakalıyla uğraşırdık.

Allah birdir ama insanlar O'nun sıfatlarını tanımlayıp birbirinden ayırt edebilmek için her birine ayrı bir isim koymuştur. Aksi halde her dünyaya gelene, O'ndan olduğu için "Hakk" demek icap edecekti. Her şey ve herkese "Hakk" denmiş olsaydı, birini çağırmak için "Hakk buraya gel" dendiğinde kimin kastedildiği nasıl anlaşılacaktı? Ayırımın yapılabilmesi için Hakk, O'nun bir ismiyle zuhur etmiştir. Lakin O'nun verdiği isim insanlarca bilinmediğinden insanlar da ayırım amacıyla her dünyaya gelene kendilerince uygun bir isim takmışlardır. İnsanların taktığı bu isim bazen kişinin karakter yapısına yahut tasavvufi tabiriyle Allah'tan verilmiş olan esmasına uygun düşer ki o zaman böylelerine "ismiyle müsemmadır" denir ve takılan ismin kişinin hâkim huyuna, karakterine, neşesine uygun düştüğü belirtilir. Bazen de bunun tam tersi olur. Örneğin, adı Kadir'dir ama kaderi kader değildir. Yahut adı Sait'tir (saadet verici) ama kendisi şakidir. O zaman isminin saadet vericiliği kalmadığı için sıfatı o esmaya uygun düşmemiş demektir. Çünkü vücudu olmayan esmaya vücut veren unsur, onun sıfatının tahakkukudur. Bu tahakkuk olmazsa, esma ismiyle müsemma olamaz.

Esmalar mertebelere göre değişir. Şöyle ki, hepsi bir çekirdekten meydana gelmiş, aynı cins ağaçtan yapılmış olmasına rağmen masa, sandalye, sehpa, dolap gibi ev eşyaları, konum ve fonksiyonlarına, yani mertebelerine göre isimler almışlardır. Masaya "odun" veya "kereste" denmesi, aslı o olmasına rağmen kavram kargaşasına sebep olur ve irfaniyetteki noksanlığa delalet eder. Hayal âleminde kalışın ifadesidir.

Esmalar da istihalelerden geçer (metamorfoza uğrar). Örneğin, bir kurbağa... Kurbağa haline gelebilmek için yedi istihaleden geçiyor ve her safhada ayrı bir isim alıyor. İşte burada işin içine mertebeler girmektedir. Allah'a yaklaşıldıkça iki ana mertebe kendini göstermeye başlar ki bunlar celal ve cemaldir. İsterse icad, isterse idam etmeye başlar, ancak merhameti daima gazabına ağır bastığından kolay kolay yakmaz. Tabii bu biraz da kişinin hâkim esmasına bağlıdır. Eğer kişi ezel-i âzal'de gardiyanlığı kabul etmişse, o zaman celalî tezahürlere hazır olmalıdır. Çünkü gardiyanlar cehennem melekleri gibidirler.

Her şeyin ismi mertebesine göre değişir. Örneğin, rüzgârı ele alalım. Rüzgâr dendiğinde her türlüsüyle bir hava akımından bahsedildiği bellidir. Ama bu akım, şiddetine göre meltem, esinti, rüzgâr, fırtına, kasırga, tayfun, esiş yönüne göre de lodos, poyraz, yıldız, karayel gibi isimler almaktadır. Bu değişik isimler onun vasfının kolayca anlaşılmasına yardım eder.

Her şey güzeldir ve her şeyi sevmek lazımdır ama alâ meratibihim (mertebesine göre). Örneğin, kışın soba sevilir ama kucaklanmaz. Aynı şekilde güneş hayat verir diye öğle saatinde, yazın saatlerce güneş altında kalınmaz. Kalınırsa, sadece deriyi yakmakla kalmaz, insanı çarpıverir. Onun için mertebesine göre hareket etmek lazımdır. Mertebeleri tayin eden de akıl olduğu için her zaman aklı kullanmak gerekir. "Sağı solu bırakıp orta yoldan gitmek gerekir" sözü bunu anlatmaktadır.

Felsefemiz, Allah, insan ve bunlar arasındaki keyfiyet-

lerden ibarettir. Zaten her şey de buna dayanır. Kâinatı çeviren Allah'tır. Kullar, Allah'ın kendilerine verdiği işi, O'nun istediği kadar yaparlar. Her esma kendi görevini yapacağı için herkes kendi kabiliyetine göre gereken işi yapar. Başka işler de yaparlar ama bu fazladan yaptıkları işler bir pratisyen hekimin hasta muayenesi gibidir. İnsanın kendi istidadı gereği yaptığı işler ise uzman bir hekimin kendi uzmanlık dalına giren bir hastayla uğraşması gibidir. Çünkü bu durumda hasta, o uzmandan bir pratisyen veya başka branş hekimlerinden daha fazla istifade edecek, o hekim de işini daha bilinçli yapmış olacaktır. Bir de üst ihtisas yapanlar vardır ki bunlar, o ihtisas dalının daha küçük bir bölümünde, daha geniş bilgi ve tecrübe sahibi olmuşlardır. Dahiliyeci ile kardiyolog arasındaki fark budur.

İlâhi âlem satranca benzer. Allah şahtır ve her yere nurunu saçar. Şahtan sonra vezir (Hazret-i Peygamber) gelir. O da şah gibi her yöne hareket eder ama şahtan farkı, şah rok hariç sadece birer kare giderken vezirin istediği kadar kare atlayabilmesidir. Daha sonra kale, at, fil ve piyonlar gelir. Bunların hareketleri tek veya iki yönlüdür. Piyonlar ise başlangıçta iki, sonra birer kare ilerleyebilirler. Piyon durumunda olan insanlar "Ben piyonum, daha başka ne yapabilirim" deyip orada kalacak mıdır? Asla... Her insan esma-yı ilâhiyesinin gereğini yapmalıdır. Hiçbir esma âtıl değildir. Onun için faal olduğunu göstermek zorundadır. Her zerre, bir atom bile hareket halindedir. Piyon için karamsarlığa gerek yoktur. Çünkü o, terfi edebilen yegâne taştır ve terfi ede ede vezir dahi olabilir.

Her şeyde hareket ve her zerrede hareketle birlikte enerji vardır. Her enerji de bir esmaya bağlıdır.

Her esma bir âlem, bir yıldızdır. Her yıldız diğer yıldızlarla da ilişkilidir. Tüm yıldızlar ise kendi güneşleriyle bağlantılıdır. İnsanlar da yıldızlar gibidir. Hem birbirleriyle, hem de tümüne göre güneş durumunda olan biriyle bağlantılıdırlar ve yıldızlar gibi enerjilerini o güneş mesabesindeki zâttan alırlar. Keza insanların da yıldızlar gibi sabit olanları

ve yer değiştirenleri vardır. Bu benzerlik dolayısıyla eski devirlerde, insan sırlarını aydınlatmak için ilm-i nücuma (yıldız ilmi, astronomi) çok önem verilmiştir.

Yıldızların birbirinin karşısına geçmesine "karan", birinin diğerinin üstüne çıkmasına "eviç", altında olmasına da "hadid" denir. Bu durum, dünyadan bakıldığında değişkenlik gösterir. Yani, dünya döndükçe yıldızların birbirlerine karşı durumları da devamlı olarak değişir. Bu değişim mevsimlerle ilgilidir.

İnsanlar da yıldızlara benzedikleri için dünya hayatında bugün birbiriyle dost olanlar, gün gelip düşman olabilmekte veya tersi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sık rastlanan hadiselerdendir. Nedeni de, burçlardaki yıldızların, yer değiştirirken birbirlerine karşı pozisyonlarını değiştirmesi, yani üsttekinin alta, alttakinin üste çıkmasıdır. Burada da mevsimler gibi, bir yaz ve bir kışa karşı iki bahar, yani bir dostluk ve bir düşmanlığa karşı iki barışıklık devresi vardır.

Her esmanın bir kemâlât noktası vardır. Basîr esmasına mazhar düşüp o esmada kemâle eren bir kişi, oturduğu yerden Amerika'yı görebilir. Semi' esmasına mazhar düşen de oradaki konuşmaları işitebilir. Bu durumlar, kişinin esma-yı hassında ihtisas sahibi olup o dalda ilerlemesi ile gerçekleşir. Ama insanda her esma olduğu ve bunların hepsinde birden ilerlemek mümkün olmadığı için insan önce kendini kurtarıp kendini bilmeli, yani pratisyen hekim gibi olmalıdır ki bu da mürşit olmak demektir.

İnsanlar belirli bir esmanın mazharı olarak bu âleme geldiklerinden o isme uygun yetenek gerektirir bir meslekte başarılı ve mutlu olurlar. Örneğin, tıbba meraklı ve kabiliyetli bir kimseyi mühendis yaparsanız, elinde diploması olduğu halde o işte başarılı olmasını bekleyemezsiniz. Bu sebeple bir çocuğu ilkokuldan sonra kabiliyetine uygun bir mesleğe yöneltmekte fayda vardır.

Eğitimde insanın kendine ve kendi memleketine öncelik verilmelidir. Yaşadığı ülkeyi bilmeyen ve tanımayan birinin başka ülkeleri bilmesi yahut kendi vücudunu bilmeyen bir

insanın kurbağa veya solucanı öğrenmesi neye yarar? Onun için işe kendinden başlamak gerekir.

Her insan bu âleme bir esma tahtında geldiğinden o esmanın iktizası ne ise sonunda döner, dolaşır ve gelip yerine oturur. Allah isterse burada esmasını değiştirir. Her esmanın da bir tekâmülü, bir makamı vardır.

ESMALARIN DEĞİŞMESİ

Her insan, kâinattaki yaşam yolculuğuna "esma-yı has" denen esmasının mazharı (görünme alanı) olarak başlar. Bu esma izzetli veya sıkıntılı olabilir. Ama kişi bu halinin, dünyadaki misafirliğiyle bağlantılı olduğunu ve sahibine kavuştuğunda *"O gün arz, arzdan gayrıya tebdil olunur, semalar da ve tek ve kahhar olan Allah'a büruz ederler"* <14-48> hükmünce değiştirilebileceğini bilirse memnun olmaya devam eder. Bu âlemde insanın durumu kabul edicidir. Her esma, değişmese dahi onun etrafında dolaşan diğer esmaların yansımasıyla kişinin sıkıntısı sevince, izzeti zillete dönüşebilir ki bunun sonucu olarak birinci durumda "Çok şükür Allah sıkıntımı aldı", ikinci durumda ise "Allah bunu layık gördü" denerek yeni hal kabul edilir. Tabii bu geçici değişiklikleri kişinin has esmasının değişmesi olarak kabul etmek mümkün değildir.

İnsanın gelirken getirdiği genetik özellikleri vardır. Bunlar mel'abe-i vahdetin delilleridir. Bu genetik özellikler burada değişime uğrayabilir mi? Uğrayabilir. Çünkü oradaki Allah ile buradaki Allah birbirinden ayrı değildir. Kalû belâ'yı buraya getirdiğimizde burada da "beli" demek mümkün olur.

Esma-yı hüsnanın toplamı aşktır. Aşk, aynı zamanda Allah'ın isimlerinden biridir ve herkese dağılmıştır.

Hangi din ve milletten olursa olsun, Hakk'ı aramayan kimse yoktur. Herkes O'nu arar ama tatmin olamaz. Olamayınca da kâfir olur, yani örtülü kalır. Tatmin olabilmek için cesur olmak lazımdır. Cesaretin göstergesi ise Hakk'a tam anlamıyla teslim olmaktır.

Bazı insanlar çocukluklarından itibaren genetik yapıları

gereği gelişmeye istidatlıdırlar. Akrostişlerim arasında yedi yaşında bir çocuk için yazılmış olanı da vardır. Bu çocuk hiç bir zaman önümden dik geçmemiş, daima saygı ile eğilerek geçmiştir. Sohbet ederken büyükler gibi gelip dizimin dibine oturur ve dinler. Bana şu aynayı hediye etmiştir. Bunun anlamı, beni kendine ayna ettiğini göstermektir. Bu hareketi ona kim öğretmiştir? Ayna hediye etmenin ne demek olduğunu bilerek mi o aynayı vermiştir? Onu bu şekilde harekete kim teşvik etmiştir? Görünürde kimse teşvik etmediğine göre o, kaynaktan kısmen dolu gelmiştir. Burada tekâmül etmektedir. Kimisi fazla tekemmül edip peygamber olurken, kimi fazla gelişemeden durur ve orada kalır. Burada güneşi çok gören olgunlaşır, az gören ise ham kalır. Bazen içine mikroplar da girebilir. Böyleleri dıştan güzel görünse bile içten içe çürümeye devam ederler. Bu mikropların öldürülmesi oldukça zordur. Onları yok edebilmek için tersine çevirmek gerekir ki bunu ileride huy bahsinde geniş bir şekilde anlatacağız. Bazı ahvalde Efendi'nin nazar ve duası başarılı olur ama çok kere o huyun tersini yapmak şarttır. Bu hallerde biraz dikkatli olmak lazımdır. Çünkü olay tıpkı denizde boğulanları kurtarmaya benzer. Kurtarıcı iyi yüzme bilmiyorsa, kurtarmaya çalıştığı kişiyle birlikte boğulabilir. Batağa saplananlar da böyledir ve kendilerini kurtarmak isteyeni batağa sürükleyebilir.

"*Ana karnında said (mümin) olan said, şaki olan şakidir*" diye bir hadis vardır. Ama Allah isterse değiştirir. Nitekim nice kâfirlerin Müslüman, nice Müslümanların Hıristiyan, Musevi, Budist olduğunu, nice serserilerin evlenip iyi birer aile reisi haline geldiğini görmüyor muyuz? Aynı şekilde, Ömer'in Peygamberimizi öldürmek üzere yola çıkıp sonra Müslüman, hattâ halife olduğunu bilmiyor muyuz? Onlar nasıl değiştiyse, Allah diğer istediklerini de aynı şekilde değiştirebilir.

İstediği takdirde tabiatta da buna benzer değişiklikler yapabilir. Bunun örneği de dağlardaki ahlatları, yani yabani armutları aşılatmasıdır. Bunları insanlara aşılatmak sure-

tiyle o ahlatların kimini bey armuduna, kimini Ankara armuduna, kimini de limon armuduna çevirmiştir. Burada yapılan, ahlat olarak yaratılan bilgisayarın ayarının değiştirilmesinden başka bir şey değildir. İnsanlardaki durum da bunun gibidir. Talih denen şey, insanın gelişindeki bilgisayar ayarıdır. İsterse burada ayarı değiştirir. Çünkü değiştiren de O'ndan gayrı değildir.

"Arz her gün değişmektedir" <14-48> denmesine rağmen esma-yı hassa ait karakterler yine devam etmektedir. Örneğin, ağacından düşen bir cevizden yine bir ceviz ağacı çıkar, badem ağacı çıkmaz. Ayrıca, cevizin bir başka özelliği daha vardır. Eğer o ceviz ince kabuklu bir ceviz ise ondan meydana gelecek ağacın vereceği cevizler de ince kabuklu olur, hiçbir zaman çetin ceviz olmaz. Ama zeytin böyle değildir. Nasıl olursa olsun, mutlaka deli zeytin (yabani zeytin) verir ve aşılanması gerekir.

Ceviz ağacının başka özellikleri de vardır. Su yürüdüğü anda güneş vurması halinde, ceviz ağacı karşısında bulunan şeyin fotoğrafını çekebilir. Mobilyacıların cevizi kaplamada kullanmalarının nedeni, onun bu özelliğidir.

Bazı ağaçlar vardır ki hangi türü ekilirse o türü çıkar. Buna mukabil bazı ağaçlar da vardır ki hangi türü dikilirse dikilsin deli (yabani) türü çıkar ve bunlardan iyi meyve alabilmek için mutlaka aşılamak gerekir. Birinci gruptakilerin en bilinen örneği yukarıda bahsettiğimiz ceviz, ikinci gruptakilerinkiyse zeytindir. Bu nedenle ceviz dikilirken meyvesi ince kabuklu olanı dikilir.

Ceviz ve incir gibi bazı ağaçların bir başka özelliği de meyve vermeden önce çiçek açmamalarıdır. İnsanların genetik karakterleri de böyledir. Bazı hastalıklar soy takip eder. Bazı hastalıkların ortaya çıkabilmesi için ise daha başka şartların birlikte oluşması lazım gelir.

Buna benzer bir özellik te Yemen Taşı'nda vardır. Bu da bazı şartlar altında güneş vurunca karşısında bulunan kuş, hayvan vs.'nin görüntüsünü içine alıverir ve taşa bakıldığında o canlı görülebilir.

Bu özellik insanda da vardır ve adına "hafıza" denir.

Her insanın, yaratılışından gelen bir meziyeti vardır. Kimi sükûtîdir, kimi basîrdir vs. Ama Allah isterse burada kişinin bu vasfını değiştirebilir. Bu durum Kur'an'da hepsi tekmil olduğu halde o sayfanın yerine bu sayfanın açılmasına benzer.

İnsanları bu konuda, ilâhi âlemde ayarlanmış birer bilgisayar olarak düşünmek gerektiğini evvelce belirtmiştik. Bu bilgisayar ele alındığında üzerindeki program beğenilmezse, burada bir programcı, mevcut program yerine yeni ve daha uygun bir program yükleyebilir. Program değişimi, bilgisayarın değiştirilmesi demek değildir.

Her insan nasıl *"Her doğan islam fıtratında doğar"* hükmünce yaratılıyor, dünyaya geldikten sonra ailesinin verdiği terbiye ve eğitimle farklı dinlere mensup olarak yetiştirilebiliyorsa, bu da öyledir.

İnsanın, kısmen ayarlanmış bir bilgisayar olarak dünyaya geldiğini ve isterse burada mürşit tarafından ayarının değiştirildiğini biliyoruz. Burada mürşit ve mürit dediğimiz iki kişiden biri fail (etken) yahut pozitif, diğeri münfail (edilgen) veya negatiftir. Aşılanma veya yeniden ayarlanma dediğimiz bu olayın tabiattaki bir başka örneğinin ağaçlardaki aşılanma olduğundan bahsetmiştik. Ağaçlarda da, aşılanacak ağaç, yani göz pozitif; kalem, yani aşı ise negatiftir. Aşının tutabilmesi için ağacın tam anlamıyla kabul edici hale gelmesi, kalemin de canlı bir filizden usulüne uygun olarak alınmış olması, başka bir tabirle, ikisinin de kemâle gelmiş olması lazımdır. Aşı yeri hazırlanıp kalem içine gömüldükten sonra rafya ile sıkıca sarılıp bağlanır. Aşı, on iki gün bağlı tutulduktan sonra tutar ve ağaca iyice kaynar. Bu kaynama süresi içinde aşıya pek dokunulmaz. İyice kaynadığına kanaat getirildikten sonra bıçakla kalemin üstünde kalan bölüm kesilir ve ağaç, kalemden gelişmeye başlar. Bu şekilde gelişen ağaç, artık yeni aşılanan iyi huyla meyvelerini verecektir. Geriye kalan ağaç kısımları dumura uğrar.

Kâinatta her şey böyledir. Allah, her şeyi içten ve dıştan

işlediği gibi, insanı da hem içten, genetik yapısını kurarak, hem de dıştan, mürşit vasıtasıyla rolünü değiştirerek işlemektedir. Rafya ile bağlama işlemi mürşit-mürit ilişkisindeki el tutma olayıdır. El tutanın rolünü değiştiren bilgisayar ayarlaması kişiyi kemâle erdirir. Her kemâlin bir zevali vardır. Kemâle eren bir gün gidecek ve gittiği yerde kemâlini görecektir. Bu görüş, aynen şimdi kendimizi düşüncemizde görüşümüze benzeyen bir görüştür. Şimdi nasıl kendimizi iyi, kötü, aldatıcı, çirkin, güzel vs. görüyorsak, orada da aynen öyle göreceğiz. Eğer iyi görebilmek istiyorsak, o zaman beyindeki hücrelerimizi güzelleştirmemiz lazımdır.

Beynimizdeki her hücre bir âlemdir. Bugün beynimizin azami yüzde on beşini kullanabildiğimiz, geri kalan kısmını âtıl durumda tuttuğumuz söylenmektedir. Bu konuda Hazret-i Ali *"Her kap, er veya geç, içine atılanlarla dolar, ama insan kafası, içine ne kadar doldurursan, o kadarını alır ve dolmaz"* buyurmuştur. Çünkü kâinatta ne kadar yıldız varsa, Allah insan beyninde de o kadar hücre yaratmıştır. Bu hücrelerin her biri birer âlem olduğundan insan, müstecmi-i esma (isimlerin toplamı) ve müstecmi-i sıfât (sıfatların toplamı) olmuştur.

Her insanın kendine göre bir mevkii, bir esma-yı hassı vardır. Mürşitlerin mânâsı aynı olduğu halde meşrepleri farklıdır. Bu da onların farklı esmalarla bu âleme gelmiş olmalarının sonucudur. Evvelce de söylediğimiz gibi insanda her esma vardır ve bunlar o kişinin esma-yı hassının etrafında dönen uydular gibidir. Bu âlemde değişen şey, Allah'ın esmaları değil, kişinin huylarıdır. Zaman içinde kişideki kötü huyların yok olması (ki, buna biz gelişme diyoruz) kişinin değişmesi olarak algılanmaktadır. Esasında, onun esma-yı hassında bir değişiklik olmamaktadır.

İnsanın esmalarını bir saate benzetmek ve insandaki değişimi, saati misal göstererek anlatmak da mümkündür. Saatin akrebi günde iki kere, yelkovanı ise yirmi dört kere, her biri bir esmaya tekabül eden rakamlar üzerinde yer değiştirir. Akrep de, yelkovan da tektir, ama kadranda üzerin-

de görüldükleri rakamlar her dakika değişmektedir. Bunu, esma-yı has misali olan akrep ve yelkovanın, esma-yı âm durumundaki rakamlar üzerinde dolaşması olarak düşünürsek olayı kavramamız kolaylaşır. Çünkü, onlar dolaştıkça zaman değişecektir.

Bazıları, esma-yı hassın çevrilmeyeceğini iddia etmiştir. Ben, Allah isterse çevirir inancındayım. Çünkü, O isterse her şeyi yapar. Mal da, mülk de, esma da O'nundur. Esmanın kendine has bir varlığı mı vardır ki Allah onu değiştiremesin. Çevrilmez düşüncesi, Allah'tan başkasının isteğiyle çevrilmez anlamında olmak gerekir. Örneğin, şeytanlık şeytana has bir vasıftır ve çevrilemez. Ama Allah isterse şeytanı da çevirip Rahman ediverir. Benim bu inancım Peygamberimizin *"Ben şeytanımı müslüman ettim"* hadisine dayanmaktadır. Çevrilemeseydi, o şeytan müslüman olabilir miydi?

Ancak, bazı hallerde esma-yı hassın sabit ve değişmez olduğunu da kabul etmek gerekir ki bunun en bilinen örneği Ebu Cehil'dir. Ebu Cehil, Hazret-i Peygamber zamanında, O'na karşı çıkanların elebaşılarından biridir. Bir gün kuyuya düşmüş ve etrafındakilerin tüm gayreti kuyudan çıkartmaya yetmeyince aman dileyip Peygamberimizden yardım istemişti. Bunun üzerine Peygamberimiz elini uzatıp onu kuyudan çıkartmıştı. Bu mucize üzerine, normalde O'nu kabul etmesi gerekirken, yine has esmasının hâkim gelmesi sonucu bu kez de Peygamberimizi sihirbazlıkla itham etmişti.

ESMALARIN KULLANIMI

Her esma tesirini gösterir. Onun için insan, en az etkilenecek şekilde orta düzende gidip her şeyi yerli yerince kullanmalıdır. Aksine hareket insanı felakete sürükler. Örneğin, çaydanlıkta patlıcan kızartmaya, tencerede kahve pişirmeye veya tavada bamya yemeği yapmaya kalkan bir kimse, mutlaka sıkıntıya düşecektir.

Allah, insanlara her uzvu yerinde kullansın diye vermiştir. Eli dururken ayağıyla resim yapmaya kalkan bir insanın yaptığı resim o kadar olacaktır. Burada uzuvların yerinde

kullanılması tabiriyle esas kastettiğimiz şey, o uzvun iyiliğe, gönlün genişlemesine yardım edecek şekilde kullanılmasıdır. Çünkü Allah hiçbir şeyi kötülük için yaratmamıştır. O'nun yarattığının kötülük amacıyla kullanılması, yerli yerince kullanılmaması demektir.

Burada dikkat edilmesi gereken, her şeyin yerli yerince ve dozunda kullanılmasıdır. Nitekim pek çok zehirli, hattâ şiddetli zehirli maddeler tıpta kullanılmakta ve bazı hastalıkların tedavisinde iyi sonuçlar alınmaktadır. Bu durumu anlatmak için Kenzî Hazretleri

Mazhar olmuş ism-i şâfiye bütün ecza-yı tıb
Lakin andan istifade rahını bilmek gerek
Arif-i agâh olan semm'den bile sıhhat bulur
Gafil-i gümrah olan baldan dahi etsin hazer

demiştir.

İnsan da böyledir. Olgunlaştığında acı karakterde olduğu ortaya çıkarsa, bilen bir kimsenin elinde onun acılığından da istifade edilebilir ve kişi cemiyete faydalı bir fert haline getirilebilir. Mesela, Esma-yı hassı kan dökücü olan bir kimseyi ele alalım. Bu kimse kendi haline bırakıldığında bir gün mutlaka bir kavga esnasında karşısındakini dövüp öldürecek ve hapsi boylayacak, adı da "katil"e çıkacaktır. Ama aynı kişi onun esmasının farkında olan bir yol göstericinin tavsiyesiyle askerliği meslek edindikten sonra gönüllü olarak gittiği bir savaşta esması iktizası aynı fiili gerçekleştirdiğinde adı "kahraman" olur, bir de madalya ile ödüllendirilir. Nitekim böyle bir durum Osmanlı imparatorluğu devrinde olmuş ve mürşidinin tavsiyesine uyarak yeniçeri olan kişi, önce kolağası rütbesine kadar yükselmiş, sonra da çıkan bir savaşta gösterdiği üstün başarı dolayısıyla madalya ile taltif edilmiştir.

Bu kişi mürşidi tarafından yeniçeri yapılmamış olsaydı, yine adam öldürecek ama bu kez katillikle suçlanacak ve madalya ile taltif edileceğine hapisle, hattâ belki de idamla cezalandırılacaktı. Burada mürşidin yaptığı iş, nefsin zulmaniyetini izhar eden bir keyfiyeti, nefsi zulmaniyetten kurtara-

cak hale değiştirmekten ibarettir. Harpte işlenen fiil de adam öldürmedir ve hoşa gitmeyen bir fiildir. Ama harpte iştendiğinde insanları ve ülkeleri hürriyete kavuşturduğu için takdir görür.

İnsanın esma-yı hassının Allah için kullanılması sevap, kul için kullanılması ise günah yazdırır. Bunun en güzel örneği yukarıdaki olaydır.

El tutmuş olan kişilerden sâdır olan fiiller, kendi istekcehaletten ve emmare nefisten doğarsa, kötü bir fiil halinde rine bağlı değil, bir emrin sonucudur. Bu emir nefisten gelir, kalıp cezalandırılmayı gerektirir. Ama aynı fiil Allah'ın emri ile gerçekleşirse makbul olur ve işleyeni mükâfata nail eder. Allah'ın emrini bilmek, ancak kendini bilmekle mümkündür. İşte "Nefsini bilen rabbini bilir"in anlamı budur. Nefsin bilinmesi Rabbin bilinmesine bağlıdır ki bu da "Rabbini bilen nefsini bilir" durumunu doğurur ve kişiye, mutlaka, nefsini bildirecek bir mürşit bulması gerektiğini gösterir.

İnsanların esma-yı hasları mürşitleri vasıtasıyla değiştirilebilmektedir. Şöyle ki, bir insan, esma-yı hassı iktizası olarak hep karanlık ve berbat işlerle uğraşıyor olabilir. Yaptıklarından memnun kalmasa bile esması gereği olduğu için o işi yapmak zorundadır. Esması gereği adam öldürecek olması gibi... Ama böyle bir insana cellatlık görevi verilirse, o zaman, hem esmasının gereğini yerine getirip adam öldürmüş, hem de bu işi yaptığı için başı derde girmemiş olur.

İnsanın esma-yı hassı Hâdi (hidayete erdirici) olabileceği gibi, Müzill (zillete düşürücü) de olabilir. Bu esmalara mazhar düşmüş kişilerin "Beni neden böyle yarattın" diyerek Allah'la kavga edecek halleri yoktur. Çünkü o esmanın da işe yarayacağı yerler vardır. Önemli olan, kişinin onu doğru ve yerinde kullanabilmesidir.

Karanlık bir esmaya mazhar düşmüş kişi, o esmasını örneğin fotoğrafçılıkta kullanabilir. Zira fotoğrafçılar, ışıkta film yandığı için karanlık odada çalışmak zorundadır. Ama o karanlıkta çalışma, sonunda, sağladığı maddi imkânlarla kişiyi aydınlığa çıkaracaktır. Onun için her esmanın kendine

has bir güzelliği vardır. Bir şiirimizde *"Düşmanımız dostumuz, zulmetimiz nurumuz"* demekle kastettiğimiz budur. Bunu derken anlatmak istenilen, düşmanı ve karanlığı inkâr etmek değil, bunların izzet âleminde sun-u ilâhi olarak Allah tarafından yaratılmış olduğu ve O isterse düşmanın dost, karanlığın aydınlık haline döneceği hususudur. Böyle olduğu Kur'an'da geceyi gündüzün takip etmesi örnek verilerek anlatılmaktadır.

Uygulamalı esma bahsi, tevhidin en zor anlaşılan yerlerinden biridir. Çünkü işin en son kertesine gelmeden kimin ne olduğunu bilmek mümkün değildir. Bu konuda insan tıpkı badem ağacına benzer. Tadı bademi olgunlaştıktan sonra belli olacağı için olgunlaşmasını bekleyip sonra tadına bakmak gerekir. İnsanda tahakkuk olduğunda içi dışına çıkar ve Efendi bunu görüp eğer onun esma-yı hassı değilse, kötü huylarının değişmesinde yardımcı olur.

İnsanların en büyük mihenk taşlarından biri paradır. Bir kişinin parası alınmaya kalkıldığında, çok defa, onun ne mal olduğu meydana çıkıverir.

Allah *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> hükmünce tüm esmaları insana vermiş olduğu için zamanı gelince bunların hepsi yavaş yavaş meydana çıkar. Bir çocukta da tüm esmalar vardır ama onlar, çocukla beraber çocukluk çağındadır. Çocuk büyüyüp kendine geldikçe ondaki esmalar da onun huyu, hüneri, hastalığı, sağlığı, acılığı, tatlılığı vs. halinde belirginleşecektir.

İnsanlar yaşları ilerlediğinde hiçbir zaman çocukluk ve gençlik çağlarındaki gibi davranmazlar. Yıllar geçtikçe davranışlarında da değişiklikler olur. Hangimiz bu yaşımızda çocukluk ve gençlikteki davranışlarımızı aynen devam ettiriyoruz? Hepimiz değiştik. Bu tebeddülatı (değişikliği) yapan da Allah'tır. Çünkü herkesin bedensel özellikleri gibi ruhsal yapısı da daha dünyaya gelirken ayarlanmıştır ve bu ayara ism-i has denmektedir. Bu durumda cennetimiz de cehennemimiz de Hakk olmuyor mu?

Bu durumu izaha çalışan muhtelif ekoller ortaya çıkmış

ve olaya farklı açılardan bakmışlardır. Bunlar arasında en bilinenleri Mutezile ve Kaderiyecilerdir.

Mutezileciler *"Attığın zaman sen atmadın"* <8-17> ayetini delil gösterip her şeyi Hakk'ın üzerine atarak kişiyi işin içinden sıyırmışlardır.

Kaderiyeciler ise bunun tam tersini düşünüp her şeyi kişinin kendine yüklemişler ve her olayın, kişinin yaptıklarının sonucu olduğunu iddia etmişlerdir.

Bunların her ikisi de yarımdır. İşin aslını anlatabilmek için elektrik misal gösterilebilir. Elektrik, bir kuvvet, kudret kaynağıdır. Bu kaynak istenirse soğutmada, istenirse ısıtmada kullanılabildiği gibi tercihe göre faydalı veya zararlı daha pek çok alanda da kullanılabilir. İşte insandaki huy veya esmaların kullanımı da böyledir. İnsanda onları kullanacak güç vardır ve bu gücü faydalı veya zararlı alanlara yöneltmek kişinin elindedir. Faydalı alanlarda kullanılırsa insanı cennete, zararlı alanlarda kullanılırsa cehenneme götürür. Burada aklı karıştıracak konu, tevhid nokta-yı nazarından insanın Allah'tan ayrı olup olmadığı meselesidir. Nitekim bu konu Mutezilecilerin aklını karıştırmıştır. Onların dayanağı olan *"Attığın zaman da sen atmadın"* <8-17> ayeti, yanlış anlama sonucu tüm hata ve sevapların Allah'ın üzerine atılmasına ve kişilerin "Ben mi yaptım, sen yaptın" diyerek aradan sıyrılmalarına neden olmuştur. Ancak bu durum *"Allah'a iftira eden ve O'nu yalanlayanlar"* <6-21>, < 7-37> ayetinin hükmüne girer ve Allah'a iftira etmek olur.

Sözü fazla uzatmadan işin aslına gelecek olursak, Allah, her esmayı verip "Her yaratılan İslam fıtratında yaratılmıştır" hükmünce yaratmış olduğu halde kulunu, hareket ve davranışlarında serbest bırakmıştır. Eğer öyle olmasa ve kişilerin esma-yı haslarının etkisi altında gruplaşıp hayır ve şer işlemeleri mübah sayılsaydı, o zaman dünyaya peygamber gönderilmesinin anlamı olmazdı. Peygamberler geldiğine göre burada, kötü kullanılan esmalar iyiye dönüştürülecek demektir.

İnsanlarda şehvet arzusunun bulunması, onların en alt

âleme, hayvanlık âlemine atılmış olmasının sonucudur. Bir kişi isterse bu âlemde kalıp hayvan gibi yaşamaya devam edebilir. Bizim ona karışmaya hakkımız yoktur. Çünkü Allah mevcut olduğuna göre O'nun tüm esmaları da faaliyetini devam ettirecektir. Şehvet hissini inkâr etmeyişimizin nedeni budur. Zira o his olmasa, canlıların üremesi ve neslini devam ettirmesi mümkün olmaz ve bu da Allah'ın hüvezzahir esmasının sonu olur.

Bu hissin, gayrı meşru yollarla kullanılması doğru değildir. Hepimiz anne ve babamızın birleşmesiyle dünyaya geldik, zamanla büyüyüp kendi eşlerimizle birleştik ve çocuklarımız oldu. Onları büyütüp evlendirdik, dede ve nine olduk. Yani, hepimiz birer ağaç gibi tohumdan oluştuk, büyüdük, meyve verdik. Neticede yapraklarımız soldu. Bir süre sonra da dökülecek. Daha sonra yeni bir nesil gelecek, onlar da bizim akıbetimize uğradıktan sonra, bir yenisi gelecek ve kâinat bu şekilde devam edip gidecek.

Allah'ın hüvezzahir esması kâinattır. Diğer tüm esmalar bu kâinatta faaliyet gösterir. Yukarıda anlattıklarımızı daha iyi anlayabilmek için mezarlıklara bir göz atmak kâfidir. Orada yatanların hepsi vaktiyle canlı birer insandı. Hepsi bizim gibi yaşadı ve öldü. Aralarında saltanat sürenler, padişahlar, vezirler, şairler, neler neler vardı. Hepsinden geriye sadece isimleri, varsa resimleri ve eserleri kaldı. O eserler de bilemediniz bin veya on bin sene sonra yok olunca hepsinden geriye kalan sadece Allah olacaktır.

Hepimiz birer gölge gibiyiz. Allah'tan çıkıp uzuyor, uzuyor ama sonunda yine aslımızda toplanıyoruz. Burada, gölge yerine dalga da diyebiliriz. Denizden çıkıyor, kabarıyor, sonunda yine denizde kayboluyoruz. O halde asıl olan Allah'tır ve bizim ona yakın olan tarafımız düşüncelerimizdir.

ESMALARIN ETKİLEŞİMİ

Her fert, Âdem olarak tüm esmalara mazhar düştüğü halde bir esması daima diğerlerinden üstündür. O üstün esmaya da kişinin esma-yı hassı denir. Her fert o has isimle

zuhur âlemine gelir. Bu duruma örnek olarak bazı insanların halim, selim, bazılarının haşin, ceberutî bir karaktere sahip oluşunu gösterebiliriz. Ancak her iki karakterdeki kişilerde de zaman zaman diğer esmaların etkisini gösterdiği malumdur. Bunun nedeni, ism-i hassı etrafında dönen diğer esmaların o kişiyi etkisi altına almasıdır. Mesela, çok yaramaz bir çocuğun birden sakinleşiverdiğini görürüz. Bu durumda "Bu çocuğun huyu değişti galiba" deriz. Esasında çocuğun huyu değişmemiş, ona akseden esma değişmiş yahut çocuk o değişikliği gösteren esmaya mir'at (ayna) olmuştur. Bunu, daha modern bir tabirle "O esmanın endüksiyon alanına girmiştir" diye de ifade edebiliriz. Bu duruma bir başka misal de oturan bir insanın, hareketli bir müzikle yerinde kıpırdanmaya başlamasıdır. Bu da o kişinin hareketli müzikten etkilenmesi, yani müziğin onun karşısına geçip onu etkilemesi, endüksiyon alanına alması demektir. Böyle bir durumda kişinin "Benim kaderim buymuş" demesinin anlamı yoktur. Çünkü yapması gereken şey, durumu idrak edip bir esmadan diğerine atlamak olmalıdır ki buna "terakki" denir.

Tasavvufa uygulandığında, terakkilerin, taraf-ı ilâhiden gelen bir esmanın etkisiyle olduğunu söylemek gerekir. Bunun anlamı da kişiyi Allah'ın okutmasıdır ve böylelerine "üveysi" denir. Örneği, peygamberlerdir. Çünkü onların mürşidi, doğrudan doğruya Allah'tır. Allah kendilerindedir ve bu öğreti kendinden kendinedir.

Salik eğitim ve öğretiminin de aslı budur. Mürşitler, saliklerinin kalbindedir ve onları içten içe eğitip yönlendirmektedir. Tevhid öğretisinin aslı budur. Fırka-yı Naci denen de budur. Burada dikkat edilmesi ve iyi anlaşılması gereken husus, "O" dendiğinde uzakta, gayb âleminde bir Allah düşüncesinin yanlışlığıdır. Gerçi Allah *"Ben kulumun zannı gibiyim"* demekle bu düşünceyi de reddetmemiştir ama bu düşünce, Mevlâna'nın Mesnevi'de anlattığı körlerin fil tarifi hikâyesindeki gibidir. Hikâyede bir filin etrafında toplanan körlerin her birinin filin bir kısmını elleyip sonra o tuttukları bölümü anlatmaları ve kiminin hortumunu tuttuğu için bo-

ruya, kiminin karnını tuttuğu için davula, kiminin kulağını tuttuğu için yelpazeye, kiminin ayağını tuttuğu için direğe benzetmesi anlatılmıştır. İşte, insanların zan üzere tanımladıkları Allah da böyledir ve herkes kendi görüşüne göre bir Allah tasavvur etmiştir (zihninde oluşturmuştur). O görüşü, sadece kendine mahsustur.

İnsanlardaki bu görüş farklılıkları, onların esmalarının farklı olmasından doğmaktadır. Aslında Hakk birdir, müsemma birdir. Farklı olan, esmalar ve bunun sonucu benimsenen dinler, mezheplerdir.

Bir insan ne kadar kötü huylu olursa olsun, onu Allah yaratmış olduğu için mutlaka iyi bir tarafı vardır.

Esmalar devamlı bir dönüş halinde oldukları için mıknatısın etki alanına girdiklerinde mıknatıs tarafından çekilivertirler. Bunu şöyle bir misalle anlatmak mümkündür:

Değişik metallerden yapılmış bir daire düşünelim. Karşısına bir mıknatıs koyalım ve daireyi yavaş yavaş çevirmeye başlayalım. Dairenin demirden yapılmış parçası mıknatısın karşısına geldiğinde tüm daire o demir parça ile birlikte mıknatıs tarafından çekilecektir. İşte insan da böyledir. Yaşlandıkça esmaları değişeceği, yani yaşlı bir kimse bir çocuk gibi hareket edemeyeceği yahut bir vali rastgele bir vatandaş gibi sokak ortasında oturup karpuz yiyemeyeceği için bu dönüşüm esnasında bir mıknatısın çekim alanına giriverirse, tüm hayatının akışında bir değişiklik olacaktır. Bir mürşidin insanları cezbetmesi, bu anlattıklarımızın en güzel örneklerinden biridir.

Kişide önce bir dürtü, bir kaynama olur ve o kişi sonunda gidip o kendisini etkileyen mürşide bağlanır. Bundan sonra mürşidin etkisiyle tüm kötü huy ve alışkanlıklarından kurtulup beğenilen ve sevilen bir insan haline gelir. Bu değişimde kişinin esması kaybolmaz. Üstü örtülür yahut dumura uğrar ve etkisini yitirir.

İnsanların esma-yı hassı çok önemlidir. Nasıl bir mıknatıs değişik metal parçacıkları arasından demiri buluyor ve onu çekip kendine yapıştırıyorsa, insanlar da böyledir. Zama-

nı geldiğinde esma-yı hassı müsait olan, diğerlerinin arasından sıyrılıp mıknatısa yapışıverir.

Her insanın ism-i hassı o kişi için bir merkez oluşturur. Diğer tüm esmalar bunun etrafında dönen uydular gibidir. Kişi bu uydular içinde kendi esma-yı hassına uygun düşenleri sever, diğerlerini sevmez. Bu durum insanlar arasında gruplaşmalara sebep olur. Gruplaşmalar büyük şehirlerde daha belirgindir. Çünkü oralarda, örneğin İstanbul'da, ehli-i tasavvufun gidebileceği tekkeler, ehl-i şeriatın gidebileceği camiler, eğlence düşkünlerinin gidebileceği meyhane ve diskolar vardır. Kemâle ermiş kimseler bu grupların dışında kalırlar. Onlar tüm esmaların aynı müsemmadan meydana çıktığını bildikleri için o müsemmanın hatırına, sevmediklerine de iyi davranır, saygısızlık etmez ama kendi mertebelerinin iktizası olarak en üstün gruba dahil olduklarını da unutmazlar.

Esmaların etkinlikleri birbirinden farklıdır. Bunu 500, 300, 150, 100, 75, 50, 25 ve 1 vatlık ampullere benzetmek mümkündür. Esmaların birbirini etkilemesinin nedeni de budur. Örneğin, Allah'ın verdiği aşk ve şevk ile çalışıp ilmini geliştirmiş bir insanın edindiği bilgi, kendisinin dışındakileri de aydınlatır, onların da işine yarar.

Esmalardaki bu etkinlik farkını Allah'ın esma-yı hüsnasında da müşahede etmek mümkündür. Mesala, Hâdi, Muiz ve Müzill... Hepsi Allah'ın esma-yı hüsnası olduğu halde Hâdi esması, zati bir esma olması dolayısıyla Müzill'e hakimdir. Müzill hiçbir zaman Hâdi'ye üstün gelemez. Çünkü Hâdi zâttan gelen parlak bir nur Müzill ise karanlık âleme ait bir isimdir. Karanlık, hiçbir zaman aydınlıktan daha üstün olamaz.

İnsan sert bir esmaya mazhar düşmüşse ne yapabilir? Yapabileceği tek şey, kendi esmasından daha büyük bir esmaya sığınmaktır. Örneğin, sert yapılı bir insan birinin kalbini kırdığında yapabileceği şey, kendi esmasından daha yüksek olan yumuşaklık esmasına sığınıp o kalbini kırdığı kişiden özür dileyerek onun gönlünü almaktır. Bunu yaptı-

ğında problem halledilmiş olur.

En büyük esmaya "ism-i âzam" denir ki o da Allah'tır. O'na sığınanın sırtı yere gelir mi?.. O halde yapabileceğimiz en iyi şey, esmaları sahibine verip aradan sıyrılmaktır.

İnsanın esma-yı hassı çok nadir haller dışında değişmez. Ama sülûkte değişik yerlerde dolaşılırken daha güçlü esmaların yansımasıyla o kişi kendi esma-yı hassının etki alanı dışına çıkmış gibi olur. Bu durum aynen, sıkıntılı bir kimsenin bir arkadaşıyla konuştuktan sonra "Oh ferahladım" demesine benzer. Bu etkinin görülebilmesi için o sıkıntılı kişinin negatif olması ve söylenenleri kabul etmesi şarttır.

İnsanın esma-yı hassı onun âyat-ı muhkematıdır. El tutan bir insanın huylarındaki değişiklikler ise onun âyat-ı müteşabihatı gibidir. Bir müridin efendisinin huylarıyla huylanması, bir nevi teşbih, yani efendiye benzeme çabasıdır.

Ağaçlar da esmaları yönünden insanlara benzer. Onlar da uyum sağladıkları ile birleşip uyum sağlayamadıklarından uzaklaşma temayülündedir. Ben bunu bizim bağdaki ceviz ağacının yanına zeytin diktiğimde müşahede ettim. Zeytin tuttu ama büyürken bir türlü doğru büyümedi ve uzadıkça cevizden uzaklaşmaya başladı. Bunun üzerine doğru büyümesini temin için onu cevize bağlamak zorunda kaldım.

Bazı ağaçlar ise büyürken birbirlerine yaklaşarak büyürler. Bunlara örnek de asmadır. Öyle yaklaşırlar ki meyveleri (üzümler) bile bir salkımda toplanır.

Ağaçlardaki bu yaklaşma ve uzaklaşmanın nedeni de onların esmaları arasındaki uyum veya uyumsuzluktur.

İnsanlar da böyledir. Esmaları birbirine yakın olanlar yaklaşmaya, zıt olanlarsa birbirlerinden uzaklaşmaya çalışırlar. İnsanlar arasındaki gruplaşmaların nedeni budur. Nasıl bir salkımdaki üzümlerden biri çürüdüğünde hemen koparılmadığı takdirde tüm salkımı kısa sürede çürütürse, aynı durum insan gruplarında da geçerlidir. Tüm salkım veya grubun çürümemesi için o çürük taneyi hemen aralarından çıkarıp atmakta fayda vardır.

Kâinatın yaratılmasıyla oluşan çeşit çeşit esmalar, bir

çalgıdaki çeşitli nota ve nağmelere, bunların gruplaşması ise farklı makamların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Her insan bir çalgı perdesi gibidir. Kendine göre bir kapasitesi, bir sınırı vardır. Bir araya geldiklerinde farklı gruplaşmalar, farklı melodiler, hattâ daha büyük gruplaşmalarından değişik makamlar ortaya çıkar. Örneğin, Türklerin, Fransızların, Rusların alışkanlıkları, görgüleri ve davranışları birbirlerinden farklı olduğu gibi Müslümanların, Hıristiyanların ve Musevilerin davranışları da birbirinden farklıdır. Aynı durum bir mürşidin etrafında toplanan salikler için de geçerlidir.

Aynı cinsten olanlar birbirlerine uyum sağlayabilir veya birbirlerinden aşı kabul edebilirler. Farklı cinsten olanlar aşılansa bile aşıyı kabul etmezler. Örneğin, hoca hocayla, hacı hacıyla, derviş dervişle aşılanabilir. Hocalardan dervişliğe aşılananlar vardır ama bu onların mayasındaki özellikten dolayıdır. Bu durum, tabiatta da böyledir. Kabukları birbirine benzemediği halde yaprak özelliklerinin birbirine benzerliği ve her ikisinin de kışın yapraklarını dökmemesi dolayısıyla defneye narenciye aşılansa ne olur? Defne ve portakalın kokuları birbirinden farklıdır. Bu aşı defnenin kokusunun değişmesine, yani esmasının değişmesine neden olur. Ama bu onun esma-yı hassını değil, o has esmasının etrafında dönen esmalarını değiştirecektir.

Aynı şekilde, bir meyve ağacı yedi kez kendinden kendine aşılanırsa, meyvesindeki çekirdeklerin kaybolduğu ve meyvelerinin çok güzelleştiği söyleniyor. Aynı şey insanlarda da bazı hastalıkların tedavisinde otohemoterapi adı altında uygulanıyor. Yani bir hastanın kendinden on ilâ on beş kez kan alınıp yine kendisine verildiğinde, bazı hastalıkların geçtiği görülüyor.

İnsanlar arasındaki gruplaşmalar, yaratılıştan gelen esmalarının birbirine yakınlığı dolayısıyladır. Bu durum kan gruplarından da bellidir. Kan grupları da O, A, B, AB diye ayrıldıktan başka Rh faktörü ve diğer bazı tali faktörlerle de daha pek çok farklılıklar göstermektedir. Ancak kan grupları

kişiler arasında kaynaşmaya sebep olmaz. İnsanların kaynaşmasında esma grupları çok etkindir.

Bazı anut (inatçı) insanlar vardır ve bunların esma-yı hasları aşı kabul etmez. Bunların âlemleri, ahiretleri ayrı birer âlemdir. Çok şükür Hâdi esmasına mazhar oluşumuza Bu hasusta Hafız Halil Develi Hazretleri *"Mümin olanlar satıldı, gerisi kaldı söze"* demiştir. Ben de *"Kuru bir söz ile gitmek reva mıdır hiç ukbaya"* mısrası ile aynı şeyi, yani sadece kelime-i tevhidi söz olarak söylemenin bir işe yaramayacağını anlatmak istemiştim. Çünkü *"Lâ ilâhe illallah muhammeden resulullah"*ın idrakine varmak gerekir ve insan için yeterli olan budur. Bu idrake varan, cehaletten kurtulur ve her şeyi bilerek yapmaya başlar ki bu, O'nun o kişinin kalbinde olması ve kişinin "kalb-i mümin beyt-i Hakk"ın tahakkukuna varması demektir. O beytin bânisi Allah, tavaf edeni de insandır. Kendi Kendi'ni tavaf etmektedir. Bunu anlatmak için

Gönüle girdin ise, kendini bildin ise
Sevgi baş tacı olur, sen seni sevdin ise

demiştim.

O halde insan, önce kendini sevip kendine merhamet edecektir. Zira kendine merhameti olmayanın kimseye merhameti olmaz.

Her yemek bir esmadır. İnsanın canının bir yemeği istememesi, içinin o esmayı reddetmesi demektir. Eğer o yemek zorla yenirse insan rahatsız olur. Birkaç tecrübeden sonra da kişi "O yemek bana dokunuyor" demeye başlar ve yemez olur. Bu, o yemeği tamamen reddetmek veya yok saymak demek değildir. Her şeyin tadına bakıp sevilen yemeği yemek, onu da kararında bırakmak gerekir. Çünkü, açım diye tıka basa yemek yemek, velev ki sevilen bir yemek dahi olsa, sonunda insanı sıkıntıya sokacaktır.

İnsanın en güzel dürtüsü pişmanlık duymasıdır. Bu duyguyu tadan kişi hidayet yolunu tutmuş demektir.

ESMA-YI HÜSNA

Allah, esma-yı hüsnasını her mertebede değişik bir isimle zikretmiştir. Bu durum tıpkı ağacın şekillendirildikçe, insanın büyüdükçe değişik isimler alması gibidir. Esma-yı hüsna doksan dokuz tanedir ve meratib-i ilâhiyeyi gösterir. Ayet olarak özel isimlerdir. Bunların neler olduğu şer'î kitaplarda yazılı olduğu için burada liste halinde vermeyi düşünmüyoruz. Ancak konumuz gereği sık sık karşılaşacağımız bazılarını hayatta her an görebileceğimiz örneklerle anlatmaya çalışacağız.

Allah *"Ben bazı peygamberleri bazısından üstün kıldım"* <2-253> demekle bazı esmalarının bazısından daha üstün olduğunu bildirmektedir ki, bu da tabiidir.

Esma-yı hüsnanın içinde Müzill ve benzeri karanlık âleme ait esmalar da vardır. Bunun nedeni, onlar olmasa iyilerin bilinemeyecek olmasıdır. Çünkü her şey ancak zıttıyla bilinir. Doğanın dengesi de böyle kurulmuştur. Mesela, uğur böceklerinin bazı zararlı narenciye haşerelerini yiyip yok etmesi bunun delillerinden biridir. Bu nedenle son zamanlarda ziraatçiler zararlılarla birlikte faydalı canlıları da öldüren kimyasal ilaçlar yerine biyolojik dengenin korunmasına ağırlık vermeye başlamışlardır.

Esmalarının farklı oluşu insanların meşreplerinde kendini gösterir. Bu yüzden herkes kendi imanını doğru diye kabul eder. Tarikat ve mezheplerin ortaya çıkış nedeni de bu, yani herkesin kendi düşüncesini ve inancını doğru kabul etmesidir.

AŞK

Doksan dokuz esma-yı hüsnanın en başında gelir. Çünkü aşk olmazsa hiçbir şey olmaz.

Aşk ve sevgi konusu ilerde insan bahsinde ayrı bir başlık altında inceleneceği için burada sadece esma-yı hüsnadan olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

ADALET

Esmalar birbirine zıttır ama bunların tümü bir noktada toplandığında bu zıtlıklar nötrleşip ortadan kalkar ki bu duruma "adalet" denir. "Allah adildir" dendiğinde kastedilen realite budur.

İnsanda da durum böyledir. İyilikler ve kötülükler insanda toplanmıştır. Zaman zaman bunlardan biri baş kaldırır, sonra yerine oturur. Eğer bu zıtlıklar tam olarak nötrleşirse, o zaman kişiye "A'rafta kalmış" denir. Bu, kendinde olan cennet ve cehennemden birinin ağır basmamış olması demektir.

A'raf, en yüksek yerdir ve ancak irfaniyetle kazanılır.

ALÎM

Allah'ın, kullarının içinden geçeni bilmesi demektir. Özellikle çocukların içtenlikle arzuladıkları şeyler, eğer onlar için zararlı olmayacaksa, mutlaka gerçekleşir. Allah, öyle bir Allah'tır ki kara bir karıncanın, kara bir taş üzerinde yürüyüşünü görüp onun ayak seslerini duyar.

İnsan, her zaman, her istediğine nail olamaz. Bunun nedeni, isteklerinin kendilerine zarar verebilecek olmasıdır. Buna rağmen istekler gerçekleşir ve sonuç iyi olursa, bunu Allah'tan; kötü olursa da, kendinden bilmek edep gereğidir.

HÂDÎ

Kelime anlamı, hediye eden, ilim hediye eden demektir. Hidayet ise gaflet uykusundan uyanmak anlamına gelir. Hâdi'nin başına mim gelirse Mehdi olur. Bu mim Muhammed'in mimidir. Onun için Mehdi, ilimle uyandıran demektir ve Hazret-i Muhammed'dir. Hâdi, Hazret-i Muhammed'in içinde gizlenmiş ve Muhammed vasıtasıyla bizi hidayete erdirip gaflet uykusundan uyandırmıştır. Yani, bize ilmi Muhammed ifşa etmiştir.

Hazret-i Isa, insana tepeden gelen Hakk aşkıdır. O aşk vasıtasıyla insan Mehdi'ye bağlanır. Mehdi ise mürşittir. "İsa, Şam'da Akminare'den inecek" cümlesindeki rumuzları çözecek olursak, Şam denen bedene, Akminare denen tepe-

den o aşk yansımasaydı (ki bu ruh, ruhullahtır) kişide kaynama olmaz, kaynama olmayınca da kişi Mehdi'yi, yani mürşidini bulamazdı gerçeği ortaya çıkar. Bulunan Mehdi, kişiye hidayetle, onu Muhammed'in mimine dahil eder.

İşte, hidayet, Mehdi vs. gibi rumuzlarla ifade edilen gerçek bu anlattığımızdır. Bu hakikati eski kitaplar açıklamamış, buraya gelince "fefhem" deyip geçmiştir.

Biz, Hâdi esmasına mazhar düşmemiş olsaydık, birlikte olamaz ve bu sohbetleri dinleyemezdik. Zaman zaman diğer esmalarla da karşılaşıyoruz ama onlar geçici oluyor. Hâdi ismine mazhar düşmemiş ve hidayete erişmemiş olsa, insanlar bir mürşit etrafında toplanabilirler miydi?

HAYY

İnsanın yüzündeki canlılık ve güzellik, hayattayken onda tecelli eden Hayy esmasının iktizasıdır. Bir esma insana bu kadar güzellik ve canlılık veriyorsa, tüm esmalar onda toplandığında neler olacağını düşünmek gerekir. Çünkü o zaman o, her şey olacaktır...

KAHHAR

Bu esmanın tecellisi halinde bir kavim, hattâ tüm insanlar yok edilip yerine yenileri yaratılabilir. Nitekim Kur'an'da böyle olayların vuku bulduğu yazılıdır. Muhiddin-i Arabi'ye "Sen kaçıncı Adem'in torunlarındansın" sorusunu soran zât, bu durumu kastetmiş olabilir.

Şimdi tabii afet diye nitelendirilen olaylar, Allah'ın Kahhar esmasının faaliyete geçmesinden başka bir şey değildir. Bir kasırga, tayfun, deprem, yanardağ indifası yüzlerce, hattâ binlerce insanı bir anda yok edivermektedir. Tabiata da bir emreden olduğunu ve yıllarca olduğu yerde sakin duran tabiatın birden bire neden kaynadığını düşünmek gerekir.

Kahhar, Mertebe-i fenâya eriştiren anlamındadır. Bu nedenle mürşitler, müritlerine bu esmayı vermek istemezler.

Kahhar, gerçekte, yok edici demek değildir. Öyle olsaydı, kendinin de yok olması gerekirdi. Bu nedenle bu esma

fenâya ait olan ve fenâya delalet eden bir esmadır. İş şey'iyyet-i sübûta geldiğinde kahhar esması olmaz.

MUİZ

Bu izzetiyet ifade eden bir esmadır. Buna mazhar düşenler, herkes tarafından kabul gören, ikram gören insanlardır.

MÜZİLL

Allah, zilletiyet verdiklerine genelde el tutturmaz. Çünkü tutulan el Hakk'ın eli, Kendi elidir. Pek iyi, buna rağmen bir mürşidin elini tutsa ve ona bağlansa ne olur? Ne olacak, o esmanın etkisinden kurtuluverir. Çünkü görünüşte tuttuğu efendinin eli olsa bile aslında, el Allah'ın elidir. Allah'ın elini tutanda zillet kalır mı?

Ben böyle birini tanıma fırsatı bulmuştum. Çok kitap okumuş, çok bilgili bir insandı. "Hazine viranelerde bulunur" düşüncesini benimsemiş olduğu için hep eski püskü giysilerle dolaşır, nadiren yeni bir şey alsa, derhal lekeleyip eskiymiş görüntüsü vermeye çalışırdı. Yolda giderken yerde bulduğu atık meyveleri, her zaman kolunda taşıdığı bir sepete doldurmayı âdet edinmişti.

Bilgisi dolayısıyla kendisini müftü yaptılar. Ama üç ay sonra "Bu makamı küçük düşürüyor, makamına göre hareket etmesini beceremiyor" diyerek görevden aldılar. Çünkü bu süre içinde zaman ve zemin ayırımı yapmaksızın kahvehanelerde vaaz vermeye kalktığı ve herkesi kendine güldürdüğü öğrenilmişti.

Daha sonra öğrendik ki babası da kendisi gibiymiş. Zamanla, çocuklarının da bu karakterde olduğu görüldü. Bu zillet genetik yapı gereği olduğu için burada kişiyi suçlamak mümkün değildir.

RAB

Rab esması, ana, baba, öğretmen ve mürşitlerde tecelli etmiş, bunun karşısına da bir merbub (çocuk, öğrenci, mürit) çıkmıştır. Bunların tümüne birden, mertebelerine göre kul,

Hakk, Allah deniyor. Ama "Hû" (O) dendiğinde kastedilen gaip zamiridir. Onun için Hû'ya "âlem-ül gayb" denir ve her şey oradan çıkar. Âlem-ül gayb, bahr-ı ahadiyettir, görülmez. Görülenlere "âlem-i şahadet" (görünür âlem) denir ki bunun bir adının da "samedaniyet-i ilâhi" olduğunu evvelce öğrenmiştik. *"O öyle bir Allah'tır ki kendinden başka ilâh yoktur, gaybı ve aşikârı bilir, O rahmanürrahimdir"* <59-22> ayetindeki rahmaniyet velâyet makamına ve o makamın temsilcisi Hazret-i Ali'ye, rahimiyet ise nübüvvet makamına ve onun temsilcisi Hazret-i Peygambere verilmiştir. Bunları da rahmaniyet, rahimiyet konusunu anlatırken incelemiştik.

MERHAMET (RAHİM, RAHMAN)

Allah *"O pek zalim, pek cahildir"* <33-72> diye nitelendirip *"Aşağının aşağısı"*na <95-5> attığı insanlara acımasından dolayı her devirde onlara peygamberler (bildiriciler) göndererek kendilerinin aslen bir hiçten ibaret olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Gelen peygamberler insanlara, Allah'ın görünmediğini, ancak insanların ayna olduğunu ve bu aynaya bakan olmazsa aynada görüntü de olamayacağını, aynanın aynalık vasfının arkasındaki sırdan kaynaklandığını, bu sır kazındığı takdirde aynanın aynalık vasfının kaybolacağını ve bu sırrın da nefes-i Rahman olduğunu anlatmaya çalışmışlardır.

Aynanın sırrı gibi nefes-i Rahman'ın da gidivermesi halinde, insanın vasfının kalbolup yok olacağı bir gerçektir. İnsanı yaşatan, rahmaniyetin nefesi ve bunun tabiattaki, yani suret âlemindeki karşılığı yahut görüntüsü olan havadır. Hava bile aslında, gözle görülemez, ancak hareket ettiğinde nefha (üfürüm) vasfıyla, rüzgâr olarak hissedilebilir.

Allah *"Rahmetlilerin en rahmetlisi"* <7-151> olduğu için kulunu sever ve *"Allah kimseye kapasitesinin üzerinde mükellefiyet vermez"* <2-286> hükmünce de, insana kaldıramayacağı bir yük, tahammül edemeyeceği bir sıkıntı, dert, keder vermez. Bu da O'nun merhametinden dolayıdır. Allah'tan gelen yük insana fazla, dayanamayacağı bir sıkıntı vermez,

hattâ insanı Allah'a yaklaştırır.

Allah o kadar merhametlidir ki, Peygamberine "*Kulları-ma haber ver ben merhametli ve affediciyim*" <15-49> buyurmaktadır. O'nun şer'an tavsiye ve men ettiği şeyler de merhametinden dolayıdır. Doğru yol, bu ikisi arasından orta düzende ilerlemektir.

Allah isterse, bir kişi için bin kişiyi feda edebilir. Nitekim Hazret-i Musa için binlerce çocuk öldürülmüştür. Firavun, her doğan erkek çocuk Musa'dır düşüncesiyle binlerce çocuğu öldürtmüş ama sonunda başına dert olacağını düşündüğü Musa'yı kendi karısı büyütmüştür.

Kimine bir can için bin canı kılmıştır feda
Kimini Fâni iken ihya edip can eyledi

beytiyle anlatmak istediğimiz budur. Tabii, öldürülenlerin ruhlarının Musa'da toplandığını söylemeye hacet yoktur sanırım.

Allah o kadar merhametlidir ki, kuluna, ufacık bir gönül yapması karşılığında sahavet veya hizmet yönünden neler neler bahşeder. Bunun en bilinen örneklerinden biri, Harunu Reşit'in ailesinden Zübeyde Hatun'un Bağdat'tan Beytullah'a (Mekke) su getirtmesi olayıdır. Bunun çok pahalıya mal olacağı ve adeta Bağdat'la Mekke arasına altın keseleri dizmekle eş değerde olacağı söylendiğinde, kendisi "Torbaları yatık mı, yoksa dik mi koymamı istersiniz" dedikten sonra "Nasıl gerekiyorsa öyle yapın" emrini verir. Nihayet ark yapılır. Açılışında arkın içinden şarıl şarıl su akarken Zübeyde hanım bir karıncanın suyun içine düştüğünü görür. Hemen oradan bulduğu bir saman çöpü ile o karıncayı alıp sudan çıkartıverir. Bunu, iyilik düşüncesiyle değil ama refleks olarak yapar. Aynı gece rüyasında "Sen cennete gideceksin ama Bağdat'tan Mekke'ye su getirdiğin için değil, suya düşen o karıncayı kurtardığın için bu mükâfata layık görüldün. Çünkü su işini parana güvenip kendi benliğinle yaptırdın. Karıncayı kurtarırkense benliğinden eser yoktu. Allah da bu nedenle sana ahirette bir saray ihsan etti" denir.

Bu ifadeden de anlaşılıyor ki amaç, varlık iddiasından,

benlikten kurtulmaktır. Zira varlığın sahibi insan değil, Allah'tır. İnsandan beklenense samimiyettir.

Merhamet ve rahmete en çok çocuklar muhtaç olduğu için anneler çok şefkatlidir. Bu nedenle "Annelerin bedduası geçmez" denir. Buna karşılık babaların duası çok keskin ve tesirlidir. Tabii, bunlar ahlakın gelişimiyle ilgilidir ve zaten aranan da iyi ahlaktır.

Merhametin içinde merhametsizlik de vardır. Bunu Allah *"Rabb'inin tokadı çok şiddetlidir"* <85-12> demekle belirtmektedir. Biz ise buna "Allah'ın gazabı" diyoruz. Kendisi *"Allah'ın rahmeti gazabını geçti"* diyerek, bu noktaya açıklık getirmiştir. Bu nedenle olayı "Hem sever, hem kızar" diyerek nitelendirmek doğru olur. Çünkü hepsi Kendi'dir, Kendi'nindir.

Bu durumu bir ana, babanın çocuklarıyla olan ilişkisine benzetmek mümkündür. Her ana, baba, çocuklarını hem sever, hem de döver. Peygamberimiz âlemlere rahmet olarak geldiğinden Taif halkının kendilerine yaptığı eza ve cefaya beddua bile etmemiş *"Bir kere bilselerdi yaptıklarını yapmazlardı"* <2-102> ayetini tekrarla yetinmiştir. Sonuçta da hepsi müslüman olmuştur.

Merhametsizlik, cehaletten kaynaklanır. Peygamberimiz bunu bildiği için Nuh kavminin başına gelenler Taif halkının başına gelmemiştir.

Allah merhametini kadınlara daha fazla bahşetmiştir. Rahmi (uterusu) kadınlarda yaratmış olması da bunu göstermiyor mu? Ayrıca, çocuk anne rahmindeyken cennette yaşadığı için adına "cenin" denmemiş midir?

Erkekler, kadınlar kadar merhametli değildir. Bu sebeple "Babaların bedduası annelerinkinden daha fazla tutar" derler. Erkeklerin daha otoriter oluşları ve aile reisliği görevini onların yüklenmesi de bundan dolayıdır.

Leylek ve tavukların dişileri yumurtadan kalktığında erkekleri, soğumasın diye yumurtanın üzerine oturur. Hayvanlar hayvanken böyle yardımlaştığına göre erkeklerin bazı işlerde eşlerine yardım etmelerini yadırgamak doğru değildir.

Kul, kula acımaz. Kula acıyan Allah'tır. Kulun kula acması da yine Allah'tandır. Allah, acıyan kuluna merhamet esmasını verdiği için o kulda acıma hissi oluşur. O hissi alıverse, bir ana bile çocuğunu kapı dışına atıverir ki bunun örneklerini zaman zaman gazetelerde okuyoruz. Allah, merhametlilerin merhametlisi olduğu için bu hissi bizlere de vermiştir.

Allah, merhamet esmasıyla tüm kullarını koruması altına almıştır. Ama kullar arasında bazı farklılıklar vardır. Bunu askerliği misal göstererek anlatmak mümkündür. Şöyle ki, er de askerdir, genel kurmay başkanı da... Ama ikincisi, tüm askerlere bedel bir askerdir. İşte, nüfuz sahibi kullar da askerlikteki gibi mertebe mertebe farklılıklar gösterir. Fark-ı evveldeki bir kimse ile fark-ı sanide ve fark-ı farkullahta olanlar arasındaki nüfuz etkinlikleri de böyledir. Bu konuyu ileride ayrıca ele alacağız.

Allah, çok merhametli olduğu için kuvveden fiile çıkmamış olan kötü düşünce ve nazarları affeder. Kul, affedici olmadığı için fiiliyata çıkmış kötülükler affedilmez. Allah'ın "Kul hakkıyla karşıma gelmeyin" deyiş nedeni budur. Kul affederse, yani kişi kendi kendini affederse, o zaman Allah da, isterse, affeder. Buraları mağfiret konusunun ince noktalarıdır.

Allah nasıl affeder? Tabiatıyla, uzakta bir yerde durup "Affettim" diye bağırarak değil... Allah insanı insanın içinden, kendinden affeder. İnsan kendini affettiyse, Allah da onu affetmiş demektir. Çünkü, Allah insandan uzak değildir ve insandan işler. Yani, bizdedir ve bizden işlemektedir.

Kendine merhameti olmayanın kimseye merhameti olmaz. Merhametin en fazla olduğu yer Rahim ve Rahman'ı kendisinde toplamış olan Besmele'dir. Oradaki rahim ve rahmanın Râ'sı, Ba'ya da yansımıştır. Onun için her insanda merhamet vardır ve o merhameti Rahim ve Rahman Olan'dan almıştır. Rahim ve Rahman ise Muhammed ile Ali'dir. Bu sebeple besmele çekmek, onların merhametine sığınmak demektir.

Allah, bir kulunu severse, onun ufak tefek hatalarını affeder ve ona kötü bir şey yaptırmaz. Dilediğini de, o kulu vasıtasıyla işler.

VELİ

Bu isim el tutan, bağlanan anlamına gelir. Bu, Allah yolunda giden bir zâtın eline yapışma anlamındadır. El tuttuğu anda kendindeki veli esmasına, daha yüksek olan rububiyet esmasından aktarmalar olması anlamına gelir.

İnsan, Allah'la ünsiyet peyda ettiği için insan adını almıştır. Ünsiyet, Allah'la barışıklık demektir ki bunun Kur'an'daki karşılığı *"Bilin ki, Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> ayetidir.

Burada veli, Allah'ın isimlerinden biridir ve esma-yı hüsnadandır. El Veli, yapışmış, birleşmiş, ayrılığı kalmamış, demirin ateşten tefrik edilemeyeceği duruma gelmiş demektir. Onlara korku yoktur ve mahzun da olmazlar denmesinin nedeni budur.

EF'AL-İ İLÂHÎ

Kâinatı meydana getiren, Allah'ın Aşk adı verilen ef'al-i ilâhisidir. *"Her şey fenâ bulacaktır. Sadece celal ve ikram sahibi rabbinin yüzü bâki kalacaktır"* <55-26, 27> ayetleri O'nun, bir taraftan fenâ bulurken, diğer taraftan yine genç olarak ortaya çıkmakta olduğunu ve bu durumun ilelebed devam edeceğini göstermektedir. Bu hal aynen, bir çiçek kuruyup yok olurken bir yenisinin taze olarak meydana çıkması yahut ölen bir insanın yerine bir çocuğun doğması gibidir. Allah gençliğini bu şekilde devam ettirmektedir ki buna tasavvuf dilinde "fenâda bekâ" adı verilir ve bu deyimle ef'al-i ilâhi'nin devamlılığına işaret edilir.

Yaratılışı anlatırken *"Ol der, hemen oluverir"* <3-47> ayetini *"kün"* demiş olmuş, *"feyekûn"* demiş oluvermiştir diye anlatırlar. Bu işin o kadar basit olmadığını bir misalle anlatmak gerekir. Burada kün emri bahar, feyekûn ise kış gibidir ama bu öyle bir kıştır ki içinde bahar gizlidir. Bu nedenle feyekûn olmazsa kün de olamaz, yani kış olmazsa bahar meydana çıkamaz. Bunu daha basit bir şekilde "Boşalmayan bir şeyi doldurmak mümkün olmaz" diyerek anlatmak da mümkündür.

Bu kural insan yaşamında da her an gerçekleşmektedir. Hepimiz her an ölüp tekrar dirilmekte, geceleri yorgun yatıp sabahları dinlenmiş olarak kalkmaktayız. Bunlar hep bu faaliyetlerden dolayıdır ve bir nevi boşalıp dolma olayından başka bir şey değildir.

Gelip giden her şey birer esmadan ibarettir ve vücudu yoktur. Aslına bakıldığında ise ne gelen vardır, ne de giden... İnsanı şaşırtan da bu esmalardır. Bu şaşırtıcı olan esmalara ef'al ve sıfâtı da eklememiz icap eder.

Ef'al-i ilâhi bir noktanın tekerlenmesinden doğan bir keyfiyettir. O nokta hangi esmada tecelli ederse, o esmada devretmeye başlar. Bu durum, bir kibritin kapağa sürtülüp alev almasına benzeyen bir olaydır. Noktanın devrini tamamlamasıyla daire meydana gelir. Ef'al çok süratlidir. Bu süratin etkisiyle zerrelerin toplanması cisimleri oluşturur. Bu durum aynen sinemada süratle geçen resimlerin ekranda bir görüntü oluşturmasına benzer. Aynı şekilde bir defterin bir sayfasına eski yazıyla Elif, ikinci sayfasına Ha, üçüncü sayfasına Mim, dördüncü sayfasına Dal harfleri yazılsa ve bu sayfalar hızla çevrilse, insan sanki bir sayfada Ahmed yazılıymış zannedebilir. Halbuki bu Ahmed dört ayrı sayfaya yazılmış dört ayrı harften oluşmuştur.

Biz de ayrı ayrı âlemleri süratle bir noktada topladığımız için insan oluyoruz. Kâinatın ve hayatın oluşumunu ve idamesini sağlayan bu ef'aldir. Bahr-ı ahadiyette bu faaliyet kendi iç âleminde ve kıpırdanmalar şeklinde olup fark edilmediği için durgunluk gibidir ve bu nedenle orada bir şey yoktur denir. Aşkla galeyana gelip faaliyetini artırdıktan sonra her şey O'ndan oluşmaya ve zuhur âleminde görünmeye başlamıştır.

Mezahir-ül vücud, vücudun zuhura gelmesi, meydana çıkması demektir. Bizim vücut dediğimiz, gerçek anlamda vücut değildir. Çünkü gerçek vücut sırdır ve cûd'dur. Bizim vücut dediğimiz ise Cûd olan Allah'ın zâtî varlığının Vav harfiyle birleşmesinden oluşmuştur. Bu Cûd'un başına, vavın terfiinden oluşmuş Sin gelirse, o zaman, kendini bilip Sücud olur. Sücud, varlığını bilip Mim-i Risalet'e ulaşırsa Mescud olur ki bunun da Vav'ı kullanabileceği bir makama ihtiyacı vardır. O zaman Mescid olur ve buradaki yakınlık alameti Vecd'dir. Yakınlık alameti olan vecd kuldan gelirse Tevacüd olur, çünkü Te harfinin değeri dört yüzdür ve dördün, yani anasır-ı erbaadan oluşmuş vücudun terfi etmesiyle meydana çıkmıştır. Bu nedenle buralar, çok iyi düşünülmesi gereken yerlerdir. Zaten kitab-ı kâinat olan Kur'an'ın Arapça gelmesinin nedeni de, bu dilin ifade özellikleridir.

Cûd, kendinden kendine olan bir keyfiyettir ve görünmez. Allah vech-i hass'ını ancak kendisi görebilir. O suret bizim için görünmekten münezzehtir. Biz o sureti ancak vech-i âm'da görebiliriz ki, bu da O'nun *"Nereye bakarsan Allah'ın yüzüdür"* <2-115> ayetinin iktizasıdır. Burada O'nun elle tutulup gözle görülür bir örneği de olmadığı için buraları anlatmak zordur, çünkü benzeri olmayınca misal de verilemez. Ama Allah için hiçbir zorluk olmadığından, O isterse kuluna öğretir. O'nun için güçlük mü var?..

KÂİNAT

KÂİNAT NEDİR?

Önceki bahislerde her şeyin bir Zât ile sıfât diye bilinen bir hakikatten, yahut, Bir'in bin olarak görünmesinden ibaret olduğunu söylemiştik. Bu bin dediğimiz kesret, tek olan zâtın muhtelif aynalara yansıyan görüntüsünden başka bir şey değildir. Onun için kâinatta inkâr edilecek tek zerre yoktur çünkü her şey Hakk'ın varlığıdır. Hakk'ı bilmeyenler görüdüklerine sahip çıkmaya kalkarlar, bilenler ise kendini yok edip hepsine sahip olmaya çalışır. Bu durum Niyazi Hazretleri'nin *"Yitirdim ben benliğimi, bendeki benlik Hakk benliğidir"* mısrası ile ifade edilmiştir. İşin aslına bakıldığında, gören de, görülen de, yani asıl da, suret de kendisi olduğu halde biz, aynalarımız tozlu olduğu ve iyi göstermediği için görünenin kendimiz olduğunu zannedip aldanıyoruz.

Aynası temiz olup gerçeği yansıtanlarsa sureti yapanın da Allah olduğunu bildikleri için "Sureti sevmemek, o resmi yapan ressamı sevmemek veya ressamda kusur bulmak demektir" diyerek bize doğruyu öğretmeye çalışmaktadırlar.

Surete bakmak ilmî şühûddur. Zâtî şühûd değildir. Biz, O'nun surette mevcut olduğunu ilmen biliyoruz. Çünkü zât bilinir, görülmez. Bu bilince varıldığında görünenin hayal, görünmeyenin gerçek olduğu idrak edilir. Bu görünmeyen ve mânâ olduğu anlaşılan gerçeğin bir diğer adı da "gönül"dür.

"Biz Allah'tan geldik ve sonunda yine O'na döneceğiz" <2-156> ayeti gereğince, yine dönüp dolaşıp aslımıza rücu edeceğiz demektir. Aslımız insan olduğu için de *"Allah'a itaat Resul'e itaattir"* <5-92> denmektedir.

O halde, "Kâinat nedir" diye sorulduğunda en basit ve özet cevap "Allah'ın görüntüsüdür" olacaktır. Ama bu cevap, kâinatın tümüyle ele alınması halinde geçerlidir. Kısmen ele alınacak olursa, o zaman, o bölüm için "Allah'tır" değil, "Allah'tandır" demek gerekir. Çünkü, bu durumda işin içine esmalar girer. Allah ise tüm esmaları camidir.

Allah, zâtıyla bütün, sıfatıyla kesirdir. Zât, vücud-u hakiki yahut vücud-u mutlak; hakikat, yani sıfât ise bu Zât'ın vücud-u hayalisi yahut vücud-u misalîsidir. Bunu kısaca "Bizim varlık, mevcut yahut kâinat dediğimiz şey, yukarıda söylediğimiz gibi, bir Zât ile O'nun sıfâtından ibarettir" cümlesiyle anlatmak mümkündür. Buna daha başka bir tabirle "Kâinatta bir Allah ve bir de kul vardır, geri kalanların hepsi işin süsüdür" demek de mümkündür. Hal böyle olduğu içindir ki bizim sohbetlerimiz hep esasa, yani Allah'a ve insana yöneliktir.

Zât sıfatsız olmaz. Sıfatsız gibi olduğunda, sıfâtı onun bütünundadır ki buna "a'yan-ı sabite" denir. A'yan-ı sabitede tüm sıfatlar vardır ama bütûnda olduğundan görünmez, gizlidir. Bunlar, kâinat olarak meydana çıkınca görünür hale gelmiştir. Onun için a'yan-ı sabitenin zuhuruna kâinat denmiştir. İnsan olarak biz de evvelce oradaydık.

O halde, her şey bir zât ile bir sıfâttan ibarettir. Zâtı Allah, sıfâtı Muhammed'dir. Bunu, daha başka bir tabirle "Zâtı Ahad, sıfâtı Samed'dir" diyerek de anlatmak mümkündür ki *"De ki: O Allah bir'dir. Allah samed'dir"* <112-1,2> ayetlerinin en kısa açıklaması budur.

Buna göre, asıl olan Zât'tır ve O, zâtıyla bilinmekten, görülmekten, zamandan, mekandan, kısaca, her şeyden münezzehtir. Böyle olduğu için de "Zâtta hiçbir şey yoktur" denir.

Sıfâtı, yani görüntüsü ise kâinattır ve her şey buradadır. Kâinatın on sekiz bin âlemden oluştuğu söylenmektedir. Bu

on sekiz bin rakamı Hay (hayat) kelimesinin ebced değerinin on sekiz, dolayısıyla kesretinin de on sekiz bin olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Biz bu âlemlerden birinde yaşıyoruz ve "tabiat" adını veriyoruz. Tabiat dediğimiz bu görünenin tasavvufi adıysa "Nur-u Muhammedî" veya "Hakikat-ı Muhammedî"dir. O Nur ilk yaratılan olduğu için ondan başka bir şey mevcut değildir. Buna "O'nun hüvezzahir esmasıdır" da denebilir, "Hayâ imandandır" kuralı gereği, çıplak görünmesi mümkün olmadığı için "Giydiği elbisedir" de denebilir. Çünkü bu sıfât olmasaydı, biz ne bir şey görebilir, ne işitebilir, ne de bilebilirdik. Bir rubaimizde *"Ey dilber açıl, gül yüzünü göreyim"* demekten kasıt, sıfâtını meydana çıkartmasını istediğimizi anlatmaktır. Tabii sıfâtın bildiricisi de esmalar olduğu için O'nun tüm esmaları burada faaldir. O isimler olmasa, biz sıfâtı nasıl tanıyıp birbirinden ayrıt edebilirdik?

Bu görüntü, bir gölge, bir hayalden başka bir şey olmadığı için zaman içinde yaşlanmakta, yaşlandıkça şekil değiştirmekte yahut her an yeniden yaratılmaktadır. Devamlı yıkılıp yapılışından dolayı da "mel'abe-i vahdet" (vahdetin oyun alanı) diye isimlendirilmektedir. Bu yıkılıp yapılmayı bir varlık, bir yokluk olarak vasıflandırmak da mümkündür ki bu varlık, yokluk değişiminden üçüncü bir şey, yani Masdar-ı gayrı mimî ortaya çıkmaktadır.

Gölgeden ibaret olduğu için kâinat asıl değildir ama o gölge olmazsa aslı bulmak mümkün olmaz. Çünkü biz, ancak o gölgeyi takip ederek aslı bulabiliyoruz ve o gölge bize bir aslın varlığını gösteriyor. Öyle ya, asıl olmazsa gölge oluşabilir mi?

Kâinat denen şey, Allah'ın ilm-i ilâhisinde mevcut olanların meydana çıkması yahut "a'yan-ı sabite" denen ilminin zuhur âlemine yansımasıdır. Onun için kâinattaki her şey ve her olay birer ayet-i ilâhidir. Böyle olduğu için kâinat bir kitap olarak kabul edilir ve onu okuyanlara "ulûlebsâr" denir. Bu kitapta görülen güzel manzaralar insanın sıkıntısını giderdiği için de, kâinat ulûlebsâr olanların cenneti sayılır.

Allah ancak eseriyle bilinir. Eseri olan kâinatta akıl dağınık olduğu için kâinat "Benim müessirim budur" diyemez. Ama bu akıl, kâinatın özeti olan insanda toplanmış olduğu için insan bu sözü söyleyip Allah'ı bilebilir. Bunu anlatabilmek için daha basit bir örnek olarak kendimi gösterebilirim. Şöyle ki, ben saatçiyim. Saatçi olduğumu kendim biliyorum. Tamir ettiğim saat benim eserimdir ama o saat kendisini benim tamir ettiğimi bilip söyleyemez. Tamir ettikten sonra saati teslim ettiğim saat sahibi, yaptığım eser dolayısıyla benim saatçi olduğumu anlar. Ben saati tamir edip o eseri vermeseydim, kimse benim saatçi olduğumu anlayamazdı.

Onun için, gayb âlemindeyken görünmeyen, bilinmeyen ve bulunmayan Allah, Nur-u Muhammedî olarak şahadet âlemine geldiğinde de Zât'ı, yani nuru itibarıyla görünmez, bilinmez ve bulunmaz. Zaten şahadet âlemi, o nurun alameti olduğundan "âlem" diye isimlendirilmiştir. Çünkü alamet, bir aslın varlığının göstergesi, kılavuzu veya işaretidir ama aslı değildir. Aziz Dede'nin Feth-ül Mübin Kasidesinde

Dilâ, bu gördüğün âlem alametten kinayettir
Eğer arif isen sırra sana remz ü işarettir

diyerek açıklamak istediği gerçek budur.

Bu gerçek halk arasında daha basit bir beyitle

Bu hayal âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice kara gözleri mahvetti bu suret perdesi

denerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bu beyitte de suret perdesi tabiriyle kastedilen, kâinat veya suret âlemidir. Ancak bu suret olmasa hakikat bilinemeyeceği için bizim yapacağımız şey, amacı bilip ona yönelmektir. Bu durumu bir misalle biraz daha basite indirgeyip anlatmakta fayda vardır. Mesela, saat almaktan gaye vakti bilmektir. Bir saatte vakti bildiren onun akrebi ve yelkovanıdır. Saatteki tüm dişliler, çarklar, taşlar, cam vs. bu yelkovan ve akrebi çevirmek içindir. Bir saatte yelkovan bulunmasa bile akrep, kabaca bize vakti bildirir ama akrep olmazsa bu imkândan mahrum kalırız.

Hakk ile kul da, bir saatin akrep ve yelkovanına benzer. Hakk akrep, kul ise yelkovan gibidir. Vakti bildiren akrep,

yani Hakk'tır. Kulların hareketi ise "nafile"dir.

Bu esası benimsediğimizde, ilm-i ilâhinin yansımasından ibaret olan koca kâinatın, bir Allah ile, bir insanı bildirmek için yaratılmış olduğunu söylememiz icap eder. Biz tüm bildiklerimizi, yani ilimleri bu kâinattan alıyor ve ondan aldıklarımızla insanı ve Allah'ı öğrenmeye çalışıyoruz.

Bu durumda Allah, kâinat ve Âdem üçlüsü bir sacayağı yahut teslis meydana getirmektedir. Allah kendindeki tüm vasıfları Âdem'i meydana getirtmek üzere kâinata yansıtmış, kâinat Adem'i meydana getirmiş ve Âdem de Allah'a rücu etmek suretiyle devreyi tamamlamıştır. Böylece bir nokta olan insan, Allah'tan kâinata, kâinattan Âdem'e ve Âdem'den tekrar Allah'a dönmek suretiyle bir daire meydana getirerek devresini tamamlamış, yani bir nokta iken daire olmuştur...

Allah olmasaydı hiçbir şey olmazdı. Kâinat olmasaydı Âdem, Âdem-i mânâ olarak kalır ama kesafet âlemine gelip insan suretinde görünemezdi. Onun için kâinat, Âdem zuhur âlemine gelmeden önce yaratılmıştır.

Yaratılan bu kâinat hüvezzahir ve hüvelbâtından müteşekkil iki esmadan ibarettir. Bu ikisi Allah'ta birleştiği için "O'ndan başka bir şey yoktur" diyoruz. O, bilinmek için bu ikiliği meydana çıkartmıştır ki ikisinin çarpışmasıyla gerçek ortaya çıksın... Durgun su ile abdest alınmaması da bu durumu sembolize etmektedir. Tabii su çok büyük, yani bir göl veya deniz olmadıkça...

Kâinatta her şeyin mevcut olması, yani varlığın kesreti, bize o Var'lığı bildirmek içindir. Bir saatte bir dişlinin eksikliği saati çalışmaz hale getirdiği için Allah'ta eksiklik olması mümkün değildir. Bu durum insan için de geçerlidir. Bizim de bir şeyimiz noksan olsa sıhhatimiz bozulur ve işlevimizi yapamaz hale geliriz.

Kâinat, Allah'ı bilmeyenler için *"Dünya bir cifedir, talibi köpeklerdir"*, bilenler içinse *"Allah semaların ve arzın nuru"*dur <24-35>. Bu durum aynı zamanda insanla kâinatın müşterek olduğunu, yani kişi iyiyse kâinatın da iyi, kişi kötüyse kâinatın da kötü olduğunu gösterir.

Hal böyle olduğu içindir ki şahadet âlemine gelenlerin hepsi asli vatanını arzulayıp orayı aramaktadır. Bu arayışa "kurb-u nevafil" deniyor. Kurb-u nevafil de yine *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"*la, yani Alah'ın verdiği güçle, O'nun melekleriyle olmaktadır ki buna "gözden öze" diyoruz. Eğer bunlar olmasaydı, arayış da olmazdı.

Şahadet âleminde "şeriat" denen bir düzen vardır. Bu düzen ilişkileri yerine oturtmaya yarar. İnsanın duyduğu iştiyakla gelip öğretmenini araması bu düzenin bir parçasdır ki buna da "gözden göze" deniyor, ancak bu gözden göze durumunda da mutlaka özle bir ilişki bulunmaktadır.

Bu konuda halk arasında "Gözün de nasibi vardır" diye bir şey söylenir. Bu söz doğrudur, çünkü hiçbir organ boşuna yaratılmamıştır. Her organ birer esma giyinmiştir. Bunlar esma bahsinde çok daha geniş olarak anlatıldığı için biz yine konumuza dönelim.

Allah görülmez. Bu özellik, Allah ile İlah arasındaki esas farkı teşkil eder. Çünkü görülen İlah mahluktur ve onu Allah yaratmıştır. Allah'ta doğmak, doğurmak yoktur ama İlah'ta vardır.

"Lâ" dendiğinde, yükselip İlah mertebesine ulaşmak demek, Allah'la karşı karşıya gelmek demektir.

Mitolojide İlahlar, İlah ve İlahe diye, önce cinsiyetine göre ikiye ayrılmış, sonra da çok tanrılı devirlerde görevlerine göre Harp Tanrısı, Aşk Tanrısı, Bereket Tanrısı vs. olarak tekrar sınıflandırılmıştır. Ancak zamanla tek Tanrı'lı dinlere geçildiğinde, bu pek çok İlah tekleşmiştir.

Kul açısından bakıldığında Allah yoktur, çünkü görünmez. Ama gerçekte O vardır ve heptir. Allah açısından bakıldığındaysa, kulun var deyip gördükleri yoktur, çünkü onlar O'nun nazarında hiç mesabesindedir.

Bu durumda var ve yok, birbirine ayna olmuş ve Hep, hiçte görünmüştür. Hiç olan ayna da Kıdem aynası ve Adem (yokluk) aynası diye ikiye ayrılır. Kıdem aynası, Allah'ın kıdemini bastığı, O'nun kıdemini yansıtan biziz, ama kıymetimizi bilmiyoruz. Adem aynası ise kâinattır.

Kâinat yokluktur, çünkü onun ruhu olan Âdem olmasaydı kâinat var olamaz, olsa bile bir işe yaramazdı. Nitekim, Kâbe'yi Kâbe yapan, oraya giden hacılar değil midir? Ancak yokluk olmasına rağmen, kâinatın bir sahibi vardır ve o sahip istediği şekilde tasarruf etmektedir. Kur'an'da *"Üzerlerine ebâbil sürüleri gönderdi"* <105-3> diye geçen olay bu tasarrufun güzel bir delilidir.

Ebâbil, kırlangıcın aksine, yavrularını boru gibi olan yuvasının içinde, gözlerden ırak besleyen bir kuştur. Kırlangıç ise bu işi açık olan yuvasında ve aleni olarak yapar.

Ebâbil olayının aslı şudur; eski devirlerde Ebrehe adındaki Yemen hükümdarı, Yemen'de çok büyük bir kilise yaptırır ve insanların Kâbe yerine o kilisede toplanmalarını arzu eder. Bu arzusunu gerçekleştirmek için Mekke'ye bir sefer düzenler. Kâbe'nin anahtarları, o devirde çok zengin bir kişi olan Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'dedir. Ebrehe kendisine haber gönderir ve anahtarları teslim etmesini ister. O bu isteği reddedince onun develerine el koyar. Bunun üzerine Abdülmuttalib, Ebrehe'ye gider. Ebrehe onun geldiğini görünce Kâbe için pazarlığa geldiğini zanneder ama aldığı cevap "Ben develerimi almaya geldim. Kâbe'yi sahibi korur" olur. Bunun üzerine Ebrehe ordusuyla Mekke'ye saldırır.

O zamanlar zırhlı araç olmadığı için, onların yerine filler kullanılır ve filler ordunun önünde ilerler, askerler de onları takip edermiş. Filler Mekke'ye belirli bir uzaklığa kadar geldikten sonra direnip daha fazla ilerlemezler. Bakıcıları ne yaptıysa hayvanları bir türlü ileri götüremez. Bu arada gökyüzünde çekirge sürüsü gibi kalabalık bir ebâbil sürüsü peyda olur ve gagalarındaki mercimek büyüklüğündeki cehennem taşlarını (gümüş nitrat) Ebrehe'nin askerlerinin üzerine atmaya başlar. Taşlar değdiği yeri yakıp eritmeye başlayınca ordu bozulur ve kaçanlar canlarını kurtarırlar. Tabii, Ebrehe de muradına eremez.

Bu olayın Kur'an'da anlatılmış olması, kâinatın bir sahibi olduğunu ve istediği şekilde tasarruf ettiğini göstermektedir.

KÂİNATIN DÜZENİ

Allah, kâinattaki maddî ve manevi her şeyi bir düzen içinde yaratmıştır. Bu düzen, insanın kendindeki varlığı karşısındakine aktarmasıyla kurulmuştur. Ente'den amaç budur. Zaten "ente" Allah'ındır ve "ene"nin karşıya aktarılmasıdır. İnsan kendindekini karşıya aktarınca karşıdaki de kendindekini karşısındakine aktaracak ve düzen böyle kurulacaktır.

Sıfât bahsinde de temas ettiğimiz gibi gaip zamiri olan O, şahıs zamirlerinde de, işaret sıfatlarında da aynıdır. Çünkü O, tüm zamir ve sıfatların özetidir, aslıdır. Burada, işarete ait olanına teşbih, şahsa ait olanına ise tenzih dendiğini biliyoruz. Bu nedenle biz, birer işaretten başka bir şey değiliz.

Bu anlattıklarımız, tepe noktasında birleşmiş iki simetrik üçgen gibidir. İkisinin birleşme noktası O'dur. Üçgenlerden birinin diğer iki köşe noktaları, bu ve şu, diğerininkiler ise ben ve sendir. İşte, kâinattaki düzenin esası budur.

Bu yaratılış düzeni, tıpkı her çocukta olduğu gibi İslam fitratıdır. Çünkü kâinat, Kur'an'ın tafsilidir. Allah'ın bu düzenini bilenler hayrette kalırlar. Buna "makam-ı hayret" denir ve öğrenildikçe akla durgunluk verdiği için insanda haşyet-i ilâhi peyda eder. Bu sebeple kâinatı iyi okuyup anlayabilenler hangi dinden olurlarsa olsunlar, İslamiyete yönelirler. Bunlar ilmen ve ispat yoluyla müslüman olmuşlardır. Biz, müslüman ana, babadan doğmuş olmakla çok şanslıyız ama bu şansımızın kıymetini bilemiyoruz.

Beşeriyetten, düzenin tümünü idrak etmesini beklemek mümkün değildir. Allah ne kadarını bildirirse, kişi ancak o kadarını bilip kavrayabilir. Onun için de bilenler, şükründen acizdir.

Allah her şeyi ve her yarattığıyla bize hakikati bildirmektedir. Örneğin, bal tatlıdır ama durabilmesi için peteğe ihtiyaç vardır. Petekleri altıgen şeklindedir, yani her köşesiyle bir yönü göstermektedir. Dört veya beş köşeli petek olmaz. Bunları genelde kitaplar yazmaz. Bunlar, müşahede ve uygulama ile öğrenilen bilgilerdir ve bunları bilenler, titiz ve

dikkatle düşünebilen kimselerdir.

Kâinat, işleyişi yönünden, her tuşu farklı ses veren dev bir piyano gibidir. Akordu iyi olduğunda güzel ses verir ve çıkardığı sesler hoş bir melodi oluşturur. Ama rutubette kalır ve akordu bozulursa, işte o zaman siz seyreyleyin gümbürtüyü...

Böyle durumlarda akort düzenleyiciler faaliyete geçer. Bunlar celalî tecellilerdir ve emirle ortaya çıkarlar.

Dünyadaki harpler, büyük yangınlar, su baskınları, zelzeleler, tayfunlar, yanardağ indifaları vs. hep emirle olan celalî tecellilerdir. Emrin ne olduğunu bilmeyenler, bu olaylara farklı gerekçeler uydururlar. İleride geniş olarak anlatacağımız şekilde, madde kabuk, mânâ ruh olduğu için bu tip olayların hepsi emirle olmaktadır. Nasıl biz organlarımıza emir vererek onları harekete geçiriyor ve istediğimiz şekilde hareket ettiriyorsak, insan-ı kâmil de bedeni durumunda olan kâinatın hareketlerini verdiği emirlerle sağlamaktadır. Bir şiirimizde *"Kâinat bir ceset ruhu Mevlâna"* derken anlatmak istediğimiz hûsus budur.

Celalî tecelliler diye nitelendirdiğimiz Allah'ın gazabından kurtulmanın tek yolu "aman dilemek"tir. Aman ise Muhammed'ten geçer, çünkü kurtaran O'dur. Seven sevilir, hizmet edene hizmet edilir, hürmet edene hürmet edilir, aman dileyene yardım edilir. Kural budur. Bunu anlatmak için

Aman lafzı senin ism-i şerifinle müsavidir
Anınçün âşıkın zikri "Aman"dır yâ Resulallah

demiştim.

Allah, âfakta ve enfüste nizamsız hiçbir şey yapmamıştır. Bu nizamın zaman zaman bozulmasına hastalık, tekrar düzelmesine de, yerine göre, salâh veya şifa diyoruz. Hastalık, şiddetli olursa öldürür. Bu durumda ölenin yerine yenisi yaratılır. Bu kural insan için de geçerlidir, kâinat için de... Çünkü kâinat da aynen insan gibi, zaman zaman kaşınır, zaman zaman da hastalanır. Kaşındığı zaman o kaşınan yerini kaşımak, hastalandığında da, gerekiyorsa, o hastalıklı kısmını ameliyat etmek icap edebilir.

İşte biraz evvel tabii afet diye nitelendirdiğimiz olaylar, tabiattaki hastalıklara yapılan bu tip müdahalelerden başka bir şey değildir. Bu sebeple büyük harpler, kasırgalar, tayfunlar ve benzeri olaylar hep dünyadaki hastalıkların habercisi olarak düşünülmelidir.

Evvelce yazılanlardan kâinatın da bir insan olduğunu öğrenmiş olmamız gerekiyor. Eğer biz insan olarak kendi büyüklüğümüzü bilemezsek, yani bu hususta nasip almamışsak, o zaman kâinat insan-ı kebir, bizler de insan-ı sagir durumunda kalırız. Ama insan olarak kendimizi bilirsek, o zaman biz insan-ı kebir oluruz, kâinat bizim yanımızda insan-ı sagir durumuna düşer.

Allah hesapsız iş yapmaz. Bunun en güzel delili kâinattır. Güneş sabit olduğu halde manzumesiyle (kendine bağlı olanlarla) birlikte dönmektedir. Dünyanın güneş etrafındaki yörüngesinin oval olması ve dönüşü esnasında bu kutuplardan birinden diğerine gidip gelmesi insana *"O iki meşrik (doğu) ve iki mağribin (batının) rabbidir"* <55-17> ayetinin delaletini hatırlatır.

Keza, on iki tane burç vardır. Yarısı 180, tamamı 360 derece eder. Yüz seksen derecedeki burçlar mevsimine göre yerinden kaydığı için gece ve gündüz farklılaşmaları olur. Mevsimler de burçlardaki aralığa göre oluşan hava değişimlerinin sonucudur ve bunların hepsi hesaba dayanır. Örnek olarak, Nisan ayında görülen ve "sitte-i sevir" adı verilen altı günlük fırtınayı gösterebiliriz. Bu fırtına mutlaka mevsimi geldiği zaman olur. Nedeni, o günlerde sıcak havanın yukarıda, soğuk havanınsa aşağıda olması ve aradaki basınç farkının rüzgâr denen hava akımına yol açmasıdır. Her şeyde olduğu gibi havanın da sıcağı yukarı doğru çıkar, soğuğu aşağıda kalır.

Yıldızların birbirleriyle olan ilişkileri, insanlarınki gibidir. Hepsi ışığını aynı kaynaktan alır ve aldıkları bu ışığı birbirlerine yansıtırlar. Hepsi kendi güneşlerine bağlı oldukları halde, birbirlerinden de etkilenirler. Tabii yine bir düzen dahilinde...

Kâinat düzenindeki devamlılığı sağlayan, birin iki, ikinin bir olması kuralıdır. Bunun en basit örneğinin biyolojideki hücre çoğalması olduğunu evvelce anlatmıştık. İkinin birleşmesinden üçüncü bir "Bir" meydana geldikten bir süre sonra, o biri meydana getiren iki, maddesi maddeye, mânâsı mânâya gidecek şekilde kaybolur. Burada "Bunların maddesi ve mânâsı nerededir" diye sorulacak olursa, bu soruya "Maddesi mânânın, mânâsı maddenin içindedir" diye cevap verilebilir. Tıpkı, celalinin cemalinin, cemalinin de celalinin içinde oluşu gibi...

Bu anlattığımızın tabiattaki en tipik örneği akçakavak yapraklarıdır. Bunların bir yüzü koyu, diğer yüzü açık renktedir. Hafif bir esintiyle bir bakarsınız koyu, bir bakarsınız açık görünür. İşte kâinat da böyledir.

Allah *"Biz ayetlerimizi âfakta ve enfüste gösterdik ki, onların Hakk olduğunu açık açık görüp anlayabilesiniz"* <41-53> ayetiyle âfakla enfüsün birleşmesinden doğan neşeleri bize göstereceğini söylemekte ve verdiğimiz örnekle de gösterdiğini ispatlamaktadır.

Kâinatta her şey devamlı bir değişim içindedir. Buna "elbise değiştirme" diyoruz. Biz de onun bir parçası olduğumuza göre biz de zaman zaman elbiselerimizi değiştiriyoruz. Bizim birkaç günde bir değiştirdiğimiz elbiseyi kâinat, değişik bölümlerinde, farklı aralıklarla değiştirmektedir. Örneğin şehirler elli ilâ yüz yılda bir değiştirmektedir. İstanbul'un elli yıl önceki hali ile bugünkü hali aynı mıdır? Elli veya yüz yıl önce bahçe içinde bir, iki veya bilemediniz üç katlı ahşap köşklerden kurulmuş olan şehir, bugün çok katlı apartmanlardan oluşmuştur. Bundan yarım veya bir asır sonra da bunların yerini daha yüksek binalar alacaktır. Bizim için uzun bir süre olan elli veya yüz yıl Allah nazarında bir andan ibaret olduğu için O *"Ben her an bir şandayım"* <55-29> demekte ve her an elbisesini değiştirip yenilemekte olduğunu bildirmektedir.

Kâinat da insan gibi doğar, yaşlanır ve ölür. Ölürken de bir yenisi meydana gelir, yani bir daralır, bir genişler. Tıpkı

kalbimiz ve bedenimiz gibi... Nasıl biz gözle görülemeyecek kadar küçük bir hücrenin içine giriyor, sonra tekrar büyüyerek kocaman bir insan oluyorsak, kâinatı da Allah bir daraltıp bir genişletmektedir. Daraldığında "nâr-ı beyzâ" adı verilen çok şiddetli bir ışık yumağı halini almakta, genişlediğindeyse bu ışığın şiddeti azalmaktadır. Bugün uzay fizikçileri bu gerçeği matematiksel olarak ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıca çağımızın "ışın çağı", "uzay çağı" veya "elektronik çağı" gibi isimler alıyor olması da yavaş yavaş letafete, yani mânâya yönelindiğinin delillerindendir.

Madde zamanda, mânâ ise ânda bulunduğundan, maddi ve manevi devirlerin istikameti birbirine zıttır. Bazı tarikatlar bu gerçeği sembolize etmek için devran içinde devran yapmaktadırlar. Uşşakiler bunlara bir örnek olarak gösterilebilir. Burada oluşturulan Bedevi Topları da büyük zâtlara işaret eder.

Allah ânda olduğu için O'nda bizim gibi mertebelerle bağlantılı zaman yoktur. O nedenle, Allah istediği anda madde-enerji değişimini gerçekleştirebilir. Bu değişime de zamanda yaşayanlar "mucize" derler. Gökten maide inmesi bu mucizelerin en bilinen örneklerinden biridir.

Mucizeler nasıl gerçekleşir? Tıpkı bir faks veya televizyonda olduğu gibi, yani bir noktadan dağıtılan titreşimlerin (dalgaların) bir başka noktada toplanıvermesi şeklinde... Bu Allah için çok kolaydır. Hazret-i İbrahim'in kuş olayı, Ehl-i Kehf'in üç yüz yıl uyuduktan sonra uyanması, Üzeyir peygamberin yüz yıl uyuduktan sonra uyanması ve dirilişin nasıl olduğunu görmesi için eşeğinin kendisinden sonra diriltilmesi, anlattıklarımızın delilleridir.

Hazret-i Peygamberin *"Önce deveni bağla, sonra Allah'a mütevekkil ol"* demekten kasti, tedbirin de, müdebbirin (tedbir edenin) de O olduğu gerçeğidir.

Kâinatta hiçbir şey kaybolmaz. Ne ses, ne görüntü... Bizim kayboldu dediklerimiz sadece madde veya enerji bazında saklanmışlardır. Zaten yaşam dediğimiz de bir madde, bir enerji halini almak değil midir? Bu durumu Muhiddin-i Ara-

bi Hazretleri "İç âlemde hiçbir şey kaybolmaz. Allah izin verse Âdem'den itibaren tüm peygamberlerin resimlerini gösterirdim" diyerek ifade etmişlerdir.

Tüm bu anlatılanlara rağmen, kâinatın işleyişine akıl erdirmek mümkün değildir. Her fert birbirine zıt işler yaptığı halde, sonuçları yekdiğerinin eksiğini tamamlamaktadır. Bu yüzden kâinatın işleyişi bir dokumanın motiflerine benzetilir. Görünen zıtlıklar, O'nun kudret elinde birer motif halini alıp kâinatı şekillendirir ve renklendirir.

Biz dünyada yaşadığımız için bizim kâinatımız dünyadır denebilir. Bu dünya bugüne kadar pek çok değişimler geçirmiş, pek çok kavimlere mekan ve pek çok medeniyetlerin doğup batışına şahit olmuş ve ayakta kalabilmiştir. Bizim de bir şey yaparken ona zarar vermemeye dikkat etmemiz ve onun bize bahşettiklerinin kıymetini bilmemiz gerekir. Çünkü, sonunda zararını yine biz görürüz.

KÂİNATIN YARATILIŞ NEDENİ

Allah'ın zâtı "masdar-ı gayrı mimî" tabiriyle ifade edilmiştir. Masdar-ı gayrı mimî "O Ahad'dir" anlamındadır. Ahad kelimesinde mim harfi yoktur. Mim Ahmed'de, yani manevi âleminde vardır ki buna kâinat denir. Muhammed'de ise iki mim olduğu için O "masdar-ı mimî" diye nitelendirilir ve Varlık'ın bu görünür âlemdeki tecellisi demektir. Masdar, Masdar-ı mimî'nin yuvası olduğundan, önce o yuva yapılmış ve sonra Muhammed o yuvaya gelip yerleşmiştir. Yani defalarca tekrarladığımız gibi amaç, Muhammed'dir ve kâinat bu amaca ulaşmak için bir vasıtadan ibarettir ve bu durum *"Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"* Kutsi Hadisiyle anlatılmıştır.

Kâinat görünüşte insan-ı kebirdir. Vücud-u Mutlak'ın kâinattaki görüntüsü insanda ortaya çıkmaktadır. Tabii, bahsedilen insanın insan-ı kâmil olduğunu tekrarlamaya hacet yoktur. Çünkü, ilk yaratılan da insan-ı kâmildir, son yaratılan da... Bu iki insan-ı kâmil görüntüsü arasındaki farklılıklar diğer insanları meydana getirmektedir.

O halde kâinatın yaratılmasından amaç, kendini kendinde bulmak, yani enfüs (ilk kâmil) ile âfakı (son kâmili) birleştirmektir. Bunların birleştiği nokta Zât Noktası'dır ki Hazret-i Peygamberin *"Beni gören O'nu gördü"* dediği yer burasıdır. Bu nokta en üst mertebedir ve bizim ilmen bildiğimiz cem-ül cem mertebesidir. Allah nasip eder de bu mertebeye ulaşılırsa, o zaman bu mertebenin zevkine varmak mümkün olur.

Kâinatın kendisi gibi içindekilerin tümü de insan için yaratılmıştır. Hangi insan için? Tabii, insanlığa insanlığı öğreten insan için...

Tabiattaki her şeyin bir yaratılış amacı ve insana bir faydası vardır. Buna, dünyaya verdiği sonsuz ve tükenmez enerji nedeniyle güneşi de dahil edebiliriz. Nitekim günümüzde bilim adamları dünyada petrol bittikten sonra ne olacak diye düşünüp alternatif enerji kaynağı olarak atom enerjisini ortaya atıyorlar. Ancak onun da pek çok mahzuru olduğu bilindiğinden radyasyonsuz nükleer enerji ve güneş enerjisinden istifade edebilmek için çalışıyorlar. Ancak henüz güneş enerjisini depolama yöntemini bilemiyorlar. Günü gelip güneş enerjisini depolama yöntemini öğrendiklerinde dünyanın enerji problemi halledilmiş olacaktır. Çünkü Allah *"Rahmetim gazabımı geçmiştir"* demekle insanlığa tehlikesiz bir kaynak yarattığını ifade etmektedir.

Güneş enerjisiyle çalışan saat ve hesap makineleri yapıldı ve halen kullanılıyor. Bunlar güneşte kalınca pillerini şarj ediyor ve bir süre o pille çalışıyorlar. Ama insanlık er veya geç depolamasını öğrenip işlerini o enerjiyle yürütmeyi başaracaktır.

Bu konuda ikinci ve daha basit bir misal olarak limonu ele alabiliriz. Limon, yapısında C vitamininin bol oluşu dışında, erken devrede kullanılmaya başlanır ve kullanmaya devam edilirse kataraktı geciktirici bir hassaya sahiptir. Banyodan sonra biraz limon suyuyla friksiyon yapılması saç dökülmesini de azaltabilir. Diğer her yaratılmış maddenin durumu da böyledir ve bütün bu yaratılmış olanlar insana ulaş-

mak için can atmaktadır. Onun için israftan kaçınmak gerekir. Buna örnek olarak elmayı misal verelim. Bir elmayı aldığımızı, yemediğimizi ve kimseye de vermediğimiz için çürütüp attığımızı farz edelim. Bu elma, insana o kadar yaklaştıktan sonra çürütülüp atılırsa, ziyan edilmiş olur. Gerçi yine geldiği yere dönmüştür ama amacına ulaşamadan dönmüştür. Tekrar insana ulaşabilmek için bir kere daha muamele çarkına girmek zorunda kalacaktır. Yani toprakta gübre olacak, o gübre ile ot bitecek, o otu bir hayvan yiyecek, o hayvanı da bir insan yiyecektir ki o elma insana kavuşabilsin. O gübre olan elmadan yetişen bitki veya hayvanı insan yemediği takdirde, yine toprağa düşüp aynı devreyi bir kere daha tamamlamaya çalışacaktır. Bu, elma için bir israf değil midir? Burada insanı elma olarak düşünür ve onun Allah'a kavuşmaya çalıştığını farzedersek, aynı durumda kalmak ister miydik?

Allah zâtıyla görülmez, sıfâtıyla görülür. Sıfatlarının eşref-i mahlukatı insan olduğu için de insan resminde görünür. Hazret-i Peygamberin yukarıdaki hadisindeki *"beni gören"* kelimesi, aynındaki, karşında baktığın şey, *"O'nu gördü"* ise O'nun resmidir, anlamındadır ve Allah'ın, O'nun vasıtasıyla göründüğünü belirtmektedir.

Allah doğmamıştır, doğurmamıştır. O, ancak eseriyle bilinebilir. Eseri ise kâinat ve onun özeti olan insandır. En ulu insan *"Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"* Kutsi Hadisi ile kutsadığı Hazret-i Peygamberdir. Bu durumda Peygamberimizin *"Beni gören O'nu gördü"* deyişi, "Allah'ı yakında arayın" emrinin açıklaması mahiyetindedir ki bu duruma göre Allah yakında, yani Beytullah olan mümin kalbinde aranacak demektir. İşte *"kalb-i mümin beytullah"* denişinin nedeni budur.

Beytullah olan kalp, inananların, yani müminlerin kalbidir. İnanmayanların kalbinde ise "hicap" adı verilen perdeler vardır. Bunlar zulmet perdeleridir. Daha kolay anlaşılır bir ifadeyle, insanlardaki kötü huylardır. Bu konuyu ileriki bahislerde geniş olarak anlatacağız.

Allah, evvelce de söylediğimiz gibi, kendini biliyordu. O halde "Kâinatı neden yarattı" dediğimizde, bu sorunun cevabını da yine kendisinin *"Ben gizli bir hazineydim. Sevilmek ve bilinmek istedim"* Kutsi Hadisi ile verdiğini görüyoruz. Ama bu arada bir şey daha görüyoruz ki o da ilk yaratılanın kâinat değil, insan olduğudur. Çünkü kâinatın tohumu insandır. Kâinat, insanın zuhuru için gerekli olduğundan, o tohumdan yaratılmış ve sonuçta da meyve olarak yine bir insan tohumu meydana getirmiştir. İşte Âdem'in anasız, babasız yaratılmasının nedeni budur. Daha sonraki zürriyetler Âdem'den türemiştir. Bizim kendimize bir varlık vermemizin şirk oluş nedenlerinden biri budur.

O halde gaye kâinat değil, insandır. İlm-i ilâhinin yansıması olan koca kâinat da bir Allah ile bir insanı bildirmek için yaratılmıştır ama Allah, kemâlâtını kâinatta değil, insanda göstermiştir. Aslında kainat da onun kemâlâtıdır ve biz ilimleri kâinattan alıyoruz. Ancak kâinatın yaratılmasındaki amaç gerçek kemâlâtı izhar olduğu için *"Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"* denmiştir. Bu duruma göre kâinat "sen olmasaydın"a mazhar olan Hazret-i Peygamber için ve onun ümmeti olarak yaratılmış olmaktadır. Kendileri de bu aza ve kuvası durumunda olan ümmetini kendine davet amacıyla bu âleme gelmiştir. Hepsi onun ümmeti olduğu için davetine icabet etmeyen, hattâ kendini taşlayanlara bile beddua edip onları yok etmeye kalkmamış, *"Onlar cahildirler, bilmediklerinden böyle yapıyorlar"* <2-102> diyerek hepsini sevmeye devam etmiştir. Aksi halde kendinin bir bölümünü yok etmek gibi bir durumla karşılaşırdı.

Kâinatın insan bedeninden önce yaratılma nedeni, o bedenin ve rızkının kâinattan sağlanacak olmasıdır. Eğer öyle olmasa ve insan latif âlemde şekillendirilmiş olsaydı, o zaman rızkını Allah'tan alıyor olurdu. Nitekim insan bu âleme gelmezden önceki cennet yaşamında, tıpkı rüyamızda hiçbir zahmete girmeden yemek yiyişimiz gibi hep hazıra konuyordu. Önce kâinatın, sonra insan bedeninin yaratılması, insa-

nın, rızkını bu âlemden kendi çalışmasıyla çıkartması sonucunu doğurmuştur. Çalışan emeğinin karşılığını alır.

Buna göre kâinatın görevi, yaratılış amacı olan insanı meydana getirmek ve ona yuva işlevini üstlenmektir. Nasıl kuşlar yumurtlamazdan önce yuvalarını, anneler doğum yapmazdan önce çocuklarının bez ve çamaşırlarını hazırlıyorsa, Allah da insanı yaratmazdan önce onun yuvasını ve gıdasını meydana getirmek üzere kâinatı yaratmış, sonra da Âdem'i, malzemesini de kâinattan alarak zuhura getirmiştir. Böylece, insanın bedeni kâinattan oluşturulmuş olduğu için sonunda yine kâinata dönecektir. Ama o bedenin içindeki esası, insanı meydana getiren ruh *"Ona ruhumuzdan ruh üfledik"* <38-72> hükmünce Sevgili'den gelmiştir. Tabii, dönüşü de yine O'na olacaktır.

"İlk yaratılan insan olduğuna göre, onun yaratılış nedeni nedir" diye sorulsa, bu sorunun cevabı "Allah'ın kendi kendini sevmesi ve sevilmek istemesiydi" olacaktır. Nasıl bizim canımız sıkıldığı zaman kendimize bir dost, bir arkadaş arıyorsak, O da öyle yapmıştır. Kendinden gayrı bir şey bulunmayan Uluhiyet mertebesinde, insan denen bu aynayı yaratmış ve o aynada gördüğü güzelliğine hayran kalmıştır. O güzelliğin zuhurda ortaya çıkabilmesi için de kâinatı yaratmıştır. Kâinatın, yani kesret âleminin, zevk âlemi oluşunun nedeni budur. Bu nedenle "Allah güzeldir ve güzeli sever" sözü, O'nun, kendi kendini sevdiğini ifade etmektedir.

Biz kendi değerimizi bilmiyoruz. Değerimizi bir bilebilsek, neler olmayız...

Kâinatın sahibi, herkesten ve her şeyden tecelli etmekte ve kendini, bazısından mürşit, bazısından ise mürit olarak göstermektedir.

"KÜN" EMRİ VE KÂİNATIN OLUŞUMU

Yaratılış, Allah'ın "İlk olarak nuru, ruhu, aklı ve kalemi yarattım" deyişi ile başlar. O, bu sözü söyleyinceye kadar kendinden başka bir şey, yani mahluk yoktur. Çünkü yaratılış, mahluk haline geliş ve dolayısıyla mertebelerin başlang-

ca, bundan sonra ortaya çıkmıştır.

Kâinat, Bir'in celal-cemal, müspet-menfi, erkek-dişi vs. şeklinde ikiye bölünmesinden meydana gelmiştir. Ancak meydana çıkan bu iki, yine Bir'de toplanmış olduğu için o Bir, hem imam, hem cemaat durumundadır. Böyle olduğu için de bir taraftan imam olarak *"Allah kendisine hamd edenin hamdini işitir"* derken, diğer taraftan da cemaat olarak *"Rabbimiz hamd sanadır"* demektedir. Burada imam tarafı bütün, cemaat tarafı da onun kesretidir. Bu imamlık ve cemaatlik meselesi, insana iç ve dış olarak yansımış olduğu için, dış cemaatse iç imam, iç cemaatse dış imam olmaktadır. Bunun böyle oluşunun nedeni, Allah'ın tek ve bütün olmasıdır.

Böylece, birin ikiye ayrılmasıyla meydana çıkan kâinat, bir binanın onu yapan mühendisin kafasında oluşması gibi, ortaya çıkmadan önce Allah'ın bilgisinde oluşmuştur. Buna tasavvuf dilinde "a'yan-ı sabite" dendiğini biliyoruz. Kâinattaki her şey, en ince teferruatına kadar bu bilgi dahilinde yavaş yavaş, safha safha bu âlemde de kendini göstermektedir ki buna da "zuhura gelme" deniyor.

Hiçbir şey yoktan var olmaz. Var oluş, ancak, Nihan'ın (görünmeyenin) ayan (görünür) hale gelmesi, yani gizliyken meydana çıkmasıyla mümkündür. Onun için kâinat ve dolayısıyla insan bedeni, ilm-i ilâhide mevcut olan füyuzat tohumlarının gelişmesinden meydana gelmiştir. Bu oluşumda "cemadat" adı verilen toprak, ana, sema ise baba olarak karşımıza çıkmaktadır. Semadan gelen su, toprakta füyuzat olarak bulunan tohumları safha safha, öle dirile, yavaş yavaş geliştirmiş ve böylece bitkiler ve hayvanlarla önce insanın rızkını meydana getirmiş, en sonunda da insanı ortaya çıkartmıştır. Gerek kâinatın, gerekse insanın gelişmesi yavaş yavaş olmuş, dinlerin gelişimi de buna paralel bir seyir izlemiştir. Bu gelişme halen de devam etmektedir.

Bundan elli veya yüz yıl önceki insanların "Ahir zaman insanları uçacak, yollar dürülecek ve uzaklar yakın olacak" diye anlattıkları bugün gerçek olmamış mıdır? İşte uçaklar...

Eskiden günler süren yolculuklar için bugün birkaç saat kâfi gelmektedir. Keza televizyonlar... Amerika'da olup bitenleri evimizden dışarı çıkmadan gözümüzün önüne getirivermektedir. Zaman içinde bunların üç boyutluları da çıkacak ve insanlar o görüntüleri tiyatrodaymış gibi seyredeceklerdir. Hattâ, belki bir süre sonra insanların ışınlanması ve bu şekilde bir yerden bir yere ân-ı vahitte gitmeleri bile mümkün olabilecektir. Çünkü ilim ve teknoloji bu noktaya doğru gitmektedir. Sonuçta da Kur'an'daki *"Ölüden diri ve diriden ölü çıkartır"* <30-19> ve *"Dilediğine izzet verir ve dilediğini zelil edersin ve sen her şeye külliyen kâdirsin"* <3-26> hükümleri ilmen ve teknolojik olarak gerçekleşmiş olacak, yani madde, bir yerde moleküllerine ayrılıp diğer bir yerde tekrar birleştirilebilecektir ki buna tasavvuf diliyle "Bir yerde idam olup diğer bir yerde icad olmak" denmektedir.

Bugüne kadar yapageldiğimiz gibi "Her şey Kur'an'da vardır" demek yeterli değildir. Önemli olan o vardır denilenleri örnek alıp uygulamaya geçirebilmek için emek sarfetmek, yani okumak, bilgi sahibi olmak ve tahakkuk ettirmektir. Gerisi, sadece lafta kalır ve karın doyurmaz... Bu nedenle kâinatın oluşumunu da iyi bilmek gerekir.

Kâinat ağacının hakikati, "hakikat-ı Muhammediye" denen, evvelce Allah'ta mevcut olduğunu öğrendiğimiz bir nurdur. Kâinat ağacının bu nurdan meydana geldiğini, evvelce vahidiyet bahsinde anlatmış ve bu ağacın köklerinin de diğer ağaç kökleri gibi gömülü olduğu için görünmediğini ifade etmiştik. Görülen ağaçların kökleri toprak altında, kâinat ağacınınkiler ise Allah'ın bilgi âlemindedir. Kâinat ağacı gelişip zuhur âlemine çıktığında kendi kendini biliyordu. O'nun kendini görüp bildiği âleme "taayyün-ü evvel" dendiğini biliyoruz. Bildiklerini bir de zuhur âleminde görmek istediği için *"Ol"* <3-47> deyip kâinatı meydana getirmiştir.

Kâinatın oluşumunu sağlayan "ol" emri, biri bizâtihi, diğeri bisıfâtihi olmak üzere iki şekilde gelir. Bizâtihi olanı vasıtasız, ân-ı vahidde oluşan kün emridir ve bunda zaman bahis konusu edilemez. Emrin gereği anında oluverir. Bu Allah'ın işidir.

Bisıfâtihi olanı ise, Allah'ın kulları vasıtasıyla gerçekleştirdiği "kün" emridir ki, bu zamana tabidir.

Allah bizâtihi verdiği kün emriyle kâinatı ezel-i âzalde meydana getirmiştir. Biz orada oluşmuş olanları burada gördükçe onların burada olduklarını zannediyoruz. Halbuki, burada gördüklerimizin hepsi, tıpkı birer tohum gibi, taayyün-ü sani olan a'yan-ı sabitede vardır ve zamanı geldikçe zuhur âlemine teşrif edip burada birer ağaç olarak gelişmektedir. Bu ağaçlar da yine meyvelerini ve o meyvelerinin içinde niyet yahut tohum olarak çekirdeklerini vermektedirler.

Tohum veya niyet, bir mânâdan ibarettir. Bu tohum yere düşünce gelişip ağaç olur. Yani ağaç, o mânâ tohumunun zuhurudur. Onun için, olan, vaktiyle o tohumda olmuştur ve bizim "Yoktan değil, vardan var olunur" deyişimizin nedeni budur. Burada görülenler, sadece mertebe gereği olan tebeddülat, yani görünmez âlemden görünür âleme gelişten başka bir şey değildir. Bir şiirimde

Görünmezlik âleminde nihansın
Vücuhunla hep zâtına beyansın

diyerek özetlediğim nokta budur.

Kün emri tek kelimeden ibaret bir emirdir ama kün kelimesi iki harften meydana gelmiştir. Kaf ve Nun... Bu iki harfe müspet veya menfi yahut kadın ve erkek demek de mümkündür. Kaf sıfâtı, Nun ise nuru temsil ettiği için emir kısaca "Zât'ın sıfât elbisesine bürünerek görünmesidir" diye açıklanabilir. Çünkü Akl-ı Küll olan Kaf'ın ortaya çıkmasıyla beraber gölgesi, yani Nefs-i Küll de kendini göstermiştir ki bu oluşumda *"Her şeyi çift yaratan O'dur"* <43-12> hükmü cari olmuş ve varlık, biri müessir, diğeri müteessir olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bunlardan müessir olana erkek, müteessir olana ise dişi denmiştir. Onun için erkeklik ve dişilik, yahut müspetlik ve menfilik bu kün emrinin iktizasıdır. kün'deki Kaf müzekker (erkek), Nun ise müennestir (dişi) ve kâinat, bu ikisinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Böylece oluşan ağaç, esma elbiselerini giyerek gelişmiş, büyümüş ve sonunda kendini meydana getiren çekirdeği

oluşturacak meyveyi vermiştir. Bu meyve insandır ve kâinata lezzet veren de odur. Kâinat için "Meyvesi insan olduğuna göre aslı da insandır" demek doğru olur. Çünkü meyve vermenin amacı, gizlilik âleminde kendisini meydana getirmiş olan tohumu, o meyvenin içinde yeniden oluşturmaktır. Meyvenin içindeki o tohum, başlangıçta ağacı meydana getiren tohumun aynı olduğu için kâinatın evveli de, ahiri de O, yani o tohumdur. Buradaki olay, görünmezlik âlemi dediğimiz tenzihten, görünür âlem denen teşbihe inişten başka bir şey değildir. Görünür âlemde ortaya çıkan dallar ve budaklarsa O'nun esma ve sıfâtını meydana getirir. Ağacın tenzihte kalan kısmı, kökleri ve o köklerden ilerleyip ağacı besleyen özsuyudur.

O halde ağacın esası, özsuyunun oluşturduğu gövdesidir, o da tektir. Bu gövdeden çıkmış olan dallar ve budaklar, onun çok görünmesini sağlayan esma ve sıfatlarıdır. Tek olan gövdeye Allah denmiş, Allah da, Hakkıyet'ten halkıyete inmek suretiyle ağacın meyvelerini görmüştür.

Bu âlemde olgunlaşan meyveler, aşağıdan yukarıya çıkıp ulûhiyet âlemine ulaşabilmektedir. Çünkü dal, budak salarak yukarıdan aşağı inen de, çekirdek olarak olgunlaşıp yükselen de Kendisi'dir. İşte bizim "mertebe, mertebe" diyerek anlatmaya çalıştığımız şeyin aslı budur.

Her müntehanın (sonun) bir ibtidası (başlangıcı) vardır. Örneğin insanın başlangıcı anne ve babasıdır. Kâinatın maddeden âlemindeki başlangıcı ise atomlardır. Bu atomların herbirini birer melek olarak düşünmemiz mümkündür. Bu atomların birbirleriyle dengelenmesi Anasır-ı Erbaa'yı (Hava, su, toprak ve ateşten ibaret kâinatı meydana getiren dört unsuru ki bunların en latifi havadır. Sonra letafet yönünden sırasıyla ateş, su ve toprak bunu takip eder.) ve ondaki farklı biçimleri ortaya çıkartmaktadır. Bunlar da kâinattaki farklı görüntülerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Burada melek tabirinin kullanılmış olması, onların, vazife gören durumunda olmalarından ötürüdür. Zaten melek kelimesinin esas karşılığı da "ism-i kuva"dır.

Kâinattaki her şey (bunlara cisimler ve ruh da dahildir) "nur" adı verilen titreşimden oluşmuştur. Burada "nur nedir" diye soracak olursak, bu soruya kısaca "Allah'ın icad edip yarattığı her şeydir" diye cevap vermemiz gerekecektir. Çünkü öyle olmasaydı "Ben önce nuru yarattım" demezdi.

Bu durumda "zulmet yahut karanlık" dediğimiz şey de o nurdan meydana gelmiştir ve o nurun aksi, yani negatifidir. Çünkü karanlık nur yapamaz ama nur karanlığı yapabilir. Zaten kendi başına karanlık diye bir şey yoktur. Karanlık nurun olmaması demektir. Bu karanlık gelip geçicidir ve kıyamete kadar devam eder. Varlığının nedeni de nurun bilinebilmesi için gerekli olmasıdır. Çünkü her şey zıttıyla bilinir. Mesela, hararet. Bunu daima zıttıyla birlikte düşünmek gerekir. Çünkü eğer bir şey diğerine nazaran daha sıcaksa, diğeri de ona nazaran daha soğuktur. Böylece zıtlık ortaya çıkar. Sıcak ve soğuğun birleşme yeri yokluk noktasıdır, yani yoklukta sıcak ve soğuk aynı noktada birleşmiş, bu noktada fâni olmuştur. Bundan sonraki iniş ve çıkışlar yokun değil, varın iradesiyle olduğundan kendini bilenler ondan etkilenmezler. Tekrar karanlık ve nur zıtlığına döndüğümüzde "Karanlık olmasa aydınlık, şeytan olmasa Rahman bilinemez" diyebileceğimiz gibi, karanlığı aydınlığın önüne çekilmiş küfür perdesi olarak algılamamız da mümkündür. Bu durumda söylediklerimizin anlamı, Şeytanın ığvası (yoldan çıkartması, azdırması) insan ölünceye kadar devam edebilir demektir. Ölümden sonra insan nura kavuşmuş olacağı için artık karanlık olan şeytanın hükmü kalmayacaktır.

Âlem, bu nurun yansımasından meydana gelmiştir. Bu yansıma onun şiddetini, yani frekansını azalttığı için biz onu görebiliyoruz. Aksi halde görmemiz imkânsızdır. Nitekim öyle âlemler vardır ki onları görmemiz mümkün olmadığından ancak akılla algılayabiliyoruz. Yansımadaki titreşimin frekansı ve dalga boyu değiştikçe, mevcudun ismi ve vasfı da değişmekte ve ses, ışık, şua, elektrik, hattâ atom gibi isimler almakta, aldığı isme uygun olarak da değişik özellikler arzetmektedir. Örneğin, sesteki baslık, baritonluk, tenorluk gibi...

Kâinat, Allah'ın *"Ol"* <3-47> demesiyle olmuştur ama o emirle, oluşumu arasında kim bilir ne kadar zaman geçmiştir. Çünkü bu "ol" bisıfâtihi, yani vasıtalı olan "ol"dur. Bu *"kün"*ün bir de bizatihi olanı vardır ki o da O'nun ilm-i ezelisindeki "ol"dur. Yaratılış, bu bizâtihi "ol" ile olmuştur.

Aslında her şey birdir ama arada pek çok mertebeler olduğu için ayrıymış gibi görünmektedir. İlâhi âlemde nur, ruh, akıl ve kalem aynı anda yaratıldığı halde bunların zuhur âleminde ortaya çıkışı, bu âlemde zaman ve mekân kavramları olduğu için araya uzun süreler girmesine neden olmuştur.

Burada bahsi geçen kalem, bizim defterlerimize yazı yazdığımız kalem değildir. O'nun kalemi her âlemde farklıdır ve her âlemin bir kalemi vardır. Bu kalem mükevvenatı yazıp bezeyen, kendine has bir kalemdir ve yazısı da müşahhastır.

Allah *"Semaları, arzı ve arasındakileri altı günde yarattım"* <32-4> diyor. Bu şuna benzer. İnsanın kafasında bir proje oluşur. Bunun nihai şeklini alması için gerekli bir süre vardır. Bir de bunun gerçekleştirilebilmesi için geçecek bir süre vardır ki bu çok daha uzundur. Çünkü o projeyi gerçekleştirebilmek için bir sürü işlerin yapılması gerekir. İşte, Allah'ın kün emrinin zuhuru da böyledir. Emir "Muhammedleşme" ile gerçekleşmiştir. Muhammedleşme, evvelden, yani *"Ben önce nuru yarattım"*dan itibaren vardır. Çünkü, bu nur Muhammed'in nurudur. Ama o zaman ona Muhammed değil, Ahmed deniyordu. Bu "ol" emri vaki olacağında Mim vardı ve Ahad'in içinde gizliydi. Kün emri ile mim, Ahad'in arasına konmuş ve böylece Ahad, Ahmed; ahadiyet de ahmediyet olmuştur. Zuhura geldiğinde ise bu kez başa da bir mim eklenmesiyle Muhammed olmuş, böylece baştaki elifin yerini mim almış, elif ise o mimin içinde gizlenmiştir. Bu durum, bir insanın içinden geçeni karşısındakinin bilmemesine benzer. Herkes kendi düşüncelerinin ne olduğunu bilir. İşte "Allah bilir" sözünün gerçek anlamı da budur. Buna "Allah bilir ama insan da sezer" diye bir ilave yapmak mümkündür.

Tasavvufi kitaplarda, kün emrinden itibaren insan yara-

tılıncaya kadar, her biri birer harfe tekabül eden yirmi sekiz âlemin varlığından bahsedilmektedir. Bu âlemlerin çoğu manevi olduğu (tabiat, heyûlâ, cism-i küll, şekil, arş, vs.) ve bu nedenle teker teker, sarih bir şekilde tarifleri mümkün olmadığı için biz bunlar üzerinde durmayıp sadece bahsin sonunda mevâlid-i selâse'den (hacer, bitki ve hayvan âlemleri) kısaca bahsettikten sonra, esas konumuz olan insanı anlatmaya başlayacağız.

Allah'ın bizâtihi *"Semaları ve arzı altı günde yarattım"* <57-4> dediği kâinatın yaratılışını bizim zaman hesabımızla, yani bisıfâtihi olarak hesaplamaya kalkarsak, Kur'an'da O'nun bir günü bizim elli bin yılımıza karşılık olarak belirtildiğine göre, üç yüz bin yıl edecektir. Oluşum ve gelişim halen de devam ettiğine göre işin bazılarının dediği gibi "Ol dedi, oldu" sözüyle bitmediğini kabul etmek gerekir ki gerçek de budur.

KÂİNAT VE İNSAN İLİŞKİLERİ

Her şeyin bir noktadan meydana geldiğini söylemiştik. Bu durum insan için de geçerlidir. İnsan kâinatın yanında küçücük bir nokta gibidir ama aynı insan, manen öyle bir noktadır ki düşünceleri, fikirleri ve hayallerinin yanında kâinat bir nokta gibi kalır. Böyle olduğu için de o küçücük nokta, manen, nokta-yı kübra oluverir. Biz küçüklüğüne bakarak "insan kâinatın özetidir" diyoruz. Bu sözün anlamı şudur: Kâinatın, evvelce a'yan-ı sabitede oluşup sonra zuhur âleminde meydana çıktığını biliyoruz. Onun bu kesret âleminde görünüşüne "makam-ı şeriat", "makam-ı tevhid" veya "hazret-ül cem makamı" adı verilir. Böylece kâinatı kapsayan bir Hazret doğar. Ama bu hazret, kesrette kendini bulup ferdiyet kazanamamıştır. O, Hazret-i Peygamberle ferdiyet kazandığı için Hazret-i Peygamber ferd-i camî olmuştur. Yani, kesrettekiler gibi ferd-i müfred değil, kâinatı kapsayan bir fert olarak dünyaya gelmiştir. Çünkü hiç kimse Hazret-i Peygamberden daha yüce bir makama sahip olamaz.

O halde kâinatın evveli de, ahiri de Âdem'dir, yani insandır ve bunu böyle bilmek gerekir. Âdem aynı zamanda adem, yani yokluk demektir ki bu da yokluğa ulaşılmadan Âdem olunamayacağını ifade eder.

Âdem ve adem kelimeleri Türkçe'de aynı harflerle yazıldığı halde Arapça'da yazılışları farklıdır. Âdem, elifle, adem ise ayınla yazılır.

Adem, yokluk değil, bilgisizlik, cehalet demektir ve mastardır. Adîm ve madun, bu mastardan türemiştir. Allah kâinatı yoktan değil, vardan var ettiği için bu böyledir. Kelime-i Tevhid'deki İllâ da buna işaret etmektedir. Madun tıpkı denizin dalgası gibidir. Vardır ama, yine aslında kaybolacaktır.

Kâinatın bütündaki en yüksek manevi kemâlât noktasına Allah, zuhur âlemindeki en yüksek kemâlât noktasına ise Muhammed denmiştir. Bunların her ikisi de insandır. Çünkü *"İnsanı yarattık"* <95-4> ayetinde, "insan" dediği kendisidir, yani kendini insan olarak göstermiştir.

Onun için de kendini bilene insan, bilmeyene şeytan adı verilmiştir. Şeytanın Âdem'e secde etmeyişi, Âdem'i tanıyıp kim olduğunu bilemeyişinden dolayıdır. Bizler de öyle yapıp Allah *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> dediği halde O'nu uzaklarda aramaya kalkmıyor muyuz?

İşte, bilenlerin tümünün "kendini bil" diyerek iki kelime ile özetledikleri gerçek bu olduğu halde, biz bunları bir yana bırakıp bir ilâh-ı mec'ule tapmakta israr ediyoruz. Bunun nedeni, bu gerçekleri kimsenin bize böyle anlatmamış olmasıdır. Çünkü tüm kitaplarda buralar ya sadece birkaç kelime ile ima edilmiş ya da "fefhem" denip önüne iki nokta konarak geçiştirilmiştir. Bir şiirimizde

Cümleyi bir noktada görmek dilersen şüphesiz
Kâmile hoşça nazar kıl, gördüğün Rahman odur

bir başkasında ise *"Kalp içinde sırr-ı Zât / Kalbin aksi kâinat"* diyerek aynı şeyi yapmıştım ve bunları yaparken de insanın kâinattan üstün olduğunu, insanın yanında kâinatın adının bile anılamayacağını anlatmak istemiştim.

Böyle yapılagelmesinin nedeni, buraların herkese açıklanacak yerler olmamasıdır. Çünkü eski devirlerde açıklamaya kalkanların başına neler geldiği bilinmektedir. Onun için bu-ralar hep ima ile geçiştirilmiş ve "Nasibi olan, nasibi kadarını alır" denmiştir.

"Kâinatın evvelinin evveli, ahirinin ahiri yoktur" diye bir söz vardır. Bu söz doğru değildir. Evvelinin de evveli vardır, ahirinin de ahiri... Allah kâinatı müdevver (yuvarlak) yaratmıştır. İnsan da böyledir. Bu konuda rahmetli Aziz Dede "vüs-i namütenahi" (sonsuz hacim) tabirini kullanırdı. Vüs, bir hacimdir ama bu hacim köşeli değil, yuvarlak ve biraz beyzi (oval) bir hacimdir. Çünkü her şey hareket halindedir ve hareketli olan şey de yuvarlaklaşmak zorundadır. Devamlı olarak dönen bir şeyin köşeli olması mümkün değildir.

Kâinatı çeviren aşk olduğuna göre bu aşk ile yuvarlanan bir nesnenin köşeleri törpülene törpülene yuvarlanır, tıpkı dere yataklarındaki taşların yuvarlana yuvarlana köşelerinin silinip ovalleşmesi gibi... İnsan da böyledir, onun damarlarında dolaşan kan hücreleri de...

İnsan kâinatın özeti olduğuna göre kâinattaki olaylar aynen insanda da cereyan edecek demektir. Bunların iyice kavranabilmesi için daha farklı bazı örnekler vermekte fayda vardır. Örneğin, insanın temadiyetini (devamlılığını) de aynen kâinatınki gibi, ikinin bir, birin iki olması kuralı sağlar. Sonuçta, insanda da yine bir "Bir" meydana gelip üç olur ama bir süre sonra ikinin kaybolmasıyla bir, tek kalır. Bu arada karşılaşılan bazı zorluklar yine bu ikiden doğmaktadır. "Bir yıllık vuslat bir an, bir anlık ayrılık bir yıl gibidir" diye bir söz vardır. Burada kastedilen ayrılık Allah nazarında "Bir şimşek çakımı kadar" diye belirtilen insan ömrüdür. İnsanın bu ömür içinde yapması gereken şey ise Allah'ın iradesini kendinde bulmak olmalıdır ki "ferdiyet" diye nitelendirilen budur. *"Arza gireni ve arzdan çıkanı bilir"* <57-4> ayeti, ikinin bir ve bu birle üç oluşunu ifade ettiği gibi, içeride buna kumanda eden bir sır noktası olduğuna da işaret etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz vücud-u hakiki ve vücud-u misali gerçeği bizde de aynen vardır. İnsanın kendisi, kendinin vücud-u hakikisidir. Hayalinde veya rüyasında kendini bir kalabalık içinde görmesi ise onun vücud-u hayalisi veya vücudu misalîsi, yani o birin binidir.

Vücut dediğimiz şey bir varlıktır. Biz vücut deyince sadece elle tutulabilen kendi bedenimizi anlıyoruz. Halbuki gerçek vücut "vacib-el vücud"dur. Bizlerse "mümkün-ül vücud"uz, yani Yaratan vasıtasıyla halk olunmuşuz ve vücudun gölgelerine vücut deyip duruyoruz.

Varlığın mertebeleri vardır ve varlığı sadece zuhura veya sadece bütûna hasretmek, onu yarım olarak kabullenmek demektir. Çünkü varlık, zuhuru ve bütûnuyla bir bütün teşkil eder. Bu gerçek bu şekilde bilindiği zaman, iki göz bir görmüş olur.

İnsan da bütûnu ve zuhuruyla birlikte Âdem olmaktadır. Âdem, aslen mânâdır. Madde denilen şey de aslında mânâdır ama bu ilişki tıpkı buz ile su arasındaki ilişki gibidir ve biri, diğerinin kesafet kazanmış halidir. Biz de böyleyiz. Eğer mânâda tahtlara kurulup otururbut, o zaman et ve kemiklerimiz dünyada kalır, kendimiz heyulâ âleminde sultan oluruz.

Heyulâ, hayaller âlemi demektir. Bu hayal nereden geldi? Kimine bakıyoruz, bir daha bakacağımız geliyor, kimine ise bakıp başımızı çeviriyoruz. Bunların hepsi hayaldir ama kimine "albenisi var", kimine baktığımızdaysa "ruhsuzmuş" deyiveriyoruz. Bir şiirimizde

Derya-yı aşk kaynadı hale-i nura döndü
O hale-i envardan Cemalullah göründü

beytiyle yukarıda anlattıklarımı özetlemiştim. Bu durum bazı tasavvuf kitaplarında da "Hüsn-ü Mutlak (mutlak güzellik) bir cevherdi, bir dürr-ü beyza idi. Bu bir nazarla eridi, köpüğünden kâinat, özünün suretinden de Hazret-i Peygamber oldu" denerek anlatılmaktadır. İşin aslına bakıldığında ise Muhammed ile Allah'ın birbirinden ayrı olmadığı, aralarında sadece mertebe farkı bulunduğu görülür. "Allah dedi-

ginde, kendinden başka bir şey olmadığına göre, o zaman Muhammed neredeydi" diye sorulduğunda "Muhammed Allah'ın içindeydi" diye cevap verilecektir ki bunun ne demek olduğunu daha önce Allah bahsinde anlatmıştık.

Varlık kaynayınca, Muhammed, nurdan bir ayna olarak tecelli etmiş, o aynada Cemalullah görünmüş, bu görüntüye de Muhammed'in sureti denmiştir. Tabii bu anlattıklarımız daha zuhur âlemi ortaya çıkmazdan önceki keyfiyettir. Bunu biz Allah mertebesi bahsinde anlatmıştık. Olay mânâ âlemine ait bir keyfiyet olduğu içindir ki Peygamberimiz bir hadisinde bu durumu *"Ben Âdem'in çamurunda vardım"* cümlesiyle ifade etmişlerdir.

Daha sonra Âdem oluşmuş ve o nur, Âdem suretinde tecelli etmiştir. Bu tecelli ediş tıpkı, ayın yeni doğuşundaki hilal görünümü gibidir. Bu hilal, Nuh ile biraz daha kalınlaşmış ve diğer peygamberlerle kalınlaşmaya devam etmiş, nihayet Hazret-i Peygamberin teşrifleriyle dolunay halini almıştır. İşte "zuhurun kemâli" denen olay budur.

Zuhurun kemâli Hazret-i Peygamberle tamamlandıktan sonra, bu kez kemâlin zuhuru başlamıştır. Bu da vârisleri vasıtasıyla devam ettirilmektedir. Peygamberimizin "Ümmetimin âlimleri Benî İsrail peygamberleri ayarındadır" deyişlerinin nedeni budur. Artık, dolunay tekrar incelmeye başlamış, yani İsevilik, Musevilik, İbrahimiyet, Nuhluk ve Âdemiyet'e dönüş yoluna girmiştir. Bu da bir devirdir ve içinde bulunduğumuzun on sekizinci devir olduğu söylenmektedir.

Aynadaki hilalden dolunay meydana gelmesi ve onun tekrar hilal haline dönüşü iki devir oluşturmaktadır. Bazı tarikatlar bunu iç içe iki devran meydana getirerek, sembolle açıklamaya çalışmışlardır. Bu devranlardan biri soldan sağa, diğeri sağdan sola doğru dönmekte ve dönenlerin elbiselerinin siyah ve beyaz oluşuyla da birinin gece, diğerinin gündüz olduğu ima edilmektedir.

Kâinattaki ve dünyadaki devirlerin sayısını bilen yoktur. Bugüne kadar kim bilir kaç kıyamet kopmuş ve yerine kaç

kâinat ve dünya meydana gelmiştir. Çünkü Allah'ın hüvez-zahir esması hiçbir zaman yok olamaz.

Bu konuda şunu bilmek lazımdır, beşeriyet sadece dünyaya mahsustur. Allah her esmasının zamanını ve mekânını ayarlamıştır. İnsanlar aya gitmiştir ama o gidişlerinde dünyadaki yaşam şartlarını da oraya taşımışlardır. Giydikleri elbiseler delinse, yiyecek ve içecekleri yahut oksijenleri bitse yaşamaları mümkün değildir. Orada kaldıkları sürece hayatlarını dünya havası, dünya suyu ve dünya gıdasıyla devam ettirebilmişlerdir. Çünkü ayın şartları farklıdır ve insanın yaşamasına uygun değildir.

Beşeriyetin özelliği rub-u meskûndur, yani dörtte biri toprak, dörtte üçü sudur. Dünya da böyledir. Kâinatta başka canlıların da bulunduğu *"Cinleri dumansız ateşten yarattı"* <55-15> deyişinden bellidir. İşin bu tarafına bir şey denemez ama insan için dünya şartlarının gerekliliği bir vakıadır. Çünkü Allah'ın *"Sonra aşağının aşağısına attık"* <95-5> dediği yer burasıdır.

Allah, bu âlemde her şeyi insan için, insan eliyle ve insana verdiği akılla yapmaktadır. Binalar, yollar, parklar, fabrikalar, elektrikli aletler vs. hep böyledir. Bir ev yapılır. Sahibi onu kendi zevkine göre dekore eder. Bir süre sonra sattığı takdirde, yeni sahibi de kendi zevkine göre tekrar dekore eder.

Şehirler de böyledir. Her belediye reisi şehre kendi düşüncesine göre bazı şeyler ekler ve bazı değişiklikler yapar. Ama ne yaparsa yapsın tüm yaptıkları insan içindir.

İnsan olmasa, kâinat bütün bu büyüklüğüne rağmen hiçbir kıymet ifade etmez, bir derya olmasına rağmen bir damla kadar değeri olmazdı. Kâinatın bir parçası ve *"Aşağının aşağısı"* <95-5> olan dünyaya değer kazandıran insandır. Herhangi bir arazi parçası, oraya yerleşen insanlar sayesinde değer kazanabilirken, bunun aksi olarak Birinci Dünya Savaşında harp alanı içinde kalması nedeniyle, insanlar İstanbul'dan göç etmeye başlayınca, ev ve arazi fiyatlarının çok fazla düştüğü de bilinmektedir. O halde her şey insan varsa

değerlenmekte, insan yok olduğunda değerini yitirmektedir.

Kâinattaki her şeyin insanda da temsilcisi olduğunun bir başka delili de *"Gökleri ve arzı yaratana"* <6-79> ayetidir. Buna göre göklerin de temsilcileri vardır. Salman Farisî, Veysel Karânî gibi zâtlar bu mümessillerdendir. Bu temsilciliği basit bir fiziksel örnekle anlatmak gerekirse, elimize iki tane tel almamız yeterli olur. Bu iki teli yan yana koyup ikisine de aynı akordu yaptıktan sonra, birine vurduğumuzda diğerinin de aynı sesi verdiğini görürüz. Ama akortları tutmazsa sadece vurulan telden ses çıkar. Benzer bir olay, kapılarında milimetrik boşluk olan iki kapılı odalarda, bir kapının açılması halinde diğer kapının da hareket etmesi şeklinde görülür. Tabii, bu hareket bir ses olarak duyulacaktır. Bu da havanın iletkenliğinin delilidir. Günümüz teknolojisi havadaki bu iletkenliğin ve akort tutmasının ne demek olduğunu radyo ve televizyonlarda göstermektedir. Bunlarda, bir merkezden devamlı olarak yayın yapılmaktadır. Radyo veya televizyon açıldığında gerekli ayarlama ile o yayın frekanslarına tutturulduğu takdirde, ses ve görüntü ortaya çıkmakta ve yayın izlenmeye başlanmaktadır.

Bu olayların hepsi bir vücuda delildir. O vücudun frekansına ayarlanıldığında onun yaptığı neşriyat alınmaya başlanacaktır. Yeter ki ayar doğru yapılsın... İnsan da, insan-ı kâmil'in meşrebine, yani teknik tabiriyle frekansına kendini ayarlayabilirse, o zaman ondaki bazı özelliklerin kendinde de meydana çıktığını görecektir. İşte bu duruma tasavvuf dilinde "kafa açılması" yahut "uyanma" deniyor.

Kâinat ve insan arasındaki benzerliğin bir başka delili de bir genişleyip bir daralmadan ibaret olan yaşamın kâinatta da, insanda da aynı oluşudur. Kâinat a'yan-ı sabitenin zuhurudur ve çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu nedenle ışığı zayıflamıştır. İnsan ise kâinatı kendinde topladığı için bir nevi, onun sıkıştırılmış hali gibidir ve bu nedenle de ilk oluşumdaki ateş topuna benzer. İşte aklın kainatta var olmasına rağmen, insanda toplanmış olmasının izahı da budur.

Bu açıdan ele alındığında kâinat ve insan bir balona ben-

zetilebilir. Balonun şişirilmemiş hali insan, devâsâ şişirilmiş hali ise kâinattır. İnsan kendine verilmiş olan akıl nuru nedeniyle kâinattan çok daha ağırdır. Olaya manevi yönden baktığımızda, kâinatın bir spermden daha hafif olduğunu söylemek de mümkündür, çünkü o koca kâinat, Hazret-i Peygamberi meydana getirecek bir sperm için yaratılmıştır. Onun için o hücrenin ağırlığı kâinattan fazladır.

Kâinat bir resimden ibarettir. Bu haliyle de neşriyatını resim olarak yansıtan bir televizyon verici istasyonuna benzer. İnsan kendi televizyonunu açar ve o istasyona ayarlarsa, yayını almaya başlar. Biz bu yayını tafsilde, yani kesrette alıp izleyebildiğimize göre icmalde, yani kendi iç âlemimizde de algılayabilir miyiz? Allah, o mertebeyi nasip ederse evet... Çünkü denizde olan her şey, onun dalgasında da, suyunun tek damlasında da, aynen mevcuttur. Yani terkibi değişmez. Burada akla şu soru takılır; denizde olan her şey o denizden alınan suyun bir damlasında da varsa, damlanın denizden ne farkı kalır?

Damlada denizlik vasfı, denizlik sıfatı yoktur. Çünkü ona damla denmiştir ve o, denizden kopmuş, yine denize dönecektir. Tahlil edildiğinde deniz suyunun terkibine tam olarak uyduğu ispatlanır. Çünkü öyle olmasaydı Allah *"Kendimde olanı verdim"* <14-34> demezdi. Bu ne demektir? "Allah kendinde olan akıl, ef'al ve sıfatı bize de vermiştir, hattâ zât kendinin olduğu halde bunu bile aynayla bize aksettirip göstermiştir ama bunların hiçbiri bizim değil" demektir. Biz bu vasıfların sahibini bilip onları sahibine iade edebilirsek, o zaman, sahibinin bilip gördüklerini biz de bilip görebilir hale geliriz ki buna "Damlayı denize atmak" denir.

Eğer böyle yapmaz da bu vasıflara sahip çıkmaya kalkarsak, o zaman kesret âleminde birer fert, birer gölge yahut televizyon kutusu olarak kalırız. Bu halimize de "zıll" (gölge) denir. Bu durumda, gölge olmaktan kurtulup asla ulaşmak için gönle girmek ve her şeyi gönülde bulmak lazımdır. Bu yapıldığındaysa *"Ben yüzümü semaları ve arzı yaratana hanif olarak çevirdim"* <6-79> sırrına tam anlamıyla mazhar

düşülmüş olur ki buna ulaşmak için alınan diğer dersler birer basamaktan ibaret kalır.

İnsan da kâinat gibi, bir hayalden ibarettir ve zamana tabi olarak yaşlanma adı verilen, devamlı bir değişim içindedir.

Kâinattaki düzen aynen insanda da mevcuttur. Şöyle ki, bir insanın kalbi göğsünün sol tarafında, bir diğerininki ayağının tabanında değildir. Herkeste aynı yerdedir. Çok nadiren bazı insanlarda göğsün sağ tarafında da olabiliyor ama buna anomali deniyor ve çok kere de, kurallara uymayıp akraba evliliği yapanlarda ortaya çıkıyor. Böylece de diğer insanlar için bir uyarı görevi yapıyor.

Allah'ta ve O'nun sıfâtı durumundaki kâinatta hiçbir şeyin kaybolmadığını Ân-Zaman bahsinde anlatmıştık. Bunun tabiattaki örneğini insanın yediklerinin kaybolmaması teşkil eder. Şöyle ki, bir gıda yendiğinde insanın midesine gider. Bu arada çiğnendiği için şekli bozulmuş, ufalanmıştır. Onun ufalanmış olması hassasında bir değişiklik yapmaz. Hazmın değişik safhalarından geçip insan vücudunda enerji haline gelmesi de o hassaları değiştirmez, çünkü değişen sadece vasfıdır. Yani gıda, madde iken mânâ yahut enerji haline geçmiş olur ki buna tasavvuf dilinde "Melekûtiyet makamına îsal olunma" denir. Bundan sonra o gıda insanda kuvvet halini alır, yani melekleşir ve tüm organlarda melek olarak hizmet etmeye başlar. İşte "İnsanın aza ve kuvasının melekler vasıtasıyla çalıştırılması" denen olay budur. Bu durum *"İlk yaratıştan yorulduk muydu ki yeni bir elbiseyle halk olunuştan kuşkudadırlar"* <50-15> ayetiyle anlatılmaktadır.

Allah her şeyi zıttıyla birlikte meydana getirmiştir. Bu zıtlıklar olmasaydı kâinat oluşmaz, oluşsa bile zevki olmazdı. Allah'ın büyüklüğü bu zıtlıklar arasındaki dengeyi ve ahengi çok iyi kurup, kâinatı, adeta bir orkestra idare eder gibi mükemmel surette idare etmesindedir. Zaman zaman bu ahengi bozacakmış gibi görünen olaylar cereyan ediyorsa, onlar bozmak için değil, ahengi güzelleştirmek ve metne daha güzel, daha orijinal melodiler eklemek içindir.

Biz bu bilince ulaşamadığımız için içinde bulunduğumuz orkestradaki ahenkli müziğe uyamıyor ve arada gürültü çıkartıyoruz. Eğer öyle yapmayıp Şef'in direktiflerine uyum sağlayabilseydik, o zaman kâinattaki yaşamımız cennet yaşamı olurdu.

Biz bize verilen akıl nurunu ve cüzi iradeyi gereği gibi kullanamadığımız için ayrı tellerden ses veriyor ve müzik yerine gürültü çıkarıyoruz. İflaslar, kavgalar, cinayetler, sıkıntılar, harpler, hep bizim bu akort tutturamayışımızın sonucudur. İşte, Tevhid ilmi bize bir taraftan, orkestranın nasıl idare edileceğini, diğer taraftan da orkestra şefine nasıl uyulacağını öğretmektedir.

Kâinattaki her şey mecazdır. Bu mecazdan hakikate ulaşılır. "Arife bir işaret kâfidir" sözü tevhidi bilenler için söylenmiştir. Çünkü, ehl-i tevhide her zerre gerçeği anlatır. "Mecaz hakikatin köprüsüdür" sözü de bunu anlatmak için söylenmiştir. Bu nedenle mecaz deyip de geçmemek lazımdır. Mecnun'un "Leylâ, Leylâ" derken Mevlâ'sını bulması bunun ispatıdır. Mecnun'un sonunda başını örtüp "Leylâ benim" demesi, onun, içinde olduğunu ifade eder. Zaten bizi esas seven de o içimizdeki Mecnun'dur. Bizi deli divane olacak kadar seven Allah'tan başkası değildir. Eğer öyle olmasaydı "Gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim" der ve ayrıca "Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır" diye ilave eder miydi?

Seven de, sevilen de kendisi olduğundan aslında O, kendi kendini sevmektedir. Böyle olduğunu bir ilâhimde *"Âşık maşuk bir olunca aşktan başka bir şey var mı"* mısrası ile anlatmak istemiştim.

Kâinat bir hasret, bir vuslattan ibarettir. Hasretine "mertebe-i fenâ" (Lâ), vuslatına ise "mertebe-i beka" (İllâ) denmiştir. Bunları keder, zevk veya kadın, erkek kelimeleriyle ifade etmek de mümkündür. Bunlar, vuslat halkalarının birbirine bağlanıp bir zincir oluşturmasından başka bir şey değildir. Sonra bu zincirlerin de birbirine eklenmesiyle motifler meydana gelmektedir.

Allah, kâinatın sahibidir. Biz bu bilince varamadığımız

için sahipliği üstlenmeye kalkıyor ve işi yüzümüze gözümüze bulaştırıp bir karış toprak için birbirimize giriyor, karşımızdakinin hayatını söndürürken kendi ömrümüzü de hapishanelerde geçiriyoruz. Sonra ne oluyor? Hepimiz bu âlemden göçüyoruz ama o sahiplendiğimiz toprak yerinde duruyor, hattâ bizimle alay edercesine, bizden hiç etkilenmeden, bizi de içine alıveriyor. Eğer hayatımız esnasında irfaniyet kesbedip malı sahibine verirsek, o zaman cennet-ül irfana bu âlemdeyken girmiş ve işi öbür tarafa bırakmamış oluruz.

Allah daima hayr-ı mahzdır ve O'nda şerden eser yoktur. O halde kesret âlemi neden böyledir? Çünkü burası son âlemdir, yapıl, yıkıl âlemidir ve O'nun, kemâlâtını izhar yeridir. Eğer bu âlem olmasaydı kemâlât-ı ilâhiye Allah'ın derununda kalır, amâ-yı mutlakta kendinde mahfuz olurdu. Allah kendini görüp kemâlâtını izhar etmek istediği için kemâlât izharını sağlayacak olan en mükemmel varlığı, yani insanı yaratıp her şeyi ona vermiştir. Bu nedenledir ki insan eşref-i mahlukattır ve Allah'ı, Rabb'ini ancak o bilir. Diğer mahlukat ancak sahibini, yani kendine yem vereni bilebilir. Bu biliş de Allah'ın *"Her şeyi ihata-yı külliyesiyle kapsar"* <41-54>, <4-126> oluşundan, yani her zerrede var olmasından ötürüdür.

Allah'ın her zerrede bulunması, her zerrede akıl olduğunu göstermez. Diğer hayvanların bazı şeyleri bilebilmeleri de onların akıl mertebesine geldiği anlamında değildir. Onların mertebesi hayvandır. Bir canlı ne zaman akıl mertebesine vasıl olursa, o zaman adına insan denir.

Buraların anlatılması ve anlaşılması zordur. Onun için *"Daima yüce bir yardımcı"* <48-3> olan Allah, burada hizmetkâr olan kullarına nusret (yardım) etmektedir. Allah'ın bu konudaki yardımını temiz iş yapanlarda, gasıp olmayan, yani Allah'ın malına "benim malım" demeyenlerde, var ile yoku ve akıllılıkla deliliği bir tutanlarda görüyoruz.

Burada akıllılık ve delilik tabirinden kasıt, akıllılığın Allah'a, deliliğin ise kullara ait olduğunu anlatmaktır. İnsanların deliliğinin en basit misali, Allah'ın varlığına sahip çıkıp o

varlığı kendisinin zannetmesidir. Çünkü insanlar, Allah'ın varlık deryasında yüzen balıklar gibidirler. Suyun içindedirler fakat suyu görmezler...

Ama diğer taraftan da Allah'tan gayrı değildirler. Bu ikinci yön tecelli yönüdür ve adına da *"lîmaallah sırrı"* denir. Bu sır olan makam da diğerleri, yani hüvallah, maallah, anillah, billâh, fillâh gibi bir mertebedir. Böyle oluş nedeni, Allah'ta maiyyet olmasıdır ve buna kesret denir. Maiyyeti olmasa kesreti (çokluğu) olur muydu?

Lîmaallah sırrını daha iyi anlayabilmek için kâinatın da, insanın da trilyonlarca atomdan oluştuğunu düşünmek gerekir. Bu atomlar birleşerek bu iki oluşumu meydana getirmiştir. Bu birleşmeye tevhid, ayrışmaya ise tecrit adı verilir. Ayrışınca ne olur? Görünen kitle kaybolur ama atomlar atom denizine karışır, yani denize dahil olur ve denizle birleşmiş olur ki "lîmaallah Sırrı" denen şey budur. Bu sır insan için ahirette meydana gelebileceği gibi bu âlemde de meydana gelebilir. İnsanın içindeki sırrı söz ifşa ettiğinden sırra erenlerin başlarının selamette olabilmesi için dillerini tutmaları gerekir. Aksi halde bu sırdan haberdar olmayanların hışmına uğrarlar. Çünkü nerede olursa olsun, insan hiçbir şekilde Allah olamaz. Zira, O muhîttir (kapsayandır), bizse muhatır (kapsananız).

Bu konuların anlaşılabilmesi için insanın mânâsının, yani *"Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecek"* <99-7> yönünün ağır basması gerekir. Çünkü, Allah hayr-ı mahz (sadece hayır) olduğundan insanın *"Şer işlemişse"* <99-8> olan dünya tarafının, hayır tarafından hafif gelmesi şarttır.

Burada insanın aklına "O halde şer neden yaratılmıştır" sorusu takılır. Bunun cevabı "Nasıl Allah'ın bilinmesi için kâinat gerekliyse, hayrın bilinmesi için de şer gereklidir" denerek verilebilir. Bu cevaba "Mânânın anlaşılabilmesi için madde, akıl ile canın anlaşılabilmesi için de beden gereklidir" ibaresini eklemek mümkündür. Çünkü akıl ve can da mânâdır ve mânâ daima maddeye hakimdir.

Bu anlatılanları bir başka anlatımla "Mânâ Allah'ın eli,

madde ise hamurudur" diye ifade etmek de mümkündür. Allah "Ben Âdem'in hamurunu kırk gün (kırk sabah) ellerimle yoğurdum" demektedir. Bunu okuyanlar Allah'ın eli var zannediyorlar. Allah'ın eli kullarının elidir. Çünkü böyle olduğunu da yine kendisi *"...kulum bana nafilelerle o kadar yaklaşır ki nihayet ben onu severim. Sevince de onun duyan kulağı olurum, o benimle duyar; gören gözü olurum, o benimle görür; eli olurum, o benimle dokunur; ayağı olurum, o benimle yürür; kalbi olurum, o benimle anlar; söyleyen dili olurum, o benimle konuşur..."* Kutsi Hadisiyle en aşağı mertebedeki kulunu anarak anlatmaktadır.

O halde Allah'ın da gözü, kulağı ve ağzı vardır. O da görür, işitir ve konuşur. Eğer öyle olmasaydı, kendinde olmayanı bize nasıl verebilirdi? Kur'an'ın birçok yerinde Allah için *"O işitir, görür"* <17-1> dendiğine göre demek ki o da duyup görmektedir. O halde bu duyguların aslı onda demektir. Bizdekiler, o aslın suretlerinden ibarettir.

Bu durumu anlayabilmek için yine evvelce verdiğimiz periskop örneğini hatırlamamız gerekir. Şöyle ki, periskopun en üst ve alt merceklerinde görüntü aynı anda oluşur. Aradaki diğer mertebelere tekabül eden aynalarda bir görüntü duraksaması olması olanaksızdır. Onun için alttan bakıldığında, kilometrelerce ilerideki gemi bir anda görülüverir.

İnsan, bu gözle kilometrelerce ilerdeki bir objeyi bir anda görürse, ilim gözü, nur gözü veya basiret gözü neleri görmez?

Buraya kadar Allah'ı tanımamız için yaratılmış olan kâinat hakkında biraz malumat vermeye çalıştık. İnsan olarak bizim kâinatımız dünya olduğu için kısaca, fâni olan dünya ve dünyadaki mevalid-i selâse diye adlandırılan hacer, nebat ve hayvan âlemlerinden de birkaç kelime ile bahsederek bu bölümü tamamlayacağız.

FÂNİ ÂLEMLER

Bunlar fenâ bulacak âlemler demektir ve dört tanedir.

1 - Hacer (cemad, taş ve madenler) âlemi
2 - Nebat (bitki) âlemi
3 - Hayvan âlemi
4 - Beşer âlemi

HACER ÂLEMİ

Fenâ mertebeleri yönünden Allah'a en yakın olan âlemdir. Nedeni, kendini tamamen ifna etmiş (yok saymış) olmasıdır. Kendiliğinden hiçbir hareket göstermez. Tüm hareketleri tecellilere, yani rüzgâr aşındırması, sel sürüklemesi, deprem veya insan darbelerine bağlıdır.

Bu özelliğinin kendine kazandırdığı önemden dolayı hacer âlemine, yani arza "ümm" veya "ümmühat" denmiştir. Gerçekte de toprak tüm canlılara bir analık görevi yapıp verdiği mahsullerle onları beslemektedir.

Taş, toprak ve madenlerden oluşan bu âlem insanın anası gibidir. Hem insanın yaratılışında rol oynamıştır, hem de bir annenin çocuğunu sütüyle beslemesi gibi, yetiştirdiği bitkiler ve onları yiyip gelişen hayvanlarla, insanların beslenmesini sağlamaktadır. Bol bol yediğiniz, başta buğday olmak üzere, tüm sebze ve meyveler, toprak anamızın sütü mesabesindedir.

Bu âlemde ilâhi âlemi temsil eden maden altındır. Altından akseden mir'ata da gümüş denmiştir. Hazret-i Muhammed'in ilâhi âlemi altın, zuhur âlemi de gümüş olduğu için "Ay ve gün O'nun nurundan aldı" denmektedir. Burada güneş altın, ay ise gümüş olarak vasfedilmiştir.

Güneş ışığın kaynağıdır ve zâtı temsil eder. Güneşten aldığı ışınları dünyaya yansıtan ay beyaz görünür. Bu beyaz görünüş, zâttaki ışığın ona vurup onu parlatmasından, yani onu cilalayıp bir ayna haline getirmesinden dolayıdır. Ayın gümüş olarak vasıflandırılmasının nedeni budur. Tasavvufta "Allah kendini Muhammed aynasında, güneş kendini ayda

veya altın kendini gümüşte gördü" deyimleriyle anlatılmaya çalışılan budur.

Bu benzetmelerin nedeni, altının her durumda kendini koruyup parlaklığını muhafaza etmesi ve kral suyu denilen kesif bir asit karışımı dışında erimemesi, paslanmamasıdır. Ona "madenlerin kâmilidir" denmesinin ve kurb-u feraiz olarak kabul edilmesinin nedeni bu özelliğidir.

Gümüş ise sık sık temizlenip ovalanmazsa parlaklığını yitirip kararıverir. Bu yönüyle de madenler içinde vezir sayılır ve kurb-u nevafil diye nitelendirilir. İnsanlara da parlatılmadıkları takdirde kararacakları için "Daima Allah demeye devam edin" denmektedir.

Kararma bir nevi gizlenmedir. Her zaman güneşin parlaklığına tahammül edilemeyeceği için bu kararma da faydalıdır. İnsan da böyle zaman zaman kararıp, zaman zaman parlamıyor mu?

Tasavvufi konularda adı sıkça geçen madenlerden biri de bakırdır. Bakır, sağlamlığı ve her türlü cefaya tahammül edebilmesi dolayısıyla eskiden mutfak ve evlerde çok kullanılan bir maden olduğu için "zeheb-ül fukara" (fakir altını) diye isimlendirilmiştir.

Bakırın içinde çok az miktarda altın da vardır ama bakır, altın elde edilmesinde kullanılmaz. Çünkü bu yolla elde edilen altın çok pahalıya mal olur. Bu bakımdan cevher itibarıyla diğer ikisinden daha alt derecededir. Son zamanlarda özellikle ev ve süs eşyalarında yerini cama bırakmaya başlamıştır.

Cam, dayanıklı olmadığından kolayca kırılır. Şimdi yapıştırılarak tamir ediliyor. Ama yapışma yerinde mutlaka bir iz kaldığı için keyfe keder veriyor. Sırça, kolay kırılırlığı ve yapıştırılabilirliği nedeniyle gönüle benzetilir. Yapıştırılarak tamir edildiğinde iz bırakması, insanların yaptığı hataların veya geçirdiği hastalıkların, meleklerce kaydedildiği hafızadan silinmemesine benzetilir.

NEBAT ÂLEMİ

Bitkiler, yükselip yayılmalarının dışında kendiliklerinden hareket etmemeleri ve hareketlerinin tecelliye, yani rüzgâr, hayvan veya insan teması gibi bir faktöre tabi olması dolayısıyla hacere benzerler. Kökünden sökülmediği takdirde bu hareketleri de kısıtlıdır. Ama hacerden farklı olarak doğup büyür, çiçek açar, meyve ve tohum verir, sonra ölürler. Her birinin ayrı bir genetik karakteri vardır. Bu nedenlerle fenâ mertebeleri yönünden hacerden sonra gelirler.

Yukarıdaki özellikleri dolayısıyla bitkilere, yerden biten, anadan meydana gelen yahut Allah'ın yetiştirip terbiye ettiği mânâlarına gelen "ümmî" sıfatı layık görülmüştür.

Bitkilerde his olduğu son zamanlarda yapılan araştırmalarla ispat edilmiştir. Onlardaki, basit akıl olarak kabul edilebilecek bu hisse "namiye" adı verilir. Bunun varlığı, sevgi ve ilgi gören ev bitkilerinin daha iyi gelişmesinden de bellidir.

Bitkilerin kâmili hurmadır. Hurma, hem besleyici değerinin yüksekliği, hem de ağaçken tepesi, yani başı kesildiğinde ölmesi dolayısıyla bu mertebeye layık görülmüştür.

HAYVANLAR ÂLEMİ

Bitkilere nazaran daha serbesttirler. Bitkiler gibi doğar, büyür, ürer ve ölürler ama onlardan farklı olarak kendi başlarına hareket edebilirler. Bu özellikleri nedeniyle de fenâ mertebeleri açısından bitkilerden bir sınıf daha aşağıdadırlar.

Hayvanlarda akıl yoktur ama akıl yerine ona yakın olan içgüdüleri vardır ve bunun sayesinde ana yavrusunu, yavru anasını tanıyabilir. Kendini besleyeni ve yaşadıkları, ev sayılabilecek ahır veya ağıllarını bulabilir, ne yiyip ne yemeyeceklerini bilirler. Hattâ Allah isterse, başka bir cinsin yavrusunu bile besleyebilirler. Örneğin, köpeklerin, nadir de olsa kedi yavrularını besledikleri bilinmektedir.

Hayvanların vücut yapıları ve yaşam süreleri genetik karakterleriyle alakalıdır. Örneğin, tavşan, korkak ve acûl ol-

ması dolayısıyla kısa ömürlüdür ve eti yağsızdır. Buna mukabil kaplumbağa mütevekkil olup her şeyi ağırdan ve aşağıdan aldığı için uzun ömürlüdür. Yapı olarak *"Benim işlerim narin / Bugün olmazsa yarın"* prensibini benimsemiş olduğu için hiç acelesi yoktur. Sıkıntıyı görünce kafasını sırtında taşıdığı evinin içine sokup çevresiyle ilişkisini kesiverir.

Allah deveyi çöl hayvanı olarak yaratmıştır. Ağzına diken batmadığı için çöldeki dikenleri yiyerek beslenebildiği gibi, yumruk kadar bir hamurla da karnını doyurabilir. Yedi gün su içmeden durabilir, içtiklerini ve yediklerini uzun süre vücudunda stok edip gerektiğinde o stoklarıyla idare edebilir. Bu nedenle çok sabırlıdır. Ayakları da çöl şartlarına göre, yani tabanları geniş olarak, yaratıldığı için yere sağlam basar. At gibi kuma batmaz. Bu nedenle de üstüne çok yük vurulabilir. Hecin devesi denen bir cinsi vardır ki bu, çölde rahat yürüyebildiği için insan taşımada binek hayvanı olarak kullanılır. Tahammüllü olduğu için de "çöl lokomotifi" diye isimlendirilir. Geviş getiren hayvanlardandır ama ayak yapısı itibarıyla çift tırnaklı olmadığı için Yahudiler deve etini yemezler.

Allah araplara olan merhametinden dolayı deve etini onlara helal kılmıştır. Bu nedenle de deve Araplar için velinimettir. Sütünü içer, yoğurt ve peynir yapar, yününden giyeceklerini temin ederler. Bu nedenle Araplar için deve her şeydir.

Rahmetli Osman Dede'ye göre leylek de mukaddes bir kuştur ve kuşlar arasında insan-ı kâmilin temsilcisidir. Leyleğin özelliklerinin başında muhacir bir kuş olması gelir. Yazın her geldiğinde aynı yere yuvasını yapar, yani vatan-ı aslisini yahut feyz aldığı yeri bilir. Bu özellikleri dolayısıyla kelaynağa benzer. Onlar da her yıl Urfa'nın Birecik ilçesine gelir ve yazlarını orada geçirirler.

İkinci özelliği, halk arasında "lak lak" diye ses çıkarttığı söylenmesine rağmen, bu çıkarttığı sesin aslında "Hakk Hakk" oluşudur.

Keza bazı yerlerinin beyaz, bazı yerlerinin siyah olması

ulvî ve süfli mertebeleri kendinde topladığının belirtisidir. İnsan-ı kâmil de böyledir ve adeta bir eczane gibidir. Hem zehirsiz ilaçları, hem de en zehirlilerini kendinde bulundurur. Ama çok zehirli olanları ulu orta meydana çıkartmaz ve ancak gerektiğinde kullanır. Çünkü kiminin tedavisi için zehir, kimininki için panzehire ihtiyaç vardır. Ayrıca ilacın tam dozunda verilmesi gerekir.

Hayvanlar âleminde kâmil olarak kabul edilen hayvan attır. Atın insanlara yardımcı olması ve yakınlığı ona bu vasfı kazandırmıştır.

Hayvanlara genel olarak "dabbe" denmektedir. Hocalar "Kıyamet kopmadan önce dabbet-ül arz çıkacak" derler. Kıyam, kalkmak demek olduğuna göre kıyam etmeden (ayağa kalkmadan) önce ayağını yere basacak, sonra ayağa kalkacak demektir. Bu durumda dabbet-ül arz, arzda yürüyen hayvan anlamına gelmektedir. Bunun ne olduğunu çok çok iyi düşünmek gerekir.

BEŞER ÂLEMİ

Fenâ mertebeleri yönünden en aşağı âlem budur. Böyle olduğu için de bu mertebeye *"Aşağının en aşağısı"* <95-5> denmiştir.

Bu âlemdeki canlılar da doğar, büyür, ürer ve ölür. Ancak diğer fâni âlem mensuplarından farklı olarak beşer, düşünme ve konuşma özelliklerine de sahiptir. Bu son özellikleri onun, Hakk'ı unutup her şeyi kendinin zannetmesine neden olduğu için beşer *"O pek zalim, pek cahildir"* <33-72> diye nitelendirilmiştir.

Buraya kadar Allah, ilâhi sıfatlar ve ilâhi ef'al hakkında bilgi vererek ana konumuzun ilk bölümünü tamamladık. Bu sohbetlerin esas amacı, Allah ve insanı anlatmak olduğu için kâinatın yaratılışını ve ondan da beşerin oluşmasına fazla yer ayırmadan, konumuzun ikinci bölümüne, yani insana geçiyoruz.

TASAVVUFTA İNSAN KAVRAMI

İNSAN NEDİR?

İnsan, konuşan veya düşünen hayvan diye tarif edilir. Ancak bu tarifin içerdiği hayvanlık vasfı, tamamen bedensel yapı ve davranışlarla ilgili olduğu için tasavvuftaki insan anlayışına uymaz.

Tasavvufta, topraktan gelmiş olan beden inkâr edilmekle birlikte, insan denince, bu bedene canlılık veren ve asında nefha-yı ilâhi olan ruhsal yapı esas alınır. Çünkü insan Allah'ın *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ayeti hükmünce yaptığı bir bağıştan ibarettir. O'nun bu bağışında bizim en ufak bir dahlimiz olmamıştır. Bu hediye dışındaki tüm varlığımız, sonunda toz, toprak olacak ama iç âlemimiz olan hediye, mutlaka, O'na dönüp O'nu görecektir.

Bunu biraz daha farklı bir ifadeyle "Allah'ın insana verdiği yegâne bâki şey ruhtur. Ruh dışındaki her şey geçicidir. Allah, kendindeki her şeyi, bu arada bekâyı da insana vermiş olduğu için insan Allah'ın âleminde yaşayacaktır" diyerek de anlatabiliriz.

İnsan, Zâtullah'ı kaplayan bir zarftır. Zarf sıfattır ama içindeki mektup O'dur ve bu mektup, yani insanın iç âlemi görülmez. Görülmediği için de biz mektuba, yani asla olan saygımızdan ötürü, o mektubu ihtiva eden beşer suretine bürünmüş her bireyi insan olarak kabul ederiz.

Böyle yapmamız, bize yol gösteren Hazret-i Ali'nin davranışından dolayıdır. Hazret-i Ali, bir gün sabah namazı için mescide giderken önünde çok yaşlı bir pir-i fâninin yürüdüğünü görüp "Arkasından gideyim, önüne geçmeyeyim" diye düşündüğü ve onu takip ettiği için namaza gecikmişti. Peygamberimiz namazı başlatmış, ilk rekâtta rükûa varmış ve

Ali gelip namaza duruncaya kadar doğrulmamıştı. İkinci rekâtın sonunda Ali'ye niçin geç kaldığını sormuş ve Ali'nin "Yâ Resulallah önüme bir pir-i fâni düştü. Onun önüne geçmek istemedim" diye cevap vermesi üzerine "Sen onun şeytan olduğunu anlamadın mı" diye üsteleyince Ali "Anladım, anladım ama büründüğü surete saygımdan bir şey yapamadım" diye cevap vermişti.

Bu olay, bazı ahvalde, sadece kalıba bile hürmet etmek gerektiğini anlatması bakımından önemlidir. Biz karşımızdakinin içini bilemeyeceğimiz için insan suretinde gördüklerimizin hepsini insan olarak kabul edip ona göre davranırız. Hattâ mürşitler iç yüzünü görseler bile bunu açığa çıkartmamaya çalışırlar.

Herkes Hazret-i Ali'nin ferasetine sahip olamadığı için kimse kimsenin iç âlemini tam olarak bilemez ama herkes düşünce gözüyle bakıp kendi içini ve mertebesini bilebilir. Bu durumda bize düşen, her insan suretinde gördüğümüzü insan olarak kabul etmektir. Sohbetlerimizde bu prensibi benimsediğimiz için yer yer çelişkili gibi görünen ifadeler ortaya çıkmaktadır. Ancak okuyanların, okuduklarını anladıkları takdirde, mertebeleri doğru değerlendireceklerini ve böylece çelişki görüntülerini ortadan kalkdıracaklarını umarız.

İnsan, ahsen-i takvim üzere yaratılmıştır. Ahsen-i takvim tabirinin ahseni, güzeller güzeli; takvimi ise intizama sokulmuş demektir. İnsan bu güzel ve intizamlı yaratılışıyla bir alet, hattâ aletin aleti, yani alet olan kâinatın aleti durumundadır. Ama insanın içinde, Allah'ın kumanda ettiği "etkileşim alanı" diye isimlendirebileceğimiz bir âlem daha vardır. Bu âlem hem içten, hem dıştan gelen sinyalleri alır. İçten kaynayanlara "feyz-i akdes", dıştan gelenlereyse "feyz-i mukaddes" denir. Aynı şekilde, Allah'ın evi diye nitelendirilen mahallin dış âlemde olanına "beytullah", iç âlemde olanına da "beyt-ül haram" denmektedir ve insanın yüzünü çevirmesi gereken gerçek kıble, bu ikinci beyt'tir. İşin aslına bakıldığında dışarıda bir şey olmadığı görülür. Her şey içte, yani insanın gönlündedir. Kâinat bu gönlün aksinden başka bir

şey olmadığı için bakılacak yer o gönüldür. Kenzî Hazretleri, bu gerçeği

Mün'akistir cümle ahval-i cihan yekdigere
Kalbe aksettir sürüru bir dil-i mesrurdan

beytiyle ifade etmişlerdir. Çünkü *"Ben önce nuru yarattım"* hafızı, önce nur-u Muhammedî'nin, sonra bu nurdan kâinatın yaratıldığını, nurun kendini göstermek için dünyadan aldığı malzeme ile kendisine et ve kemikten bir beden meydana getirdiğini, böylece oluşan canlıya da "insan" adı verildiğini belirtmektedir. Ancak çoğumuzun anlayamadığı, asıl insanın dışta değil, içte olduğu ve isterse kemâlât-ı sagirden kemâlât-ı kebire terfi edip kâinatın aynısı haline gelebilecegidir. Gelişmesini daha da devam ettirebilirse, o zaman, kişi kâinatın ruhu, kâinat da o kişinin elbisesi durumunu alır. Ama gelişmediği takdirde, insan-ı sagir olmaktan öte geçemez.

Bu nedenle insanın tekâmülü, görünen bedensel inkişafiyla değil, görünmeyen ruhsal ve zihinsel gelişimiyle değerlendirilir. İnsan "ben" dediği zaman, gerçek Ben'i ve kendi kimliğini bilmelidir. Çünkü insan iki şekilde var olabilir. Birincisi kendi varlığıyla var olmaktır. Bunun örneği Firavun'un varlığıdır ve sonu malumdur. İkincisiyse varlıksız var olmaktır ki bunun örneği de Mansur'dur ve onun varlığı, gerçek Ben'e ait olduğu için bâkidir.

İnsan kâinatın aslıdır. Onun için şu gördüğümüz güneş bile enerjisini bir ayna olarak yaratılmış olan insandan, kâmil insandan almaktadır. İnsan-ı kâmil, insan tekâmülünün son mertebesi olduğu için kitabın sonunda ayrı bir bahis olarak, geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Aslen bir ayna olan insan "kıdem aynası" diye bilinir. Kıdem kelimesi, hem kadem, hem takdim anlamlarını içerir. Bu durumda kıdem aynası, Allah'ın kadem-i cebbarî ile üzerine bastığı insan anlamına da gelir, mukaddem (zamanca eski olan yahut öncesi kendiydi) anlamına da... Ama her iki durumda da sonuç değişmez ve aynı kapıya çıkar.

Bu ayna iyice temizlenip parlatılırsa, her şeyi aşikâr ola-

rak yansıtır ve net görüntü verir. Temizlenmediği takdirdeyse görüntü ya hiç yoktur, ya fludur veya eğri büğrüdür, bu yüzden de aldatıcı olur. Çünkü insan kime bakarsa baksın, gördüğü kendisidir. Karşısında gördüğü çarpık çurpuksa, o çarpıklık, çurpukluk aynaya yansıyan kendi görüntüsüdür. Önemli olan insanın kendisidir. Kendini düzeltenin görüntüsü de düzelir ve böylece aynadaki çarpıklıklar kaybolur. Zira, görülen surettir, hakikat ise o suretin içindekidir. Hazret-i Musa'nın evvelce de anlattığımız "En çirkin bulduğun şeyi getir" sözünü takiben, kendince en kerih (iğrenç) bulduğu uyuz bir köpek leşinin boynuna kanca takıp sürükleyerek götürmesi üzerine Allah'ın "Onun boynundakini kendi boynuna tak" buyurması olayı, ona, hiçbir şeyi çirkin görmemek gerektiğini, zira görülen çirkinliğin kişinin kendinden yansıdığını anlatmak içindir. İşte, Lâ aynasında İllâ'yı görebilmek için aynanın son derece temiz olması gerekliliği buradan kaynaklanmaktadır.

"Lâ" olan insan, *"İllâ"* olansa Allah'tır. Daha basit bir ifadeyle görünmeyen, Allah'tır. "Görünen kendi zâtıdır" deniyor ama bu söz o mertebeye varanların söyleyebildiği bir sözdür ve söylemek herkesin harcı değildir. Nasıl maddeten sinn-i rüşte (bulûğa) ermeyen, maddi vuslatın zevkini bilemezse, manen rüşte ermeyen (erginleşmeyen) de Allah'a manevi vuslatın ne olduğunu bilemez. Kemâle ermeyenlerse bu sözlerin dahi ne demek olduğunu anlayamaz.

Hiç kimse beş yaşındaki bir çocuğu evlendirmeye kalkmaz. Çünkü bilir ki, o çocuk sinn-i rüşte ermemiştir ve bu nedenle evliliğin ne demek olduğunu anlayamayacaktır. Ne zaman rüşte erdiğini gösteren işaretler ortaya çıkarsa, çocuk o zaman evlendirilmeye hazırdır. Ama bu durumda bile çocuğun, vuslata ermeden vuslatın ne olduğunu tam olarak anlamasını beklemek hayaldir. İş, maddi âlemde böyle olduğu gibi, manevi âlemde de böyledir. Çünkü maddiyat, maneviyattan meydana gelmiştir. Manen rüşte ermek, bir mürşidin elini tutup Enel Hakk makamından geçmek demektir. Rüşt, Enel Hakk, yani Hakk'ı bilme, Hakk'ı kendinde bulma yahut

benliksiz benliği bulma demektir. Böylelerine Hakk dostu veya ayna demek caizdir.

İnsan Allah'ın aynasıdır. Allah, hepimize öyle olmayı nasip etsin!.. Ama O'na bizzat ayna olamayan bizi de pek küçük görmemek lazımdır. Çünkü biz de aynanın aynası durumundayız. Allah insan aynasında, insan da yine insanda tecelli ettiği için bu böyledir ve bu durıma gelebilmek insan için büyük bir meziyettir. Peygamberimizin *"Mümin müminin aynasıdır"* sözü buraya işarettir. Bu sözde dikkat edilecek husus, müslim değil, mümin denmiş olmasıdır.

Herkes aynaya baktığında, kendinin sureten (şekil olarak) insan olduğunu görür. Ama gerçek anlamda insan olabilmek için sireten (ahlaken) de insan olmak lazımdır. Çünkü insan o suret değil, suretin içindekidir. Eğer suretin içi boşsa, ona insan demek doğru değildir. İçi dolu olan ise "Kur'an'la ikiz kardeş" durumunda olan insandır. Böyle bir insan her şeydir. Hem radyodur, hem televizyondur, hem radardır, hem jeneratördür vs. Ama tabii, böyle bir insan olabilmek ve her şeyin kendinde olduğunu ispat edebilmek kolay değildir. Onun için içleri dolu olmayanlar, kendileri için "beşeriz" diyebilmelidirler. Çünkü o seviyenin altında olanlar da vardır.

Her insana ilm-i ezelîde bir istidat verilmiş ve insan dünyaya bu lâm-ı istidatla gelmiştir. Burada o istidadına uygun bir gelişme gösterip kendini bulmuş, yani kendini kendinde bulup mutlak iken nokta olmuştur. Çünkü kâinat, özünü insandan almış, cesedini de insanda özetlemiştir. Bu durum, her kuş türünün, kendi istidadına göre farklı şekilde yuva yapmasına benzer. İnsanlar da, kendilerine ezel-i âzalde verilen istidatlarına göre, bu âlemde bir şeyler yapmaya çalışırlar. Hiç eğitim görmeksizin bir şeyler yapabilenlere "ümmi" denir. Böyle kimseler bir de istidatları doğrultusunda eğitim alırlarsa, o zaman, kimse o konuda ellerine su dökemez. Onun için, her çocuğun okula gönderilip kendi istidadına göre yetiştirilmesini tavsiye ediyoruz.

İnsan latif bir varlıktır. Öyle olduğu için çıplak gezemez

ve çıplaklıktan münezzehtir. Onun elbisesi kâinat, kâinatın özeti yine insandır. Bu insan aslında hava gibi latif bir varlıkken, ilmen oluştuğunda, biraz kesifleşerek su halini almıştır. Suyun bir yerde durabilmesi için bir kaba ihtiyaç olduğundan ona, çamurdan "beden" adı verilen bir kap yapılmıştır. Bu kap da esas itibarıyla o suyun dondurulup sertleştirilmiş halinden başka bir şey değildir. Çünkü bu bedeni aşk ateşiyle ısıttığımızda eriyip yine su halini almakta, daha fazla ısıtıp kaynatığımızdaysa buhar haline dönüşüp gözden kaybolmakta, aslına rücu etmektedir.

İnsanın özet oluşundan bahsedilirken, dikkat edilirse "dünyanın özeti" değil, "kâinatın özetidir" deniyor ve böylece anlama sonsuzluk katılmış oluyor. Bu durumu şuna benzetmemiz mümkündür.

Bir cami, yapılmadan önce onun bir maketi yapılmış ve tamamlandıktan sonra da o maket caminin içinde bir köşeye konmuş olsun. Bu durumda her ikisi de o caminin görüntüsüdür ama biri maket olarak görüntüsüdür. İşte, insanın kâinatın özeti oluşu da böyledir. İnsan kâinatın maketi gibidir ve onun içine yerleştirilmiştir. Burada akla "Her insan kâinatın maketi ise insanlar neden birbirlerine benzemiyorlar" sorusu takılacaktır. Cevap "Farklı olan insanın özü değil, o özün kılıfı durumunda olan bedensel görünümüdür" denerek verilebilir. Zira, her insanın özü aynıdır ve bu nedenle "İnsan özde bir, gözde ayrıdır" denir. Benzememelerinin nedeni, aralarındaki mertebe farklılıklarıdır. Mertebelerdeki farklılığın sebebiyse Allah'ın *"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"* <53-39> hükmüdür. Bu hüküm maddi alanda da geçerlidir, manevi alanda da...

Bir başka açıdan bakıldığında insan, açılıp kapanan, dağılıp toplanan bir marifettir ve bu yönüyle deniz anasına benzer. Açıldığında kâinatı kapsar, kapandığındaysa bir nokta olur. Açılışına "tevessüh" (genişleme), kapanışınaysa "nokta halini alma" denir. Açıldığı zamanki hali, ileride mertebeleri anlatırken göreceğimiz Hazret-ül cem makamına, kapandığı zamanki hali ise mutlakıyet veya Cem-ül cem makamına

tekabül eder.

Kendini kendinde bulur
Mutlak iken nokta olur
Âdem imiş mazhar-ı Hakk

ifadesi bu durumu anlatmak için yazılmıştır.

"İnsan ölünce küçük yerden büyük yere gidecektir" deniyor. Burada büyük yer tabiriyle kastedilen kâinattır ve bu nedenle de kâinata "insan-ı kebir" (büyük insan) denir. İnsan-ı sagir (küçük insan) ise fert olarak biziz. Bunu anlayabilmek için, insan nasıl "zigot" denen tek hücreden meydana gelip büyüyor ve bir insan-ı sagir halini alıyorsa, kâinat da "insan" denen hücresinin gelişmesinden oluşuyor diye düşünmek gerekir. Bunun daha kolay anlaşılabilmesi için basit bir misal olarak evvelce verdiğimiz balon örneğini tekrar ele alabiliriz.

Şişirilebilme kapasitesi sonsuz bir balon düşünelim. Bunun şişirilmemiş haline "insan" adını verip balonu şişirmeye başlayalım. Şişirme işlemi sonsuza ulaştığında da adına "kâinat" diyelim. Bu durumda, şişirilmemiş hali insan-ı sagir, şişirilmiş hali ise insan-ı kebir olacak ve insan-ı sagir, insan-ı kebirin bir hücresi, yani onun zigotunu oluşturacaktır. İşte, insanın kâinatın zigotu, tohumu yahut özeti oluşu da böyledir. Kâinattaki on sekiz bin âlem, cebrailiyet, israfiliyet, mikâiliyet vs. dahil her şey, bu zigotta özet olarak vardır. Tıpkı insandaki her özelliğin, onu meydana getiren tek hücrenin genlerinde oluşu gibi...

Hal böyle olunca, insanda olan her şey kâinatta da bulunacaktır. İnsanın kâinata, kâinatın da insana ayna olarak kabul edilmesi ve insan için "kâinatın özüdür, gözüdür" denmesinin izahı budur.

İnsan, cisim olarak bilemediniz yüz, yüz elli, hattâ bilinen en ağır insan olarak dört yüz elli kilo bile gelse, terazinin bir kefesine o, diğer kefesine de kâinat konduğunda, manen insan kefesinin daha ağır bastığı görülecektir. Hazret-i Ali'nin *"Sen kendini küçücük bir cism-i sagir mi sanıyorsun, kâinat sende dürülüdür"* sözü bu gerçeği anlatmaktadır.

Bu nedenle, kâinat adı verilen ve şühûd âleminin özeti olan insana "masdar", Allah'ın göstergesi veya alameti olan kâinata da "masdar-ı mimî" denir. Masdar, sudur (çıkış) yeri demek olduğuna göre esastır. Her şey o masdardan sudur edip yine ona döner. Onun için insan icmal (özet), kâinat tafsil (geniş bir şekilde açıklama) yahut insan enfüs (iç âlem), kâinat âfaktır (dış, görünür âlem) ve bu ikisinin, yani âfak ile enfüsün vahdeti Hakk'tır. Bunu tanımlamak için Kur'an'da *"Biz ayetlerimizi âfakta ve enfüste gösteririz ki, onların Hakk olduğunu açıkça görüp anlayabilesiniz"* <41-53> denmektedir. Biz de bunu kısaca *"kalbin aksi kâinat"* diyerek özetlemiştik. Bu nedenle kitaplarda "Hakk'tan başka bir şey yoktur, bizim karşımızdakini halk görüşümüz, körlüğümüzden ötürüdür" diye yazar.

Bu misallerden de anlaşılacağı üzere, her zigot insan haline geldiğinde (ki bu anda zigotluktan çıkacak ve zigot olarak kaybolacaktır) kendini yine kendinde bulacaktır. İnsan da kâinatın zigotu olduğuna göre, yok olduğunda kendini insan-ı kebir olan kâinatta bulacaktır.

Müritlere ders verirken "Vücudun enfüs, görünen âfak, vücudun masdar, görünen masdar-ı mimî" denerek, bu anlatılanlar özetlenmektedir. Burada masdar mahall-i sudurdur (çıkış yeri) ve müride "Görünen senden çıkıp genişlemiş ve bu hale gelmiştir" denmektedir. Yukarıdaki "kalbin aksi kâinat" tabiriyle anlatılmak istenen de budur.

Burada, dikkat edilirse, kebir ve sagir tabirleri, mânâ ve madde kavramlarıyla birlikte mütalaa edilmektedir. Yani manen, insan-ı kebir, insan; insan-ı sagirse kâinat; maddeten ise tersi olmaktadır. Onun için insana maddi açıdan bakıldığında onun bir hiçten ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Ama mânâ açısından bakıldığında, iş tamamen değişir ve o hiç, hep olur. O halde insan ya heptir ya da hiç. Bu ikisi arasında kalanlara "hünsa" yahut "A'rafta veya berzahta kalmış" denir.

İnsanın yaratılış amacı hep olmasıdır ama bunun yolu hiçlikten geçer. Çünkü insanda akıl vardır ve o, o akılla Sa-

hib'ini bulup O'na tam anlamıyla ayna olabilirse, o zaman, aynaya vuran ışık o kadar şiddetli olur ki, nasıl güneşe bakılamıyorsa, güneşin ışığının vurduğu aynaya da bakılamaz olur.

Dünyevi hayat maddi güneşle, manevi hayat ise insan-ı kebir denilen o aynayla kaimdir. Evvelce maddi güneşe şems-i mutlak dendiğini ve buradaki mutlak tabirinin, hiçbir yeri boş bırakmaksızın her tarafı doldurmuş, hiçbir noktayla bağımlılığı kalmamış, tam anlamıyla serbestleşmiş demek olduğunu belirtmiştik.

Nasıl dünyanın güneşi pisliğin, hattâ lağımın dahi üzerini aydınlatır ama kâinattaki tüm çiçekler ona âşık olduğu için ulviyetini kaybetmezse, manevi güneş de böyledir. Herkes bilsin veya bilmesin, O'na âşıktır ve yüzünü günebakan gibi O'na çevirmiştir. Neden böyledir? Çünkü, Yaratan'dan gayrı bir şey mevcut değildir ve O, kendini sevmektedir de ondan... Kısacası, O, kendini sevmiş ve âşık, maşukunu yaratmıştır.

Maşuk kelimesi de Muhammed gibi mim ile yazılır. Esas maşuk O'dur. Ama kendisi, evvelce de söylediğimiz gibi, bu dünya âlemindeki durumunu *"Ben de sizin gibi beşerim"* <41-6> diyerek belirtmiştir.

Kâinat denen balon şişip çapı genişledikçe, ilâhi âlem de tabaka tabaka genişlemiştir. Eski kitaplarda "Melâike-i arşiyyenin iki kulağı arası beş yüz yıllık mesafedir" diye yazılıdır. Ama insan en yakın yerdedir. Çünkü herkesin aslı kendi içinde, kendi merkezindedir. Bu nedenle de insan için en kazançlı yer burasıdır. İnsan çocukluğundan itibaren tüm yaşamını bir anda gözünün önüne getiriverdiği halde mânâda aradığı sevgilisini neden her aradığında bulamadığını düşünüverse, aradığının gönül âleminde, başka bir noktada olduğunu anlayacak ve O'nu, orada araması gerektiğini fark edecektir.

Onun için bir insana bakıldığında, onun topraktan ibaret suretini değil, görünmek için o sureti kendine elbise edinmiş olan canını görmek gerekir. Bir ilâhide *"Senin nurun bana*

candır" mısrası ile anlatılmak istenilen budur.

Surete itibar, o suret, cana bir isim verdirttiği içindir. Çünkü suret olmasa can tanınamazdı. Böyle olduğu, can gittiğinde "işi bitti" diyerek o sureti mezara koyuvermelerinden belli değil midir?

Onun için iş insanın içindedir. Dıştan görünen bir heykeldir ama biraz evvel anlattığımız vechile, bir nur heykelidir. Çünkü içteki nur olmasa o heykel ne konuşur, ne hareket eder, ne de zevk alabilir. İşte tasavvufi eğitimin amacı, insanlara bu gerçekleri anlatıp öğretmektir.

Bunları öğrenmek isteyenler eskiden çilehanelere kapanıp devamlı zikrederek konsantre olmaya ve O'nu tanımaya çalışırlardı. Kişi konsantre olup kendini unutunca, içindeki onu etkilemeye başlar, böylece oluşan hale de o kişi için "erdi" denirdi. Aslında zaten ayrı değildir ama ermeden evvel o bilmezdi.

Allah *"Ben kulumun hakkımdaki zannı gibiyim"* dediği için herkesin kafasında bir Allah hayali vardır. Ama bu hayal bir işe yaramaz. İnsanlıkta esas olan insana hürmettir. Çünkü insana hürmet, gerçekte Allah'a hürmettir. Bunun nedeni de Allah'ın *"Yere göğe sığmadım mümin kulumun kalbine sığdım"* diyerek insanda olduğunu bildirmiş olması ve bu Kutsi Hadisini *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> ayetine dayandırmasıdır. Kul Allah'a hürmet ederse, Allah da insana hürmet edecektir. Çünkü O, insanı en güzel yaratık olarak halk etmiş ve kendini bu elbisede göstermiştir. Yani O, insanda en mütekâmil haliyle vardır. İnsanın en üstün yaratık oluşu da insandan başkasının *"Her şeyi ihata-yi külliyesiyle kapsamış"* <4-126> olan Allah'ı bilememesinden ötürüdür.

Ama maalesef, insanlar pek çok şeyle korkutulup bu doğru bilgilerden mahrum bırakılmıştır. Gerçi, bu korku da bazıları için faydalı olmuş ve korkularından dolayı bu ilimden nasip almalarına sebep olmuştur ya, neyse...

Herkes insan olarak en alt mertebeden en üst mertebeye kadar tüm mertebeleri camidir. Serapâ (baştan ayağa kadar)

kelimesi bunu ifade eder. Varlık, kâinattan insana, insan da baştan ayağa kadar bir bütündür. Ama bunlar ifade edilmez.

Siz insanı ne sanıyorsunuz? İnsandan başka Allah'ı bilen ve bildiren bir varlık var mıdır? Ama tabii, insan kendini bilip kendinin ne olduğunu anlayabilirse insan diye nitelendirilir ve o zaman kendini ufacık bir zerre olarak görmekten vazgeçer. Çünkü insana "insan" dedirten kafasının işlerliğidir. Kafa işlemez ve insan kendini bilmezse, Allah'ı da bilemez. Bu yüzden marifetün nefis, Marifetullah'tan önce gelir. İşte tasavvufta insan-ı kebir diye bilinen insan bu, yani Marifetullah'a ulaşmış olan insandır. Geri kalanlara insan-ı sagir veya beşer adı verilir ki bunlar şeklen insandır. Ancak şunu da unutmamalıdır ki beşer, dünyaya doldurulmuş olarak gönderilmiş olur veya buraya geldikten sonra, kendi gayretiyle küpünü doldurursa, o zaman, bedensel olarak yine sagir olarak kalsa bile zihinsel gelişimiyle insan-ı kebir halini alabilir.

İnsan, mecmu-u evsaf (sıfatları kendinde toplayan) ve mecmu-u esma (isimleri kendinde toplayan) olan yaratıktır. Bu nedenle insanda her hayvana ait vasıf vardır ama hiçbir hayvanda insana ait bir vasıf bulunamaz. Çünkü insan, insan olabilmek için Allah'ın huylarıyla huylanmış ve böyle olduğu için Allah'la ünsiyet kurup insan adını almıştır. Allah'a ait bu vasıfların tümünü kendinde toplayan Hazret-i Peygamber olduğu için kendisi *"Bugün dininizi ikmal ettim (tamamladım)"* <5-3> demiştir.

İnsana daha geniş bir açıdan, yani fonksiyonel açıdan bakıldığı takdirde "insan her şeydir" demek mümkündür. Hayvanlardaki tüm vasıflar insanda toplanmıştır. İnsan balıkların, kuşların ve diğer tüm hayvanların yapabildiği her şeyi yapabilir. Yüzebilir, uçabilir, sürünebilir, yürüyebilir, koşabilir... Çünkü insan olabilmek için tekmillenmiş olmak zorundadır.

Bir gün perde kaldırılır ve şah damarımızdan yakın olanı görüverirsek, erir, yok oluruz. Bizi koruyan bu âlemdeki beden elbisemizdir. İçimizdekine "nefis" diye bir isim koymu-

şuz. Nefis, varlık demektir ve azizdir. Kıymeti bilinmediği zaman "emmare" (emredici) adını alır.

Bu duruma göre insan, biri, gıdası ruhani; diğeri de gıdası hayvani (nefsani) olan iki şeyden müteşekkildir. Hayvani âlemde olduğumuz için bu ikinci taraf da gereklidir. Ama önemli olan ruhani taraf olduğundan, ruhani birliğin sağlanmasına çalışmak icap eder ki bu da manevi süt veya manevi şarap olarak nitelendirilen ve ileride ayrı bir başlık altında daha geniş malumat vereceğimiz sohbetle olur.

Şu halde her şeyin evveli de ahiri de insandır ve bu gerçek Kur'an'da *"O evveldir, ahirdir, zâhirdir, bâtındır ve O her şeyi tüm olarak bilir"* <57-3> ayetiyle anlatılmaktadır. Çünkü Allah bu yaratığında tecelli ederek, O'na insan adını vermiştir. Her şey insanda olduğuna göre şeytan da, Rahman da insanda aranacak demektir.

Yukarda tarif ettiğimiz insan Allah'ı bilme konusunda tekmillendiği için ona "insan-ı kâmil" denmektedir. İnsan-ı nakıslar için böyle bir durum bahis konusu değildir. Çünkü insan kelimesi Allah'la ünsiyet eden anlamını içerir. Allah'la ünsiyet eden kişi, O'nunla konuşmaya başlayacaktır. Nitekim namazda *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"* <1-4> deniyor olması, bu konuşmanın gerçekleştiğinin delilidir. Bu ifade, O'ndan başka mevcut olmadığını kabul anlamına da geldiğinden, insanın artık çatacağı kimse kalmamış demektir ki bu durumda nereye bakarsa baksın O'nu görecek, yani *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır"* <2-115> ayeti o kulda tecelli etmiş olacaktır. İşte tevhidden amaç budur. Yoksa tevhid, Allah çok da Onları birleştirip tek Allah haline getirmek demek değildir.

Her şeyin evveli de ahiri de insan olduğuna ve kâinat da insan için yaratıldığına göre insanı bu dünyaya çeken kâinattır. Dışarıdan bakıldığında bizim bu dünyada misafir olduğumuz zannedilir ama olaya mânâ açısından bakacak olursak, misafir olanın dünya olduğu görülür. Çünkü mânâ asıl, madde ise her zaman için geçicidir. Zaten işi başından ele alırsak, maddenin, yani kâinatın yaratılış amacının Va-

hid olan nuru meydana çıkartmak olduğunu görürüz. O Vahid olan Zât Allah'a ayna olacaktır ve onun sözü Allah'ın sözü olacaktır. İşte, *"Allah'a itaat Resul'üne itaattir"* <64-12> ayetinin anlamı budur. Bunu bir ilâhimizde

Âdem-i mânâya edelim secde
İnsan-ı kâmile edelim secde

diyerek anlatmıştım. Bu noktayı çok iyi anlamak gerektiğini de şiirin bir başka yerinde *"Matlub-u cihandır, sen talip sanma"* mısrasıyla belirtmiştim. Onun için insan talip değil, matluptur. Bunu hiçbir zaman akıldan çıkartmamak lazımdır. Fakat maalesef, bu gerçekten haberdar olmayanların kâinatın oyuncağı durumuna düştüklerini görüyoruz. Bu duruma üzülmemek mümkün değildir.

Kimse buraya geleceğini bilmiyordu ama içinde bir bilen vardı. İnsan nasıl, ne zaman rüya göreceğini ve rüyasında ne göreceğini bilemezse, dünyaya gelişini ve dünyada ne yapacağını da bilemez.

Bazıları rüya için istihare namazı kılıp öyle yatarlarsa da, Allah isterse rüya gösterir, istemezse göstermez. Böyle durumlarda "Vardır bir hikmeti" deyip geçmek lazımdır. Çünkü "neden, niçin" dendi mi işin içine ikilik girer. Halbuki insan kendinde bir şey olmadığını ve her şeyi, kuvveti, kudreti, aklı, şuuru verenin Allah olduğunu bilirse, o zaman neden ve niçine ihtiyaç duymaz.

İnsana daha değişik bir açıdan bakarsak, onun, bu kâinatın kitabı olduğunu söylememiz mümkündür. Kitap harflerle yazılır. Bir harfi yazabilmek için önce kalemi kâğıt üzerinde bir noktaya koyup yazıya o noktadan başlanır. Kalemin kâğıda ilk temas ettiği yer noktadır. Ef'al-i ilâhinin o noktadan işlemesi harfleri meydana getirir. İşte "İnsan bir noktadır" demekle kastedilen durum budur. Nokta olan insan, ef'al-i ilâhi ile harfleri meydana getirir. Meydana gelen harfler de ef'ale bağlı olarak nuranî veya zulmanî olabilir.

Her zerrede olan maye-i Muhammedî, tabiatıyla, her insanda da olacaktır. İnsandaki bu mayanın kabarması için sıcaklığa ihtiyaç vardır ki bu sıcaklık dediğimiz şey, sevgiden

başka bir şey değildir. Ölüp soğuduğunda insanın sevilmeyişinin nedeni, soğukluğun sevgiyi yok etmesidir. İnsanda sevgi denen bu sıcaklık ne kadar fazla olursa, ondaki maya da o kadar fazla kabaracak ve kişi, insana o kadar yaklaşacaktır.

BEŞER VE BEŞERİYET

Beşer, gerçek anlamıyla insan kalıbının adıdır. Böyle olduğunu Hazret-i Peygamber *"Ben de sizin gibi beşerim"* <41-6> diyerek bildirmiştir. Ancak her görülen kalıpta insan bulunmadığı için bu kelime tasavvufta, insan ve hayvan mertebeleri arasında bulunduğu halde kendini ergin insan sayanların mertebesine işaret olarak kullanılır. Ama bu beşer Kur'an hükümlerine uyup gelişirse insan olur ve o zaman Kur'an'la ikiz kardeş halini alır ki bu, Kur'an'ın öğrenilip yaşanması demektir.

Beşer mertebesindeki kişiler, sadece yeme, içme, barınma ve üreme gibi içgüdüsel davranışları düşünebilirler. Akılları, akl-ı maaş seviyesindedir. Eski kitaplar böylelerini "şikemperver" (obur) diye nitelendirirdi. Bunlar henüz âdemiyet veya insaniyete adım atmamışlardır. Ancak dünyaya iyi bir kalıtım ve güzel duygularla gelmişlerdir. Etraflarındaki insanlardan etkilenir ve onlardan bir şeyler kapıp "Artık büyüdüm. Ben bu dünyaya ne için geldim? Ben kimim? Yaratılışın ve yaratılışımın nedenleri nedir?" sorularının cevabını aramaya başlarlarsa, o zaman insan olma çabasına girmiş olurlar.

Zaman içinde Allah'a iştiyak duymaya başladıklarındaysa, davranışları Allah'a malum olduğu için O, önlerine bir mürşit çıkarıp "Gel, öyle ezilip büzülüp durma, sana göstereyim" mesajını verir. Bundan sonra, bağlandıkları takdirde, mürşitleri onları sülûke sokup gelmişlerini, geçmişlerini, dünyayı, ahireti, saadeti, bahtiyarlığı, insanlığın ve Allah'ın ne olduğunu öğretmeye başlar. Bu arada insan kelimesinin, Allah'la ünsiyet peyda etmiş anlamına geldiğini ve arap harfleriyle elif, nun, sin, elif ve nun'la yazıldığını, yani iki elif ve

iki nun ile bunların ortasındaki bir sinden ibaret olduğunu, ortadaki sin çıkarıldığında geriye ulûhiyet âleminin temsilcisi olan elif ve mübüvvet nurunun temsilcisi olan nundan oluşan "in" ve "an" hecelerinin kaldığını, in'deki ilk elifin altında bulunan esrenin, bizim ulvi âlemden gelişimize, ikincinin, yani an'daki ikinci elifin, üstününün harfin üzerine yazıldığını ve in'i, zamansız âlemi temsil eden ân haline getirdiğini, böylece de tekrar oraya dönüşümüze işaret olduğunu, yani "Uluhiyet âleminden nur olarak gelip burada nâsın sin'i ile haşır, neşir olduktan sonra yine ulûhiyet vasıtasıyla o nura döneceğiz" anlamını içerdiğini, ancak bunu yapabilmek için ilk gelişteki esreyi burada üstün haline getirmek lazım geldiğini öğrenirler. Bu arada sin'in ebced değerinin 60, yani vav'ın terfiinden yahut teshikinden ortaya çıktığını da öğrenmiş olurlar. Bunu beceremeyenler, yani in'ini, kendinde vav tecellisiyle an haline getiremeyenler, burada üns olarak katılırlar. Bu da esrelidir ve O'na bağlı demektir. Tıpkı vav harfi gibi... Ancak bu bağ İn'de münkesire (aşağıya bağlı), an'da ise münfetiha'dır (yukarı bağlı). Yazılışta da esreye kesre, üstüne fetha, ötreye de zamme derler.

İşte, burada ins durumunda kalanlara beşer denir. Beşerin insan durumuna geçebilmesi için çalışarak gelişmesi icap eder. Başka türlü insan olmak mümkün değildir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, insanın, ünsiyet eden demek olup, uzağa atılan demek olmadığıdır. Çünkü uzağa atılana, yani tardedilene "şeytan" denir. İnsanın, öğrendiklerinin içinde yaşamaması, onu gerçekten uzaklaştırıp şeytana yaklaştırır. Zaten Besmele çekmekten amaç da içinde yaşamaktır. Bunu beceremeyenler uzaktadır, uzaklaşmıştır, şeytanlaşmıştır. Onun için böyleleri vuslatı çok beklerler.

Beşer bunları öğrendikten sonra insanın, insan olabilmek için ân'a bağlanması gerektiğini anlamış olur ve gönüle girmeye, gönül kırmamaya çalışır. Çünkü bir insanın insan olabilmesi için önce dilini tutması, sonra da gönül yapması gerekir.

Daha sonra kendisine mürebbilik görevi verilirse, o za-

man tenzir ve tebşir işlerini de öğrenmeye başlar ve böylece, insanın kendini bilmesinin, zulmetten çıkıp nura kavuşmak demek olduğunu idrak eder ki bunu ben bir şiirimde *"Zulmetten öldük biz nura doğduk"* mısrası ile ifade etmiştim. Eğer bunları öğrenir de Allah'la ünsiyet kurabilirse, o zaman "İnsan Kur'an'la ikiz kardeştir" durumuna gelip beşerlikten insanlığa terfi edebilir. Bu hal aynen, saatin akrebiyle yelkovanının üst üste gelmesi gibi bir durum oluşturur ki bu durumda, yani zevalde namaz kılınmaz, çünkü gölge kaybolmuştur. Namaz bahsinde buraya tekrar dönülecektir.

Beşeriyet, insan-ı kâmilin yansımasından başka bir şey değildir. Bu nedenle berzahiyet, yani sırat köprüsü onlara da yansımıştır ve onların da doğup büyüme ve tüm yaşamlarındaki hayat tarzları, bu köprüden geçmeleri demektir. Bu dünyada mevt-i ihtiyari ile canını verip azade olanlar için bir daha ölüm yoktur. Çünkü insan bir kere ölür, iki kere ölmez. Bu durum tıpkı denize düşenin, yağmurdan ıslanmasının imkansız oluşuna benzer. Onun için mevt-i iradi ile ölenlerin mevt-i ıztırariden korkuları kalmayacaktır. Bu konular ileride geniş olarak izah edileceği için burada kısaca temas ediyor ve tekrar konumuza dönüyoruz.

Beşerle insan arasında mertebe açısından adeta bir uçurum vardır. Çünkü insan Allah'la, yani mânâ ile, beşer ise madde ile ünsiyet kuranlara verilen isimdir. İnsan, beşer, nâs, Âdem, bunların hepsi dış görünüş itibarıyla aynıdır. Aralarındaki fark mertebelerinden doğmaktadır. Mertebelerdeki bu farklılıklar Kur'an'da da birbiriyle çelişir gibi görünen ayetlerle ortaya konmuştur. Buna bir örnek olarak, bir yerde *"Size bir iyilik gelirse Allah'tandır"* <4-79> denerek Allah'ın hayr-ı mahz olduğu belirtilirken, diğer taraftan "Hayır ve şer Allah'tandır" denmesi gösterilebilir. Bu ikinci durumda şer nereden çıkmıştır?

Bu sorunun cevabı ancak "mertebe farklılığından çıkmıştır" denerek verilebilir. Çünkü yukarı mertebelerde nurdan, hayırdan başka bir şey yoktur. Orası hayr-ı mahzdır, nur-ı mahzdır. Onun için insan yükseldikçe şerden kurtulur.

Şer, suyun tortu veya çamurunun dibe çökmesi gibi, aşağı mertebelerde oluşur. İnsan da bedeni itibarıyla çamurdan, yani aşağı âlemlerden yaratılıp "aşağının aşağısı" olan bu âleme gönderilmiş olduğundan tüm şerler onda toplanmıştır. Ama aynı insan esas yapısı itibarıyla en üst mertebenin malı olduğu için aynı zamanda tüm hayırları da kendinde toplamıştır. İnsan için "Fevkalulâ ve tahtessera (ulunun ulusu ve aşağının aşağısı) bir mahlûktur" denmesinin nedeni budur. O halde fert, hayır ve sevap tarafına gider, yani yükselirse ruhu da yücelecek, aksine bir istikamet takip eder ve aşağı iner, yani şer ve günaha yönelirse, o zaman ruhu da nefsaniyete inmiş olacaktır. Zaten ruhun aşağı mertebelerdeki haline nefis, nefsin üst mertebelerdeki haline de ruh denmekte ve bunların her ikisi de insanda bulunmaktadır. İşte, insanın zıtları kendinde toplayan bir varlık oluşu, böyle izah edilir.

İnsan iyiliği ve kötülüğü kendinde toplamış olduğu için bu iki vasıf herkeste vardır. Bu nedenle en kötü olduğu zannedilen bir insana dahi "Sen kötüsün" dense gücenir. Çünkü onun yaratılışında da iyiliğe, gönüle yer vardır.

Bir insanın yüzde doksan dokuzu kötü veya kara olsa, son yüzde biri mutlaka iyi veya aktır ve o ak olan yeri Allah'ın ondaki varlığıdır. Bu nedenle kimse ümitsizliğe düşmemelidir. Allah *"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin"* <39-53> buyurduğuna göre önemli olan fertteki o beyaz noktayı görebilmektir ki orası *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> noktasıdır. Onun için bir insana "Allah'tan kork be adam" dendiğinde, aslında ona "Kendinden utan" denmektedir. Çünkü, Allah zaten onun içindedir.

Bu yüzden en kötü bilinen kimseler bile kötülüklerinin yüzlerine vurulmasından hoşlanmazlar ve zaman zaman yaptıkları kötülüklerden dolayı pişmanlık duyarlar. Zaman ilerledikçe pişmanlık duyguları daha da artar.

Buna karşılık, kulun yüzde yüz iyi olması da mümkün değildir. Çünkü beden olarak tortu âlemindedir ve bu âlemin yansıması olarak kusursuz olamaz.

O halde insan dendiğinde, onu bir paranın iki yüzü gibi

görmekte fayda vardır. Dış yüzüne, yani bedenine bakarsak hüvezzahir âlemini, içine, yani mânâ tarafına bakarsak da hüvelbâtın âlemini görür, anlarız. İlk yaratılış mânâdan olduğu için insanın iç âlemi çok daha zengin ve çok daha geniştir. Allah'ın mânâdakileri maddeye geçirip bize öğretmesi vahiy yoluyla olmaktadır.

İşin aslına bakılırsa, iyilik ve kötülük birbirini tamamlamaktadır. Tıpkı günah ve sevap, gece ve gündüz, âlim ve cahil, şeytan ve Rahman ve benzerleri gibi... Bu zıtlıkların birbirini tamamladığı ve hidayete erdirdiği, Kur'an'da *"Hakkında nimetini tamamlayacak ve sana doğru yolu hidayet edecek"* <48-2> ayetiyle belirtilmektedir. Öyle ya, eğer gece olmasaydı, insanlar ne zaman dinlenip ne zaman uyuyacaktı? Keza, cahiller olmasaydı âlimlerin hali nice olurdu?

Nur, mutlaka zulmetten üstündür ama zulmeti de inkâr etmemek lazım gelir, çünkü o öyle bir zulmettir ki nura gebedir. Yani, gece gündüze gebedir ve gündüz o geceden çıkmaktadır. Bu nedenle, işin aslını bilmeyenler gibi bir tarafı beğenip diğer tarafı reddetmek doğru değildir. Hepsini Allah'ın yarattığını düşünerek ateşi ve nuru dahil, her şeyini sevmek gerekir. Ama bilince, insan elini ateşe sokmaz...

Beşerin insan ile hayvan arasında bir mertebe olduğunu söyledik. Pek iyi insan suretinde hayvan nasıl olur?

Görüyoruz işte... Birbirlerine saldıranlara, birbirlerine eziyet edenlere, birbirlerini katledenlere "insandır", hattâ "beşerdir" demek mümkün müdür?

Tabiatıyla hayır! İşte bunlara ancak hayvan denebilir ve insan suretindeki hayvanlar bunlardır. Çünkü bunlar insanlık bilincine ulaşıp kesretteki çokluğun, bir ve tek varlık olan insana ait olduğunu, o tek varlıkta toplandığını bilselerdi, bu şekilde hareket edebilir ve insana zarar verebilirler miydi?

Erkek de, kadın da, genç de, ihtiyar da, hepsi insandır. Ama bu bilince ulaşamamış olanlar görünüşte birbirlerine fakat aslında kendilerine saldırdıkları için ancak hayvan olarak vasıflandırılabilirler. Çünkü Allah'la ünsiyet etmeyene insan denemez. Allah'la ünsiyet ise ileride göreceğimiz vechi-

le namazla, namazı doğru kılmakla olur. Bilmeyerek namaz kılanların durumu "Sözü insan olur amma özü insan olamaz" mısrasına uyar. Onun için böylelerine "hayvan-ı natık" (konuşan hayvan) denir. Allah'la, ancak O'nu bilen konuşabilir. Allah'ı bilmeyen O'nunla nasıl konuşacaktır?

Allah'la konuşabilmek için önce O'nu bulmak gerekir. O da ancak Kendi'nde bulunabilir. İnsanın O'nu kendinde bulabilmesi için özünün ve sözünün çok düzgün olması lazımdır. İçinde en ufak bir kuşkusu olan korkar ve konuşamaz. Bu da onun hâlâ varlığını koruduğunu, yani benlikten tamamen kurtulamadığını gösterir.

İnsanı insan yapan ismi, yani esması değil, evsafı ya da boyasıdır. İsmi ne olursa olsun, kişi isterse, Allah boyası ile boyanıp insan haline gelebilir. Onun için kişileri isimlerine göre değil, huylarına, boyalarına göre değerlendirmek lazımdır.

Bu anlattıklarımız bir taraftan rolünü yaparken diğer taraftan o rolü beğenmeyen ve üzerine aldığına pişman olan bir artistin yahut bir yönden neşeli bir habere sevinirken diğer taraftan üzüntülü bir durumla karşılaşan bir kimsenin durumuna benzer. Zaten gece ile gündüz, neşe ile keder, iyi ile kötü, erkekle dişi, güzelle çirkin, haramla helal gibi tüm zıtlıklar insanda bir bütün teşkil etmekte ve insan bu bütünlüğüyle rolünü yaparken kâh alkışlanıp kâh yuhalanan bir artiste benzemektedir.

İnsan olarak görünmeyen bir âlemde vardık ve orada olduğumuz için burada göründük. Yani yoktan değil, vardan var olduk. Ama burada var oluncaya kadar asırlar boyunca, melvalid-i selâse dahil, birçok ara safhalardan geçtik. Çünkü Allah *"Karanlıktan aydınlığa çıkarır"*ı <2-257> gerçekleştirebilmek için *"İnsanı güzel surette yarattık, sonra onu aşağının aşağısına attık"* <95-4,5> hükmünce, bizi bu en aşağı âleme indirmiştir. Biz de mânâ âlemindeki rahatımızdan münselib (mahrum bırakılmış) olarak anasır elbisesini giyip bu kalıbın içine girdik. Allah, kalbimizi de bu kalıbın içine yerleştirdi.

Bundan sonra bu kalıbın içinde sıkışıp kaldığımız ve aslımızdan uzaklaştığımız için sıkıntılara duçar olduk. Eğer burada durumumuzu öğrenip aslımıza kavuşursak sıkıntılarımız yok olacaktır. İşte bilenle bilmeyenin müsavi olmayış nedeni budur.

Karanlık kelimesi tasavvufta bedenî ifade için kullanılır. Aynı zamanda gölge demektir. *"Gölgeyi uzattık"* <25-45> ayeti de "Noktayı elif yaptık" demektir. Bunun gerçek anlamı "Yedi mertebeyi atlatıp onu insan yaptık" demektir. Bu, maddeten insanın tek hücreden çoğalıp insan haline gelmesi şeklinde izah edilebileceği gibi manen yedi noktanın bir elif meydana getirmesi, yani yedi mertebeyi aşıp mezahir-ül vücud olan elifi meydana getirmesi şeklinde de anlaşılabilir.

Hemze de eliftir ama o görünmeyen eliftir. Bu nedenle de insanın görünmeyen manevi yapısını teşkil eder. Bu elifin meydana çıkabilmesi için sandığın kapağının, yani insanın ağzının açılması ve içinde ne olduğunun meydana çıkması gerekir. İşte "Kemâl kelamın altında gizlidir" sözünün anlamı budur.

İnsanlar tıpkı bir ağacın meyveleri yahut yaprakları gibidir. Toplandıkları dallar farklı olsa bile tüm dallar aynı kökten beslendiği için esas itibarıyla aralarında farklılık yoktur. Yani Hakk birdir. Her fert ayrı bir sülaleye mensup olsa bile bu sülaleler Hazret-i Âdem'e kadar takip edildiğinde, hepsinin ondan başladığı görülür. Daha da geriye gidilirse hepsi insan tohumuna dayanacaktır. Bu da gösteriyor ki insanlar da bir ağacın dökülen ve yeni çıkan yaprakları gibi aynı özsuyundan beslenmekte yahut hepsine aynı ruh üflenmektedir. İnsanların, karşılaştıklarında birbirlerine "merhaba" diyerek selam vermelerinin nedeni budur. Çünkü merhaba "Ben seni biliyorum, sen benden gayrı değilsin" demektir. Bu sözü söyleyenler arasında mânâsını bilen çok azdır. Onun için verdikleri selam da taklit olmaktan ileri geçmez. İnsanın konuşmasındaki amaç, bilerek konuşmak olmalıdır. Yoksa papağan gibi ezberlenen sözleri söylemek değil...

Bilinçsiz söz, bir fikir ifade etmediği için özsüz sözdür.

Bu nedenle de karşısındakini etkilemez. İnsan, mutlaka özlü söz söylemeli ve karşısındakini etkilemelidir ki insan olduğu belli olsun... Bu hususta rahmetli Aziz Dede, Söz Kasidesinde,

Ehl-i kâlin kâli tesir eylemez
Boş lafzdır kalbi tenvir eylemez
Ehl-i hal olmaz ise söz sahibi
Ehl-i halât eylemez hiç talibi
İster ise söylesin bin yıl kelam
Anlaşılmaz bu kelamdan hiç meram

diyerek boş sözlerin bir işe yaramadığını ve kimseye fayda sağlamadığını anlattıktan sonra özlü sözler için de

Söz odur ki talibi ihya' ede
Bitereddüt kani' ü irza' ede
Emr-i Hakk'tır, "Kün'dür" ol söz mutlaka
Anı bulanlar bulur zevk-i lika

demektedir.

İnsan olarak bizi şaşırtan ve birbirimizi ayrı görmemize neden olan şey, beden dediğimiz bu sıfat elbisesidir.

Hepimizden görünen bir insandır. Bu insan farklı aynalardan göründüğü için her aynadaki görüntüsü de farklı olmakta ve bizim şaşırmamıza neden olmaktadır. Burada insanın aklına "İnsan tek olduğuna göre Hazret-i Peygamber neden ümmetim diye bir ifade kullandı" sorusu takılabilir. Bunun nedeni, kâinatın ve kâinattaki her şeyin o Bir'in aza ve kuvası oluşudur. Peygamberin de ümmetim diye nitelendirdiği o aza ve kuvasıdır. Çünkü kelime olarak Üm, ana; Ümmet ise o anadan meydana gelenler demektir. Onun için "İnsan bir nurdur. Gözü o nurla görür, kulağı o nurla işitir" diyoruz.

Sonuçta, insan denen meyveler, Allah nasip ederse, tohumluk olarak kullanılacak ve yeni bir insan ağacı meydana getirecektir. Tabii, tohum durumuna gelmemiş olan meyvelerin ağaç meydana getirmesini beklemek hayal olur. Bu durum tamamen Allah'ın işi olduğu için Tire lehçesiyle *"Allah bilir işine / Danışmaz dervişine"* demiştim.

Yukarda verilen misallerden de anlaşılacağı gibi, insan kâinatın özeti ve aynısıdır. Tabii bu durum insan mertebesine gelmiş olanlar için geçerlidir. Bu mertebeye gelemeyenlerin durumu *"Onlar hayvanlar gibi belki daha da aşağıdırlar"* <7-179> diye nitelendirilmektedir.

Ancak sureta insan olanlarda dahi, a'yan-ı sabitenin zuhuru kâinat, kâinatın özeti de insan olduğu için âlemdeki her türlü tecelli, ister bilsin, ister bilmesin etkisini gösterecektir. Nitekim hafif bir hava değişiminin insanı nasıl etkilediğini hepimiz kendi yaşantımızdan biliyoruz.

İnsanın âlemle olan bu yakınlığı, balıkların su ile ilişkisine benzer. Nasıl balıklar suyun içinde yaşar, susuz bir ortamda yaşayamaz ama içinde yaşadıkları halde suyu görmezlerse, biz de öyleyiz. İçinde yaşadığımız havayı görmediğimiz halde onsuz yaşayamayız. Âlemi oluşturan dört unsur, yani hava, su, toprak ve ateş, dış ortamda birlikte bulunamayacak zıtlıkları içerdiği halde bizde birleşip "Zıtlar cem edilemez (toplanamaz)" kuralını geçersiz kılmıştır. Şöyle ki, tabiatta ateşle su bir arada bulunamadığı, ateşe su döküldüğünde ateşi söndürdüğü halde, yüzde yetmiş ilâ sekseni su olan insan vücudunda ateş yanmaya devam etmektedir. Su ve ateş insanda meskûndur ve bu birlikte bulunuşları birbirini etkilememektedir. Ateş olmadığı takdirde insan yaşayamaz. Çünkü enerjisi tükenir. İnsanda bu enerjiyi oluşturan, yani ateşi yakan "enfas-ı rabbani" denen, solunumla aldığımız havanın oksijenidir.

İnsanda oksijen ve elektrik dahil, tabiattaki her şey vardır. İnsan milyarlarca atomdan ve hücreden meydana gelmiştir. Zor olan insanın "arş-ür Rahman" olan kafa kapısını açmasıdır. Çünkü ileride Akıl bahsinde göreceğimiz gibi, zekâ *"Yâ Fettâh"* ile alakalıdır ve okudukça "Ey kapıları açan, kapımı hayırlısıyla aç" ile açılacaktır. Evvelce de gördüğümüz gibi, ilmin sonu yoktur ama o ilmi doğru uygulamak şarttır. Aksi yapılır ve insan kendine varlık verirse, o zaman en ufak bir terslik insana dert olmaya başlar. Bu dert, bir nevi ayak kayması işaretidir. Bu âlem ayak kaydıra-

cak yer olduğu için insan ayağının kaymasını istemiyorsa enaniyetten kurtulup daima "aman kapısı"nda durmalı, helal ve haram kanunlarına uymalı, kimsenin tavuğuna "kışt" demeyip kimsenin gönlünü kırmamalıdır. Bunları yapabilmek için mihenk taşı insanın kalbidir. Kişiye, yaptığı hareketin doğru olup olmadığını o kalp bildirecektir. İnsan, yaptığı hareket kendine yapıldığında memnun kalacaksa, o hareketi doğru yapmış, aksi halde hata etmiş demektir.

Bu noktada, insanın gençlik çağlarının Allah nazarında bir nevi sabavet (çocukluk) olarak kabul edildiğini ilave etmek gerekir. Çünkü o yaşların adı bile delikanlılık olduğu için o çağlarda yapılan bazı hataları Allah affetmektedir. O yaşlar insanın kanının kaynadığı devredir. Ama insan olgunluğa erişip sorumluluk yüklenmeye başlayınca, kendini bilmek zorundadır. Bundan sonra yapılacak hatalar hayat namazını ifsat eder. İnsan bundan korunmak için dikkat edip önce kendine bakmak, kendini düzeltmek zorundadır. Buna "hayat namazının farzı" denir. Bundan sonra ev halkını terbiye edip eğitmeye sıra gelir ki buna da "vacip" denir. Daha sonra akrabalar, hısımlar gibi yakınlar işin içine girer. Bunlarınki de "sünnet" diye bilinir.

Bu kurallara riayet, anlatılış sırası takip edildiği zaman makbul olur. Herkese karşı iyi olup herkesin işini gören bir kimse, kendine bakmıyor ve her türlü suiistimali (alkol, sigara, uyuşturucu kullanımı vs.) yapıyorsa, o zaman farz ve vacibi ihmal edip sünnetle uğraşmış duruma düşer ki bu doğru bir şey değildir. Çünkü böyle yapmakla hem kendine, hem de ailesine zarar veriyor demektir.

Onun için insanın yapması gereken, kendini kontrol altında tutup ev halkına ve çevresine iyi örnek olmaktır. Böyle yaparsa gönlünde cennet denen huzur ve rahatlık tecelli etmeye başlar.

İstidat içten gelen bir şeydir. Her insan yaratılış itibarıyla müstaiddir (yetenekli) ama kabiliyeti (kabul ediciliği) kadar müstaiddir. Bunu anlatabilmek için arıların bal yapmaları örnek verilir.

Arılar önce peteklerini yapar, sonra bunları doldurmaya başlarlar. Tamamen dolmamış bir peteği elimize alıp incelediğimizde bazı gözlerinin dolu, bazı gözlerinin yarı dolu, bazı gözlerinin ise boş olduğunu görürüz. İşte insanın istidadı da böyledir. Kişi dünyaya bir kısmı dolu, bir kısmı boş peteklerle gelir. Dolu olanları feyz-i akdesle doldurulmuştur. Boş olanlar ise burada feyz-i mukaddes ile doldurulacaktır. Bu ikinci feyzin kaynağı mürşitlerdir.

İnsanın petekleri ne kadar dolu olursa, ilmi ve irfanı da o kadar fazladır. Bu durum maddi ilimler için de geçerlidir, manevi ilimler için de... Burada, petek cesetle, bal ise akılla, düşüncelerle alakalıdır. Onun için insan burada çalışıp hem peteğini güzelleştirmeli, hem de onu saf balla doldurmalıdır.

Ey zekâ bizler senin mir'atınız
Nokta sensin biz senin âyâtınız
Kıblegâhsın, secde-i Mabud'sun

mısralarıyla anlatılmak istenen budur.

Arılar arasında sadece dolaşıp bol gürültü çıkaran fakat bal yapmayanlar olduğu gibi, insanlardan da bunlara benzeyenler vardır. Ama böyle arılara "eşek arısı" dendiğini unutmamak lazımdır.

İnsanın dünya yaşamında zaman zaman yıkılıp yapılmalar olsa bile bunlar plana uygundur. Burada yıkılıp yapılma dediğimiz şeyler insanın hayatı boyunca karşılaştığı sıkıntı ve ferahlık devreleridir. Bu aynen, denizin bir gün çarşaf gibi dümdüz, bir başka gün dalgalı oluşuna benzer. İnsanın dalgalanmalardan kurtulabilmesi neden ve niçinden kurtulmasıyla mümkündür. Bunu yapabilenler, ömürlerini rahat ve huzur içinde geçirir, yapamayanlarsa dalgalanmaların etkisiyle savrulur, durur.

İnsan bir bütündür. Bu bütünün içinde iyi ve beğenilen şeyler de vardır, kötü ve beğenilmeyenler de... Örneğin, pisliğimiz sevilir mi? Sevilmez ama içimizde var. Bu durum tıpkı yumurtanın içinde tavuğun tüm uzuvlarıyla bulunuşu gibidir. Normal şartlarda o pislik bağırsaklarımızın içinde kaldığı sürece bizi rahatsız etmez. Çıkartamazsak rahatsızlık

verir ve o zaman da çıksın diye doktora gideriz. Dışarıya çıktığı zaman, onu çıkaran da dahil, herkes o pislikten iğrenmeye başlar ama bu kez de o pisliğin çıkmasını bekleyen necaset kurtları bayram eder.

İşte, insan ile necaset kurdu arasındaki bu farklılık, onların mertebeleri arasındaki farklılıktan, yani insanın en üst, kurdun ise alt mertebede oluşundan doğmaktadır. Onun için biz en alt mertebelerden kurtulup insan olmaya çalışıyoruz ki aslımıza layık olabilelim. Çünkü Allah, şu andaki yerimizin *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70> ile *"Sonra onu aşağının aşağısına attık"* <95-5> arasında olduğunu söylemektedir.

BEŞERİ MERTEBELER

İnsanlar düşünsel kapasite ve kemâlât mertebelerine göre avam, havas ve ahass-ül havas olmak üzere üç sınıfa ayrılırlar.

Avam, mekteb-i irfana girmeyip anasından, babasından görüp duyduklarıyla kalan, sıradan kimselerdir. Bunlar Allah'ı bilmediklerinden, yedikleri ekmeğe kadar her yaptıkları haramdır. Çünkü ne yediklerini, ne yaptıklarını bilmezler. "Yemeğe başlarken besmele çekin" demek, Allah'ı bildiğinizi gösterin demektir. Sadece sözle besmele çekmek, onun mânâsını anlayıp içinde yaşamayanlar için papağan gibi konuşmaktan başka bir şey ifade etmez. Besmele çeken, Rahman'ı, Rahim'i ve bunların toplanma noktasını bildiğinde besmele çekmiş sayılır. Onun için bu gruba dahil olanların maddi yükü fazla, manevi yükü azdır. Bu bakımdan aşısız ağaçtan alınan meyve gibi tatsızdırlar.

Esas yapı itibarıyla ele alındığında avam da *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ile yaratılmış olduğundan, ham elmas gibidir. İşlenmediği sürece değeri yoktur ama işlenirse değerlenir. Hele hem içten, hem de dıştan işlenirse (alttan ve üstten) o zaman pırlanta olur ki bu takdirde değer biçilemez. Bu konuya ileride yine döneceğiz.

Havas, Peygambere bağlanıp ümmet-i icabet durumuna

gelerek O'ndan ders alan ve aldığı dersler sonucu eski bilgi ve görgülerini terk eden seçilmiş kullardır. Aralarında dokunulmaz olanları da vardır. Bunlar avamın bir mürşit tarafından traşlanıp işlenmiş ve elmas haline gelmiş olanlarıdır diye de nitelendirilebilir. Traşlanma bir nevi aşılanma mahiyetinde olduğu için bunlar aşılı ağaç meyveleri gibidir. Sayıca azdırlar ama tatları güzeldir.

Mevlâna'nın, Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra tüm kitaplarını atması, avamdan havasa geçişin ve özel ders almaya başlayışın göstergesidir. Avamın aksine bu gruba girenlerin, ileride daha geniş bir şekilde göreceğimiz gibi, manevi yükleri fazla, maddi yükleri daha azdır.

Avam ve havas ilişkisi tıpkı askerlikteki erat ve kurmaylar arasındaki ilişki gibidir. Kurmay sınıf savaşı nasıl kazanacağını düşünüp planlamayla uğraşır, hesabını kitabını yaparken, avam, yani erat, sırtında çantasını taşıyıp akşama karavanada ne çıkabileceğini düşünür, başka bir şeyle kafasını yormaz. Yaptıkları iş, verilen emirlere itaat etmekten ibaretir.

İnsanın, avam sınıfından yükselebilmek için çok çaba sarfetmesi icabeder ki bunun nasıl olacağını ileride geniş bir şekilde anlatacağız.

Ahass-ül havas ise tüm varlığını Allah'a vermiş ve geride O'ndan başka bir şeyi kalmamış olanlardır. Bu, demirin fırında ateşten ayırt edilemediği duruma benzer ve onları hatasızlaştırıp kendilerine ismetiyet verir. Allah da böylelerine bildiricilik görevi verdiği için bunlar havassa ders vermekle görevlendirilirler ve kendileri hem içten, hem de dıştan işlenmiş oldukları için pırlanta değerindedirler. Bu işlenme esnasında üstteki dil sivriliklerinin kesilmiş ve düzlenmiş olması, onları, insanları taciz etmekten alıkoyar. Pırlantanın elmastan daha değerli olmasının nedeni, iki yüzünün de işlenmiş olmasından dolayıdır.

Bu üç mertebe cemiyet yaşantısındaki hiç okula gitmemiş, okumuş ve öğretmenlik yapanların durumuna benzer.

İNSANIN BEKÂSI

Her şey Allah ile insan arasındadır ve bu ikisinden başka konu yoktur. Kâinat, yani insanın yaşayacağı bu bina yapılmazdan önce de insan vardı ama bu insan mânâ halinde, yani âdem-i mânâ idi. Allah, onunla karşı karşıya gelmek istediği için kâinatı yaratıp insanı burada zuhura getirdi.

O halde insan, esas olarak mânâdır. Kâinat, o mânâyı muhafaza edecek bir kap meydana getirmek üzere yaratılmıştır. Kâinat yaratılmazdan önce de var olan insan, o zaman Allah'la ünsiyet makamındaydı. Allah kendini görmek için kâinatı ve yarattığının kendini görmesi, yani yarattığıyla karşı karşıya gelip görüşmek için insanı zuhura getirdi. Burası fenâ âlemi olmasına rağmen, O'nun hüvezzahir ismine mazhar olduğu için temadi etmektedir. İnsan da buna uygun olarak dünyaya gelip geliştikten ve olgunlaştıktan sonra kendi varlığını devam ettirecek bir çocuk meydana getirmekte, böylece varlığı ilelebet devam etmektedir. Bu durum fâni olan âlemi devamlı, yani fenâ-yı kadîm haline çevirmektedir. Kıdem, Allah'a ait olduğu için doğan ve ölen bizim durumuza "fenâ-yı hâdis" denmektedir. Allah *"Ben batan şeyleri sevmem"* <6-76> dediği için biz, O'nun bizi sevmesini istiyorsak, O'nu içimize yerleştirip kendimizi de ölmez duruma getirmek zorundayız ki sınırlı ömrümüz gereği bedensel olarak kaybolduğumuzda bile O devamlılığını sürdürsün...

Allah'a ayna olduğu ve O'nun aynası da devamlılığı gerektirdiği için insan daima doğup büyümekte ve yerine yenilerini yetiştirdikten, yani yeni bir ayna meydana getirdikten sonra gitmekte, böylece aynanın devamlılığı sağlanmaktadır. Buna evvelce Fenâ-Bekâ bahsinde temas etmiştik.

Bu iş nasıl olmaktadır?

İnsan aslında bir tohumdan ibarettir. Nasıl toprağın altındaki tohum gelişip bir ağaç halini aldıktan sonra tekrar tohum veriyor ve bu verdiği tohum "Ne ekersen onu biçersin" atasözündeki gibi, yine o toprak altındaki ilk tohumun türünden oluyorsa, nur-u Muhammedî ile meydana gelmiş ve kâinatın meyvesi olan insan da ilk ekilen insan tohumunun

aynısı olarak meydana gelmekte ve kâinat o insanı yetiştirmeye çalışmaktadır. Onun için gerçekte insan kâinata değil, kâinat insana taliptir. Kâinatın, tüm gayretiyle, kendine düzen vermek üzere yetiştirdiği insan, gittiğinde yerine bir yenisini bırakmakta ve gidenle yerine gelen arasındaki fark parmak izlerinde belirmektedir.

Yoktan hiç bir şey var olmaz. Biz bu âleme gelmezden önce var mıydık? Vardık ama bir hücre olarak var olduğumuz için görünmüyorduk. O halde oluşumuz, bu dünyada bir şekil değiştirmeden, bir metamorfozdan başka bir şey değildir. *"Ben her gün bir şandayım"* <55-29> ayeti genel bir hüküm olduğu için her yeni doğan çocuğun bir diğerinden farklı oluşundan, madde âleminin tüm fertlerine, oradan da mânâ âleminin tüm unsurlarına kadar her şeyde geçerlidir. Yılanların yılda bir defa kılıf değiştirmeleri ve adeta ölüp yeni bir kılıfla tekrar doğmalarından tutun, insan vücudunda her an binlerce hücrenin ölüp yerine yenisinin gelmesine kadar her değişimde bu ayeti görmek mümkündür. Zaten insanda da ebedi hayat denen şey, ölüp dirilmekle sağlanmaktadır. Bu dünyadayken bile biz hiç farkına varmadığımız halde her gün milyonlarca hücremiz ölmekte ve yerine yenileri oluşmaktadır. Ölen hücrelerin harabiyetiyle ortaya çıkan toksinler akşamları yorgunluğa neden olarak bizi gece uyuyup dinlenmeye zorlarken, bunların yerine yeni meydana gelen hücreler ertesi sabah zindeleşmiş olarak uyanmamızı sağlamaktadır. Sonunda biz de şekil değiştirip ilk geldiğimiz görünmezlik âlemine gideceğimize göre yoktan var olmak yerine, görünmez âlemden görünür âleme geldik tabirini kullanmak daha doğrudur.

Nasıl Allah'tan başka mevcut yoksa ve her mertebeden görünen O olduğu halde her göründüğü mertebede ismi değişiyorsa, insan da böyledir. Her insan yaşam safhasına göre bebek, süt çocuğu, çocuk, delikanlı, genç, erişkin, orta yaşlı, ihtiyar diye vasıflandırıcı isimler alır. Ama manen insan tektir. Diğer insanlar, yani biz, o tek olan insanın uzuvlarını dolaşan kan hücreleri gibiyiz. Her birimiz o vücudun bir yerin-

de olsak bile yine o vücudun bütünlüğünün dışına taşamayız. Onun için insanın kaçabileceği hiçbir yer yoktur. Çünkü her gittiği yerde kendisi bulunacak ve kaçmak istediği her şeyi, bu ister hastalık, ister düşünceleri olsun, kendisiyle birlikte oraya götürecektir. İşte *"Kaçacak yer yok mu"* <75-10> ayetinin anlamı budur. Problemli insanlara doktorların "Kendini dinleme" demeleri bir açıdan doğru olsa bile, hastaların onların bu tavsiyesine uyması olanaksızdır. Çünkü kimse kendinden kaçamayacağına göre kendini dinlememezlik edemeyecektir.

Esfele sâfiliyn denen bu âlem şehvet âlemidir. Allah'ın insanı bu âleme atmasının nedeni de hüvezzahir esmasının devamlılığını sağlamaktır. Ancak Allah bunu yaparken "Sadece üremekle uğraşmayın. Ben'i bilin" diye tembih etmeyi de ihmal etmemiştir.

İnsan, melek, cin ve şeytanı camî olduğundan çok mükerrem olarak vasıflandırılmıştır. İnsandan cini ve şeytanı attın mı, geriye meleği, yani Rahman'ı kalır.

İnsan, ister sırf melek, isterse sırf cin veya şeytan olsun, her üç durumda da noksan sayılır. Çünkü insan, tüm esmayı ilâhinin toplandığı *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> noktasıdır. İnsan, mânâ olarak var olduğu görünmez âlemde, anne ve baba hücrelerinin birleşmesiyle bir zigot oluşturmuş ve o zigotla dünya âlemine gelip görünmüştür. Bu durumu

İkide bir bilindi, birde iki silindi
Özün gören sevindi, birlik benim diyerek

demek suretiyle anlatmıştım.

Kâinatta hiçbir şey tekten hasıl olmaz. Her şey ikiden meydana gelir. Eğer tekten meydana gelebilseydi, Havva'ya gerek kalmaz, hepimiz Âdem Baba'dan olurduk. Aslında derin düşünüldüğünde bu iki de birdir ya, neyse...

İnsanın oluşumu gibi, devamlılığı da bir Asıl'a iki fer'inin katılmasıyla sağlanır. Bu durum maddeten de böyledir, manen de... Asıl Bir'dir. Fer'i ise gölge demektir.

Maddeten erkek ve kadın birer gölgeden başka bir şey değildir, çünkü bugün vardır, yarın yok olacaktır. Bunları

devam ettirecek olan çocuktur. O çocuk da büyüyüp gölge olacak ve yine bir başka gölge ile birleşip neslini idame ettirecektir.

Kesret âleminde doğumlar bazen azalır, bazen çoğalır. Çünkü "Bir ağaçtır bu âlem, meyvesi olmuş âdem" mısrasından da anlaşılacağı üzere, bu âlem ağacı da bazen bol, bazen az meyve verir. Yani, dünyadaki nüfus çoğalmasını Allah bazen arttırır, bazen de azaltarak tedbirini alır. Zamanımızda, doğum kontrol yöntemlerinin artması ve etkili olarak uygulanmak istenmesinin nedeni, Allah'ın bu seyreltme arzusudur. Çünkü nasıl bir ağaç çok meyve verdiğinde bunların hepsini yeteri kadar besleyemeyeceği için meyveleri küçük, buna karşılık az meyve verdiğinde iri olursa, dünya ağacı da böyledir. Allah'ın nüfusu azaltmasının bir hikmeti ve inceliği vardır. Doğum kontrolüne karşı çıkanlar, aslında Allah'ı tanımamakta ve O'nun ef'ali hakkında bir fikir sahibi olmadıklarını göstermektedirler. Çünkü bilseler "Yapan, çatan Hakk, kulun fiili muallak" kuralı ve *"Allah dilediğini mahveder, dilediğini sabit tutar"* <13-39> hükmünce, O'nun istediğinde mahvedip, istediğinde çoğalttığını ve kendi işini kendi görüp kullarına havale etmediğini de kabul eder, itiraza yeltenmezlerdi.

Muallak kelimesinin iki anlamı vardır. Biri asılı, havada, boşlukta, diğeri ise alakalı demektir. Burada alakalı anlamında kullanılmış olduğu için bir ucu kulda, diğer ucu Allah'ta demektir. Neden alakalıdır? Çünkü ruh ve nefis birliktedir ve nefis bedene, ruh ise akla bağlı keyfiyetlerdir. Bunların her ikisi de bizde birleşmiştir. Zaman zaman ayrıymış gibi görünseler bile sonunda yine birlikte olduklarını ispatlamaktadırlar. Örneğin, üreme ve sonuçta bir çocuğun meydana gelmesinde anne ile baba bir an için ayrı gibi görünse bile çocuğun dünyaya gelmesiyle bir oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu duruma göre her görünen fâni gidici olduğu halde diğer taraftan çocuğu vasıtasıyla devam edicidir. Yani, her an kıyamet kopmakta ama her kıyametten sonra bir yeni oluşum ortaya çıkmaktadır.

Pek iyi, giden nereye gitmektedir? Nereye olacak, sılasına... Çünkü sıla, doğum yeri demektir. İnsan bedensel yönden dünyada doğmuştur ama aslı, yani ruhu, Allah'tan gelmiştir. Bu yüzden de insanın sılası, yani vatanı geldiği yerdir ve yine oraya dönecektir. "Vatan sevgisi imandandır" denmesinin nedeni budur.

Geldiğimiz yer, yani sılamız çok temizdir. Çünkü orası hayr-ı mahz âlemidir. Bu nedenle de "temizlik imandandır" denmekte ve oraya gitmek için çok temiz olmak gerekmektedir. Öyle olduğu içindir ki giderken her nevi pisliğimizi (bedenimizi) dünyada bırakıyor ve ruhumuzla yola çıkıyoruz.

Bu durum insanda böyle olduğu gibi, dünyada ve kâinatta da böyledir. Dünyada kıyametin kopması dünyanın yok olması değildir. İlerde kıyamet bahsinde geniş olarak anlatacağımız gibi, dünya sonunda yok olacaktır ama onun yerine bir başka dünya oluşacak ve hayat, o oluşan yeni gezegende devam edecektir. Çünkü Allah bâkidir ve bekâsını bildirmek için insanı yaratmıştır. Allah, insansız bilinemeyeceğine göre insan mutlaka olacaktır.

İnsan görünendir ve hepimiz birer sarih (açık, belirgin) görünüşten ibaretiz. Bizdeki görüntüyü ayakta tutan ruh alınıverse, hepimiz birer heykel gibi ortalıkta kalıveririz. İçimizdeki durduğu sürece hareketliliğimiz devam eder. Bu konuları ileride daha geniş olarak anlatacağız.

Devamlılığın ne olduğunu anlayabilmek için mukim ve misafirin ne olduğunu bilmek lazımdır. Mukim olan Allah'tır. Biz tıpkı göçmen kuşlar, örneğin leylekler gibi misafiriz. Bugün varız, yarın yokuz. Geldik, gidiyoruz. Bütün bu konuşmalarımız da leyleklerin lak lakları gibi aslında Hakk Hakk'tır, çünkü o lak laklar birer rumuzdan ibarettir ve her lak lakın içinde mutlaka Hakk Hakk vardır. Neden? Çünkü her şeyin esası insandır. Allah da insanda görünmüştür. Hangi insanda? İnsan-ı kâmilde!.. Bu nedenle insan-ı kâmil (Hazret-i Peygamber) soranlara "benim" demeyiş, *"Beni gören O'nu gördü"* demiştir. Bunun nedeni, Kendi'sinin mahlukiyet âleminde görünüyor olmasıdır. Bu sözü söylerken be-

şerdir ama öyle beşerdir ki misli, yani bir benzeri, bir eşi yoktur. Başka bir tabirle *"Tümüyle tek"* <112-4> olan bir beşerdir.

Diğer görünenler de yapısal olarak insandır. Bunlardan Hazret-i Peygamberin huylarıyla huylananlar, Allah'ın evinin halkı anlamına gelen "ehl-i beyt"e dahil olur, aksi halde surette kalıp sureten insan, yani bir resimden ibaret olurlar. Böyle olunca da ha bir fotoğrafa bakılmış, ha onlara bakılmış, arada bir fark olmaz. İnsanların yüzleri zaman içinde değişeceğinden ileri yaşlarda gençliğin verdiği güzellikten eser kalmaz. İç güzellikse daimi olduğu için onda değişiklik olmaz. İşte kalıcılık budur. İnsan bu güzelliği yakalayabilirse, o zaman kalıcı olur ki bunun yolu Allah'ta fâni olmaktan geçer. Bunun ne demek olduğu da ileriki bahislerde daha geniş olarak anlatılacaktır.

İnsanı canlı tutan ruh, kendine ait olmayan ruh-u izafidir. Eğer o ruh insanın olsaydı, yani ruh-u hakiki olsaydı, o zaman ölüm diye bir olay vuku bulmazdı. Ancak insanda ruh-u hakiki de vardır ve bekâ dediğimiz olay bu ruhun tecellisiyle ortaya çıkmaktadır. Ama insanın kendi derunundaki bu özü bulabilmesi halinde... Bunu bulabilmenin yolu ise ileride anlatacağımız "Lâ"ya ulaşmaktan geçer.

İNSANIN DÜŞÜNSEL YAPISI

"Allah önce nuru yarattı" ile aydınlık nuru, "Allah önce ruhu yarattı" ile hayatiyet nuru, "Allah önce aklı yarattı" ile akıl nuru ve "Allah önce kalemi yarattı" ile de irade nuru yaratıldığına ve bunların hepsi nur, yani mânâ yahut düşünce olarak insanda toplandığına göre insanın, esas itibarıyla bir düşünceden ibaret olduğu anlaşılır ki işin gerçeği de budur.

Geriye kalan, Allah'ın o düşünceye vermiş olduğu et ve kemikten yapılmış bir heykel, bir suretten başka bir şey değildir. O da zaten bu âlemde kalacaktır.

Suret olan o heykeli esas itibarıyla değiştirmek olanaksızdır. Her ne kadar son yıllarda plastik cerrahlar biraz germek, biraz yağını emmek yahut bazı yerlerine biraz silikon

ilave etmek suretiyle değiştirmeye çalışıyorlarsa da esas yapısını değiştirememektedirler. Bu heykeli değiştiren unsur insanın düşünceleridir. Düşünceler güzelleşirse, heykel bir nur heykeli haline gelebilir ki böyle nurlanmış heykellere "heyakil-ün nur" adı verilmektedir.

İnsan sırf düşüncedir. Çünkü insan bu et ve kemik oluşmazdan önce akıl âleminde, nur âlemindeydi. O âlemden mertebe mertebe tenezzül ederek bu âleme gelip insan olarak göründü.

Tenezzül, en yüksek mertebelerde olup her mertebenin hakkını vererek en aşağı mertebelere inmek demektir. Bunu zillet, düşkünlük anlamına gelen tezellül ve zelzele anlamına gelen tezelzül ile karıştırmamak gerekir. Aksi halde bilmeden amaç dışına taşılmış olur.

Düşünce âlemi, insanın hakiki bedeni, yani ahiret bedenidir. İnsanın temizliğini veya pisliğini düşünceleri gösterdiği için düşünceleri temiz olanlar temiz (melek), fena olanlar ise pistir (şeytan) diye kabul edilir.

Melek de, şeytan da, esas itibarıyla aynı kuvvettir. Bu kuvvetin pozitif tarafına melek, negatif tarafınaysa şeytan denmiştir. Bunların ikisi de birer düşünceden ibarettir ve insanın suretine anne rahminde yerleştirildiği için meleklik ve şeytanlık, yani iyi ve kötü düşünceler, insanla beraber büyüyüp gelişmektedir. Gelişimde iyi düşünceleri hâkim kılanlar, bu âlemde cennette oldukları gibi ahiret âleminde de cennette olacaklardır. Kötü düşünce sahipleriyse burada oldukları gibi orada da cehennemde kalacaklardır.

İnsanın düşüncelerinde zaman zaman karanlık, aydınlık, sisli, bulanık ve parlak devreler olur. Bunlar tıpkı dünyadaki hava değişimlerine benzer. İşte ikide bir *"Her ne ki var âlemde / Örneği var Âdem'de"* deyişimizin bir nedeni de budur.

"İnsan olan, insanın düşünceleridir. Bizim insan dediğimiz beden, o düşüncelerin kabıdır, kalıbıdır" dediğimize göre, Kur'an'da yazılı olan *"Deve iğne deliğine girmedikçe"* <7-40> meselesi de düşünsel âleme ait bir keyfiyettir. Bunu,

Neler geldi neler geçti felekten
Un elerken deve geçti elekten

diyerek ifade etmiştim.

Dünya âlemi zamana ait bir keyfiyet olduğu için burada değişkenlik vardır. Bir insanın elli yaşındaki görünümü nasıl on sekiz yaşındaki görünümünden farklıysa, elli yaşındaki düşünceleri de on sekiz yaşındaki düşüncelerinden farklı olacaktır, yani kişi yaşlandıkça sadece fizik görünümü ve yapısıyla değil, metafizik yapısıyla da değişikliğe uğrayacaktır. Bu değişimin nedeni, insanın her nefes alıp verişte ölüp dirilmesidir. Eğer öyle olmasaydı, insanların yaşlarıyla birlikte cesametlerinin de artması ve gittikçe büyüyüp ileri yaşlarda, ömür boyunca yiyip biriktirdikleri nedeniyle dağ cesametine ulaşması gerekirdi.

Metafizik âleme gelince iş değişir. Burada değişme yoktur. Güzelin güzelliği her iki âlemde de bâkidir. İnsan, bu durumu idrak edebilirse, ahiretteki ışıltıyı bu âlemdeyken görmeye başlar ve bundan sonra gittikçe bu dünyadan soğur. Çünkü dünya bir gölgedir ve gölge olduğu için aslı bilenleri tatmin etmekten uzaktır.

Allah'ta her şey düzgündür. Karışık bir şey yoktur. Hiç, bir yılın 365, ikinci yılın 565 gün çektiği görülmüş müdür? Dünyanın kendi etrafındaki turu, yıldızların güneş etrafında dönüş süreleri, her şey belli bir intizam içinde sürüp gitmektedir. Gün 24 saattir ve bunun yarısı gece yarısı gündüzdür. Yaz ve kış mevsimlerinde geceden gündüze veya gündüzden geceye bazı eklemeler yapılsa bile bu, günün süresini değiştirmez. İnsan da kâinatın özeti olduğundan bu intizamı ve gündüz, gece değişikliklerini kendi yaşantısında görecektir. Aksi halde hayat monotonlaşır ve zevksizleşir. Aynen tek notaya vurularak çalınan bir saz gibi sıkıntı vermeye başlar. Ortaya melodi çıkmadığı için müziğin zevkine varılamaz olur. Onun için insan, her gördüğünü anlamaya ve ondan bir ders almaya çalışmalıdır. Çünkü anlamadığı, öğrendiklerini sistematize edemediği, yani kitabını doğru tasnif edemediği takdirde, onu istendiği şekilde ciltleyemez. Böyle olunca da

aradığını kolayca bulamaz, zihni bir karmaşa içinde bocalayıp durur.

İnsanın en büyük hedefi, âlemini bilip ona göre hareket etmek olmalıdır. Örneğin, dışarıda kimi oturur, kimi yatar, kimi hamallık ederken, ezan okunup camiye girildiğinde bu kişilerin hepsi davranışlarını değiştirmek zorunda kalır. Çünkü âlemleri değişmiştir ve camide oturmanın bir adabı vardır. "Namaz başlıyor" dendiğinde herkes imamın arkasında saf saf ayağa kalkar. Bu uyum, selam verilinceye kadar devam eder. Sonra herkes yine kendi âlemine döner.

Camilerde cemaatin saf saf dizilmesi ve bu safların düzgün olmasının istenmesi, insanların düşüncelerinin belirli bir sistematiğe oturtulması ve karışıklıktan kurtulması gerektiğini ima etmek içindir. Bu intizam zâhiren kurulmakla, fikren de böyle olunması lazım geldiği anlatılmaktadır. Eğer amaç anlaşılırsa, camideki insanın doğru veya eğri olması önemini kaybeder.

Her insanın kafasında fikrî bir kesret vardır. Bunun nedeni insanın her şeyi kendinde cem etmiş bir mânâ noktası olmasıdır. Cem olanlar arasında cennet, cehennem, hayır, şer, güzel, çirkin, nefis, ruh vs. gibi her türlü mefhum vardır. İnsanın düşüncesi bunlardan hangisine ağırlık verirse, insan o an için orada olur. Kişi yaptığı işten memnunsa ve o işten zevk alıyorsa cennette, gönül kırmışsa veya sevmediği bir iş yapıyorsa cehennemdedir. Onun için "Dil mi güzel, yoksa dilber mi" sorusuna "Dil güzeldir" diye cevap vermek gerekir.

Olgun bir insanın düşüncesinde kötülük olmaması lazımdır ama olsa bile kimse kimseyi bu nedenle suçlayamaz, çünkü rüyasında veya hayalinde kötü şeyler gören yahut cinayet işleyen bir kişi için kapıya polisin dayanması mümkün değildir. "Kork korkmazdan, utan utanmazdan" diye bir söz vardır. Bunlar insanlara ders vermek için söylenmiş sözlerdir.

Tüm tasavvuf kitapları bu gerçeği anlatmaya çalıştığı halde o kadar farklı ve dolambaçlı yollardan gitmişlerdir ki okuyanların beklenen sonucu çıkartması hemen hemen imkânsızdır. Günümüze kadar pek çok şey insanlardan giz-

lenmiştir. Her nedense, insanın bir düşünce, bir fikir, bir mânâ yahut bir mektup olduğunu, et ve kemikten meydana gelmiş olan bedeninse bu mânâ veya mektubun zarfından başka bir şey olmadığını, bir gün bu zarfın mutlaka yırtılıp açılacağını ve içindeki mektubun meydana çıkarılıp okunacağını, insanın insan olabilmesi için dış gözüyle hakikatin zuhurunu, basiret gözüyle de zuhurun hakikatini görebilir hale gelmesi gerektiğini açıkça yazmamışlardır.

İşin aslına bakılacak olursa, bize insan dedirten o düşünce de bizim değil, efendi veya mürşit denen o Bir'indir. Biz, o düşünceleri O'ndan geldiği saflıkta koruyabilir, yani O'na layık durumda kalabilirsek cennetlik, koruyamayıp kirletirsek cehennemliğiz demektir. Bu konuyu ileride cennet cehennem bahsi incelenirken daha geniş olarak anlatacağız.

Günümüzde insanlık, düşünceyi âna taşımaya çalışmaktadır. Onun için kısıtlı zamanda çok daha fazla soruya cevap verecek bir eğitime yönelinmeli ve zekâyı geliştirecek müfredat programları araştırılıp uygulanmaya konmalıdır.

İnsan, hangi yaşta olursa olsun, daima kendini yenilemeye çalışmalıdır. Bunu yaparsa, durgun su gibi küflenmekten kurtulur, daima zindeliğini korur. Yapmadığı takdirde süratle çöker ve bunar, yani küflenir. O zaman da durgun su gibi olacağından, onunla abdest almak caiz olmaz.

Yenilenme nasıl olur? Tabiatıyla fikren...

İNSANIN CÜZ'İ İRADESİ

Küll'ün karşılığı, tüm olan Bir'dir ve bu da Allah'tır. Şimdiye kadar anlatılanlardan, görünen binin bu Bir'den oluştuğunu biliyoruz. Eğer Bir'de irade-i külliye varsa, bundan oluşan binde de irade-i cüziye olacaktır. Önemli olan bu iradenin olması değil, bunun iyi yönde kullanılmasıdır.

İnsana irade irade-i külliyeden geldiği için saf ve temiz olarak gelmektedir. Ama biz istediğimiz takdirde bunu kirletip öyle de kullanabildiğimiz için Allah "Nura gelin" demektedir. Kişinin bu hususta tercihi, onun hayat imtihanındaki başarı oranını belirleyecektir. İnsanın başarısını *"Her kim*

zerre kadar hayır işlemişse onu görecek" <99-7> ile *"Her kim zerre kadar şer işlemişse onu görecek"*ten <99-8> oluşan terazinin kefelerinden hangisinin ağır bastığı belirleyecek ve sonuçta kişi *"Salih amel sahipleri"* <4-57> sınıfına dahil olabilirse *"Ağaçlarının altından ırmaklar akan"* <5-119> cennetle mükafatlandırılacak ve *"Onlar cennet ehlidirler ve orada daim kalırlar"* <2-82> hükmünce ilelebet orada kalacaklardır. Burada adı geçen nehirlerin dört tane olduğu ve bunların bal, süt, şarap ve su olduğu Kur'an'da yazılıdır.

Kâinata kumanda eden Allah'tır. İnsanlar O'nun aletidir. Allah, insan adını verdiği bu alete kendindeki vasıflardan bir nebze yansıttığı için biz bir şeyler yapabiliyor ve o yaptıklarımızı da kendimiz yaptık zannediyoruz. Bize kuvveti, kudreti vermeseydi ne yapabilirdik?

Allah, kendinde olanları bize de vermiştir. Ama verdikleri kendindekinin aynısı değildir. Örneğin, biz gözümüzle gördüğümüzü söylüyoruz. Ama aslında gören gözümüz değildir. Göz sadece bir objektiftir. Dıştan aldıklarını, sinirler vasıtasıyla beyne iletir. Gören beyindir.

Diğer organlarımız da böyledir. Gören, işiten, verdiği emirlerle elimizi, ayağımızı oynatan ve bizi hareket ettiren hep beynimizdir. Ama o beyinde öyle yerler vardır ki o bölümlerin kontrolü bizim elimizde olmadığı gibi oraların faaliyetlerinden bile haberdar olmayız. Bunlara örnek olarak beyindeki hormon salgılarını ve bu salgıların kontrollerini yapan merkezleri gösterebiliriz. Keza, kalbimizin çalışması ve bu faaliyetin kontrolü de bizim elimizde, irademizde değildir. Kalp, ilâhi emirle çalışır ve ilâhi "Dur emri" ile durur.

Bunlara karşılık, Allah, bazı şeylerin kontrolünde bize de yetki vermiştir. Bunun misali de, geçici olarak nefesimizi tutabilmemiz ve acıkmamıza rağmen yemek yememekte direnebilmemizdir.

Aslına bakılırsa, hepsi O'nun elindedir. Bizim elimizde hiçbir şey yoktur. Kendi başımıza yapabildiklerimiz, O'nun bize lütfettiklerinden başkası değildir. İşte bazılarının "İrade-i Külliye'den başka bir şey yoktur" demelerinin nedeni bu-

dur. Bu söz "Güneşten başka ışık veren bir kaynak yoktur" demeye benzer ve gerçek de budur. Biz, o kaynaktan bize uzanan ışık huzmesine "güneş" dediğimiz için yanılıyoruz. Nasıl güneşten gelen ışık huzmesi güneş değilse, irade-i külliyeden bize yansıyan ve bizim "irade-i cüz'iye" diye adlandırdığımız irade de gerçek irade değildir. Yansımadan ibarettir.

İNSANIN HÜRRİYETİ

Hürriyet, insana irade-i külliyeden verilen cüzi iradenin kullanım serbestliğidir. Allah, bu konuda kullarını muhayyer kılıp serbest bırakmıştır ama tabii, bir hudut tayin ederek... Bu durum, serbest bırakılmış bir çocuğun tamamen babasının nezaretinden çıkması anlamına gelmeyişi gibi bir olaydır. Çocuk ne kadar serbest olursa olsun, babasının nazarı devamlı olarak onun üzerindedir ama bu nazar gözle görülemez.

Bunu anlatan, "Baskısız çalıyı yel alır" diye güzel bir halk tabiri vardır. Eskiden, evlerde yakmak için toplanan çalılar bahçenin bir kenarına üst üste yığılır ve kışın gerektikçe azar azar alınıp yakılırdı. Bu yığıntı, aynı zamanda bir duvar gibi olduğu için komşuların birbirlerini görmesini de engellerdi. Ancak yığılan çalıların üzerine kayrak taşı denen yayvan bir taş koyarlardı ki çalılar rüzgarla uçmasın. İşte yukardaki söz bundan çıkmıştır.

Bu kural diğer insanlar için de geçerlidir. İnsanın hürriyeti vardır ama bu sonsuz değildir. Üzerinde bir ilâhi baskı olacaktır ki insan gemi azıya almasın. Bu baskıya "Allah Korkusu", baskının kurallarına da "şeriat hükümleri" denir.

Allah *"Tüm doğanlar İslam fıtratında doğar"* demektedir. Allah, kendindeki her şeyi bize de vermiş olduğu için insan hür olmuştur. Ama bilahare, nefis âleminde kendi kendimize köle olduğumuz da bir gerçektir. Çünkü anasır-ı erbaa âlemine gelip beden denen kafese girmek ve buradan kurtulamamakla bu kafese hapsedilmiş durumda kaldık. İnsanlığımızdaki amaç, bundan kurtulup hürriyetimizi kazanmakken, maalesef, pek çoğumuz bunu yapamamaktayız.

Hürriyeti kazanmanın yolu, hakikat ilmini öğrenmek ve her şeyi terk edip sahibine, yani Allah'a vermektir. Bu da O'na tam teslimiyet demektir. İşte gerçek hürriyet o zaman kazanılacaktır ve cuma namazı da ancak ondan sonra kılınabilecektir. Şer'an köleler cuma namazı kılamadığı için eskiden azat edilmedikçe köleler cuma namazı kılamazlardı. Bu konuya ileride Namaz bahsinde tekrar döneceğiz.

Hürriyetin, maddi ve manevi yönleri vardır. Eskiden insanlar, hürler ve köleler diye ayrılır, köle olanların erkeklerine köle, kadınlarına cariye denirdi. Bu köle ve cariyeler esir pazarlarında para ile alınıp satılırdı. Kitaplar, İstanbul'da bile esir pazarları bulunduğundan bahsetmektedir.

Günümüzde, âfaktaki maddi kölelik kalkmış, bunun yerini manevi kölelik almıştır. Bunu "Kölelik âfaktan enfüse geçmiş, insanlar nefislerinin kölesi olmuşlardır" diye ifade etmek de mümkündür. Manevi kölelikten kurtulunmadığı için beden cumasında namaz kılınamamaktadır. Bunun nedeni, bir cariye azat etmekten bile aciz olunmasıdır.

Cariye nedir? Cariye, bizim içki, sigara, aşırı yemek, kumar vs. gibi kötü alışkanlıklarımızdır. Maalesef, biz bu alışkanlıkların esiri olduğumuz için bir türlü bunları bırakıp hürriyetimizi kazanamıyoruz. Kılınan cuma namazları da bu nedenle boşa gidiyor, çünkü köleler şer'an cuma namazı kılamaz. Cuma namazı kılmak isteyenlerin önce kölelikten kurtulmaları şarttır.

İlâhi fikirler hiç kimsenin malı değildir. Biz Hakk'ı kendimize bağladığımızın farkında olmadığımız gibi, kendi vücudumuzun esiri olduğumuzun da farkında değiliz. Bu esaret dediğimiz şeyin bedensel alışkanlıklarımız olduğunu söylemiş ve en basit örneğinin sigara alışkanlığı olduğunu belirtmiştik. Bu alışkanlıklar geçicidir. Bunlardan vazgeçmek başlangıçta insana zor gelir ama bir süre gayret edilirse sonunda insan kendini o alışkanlığından kurtarabilir.

Beşeriyete dahil olan biz, yiyelim, içelim, gezelim, tozalım, zevk ü sefaya dalalım derken Allah'ı unutup O'ndan uzaklaştığımızın farkına bile varamıyor, en aşağı tabakalara

iniyoruz. Bu alt tabakalar da cennet ve cehennem gibi Allah'ındır ve hepsi de Hakk'tır ama ikisi arasında tercih bize bırakıldığına göre alt tabakaları bırakıp insanlığımıza layık bir yerde olmamız gerekmez mi? Maddi olarak yükselmek için harcadığımız çabaları manevi yükselmeye harcasaydık, şimdi hepimiz cennette sefa sürer durumda olabilirdik.

İnsanın aslı ruhtur ve beden içine hapsedilmiştir. Bunun farkında olup aslını bilmediğimiz için dua edip bu hapishaneden kurtulmaya calışacağımıza, öleceğiz diye ödümüz patlamaktadır. Arada, kavanozu kırıp hürrriyetine kavuşanlar olmaktadır. Fakat böyleleri, davranışları diğerlerine uymadığı için yakın çevrelerinden bile tepki görmektedir. Ancak tüm tepkilere rağmen, onlar hayatlarından çok memnundur.

Allah, her şeyi insanlar için yaratmış ve insana iyiyi ve kötüyü bildirdikten sonra "İyiye gelin, kötüden geçin" demiş ama *"İster şükredici olsun ister kâfir"* <76-3> diye ilave ederek kullarını bu tavsiyeyi tutup tutmamakta serbest bırakmıştır. Bu hürriyetten dolayı da burası bir imtihanhane ve kazanç yeri olmuştur. Bu imtihanda iyi not alanlar geçmiş ve ruhu şad olarak ahiretteki yaşamını devam ettirme hakkına kavuşmuştur. Biz onun için öldü desek bile o kişi, orada, cennette yaşamını sürdürmektedir. Fakat buranın ahvaline aldanıp hayatı sadece buradaki kadar zannedenler, zamanı geldiğinde aldandıklarının anlayacaklardır. O zaman onlar için zor bir zaman olacaktır.

Allah insanları hür yaratmıştır. İnsan isterse hayvaniyete dönüp karanlıkta kalır, isterse Allah'ın gösterdiği yolda ilerleyerek melekûtiyete ve Allah'a yaklaşır. Bu tercih hakkı meleklere ve hayvanlara verilmemiş sadece insana tanınmıştır. Çünkü onlar sadece emirle hareket ederler. Şeytan da böyledir.

İnsanın hürriyeti yalnızlığındadır. İki veya daha fazla kişi olunduğunda, diğerlerinin mutlaka bir kişiye tâbi olmaları lazımdır ki bu da bir yerde onların hürriyetlerinin kısıtlanması demektir.

İnsanın kendini kurtarması kolay değildir. Kul, Allah'ın

istediği yoldan giderse, iki cihanda da cennette, aksi halde cehennemde olur. Ama Allah çok merhametli olduğu için kuluna cezayı bire bir olarak verir ve bu konuda sözüne sadıktır.

Cin dendiği zaman insanın aklına çok kere muhayyel yaratıklar gelir. Ama aslında cinlik vasfı insandaki kötü düşüncelerin mertebelerinden biridir. İyi düşünceler ise insanın melekûtiyete ulaşmasını sağlayan düşüncelere ait bir mertebedir. İnsanın sırf melek olması makbul değildir. O da noksanlıktır ve Allah'ın insanı yaratış amacına uygun değildir. Çünkü Allah insanı yaratırken iyilikleri de, kötülükleri de onda toplamış ve ona bu iki grup arasında bir seçim yapma hakkı tanımıştır.

İnsanlık mertebesi bir ucu hayvaniyete, diğer ucu melekûtiyete uzanan bir hattın orta bölümünde yer almıştır. Onun için insan kendini iyi idare ederse melekleşmeye, kötü idare ederse de hayvanlaşmaya başlar. Bu hattın iki ucunda da mükellefiyet yoktur. Ancak insana, heyûlâ âleminde "teşviye edildi" diye mesuliyet yüklenmiş ve bu mesuliyetin gereği olarak da peygamberler gönderilerek, onun, eğitim ve öğretimi sağlanmıştır.

Peygamberlerin gelmediği devirlere "fitret (fetret) devri" denmektedir. Bu devirlerde yaşayanların sorumlulukları kısıtlıdır. Çünkü bilmedikleri için tüm cahiller gibi bunlar da korkusuzdur. Nasıl bir çocuk ateşin ne olduğunu bilmediği çağda şeker ile ateşi tefrik edemez ve rahatlıkla elini ateşe uzatır ama bilenler onu "cıss" diyerek engellemeye çalışırsa, peygamberlerin durumu da böyledir. Bilmeyenlere hata yaptıklarında "cıss" demek suretiyle onların kafasında bir çekingenlik duygusu uyandırmaya çalışırlar. Korku, işin gerçeğini bilenlerde olan bir histir.

Bu duruma göre insan için "İnsan melek ve hayvan karışımıdır" demek mümkündür. İnsan yükselmek isterse, huylarını iyileştirerek hayvanlıktan kurtulup melekleşmeye yönelmek zorundadır. Ama bunu yaparken de itidalli olmalıdır. Çünkü sırf melek olursa, bu âlemde kalmaması lazımdır. Zi-

ra melek ism-i kuva'dır ve mükellefiyeti yoktur. Hayvanda da akıl olmadığından mükellefiyet yoktur. İnsan, kendisine bahşedilmiş olan akıl vasıtasıyla hayvanla melek arasında ünsiyet kurabilmekte ve gerek hayvan, gerekse meleklerde bulunmayan mükellefiyeti yüklenmektedir.

İnsan, aklıyla, hayvanlık âlemiyle ünsiyete ağırlık verirse, hayvanlaşır. Ama aynı aklıyla, melekûtiyet âlemiyle ünsiyete ağırlık verir ve letafet tarafına yönelirse, o zaman da manen melekleşebilir, hattâ Allah'la bile ünsiyet kurabilir. Bu hususta insan serbest bırakılmıştır ki hürriyet denen budur.

İnsan iyi, uyumlu, gönül kırmayan bir yapıya sahipse, onun için "melek gibi" denir. Buna karşılık aklını menfaatine yöneltmiş, başkalarını aldatabilen, hattâ kırabilen bir yapıya sahipse de "cin gibi" diye nitelendirilir.

Melek ve cin kelimelerini herkes kendi hayalinde bir suret giydirerek canlandırır. Ancak bunların esası birer mertebeden ibarettir. Her mertebenin de kendini bildiren bir sureti vardır. Her insanın kendi mertebesinin sureti olduğunu söylemeye, bu izahtan sonra herhalde gerek kalmayacaktır.

Evhamlı olan bir insan, tabiatıyla, gördüğü hayalden korkacaktır, çünkü o hayal kendinden yansımaktadır. Melekutiyet âlemindeki bir insanın göreceği hayal de hoş ve latif olacağı için o kimseye zevk verecektir. Çünkü o hayal de kendisidir.

Hayvanlarda mükellefiyet, yani cennet ve cehenneme gidiş bahis konusu olmadığı için onlar bu âlemin malıdırlar. İnsan ise bu âlemin değil, ulvi âlemin malı olduğu için eğer kendini bilir ve o değerini bu âlemdeyken tekrar kazanabilirse, o zaman bekânın malı olur. Ama sadece bedene değer verip kendini unutursa, kalıbı bu âlemin malı ve hayvan mesabesinde olduğu için ölür, gider. Aynen hayvan gibi... Tekrar insan oluncaya kadar da çok çok dolaşır. Bu dolaşmanın ne demek olduğunu evvelce anlatmıştık.

Anlatılanları daha başka şekilde, şöyle de ifade edebiliriz. İnsan masdardır. Masdar olduğuna göre rahmaniyet de,

şeytaniyet de ondan sudur eder. Bunu "Masdar olan insandan sudur edenler, onun cennet veya cehennemini oluşturur" diye söylemek de mümkündür. Çünkü hangisini meydana çıkaracağına insanın kendisi karar verecektir. Allah, bu hususta onu serbest bırakmıştır ve işine karışmaz. Ama durumunu öğretmek için ona öğretici gönderdikten sonra serbest bırakmıştır. Bazı insanlar acı biber yiyip yanmaktan hoşlanırlar, bazılarıysa acıyı ağızlarına bile koymazlar. Acıdan hoşlanan da Hakk'tır, acıyı ağzına koymayan da... Aynı şekilde, rahmaniyet ve şeytaniyet arasında tercih yapan da Hakk'tır. Ama O, ikisi de kendinin olduğu halde acıyı, yani nârı istemeyip nura davet etmektedir.

Hürriyet, insana iyilik ve kötülük kapılarının gösterilip bu ikisi arasında seçim yapma hakkının verilmesi olduğuna göre, kişi tercihini ilk anda kendini cezbeden dünya kapısı yönünde kullanır ve o kapıdan girerse, bir süre sonra dünya ona, A'mâk-ı Hayal'de "Kartal gibi gözü, çengel gibi burnu, çirkef çukuruna benzeyen ağzı" diye tarif edilen gerçek yüzünü gösterecektir. Böyleleri giderken de "Çoluğum kaldı, çocuğum kaldı, malım, mülküm kaldı, bunlar ne olacak, ben ne olacağım" diye çırpınarak çok yorgan parçalarlar.

Buna karşılık, nur kapısını tercih edenler, dünyayı *"Allah semalar ve arzın nurudur"* <24-35> hükmünce Allah'ın nuru olarak algılayacak ve göçerken de Mevlâna'nın dediği gibi "Bu gece şeb-i arûstur (düğün gecesidir), üfleyin neyleri" diyeceklerdir. Çünkü, sekir anında (ölüm esnasında) insanın gözlerini bir noktaya diktiği bir vakıadır. O, gözlerini diktiği noktada önüne serilen iyilik ve kötülüklerini müşahede eder. Huyu kötü olanlar, o kötü huylarını görüp dünyadan kopmak istemezlerken, iyiler, Mevlâna gibi, ölümü bir vuslat olarak algılayıp bayram ederler.

İnsanların bir türlü anlayamadıkları veya anlamak istemedikleri husus, dünyanın insana talip olduğu ve insanın bu talep üzerine dünyaya teşrif ettiğidir. Bunu "Aslında dünya insanın gölgesi mesabesindedir" diye ifade etmek de mümkündür ki bu durumda insan, gölgesini kovaladığı sürece göl-

ge ondan kaçacak ama arkasını gölgeye döndüğünde, o nere-
ye giderse gitsin, gölgesi onu takip edecektir. Maalesef biz,
bize talip olana talip olduğumuz ve o da bizim olmadığı için
dünyanın arkasında koşup yoruluyor ve tüm hayatımızı ber-
bat ediyoruz.

İnsan, hangi yaşta ve hangi mertebede olursa olsun, bu âlemde yaşadığı sürece yiyip içmek zorunda olduğundan tam anlamıyla hayvaniyetten kurtulamaz. Bu nedenle daima kusurlarından arınma gayreti içinde olmalıdır. Yenen gıdalar hayvaniyet âleminin malı olduğu için "Hayvaniyet mideye, insaniyet kalbe dayanır" denmiştir. "Kalpten rabıtayı çözmeyin" denmesinin sebebi de budur. Çünkü istikbal-i kıble (kıbleye yönelme yeri) kalptir ve ne görülürse, kalpte görülecektir.

İnsan kalpten ayrıldığında, kıldığı namazlar sadece bir gölgenin hareketinden ibaret olur. Böyle namazların yağlı paçavra gibi insanın suratına fırlatılacağı bilinmektedir. Ama kalbi temiz ve kalbî rabıtası devamlı olan bir kimse zâhirî namaz kılmasa da olur, çünkü zaten devamlı kalp namazı kılmaktadır. Böyle olunduğunda, Allah, bu dünyada bile insana cenneti nasip eder. Bu konulara ileride daha geniş bir açıklama getirilecektir.

İnsanı devamlı olarak aşağı, hayvanlık âlemine çeken unsur, ondaki şehvettir. Bu içgüdüsel arzu insanın zihnine yerleşmiştir. Kişi onu aklından çıkarabilirse, problemini çözme yolunda büyük bir adım atmış olur. İşte, bu noktada işin içine mürşit girmekte ve nârın nura çevrilmesinde kişiye yardımcı olmaktadır. Aslında şehvet de nurdur ama insandaki tecellisi nâr şeklinde ortaya çıkmaktadır.

"Hazret-i Musa'ya nâr tecelli etti" deniyor ama o tecelli eden aslında nurdu. O nur, ağaçta nâr şeklinde tecelli etmiştir. İnsandaki şehvet tecellisi de böyledir ve aslında "Allah önce nuru yaratmıştır" dendiğine göre, o nur, bu âlemde nâr olarak görünmektedir. İşte mürşitlerin ve el tutan bizim tüm çabamız, aslında nur olduğu halde bizde nâr olarak tecelli edeni, tekrar nur haline çevirmeye yöneliktir. Nâr, Celle

lâleh'tir. Nur ise Cemal, yani Amme nevâlehu'dur ve ilk rünen de budur.

Aşk deryası kaynadı hale-i nura döndü
Ol hale-i envardan Cemalullah göründü

ye yazmakla kastettiğim husus budur. Görünen Allah'ın maliydi ama bu cemal Muhammed'de tecelli ettiği için O'na fediyoruz. Bu tecelli sonucu nâr, nur olarak görünmüştür. aten Peygamberimizin *"Beni gören O'nu gördü"* sözü de bua işarettir. Keza, kendisine "Senin şeytanın yok mu ya Reulallah" diye sorulduğunda *"Ben şeytanımı müslüman etim"* demiş olması da nârımı (şeytanımı) nura (Rahman'a) evirdim yahut başka bir ifadeyle "nârımı nur ettim" demekir. Bizim de tüm gayretimiz bunu gerçekleştirmeye yönelikir.

Bu hakikatler insana ancak ilim yoluyla anlatılabilir. Evvelce İlim bahsinde Hazret-i Peygamberin *"İlim ikidir. Önce beden ilmi, sonra din ilmi"* hadisinden bahsetmiştik. Burada beden ilmi olarak kastedilen ilmin esas önemli olan kısmı "vücud-u mevhube" denen cismani vücudu alakadar eden bölümü değil, "ahiret vücudu, manevi vücut" veya "vücud-u kisbî" denen gerçek ve kalıcı vücudu ilgilendiren bölümüdür. Bu vücudun kazanılması için Allah, kullarına iki yol göstermiştir. Bu yollardan biri "illiyyin" (ululuk yolu), diğeriyse "siccîn" (cehennem yolu), yani kısaca iyilik ve kötülük yollarıdır. İnsanların ahirette karşılığını görecekleri veya burada ne ekerse orada onu biçecekleri yollar bunlardır ve mükâfat ve mücazatları da bunlar tayin edecektir. *"Dünya ahiretin ziraat yeridir"* denmesinin nedeni budur.

İnsanın hürriyeti, fiilî çalışma alanında da geçerlidir. İnsan isterse maddi alanda, isterse de manevi alanda çalışmaya hız verebilir. Maddi çalışma ev alacağım, araba alacağım, yazlık alacağım, evimi döşeyeceğim, vs. gibi düşüncelerle yapılır ve insanın içinden gelen kaynamaların sonucudur. Bu kaynamalar kesiliverdiğinde insan çalışmayı bırakıp tembel tembel oturmaya başlar. Zaten Allah'ın tembellere verdiği ceza da bu, yani içlerindeki arzuyu yok edivermektir. Bu ko-

nuda Nesîmî "Allah kimini kâinatı yapmaya, kiminiyse yıkmaya mail eder" demektedir. Kendisinde, uhrevi çalışma tarafı ağır basmıştır. Bu hususta insana tavsiye edilecek şey, hüvezzahir âleminde aşırı ihtirasa kapılıp kendini berbat etmeden, o âlemin güzelliklerinden istifade etmesidir. Zira insan için önemli olan, neşeyi bulabilmektir ama bunu yapabilmek her yiğidin kârı değildir.

Her çalışmanın başlangıcında zorluk çekilir. Çünkü çalışma yokuş çıkmak gibidir. Ama bir süre sonra insan düzlüğe varır ve kolayca ilerlemeye başlar. Daha sonraysa inişe geçer ki bu bir nevi dinlenme safhasıdır.

İnsanda çalışma hayatının zirvesi ellili yaşlardır. Altmıştan itibaren yavaş yavaş duraklama ve inişe geçme devreleri gelir. Eğer kişinin çalışması sadece maddi yönde olursa, yaşlılıkta yapacak iş bulamayacağı, bulsa bile yapamayacağı için çok zorluk çeker. Ama çalışma hem maddi, hem manevi alanlarda olursa, o zaman yaşlılığında da kendine güzel bir âlem yaratmış olur ve böylece her yaşta mutluluğunu devam ettirebilir.

Burada unutulmaması gereken husus, insan hayatının hiçbir zaman tekdüzelik göstermeyeceği ve daima bir iniş, bir çıkış, bir celal, bir cemal, bir ağlama, bir gülme, bir ferahlık bir kederle devam edecek olmasıdır. Bu konular ileride insanın dünyevi hayatı bahsinde daha geniş olarak anlatılacaktır.

İNSANIN SORUMLULUĞU

İnsan, önce kendinden, yani enfüsünden sorumludur. Ona, kendinden soru sorulacaktır. "Rabbin kim" sorusu kendinden kendine sorulan bir sorudur. Bu sebeple insan, önce kendini bilmelidir. Kâinat Allah'ın olduğu için insanı ikinci derecede ilgilendirir. Kişinin kendini bilmeden, kâinatı öğrenmeye kalkması, namazın farzını kılmadan sünnetini kılmaya benzer.

İnsana kabirde sorulacağı söylenen sorular, o toprak kabirde değil, beden adı verilen bu kabirde, her an sorulmakta-

dır. Onun için,

Ten kabirdir, can gönülde / Bu can canan olan küll'de
Fâni herkes gurbet elde / Dost eline varmayınca

demiştim.

Kabir, gizlenecek yer demektir. Bir şeyin gizlenmesi bahis konusuysa, onun bir de aşikârı olması gerekir. Nasıl beden ruhun kabri ise, dünya da ahiretin kabridir. Buna karşılık ahiret de dünyanın kabridir. Bizim kabir diye bildiğimiz, bedenin kabridir. Orada insana sorulacak olan sorular onun ruhuna sorulmaktadır. Sorulara doğru cevap verilirse, insan rahat ve mutlu, yani cennette, aksi halde de cehennemdedir.

Her insan, kendinden sorulup kendi kabrine gömüleceği ve kendi yaptıklarından sorumlu tutulacağı için, ben âfakla değil, enfüsle ilgilenirim. İnsanda aranan iç güzelliği olduğu için, ben içle ilgilenip orayı güzelleştirmeye çalışırım. Bunu yaparken de dikkat ederseniz, daima birlikten bahsedip kadın, erkek ayırımı yapmam. Çünkü bilirim ki insan kadınla erkeğin birleştiği noktadır ve bu aynen gece ile gündüzün birleşip bir gün oluşturmasını andırır.

Her insan, adeta, güneş sistemindeki bir yıldız gibidir. Güneş görünmezken ondan aldığı ışığı yansıtır, güneş göründüğündeyse kendi ışığı görünmez olur. Ama onun ışığının kaybolması, kendinin yok olması demek değildir. Zira o, güneşten ışık almaya devam etmektedir.

İnsanda ruh güneş, akılsa ay mesabesindedir. Nasıl her yıldızın atmosferi, ısısı, nem oranı gibi fiziksel özellikleri farklı ise, insanlarda da durum böyledir. Kâinatta manen mevcut olanların tümü maddeten insana verilmiş olduğu için insanın manevi mertebesinin yükselmesi, onun yıldızının yükselmesi demektir.

Her insanın kendinden sorumlu olması, her koyunun kendi bacağından asılmasına benzer. Çok kere insan bu gerçeği unutup mal mülk, çoluk, çocuk gibi aslında kendinin değil, Allah'ın olan şeyleri düşünmekle ömrünü tüketir.

İnsan için önemli olan temiz ve terbiyeli olabilmektir. Bu dünyada secdeden başını kaldırmayanlar Kâlû Belâ'da secde etmiş olanlardır ve bunlar için önemli olan, aklın etkisinde kalıp benliği benimsememek, yani şirke düşmemektir. İnsanın her türlü duyusu, aklı, gücü, kuvveti, yetenekleri tamamen Allah'ın ona verdiklerinden ibarettir. Yani, bunların aslı Allah'tadır ve Allah, kendine ait olan bu vasıflarını kullarına yansıtmıştır. Bu bilince varamayan kişi, bunların kendine ait olduğunu zanneder ve tabiatıyla, büyük bir yanılgıya düşer.

Allah'ın kendisindeki bu özellikleri kullarına yansıtması aynen güneş ışınlarının bir aynaya vurması gibidir. Nasıl güneş çekiliverince aynada bir şey kalmazsa, Allah verdiklerini aldığında da kulda bir şey kalmayacaktır. Herkes er veya geç bunu öğrenecektir.

Allah her zaman kemakândır ama bizdeki yansımaları öyle değildir. Bu da, güneşin devamlı var olmasına rağmen bizim onun ışınlarını gece görememize benzer. İnsanın, O'nu bu gözle görmesi mümkün değildir. Bu göz, O'nun yarattığı güneşe bile tahammül edemezken, O'na dayanabilir mi?

Göz için geçerli olan bu tahammülsüzlük akıl için de geçerlidir. İnsan aklı, Allah'ı tümüyle kavramaktan acizdir. İnsanın anlayabileceği ancak, Allah'ın kendisine verdiği kadarıdır. Bu konuya ilerde Akıl bahsinde çok daha geniş olarak dönülecektir.

Bir cemiyet iki şeyle düzelir, iki şeyle de bozulur. Düzeldiği şeyler, muhabbetullah ve marifetullah, bozulduğu şeyler ise sefahat ve zulümdür. Muhabbetullah olduktan sonra marifetullah olmasa da cemiyet düzelme yoluna girmiş sayılır, çünkü ikincisi yavaş yavaş kendini gösterecektir.

Biz insan-ı sagir olarak dünyaya geldik. Burada bir istihale devresi geçiriyoruz. Yedi istihale geçirirsek o zaman insan-ı kebir olacağız. Çünkü başka türlü insan olunmaz.

İnsanın bedensel oluşumu da ana karnında yedi istihale

geçirmekle ortaya çıkmaktadır. Buna yedi erbain çıkartmak denir. Eğer bu âlemde de yedi nefis mertebesini geçirebilirsek, o zaman, yedi istihaleyi tamamlamış olur ve insan ünvanını almaya hak kazanırız.

Dünyadaki görevini bitiren herkes, tüm diğer canlılar gibi, ölecektir. Nasıl çiçekler de görevlerini tamamlayıp tohum verdikten sonra solup ölüyorlarsa, insanlar da aynı kurala tabidirler. Ancak insanlara, diğerlerinden farklı olarak hürriyet verilmiştir. Bizim bu âleme insan elbisesiyle gönderilişimiz, "Bu elbiseye layık olmaya çalışsınlar" düşüncesinin eseridir. Allah bu elbiseyi giydirerek gönderdiklerini ihmal değil, imhal etmekte, yani bize bir mühlet vererek bu süreyi iyi kullanmamızı ve gerçek insan haline gelmemizi istemektedir. Bu mühleti iyi kullanamayanlar, geldikleri gibi beşer olarak dönerler ve gelişleri amaca ulaşmamış olur.

İNSANIN YERİ

İnsanın yeri bu âlem değildir. İnsan, ruh olarak çok yüksekle rin, nur âleminin, ilâhi âlemin malıdır. Ruhen oradan gelmiştir. Ruhî vatanı orasıdır ve tekrar o asli vatanına dönecektir.

Ama bedenen bu âlemdeki vatanı, yani beşer olarak vatanı, kişinin doğduğu yerdir. "Yedi yıl vatanına gitmemek günahtır" diye bir hadis vardır. Burada yıl olarak kastedilen şey yedi mertebedir ve bu gerçek, rumuzla anlatılmıştır. Çünkü avamın bunu idrak edebilmesi mümkün değildir. Anlar hale gelebilmek için epeyce zahmet çekmek gerekir.

Yeri burası olmamasına rağmen, dünyaya gelen her ferdin burada bir görevi vardır. Bu durum tıpkı, insan vücudundaki organların her birinin bir yeri ve görevi olması gibidir. Örneğin, midenin görevi bedenin aldığı gıdaları hazmetmek, yüreğin görevi ise ruhun gıdalarını hazmetmektir. Bu organlardan birinin görevini yapmaması insanı noksan bırakacağı için böyle kimselere "insan-ı nakıs" denir.

Allah, hiçbir şeyi boş yaratmadığını *"Rabb'in boş bir şey yaratmamıştır"* <3-191> ayetiyle bildirmiştir. İnsan da

kâinat denen vücudun bir organı yahut hücresi olduğu için, her fert bu âleme bir görevle gelmiştir ve mutlaka o görevini yapacaktır. İnsanları cahil, gafil vs. diye ayırıp onları küçümseyenler, kendini bilmeyenlerdir. Çünkü gafil denenler, resmî küşadı (açılış töreni) yapılıp örtüsü kaldırılıverdiğinde "Ha, ben buymuşum" diyerek kendini öğrenir ve sonra da kimseyi küçümseyip hor göremez oluverir.

Her insana bu âlemde bir görev verildiği gibi, öbür âlemde de bir görev verilmiştir. Çünkü Allah'ın insanı yaratmasındaki amaç, verilen görevin yapılmasıdır.

İnsanın en aşağı mertebelerde kalması reva-yı Hakk değildir. Çünkü Allah, insanları bu âleme sırf yesinler, içsinler, üresinler diye değil, Kendi'ni bilsinler ve muhabbet-i ilâhiyesi izhar olsun diye göndermiştir.

Allah, kâinattaki tüm mevcudatı Hazret-i Muhammed ve ümmeti için yaratmıştır. İnsanlar bilseler de, bilmeseler de, Hazret-i Muhammed'in ümmetidirler. O'nun davetine icabet edenler Nur-u Muhammedî ile istidatlarının icabatına göre kendilerini kurtarıp aydınlığa çıkmış, diğerleri zulmette kalmışlardır. Bunların görevi Allah'ın kemâlâtını izhardır. Bu yüzden ehl-i tevhid olanlar, Allah'ın yarattığı hiçbir şeye hor bakmaz, "neden, niçin yarattın" diye sormazlar. Çünkü bilirler ki onlar ilâhi saltanatın bekçileridir ve onlar olmasaydı, kendileri muhafaza altına alınamazdı. Bu duruma örnek olarak ehl-i şeriatı ele alabiliriz. Onlar dinin bekçileridir. Her kim şeriat-ı garranın bir kılına dokunacak olsa, hepsi birden bağırmaya başlar ve böylece sarayın içinde oturan hakikat ehlini korumuş olurlar.

Allah nazarında, dünya hayatı bir satranç oyunu gibidir. Bu satranç tahtası mesabesindeki dünya yüzeyinde insanların kimi vezir, kimi fil, kimi kale, kimi at, kimileriyse piyon olarak birbirlerine hizmetle görevlendirilmiştir. Burada "piyon" deyip de geçmemek lazımdır. Çünkü piyon, yeri gelir ve terfi ederse, şah hariç, her şey olabilir. Oyunda bir vezir varken ikinci vezir olmaz. Ama eğer vezir kaybedilmişse, o gayretli piyon vezir bile olabilir. Onun için satranç tevhidi en gü-

zel anlatan oyundur. Bu hayat satrancını bilen ehl-i irfanın gülüp eğlenmesini ve neşeyi bulmasını normal karşılamak lazımdır. Bazıları, "Burada çalgı çalanların, ahirette elleri yanacak" derler. Eğer kişi kendini bilmeden sefahata dalmış olursa, o zaman, sadece elleri değil, kendi de yanacaktır. Çünkü sonunda ne parası kalacaktır, ne de sıhhati... Ama her işi Allah için, Allah'a yaklaşmak için yapanlara hiçbir şey olmaz.

Onun için, Allah'ı bilen insan, bu âlemde de iyi yaşar, öbür âlemde de...

Allah'la insanın tam karşılıklı olduğunu anlatmak için Mevleviler, zikir halkalarında postnişinin (mürşidin) tam karşısını boş bırakır ve feyiz kapısı açık kalsın diye oraya kimseyi oturtmazlar. Sema'larında da semazenler sema' sonunda bir süre mürşidin tam karşısında durup boyun keserler, sonra da arkalarına dönmeden oradan ayrılırlar.

Allah *"Yeryüzüne bir halife yaratacağım"* <2-30> demekle insanı, bu âlemde kendine halife olarak yarattığını söylemektedir. O halde, insanın bu âleme geliş nedeni, O'nun istediklerini, O'nun adına yapmaktır. O, devamlı, insansa geçici olduğundan "O asıldır, insan fer'idir, yani bir nevi gölgedir ve o gölgeden işleyen Asıl'dır" diyebiliriz.

Burada insan dediğimizin, görünen suret değil, o suretten işleyen, yani o kalıbın içindeki olduğunu bir kere daha hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü insanlar bu durumu bir türlü kavrayamadıkları için gördüklerine inanıp görünene tapma temayülündedirler. Peygamberimizin, resmi yasaklamasının nedeni budur. Bu yüzden işin aslını bilenlere resim yasak değildir. Çünkü onlar, ne resmi, ne de cismi putlaştırıp putperestliğe tevessül etmezler.

Her şeye rağmen ille putperest olmak isteyenler olursa, onlara tavsiyemiz, kendi elleriyle odundan yaptıkları putlara değil, Allah'ın bizzat yaptığı insan isimli puta tapmaları olacaktır. Çünkü bu, daha doğru bir hareket olur...

Kâinatın bir sahibi, bir yaratıcısı vardır. Yaratık, hiçbir zaman yaratıcı olamaz. Bunu hep böyle bilmek ve hatırdan

çıkartmamak lazımdır. Yaratan, Halik yahut Sahip, yaratılansa ister insan, ister ruh veya akıl olsun mahluktur. Mahluk kelimesinin başındaki mim harfi "İrsal olunmuş bir kitapsın" anlamına gelir. Kur'an'daki *"Herkes kendi kitabını okuyacaktır"* <17-14> ayeti buna işarettir. Bir insan, kendinin iyi mi, kötü mü olduğunu bilmez mi? Tabii, bilir...

İnsan nurdan yaratılmıştır. Nur ile karanlık birleşemez. Onun için de Kur'an'da *"Temizler temizlerin, pisler pislerindir"* <24-26> ve *"Habis ile temiz müsavi olamaz"* <5-100> diye yazmaktadır. Bu temizlerin temizlerle, çirkinlerin çirkinlerle haşır neşir olacağını anlatmaktadır. Ancak Allah isterse, bunlar arasında aşılanmalar yoluyla melezler oluşturabilir. Tıpkı bir zenci ile bir beyazın evlenmesi halinde çocuklarının yarısının çikolata renginde olması gibi...

Zaten, kâinatın bu çeşitliliği de melezleşmelerin sonucudur. İyi ile kötü, güzel ile çirkin, temiz ile pis, siyah ile beyaz ve diğer zıtlıkların melezleşmesi kâinattaki bu sonsuz renkliliği meydana getirmiştir. Bu konuya ilerde Huy bahsinde tekrar dönülecektir.

İnsan, bu dünyada Allah'ın tam karşısında, O'na ayna olacak pozisyondadır. Bunu bir dairenin çapına benzetmek mümkündür. Bu çapın bir ucunda Allah, diğer ucunda insan bulunur, yani bir ucu Allah, diğer ucu kul noktasıdır. İnsandan beklenen de daireyi tamamlayıp Allah'a ulaşmasıdır. Ancak insan bunu yapmaya çalışırken kendine hiçbir varlık atfetmemeli, sadece Allah'tan yardım beklemelidir. Çünkü, zaten kulda bir şey yoktur. Kulun insan olabilmesi için on sekiz bin âlemi kapsayan sahibini bilmesi gerekir ve ancak bunu bildiği zaman yükselişini tamamlayıp insan olur.

Allah olmasaydı insan bulunmazdı
İnsan olmasaydı Allah bilinmezdi

diye bir söz vardır. Ama bu sözle kastedilen, Allah'ı bilen insandır. İnsan olmasa da Allah kendi kendini bilir ama O'nun zuhur âleminde bilinmesi insan vasıtasıyla olmaktadır.

İnsan, on sekiz bin âlemin özetidir ve manen on sekiz bin âlemde mevcuttur. Maddeten ise, sadece, esfele sâfiliyn denen dünyada vardır.

İnsan nasıl olur da on sekiz bin âlemde mevcut olabilir? Allah'ın aynası ve ilk yaratılan nur olduğu, her şey de o nurdan yaratıldığı için... Bu nurun beşer kisvesine bürünüp görünmesi dünya denen bu âleme has bir keyfiyettir. Çünkü beşeriyet denen bu elbise dünyadan yapılmıştır ve terkibi de dünyanınki gibi, yani rub-i meskûndur. (Dörtte biri katı, dörtte üçü sudur.)

Kalıp olarak insan, yani beşer, bir hiçten ibarettir. Zât görünmez, gösterici unsur olan sıfât ise bir elbisedir. Elbiseden elbiseye girip çıkan gayrı olmadığı için Bektaşinin dediği gibi "her an bir donda" olan yine kendisidir ve devamlı olarak devredip durmaktadır. İşte insan bir kere bu zevke varırsa, ondan sonra ne doğan kalır, ne de ölen...

Onun için insan kendini bilmeli ama hiçbir zaman "varlık benim" diye caka satmaya kalkmamalıdır. İnsanın kıyamda dikilmesi, sonra rükûa varması, onun eğitimi içindir. İnsan karşısındakine boyun kesmezse, karşısındaki ona hiç kesmez. Çünkü aynaya bakan ne durumda olursa, onun aynadaki görüntüsü de o durumda olacaktır.

İnsanlığın esası, beynel havf ü verrecâ (korku ile sevgi arası), dinin esası ise beynetteşbih vettenzihtir. İnsan hangi mertebeye ulaşmış olursa olsun, daima, üstünde Peygamber ve Allah vardır. Allah, daha üstün bir mertebe ve esma yaratmadığı için herkes kendi yerini iyi belirleyip değerlendirmeli ve ne olursa olsun, asla böbürlenmeye kalkmamalıdır. Aksi halde Allah'a isyana yönelmiş olur ki bu durumda soluğu en alt mertebede alıverir.

İnsan, yerini belirleyebilmek için önce bir hiçten ibaret olduğunu kabullenmek zorundadır. Nasıl bir harita üzerinde koskoca adalar birer nokta gibi görünüyorsa, bu kâinatta da insanın işgal ettiği yer bir noktacık kadardır. Ama insana verilmiş olan akıl nuru iyi kullanılırsa, o nur ona bazı şeyleri öğretmeye başlar ve kişiyi "Ben önce aklı yarattım" dediği akl-ı küll'e kadar terfi ettirir ki bu, insanın "Ben önce nuru yarattım"a, yani Nur-u Muhammedî'ye ulaşması demektir. Bu şekildeki terfiye "miraç" yahut "göğe çıkma" denir. İnsan

miraç edince ne olur? Yukarıda söylediğimiz daireyi tamamlayıp aslına kavuşmuş olur... Bu konulara ileride tekrar dönülecektir.

İnsan, letafetten kesafete gelmiştir ve sonunda, kesafetten almış olduğu bedenini aldığı yerde bırakıp aslı olan latif varlığıyla letafete dönecektir. Bu dönüş bilinçli veya bilinçsiz olabilir. Bu hususta tercih kula aittir. Allah sadece iki durum arasındaki farkı belirtmek için kullarını *"Hiç bilenle bilmeyen eşit olur mu"* <39-9> diyerek uyarmaktadır. Bilinçsizlerin azapta olması bu nedenle kaçınılmazdır.

Nasıl bir şey uzaklaştıkça küçülür, küçülür ve sonunda görülmez olursa, insanın genetik karakterleri de yedi göbek ileriye kadar, gittikçe etkisini azaltarak tesirini sürdürür. Yedi göbekten gerisi gayb-ül guyûb âlemine aittir ve bilinmez ama insanda oralardan gelmiş karakterler yine mevcuttur.

İnsan olarak biz yukarı âlemlerin malı olduğumuz halde esfele safiliyn denen bu âleme atıldık. Burada da istidadımıza göre bir koza yapıp içinde mahsur kaldığımız için esas yerimizi göremiyoruz. Bu kozayı delip çıkabilenler yahut kuyusundan çıkıp biraz yükselebilenler, çevrelerini, yani daha alt mertebeleri gördüklerinde, ne olduklarını ve esas yerlerini öğrenip zevke varabiliyorlar.

Bu kozayı neden herkes delemiyor? Herkes delerse o zaman kozanın ipeğinden istifade edilip dokuma yapılamaz da ondan... Herkes kozasını delip çıkabilseydi, o zaman melek olur ve sadece bir esmaya bağlı kalırdı. İnsanın ise görevi farklıdır.

Allah, sevgisinden insanı bu âleme atmıştır. Çekilen tüm sıkıntılar kendimizi bulabilmemiz içindir. Burası gurbettir ve bu gurbette garip olarak kalırsak yazık olur. Ama karib (yakın) olursak, o zaman amaca ulaşıp kendimizi bulmuş oluruz.

Sıkıntının sonu daima ferahtır. Bir anne o kadar sıkıntıyı çocuğuna kavuşmak için gönüllü olarak çeker. İnsana düşen de annesini taklit edip sıkıntı çektikten sonra aslına kavuşmaktır.

İnsan, dünya ve ahiret dağları arasındaki Berzah adı verilen vadidedir. Burada söyleyeceği her söz, her iki dağda da yankılanacaktır. Onun için iyi sözler söyleyenler, her iki âlemde de mutlu ve cennette, kötülük yapıp kötü söz söyleyenler ise mutsuz ve cehennemdedir. Hal böyle olduğu içindir ki insan burada iyi sözler söyleyip iyi ses çıkartmaya çalışmalıdır.

İNSANIN ÖZELLİKLERİ

İnsan, dünyadayken Allah kendinde olan, ahirette ise kendisi Allah'ta olacak bir muamma-yı ezelidir. Her şey onda toplanmıştır ve bulunduğu mertebeye göre bunlar çıkıp kendini göstermektedir.

Böyle yaratılmış olduğu için insan, hem en iyi, hem de en kötü mahluktur. Hiçbir yaratık kötülükte insanın eline su bile dökemez. O öyle zehirlidir ki zehrine hiçbir panzehir etki etmez. Ama aynı insan iyilikte de böyledir.

Bilsin veya bilmesin her insan *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ayeti gereğince velidir. Çünkü, herkeste nefha-yı ilâhi vardır ve herkes nefes alıp vermektedir. "Allah'a yol canlıların soluğu kadardır" sözünün bir delaleti de budur.

Keza insan, her nefeste Yaratan'ına tapmakta, O'nun adını anmaktadır. Kaç kişi her nefes verişte "Hû" dediğinin farkındadır?

Her canlı gibi, insanı da Allah yaratmıştır. Yarattığı bu insana ilim, irfan ve akıl vererek bunlarla Kendi'ne yol bulmasını önermiştir. Diğer taraftan insan, Allah'ı bulamasa bile, dünyadan istifade edebilecek bir yapıda yaratılmıştır. Çünkü her insanın Kendi'ni bulmasını istemeyen de Allah'tır. Zira herkes insan-ı kâmil olsaydı dünyanın tadı, tuzu kalmaz ve dünya adeta tüm fertleri genel kurmay başkanı ilan edilmiş bir orduya benzerdi. Böyle bir ordudan nasıl savaşması beklenemezse, buna benzeyen dünyada da nizam ve intizam olamazdı.

Bir orduda nasıl binlerce, yüz binlerce, hattâ milyonlarca kişiden bir mareşal çıkıp genel kurmay başkanı oluyor, eğer

mareşal bulunamazsa, onun yerine orgenerallarden sadece biri o görevi üstlenebiliyorsa, dünya piramidinde de durum böyledir. İnsan-ı kâmilin bu kadar değerli oluşunun nedeni budur. Böyle olmasaydı sistem işlemezdi.

Öyle ya, bir fabrikada herkes ustabaşı olursa o fabrika çalışır mı? Tabii çalışmaz. Dünya adı verilen fabrika da böyledir. İşleyebilmesi için her seviyede elemana ihtiyaç vardır. Bir saatte bile durum böyledir ve her çarkın farklı bir görevi, farklı bir devir süresi vardır.

Aynı yapı insan vücudunda da vardır. Her şey yerli yerince yaratılmıştır. Vücuttaki her uzvun mertebesi farklıdır. Baş olmayınca vücut yaşayamaz ama ayaklar olmadığında da o baş taşınamaz.

İnsan vücudunda Hazerat-ı hamse-i ilâhiye tekabül eden, çok önemli beş organ vardır. Bunlar kalp, beyin, karaciğer, kan ve böbreklerdir. Bu organlardan birinin eksikliği halinde insan yaşayamaz. Bunlardan kalp, nazargâh-ı ilâhidir, hudut noktasıdır. Beyin ise arş-ı ilâhinin mümessilidir. A'yan-ı sabite ve arş-ı ilâhideki ruhlar her hücrenin içinde mevcut olduğu için biz sık sık *"Her ne ki var âlemde / Örneği var Âdem'de"* diyoruz.

Cahil kimselerde beyin hücreleri kapalıdır. Bilenlerde ise fetholmuş, yani açılmıştır. İnsanların bir kısmı bu âleme doldurulmuş olarak gelirler ki bunlara "dahi" diyoruz. Bir kısmıysa burada çalışarak bu hücrelerini doldururlar. İleride, Akıl bahsinde bu konuda daha geniş bilgi verilecektir.

Ama bazı organlar vardır ki onların çıkarılması ufak tefek aksamalara sebep olsa bile, yaşamı etkilemez. Bunlara örnek olarak da mide, dalak, pankreas, apandis, safra kesesi vs. gösterilebilir.

İnsanlar kul olarak birer esmaya bağlı olduklarından, o esmanın iktizasını yerine getirirler. Bu sebeple de yalancı, merhametsiz vs. olabilirler. Allah ise tüm esmalara müsemma olduğundan hiçbir esma O'nu etkileyemez. Çünkü tüm esmalar O'nda birleşip nötralize olur. Allah'ın tarafsızlığı bundandır. Ancak her halükârda iyilik tarafı ağır bastığın-

dan, ya bir tecelli ile tekdir ederek veya hidayetiyle, kullarını doğru yola sevk eder ki bu durumda tekdir dediğimiz şey de, aslında, takdire bağlanmış olur.

İnsan bir yönüyle *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70> ayeti gereğince meleklerden bile üstün olduğu halde diğer yönüyle *"Sonra onu aşağının aşağısına attık"* <95-5> hükmünce en aşağı mahluktur. Böyle olduğu için insanda ulvi ve süfli, utanılacak ve utanılmayacak her şey vardır. Allah, ulvi kısımları belden yukarıda, süfli kısımlarıysa belden aşağıda yaratmıştır. Yani, insanın belden yukarısı latif, belden aşağısı ise kesif âleme aittir. Bu nedenle de insanların bel ile dizkapağı arası şer'an namahremdir ve örtülmesi gerekir.

Ney, insan-ı kâmile misal getirilir. Onun için ney ancak yukarıdan üflendiğinde doğru ses verir. Yukarıdan üflendiğinde ses verdiği için de sesi çok güzeldir, insanın içine işler. Avamın sözleri ise bu neyin verdiği sesin yanında yellenmeyle çıkan ses gibi kalır ve çok defa duyulmasın diye gizlenmeye çalışılır. Ama çıktığında, sesi duyulmasa bile kokusu duyulur ve başkalarını rahatsız eder. Bu nedenle ikisi bir tutulamaz.

İnsan, hayatta üç şeyin değerini bilemez. Bunlar sıhhat, varlık ve gençliktir. Buna karşılık aynı insan, iyi ve kötüyü üç şeyle ayırt eder. Kulak, göz ve ağız... İnsan, bir şeyi görür, işitir ve o görüp işittiklerini beğenmezse, gördüğünü ve duyduğunu tanımamış, onun Hakk olduğunu bilmeden görüp duyduklarını kötüye yormuş demektir. Bu üç organa sahip olan ve onları iyiliğe yönelten insanın dünyası da, ahireti de cennet olur.

İnsan genelde, beşer olarak kendini bilmeyen ve daima karşısındakinde kusur gören bir yapıya sahiptir. Böyleleri bilinçsizlikten kaynaklanan bu yapılarıyla insana aşağıdaki fıkrayı hatırlatır.

Bir koyun sürüsü dereyi geçerken kenarda duran bir keçinin, onların arkalarından bakıp güldüğünü görünce dönüp niye güldüğünü sormuşlar. Keçi "Kuyruklarınız kalkınca kı-

çınız görünüyor da ona gülüyorum" deyince koyunlar "Sen kendi haline bak. Bizim kıçımız sadece kuyruğumuz kalkınca görünüyor ama seninki hep meydanda duruyor" demişler. İnsanların birbirlerini tenkit edip ayıplamaları bunun gibi olmamalıdır. İnsan önce kendi hatasını görmeli, ondan sonra başkasına söz söylemeye kalkmalıdır. Bu arada, adam olabilmek için önce dilini tutmak, sonra da gönül yapmak gerektiğini hiç unutmamalıdır.

En mükerrem yaratık insan olduğu için tüm esmalar, yani tüm huylar insanda toplanmıştır. Hayvanlardaki her karakter insanda da olduğu için insan, kendine bakıp huy olarak hangi tarafının ağır bastığını bilmelidir. İnatçı olanlarda eşeklik ve keçilik, kendini beğenmişlerde tavus kuşluğu vs... Ancak insan için en makbul vasıf yokluktur. Lâ'nın kelime-i tevhidin başına konmuş olmasının nedeni budur.

İnsan Allah'a varmak istiyorsa, Lâ ile kendini yok ettikten maâdâ, tafsil âlemindeki, ilâhe diye nitelendirilen putları da yok etmek zorundadır. Çünkü, O'na, başka türlü ulaşılamaz.

İnsandaki gayb ândır ve Allah da, bilindiği gibi ândadır. Ancak, hazırda da olduğu için zamanda görünmektedir. İnsana hayat veren O'nun nur tecellisidir. Nurunu alıverdiği anda insanın hayatı sona ermekte ve insan adeta bir toprak yığını gibi hareketsiz kalıvermektedir.

İnsandaki akl-ı cüz de böyledir ve o da devamlı olarak akl-ı küll olan insan-ı kâmilden beslenmektedir.

Hayvanlarda böyle bir durum yoktur. Onlar yaratılış özelliklerine göre miyavlar, havlar, anırır, böğürür ve bu yolla aralarında anlaşırlar ama bizim söylediklerimizin çok azını, onu da sadece komut olarak anlayabilirler. Gülemezler, ağlayamazlar. Ama insan bunların hepsini yapabilir. Bu yüzden, Allah'ın bizi insan suretinde yarattığına şükretmemiz gerekir.

Allah, hayvanları da bizim suretimizde yaratmış olsaydı onlar da bizim yaptıklarımızı yapabilirdi. Ama öyle yaratmamıştır. Biz de hayvan suretinde yaratılmış olsaydık, ancak o

yaratıldığımız suretin gereklerini yapabilirdik.

Hayvanlar arasında bazı yönlerden insanı taklit edebilenler vardır ama sadece taklit edebilirler.

Oluşum sırasına göre en son âlem beşeriyet âlemi olduğu için, buraya "aşağının aşağısı" denmiş ve insan bu âleme atılmıştır. Eğer bu âlemde kalırsa, o zaman hapı yuttu demektir. Çünkü burası hayvanlık âleminin de altındadır. Burada kaldığında sureten insan olsa bile "Beşer suretinde yaratılmış sığır" olmaktan öte bir fonksiyonu olmayacak, sadece sığırlar gibi yiyip içmeyi düşünecektir. Çünkü insan bedensel açıdan bakıldığında, öküz gibi, doymak bilmeyen bir mahluktur. İnsanın bu özelliğini Mevlâna Mesnevi'de anlatmıştır.

Böylelerinin hayvanlardan da aşağıda olmasının nedeni, hayvanlardan bir yönüyle istifade edilebilmesine rağmen, insanın ne etinden, ne sütünden, ne derisinden, ne tırnağından, ne tüyünden, ne de başka bir şeyinden istifade edilebilmesidir.

Ama insan manevi tarafa geçip manevi sofradan beslenmeye başlarsa, o zaman, maddi gıda ihtiyacı azalır. Ruh, bedene hakim olduğu için ruhen güçlenenlerde bedensel ihtiyaçlarda azalma olur. Riyazata girenlerin o kadar az gıda ile yaşayabilmeleri, ruhi beslenme sayesinde mümkün olabilmektedir. Buna mukabil bedenen güçlenenlerdeyse, ruhsal güçlerde zaaf kendini gösterir.

Temiz olan Allah'tır. İşin içine beşeriyet girdi mi, kirlilik de başlar. Biz her an, her hücremizle kirlenip temizleniyoruz. Bu işi kanımız yapmaktadır. Oksijeni her hücreye taşıyıp o hücredeki atıkları almak ve aldığının yerine temiz gıdaları oksijenle birlikte iletmek suretiyle... Onun için insan, dalimi bir haşır neşir içindedir. *"Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz ve nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz"* sözü buna da delalet eder.

İnsanlar, tıpkı hücrelerinin bir taraftan temizlenirken diğer taraftan vücutta kirlilik yaratışı gibi, dünyayı ve dünya havasını bir taraftan kirletip diğer taraftan temizlemektedirler.

Her insanın kendine has bir kokusu vardır. Rüyasında Hazret-i Peygamberi veya Şah-ı velayet'i görenler, o sureti görmüş olurlar ama göremeyenlerin de en azından kokusunu duyabilecek mertebeye gelmeleri lazımdır ki "insanım" diyebilsinler. Çünkü insan diye, tasarrufa geçmiş olanlara denir. Gerisi belki beşer, belki beşer bile değildir. İnsan olmak kolay mı?

Allah, kendinde olan her şeyi insana vermiş olduğu için Kur'an'da *"hunnesi"* <81-15> ve *"künnesi"* <81-16> diye geçen kara ve ak delikler insanda da vardır. Kur'an'da olan her şey, âfakta da, enfüste de olduğuna göre bu böyledir.

Kâinat, bildiğimiz gibi, O'nun "kün" emriyle oluşmuş ve bu âlem o emirle aydınlanmıştır. Daha öncesine "adem-i deycur" (karanlık yokluk) deniyordu. Bu karanlığı aydınlatan Hakk olmuştur. Tıpkı bizi de aydınlatan O olduğu gibi... Biz de olmasaydık bu âlem karanlıkta kalırdı.

Bu âlemde insandan önce de, cin gibi, ateşten yaratılmış bazı mahluklar vardı ama biz insan olarak, hayvanlardaki esmaları toplayıp tekmillenerek buraya geldik. Onun için "insan her şeydir" diyoruz.

Bu her şeyin içinde madde kadar, mânâ da vardır. İnsanın mânâsı, hareketliliği yönünden elektrik veya ışık hızıyla mukayese edilebilse, onlardan daha hızlı olduğu ortaya çıkar. Böyle olduğu için de insanın çok güçlü bir koruyuculuğu ve nüfuz edebilme gücü vardır.

Allah, insandaki algılama mekanizmalarını orta düzeyde kalacak şekilde ayarlamıştır. Işık, ses ve zaman algılamaları hep böyledir. İnsanın çıkarttığı sesler de böyledir. Vasat bir insanın iki buçuk oktavlık bir sesi vardır. Bu sesin portedeki yeri değişebilir ama kapasitesi nadiren üç, çok ender olarak da dört oktava kadar çıkar. Portedeki yerine göre insan sesi alto, soprano, bas, bariton, tenor diye bir özellik kazanmıştır. Bu özelliği âyât-ı muhkemat olarak kendine verilmiş olduğu için hayatı boyunca değişmez.

İnsanın oldukça bariz bir adapte olabilme özelliği vardır. Bu, dış ortamda da, vücuda alınan maddelerde de aynıdır.

Zaman içinde zehirli bile olsa, insan bazı maddelerin daha yüksek dozlarına alışabilmektedir. Bunların en bilinen örnekleri sigara ve alkol müptelalarının bu maddeleri, alışkın olmayanlardan çok daha fazla miktarda kullanabilmeleridir. Eski devirlerde siyanüre bile alışanlar olurdu. Hattâ bunlardan biri dozu o kadar artırmıştı ki kendisini sokan bir akrebin onun kanındaki siyanürden zehirlenip öldüğünü kendisi anlatmıştı. Aynı durum morfin ve diğer uyuşturucu müptelalarında da görülmektedir. Alkolikler arasında normal içki bulamadığı zaman ispirto, kolonya, hattâ antifriz içenler olduğu bilinmektedir.

İnsan, genelde acûl bir yaratıktır. Böyle olmasının nedeni, Allah'ın vasfını kendinde görmek istemesidir. Bu ne demektir?

Allah, zaman ve mekândan münezzeh olduğu için istediğini anında gerçekleştirir. Ama insan, zamana ve mekâna tabi olduğundan, istediğinin anında oluşuvermesi mümkün değildir. Buna misal olarak evvelce anlattığımız, ev yapma isteğimizin gerçekleşmesini gösterebiliriz. Bizim "kün" dememizle ev hemen meydana gelmez. Bunun için önce proje çizdirilmesi, ruhsat alınması, ondan sonra aşama aşama evin tamamlanması, belirli bir zaman alır.

İnsan ne kadar acûl olursa olsun Allah'tan gelene sabretmek zorundadır. Sabretmeyip isyan ederse ne olur? Ne olacak? Koskocaman bir hiç... Çünkü istense de, istenmese de O'ndan gelene katlanılacaktır. Onun için

Senden sana sığınırım yâ Rabbi
Sığınacak başka bir yer var mı ki

demeliyiz.

Ama bazı şeyler de nasip meselesidir. Kimi "leb" demeden leblebiyi anlar, kiminin istidadı kıt olduğundan "leblebi" dedikten sonra bile leblebiyi anlayamaz...

İnsanlar, genelde başa geçtiklerinde kendilerini bir şey zannedip kibirlenmeye ve "ben her şeyi yaparım" demeye başlarlar ki bu çok büyük bir hatadır. Bu yolda devam edenler sonunda azamet-i kibriyanın hışımına uğrarlar. Allah kimseyi bu duruma düşürmesin!..

İnsana, dünyada en güzel görünen şey altındır. O altın için ne savaşlar yapılmakta, ne cinayetler işlenmektedir. Ama sonunda tüm altınlar yine dünyada kalmakta, hattâ bir de geri kalanlar arasında miras, toprak, mal, mülk ve para kavgalarına neden olmaktadır. Bunların hepsi insanın anlamsız ihtiraslarından kaynaklanmıyor mu?

Bugün dünyada açlıktan ölen insanlar olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni, elinde güç bulunan diğer insanların açgözlülüğü ve paylaşmayı bilmemesidir. Örneğin, büyük devletlerin savaş malzeme ve donanımı için harcadığı milyarlarca dolar Etiyopya'daki açlara harcanabilse, aç ve açlıktan ölen insan kalır mı?

Allah, her şeyi çok bol yaratmıştır. Ama kulların açgözlülüğü ve ellerindeki parayı yanlış yerlere harcaması nedeniyle bir kısım insan yiyecek bulmakta zorlanmakta ve sıkıntı çekmektedir. Bunu yapanlar ziyandadır ama gel de bunu onlara anlat...

İnsan, karakter yapısı itibarıyla genelde kedi gibidir. Sevilip huyuna gidilirse zevkle mırıldanır ama azıcık kuyruğuna basılıverse hemen tırmalamaya başlar. Onun için nankör bir mahluktur.

İnsanların nankörlüğü bilindiği için tüm mürşitler kendilerine bağlananlardan sadakat bekler ve cehenneme bile gidecek olsalar müritlerinin onları takip etmesini isterler.

İnsan, mutlaka bir muhatap arar. Muhatabını ya zuhur âleminde veya bütûnunda bulacaktır. Bütûndaki muhatap gizli olduğundan insan o içindekiyle konuşmaya kalktığında, bu işi sesli olarak yaparsa, dışarıdan görenler tarafından delilikle itham edilebilir.

İnsan, Allah'a giden bir labirent-i ilâhi gibidir. Bu labirentte yolu bulabilmek için O'na teslim olup yok olmak gerekir. Böyle yapılırsa O, kulunu labirentten çıkarıverir.

İnsanın tüm özelliklerini buraya almak mümkün olmadığı için biz sadece örnek olarak karakteristik bazı özelliklerinden bahsetmekle yetiniyoruz. Diğer bazı hususiyetleri de yeri geldikçe anlatılacaktır.

İNSANIN YARATILIŞ NEDENİ

"İnsan, Allah'ın ilminde ve bütûnda olan bir varlıkken, neden bu dünyaya gönderildi?" sorusu daima akılları kurcalamıştır. Bunun nedeni, basit bir şekilde şöyle özetlenebilir. Allah, gizli olan kemâlâtını izhar (meydana çıkartmak) için insanı kendine bir ayna olarak yaratmış, o aynada kemâlâtını görmüş ve onu, karşısında da görüp iftihar etmek için insanı bu âleme göndermiştir. Kemâlât-ı ilâhinin insanda tecelli etmesinin ve Allah'ı bilen insanda Haşyet-i ilâhi oluşmasının nedeni budur. Bu arada halkıyet âlemindeki beşeriyete de *"Yiyin, için, israf etmeyin"* <7-31> demiştir. Bunu derken bizden beklediği, bedenimizi sağlıklı tutmamızdır. Yoksa sefahata dalarak hayvandan da aşağı mertebelere inmemiz değildir. Çünkü böyle yapanlardan hayvanlar kadar bile istifade edilemez

Allah *"Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim"* demekle, insanı ne için yarattığını belirtmektedir. Buna ek olarak, bu gizli hazineyi insanlık âlemine aktardığını, kâinatı ve o kâinatta insanı yarattığını söylerken sözlerine o insanın kendini bilemediğini ilave etmekte ve böylece, insanın yaratılış amacının, Kendi'ni bilmek olduğunu daha da pekiştirmektedir.

Allah, insanı Kendi'ni bilmesi amacıyla yaratıp onu harim-i ismetine aldığı için insan eti haram kılınmıştır. İnsan, kâinat ve kâinattakilerin tümü kendisi için yaratılmış olduğundan, onların hepsini yiyebilir. Böyle olduğu için de kâinattaki her şeyi aktardığı insanı, diğerlerine bildirici yapmıştır ki biz bu bildiriciye "peygamber" diyoruz.

O halde kısaca "Allah insanı kendisi için yaratmıştır" diyebiliriz. Bizim huzur-u ilâhiden insan olarak bu âleme gelişimiz milyonlarca, hattâ milyarlarca yıl almış olabilir. Geçen bu süre içinde pek çok aşamadan geçtiğimiz için burada ne olduğumuzu, kâinatın bizim için yaratıldığını, Allah'ın, kâinat denen saltanatına değil, Kendi'ne bakmamızı istediğini ve aslımızın O'nun hazine-i ilâhisinde bulunan birer dürülmüş sayfadan ibaret olduğunu unutmuş durumdayız. Hal

böyle olduğuna göre insan olarak bu âleme gelmemizdeki gaye, neşe-i ulâ olan Kâlû belâ'daki sevgimizi burada ispat etmektir. Oradaki *"Ben sizin rabbiniz değil miyim"* <7-172> sorusuna burada da *"Evet öylesin"* <7-172>, yani "Evet, Sen'i tanıdık" diyebilirsek bunu ispatlamış oluruz. Ama, maalesef, orada tanıdığımızı, burada tanıyamadığımız ve aslımızı unutup inkâra saptığımız için insanlıktan uzaklaşmış durumdayız. Bugün, tıpkı bir ağacın yapraklarının yeşerip sarardıktan sonra dökülmesi gibi, biz de bu âleme gelmekte, yiyip içip gezdikten sonra, insan olarak yaratılış amacımızı idrak edemeden ve uyanıp gözlerimizi açamadan geldiğimiz yere dönmekte, böylece insanlığın sadece çilesini çekmekteyiz.

Allah, boş bir şey yaratmadığı için ağacın o dökülen yaprakları da tamamen faydasız değildir. Onlar da toprağa düştüğünde, toprağı humuslu toprak haline getirir ve bereketlendirir. Gerek yaşken, gerekse kuruduktan sonra hayvan yemi olur ama esas gaye olan meyve veya taneyi meydana getiremezler. Örneğin, buğdayın sapı vardır ve bu sap hayvan yemi olarak yararlıdır. Fakat buğday yetiştirmekten amaç sap elde etmek değil, tanesini elde etmektir. İnsanın yaratılış amacı da böyledir, yani sap, saman yahut yaprak olmak değil, tane veya meyve olabilmektir. Bunu yapabilmek için insanın kendi özünü tanıması, bilmesi icap eder. Kendi özünü bilmeyen insan, sap, saman veya yaprak gibidir, heba olup gider. Ama tane olursa, o zaman toprağa düştüğünde ulu bir harman olur.

Bu kapasitede yaratılmış olduğu için gerek manen, gerekse maddeten insan yavrusu gibi zor yetişen bir mahluk yoktur. Diğer canlılar dünyaya gelir gelmez, hemen rızkını aramaya başlar. Örneğin bir civciv, gagasıyla yumurtanın kabuğunu delip dünyaya adım attığı andan itibaren rızk derdine düşer. Diğer hayvan yavruları, koyunlar, inekler, köpekler vs. de doğar doğmaz, cılız bacakları üzerinde doğrulup annelerinin memesine yönelirler. Ama insan yavrusu öyle mi ya?.. Doğumundan itibaren ihtimam ister.

İnsanın eti, ileride Helal-Haram bahsinde açıklayacağımız nedenlerden ötürü haramdır, yenmez. Pek iyi, eti yenmeyen, derisi giyilmeyen, tüyünden bir şey yapılmayan bu canlı neden yaratılmıştır? Sadece sevgi için... İnsandan beklenen de bu sevginin izharıdır. Ancak biz insanlar, bu sevginin âli (yüce) cihetini terk edip edna (aşağılık) tarafına yöneliyoruz. Bu sebeple "seviyorum" dediğimiz nesneler, aslında bir resimden, bir teressübattan (çöküntüden) ibaret oluyor ve esas sevmemiz gerekeni, yani resmi değil, resmi yapanı, ihmal etmiş oluyoruz...

Allah'ın yarattıkları bize göre güzel veya çirkin olabilir ama O'nun nazarında bizim güzellik veya çirkinlik diye nitelendirdiğimiz dış görünüşün hiçbir değeri yoktur ve hepsi, güzeli de, çirkini de aynıdır. Biz güzel gördüğümüzü sevip çirkin gördüğümüzden kaçıyoruz. Bu hususu Nasreddin Hoca "Hanım bana görünme de kime görünürsen görün" hikâyesiyle anlatmıştır.

Kur'an'a göre Allah *"Yeryüzüne bir halife yaratacağım"* <2-30> diyerek Âdem'i yaratmış, kendisinde bulunan tüm vasıfları *"Âdem'e tüm esmaları öğretti"* <2-31> ayeti gereğince ona aktarmış ve *"Âdem'i Rahman suretinde halketti"* ile de kendi görüntüsünü vahidiyet âlemine yansıtmıştır. Bu yansıtma hem maddi (beşer), hem de manevi (insan) olmuş ve Allah böyle yapmakla Âdem'e "Ben çalışmayacağım, benim yerime sen çalışacaksın" emrini vermiştir.

Nasıl bir padişah, kendisi çalışmaz, sadece emir verir ve etrafındakiler bu emirleri uygularlarsa, bu da onun gibi bir durumdur. Onun için Allah Âdem'e "Yoksul olan kişiler bay (sevilen, zengin) iken sultan olur" cümlesiyle ifade edilen bir mertebe vermiştir.

Allah, insanda görünmüş olduğu için Kıdem aynası insanın kendisidir. İnsan olmasa bu âlem bir çölden ibaret olurdu. Bir yeri güzelleştiren insandır. İnsan kendisi güzelleştikçe, sun-u ilâhi de o insan vasıtasıyla işleyip kâinatı güzelleştirir. Allah bir yere cemaliyle bakarsa orayı âbâd, celaliyle bakarsa berbat eder ama ister âbâd, ister berbat etsin, bunu

insan vasıtasıyla yapar. Görünüşte bu işi yapan insandır ama o insanlardan işleyen ve onlara o işleri yaptıran Allah'tır. İşte "Yapan, çatan Hakk, kulun fiili muallâk" sözüyle anlatmak istediğimiz budur.

İnsan bir alettir. Alet, bir sanatkârın işini yapmak için kullandığı malzemeye denir. O halde insan, Allah'ın bir aletidir. Çünkü içimizdeki O'dur ve her şeyi O idare etmektedir. Bizim aza ve kuvamız da bizim aletlerimizdir. Allah bu aleti kahhar esmasına mazhar düşürmesin!..

Allah tüm insanlara çalışmayı emretmiştir. Çalışma, dünyevi veya uhrevi olabilir. Dünyevi çalışma emre uymak içindir. Burada yapılanlar burada kalacağı için insana ancak burada kaldığı sürece faydalı olur. Gitmeyeceği bilinmesine rağmen, emre uymak ve Allah için çalışmak lazımdır.

Kimse buradaki malını kendisiyle birlikte öbür âleme götürmeyecektir. Fakat Kendi'ni kâinatta görenler, yani hazret-ül cem'e ulaşabilenlerin malları yine kendilerine kalacaktır. Çünkü Allah kâinatı insan için yaratmıştır. Biz kendimizi bilemediğimiz için "Şurası benim, burası benim" diyerek kendi malımızı kendimizden çalmaya kalkıyoruz. Ne zaman bilinçlenir ve tüm çaldıklarımızı sahibine iade edersek, o zaman sadece evvelce çalmaya çalıştıklarımızın değil, tüm kâinatın bize ait olduğunu idrak ederiz ki tekmillenme dediğimiz de, ileriki bahislerde çok daha geniş bir şekilde göreceğimiz gibi, bu bilince varmaktır.

Esas çalışma iç âlemde, yani Allah'la birleşme noktası olan gönül âleminde olmalıdır ki semeresi alınabilsin. Çünkü insanla gidecek olan kazanç budur ve bu da çalışmayla sağlanacaktır. Ta ki insan tekmillenip insan haline gelebilsin...

Bunu yapabilmek, yani insan olabilmek için mertebeler (ahadiyet, ulûhiyet, rububiyet, kuddusiyet, esma, sıfât) bilmek lazımdır. Bunları bilene insan-ı kâmil, bilmeyene ise insan-ı nakıs denir.

Zaten, insanın dünyaya gönderilmesinden gaye, buradaki tekmillenmesidir. Bu âleme gelip tekmillenmeden gidenler boşuna gelip gitmiş olur ve adeta yere düşen ham meyve gibi

çürüyüp heba olmuş sayılırlar. Burada miracını yapanlar, beşerlikten kurtulup insan olarak Allah'a kavuşabilirler. Çünkü Allah'ın huzuruna ancak insan olan çıkabilecektir. Beşer Allah'ın huzuruna çıkamaz. Bunun nedeni, Allah'ın "Beşeri yarattık" değil, "insanı yarattık" demiş olmasıdır.

İnsan bir şeyi ya tam bilmeli ya da hiç bilmemelidir. Yarım yamalak bilgi sadece insanı huzursuz etmeye yarar. Onun için kelime-i tevhidin başında Lâ, yani inkâr vardır. İnsan, işe buradan başlayıp tamamen yok olursa, o zaman Var'a ayna olur.

Bu âlemde, şeklen insan görünümünde olsak bile beşeriyet âlemindeyiz. Ne zaman kendimizi bilirsek, o zaman insanlık âlemine terfi ederiz. Kendini bilen boyun kesip huzuru ilâhiye gelebilir. Bu da bir mürşit huzuruna varıp el tutmak demektir. "Niçin herkes el tutmuyor" diye sorabiliriz. Buna cevaben "Çünkü bu bir nasip meselesidir" denebilir.

İnsanın, insan olabilmesi için mutlaka insan elini tutması şarttır. İşte bu noktada istidat meselesi ortaya çıkar. Kişinin genetik olarak getirdiği istidadı, onu itip mürşit huzuruna getirir.

Mürşitten el alanların hepsi şahdane olmasa bile en azından birer meyve olurlar. Bu meyvelerin arasından bir şahdane çıkar ve görevi devam ettirir.

Diğer insanlara gelince, onlar, vahidiyetteki bu insanın kesret âlemindeki yansımalarıdır, hayalleridir. Bu anlatılanların anlamını kavrayamadıkları için de kendi yarattıkları hayal âleminde nabedit (kayıp) olmuşlardır.

Biz burada "Diğer insanlar insan-ı kâmilin hayalleridir" derken, onları Karagöz perdesine yansıyan hayaller olarak görmüyoruz. Allah, onların her birine birer esma vermiş ve bu âlemde görevlendirmiştir diye kabul ediyoruz. Her kulun bir görevi vardır. Vazifesiz kul yoktur. Kim bu âlemde kendine verilmiş görevi hakkıyla yaparsa, o, ilâhi âlemde terfi eder. Terfi ettikçe de teressübattan kurtulup tıpkı safrasını atan balonun yükselişi gibi yükselmeye başlar. Yükseldikçe gönlü genişler, ruhu rahata kavuşur, içi ferahlar, azap ve sı-

kıntıları yok olur. Böylece de *"Senin göğsünü açıp genişletmedik mi"* <94-1> ayeti onda tecelli eder. Kendini bilen kimseler içlerini süprüntüyle, gıllı gışlı şeylerle doldurmadıkları için ferahlamış olurlar.

Sür çıkar ağyarı dilden tâ tecelli ede Hakk
Padişah konmaz saraya hane mamur olmadan

demekle kastettiğim şey budur.

Onun için, fert olarak tekâmül edip insan mertebesine yükselebilenler büyük bir mutluluğa kavuşacaktır. Çünkü bu durumda Hüsn-ü mutlak olan Allah'ın güzellikleri, kâinata o insandan yansımaya başlayacaktır ki bu *"O semalardaki ve arzdakilerin tümünü size musahhar kıldı"* <45-13> ayetinin tecellisi, yani insanın O'na ayna olması demektir.

Allah, ezel-i âzalde, Muhammed aynasında kendini görüp güzelliğine âşık olduğu için her şeyi bu aşkı uğruna meydana getirmiştir. Kâinatın ve onda insanın yaratılmasının nedeni, bu sevgidir. Kısaca "Allah, insanı sevgili, kâinatı da o sevgiliyi meydana getirecek bir araç olarak yaratmıştır" diyebiliriz. Bu sevgili Hazret-i Muhammed ve O'nun güzel huylarıyla huylanan temiz insanlardır.

Allah, insanın kesretini, yani bizi de birbirimize güleç yüzle bakalım, birbirimizi sevelim ve birbirimize baktığımızda karşımızdakini ayna edinip onda kendimizi görelim diye yaratmıştır. Karşısındakinde kendini görebilen bir kimse onu kendinden ayırabilir mi?

Ama buna karşılık biz ne yapıyoruz? Yüzümüzü cemale dönüp mahbub olacağımıza, dünyaya, yani celale dönüp kulluğu benimsiyor, başka bir tabirle alâyı bırakıp ednaya koşuyoruz. Sonuçta dünyaya bağlandığımız ve o da fâni olduğu için bekâyı bulamıyor, hasrette kalıyoruz. Böyle yapmamızın nedeni Allah'a bağlandığımızda dünya zevkinden mahrum kalacağımız korkusudur. Ancak işin aslı öyle değildir. Çünkü Allah insana o zevki yine verir. Hem de kişinin istemesine gerek kalmadan... İşte, bu nedenledir ki kâmil zâtlar bir şey talep etmezler. Ama Allah, onlara daima talep edebilecekle rinden çok daha fazlasını verir.

Bu duruma örnek olarak bana verilmiş en kıymetli hediyelerden birinin üzerinde Allah yazılı bir taş olduğunu söyleyebilirim. Bunu bana bir meczup hediye etmişti. Bu taş benim için çok kıymetlidir. Çünkü ben O'na âşığım. Nitekim, bir ilâhide

Ben dostu sevdim, dostum da beni
Feda kılmışım can ile teni

demekle, bu aşkımın karşılıklı olduğunu belirtmiştim. Zaten benim tüm ilâhilerimde yaşamım açıklanmıştır. Bu bahsettiğim ilâhi rast makamında bestelenmiştir. Rast, doğru yol demektir. Allah'tan niyazım da, hepimizin işlerinin rast gitmesidir...

İNSANIN ÇALIŞMASI (AMEL) NEDİR?

Yukarıda, Allah'ın insanlara "çalışın" emrini verdiğinden bahsetmiştik. "İnsan nasıl çalışacaktır ve bu çalışmanın aslı nedir" sorularının cevabını kendimizde aradığımızda şu gerçekle karşılaşırız.

Hakk bizden göründüğü için yapıp çatan O olduğu halde, O'nun yaptığını biz kendimiz yapıyoruz zannediyoruz. Bu durumda Hakk nerede oluyor? Bizde, kendimizde ve her gördüğümüzde... Bunu "Aslı bizde, fer'i gördüğümüzdedir" diyerek ifade ettikten sonra "Bir fazlası kâinattadır" ibaresini, buna ekleyebiliriz. Çünkü O *"Üç kişi gizli konuşmaz ki, dördüncüleri Allah kendisi olmasın, beş kişi gizli konuşmaz ki altıncıları O olmasın, daha az olsunlar, daha çok olsunlar, nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir"* <58-7> diyerek bunu anlatmaktadır. O halde, içte ve dışta mevcut olan sadece Hakk'tır.

İç ve dış dediğimiz, biri büyük, diğeri küçük iki deniz gibidir ve bunlar daima birbirlerine su aktarmaktadırlar. Bu denizlerden birinin suyu acı (gazap), diğerininki ise tatlıdır (hilm). Bu acı ve tatlı suların her ikisi de bizde vardır. Kızınca gazaba gelişimiz, hattâ sinirden veya üzüntüden ağlayışımız bunun delilidir. Keza çok sevindiğimizde mutluluktan ağlayışımız da böyledir ama bu iki ağlama aynı mıdır?

İnsan, kâinata baktığında kendini görür. Kendi güzel olana, kâinat da, tüm gördükleri de güzel görünür. Kendi güzel olmayan, hiçbir şeyi güzel göremez.

İnsan, her şeyi Allah için yapmalıdır. Bir kimsenin veya bir şeyin çok fazla üzerine düşülürse, Allah kıskanır ve ikisinden birini alıverir. Bu yüzden her şeyi Allah için yapmak ve her şeyi kararında bırakmak lazımdır.

Allah *"Allah daima yüce bir yardımcıdır"* <48-3> hükmünce, kendisi için çalışana yardım eder. Bu ayetin halk arasında basite indirgenerek söylenegelen şekli "Çalışan Mevlâ'sını da bulur, belâsını da" atasözüdür. Bu sözle Mevlâ olarak kastedilen şey, manevi güzellikler, belâ kelimesiyle anlatılmak istenen de maddi kazançlardır.

Maddi kazançlara belâ denmesinin nedeni, dıştan güzel görünse bile iç âlemde hırs, huzursuzluk, alamadım-veremedim, oldu-olmadı gibi çelişkilere yol açması ve devamlı değil, geçici olmasıdır. İnsan maddi kazancı ile saray bile yapmış olsa, bilemedin ömrü bir veya iki asır olacaktır. Sonra yıkılıp yok olmaya mahkûmdur. Manevi kazançlar ise bâkidir ve insanla gider.

Kul iyi iş işlerse, Allah nazarında da, kul nazarında da makbul olur, takdir ve teşvik görür. Kul gölgedir, onun nazarı mı olur diye düşünemeyiz. Zira kul, gölge olsa dahi o gölgenin bir aslı vardır ve gölgeyi idare eden o asıldır. O halde iş yine dönüp dolaşır ve Allah'a varır. Allah bilmiyor mu? Bilir ama hüvezzahir esmasını, yani kulu yok sayarsak, o zaman kemâlâtı noksan kalır. Kemâlâtının tamamlanması için o kul denen gölgeye ihtiyaç vardır. O, gölgesiyle bilinir.

Her şeyin amacı sevgi, muhabbet, temiz yürek ve temiz ameldir. İbadetler dahil, her şey bunu temin içindir ve teferruattır.

Nasıl bir saati meydana getiren tüm parçalar, bir akrep ile bir yelkovanın zamanı doğru gösterecek şekilde hareket etmesi içinse, insan yapısındaki akıl almaz karışık mekanizmalar da o insanın, yaratılış amacına uygun çalışmasını sağlamak içindir. O halde insan "ben insanım" diyebilmek için

yaratılış amacına uygun davranmak zorundadır. Böyle yaptığı takdirde hem karşısındaki, hem de kendisi memnun olacaktır.

İnsan, neresini çalıştırırsa orası gelişir. Bedenini çalıştıran bedeniyle, aklını çalıştıran ise aklıyla gelişir ve yükselir. Bu yükselmeden gaye, insan olabilmektir. Tabii yükselişin de Allah'tan olduğunu unutmamak şartıyla...

İNSAN KÂİNAT İLİŞKİLERİ

İnsan ve kâinat birbirine aynadır. Nasıl dünyanın dönüşü mevsimleri meydana getiriyorsa, mânânın devranı da esmaları değiştirip insanları etkilemektedir. Örneğin, havanın biraz soğuyuvermesi bir çok kişide halsizlik, kırıklık, nezle, öksürükle kendini belli eden soğuk algınlıklarına neden olmaktadır. Bazı kimselerin bundan etkilenmemelerinin nedeni, insanların bir kısmının, o hastalıklara karşı bağışık olması, bir kısmınınsa, kendi esmalarının, o anda ortaya çıkan esmalardan farklılığı dolayısıyla, tabiattaki o esma ile uyuşmaması, onu reddetmesidir. Herkesin tecellisi farklıdır. İnsanların zaman zaman sebepsiz yere neşeli veya meyus oluşlarının nedeni bu esma etkileşimleridir.

Her şey kâinata insandan yansır ve kâinat insanın aynadaki görüntüsü gibidir. Nasıl insan aynaya bakıp dilini çıkarttığında aynadaki görüntüsü de dilini çıkarır veya bakan ağladığında aynadaki görüntüsü de ağlıyor olursa, insan kendi âleminde nasıl ise kâinatta gördüğü de öyle olacaktır. Onun için "İnsan ekin ekerse ekin, diken ekerse diken bulur" denir ve bu sözle, güzel söz söyleyenlerin güzel sözler duyacakları anlatılmaya çalışılır.

Bu duruma göre içi güzel ve şen olan insan, kâinatı da güzel ve şen bulacak, bu nedenle de dilinden güzel sözler dökülecektir. İçi kasvetli ve karanlık olan da kâinatı kasvetli ve karanlık bulacağı için dilinden kırıcı ve kötü sözler dökülecektir. Dil, kalbin tercümanı olduğu için gönüle de dil denmekte ve dünyadaki güzellikler de, çirkinlikler de oraya insandan aksetmektedir. İnsanın neşeli olduğu zaman her şey-

den hoşlanıp üzüntülü veya hasta olduğunda hiçbir şeyden zevk alamaz oluşunun nedeni budur. Onun için her şeyi güzel görmek isteyen insan, önce kendini güzelleştirmek zorundadır. Bir ilâhimizde

"Kalbin aksi kâinat / Kalp içinde sırr-ı Zât
Muhammed'e et salât / Faniyâ hiç durmadan"

deyişimizin nedeni budur.

Kâinat, insan için yaratılmıştır. Bu insan, tabiatıyla, Kur'an'la ikiz kardeş olan insan, yani Hazret-i Peygamberdir. Allah, doksan dokuz esma-yı hüsnasını kendisine bahşetmiş olduğu halde O *"Ben de sizin gibi bir beşerim"* <41-6> diyerek aczini ifade etmiştir. Kâinat, o büyük ruhun bir kalıbı olduğu için Kur'an'da *"Allah'a itaat, resûle itaattir"* <5-92> denmiştir. Peygamberimiz, miraçtayken kendilerine "Dur yâ Muhammed, Rabbin namazdadır" dendiğini söylemişlerdir. Rab namaz kılar mı? Eğer ayna olursa, ayna kendinin hareketlerini aynen tekrarlayacağı için kılar. Nasıl biz aynanın karşısına geçip güldüğümüzde aynadaki görüntümüz de gülüyorsa, bu da aynen öyledir. Ancak, insanın bu durumu idrak edebilmesi için yükselip ayna durumuna gelmesi lazımdır. Zaten namazın farz olmasının nedeni de budur.

Tüm insanlar, ister milyoner, ister milyarder, ister başkalarının gıpta ettiği köşk veya yalılara sahip olsunlar *"Allah ganidir, fakir olan sizlersiniz"* <47-38> hükmünce, Allah yanında çok çok fakirdirler. Allah, malı, mülkü insanlara kendi aralarında kaynaşıp yardımlaşmaları ve bu hüvezzahir âleminde cennetteymiş gibi yaşamaları için vermiştir. Kişiler ihtiraslarından kurtulabildikleri takdirde, bu amaç gerçekleşecektir.

Sefahat, akıl âleminden dışarı çıkmak demektir. Kendine faydası olmayanların başkalarına da faydası dokunmaz. Çünkü kutbiyet, yani insanlık insanın kendinden başlar. Kendi nefsini idare edemeyen, başkasını da idare edemez. Kutbiyet demek, kendi cemiyetinin odak noktası olmak demektir.

İNSAN HAYATININ SEYRİ

İnsan, hiçbir şeyden haberi olmaksızın etrafına bakınan bir bebek olarak dünyaya gelir. Daha sonra, tıpkı hayvanlar gibi dört ayak üzerinde hareket etmeye başlar ki bu andaki durumuna "dabbet-ül arz" (dört ayak üzerinde yürüyen canlı) denir. Bu tabir, daha çok insanın bebeklik devresine uymaktadır ve bedenle ilgili bir keyfiyettir. Bebek, ne zaman iki ayağı üzerinde dikilmeye başlarsa, o zaman kıyam etmiş olur. İlk ayağa kalkıp birkaç adım attığında anne ve babanın el çırparak sevinçlerini göstermesi, onun kıyamını kutlamaya yöneliktir.

İnsanın tam olarak ayağa kalkması zaman alır. İnsan, bir anda kıyam edemez. Kıyam edebilmek için düşe, kalka, kıyamda kalmayı öğrenmesi lazımdır ki bu aslında bedensel olarak hayvanlıktan insanlığa geçişin, yani kıyametin kopmasının ifadesidir. Bu öyle bir kıyamettir ki bin bir esmanın hücumuyla insanın kafasının içini Arasat Meydanına çevirir ve ahireti burada oluşturmaya başlar. Ahirete gidecek olan da kendisi olduğu için oraya götüreceklerini burada kazanmaya başlar. Bu kazandıklarının iyileriyle cennete, kötüleriyle de cehenneme gideceğine göre iyilik de, kötülük de kendinde mevcut demektir. Bu anda kişi ne kendinden, ne de Hakk'tan haberdar olmadığı için Ye'cüc, Me'cüc durumundadır. Çünkü Dabbet-ül arz, arzda dört ayağıyla yürüyen, Ye'cüc ve Me'cüc ise kendinden ve Hakk'tan haberdar olmayan demektir.

İnsan, kıyamda durmayı öğrendikten sonra kendisine verilmiş olan akılla yavaş yavaş konuşmayı öğrenecektir. İnsan, her dili öğrenebilecek kabiliyette yaratılmış olduğu için hangi ülkede dünyaya gelmişse, oranın dilini öğrenip o dille konuşmaya başlar.

Daha sonraki devrelerde, nereden ve niçin geldiğini, nereye gideceğini merak edip bunların cevabını aramaya ve her gün kendini kontrol edip terfide mi, tenzilde mi olduğunu anlamaya çalışır. Sonuçta kendini bilir ve her şeyin kendinde olduğunu öğrenirse, o zaman kâinatı da bilmiş olur. Aksine

davranır ve bunları yapmaya, araştırmaya başlamazsa, o zaman beşer olarak kalır.

Beşer olarak kalan kimseler, Allah'ın kendilerine verdiği bazı nimetleri sahiplenmeye başlarlar. Örneğin, sesim güzel, kendim güzelim, çok zenginim, çok akıllıyım, çok bilgiliyim diye etrafa gösteriş yapmaya kalkarlar. Allah bir süre bu tip davranışlara göz yumar ama sonra, o böbürlenenin karşısına içinden çıkamayacağı, izah edemeyeceği yahut başa çıkamayacağı bir olay çıkarıverir. Buna ister keramet, ister mucize, ne derseniz deyin, aynı kapıya çıkar. Bu olayla karşılaşınca kişi kendi acziyetini kabullenmek zorunda kalacağı için o böbürlenmelerinin boşuna olduğunu anlayıverir. Bunun tarihteki örneklerinin başında, sihirbazlığın popüler olduğu devrede Hazret-i Musa'nın elindeki asa ile tüm sihirbazların sihrini Firavun'un karşısında boşa çıkarıvermesi gelir.

İnsanlığı bilenlerin yaşantıları gayet güzel olur. Kâinatı bilene kâinat kul olur. İnsan, hele bir de kendinden geçerse, o zaman, tüm mahlukat ona esir, köle olur. Çünkü insan, musahhar (teshir edici) yaratıktır. *"Size musahhar kıldık, teşekkür bile etmiyorsunuz"* <22-36> ayeti bunun delilidir. Böyle olduğunu ben bizzat yaşadığım için biliyorum.

İnsanı şaşırtan, esma ve sıfâtta kalıp her şeyi ayrı görmesidir. İnsan, buğday, nohut, fasulye, şeker, incir, kayısı, üzüm vs.yi teker teker görüp ayrı zannetmekle hata yapmaktadır. Halbuki bunların hepsini bir görüp "aşure" deyiverse, yani müsemmayı tanısa, ayrılıklar ortadan kalkıverir. İşte tevhid budur.

Hepsinin toplandığı nokta ise ileride teferruatlı olarak anlatacağımız cem mertebesidir ve bu mertebe, insanın kafasında oluşacaktır.

Herkes kendi istidadına göre kendi kitabını yazacak ve o yazdığı kitabı yine kendisi okuyacaktır. Bu yazışta iyi şeyleri sağ (pozitif), kötü şeyleri de sol (negatif) taraftaki melekler kaydedecektir.

Hiç kimse sırf iyi veya sırf kötü değildir. İnsanda iyilik ve kötülük birlikte bulunur. İnsan her an doğup öldüğüne ve

doğum müspet, ölüm ise menfi olduğuna göre bu müspet ve menfilikler bizde devamlı olarak birbirini takip ediyor ve biz ikisi arasında mekik dokuyoruz demektir. Bu gidiş gelişlerimizin aşırı hızı nedeniyle, tıpkı alternatif akımla yanan bir ampul gibi devamlı görünüm arzediyoruz. Her insan, her an ölüp dirilmektedir ama bu ölüş ve dirilişlerin çok süratle birbirini takip ediyor olması onu yaşıyor göstermektedir. Tabii, bu ölüş ve dirilişlerin hücresel bazda olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur.

Bu durumuyla insan, zuhuren, fenâ ile bekânın bileşimi durumundadır. Bütûna geçildiğinde, fenâ ile bekâ birbirinden ayrılır ve her ikisi de kendi aslına rücu eder. Fenâsı kâinata, bekâsı ise Allah'a gider. Ondan sonra tekrar teamül çarkına dahil olur.

İnsanların, iyiliklerinin ve kötülüklerinin belli olmasını, yani iç âlemlerinin dışa vurmasını sağlayan mesih olayı, Hazret-i İsa ile kalkmıştır. Ancak insan, iç âleminde, kendinin ne olduğunu bildiği için her an kendini meshedebilir. Öbür âleme insan olarak gidebilmek için burada insan olmaya çalışmak zorunda oluşumuzun nedeni budur. İnsanların tüm çektiği sıkıntılar, yani mağaralarda inziva, riyazat, her türlü tahsil ve eğitim uğraşı, ibadetler hep bu amacı gerçekleştirebilmek içindir. Bunlarla elde edilmeye çalışılan şey, kötülükleri atıp iyilikleri alabilmek ve sonuçta aslımıza layık hale gelebilmektir. İşi biraz daha açmak gerekirse "Tek amaç kendini atabilmektir" dememiz mümkündür ki bu da hicab-ı kibriya olan bedenden kurtulmak demektir.

Kul hatasız olmaz. Hata denen şey, aşağı mertebelere inmektir. Allah kulunu bazen aşağı mertebelere indirir, bazen de yukarı çıkartır. Hepsi O'nun olduğu için bu hususta bir şey söyleyemeyiz. Nesîmî'nin

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni

deyişinin nedeni budur.

Zaten, hayat denen şey, şühûd ve bütûn âlemleri arasındaki devamlı geliş gidişten, zikzaktan başka bir şey değildir.

Hiç kimse düz gitmez, daima dalgalanmak zorundadır. Bu dalgalanmalardaki dalga boyu, bazen uzun, bazen orta, bazen kısa, bazen de FM dalgaları gibi, çok kısa olabilir. Televizyondaki devamlı gibi olan görüntü de, saniyede binlerce dalgalanmanın sonucudur. Aynı durum bizde de vardır, kâinatta da... Biz de her saniye ölüp tekrar dirilerek hayatımızı idame ettiriyoruz, kâinat da... Toprak altından çıkarılan eski devirlere ait eser ve kalıntılar, kâinatta da yaşamın periyodlar halinde devam ettiğini, yani bir ölüm, bir canlanma şeklinde olduğunu göstermektedir. Bu değişim safahatinin her biri, ileride daha geniş olarak anlatacağımız kıyamete işarettir. Çünkü kıyamet, tamamen yok olmak değil, bir değişim olması demektir ki bu da aynen insandaki değişime benzer.

Çocuklukta olmayan sakal ve bıyıkların gençlikte ortaya çıkması, gençlikte siyah olan saçların orta ve ileri yaşlarda beyazlaşması, bu değişimin en güzel delillerindendir. İnsanda değişmeyen tek şey, onun gönlü ve gönlünün güzelliğidir. Tabii bilebilirse... Bilemezse, gönlüne set çekmiş demektir. Bu set insanın benliğidir. İnsan bu benliği yıkmadan insan olamaz. Bu da zor bir iştir.

Üftade Hazretleri, Aziz Mahmut Hüdâi Hazretleri'nin bunu başarabilmesi için ona, Bursa'da, sırtında kadı elbisesi, başında sarığı olduğu halde, üç gün sokak sokak dolaştırarak ciğer sattırmıştır. Böyle yaptırmasının nedeni, Allah için canını verecek olan kişinin önce kendi makam ve mevkiinden feragat etmesi gerekliliğidir. Tasavvufta "ar ü namus şişesini taşa çalmak" tabiri bunu ifade eder ve bu iş Allah için yapılır. Allah, cehenneme sokacakmış. Sokarsa orası cennet olur. Öldürecekmiş. Öldürürse daha güzel bir yaşam verecek demektir. Onun için buralardan hiç korkmamak lazımdır. Çünkü insan zât olduğu için yanmaz, yanan, onun sıfâtı olan kiridir. Hiç Zât yanar mı?

Kâinatta her şeyin bir karşılığı vardır. İnsanın zâtının karşılığı ise Allah'tır. Çünkü, zâtı Zât'ına gidecektir. Kâinat ise sıfatın karşılığıdır ve sonunda insanın sıfâtını kendi içine alacaktır.

İnsan, bildiğimiz gibi görünmez âlemin malıdır. Çünkü *"İnsanı güzel surette yarattık"* <95-4> dendiğinde insan daha şühûd âlemine gelmemiş, hattâ zigotu bile teşekkül etmemiştir.

Durum böyle olunca, bazen hastalık bile insan için bir nimet olabilir ve o hastalık sayesinde insan, daha sonra, daha güzel bir hayata kavuşabilir. Bazı hastalıklar biraz arsız olur ve uzun süre devam edebilir ama sonunda nasıl olsa gidecektir. Hastalığın devam süresi bize uzun gelebilir ama Allah nazarında o süre bir andan ibarettir. Bize uzun gelen insan ömrünün, O'nun nazarında bir şimşek çakımı kadar olduğu düşünülürse, bu sözün doğruluğu anlaşılır. Şah-ı Velâyet Efendimiz'in *"Bu kısa ömürde kendinize yetecek kadar ilim öğrenin"* buyurmasının nedeni de budur. O, bu sözüyle ahiretten korkmayacak kadarını bilmemizi istemektedir. Tabii, bunu öğrenebilmek için bir el tutmak gerektiğini söylemeye her halde hacet yoktur. Özellikle de bu kitabı okuyan ve okuduğunu anlayanlar için...

İnsanların kimi yalılarda, kimileriyse gecekondularda yaşar. Ama hangilerinin daha iyi durumda ve daha mutlu olduğunu Allah'tan başka kimse bilemez.

"Emrin sonu nereye kadardır" diye sorulduğunda "Başa dönünceye kadar" diye cevap verilmiştir. Bu da gösteriyor ki her şeyin sonu başa dönmektir. Küçük devir, temizlenme devridir. Ama insanın her iki devre de ihtiyacı vardır. Bunların ne demek olduğu ileride daha geniş olarak anlatılacaktır.

İnsan, madde âlemine mânâdan gelmiştir. Bu âlem onun görüntüsüdür. Bilse de, bilmese de, her insan burayı ziyaret edip tekrar başa, yani geldiği mânâ âlemine dönecektir.

Yürü ey zair-i biçare yürü, durma yürü
Koymasın rah-ı visalden seni ezvak-ı misal

beyitiyle anlatılmak istenen gerçek budur.

İNSANDA CEHALET BELİRTİLERİ

Nasreddin Hoca, tasavvufu mizahla anlatma yolunu benimsemiş bir zâttır. Onun, bindiği eşeği saymama fıkrası, insanın cehaletini anlatmaktadır. Çünkü tasavvufta eşek nefse işarettir. Kur'an'da da *"Himâr"* <62-5> diye geçer ve en aşağı mertebenin temsilcisidir. Ses olarak da eşek sesinin en kerih (iğrenç) ses olduğu ve cehenneme gidenlerin bu sese benzer bir ses çıkaracakları belirtilmiştir. Fıkrada, Hoca'nın bindiği eşeği saymaması, insanların kendilerini bilmediğini ima etmektedir.

İnsanda, onun cehaletine delalet eden ilk belirti "benim" sözcüğüdür. Bu sözü çocukların söylemesi bir dereceye kadar normaldir. Onlar mazur görülebilirler. Son derece saf ve temiz oldukları için bu sözü onlardan söyleyen Hakk'tır. Ama büyüyüp kendini bildikten sonra aynı sözü, gerçeği bilmeden söylemeye devam ederse, bu bir gaflet ve cehalet belirtisi olur. Gerçek Ben'i bilenler, Ben'in Allah olduğunu idrak ettiklerinden kendileri için ben tabirini kullanmazlar.

Bir insan "Bu işi ben yaptım" dediğinde, onun irade-i cüziyesi, irade-i külliyenin o andaki emrine uygun düşmüş demektir. Yoksa insan bir hiçten ibarettir ve hiçbir şey yapamaz. Keza bir insan "Bunu ben icat ettim" dediğinde de durum daha farklı değildir. Çünkü, bu durumda da, o kişi, o işi yapmakla görevlendirildiği için o icadı gerçekleştirebilmiştir. Zira, daima yapan, çatan Hakk'tır.

Şu binaları yapanlar, yapanı tanımadıkları, bilmedikleri için "ben yaptım" diyorlar. Bilselerdi, o zaman "Hakk yaptı" derlerdi.

Pek iyi, neden bilmiyorlar? Bu âlemde çamura saplanmış oldukları için... Çamura düştüklerinde çamurla kaplanan aynaları göstermez olduğu için... Becerip çamurlarını temizleyebilseler, onlar da görüp tanıyabilir ve çamura "ben" demekten kurtulurlardı.

İnsanlar bu bilince varabilirlerse, o zaman, kendilerine verilen görevi hakkıyla yaparlar ve cemiyette de gürültü, kavga, çekişme ortadan kalkar. Allah'ın o cemiyet mensup-

larını mükafatlandırması sonucu, ortam cennete döner.

Bu bilince varabilmek için dünyayı idare edenin, onun sahibi olduğunu idrak etmek gerekir. Bizim yapabildiğimiz ise bir elma kurdunun içten elmayı kemirmesi gibi kendi evhamımızla kendimizi kemirmekten ve içimizi boşaltmaktan başka bir şey değildir. Dıştan bakıldığında sağlam gibi görünsek bile evhamımız içimizi kemirip boşaltmaktadır. Bu evham Allah'ı bilmeyip kendimize varlık vermemizdir.

Allah *"Yeryüzüne bir halife yaratacağım"* <2-30> diyerek kendisindeki her şeyi insana yansıtmıştır. Bilmeyenler, bu yansıtılmış olanları kendilerinin zannederek, onları inhisarlarına almakta ve her şeyin, Yansıtan'ın malı olduğunu düşünememektedirler.

Halbuki, kuvvet, kudret, mal, mülk, her şey O'nundur. İnsan, sadece bir çiftlik sahibinin kâhyası durumundadır. Güzel çalışırsa mükâfatlandırılır, çirkin iş yaptığındaysa uyarılır. Allah çok merhametli bir çiftlik sahibi olduğundan, çirkin iş yapanı yok etmez, ona sadece ceza olarak yaptıklarının bire bir karşılığını verir, hattâ çok defa, belki farkına varır da bir daha yapmaz diyerek tekrarlanarak huy haline gelmeyen hatalarının üstünü örter. Bu arada kul, hatasının farkına varıp pişman olur ve hayat namazında secde-i sehv yaparsa, af bile edebilir. İşte, işin aslını bilenlerin inancı böyledir. Bu konuya ilerde tekrar dönülecektir.

İnsanın, insan olabilmek için iki şeye ihtiyacı vardır. Sevgi ve sahavet... Bu iki şey insanda varsa, o kişi cennettedir.

Sevgi, insanın canını cananına vermesini gerektirir. Bir erkek karısını sever, onun her istediğini yerine getirir, hattâ gerektiğinde onun için canını bile verebileceğini hissettirirse, o evde huzursuzluk olabilir mi? Olamaz. Olamayınca da o ev cennete dönmez mi?

Aynı durum kul, Allah ilişkileri için de geçerlidir. Bizim insan olarak yaptığımız hata, Allah'ın malını gasp edip "Bu benim" diye tutturmamızdır. Bu hatayı daha ziyade şeriat erbabı yapar. Hakikat erbabı malın sahibini ve o sahibin de

kendi olduğunu bildiği için bu hatayı yapmamaya çalışır. Çünkü insan, malını ve canını Allah'a kurban ettiği zaman, kurbiyete ulaşmış olur. O zaman her şey kendinindir ve kendi malını kendinden esirgeyecek yahut kendi malına tapacak hali kalmayacaktır.

İnsan, her şeydir. Hem melek, hem cin, hem şeytan... Kişi bunlardan hangisinin yaptıklarını yapıyorsa, o olur. İyilik yaparsa melek, kötülük yaparsa şeytan, malı gasp ederse de müşrik olur.

Bugün maalesef, bu gerçekler anlatılacağına, insanlar saçla, sakalla, örtünüp soyunma kurallarıyla meşgul edilmekte ve Allah'a yaklaştırılacağına O'ndan uzaklaştırılmaktadır. Bu durum, bir adamın eline geçirdiği balta ile ormana dalıp rastgele ağaçları kesmeye başlaması üzerine ormandaki ağaçların birlik olup içlerindeki yaşlı bir ağaca "Sen bizim en yaşlı ve en tecrübelimizsin. Bu adam baltasıyla önüne gelen ağacı kesiyor. Ne yapabiliriz" diye sorduklarında, yaşlı ağacın "Oturun oturduğunuz yerde. O baltanın sapını siz vermediniz mi o adama? Eğer siz o sapı vermemiş olsaydınız, o hiçbir şey yapamazdı" demesine benzemektedir. Onun için bu basit hikayeyi pek çok konuda, çok iyi düşünmek gerekir.

İnsanın başına ne gelirse kendini bilmeyip bedeni insan olarak kabul etmesinden gelir. Çünkü beden insanı değil, insan bedeni yapmaktadır. Bu tıpkı insanın ekmeği yapması, ekmeğin insan yapamaması gibi bir durumdur. Ekmeğin insan yapması, onun mertebe değiştirmesiyle, yani bir insan tarafından yenip onda enerji haline geçmesiyle mümkündür. Bedenin insan olması da aynen bunun gibidir.

Avam, dünya işlerini ve maişetle ilgili konuları daha iyi bilir. Çünkü kafaları hep bunlarla meşguldür. Nasıl kazanç sağlayacaklarını ve kazançlarını nasıl fazlalaştıracaklarını, bunun için neler yapıp neler yapmamaları gerektiğini iyi öğrenmişlerdir. Ama iş Allah'a gelince, akılları çalışmaz olur ve orada durup kalırlar. Sonunda gidecekleri yer Allah olduğu halde, O'nunla ilgili bir kazanç temin etmeyi düşünmezler. Dünyevi kazançları ahirette bir işe yaramayacağı için de

ölümden ödleri patlarcasına korkarlar. Çünkü orası için kendilerine güvenememektedirler.

Ölümden, her insan az veya çok korkar ve kimse ölmek istemez. Bunun nedeni, alıştığı bir ortamdan ayrılmanın insana zor gelmesidir. Basit bir sigara alışkanlığından vazgeçmek bile zor gelirken, insanın, etle tırnak gibi alıştığı ten denen bu elbiseden, bu yaşamdan vaz geçmesi kolay olabilir mi?

Her doğan çocuğun ilk yaptığı şey ağlamaktır. Bunun nedeni, hem anne karnında alıştığı ortamdan uzaklaşması, hem de bu yeni ortamda hayatını devam ettirebilmek için nefes alma mecburiyetidir. Anne karnındayken oksijenini anne kanından alırken, ortamı değişince bu ihtiyacını kendisi karşılamak zorunda kalmıştır. Nefes alamadığı takdirde hayatı tehlikeye gireceğinden kıçına tokat atıp ağlatmaya çalışırlar.

Ölüm denen olay da bir nevi ortam değiştirmeden ibarettir. Ahireti bilenler, kendilerine güvendikleri için ölüm korkusunu, hemen hemen kalmamış denecek derecede azaltmış, hattâ yok etmişlerdir. Böyleleri için kitaplarda "Ölmeden önce mekânlarını görecekler" diye yazılıdır. Eğer kişi bu hale gelebilmişse, o zaman *"Bilin ki: Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> hükmüne tabi olur.

"Havf" denen korku, cehaletten kaynaklanır ve insan cehaletinin göstergelerinden biridir. İnsan, bastığı yerin esnek mi, çamurlu mu, kaygan mı, sağlam mı olduğunu bilmezse korkar. Bilirse, bilenlere Allah yardım ettiği için korkusu kalmaz.

Hakikate sığınmayan insan bir nevi sağır sayılır. Böyle kimselerden birini memnun eden bir olay, bir diğerini sinirlendirebilir veya üzebilir. Bu durumu anlatmak için bir sağırın hasta ziyaretine gidişini anlatan aşağıdaki hikaye anlatılır.

Sağır bir adamın bir komşusu hastalanır. Onu ziyarete gitmeye karar verir ama sağırlığının belli olmasını istemediği için kendince bir senaryo hazırlar ve ben ona "Nasılsın, iyi

misin" diye sorduğumda, herhalde bana "Eh hamdolsun iyimisin" diye cevap verecektir. Bunun üzerine ben ona "Ne yiyip, yim" diye sorarım, o da hasta olduğuna göre, herhalde ne içersin" diye cevap verir. Daha "Ne yiyeceğim, ancak biraz çorba" diye sorarım. O ne derse sonra da "Hangi doktoru getirdiler" desin, ben moralini düzeltmek için "Çok iyidir. Seni çabucak ayağa kaldırır" derim ve böylece işi idare ederim, diye düşünüp kararını verir ve komşusunun evine gider.

Hasta, neredeyse ölüm döşeğindedir ama o bu durumu fark etmediği için kararlaştırdığı ilk sorusunu "Nasılsın, iyi misin" diye sorar. Hasta "Ölüp giderim komşum" diye cevap verir. Adam, cevabı duymadığı için, kendi düşündüğü cevabı aldığını zannederek "Oh, oh çok iyi, çok iyi" deyince hasta sinirlenir ve içinden "Adam komşu değil, meğer düşmanımmış" diye geçirir. Biraz sonra sağır, senaryosu gereği ikinci sorusunu "Ne yiyip, ne içersin" diye sorunca, hasta sinirinden "Zehir içiyorum" diye cevap verir. Sağır bunu da duymadığı için "İşte ancak biraz çorba içebiliyorum" dediğini zannedip "İyi, iyi devam et" der. Tabii, hasta daha da sinirlenir. Biraz sonra sağır son sorusunu da "Hangi doktoru getirdiler" diyerek sorunca hasta "Azrail'i getirdiler" diye cevap verir. Sağır, hastaya moral olsun diye, kararlaştırdığı gibi "O çok iyidir, seni çabucak kaldırır" dedikten sonra, hasta olan komşusunu ziyaret edip ona moral verdiğini ve böylece komşuluk görevini yerine getirdiğini zannederek evine döner. Tabii bu ziyaret hakkında hastanın neler düşündüğünü, insan, ancak kendini o hastanın yerine koyduğunda değerlendirecektir. Ama her halde ziyaretçinin düşündüklerini düşünmeyeceği bir gerçektir.

Bu hikâye, hakikati bilmeyenler arasındaki sağırlar diyaloğunu anlatır ve Kur'an'daki *"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler"* <2-171> ayetine işarettir.

Eskiden, insanlar sözlerinde dururlardı. Herkes borcuna sadık olduğu için kimse senetle, sepetle uğraşmazdı. Günümüzde, maalesef, söze sadakat diye bir mefhum kalmadığı için, herkes söz yerine yazılı belge peşinde koşmaya başla-

mıştır. İnsanların sözünde durmaz, borcuna sadakat göstermez hale gelmelerinin nedeni, Allah'ı bilmemeleridir. Bu da onların cehaletinin göstergesidir.

İnsan, bilmediği bir işi yapmaya kalkmamalıdır. Aksi halde hem kendinin, hem de başkalarının hayatını tehlikeye sokar. Örneğin, galvanizasyon işiyle uğraşmaya kalkan bir kimse, mutlaka, elektroliz esnasında çıkan gazların insan hayatını tehlikeye sokabileceğini bilip tedbirini ona göre almalı ve ortamın çok iyi havalandırılmasını sağladıktan sonra o işe başlamalıdır. Keza mantar toplayıp yemek de bunun gibidir. Bilmeden yenen mantarların her yıl kaç kişinin hayatına mal olduğunu gazetelerden okuyoruz.

Elektrolizde açığa çıkan gazlar, oksijen ve hidrojendir. İnsan oksijensiz yaşayamadığı halde, ortam havasındaki oksijen oranının yüzde yirmiden fazlaya çıkmasından zarar görebilir, rahatsız olabilir. Her şeyin fazlası insana zarar verdiği için biz her şeyin kararında bırakılmasını tavsiye ediyoruz.

İnsan, havanın kıymetini bilip onu güzelleştirmeye çalışmalıdır. Alınan hava, ağızdan güzel sözler şeklinde çıkarılabileceği gibi, yellenerek de çıkarabilir. Birinci durumda insanın etrafında topluluklar oluşurken, ikinci halde toplanmış olanların bile kaybolduğu görülür. İşte, kötü sözler de böyledir ve havayı kirlettiği için insanın çevresinde kimse kalmaz. Onun için, "hava" deyip de geçmemek ve havanın değerini iyi bilmek gerekir.

Allah, her şeyi insanın yaşaması için gerekli kıvamda ve bileşimde yaratmıştır. İnsan vücudu için bakır da lazımdır ama biraz fazla alınırsa zehir etkisi gösterir. Keza, insanın vücut ısısı da böyledir. Vücut 37 derecelik bir ısıda çalışır. Bu ısının artışı hastalık olarak nitelendirilir ve insana zarar verir. Bu zararı da ateşi çıkanlar iyi bilir.

Biz bu âlemi devamlı sanıp yalnızca safahatta kalırsak bunun sıkıntısını ileride çekeriz. Allah'ın bize verdiği mükerremiyete şükrederek bizden beklenen davranışı göstermezsek, sonunda, başımıza neler geleceğini görürüz ama o zaman iş işten geçmiş olur.

Allah, bu kötü durumla karşılaşmamamız için bize akıl nuru ve ilim vermiştir. Bu verdikleri de bizim değil, yine O'nundur, yani alîm olan O'dur ama kendine ait olanları bize de yansıtmıştır. Bu yansımaya set çekiverdiği anda, adeta küsuf-u hurşite (güneş tutulmasına) uğramış gibi karanlıkta kalıveririz. Allah korusun!..

İNSANIN ALLAH'A YAKLAŞMASI

Allah, *"Üç kişi gizli konuşmaz ki, dördüncüleri Allah kendisi olmasın, beş kişi gizli konuşmaz ki altıncıları O olmasın, daha az olsunlar, daha çok olsunlar, nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir"* <58-7> demektedir. Üç kişi bir yerde oturup gizli konuşuyor olsalar dördüncüleri olarak Allah onlarla beraber olduğuna göre, O nerededir? Kendisi *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> dediğine göre enfüste, yani kalbimizdedir.

Öyle olunca da söylediklerimizi, hattâ içimizden, kalbimizden geçirdiklerimizi biliyor demektir. İşte, "Kalp içinde sırr-ı Zât" dediğimiz nokta budur.

Kalbin aksi de kâinat olduğundan, o üç kişinin dördüncüsü, kâinattakileri de duyup görmektedir. Öyle olduğu için de hepimizin sevap ve günahından haberdardır. Tıpkı bizim kendi sevap ve günahımızdan haberdar oluşumuz gibi... Zaten bizim bunları bilmemiz de, O'nun bize verdiği akılla mümkün olmaktadır.

İnsan, Allah'ı tam anlamıyla şühûd ederse, Allah, bilinmeyenleri o kişiye rüyasında bile öğretir. Çünkü insan, Allah'tan ayrı değildir. Her insan Allah'ın aynasıdır ama kaçıncı mertebedeki aynası olduğunu ancak Allah bilir. Burada herkesin bildiği tek şey, birinci aynanın Hazret-i Peygamber olduğudur.

Onun için insan, Allah'sız değildir. Bilsin veya bilmesin insan her an Allah'la beraberdir. Yani söylendiği gibi, Allah ayrı, kul ayrı yerlerde değil, birliktedir. Nasıl deniz ve dalgası birbirinden ayrı olamazsa, bu da öyledir. Onun için herkes, O'nu göklerde değil, kendinde arayıp bulmaya çalışmalıdır.

Allah'ın yaptığı kitap bizim bedenimiz olduğu için herkes bu kitabı okuyacak ve bundan sorumlu tutulacaktır.

Kur'an'da *"Kendi kitabını oku, bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter"* <17-14> dedikten sonra, *"Her uzuv dile gelecek ve yaptıklarını söyleyecek"* <41-20> diye ilave etmektedir. Bunların bize söylenmiş olması, bizim insan olmamız istendiği içindir.

Biz insan değil miyiz?

Görünüşte insanız. Eğer içimiz de ilk yaratıldığımız zamanki, yani ilm-i ilâhi yahut a'yan-ı sabitedeki, daha da kısacası kaynağımızdaki gibi saf, arı-duru, içi dışı bir, göründüğü gibi olan ve olduğu gibi görünen asıl yapımıza kavuşursa, o zaman gerçek anlamda insan oluruz.

Biz arı, duru değil miyiz?

Yaratıldığımızda öyleydik. Ama bu âleme gelinceye kadar pek çok âlemlerden geçip onların her birinden etkilendiğimiz için kaynaktaki saflığımızı kaybettik. Bu yolculuğumuz esnasındaki bulaşıklıklar bizde huy olarak tezahür etti. Eğer bu bulaşıklıklardan kurtulabilirsek, o zaman, yine eski saf, arı duru halimize dönüp insan olabiliriz. Arınamazsak, o bulaşıklıklar bizim ahiret elbisemizi meydana getirecektir. İşte "Lâ" ile tüm yapmak istediğimiz, bu bulaşıklıklardan kurtulabilmektir.

Bunların hiçbiri benim değil diyerek hepsini sahibine iade etmeye biz "ölmek" veya "Allah'ta fâni olmak" diyoruz ki bunun aslı, ilk yaratıldığımız hale dönmektir. Tamamen sönüp yok olduğumuzdaysa geriye kalan Bâki'dir. Zira insan, zamanla ân arasında yaşayan bir canlıdır. Evvelce de söylediğimiz gibi aklı ânda, bedeni ise zamanda yaşamaktadır. Bunun ispatı bedenen yetmiş yaşında olan bir kişinin bir anda, dönüp çocukluğunu gözünün önüne getirivermesidir.

Dünyaya her gelen Kendi'ni kendinde arayıp bulmakla mükellef bir elmastır ama değerini bilmediği için her hal ve hareketiyle kendini kötülemektedir. Aslen elmas olarak yaratılan insanın kötülüğe bulaşmasının üç ana nedeni vardır ki bunlar, taksirat, terfi ve imtihandır.

Bunlardan taksirat bir günaha karşılıktır. Bunu Allah isterse bağışlar, isterse bire bir olarak karşılığını verir. Ama insan bir iyilik yapar da "Allah razı olsun" diye hayır dua alırsa, Allah, bunun karşılığını en az on kat fazlasıyla verecektir. İnsanın içten yaptığı hizmetlerin karşılığı da böyle verilir.

Terfi ve imtihan konuları ilerde geniş olarak işleneceği için burada sadece isim olarak yazılmıştır.

İnsan, içini altın da yapsa, bakır da yapsa, ne yaptığını kendisi bildiği gibi, Allah da bilir ama diğer kullar bilemez. Allah neden bilir? Çünkü arada *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım bekleriz"* <1-4> rabıtası ve buna ilaveten Allah'ın *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> ayetiyle belirttiği varlığı vardır.

Hal böyle olunca, gelen de Hakk'tır, giden de Hakk'tır. Gelen, bereketiyle geldiği ve Hazret-i İbrahim de bu gerçeği bildiği için misafirsiz sofraya oturmazmış. Bizi şaşırtan, bu âlemin fark âlemi olması ve O'nun buradaki her şeyde karşımıza farklı bir esmayla çıkıyor olmasıdır. Biz esmaya takılıp kaldığımız için müstecmi-ül esma (esmaların toplandığı nokta) olan O'nu, tanıyamıyor ve böyle olunca da kendimizi etrafımızdakilerden ayırıp hata yapıyoruz. Halbuki peygamberler dahil, hepimiz aynı yapıdayız. Bu ayırımdan vazgeçip iyileşmeye, güzelleşmeye ve insan olmaya çalışırsak hatadan kurtuluruz. Neticede yavaş yavaş, kusurlarımız atıla atıla, mertebelerimiz yükselir ve Allah'ın istediği insan özelliklerine kavuşuruz. Zaten Allah'ın bizi insan suretinde yaratmasındaki amaç da budur.

"İnsanlar ikiz yaratılmıştır" derler. Bu söz hem doğrudur, hem değildir. Doğrudur, çünkü gerçekten ayırt edilemeyecek kadar birbirine benzeyen, adeta tıpatıp yekdiğerinin aynı olanlar vardır. Bunlar, gölgenin gölgesi gibidirler. Ama aynı zamanda doğru değildir, çünkü ne kadar benzerlerse benzesinler, O'nun birliğinin ispatı için gerekli olduğundan, parmak izleri mutlaka birbirinden ayrıdır.

Her insan hurufat-ı ilâhiyeden bir harftir. Eğer üstüne

bulaşmış olan pislikler kazınır, temizlenirse o zaman harfliği ortaya çıkar. Padişahın saraya girmesi için önce sarayın mamur olması lazımdır. Bu konulara ileride daha geniş olarak yer verilecektir. Ancak burada, Padişah'ın, gözle görülüp elle tutulamayan ve ancak madde âleminde kuvvet ve kudretle belli olan bir varlık olduğunu söylememizde fayda vardır. Biz de bu âlemde bulunduğumuza göre, bizdeki kuvvet ve kudret de O'nundur. Bu nedenle "Kuvvet ve kudret azamet sahibi yüce Allah'ındır" diyoruz. Gerçek bu şekilde bilinince insan kendini bilmiş, aynasını silmiş ve zekâ kapıları açılmış olur.

Ben bilmez idim gizli, ayan hep sen imişsin
Canlarda ve tenlerde nihan hep sen imişsin
Senden bu cihan içre nişan ister idim ben
Ahir bunu bildim ki cihan hep sen imişsin

diyen ilâhide anlatılmak istenen budur.

İnsan, kuvvet ve kudretin kendisinin değil, Allah'ın olduğunu bildiği zaman, kendine güvenmekten vazgeçecek ve ne kadar güçlü bir pehlivan olursa olsun, zamanın kendisini yeneceğini idrak edecektir. "Semaya ser çekse başın, zaman seni dal eder" bunu anlatmaktadır.

Aslı bir nokta olan insan, gençliğinde elif gibi dimdiktir ama yaşlanmaya başladıkça önce dal gibi eğilip toprağa bakmaya başlar, daha sonra da mim gibi iyice yere kapanır ve öyle kalır. İşte namazda önce dik durmanın, sonra rükû dediğimiz eğilmenin, sonra da secdeye varmanın, yani yapılan hareketlerin, bize öğretmek istediği budur. Kısacası gerek hayatımızın seyri, gerekse kıldığımız namaz, bize Âdem olmamız gerektiğini anlatmaktadır.

İnsan, büyüme esnasında sırasıyla sücud, rüku ve kıyam safhalarından geçerek gelişimini tamamlar ve bedensel olarak kıyama ulaşır. Bedensel açıdan kıyama geliş, kişinin insan olmaya hazırlanma safhasıdır. İnsan olabilmek için ruhun da kıyam etmesi lazımdır.

Ruhu kıyam etmemiş olanlar da görünüşte insandır ama içi boş tohumlara benzerler. Bir başka tabirle, sudaki balıklar gibidirler. Suyun içinde yüzerler ama suyun farkına var-

maz, denizi görmezler. "Ol mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler" mısrası böyleleri için söylenmiş, Kur'an'daki "*Kim ki dünyada kördür ahirette de kör olacaktır*" <17-72> ayeti de böyleleri için gelmiştir.

İnsanlıkta amaç, kendini bilmektir. Bu da ancak Allah'ın hidayet etmesiyle mümkündür. Allah hidayet ettiğinde, kimde Kendi'ni görmek istemişse, o kimsede bir aşk doğar ve kişi o aşkın etkisiyle, Kendi'ni kendine bildirecek bir kâmil mürşit aramaya başlar. Eskilerin, ayaklarına demir çarık takıp diyar diyar dolaşmalarının nedeni bu aşktır. Bazen kendini bildirecek olan zât insanın ayağına geliverir. Burada işleyen, hattâ daha doğru bir tabirle kendinden kendine işleyen Hakk olduğu için bir şey söylenemez. Söylenebilecek tek şey, her şeyin başının teslimiyet olduğudur.

Allah'a yaklaşma konusunda her ne kadar kul gayret gösterirse de, yardım Allah'tan olur ve bu yaklaşmadaki farklılıkları O tayin eder. Ancak, bu hususta insanın önündeki örnek Hazret-i Peygamber olduğu için amaç, O'nun gibi olabilmek, yani "Allah'ın ve resûlünün ahlakıyla ahlaklanmak"a nail olabilmektir. Çünkü Kur'an'da Hazret-i Peygamberin, ne mecnun, ne sahir, ne de büyücü olmadığı ve bu âleme hulk-i azîm (yüksek ahlaklı) üzere gönderildiği yazılıdır. Allah'ın insanlık âlemi için istediği de başka bir şey değil, sadece ve sadece budur. İnsan olarak gelişip onun huylarıyla huylandığımız zaman, O'nun gibi kibar, edepli, mütevazi, oturup kalkmasını, konuşmasını bilir, karşısındakini kendisi bilip ona eziyet etmekten kaçınır bir insan oluruz. İşte cem-ül cem'e gelmek budur.

Allah'a yaklaşmak, O'nunla ünsiyet etmek demektir. Çünkü insan kelimesi ünsiyetten gelir. Üns, muhabbet, ünsiyet, yakınlık, sıcaklık, her şey ve herkesle barışık olmak, kimseyi çingene, zengin, fakir, Musevi, Hıristiyan vs. diye ayrı görmemek demektir.

İnsan, sadece Allah'la değil kâinatla da ünsiyet halinde olmak durumundadır. Tüm ibadetlerin amacı bu ünsiyeti temin edebilmektir. İnsan barışıklığını gösterebilmek için dai-

ma olumlu davranıp hiçbir şeye karışmamalı, hiçbir şeye "hayır" dememelidir. Eğer söylenen yapılamazsa, tecelli öyle oldu denir. Kişi, ilk anda müspet davranarak "olur" deyip gönül almış olduğu için Allah nazarında makbul olur. İşte secde-i sehv bu durumlar içindir.

Ünsiyet etmemiş olanların mertebesi insan değil nâstır. Böylelerine Kur'an'da da *"Ey nâs"* <2-168>, <4-174>, <10-23, 57>, <22-5>, <49-13> vs. diye hitap edilmektedir. Allah ile kulun yakınlığı en kısa yoldan *"Sen çıkarsan aradan / Kalır şeksiz Yaratan"* cümlesiyle ifade edilebilir. Bunu gerçekleştirebilmek, yani Allah'la ünsiyet edebilmek için kişinin yedi nefis mertebesini geçip hepsini kendinde toplayabilmiş olması icap eder. Onun için Allah'a yaklaşmak isteyen, önce Allah'ı bildirene yaklaşmak zorundadır.

Divan'ımdaki *"Ten ile can olmuşum"* tabiri, insanı ve insanın ten ile canın birleşmesinden oluştuğunu ifade ettiği gibi, daimi nikâhı da içermektedir. Çünkü manevi nikâhta ikinin bir olması esastır. *"Sana biat edenler Allah'a biat etmişlerdir, Allah'ın eli onların elinin üstündedir. Kim akdini bozarsa kendi zararına bozmuş olur"* <48-10> ayeti de bunu anlatır.

İnsanın Allah'a yaklaşması, bir demirin mıknatısa yaklaşması gibidir. Nasıl mıknatıs, çekim alanına girdiği andan itibaren demiri kendine çekmeye başlarsa, Allah da kendisine yaklaşmak isteyen kulunu, kul bir adım attığı anda, O on adım atarak kendine çeker. Burada çekim esma-yı has vasıtasıyla olmaktadır. Nasıl mıknatıs demir dışındaki madenleri çekmezse, has olmayan esmaların çekilmesi de bu nedenle mümkün değildir. Esma-yı has kendi cinsinden olduğu için bir kere çekim alanına girdi mi, artık çekilip gidecektir. Bu konuya ileriki bahislerde çok daha geniş yer verilecektir.

Allah'a yaklaşmak isteyen insan, önce toprağı örnek almalıdır. Toprak tüm kâinatı meydana getirmiş ve bu nedenle "ana" diye vasıflandırılmış olduğu halde, sessiz sedasız yerinde durmakta, kazarlarsa kabarıp ekerlerse bitirmektedir. Ancak ekilenlerin bitebilmesi için yağmura, yani Allah'ın

rahmetine ihtiyaç vardır. Rahmet-i ilâhi olmazsa o toprak çöle döner ve ancak develerin yiyebileceği çöl bitkilerini yetiştirebilir. Yağmurun yağması halindeyse, çöller bile yeşerir.

İnsan da susuz bir toprak olarak kaldığı sürece çöl gibidir. Bu insan çölünü yeşertip verimli hale getiren bereketli yağmura "feyz-i ilâhi" adı verilir. Bu feyz olmaz veya kesilirse, o zaman, insan ilâhideki gibi "Geçti kervan kaldık dağlar başında" demeye başlar. Bu nedenle, bizi bu kadar bilgiye ve güzel fikirlere kavuşturduğu için Allah'a ne kadar şükretsek azdır. Şükrümüzü de sadece sözle değil, fiili olarak huylarımızı, duygu ve düşüncelerimizi düzelterek ifade etmemiz lazımdır. Zira, akan bu rahmet-i ilâhi suyunun kumlara işleyerek çölümüzü yeşerttiği ancak öyle belli olacaktır.

Eğer çölümüz yeşillenmezse, o zaman, evvelce özelliklerini anlattığımız develer gibi oluruz. Nasıl develer çöldeki insanların yüklerini sırtlarında taşıyorlarsa, kendisi çöl gibi olan insanlar da bu âlemin yükünü sırtlarında taşırlar. Kısaca ehl-i dünya olanlar, bu dünyanın hamallığını yapmaktan başka bir işe yaramazlar. Çünkü insan, son derece güçlü bir hamal olarak yaratılmış ve kâinat yükü de sırtına yüklenmiştir. Bu yükü herkes taşımaktadır. Nasıl mı? Elinden geleni yaparak kâinata katkı sağlamak suretiyle... Bu hamallığı da ister bilsin, ister bilmesin, insan-ı kâmile hizmet için yapmaktadır.

Burada çölümüzün yeşermesi diye nitelendirdiğimiz husus, dikenli çöl bitkileri gibi olan kötü huylardan kurtulmaktır. Eğer bunlardan kurtalamıyorsak, o zaman, tarlamızda bir arıza var demektir ki bunun çaresini ileriki bahislerde anlatacağız.

Kendini bilmeyen kişi hiçbir yere varamayacağı için insanın ilk yapacağı iş kendini bilmeye çalışmak olmalıdır. Bunda başarılı olabilmek için Allah'ın yardım etmesi şarttır. Bu yardım nasıl olacaktır?

Kendi'ni kendi âlemine çekmekle... Bu gerçekleştiğinde kişinin kişiliğinden eser kalmaz. O zaman Allah'ı, Allah görebilir. Aksi halde, beşerin Allah'ı görmesi kesinlikle müm-

kün değildir ve böyle olduğunu da Allah, Hazret-i Musa'ya verdiği *"Asla göremezsin"* <7-143> cevabıyla kesin olarak belirtmektedir. Çünkü buradaki *"len"* Arapçadaki olumsuzluk edatlarının en kuvvetlisidir.

İnsan Allah'ı nasıl görebilecektir? Ölmekle!.. *"Sen çıkarsan aradan / Kalır şeksiz Yaratan"* sözünün de anlatmak istediği gibi, Allah'ın görülmesini engelleyen perde bizzat beşerin kendisidir. Biz ortadan kalktığımızda, geriye Allah'tan başka bir şey kalmayacağı için Kendi, Kendi'ni görecek, yani Allah'ı, yine Allah görmüş olacaktır. İnsanın, O'nu bu âlemdeyken görebilmesi, ancak ölmeden evvel ölmesi ve Allah'ın yardımıyla yürüyen ölü haline gelmesiyle mümkün olabilir. Bunun için, Allah'ın mıknatısına tutulup onun endüksiyon akımlarını gönlüne yansıtabilmiş olmak icabeder ki bu açıklamalar yapılabilsin. Başka türlü bu tip sohbetlerin yapılması mümkün değildir. Mürşitlerden olan doğuşat onların kendi âlemlerinin mahsulüdür ama bu doğuşlar da devamlı değildir. Zaman zaman ortaya çıkar, zaman zaman kaybolur. Bu durum insanın, acıktığı zaman yemek yiyip doyunca sofradan kalkmasına benzer. Manevi açlık olduğunda doğuşlar başlar ve doyuncaya kadar devam eder.

Bazen, eski yazılanları okurken insana yeni fikirler gelir. Örneğin, Aziz Dede'nin "İlkbaharda giderek mezhereye" (pikniğe) diye başlayan şiirini okurken, orada

Gül lisan-ı hal ile verdi cevap
Dedi: Ey yâr bilemezsin bunu sen
Hüsnümün bekçisi oldu bu diken

mısraları bir anda bana avamın, havassın bekçisi olduğunu hatırlatıverdiği gibi, herkeste böyle ani zihin açılışları olabilir.

Ne peygamberler, ne veliler aksine bir davranış göstermemişlerdir. Çünkü beşer olarak yerimiz *"esfele sâfiliyn"* denen bu dünya âlemidir ve bu âlem, beşeriyetle kaimdir.

Allah, insanı esfele sâfiliyn'e kemâlât için indirmiştir ama "Orada kalın" dememiştir. Akıl vermesinin nedeni de, buraya attıklarının aldanıp burada kalmamaları, yolunu bu-

lup bu âlemdeyken O'na ulaşıp ayna olmaları içindir. Sonunda her şey aslına rücu edeceğine göre, insan da geldiği o ulvi makama yine ulaşacaktır ama marifet, buradayken ulaşıp o zevki tadabilmektir.

İnsanı Allah'tan uzaklaştıran, hicap perdeleri, yani utançlarıdır. Saflaşır, temizlenir ve tövbe edip hatalarımızı itiraf edersek, o zaman perde kalkar ve O'na ulaşma şansımız artar. Bir insana karşı mahçubiyeti olan kişi ondan kaçıp uzak durabilir ama Kur'an'da *"Kaçacak yer yok mu"* <75-10> dendiğine göre, Allah'tan nereye kaçılabilecektir. Kaçış mümkün olmadığına göre yapılması gereken şey, kötü huyları kabullenip onlardan kurtulmaya çalışmak, yani tövbe etmektir.

Tövbe etmek, ağızla "tövbe yâ Rabbi" demek değil, o işi bir daha hiç yapmamaktır. Buna "tövbe-i nasuh" denir ve anlamı, itiraf edip o hatayı bir daha tekrarlamamaktır.

İnsan, Allah'tan kaçamayacağına göre, yapabileceği tek şey "Senden sana sığınırım" demektir. Bu ne demektir?

"Madem ki kendinden başkası yoktur, o halde kaşınan kafanı kendin kaşıyacaksın" demektir. Eğer kaşınan yer sırtın olur da elin yetişmezse o zaman görünmeyenden yardım istemek lazım gelir. Zaten insanın kaşınması, bir uzvunun, bir uzvuna yardım etmesi demektir.

Kur'an'da *"Temizler temizlerin pisler pislerindir"* <24-26> demekle temizlerin pislerle imtizaç edemeyeceğini belirtmiştir. Allah çok temiz olduğu için ancak kendisi gibi çok temiz olanları kabul edecektir. Geri kalanlar O'ndan gayrı mıdır? Hayır, değildir ama filtre edilip temizlenmedikçe O'na ulaşamazlar.

Bu durum aynen havaya benzer. Havanın temiz veya kirli olması onu havalıktan çıkartmaz ama kirli havada biz yaşayamayız. Yaşayabilmek için havanın temiz olduğu bir yere gitmemiz veya bu olanaktan yoksunsak, gaz maskesi takıp havadaki kirliliği süzerek, o pisliğin etkilerinden kurtulmaya çalışmamız gerekir.

İnsan olabilmek için temiz olmak gerekmesi de bunun gi-

bidir. Aksi halde, o temiz olanla ünsiyet edilemeyeceği için kişi insanlıktan uzaklaşmış olur.

İNSANDA ALLAH SEVGİSİ VE ALLAH KORKUSU

İnsandaki Allah sevgisi, daima, O'na karşı duyulan korku ile birliktedir ve buna "haşyet" adı verilir. Bunu "Havf" adı verilen korku ile karıştırmamak gerekir.

Haşyet ile havf arasındaki fark, bir çocuğun babasından korkmasıyla, bir yabani hayvan, böcek, karanlık veya öcüden korkması arasındaki fark gibidir. Baba korkusu, sevgiyle karışık ve sevgiyi engellemeyen bir korkudur. Tevellâ teberra, buğz-u fillâh, hubb-ü fillâh, gibi fikirler de bu konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için ortaya atılmıştır.

Baba, bir kabahat ettiği zaman çocuğunu azarlar veya cezalandırır ama bunu çocuğunu üzmek veya ona eza vermek için değil, onu ileride karşılaşabileceği tehlike veya kötülüklerden korumak için yapar. Bir dakika önce cezalandırdığı çocuğu yere düşüverse, hemen yerinden fırlar ve onu "yavrum" diyerek bağrına basar. Çünkü hiçbir zaman çocuğuna karşı kin tutamaz.

Allah da kullarına karşı böyle davranır. Bir kuluna celâlî bir tecelli ihsan etse, bu O'nun, o kişiyi sevdiğinin ve islah etmek istediğinin ifadesidir.

Ancak, günümüzdeki din adamlarının çoğu bu bilince varamadığı için insanları Allah'la ve O'nun cezalandırmasıyla korkutup yola getirmeye çalışmaktadırlar. Bu yaptıkları Allah'ın *"Merhametlilerin en merhametlisi"* <7-151> oluşuyla bağdaşır bir durum değildir. Bu kadar merhametli olan bir Varlık, hiç kullarına kasten azap verir mi?

İnsanın "aman" demesi, O'nun, çocuğu düşmüş baba gibi kuluna sarılması için yeterlidir. Zaten "aman" demek, Hazret-i Muhammed'e sığınmak demektir. Ebced hesabıyla aman ve Muhammed kelimelerinin her ikisinin toplam değeri 92'dir.

Aman lafzı senin ism-i şerîfinle müsavidir
Anınçün âşıkın zikri "Aman"dır yâ Resulallah

deyişimin nedeni budur.

Hazret-i Muhammed bin dört yüz yıl önce vefat ettiği için O'nu sadece bedenden ibaret görenler, günümüzde sığınacak yer bulmakta zorluk çektikleri halde, kendisini gerçeğiyle bilenler, ruhaniyetinin tevarüs edip geldiğini idrak ettikleri için mürşitlerine sığınmaktadırlar.

İnsandaki Allah sevgisi bir haşyet şeklindedir ve korku ile beraberdir. Allah da, bir baba gibi, çocuğundan kolay kolay vazgeçmeyecektir. Burada "Kul Allah'a isyan ederse ne olur" sorusu insanın aklına takılır.

Kulun isyanından ötürü Allah'a hiçbir şey olmaz. Bu isyanın zararını yine kul görür. Çünkü, kulun isyanı Allah'ın merhametine set çekmek, yani kendini o merhametten mahrum bırakmak demektir. O halde, önce, kul kendi kendine merhamet etmelidir. "Her şey kendinden kendinedir" diyerek anlatılmak istenen budur. Kendine merhameti olmayanın ne çocuğuna, ne de başkalarına merhamet etmesi beklenemez. Böyleleri, terbiye ediyorum zannıyla çocuklarını döverek kendi öfkelerini tatmin ederler.

Sonuç olarak, insanın bir elmas olarak yaratılmış olmasına rağmen, kendisine yapılan yanlış telkinler sonucu, Allah'ı seveceğine Allah'tan korkar hale getirilmiş olduğunu söylememiz gerekmektedir.

Bu korku, bazı durumlarda işe yaramaktadır. Örneğin, cami inşaatı yapanlar hiçbir zaman uyduruk iş yapmazlar. Allah korkusu onlara iyi iş yaptırır. Aynı korku ve aynı bakış diğer işlerde çalışanlarda da olsa, onlar da her yaptıkları işi güzel yapar ve hileye kaçmaz, birbirlerini kandırmazlardı. Karşısındakini Hakk gören bir kimse hatalı iş yapabilir mi?

Cami inşaatında çalışanlar karşılarındakini Hakk görmeseler de yaptıkları inşaatın Allah'ın evi olduğu düşüncesi onları doğruluğa sevk eder.

İnsan, kendisine zarar verecek olan şeyden korkar. Allah kuluna zarar vermez ki ondan korkmamız için bir neden olsun. Allah, Merhametlilerin en merhametlisidir, koruyucudur, sevendir. Kulun korkma nedeni, kendi hatalarıdır. Kabahatli olan Allah değil, kuldur ve kulun korkmasının nede-

ni de budur. Bu konuya da ileride daha geniş olarak temas edilecektir.

İNSANDA VE KÂİNATTA KEMALÂTIN GELİŞİMİ

İnsan olarak hepimiz değişik yaşlardayız. Kimimiz seksen, bir diğerimiz yetmiş, bir başkası altmış veya otuz yaşında... Pek iyi, "Bundan bin veya bir milyon yıl önce neredeydik" diye sorsak, bunun cevabını kim verebilir? O zaman yok muyduk? Vardık ama kim bilir kâinatta nerelerdeydik... Hattâ biraz daha ileri gidip bu soruyu "Kâinat oluşmazdan önce neredeydik" diye de sorabiliriz.

O zaman verilecek cevap "Önce nurduk, nur olarak kâinatı dolaşa dolaşa, ondan değişik huyları ala ala bugüne geldik" şeklinde olur. Bugün de bir yarış içindeyiz. Bizden sonrakiler bizi, daha sonrakiler de onları geçecek ve böylece yine tekmillenip Liva-ül Hamd altında toplanarak, nur olan aslımıza kavuşacağız ki buna tasavvuf dilinde "Zuhurun kemâli" denmektedir.

Hazret-i Peygamber bu âleme "kemâlin zuhuru" olarak teşrif etmiş, O'ndan sonra zuhur kemâle gelmeye başlamıştır. Bu ikinci kemâlin tamamlanmasıyla kemâl dairesi tekmillenecektir.

Kâinatta bu anlattığımız dairenin tamamlanmasına "devran" dendiğini biliyoruz. Bilmediğimiz, bu devranın şimdiye kadar kaç kere tekrarlanmış olduğudur.

Bu bahsettiğimiz devran kâinatta olduğu gibi, insanda da vardır. Kâinattaki örneği, deniz akıntılarının üstte ve altta birbirine ters istikamette oluşu, insandaki örneğiyse atardamar ve toplardamarlardaki kan dolaşımının birbirine zıt istikamette olmasıdır. Hattâ insanda, bunun gibi bir de görülmeyen elektrik akımı vardır ki o da baştan ayağa, ayaktan başa devamlı olarak devredip dairesini tamamlamaktadır. Ayaklardaki akupunktur noktalarının değişik vücut bölümlerini etkilemesi bunun delilidir.

İnsan a'yan-ı sabitede, yani ruhlar âlemindeyken neşe-i ulâdaydı. Oradayken kötülüğün timsali olan şeytanın, ona

etkisi olmuyordu. Ne zaman ki kemâlâtın izharı için bu âleme atıldı, şeytan da aynı amaca yönelik olarak meydana çıkıp kemâlâtın gelişmesindeki rolünü oynamaya başladı. Çünkü her şey zıttıyla bilinir ve kemâlât, bu zıtlıkların çarpışmasıyla ortaya çıkar.

Kemâlâtın gelişebilmesi için her şeyin zıttıyla birlikte ortaya çıkması şarttır. Her şey güzel olsa olmaz mıydı? Olmazdı, çünkü gölgesiz insan, şeytansız Rahman olmaz. Sırf iyiliğin timsali olan rahmaniyet ve sırf kötülüğün timsali olan şeytaniyetin bu âlemde ortaya çıkmasının sebebi budur. İnsan, bu ikisi arasında bir seçim yapacak, rahmaniyeti seçtiğinde ahirete, şeytaniyeti seçtiğindeyse dünyaya yönelik bir gelişme sağlayacaktır. Fakat kendini bilirse, ikisinin de Allah'ın olduğunu idrak edip ikisinden de geçecektir. Böylece hiçliğini idrak edince, kalbi Lâ aynası olacağından orada Hep'i, yani İllâ'yı görecektir.

Mutlaka her şeyin bir zıttı olacaktır. Allah böyle yaratmış. Güzelin karşılığı çirkindir. Aslında hepsi güzeldir ama zuhurda kemâlât gereği böyle olmak zorundadır. Örneğin, bir çekirdeği dikeriz, bir süre sonra ortaya bir filiz çıkar. Bu filiz önceleri düz bir sopa gibiyken, geliştikçe dallanıp budaklanmaya, çiçek açıp meyve vermeye başlar. Kemâle geldiğinin belirtisi olan çekirdeğini verebilmesi için bu safhalardan geçmesi gerekir ki bunların tümüne birden "serencam" diyoruz.

Burada ser, baş, encam ise geçirilen safhalar demektir. Bu serencam sonucu ekilen tohumun aynısı ağacın meyvesinde oluşur. Oluşan bu çekirdek meyvenin içinde, yani örtüdür. Ayrıca her tohumun bir kabuğu, bir de özü vardır ve o öz kabuğun içindedir. İnsanın da özü yararlıdır. İnsan, kâinatın özü olduğuna göre sonuçta öz, özünü bulmuş olur. Eğer öz kabukta kalırsa, o zaman onu hayvan yer. Onun için özün özünü bulmak gerekir. Bu da ancak konuşmakla olur.

Konuşma, yani söz insanın manevi gıdasıdır. Bu gıda insan için zehir de olabilir, panzehir de... Acı ve kötü sözler insanı zehirlerken iyi ve faydalı sözler panzehir etkisi yapar ve

insanın dertlerini yok eder. Bu durumda öz, o güzel sözü söylettiren, görünmez âlemdir. Öz, öz olarak meydana çıkamadığı için söz kılıfına bürünerek kendini göstermektedir.

İşte, insanları zorlayıp ibadet ettirmekten yahut onlara çeşitli çileler çektirmekten amaç bu gerçekleri anlatmaktır. Nasıl ekmek yiyebilmek için çalışmak, emek sarfetmek gerekiyorsa, insan olabilmek için de çok daha fazla çalışmak icap eder. Bu çalışmaların gayesi, ekmeği yiyip karnı doyurmaktır. Eğer ekmek yenmezse, o zaman çalışma boşa gitmiş olur.

Allah, insanı nur olarak yaratmıştır. Nur olarak yaratılmış insanı cehenneme yönelten, o insanın kendi nefsî arzularını tatmin için uğraş veriyor olması, yani şeytana uymasıdır.

İnsan, bir şeye merak sarar ve devamlı olarak o işle uğraşırsa, bir süre sonra rüyalarında dahi o konu ile ilgilenmeye, uğraşmaya başlar. Çünkü artık aklı ve fikri o konuya doğru akmaya başlamıştır. Bu durumda, meyl-i zâti ile icad bile yapabilir. Çünkü Allah *"Bana dua edin size cevap vereyim"* <40-60> demektedir ve O, sözünde durur. Zaten dua, dilek, talep, istek, arzu demektir. Eğer kişinin uğraştığı iş şiir olursa, bir süre sonra konuşmaları bile şiir gibi olmaya başlar.

İnsanda kemâlâtın gelişimi, bu âleme gelirken kaybettiklerini, yani kendini aramak istemesiyle başlar. Çünkü her şey insanın kendindedir ve kendini bilmek, Allah'ı bilmek demektir. İnsanın kalbindeki dileği, kendini görmek isteğidir ve bu da insanın kalbini iyi temizlemesiyle mümkün olur. Yani insan, kendini ancak o şekilde görebilir. İnsan, Allah'ı da, Peygamberi de, kâinatı da, hepsini kendinde aramalıdır. Aslında bu aradıklarının hepsi kendindedir ve o, kendini aramaktadır. Ef'alde, kaybettiği ef'alini, sıfâtta, kaybettiği sıfâtını, zâtta ise kaybettiği cennetini aramaktadır. Allah, mutlaka arananı bulduracaktır. Cennetin yolu cehennemden geçtiği için "esfele sâfiliyn" denen bu cehennem âleminde kaybettiğimiz eski âlemimizi, cennetimizi aramaktayız. Niyazi-i Mısrî Hazretlerinin "Nur iken adımı Niyazi koydular" deyişi bunun içindir.

Allah insandan işler. İnsanın mertebesi yükseldikçe O'nun işlemesiyle neler olur neler... İnsan ulûhiyet âlemine yaklaştıkça, onda, ilâhi âlemlere ait faaliyetler başlar. Bu faaliyetleri hissedecek mertebeye gelmemiş olanların bile mertebesi yükseldikçe zevkleri değişir.

Aslına bakılırsa, yükselen insanın kendisi değildir. O, tutup kimi nereye oturtmak istiyorsa, oraya çekip oturtmaktadır. Bu hususta takdir O'nundur. Yapan, çatan O'dur. Aksini iddia edip "ben yaptım" diyenlere, "Sana o yapma fikrini, o kuvvet, kudreti veren kimdi" diye sormak gerekir. Çünkü kâinatta insan hiçbir şey yapamaz. Her zaman söylediğimiz gibi kulun fiili muallaktır. Bizim "yaptım" dediğimiz şey, O'nun kendinden kendine olan bir icraatıdır.

Allah "Kullarım bana nafilelerle yaklaşırlar" diyor. Tabii nafileyiz, yani hava, cıvayız ve O'ndan gelen kuvvet ve kudretle bir şeyler yapabiliyoruz. Gelmese ne yapabiliriz?

Biz bugün yaşayanlar, ilk çağlarda yaşayan insanlardan çok farklıyız. Çünkü o zamandan bu güne kadar, her şey gibi, insanlık da büyük bir tekâmül göstermiş ve bundan sonra da göstermeye devam edecektir. Günümüz insanının zekâsı madenlere bile söz söyletmeyi başarmıştır. İşte bilgisayarlar... İnsan yapısı olduğu halde zaman zaman onu yapanları bile hayran bırakmaktadır. Çünkü o, kendini yapanın bir yılda yapabileceği bir işi bir günde bitirmektedir. Bu da zamanın yavaş yavaş âna yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Daha sonraki çağlarda kim bilir, daha neler neler olacaktır. Allah'ın ilminin sonu olmadığına göre...

Bir insan için kendini bilmek, Allah'ı bilmek demektir. Allah ise her ilmin sahibidir ve her dilden anlar. Tıpkı dilsizlerin her dili bilmesi ve her milletle konuşması gibi... Bu nedenle insana lazım olan kendini bilmektir. Kendini bilen, esfeli alâ, cehennemi cennet yapar.

Kendini bilmeyenler semender olmuşlardır ve yandıklarının farkında değildirler. Böyleleri, görünüşte köşklerde, yalılarda, hattâ cennette bile olsalar, için için yanıp durmaktadırlar.

İnsan, bu konularda kırk kurnalı hazneye veya kırk delikli tuluma benzer. Hangi kurnanın musluğu açılsa, su o musluktan akar. Ödemiş Bozdağ'da bu durumu sembolize eden kırk lüleli bir çeşme vardır. Halkta "O çeşmenin kırk deliğinden de birer yudum su içen insanın dileği olur" inanışı yerleşmiştir.

Gelişim, alt ve üst hudutları belirlenmiş bir çizgi olarak düşünülür. Ama tasavvufta gelişim hattı dendiğinde, bu, bir çizgi değil, bir dairenin çemberi olarak algılanır. Mesela, ay, önce hilal şeklinde doğar. Geliştikçe, uçları birbirine yaklaşmaya başlar ve dolunay haline geldiğinde artık uçları birleşmiş, yani kemâlâtı tamamlanmıştır. Bu uçlardan birini mânâ, diğerini madde olarak düşünürsek kemâlâtı tamamlanıp dolunay haline geldiğinde mânâsı ve maddesi birleşmiş olur.

İnsanda kemâlâtın yahut dinin gelişimi de böyle olmuştur. İnsan, bıldığimiz gibi önce manevi bir varlık, yani Âdem-i mânâ olarak yaratılmıştır. Bilahare, "esfele sâfiliyn" denen kesafet âlemi, yani kâinat ona bir yuva olarak oluşturulmuş, insan bu yuvaya yerleşmiş ve bedenini bu yuvadan edinmiştir. İlk insan bu âlemde oluştuğunda, kendinin ne olduğunu bilmediği için düşünsel açıdan en alt tabakaya, yani esfele safiliyne inmiştir. Zaman içinde bu bedende maddi ve manevi gelişimini tamamlayıp aslını bulunca, yani manevi varlığını idrak edip ona kavuşunca, tekâmülünü tamamlamış ve kemâle ermiştir. Bu onun çalışıp kesafetin etkisinden kurtularak, letafete intikal etmesi demektir. Bu durumda, düşüncelerinde hâlâ celalî kısımlar bulunabilir. Gayret eder, bunlardan da kurtulursa, o zaman kâinatı kapsayan ve el'ân kemakân olan nura yaklaşıp ona ulaşabilir. Tabii, bu gelişim bir anda olacak iş değildir.

Allah *"Semaları ve arzı altı günde yarattım"* <10-3>, <25-59>, <57-4> dediğine ve O'nun her günü, bizim elli bin yılımıza tekabül ettiğine göre geçen zamanı düşünmek gerekir. Ayrıca, kâinat yaratılır yaratılmaz hemen insan meydana çıkmamıştır. Bunun oluşabilmesi için de belirli bir evrim

gerekmiştir ki bunun örneğini tabiattaki pek çok canlıda, mesela kurbağalarda, ipek böceklerinde, balıklarda, karıncalarda, hattâ bağırsak parazitlerinde görmek mümkündür. Bunların her biri yumurtadan çıktıktan sonra ergin hale gelinceye kadar pek çok istihaleden (metamorfoz) geçmek mecburiyetindedir.

Zaten Darwin nazariyesinin esası buna dayanır ve insanın bedensel gelişimini izaha yöneliktir. Halbuki bizim tarif ettiğimiz gerçek insanda beden, onun asli varlığının kılıfından ibarettir. Asli varlığıysa, evvelce de söylediğimiz gibi *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ayetiyle bildirilen ruhtur. Kâinatın yaratılış nedeni de, bu ruha bir kılıf bulmaktır. Nasıl bir kuş yumurtlamadan evvel yuvasını hazırlıyorsa, insan da dünyaya gönderilmeden önce yuvası hazırlanmış ve ruh, kılıfını bu yuvadan almıştır. Bundan sonra dünyaya gelen insan, gönderilen peygamberlerle gelişmesini devam ettirmeye başlamıştır. Her gelen peygamber, bu tekâmülde kendi payına düşeni yapmış, bildiklerini ümmetine öğretmeye çalışmış ve "Benden sonra biri daha gelip tekmilleyecek" diyerek geldiği yere dönmüştür. Nihayet Hazreti Peygamberle tekâmül ve kemâlât son hududuna vardığı için O *"Bugün dininizi tekmil ettim (tamamladım)"* <5-3> diyerek gelişimin tamamlandığını bildirmiştir.

Zerdüştler ateşe taparlar ama hiç bir zaman o taptıkları ateşin içine girmeye kalkmazlar. İnsanlar her zaman Allah'ı aramışlar ve şimşeği, yıldırımın çıkarttığı yangınları görünce korkup ateşe tapmaya başlamışlardır. Bu arada putlara, suya, ineklere vs. tapanlar da olmuştur. Onların kalıntıları da halen dünyada vardır. Bunların tümünün amacı Allah'ı görünür bir şeyde müşahede edebilmektir. Hazret-i Musa zamanında ineğe tapmaya kalkmaları da bu isteğin sonucudur, putperestliğin ortaya çıkış nedeni de...

O halde insanda bir yaratıcı, bir yönetici olduğu düşüncesi içgüdüsel olarak vardır. Bu düşünce gelişe gelişe, sonunda, İslamiyette kemâlini bulmuştur.

İnsanlar, dünya ve ahireti anlamakta çok zorluk çeker-

ler. Bu ikisini, en kestirme şekliyle "Dünya dış, ahiret ise iç âlemdir" diyerek özetlemek mümkündür. Hal böyle olunca, insan, isterse dış âlemde, isterse de iç âlemde yaşayabilir. Bu onun bileceği iştir ve aynen benim istersem Tire'de, istersem İstanbul'da yaşamama benzer.

İnsan, sonunda nasıl olsa ahirete gideceğine ve gittiğinde de kendisi olarak gideceğine göre şimdiden, en azından zaman zaman giderek kendini alıştırmasında bir mahzur yoktur. Böylece nereye gideceğini de öğrenmiş olur.

İnsanın dünyevi çalışması ahiretinden, uhrevi çalışması ise dünyasından feragati gerektirir. Bu durumda da tercih yine kişiye kalmaktadır. Her iki durumda da feragat etme zorunluluğu, dünyevi ve uhrevi çalışmaların birbirinin zıttı olmasından kaynaklanır. Çünkü dünyevi çalışma hep olmak, uhrevi çalışma ise hiç olmak için yapılır. Hiç olan, her şeye ayna olabilir.

Buradaki ayna tabirini çok iyi düşünmek ve fonksiyonlarını çok iyi değerlendirmek gerekir. Çünkü insanın Allah'ı görebilmesi, ancak bu fonksiyonun ortaya çıkmasıyla yahut bu mertebenin kazanılmasıyla mümkündür.

İnsanlar çeşitli surettedirler. Kişi güzelse ve sülalesinde, yani genlerinde güzellik damarı varsa, o güzellik ana rahmindeki gelişmesi esnasında çocuğun suretine yansır. İçte kalanlar ise daha sonra o çocukta huy olarak ortaya çıkıp kendini gösterecektir. Bu duruma göre bir insanın düşünceleri ne kadar güzel olursa, Didar'ı da o kadar güzel görecektir. Çünkü insan ancak kendindeki güzelliği hayal edip onu seyredebilir.

Nitekim Hazret-i Ali'ye "Peygamberi Nasıl gördün" diye sorulduğunda alınan cevap, bunun böyle olduğunu anlatmaktadır.

Mürşide bakıp onun suretinde kalanlar, hiçbir şey görmemiş, onun içini görebilmiş olanlar, gerçek mürşidi görmüş olacaklardır ki o gördükleri de kendilerindekinden başka bir şey değildir. Hazret-i Ali'nin gördüğü o nur da kendi içindekiydi. Çünkü "Zâtını zâtı bilir" dediğine ve sonra da "Zâtıma

mir'at edindim zâtını" diye ilave ettiğine göre ortada bir suret var demektir. Eğer o suret olmasaydı, aynada ne görünecekti? Onun için buraları çok çok iyi düşünmek, insanın ne olduğunu anlamaya çalışmak ve insan olmak için çok gayret sarfetmek lazımdır.

İnsan, ne kadar derin düşünür ve düşüncelerinde ne kadar güzellik yaratabilirse, Allah'ı bilmesi de öyle olur. Çünkü Allah bu konuda *"Ben kulumun zannı üzereyim"* demektedir. İnsanın zannının güzel olması, onun nefs-i mutmainneye ulaştığının delilidir. Bu mertebede insanın güneşi doğmuş ve sabahı olmuştur. Ama bu noktada Allah *"Ben bazı peygamberleri bazısından üstün kıldım"* <2-253> demekle, bazısına, bazısından daha güzel suret gösterdiğini anlatmaktadır. Nitekim insanların rüyalarının da kalplerindeki güzellikle alakalı olduğu bilinmektedir. Çünkü burada suret dediğimiz şeyin aslı, insanların kendi yaptıkları vücud-u kisbîlerinden başka bir şey değildir ve onlar aradan çıktıklarında da geriye kalan O'dur.

İnsan, nasıl bu âlemde her şeyim olsun istiyorsa, o âlemde de her şeyim olsun ister. Ama orada her şeyinin olabilmesi, varlıktan geçip hiçliğe ulaşmakla mümkündür. Hiçliğe ulaşan ayna olur ve nereye dönerse her şey ona yansıdığı için o da her şey olmuş olur. Bunu anlatmak için aşağıdaki hikaye anlatılmıştır.

Padişahın biri sarayının dekorasyonu için bir grup Çinli ve bir grup Türk dekoratörle anlaşır. Büyük bir salon ortadan perde ile ikiye ayrılır ve iki grup da kendi bölümünde işe başlar. Çinliler günlerce çalışıp bir sürü motifler, heykeller, süsler yaparken Türklerin devamlı olarak duvarı parlatıkları ve onu bir ayna haline getirdikleri görülür. Nihayet günü gelip aradaki perde kaldırılınca bir de bakılır ki Çinliler'in yaptıkları motiflerin hepsi Türkler'in ayna derecesinde parlattıkları yüzeye yansımış.

Bu âlemde geçerli olan şey para, oradaysa aşktır. Bunların ikisi de çalışmadan kazanılabilen şeyler değildir ama biri dışa yönelik çalışmayı, diğeri ise içe yönelik çalışmayı gerek-

tirir. Dıştaki çalışma almayla, içteki çalışma ise vermeyle değerlendirilir. Bu da insandaki irade-i cüz'iye ile değil, nasiple gerçekleşebilir.

İnsanları görüyoruz. Türbelere gidip mum yakıyor veya mezarlara çiçek koyuyorlar. O yakılan mumun insana ne faydası olabilir? Yakılması gereken mum, insanın kendi içinde yakılmalıdır ki insan, onun ışığından istifade edip aydınlanabilsin. Hazret-i Peygamberin *"Kabirleri ziyaret edin"* sözü üzerine milletin mezarlara yöneldiğini görüp *"Ben size yürüyen ölüleri ziyaret etmenizi söylemiştim"* deyişindeki hikmet düşünülmemektedir. Bu hadisle insanlara gösterilen yol, bir mürşit bulup onu ziyaretle, ondan istifade etme yoludur. Ama anlayan kim?..

İnsan, tüm kâinatı görüp tanıyamaz, bilemez, öğrenemez. Ama kendisi kâinatın özeti olduğu için kendini görüp tanıyabilir, bilebilir. Onun için kendini bilen her şeyi bilir ve her şey olur. Öyle olunca da Kur'an'daki İsa, Musa, Ak Minare, cin, şeytan, melek, ye'cüc, me'cüc dahil her şeyin, kendinde ve cem noktasında toplanmış olduğunu idrak eder. İşte

"Sende seni, sende seni / Bil ki budur allemeni
Birleyegör can ü teni / Bak iki göz bir görüyor"

kıtasıyla anlatılmak istenen de budur.

Allah'ın mükâfat olarak bire on vermesi maddesel bakımdan izahı gerektirmez. Ama manevi yönden ele alındığında, ferdin mertebesini yükseltmesi demektir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, Ba (iki) iken, Kef (yirmi) haline getirmek, o kişinin mertebesini on kat arttırıp onu melekûtiyete sokmak yahut Kef iken Râ, yani iki yüz durumuna getirmek, yürüyen dağ yapmak demektir.

Allah'ın bire on verme kuralı, gerek maddi, gerekse manevi âlemde geçerli olduğuna göre, manevi gelişme bu anlattıklarımız olacaktır. Bunu biraz daha açacak olursak, insan Ba iken ikilik âlemindedir ve erkek ve dişi olarak ikiye ayrılır ama Râ olduğunda, recül haline geleceğinden bu ikiliği kendinde toplayıp birliğe ulaşır. Recülün erkekliği, ilk yaratılan Âdem'in, akl-ı küllün temsilcisi oluşundan dolayıdır.

Âdem akl-ı küll, Havva ise akl-ı küllün tezyinatı olan nefs-i küll'ün sembolüdür. İnsan dendiğinde, bu ikisi birlikte düşünülür. Erkek veya kadın dendiğinde, erkek zât, kadınsa sıfâtı temsil eder. Akıl, erkek olarak kabul edilir. Nefis ise dişidir ve erkekten meydana getirilmiştir. Ama işin aslına bakılacak olursa erkeklik, dişilik yahut ruh, akıl, nefis gibi kelimelerle ifade edilen anlamlar, Bir'in mertebelere göre aldığı isimlerden başka bir şey değildir. Bu konuya ileride tekrar dönülecek ve daha geniş açıklamalar yapılacaktır.

İNSANIN GRUPLANDIRILMASI

İnsanlar ileride göreceğimiz eğitim mertebelerine göre Ef'aliyyun, Sıfâtiyyun ve Zatiyyun diye üç ana grupta mütalaa edilirler.

Bunlardan, ef'aliyyun olanlar, el tutup ef'al mertebesine gelmiş kimselerdir. Eğer bu mertebeyi hakkıyla elde etmiş olurlarsa bunlar, yaptıkları işi iyi yapan, işinden zevk alan, mahir ve çalışkan insanlardır. Karşılarındakileri de çalışmasına göre değerlendirirler. Bu yapıları dolayısıyla cennet-i ef'al'dedirler. Böyle kimseler yaşlanıp güçleri azaldığı, çalışamayacak, hattâ yerlerinden kalkamayacak hale geldiklerinde her şeyin iyi yapılmasını isteyen, titiz ihtiyarlar haline dönüşecekler, hattâ belki bu sebeple bir kenara itileceklerdir.

Sıfâtiyyun olanlar, bu mertebeye geldiklerinde hayvani huyları tamamen değişmiş, sadece ilâhi sıfatlarıyla kalmış kimselerdir. Kimse bir diğerinin iç yüzünü bilemeyeceği ve sadece dış görünüşüne bakarak karar vereceği için böyleleri genç ve güzelken el üstünde tutulur ama yaşları ilerleyip o güzelliklerinden eser kalmayınca beğenilmez olur, bir kenara itilirler.

Tüm sıfatlar zaman içinde zıtlarıyla yer değiştireceği için güzel olanlar çirkinleşir, zengin olanlar fakirleşir, ağlayanlar gülmeye başlar... Bu değişim çoğu kez dünyada da olur ama dünyada olmadığı takdirde, ahirette olacağından şüphe yoktur. Bazı insanların güzel huyları daha dünyadayken kendilerine yansır ve bu nedenle dünyada da gülmeye başlarlar.

Bu durum onların dünyadayken sıfat cennetine girmiş olduklarının delilidir.

Zatiyyun olanlarsa Allah'tan başka bir şeye bakmadıkları için her gördükleri nurdur. Zira, zâtta güzellikten, yani özden başka bir şey yoktur. Ef'al ve dış görünüşten hiç etkilenmezler. Zatiyyun olup zât mertebesine gelmiş olanların nazarı iç âleme yönelmiş olduğundan, böyleleri her şeyi Allah'ın gözüyle görüp ona göre değerlendirirler. O'nun nazarı güzele müteveccih, yani *"Allah güzeldir ve güzeli sever"* olduğu için gözlerine takılan en kötü şeye bile sevecenlikle bakar ve gördükleri her şeyi severler. Çünkü bilirler ki içte kerahat yoktur ve o kerih görüntü, sadece bu dış âleme ait bir keyfiyettir.

İnsan, cami-üs sıfat ve mecma-ül esma olduğu için zaman zaman farklı gruplarla bağlantı kurar. Bu bağlantı kişinin eserlerine, şiirlerine de yansır. İnsan yükseldikçe doğuşat seviyesi de yükselir.

İNSANIN EĞİTİLME AMACI

Geçmiş insanı kurtarmaz. Bin küsur yıl önce filanca şunu demiş, fişmanca bunu demiş laflarıyla insan kurtulamaz. Kişinin, tekrar küçülüp bebek olması imkansız olduğu gibi, geleceği bilmesi de imkânsızdır. Bir insanın ne zaman doğacağı aşağı yukarı bilinebilmesine rağmen, ne zaman öleceği bilinemez. O halde yapılacak iş, yaşam süresini iyi değerlendirmek ve bu süre içinde düğümleri çözebilmektir. "Çocukları ileriye dönük yetiştirin" derken, onlara bu eğitimi verin ki onlar da yaşadıkları ânı iyi değerlendirebilsinler demek istenmektedir.

İnsan, daima kendine en yakın âleme kayma temayülündedir. Her ne kadar Allah'tan gelmiş ise de gelinceye kadar pek çok âlemlerden geçmiş olduğu için kendine en yakın âleme, yani kendinden bir önceki hayvaniyet âlemine yönelmeye meyyaldir. Hayvanlık hissiyatı insana tatlı gelir.

İnsanlık hissi, Allah'la ünsiyet edilen âleme aittir. Zaten ona insan denmesinin nedeni de bu ünsiyetidir. Onun için

kimsenin edepsizliği, hele Kur'an'a karşı edepsizliği, asla mazur görülemez.

İnsan, Allah'ını arayıp bulamaz ve bu yolla hüviyetini ispat edemez, yani yüzünü Allah'a dönüp O'na kendini gösteremezse, kafasız bir ceset gibi olduğu için hüviyeti tespit edilemez. O durumda da kayıplara karışır, gider, ziyan olur. Böyleleri yere düşüp filizlenemeyen ve meyve veremeyen bir tohum gibidir. Sonuçta parçalanır, gübre ve enerji olur. Daha sonra tekrar tohum halini alabilmesi, pek çok safhadan geçmesine bağlıdır. İşte "devriyat" denen olay budur.

Her insanda *"Ona kendi ruhundan üfledi"* <38-72> ile verilmiş bir cevher vardır ve bu cevher bir elmas veya pırlantadır diye düşünülebilir. Ama ham elmas durumunda olduğu için atsan atılmaz, satsan satılmaz bir mücevherdir. İşte mürşitlerin görevi bu elmasa bulaşmış olan günah çamurlarını temizleyip onu traşlamak ve bir mücevher haline getirmektir.

Bir elmasın traşlanması onun vasfına bağlıdır. Kalın olursa altı da, üstü de traşlanır ve kolye yapılır. İnce olursa sadece üstü traşlanır, altına dokunulmaz ve traşlanmayan altı yüzük zeminine yapıştırılarak, ondan yüzük yapılır. Böylelerinin yalnız görünen kısmı traşlandığı için ışığı yansıtır ama geçirmez. Bunlar zâhir ulemasına benzerler. Altları boştur ve bu traşlanmamış alt yüzleri dolayısıyla ışığı geçirmez, sadece yansıtırlar.

Ama bu mücevher bir pırlanta olursa, o zaman iş değişir. Çünkü her tarafı traşlandığı için ışık nereden gelirse gelsin, hem geçirecek, hem de yansıtacaktır. Pırlantaların üst yüzleri kesik, alt yüzleri sivridir. Üst yüz zuhura ait keyfiyeti ifade ettiği için düz kesilir. Ancak, alttakinin sonu yoktur. Orada hayat ebedidir. Zaman ve mekân olmadığı için de, ân-ı daimden bahsedilir. Bu da sonsuza kadar yaşamak demektir.

Kendini bilen insan, ilâhi bir nurdur. Bedeni de bu nurun muhafazasıdır. Böyleleri, gerçek birer pırlanta olduğunu ispat etmiş olanlardır. Bunların da üstleri düz kesilmiştir ki bir yere, özellikle de göze batmasınlar... Üstleri sivri olursa

göze batarlar ve göze batanların akıbetlerinin ne olduğu, kiminin asıldığı, kiminin yüzüldüğü, kiminin de boğulduğu kitaplarda yazılıdır. Dış âlem şeriat âlemi olduğu için orada fazla sivrilip dikkat çekmemek, yani "Sakla kulum beni saklayayım seni" kuralına uymak gerekir. Ama, alt uç istendiği kadar sivri bırakılabilir, çünkü orası kâlp gibidir ve derine inmek içindir.

Eğitimdeki amaç, insana hem hiçbir şey olmadığını, hem de her şey olduğunu öğretmektir. Bu, şu demektir: İnsanda hiçbir şey yoktur. Böyle olduğu da, nurunu çekiverdiğinde, bizi üç gün bile bekletmeden gömüvermelerinden bellidir. Zaten gömmezlerse kokuşuruz. Ne güzelliğimizden eser kalır, ne tazeliğimizden... Zaten o güzelliğimiz de Hüsn-ü mutlak'tan toprağa, topraktan bize aksetmiştir. Onun için biz kendimize değil, Allah'a güvenmek zorundayız.

Bizim güzelliğimiz kalbimizdedir ve Cemal'i bulduğumuz takdirde bu güzellikten nasipleniriz. Bu nedenle, daima kalbimize bakmamız ve kâinattan oraya akseden güzellikten yararlanmaya çalışmamız icap eder. Kalbimizdeki güzelliği görebilirsek, o zaman, onun yansıdığı kâinatı da, kâinattan başka yüzlere yansıyan güzelliği de görebiliriz.

İnsan aynı zamanda her şeydir. Çünkü tasa da, sevinç de insanda mevcuttur. "İnsan kâinatın özetidir" demekle kastedilen de budur. İnsanın iç âlemindeki kıdem aynasında ne varsa, kâinattaki adem aynasında da aynı şeyler vardır. Bu bilince ulaşabilenlerde artık korkudan eser kalmayacaktır ki *"Bilin ki Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar"* <10-62> ayeti de bunu anlatmaktadır.

İnsan, Allah'ın eseridir. O eser de çalışıp çabalayıp bir eser verirse, o verdiği eser, onun müessirine teşekkürü olur. Bunu şuna benzetebiliriz: Bir amele para karşılığı çalışır ama yaptığı iş aynı zamanda bir başkasına yardım mahiyetindedir. Amelenin yaptığı inşaat, onun zengin birisine hizmeti, o zenginin ameleye verdiği ücret de onun ameleye hizmetidir. Çünkü her ikisi de yekdiğerinin yapamadığını yapmak suretiyle birbirlerine hizmette ve yardımda bulunmuştur.

Bu durum mânâ, yani bilgi yönünden de böyledir. Bir kimse bilgisiyle karşısındakine yardım ederken, karşısındaki de ona, ödediği ücret veya verdiği hizmetle yardım etmiş olur.

Biz, insan olarak Allah'ın evi sayılırız. Eğer bir müessir bulursak ve o müessir bizi işlerse, o zaman biz de o müessirdeki eser, yani Allah'ın evi oluruz. Zaten eğitilmekten ve eğitmekten amaç da Allah'a layık bir ev meydana getirmektir.

İnsanın verdiği eser maddi veya manevi olabilir. Maddi eserler okul, hastane, çeşme, kreş, imarethane, huzurevi, ibadethane, heykel, resim vs. olabilir. Bunların ömrü beş yüz, bin veya bilemedin on bin senedir. Örneklerini görüyoruz. İşte İstanbul'daki Ayasofya, Çin Seddi vs. En eskisi Orhon Anıtlarıdır. Ama eser manevi olursa, ilelebet unutulmaz. İşte Hazret-i Peygamber, işte Pîrler... Bunlar hiç unutulabilir mi?

İnsan, kendini bilmemenin zararını yine kendisi çeker. Nasıl siz kendinizi bilmemekle bana zarar veremezseniz, başkalarına da zarar veremezsiniz. Bu durum tıpkı bir öğrencinin ders çalışıp çalışmamasının kendinden başkasına bir zarar vermemesi gibidir. Öğrenci çalışır ve sınıfını geçerse kendi menfaatine, çalışmaz, sınıfta kalırsa kendi zararınadır. Hiçbir öğrenci sınıfta kalmakla öğretmenine zarar veremez. Zira sonuçta üzülen yine kendisi olacaktır.

Onun için insan önce kendini bilmelidir. Kendini bildikten sonra kâinat ona dümdüz gelir. Çünkü kişinin kâinata bakışı güzelse, her şey güzeldir. Eğer kişi şaşı bakıyorsa o zaman *"Etme şaşıya nazar / Çi sana eğri bakar"* sözündeki gibi her şeyi çift, yani Bir'i iki görür. Onun için insan önce kendi görüşünü düzeltmelidir.

Eğri gören, her şeyi eğri görür, çünkü gördüğü, gerçekte kendi eğriliğidir. Bu durumu anlatmak için anlatılan bir hikâye vardır: Bir ustanın şaşı bir çırağı varmış. Bir gün usta ona "Yavrum şu masanın üzerindeki bardağı alıp getiriver" demiş. Çırak "Hangisini usta" diye sorunca, ustası "Oğ-

lum zaten orada bir bardak var" demiş. Çırak bardağın iki tane olduğunda ısrar edince bu kez "O halde birini kır ve diğerini bana getir" demiş. Çırak bardağı eline alıp yere atmış ve kırıldığını gördükten sonra masanın üstünde başka bardak göremeyip ustasına "Usta öteki bardak kayboldu" diye paniklenince ustası "Oğlum bardak zaten bir taneydi, onu sen iki görüyordun" demiş.

İnsan, şaşı nazarla baktığında bir kendisi, bir de Allah varmış gibi görür. Bu hatalı görüşü dolayısıyla ikiyi birleştiremez. İkiyi birleştiremeyince de şirkten kurtulamaz. İşte, ileride anlatacağımız fenâ mertebelerini talim etmenin amacı, insanı şirkten kurtarmak, yani fail, mevsuf ve zâtın bir olduğunu idrak ettirmektir. O zaman kişideki "Bir ben varım, bir de Allah var" düşüncesi kaybolur ve insan tevhide varır. Bunun için Allah ortadan kalkmayacağına göre, ortadan yok olan kul olacaktır. Yok oluş nasıl olsa gerçekleşeceği için bunu zamanında ve bilinçli olarak yapmakta fayda vardır. Çünkü doğan hâdistir ve kuldur. Allah'ta ise doğmak ve ölmek yoktur. İşte, insanın eğitilme ihtiyacı buradan doğmaktadır.

İnsanın eğitilme amacı, her aradığını kendinde araması gerektiğini ve dışarıda bir şey olmadığını ona öğretmektir. Dışarıdakiler, insandan yansıyanlardır. Çünkü enfüs asıl, âfak ise onun yansımasıdır. Her şey insanda toplanmış ve insanın içine yerleştirilmiştir. Bu iç açıldığı anda insan kendini değil, oradaki kâinatı, yani kendinde mevcut olanları görmeye başlar. Zira o varlık, değişik ayetlerle hem enfüste, hem de âfakta olduğunu bildirmektedir.

Enfüste olduğunu *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16>, âfakta olduğunu *"Üç kişi gizli konuşmaz ki, dördüncüleri Allah kendisi olmasın, beş kişi gizli konuşmaz ki altıncıları O olmasın, daha az olsunlar, daha çok olsunlar, nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir"* <58-7> ayetleriyle anlattıktan sonra *"Biz ayetlerimizi enfüste ve âfakta gösteririz ki onların hak olduğunu açıkça görüp anlayabilesiniz"* <41-53> ayetiyle de bu ayetlerini hem enfüste, hem de âfakta gösterdiğini söylemektedir. Allah, her

şeyi bu kadar açıkça anlattığı halde, bunu anlayıp izah edemeyenler, O'nu hâlâ dışarda aramaya devam etmektedirler.

Dış ve iç bir bütündür. Bu ikisini birbirinden ayrımak mümkün değildir. Tıpkı ten ile canı, enfüs ile âfakı, ruh ile bedeni, dünya ile ahireti, kâinat ile insanı birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı gibi... Bizim ayrılık dediğimiz yahut ayrılık zannettiğimiz şey, bu ikiliklerden birinin müspet, diğerinin menfi yahut birinin artı, diğerinin eksi değer taşıması ve birbirine ayna olmasından başka bir şey değildir.

Evvelce de söylediğimiz gibi, kâinat adem aynası, insansa kıdem aynasıdır. Onun için aynada görülenler hayaldir. Nitekim birbirimizi görüyoruz ama bu görüntü bir gün kayboluveriyor. Fakat, görüntü kaybolmasına rağmen, kıdem Allah'ın sıfat-ı zâtiyesi olduğu için kaybolmuyor.

İnsan, her şeyi kendinde aramak zorundadır. "Kendine gel, kendine" dedikleri nokta burasıdır. İbadet bile kendinden kendine, yani dıştan içe ve içten dışadır. Bunun ne demek olduğu ileride ibadet bahsinde geniş bir şekilde anlatılacaktır. Çünkü huzur vicdandadır ve Allah da "Yere, göğe sığmadım mümin kulumun kalbine sığdım" demektedir.

Allah'ın elbisesi çoktur. Bu elbiseler ise etten, kemikten ibaret olan suretlerdir. Ancak suretlerin önemi olmadığı için o suretin içindeki görünmeyene bakmak lazımdır. Bu noktada insana düşen, kendindeki görünmeyen olan ruhuna, güzel bir insan elbisesi giydirmeye çalışmaktır. Çünkü başkasının elbisesinden insana fayda yoktur.

Herkesin bir maskesi vardır. Kimi ağlar, kimi güler, kimi kızgın, kimi üzgün görünür. Bu görünüş de kişinin iç âlemini yansıtır. İnsan-ı kâmil bu maskelerin hepsine sahiptir ve canı hangisini isterse onu takar. Çünkü feyyaz-ı mutlaktır.

İnsan-i kâmildeki bu farklı maskeler, aslında her insanda vardır ama örtü altında kaldığı için herkes sadece bunlardan hangisi meydanda kalmışsa onu takabilir. Bu iddiada bulunmamızın nedeni, güneşsiz, nursuz hiçbir kişi, hattâ zerrenin mevcut olmamasıdır. Bunun böyle olduğunu da Allah *"İnsanı Rahman suretinde yarattım"* diyerek bildirmek-

tedir. O halde her insan küçüklü, büyüklü birer nur heykeli olarak yaratılmış olmaktadır. İnsana "heyakil-ün nur" denmesinin sebebi budur.

İnsan, insan olabilmek için dünyasını da, ahiretini de güzelleştirmelidir. Ancak güzelleşme gerçekleştiğinde de bunu kendinden bilmemelidir. Güzelleştirme, canı kurtarmak içindir. Beden bir nevi mal olarak düşünülürse, canın yongası olur. Tüm yongaların gitmesi nasıl bir ağacı kurutur ama bir kısmı kaldığında ağaç yine kendini toparlayabilirse, beden ve mal için de durum aynıdır. İnsan yaşamaya devam eder ve bir süre sonra kendini toparlayıp eksikliklerini telafi eder. Bunun benim hayatımdaki en güzel örneği, Tire yangınında babamın tüm mallarının yanması ama bunun, babamın yaşamına zarar vermemiş olmasıdır.

En büyük felsefe beynettenzih vetteşbih (tenzihle teşbih arasında) veya başka bir tabirle beynetdünyâ vel'âhire (dünya ile ahiret arasında) olan İslam felsefesidir. Buna göre, her insan bir bilgisayar gibi programlanmış olarak dünyaya gelir ve burada programını icra eder. Bu noktada insanın aklına "o halde kulun ne taksiri vardır" ve "peygamberlere ne gerek vardı" soruları takılacaktır. Bu soruların cevabı şudur:

Peygamberlerin geliş nedeni, burada bulunanları irşat edip düzene sokarak, onların ilâhi bilgisayara uygun hareket etmesini sağlamaktır. Her insanın yukarıda bahsettiğimiz hürriyetinden doğan belirli bir sorumluluğu vardır ve bunun gereği olarak her insan, bu zuhur âleminde yaptıklarının karşılığını görecektir. Çünkü insanın her yaptığı, radar dalgaları gibi dönüp dolaşıp yine kendisine gelir ve böylece de kişi ettiğini bulur. *"Nasıl yaparsan sana da öyle yapılır"* hadisi bunu anlatmaktadır. Allah, kullarına olan merhametinin fazlalığından dolayı onlara yeni bir programlayıcı ve nereden gelip nereye gittiklerini bildirici olarak peygamberleri ve varislerini göndermektedir. Bu durumu şöyle anlatmak da mümkündür.

Her insan dünyaya kısmen program yüklenmiş bir bilgisayar olarak gelir. Gelirken kendisine yüklenmiş programla

verilmiş rolü, bir tiyatro sahnesinden ibaret bu dünya âleminde oynayacaktır. Bu rol komedi, dram veya trajedi olabilir. Ancak Allah, kişinin bu rolünü isterse değiştirebilmesi, yani komedi yerine dram veya dram yerine trajedide rol alabilmesi için onun programını değiştirebilecek ve yeni rolüne adapte olmasını sağlayacak peygamber veya mürşit denen elemanlar göndermiştir. Bu rol değişimi dünyevi hayatta olduğu gibi, uhrevi hayatta da geçerli olacaktır. Kişi bu yeni rolünü kabul ederse mesele yoktur. Yeniden programlanır ve iş hallolur. Bu hususta kişi hür bırakılmıştır. Kabul etmediği takdirde, ilk verilen rolünü icra edip gidecektir.

Dünyada insanın rol değiştirmesine en basit örnek, kişilerin iş değiştirmeleridir. Örneğin, hayata ticaretle atılan bir insan, bir süre sonra müteahhitliğe, daha sonra kuyumculuğa, daha sonra da sebze veya hayvan yetiştiriciliğine başlayabilir. Manevi hayattaki rol değişimi ise şeriattan tarikata, tarikattan da terfi ede ede hakikata veya marifete geçmek şeklinde olur. Bu terfilerde, Allah isterse kul hiçbir gayret göstermese bile yükselmeler olabilir ama bu pek ender rastlanan bir durumdur. Onun için rol değiştirip terfi etmek isteyenlerin az da olsa bir çaba harcamaları icap eder.

Dikkat edilirse, insan hayatının zikzaklarla dolu olduğu görülür. İnsan, zaman olur, yoksulluktan bitlenir, zaman olur, padişahlar gibi saraylarda ağırlanır. Eğer kişi bunların Allah'tan olduğunu bilirse, o zaman fazla müteessir olmadan her badireyi kolayca atlatabilir. Bu zikzakları, Filibe'li Ahmet Hilmi bey A'mâk-ı Hayal (Hayal Derinlikleri) isimli eserinde

Bu fenâ mülküne ibretle nazar kıl ey can
Gafleti eyle hebâ hâli değildir meydan
Hani Sultan Süleyman, hani İskender Hân
Sad hezar ömrü sürur ile geçirsen bir ân
Ne güle, bülbüle bâki a gözüm bağ-ı cihan
Kime yâr oldu muradınca felek-i devr-i zaman

Göresin ey can bu ayân olsa gerek
Şecer-i cism-i tenin köhnefan olsa gerek
Sebze-i berk-i tenin misl-i hazan olsa gerek
Ne güle, bülbüle bâki a gözüm bağ-ı cihan
Kime yâr oldu muradınca felek-i devr-i zaman

Cem-i mal etsen eğer sa'y ile Karun'a bedel
Anı kim n'eylemeli gelse eğer mevt-i ecel
Razı ol kısmetine her ne isen ruz-u ezel
Elem-i cevr-i keşide olma gam yeme gel
Ne güle, bülbüle bâki a gözüm bağ-ı cihan
Kime yâr olmuş muradınca felek-i devr-i zaman

diyerek anlatmak istemiştir.

Tasavvufî eğitiminin amacı, fertleri "Allah'ın ve Resulü'nün huylarıyla huylandırmak", yani Kur'an'daki huylarla huylandırarak Kur'an'daki her şeyi tezahür ettirmek ve böylece onları "Kur'an'la ikiz kardeş" haline getirmektir.

Tabiatıyla, bu o kadar kolay bir iş değildir. Çünkü pek çok kişi sureten insan durumundadır. Onları da sevenler vardır ama gerçekte, içleri berbat durumda ve karanlık olduğu için onlar kendilerini sevmezler. Böyle kişilere tasavvufta, içlerindeki karanlığın durumuna göre "insan-ı nakıs", "nâs", "beşer", "nesnâs", "azâzil" gibi çeşitli isimler verilir.

Böyleleri, yani insan yahut Âdem mertebesine gelmemiş olanlar, manevi olan esas güzelliği unutmuş olduklarından gerçek güzellik olan Hüsn-ü Mutlak'ı bırakıp onun zâhire yansımış olan akislerine, yani dünyevi güzelliklere tapmaya başlamışlardır. Ancak bu taptıkları, gelip geçici bir güzellik olduğu için kendine tapanları her zaman hüsrana uğratır. Zaten böylelerinin içleri de karanlık olduğundan güzelliği görseler bile ondan tam mânâsıyla zevk alamazlar.

Allah, her yaratığını kendini koruyacak özelliğiyle birlikte yaratmıştır. Gülün dikeni, arının ve akrebin iğneleri vs. bu söylediğimizin delilleridir. İnsanın kendini koruyabileceği en etkin silahı ise güzel düşünceleri ve o düşüncelere uygun hareket edebilme yeteneğidir. Güzel düşünceler, her türlü

maraza ve kavgayı önleyecek kadar güçlü bir korunma silahıdır. Ancak bu silah kullanılması bilinmediği takdirde, tersteperek insanın dünyasını zehir edebildiği gibi hayatını tehlikeye atabilir.

Kızan bir insan, aslında kendine kızmaktadır. İnsan bunu bilince varabilirse, kızdığı zaman dahi, kendine hakaret edip zarar verecek bir şey yapmaktan sakınır. Çünkü "Nasıl yaparsan sana da öyle yapılır" hükmünce, karşısındakinin kendisi olduğunu ve ona yapacağı hakaretin dönüp dolaşıp yine kendine rücu edeceğini bilir. Bu nedenle de zaman içinde kızmamayı öğrenir.

İnsanın karşısında gördüğü, kendinden başkası değildir. Onun için "Keskin sirkenin zararı küpüne olur" atasözünü hiç akıldan çıkartmamak gerekir.

Şeytan denen şey, insanın nefsinin cehaletidir. Nefis, cehaletten kurtulursa aziz olur, çünkü insanın canı ruhunun aynasıdır. Nefis, can ve ruh, aynı şeyin mertebesine göre aldığı isimlerdir. Tıpkı avam, havas, ahassül havas yahut nas, beşer vs. gibi... İnsan denince, cini de, meleği de, Rahmanı da, şeytanı da kendinde toplayan canlı anlaşılır.

Bu insan denen canlı, dışarıdan düz bir minare gibi görünür ama içinde her basamağı bir mertebeye tekabül eden uzun bir merdiven vardır ve minareye o içteki merdivenden çıkılır. Minarenin şerefesine çıkılınca orada dolaşılabilir ama alemine çıkılamaz. Aleme ancak minareyi yapanlar çıkabilir.

Minarelerin üç yerine kandil asılabilir. Bunlar, alemin üst tarafları, şerefenin bir adam boyu üst kısmı ve şerefenin çepçevre orta kısmıdır. Bunlara asılan kandiller de en üstte tek, ortada iki, şerefede ise üç tanedir ve tümü farklı mertebeleri temsil eder.

İşte insan da böyledir. Her fert bir minaredir ama şerefeye varıp ezan okumaya başlamadıkça, içte kaçıncı basamakta olduğu bilinemez.

Kişinin ezan okuyabilmesi için bu mertebeleri tırmanıp şerefeye çıkması gerekir. İnsan sadece birkaç basamak çıkıp ezan okumaya kalkarsa, sesi minarenin içinde boğulur ve

okuduğu ezanı kimse duyamaz, yani ezanı bütünda kalmış olur. Herkesin duyabileceği şekilde ezan okumak isteyen, tüm merdiveni tırmanıp şerefeye çıkmak zorundadır.

Bunu başarabilenler, ezanda "Şüphesiz bilirim, bildiririm" dedikten sonra "Haydi felâha yani kurtuluşa veya namaza" demeye başlar. İşte mükerremiyet kazanmış olan insanlar, bu mertebeye gelebilmiş olanlardır. Bunlar, kendi mükerremiyetlerini başkalarına da ikrama çalışıp onlara da "Siz de gelin bu şerefe nail olun" demektedirler. Bunu başaramayıp aşağı mertebelerde kalanlar ise karanlıktadır ve bu durumda nefisleri de emmare, yani şeytanlık mertebesindedir.

İnsanı buradan kurtarıp yavaş yavaş yukarıya çıkaran ve yükseldikçe aydınlığa kavuşturan, akıl nurudur. Bu nurdan istifade edip yükselenler, cehaletten kurtulup şeytanlıktan çıkmaya başlarlar. Yükselişleri nefs-i safiyeye kadar devam edebilir. Buraya gelenlerin nefsi artık herkesin içmeye can attığı arı, duru bir su gibidir ki buna "Kevser suyu" denir. Kevser'i ahirette Hazret-i Ali'nin dağıtmasını bekleyenlere tavsiyemiz, burada dağıtılırken fırsatı kaçırmamalarıdır. Çünkü Kevser, sohbet suyudur.

Eğitilmiş insan, kendi elinde bir şey olmadığını öğrendiği için var ile yoğu bir tutabilen ve Allah verdiği zaman gülümseyen, vermediğinde üzülmeyen insandır.

İnsanın "yok"u hazmetmesi zordur. Çünkü mânânın hazmı zor, maddenin hazmı kolaydır. Maddi hazımsızlıklarda doktorlar bazı ilaçlar vererek bunu giderirler ama manevi hazımsızlıklarda insanın yüreğinde bir sıkıntı, beyninde bir yanma ve tüm vücudunda bir gerginlik, bir kasılma olur ve mesele halledilinceye kadar da bu bulgular kaybolmaz. Bundan kurtulmanın yolu, Allah'a dayanmak ve O'na "Ey halden hale geçiren Allah'ım. Sen benim halimi güzelleştir, güzel hale çevir" diye dua etmektir. Zaten başka çare de yoktur.

Bu konuda insana yardımcı olacak bazı meclisler vardır. Oralara gidebilenler ferahlarlar. Ama böyle bir imkânı olmayanlar için en basit ve kolay bulunabilen rahatlama yöntemi,

anaokulu öğrencilerini, çok daha saf ve temiz oldukları için, beş veya on dakikalık teneffüslerde seyretmektir. Bu çocuklar son derece masum ve günahsız oldukları için onların neşe ve zevkleri, seyredenlere de yansır ve kendilerini seyredenleri nispeten ferahlatır. Çünkü insanların ruhsal durumları birbirini etkiler.

İnsan, ne kadar yaşarsa yaşasın, sonunda *"Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz"* <2-156> hükmünce aslına, yani Allah'a gidecektir. Tüm semavi kitaplar böyle yazmaktadır. Gidilecek O'ndan başka ve O'nsuz bir yer yoktur. Böyle olduğunu da O, *"De ki: O Allah birdir, Allah samed-dir, doğmamıştır, doğurmamıştır ve O'nun hiçbir eşi de yok-tur"* <112-1, 2, 3, 4> diyerek belirtmektedir. Bizim Allah inancımız budur. Dinin geri kalan kısmı kurallardır, O'na yaklaşmak için erkândır, vasıtadır. Ancak insanın O'na yaklaşabilmesi için ilk şart, benliğini yok etmesidir ki bu da düşünsel bazda yapılacaktır. İşin maddi sonucu istesek de, istemesek de değişmeyecektir. Çünkü, bizim ömür dediğimiz ve çok uzun gibi gördüğümüz süre, Allah nazarında "şimşek çakımı kadar" olan bir andan ibarettir. O halde insan, bu kısa süre içinde içte ve dışta sonu olmayan ilimden, ilim bahsinde de anlattığımız gibi kendi nasibi ve kendini kurtaracak kadarını almaya çalışmalıdır.

İnsan, nasıl dönüp dolaşıp geldiği yere gidecekse, bu âlemde yaptıkları da, tıpkı bir havuza atılan taşın meydana getirdiği dalgaların, havuz duvarına çarpıp tekrar başlangıç noktasına dönüşü gibi, dönüp dolaşıp kendisine ulaşacaktır. Çünkü her şey kendinden kendinedir ve yapılan her hizmet Hakk'a yapılmış demektir. Hakk da insanın kalbinde tecelli ettiği için kişi kendine hizmet etmiş olur. Bu sebeple insan, bir şey yapmadan, bir adım atmadan önce çok iyi düşünmeli ve iyilik olsun, kötülük olsun, başkasına yapacağı her şeyin dönüp dolaşıp kendine rücu edeceğini idrak etmelidir. Halk arasındaki "İnsan ekin ekerse ekin, diken ekerse diken çıkar, o da bir gün kendi ayağına batar" özdeyişinin anlatmak istediği gerçek budur. Bir radar durumunda olan insanın düşün-

celeri, kâinata aksettikten sonra tekrar kendine dönecektir. Bu dönüş sesli de olabilir ki öyle olduğunda Osman Nuri Dede'nin tabiriyle "hâtif dakk etmiş" (gaipten ses duyulmuş) olur.

Yarasaların karanlıkta hareket etmesini sağlayan radar mekanizmasının ana prensibi budur. Bunu bir şiirimizde *"Haşrı neşri burda gördük nefha-yı sûr olmadan"* diyerek ifade etmiş ve böylece her şeyin bir açılma, bir kapanmadan veya haşır ve bir neşirden ibaret olduğunu anlatmaya çalışmıştım.

İnsanları ilâhi âleme yaklaştıran faktörlerin başında asalet gelir. Çünkü biraz önce de söylediğimiz gibi her şey aslına rücu edecektir. "Her şey aslına ulaşır" bunu belirtmektedir. Burada, halk arasında kan çekmesi diye nitelendirilen genetik faktörlerin rolü vardır. Genetik yolla nakledilen karakterler, sadece bedensel benzerlikler değildir. İnsanların huyları, karakter ve ahlak yapıları, yani manevi özellikleri de bu yolla intikal etmektedir. Ne mutlu o Tûbâ Ağacı, Cennet veya Mutluluk âğacı yahut Şecere-i Tûbâ denen ağacın meyvesi olan kişilere...

İnsan eğitilip kemâlâtı arttıkça karşısındakinin hareketlerinden, duruşundan ve davranışlarından anlam çıkartmaya başlar. Kemâlâtı arttıkça, insanın iç âleminde de iyiye doğru değişimler başlar. Yani Allah, onun iç âlemini değiştirir, acıyken tatlılaştırır. Gerçi, insan acı da olsa, tatlı da olsa kendi halinden memnundur ama nasibi var da tatlılaşırsa, ondan başkaları da memnun olmaya başlar. Tabii, bu tatlılaşma da kişinin nasibi kadar olacaktır.

Her insanın çilesi dayanabileceği kadardır. Zaman olur ki insan "Ben bu kadar zaman bunlara nasıl dayanabildim" diye düşünmeden edemez. Örneğin ben tam elli altı yıl saatçilik yaptım. Saatçilik ince ve devamlı dikkat isteyen bir iş olduğu için bu kadar yıl masa başında oturup sadece önüme bakmam gerekti.

Saaatlerin direği ve pandülü en ufak bir dikkatsizlikte kaybolup gidiverir. Ama ben, bu mesleğin faydalarını da gör-

düm. Sıdk ve sadakatla çalıştığım için hem her müşterimi memnun ettim hem de büyük dualar aldım.

Önce saatin "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" olan zembereğini kurmak, sonra da dişlilerindeki intizamın devamlılığını sağlamak icabettiğini öğrendim. Bir saatin en önemli çarkı orta çarktır. Bu, bir saat zarfında devrini tamamlar. Yan çarkın devri on dakikada, saniye çarkının devri bir dakikada tamamlanır. Çelik çark, darbeyi yiyen yerdir ve on saniyede bir devir yapar. Pandül açılıp kapandıkça tablayı, adeta "hepsi benim" dercesine bir sağa, bir sola döndürür ve maşayı iterek onun iki tarafa da selam vermesini sağlar. Bütün bu aksamın vazifesi, ortadaki çarka görevini yaptırıp gücü akreple yalkovana iletmektir. Yelkovan çarkı saatte bir döner. Bir de akrep çarkı vardır ki o da on iki saatte bir devir yapar. Bu, hiç güç almayan, pasif bir çarktır. Tıpkı bir atom çekirdeği gibi sabittir ve diğer tüm çarklar bunun etrafında, elektronlar gibi dönerler. Bunlardan akrep, Hakk'a, yelkovan da kullara benzetilebilir. Akrebin dönmesini sağlayan çarka "avara çarkı" denir. Bu çarkta en ufak bir sıkışma olması, hareketi ve saatin çalışmasını durdurur. Bu görünüm insana, Kabe'yi tavaf edenleri hatırlatır.

Bir saatin kula tekabül eden yelkovanı düşüp kaybolursa saat çalıştığı sürece, beş ilâ on dakika farkla zamanı tayin etmek mümkündür. Ama evvelce de söylediğimiz gibi Hakk'a tekabül eden akrebi düşerse, saatin kaç olduğu anlaşılamaz. Burada insanın aklına "Madem ki tek başına akreple zaman tayin edilebiliyordu, o halde yelkovana ne gerek vardı" diye bir soru takılabilir. Bunun cevabı "Bilineni dakikleştirmektir" diyerek verilebilir. Yelkovan, tetkik âlemi için gereklidir, tıpkı insan gibi...

İnsan, düşünmesini bilirse Hakk'ı her zerrede görüp tevhide ulaşabilir. Bu zerre Yunus Emre'deki gibi bir sarı çiçek, benim yukardaki örnekte verdiğim gibi bir saat veya bizzat insan, yer, hava yahut bir hayvan olabilir. Çünkü Bir'in bilinebilmesi için mutlaka ikiye, yani bir de aynaya lüzum vardır. Bir, ancak ikiyle zuhur eder. Öyle ya, anne ve baba olma-

saydı çocuk nereden zuhura gelecekti?

Bu izahattan da anlaşılıyor ki kemâlât, insana her karşılaştığı şeyde tevhidi hatırlatmakta ve her şeyi tevhid açısından yorumlamasını sağlamaktadır. Tevhidi bilen bir kimse, saate baktığında bile onun çalışma mekanizmasıyla bir atomun yapısı arasındaki benzerliği görebilmekte, saatin arkep ve yelkovanının, tıpkı bir atomun çekirdeği ile, o çekirdek etrafında dönen elektronlara benzediğini anlayabilmekte yahut insanların Hakk'ın etrafında dönüp durduğunu, O'nu tavaf ettiğini sezebilmektedir. Buna ilaveten, tevhidi bilen nazarında saatin altı oluşu, tam bir üstüvagâh oluşturmakta ve Hakk ile kulun karşı karşıya geldiği cem-ül cem mertebesini çağrıştırmaktadır. Keza saat tam on iki olduğunda, yani akreple yelkovan üst üste gelerek birleştiklerinde, zeval olmakta ve gölge kaybolmaktadır. Gölge kaybolunca namaz kılınmaz. Bunların ne demek olduğu ileride ibadet bahsinde daha teferruatlı olarak anlatılacaktır.

Buraya kadar anlatılanlardan çıkan sonuç şudur; Allah hesapsız iş yapmaz. Ne yapıyorsa bilerek yaptığı içindir ki Kudret-i ilâhiye'ye kimse tam olarak vâkıf değildir. Kullar, ancak kendilerine bildirildiği kadarını bilebilirler. Çünkü insanlar Zât'ı tam olarak bilselerdi, belki de rüzgâra, güneşe ve tabiata karışmaya kalkıp her şeyi altüst edebilirlerdi. Bu nedenle Allah *"Allah, sizi zâtını düşünmekten men eder"* <3-28> buyurmaktadır.

KEMÂLÂTIN FAYDALARI

İnsan bu âleme *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70> hükmünce en mükerrem varlık olarak gelmiştir. Fakat bunun idrakinde olmadığı için daima fenâ işlerle uğraşmayı tercih etmektedir. Farkına varıp yola girse, demirin mıknatıs tarafından çekilişi gibi, yolunda ilerlemeye devam eder. İnsan veya demir için önemli olan, bir kez mıknatısın çekim alanına girebilmektir. Ondan sonra hasta da olsa, sağlıklı da olsa, hattâ ölse de neşesi yerinde olacaktır. Ölüm kendini bilmeyenler içindir. Bilen kişi için *"Müminler ölmez-*

ler, dünyadan ahirete intikal ederler" hükmünce ölüm diye bir şey yoktur. Bilmeyenlerin "ölüm" dedikleri olay, bilenler için bir metamorfozdan yahut bir intikalden ibarettir.

İnsan, tabiatıyla, bedenen eskiyecek ve ihtiyarlığında gençliğindeki gibi olmayacaktır. Ama kendini bilen kişi bu eskime devresinde yavaş yavaş eski düşüncelerini atıp yeni düşüncelere sahip olmak suretiyle kendini yenilemiş olduğu için gittikçe genişlemiş, nura ve aydınlığa yaklaşmış, hattâ kavuşmuş olacaktır. Bu da, onun ruhen tekamül etmesi demektir. Bu tekamülünü ömrü boyunca sürdürecektir. Hazret-i Peygamber bile her gün bir önceki gününe istiğfar etmiştir. Bu davranışı O'nun her gün bir sayfayı kapatıp yeni bir sayfa açtığının göstergesidir. Zaten kendisi de *"İki günü aynı olan insan hasrettedir"* <103-2> ayetiyle bunu anlatmıştır. Bunun anlamı, her insanın, her gün, bilgi hazinesine yeni bir şeyler eklemesinin gerekli olduğudur.

İnsana tabiattan bir örnek vermek gerekse, en uygun örnek incir olabilir. İncirin tazeyken gergin ve pürüzsüz bir cildi vardır. Bu cilt, incir yaşlanıp suyu çekildikçe pörsümeye başlar ama kuru incir daha tatlı olur. Çünkü yaşlandıkça sululuk oranı azalmış, kemâlâtı artmıştır. İnsana tatlılığını veren, ondaki kemâlâttır. İnsanın kemâlâtı ne kadar fazla olursa, tatlılığı da o kadar fazla olur.

Bu basit örnek bile güzelliğin dışta değil, içte olduğunu göstermeye yeterlidir. Dıştaki güzellik geçicidir. İnsanın iç güzelliği, bu incir örneğine uymaktadır. Nasıl incir kuruduk-ça olgunlaşıyor, tatlanıyor ve yere düşüyorsa insan da böyledir.

Ben, ruhun taşkınlıklar yapmasına da karşıyım ve bu sebeple her şeyi kıvamında bırakıp aşk kazanının bile fazla kaynayıp kapağını attırmamasına çalışıyorum. Bu da ancak sevgiyi, belli etmeden içte tutmakla mümkündür.

İnsan içiyle, dışını dengelemek durumundadır. İç âlemin ağır basması pek önemli değildir, çünkü orası *"Her kim zerre kadar hayır işlerse onu görecek"* <99-7> tarafıdır. Dış, bedensel veya nefsani taraf ise *"Her kim zerre kadar şer işlerse*

u görecek" <99-8> tarafıdır. Hayır tarafının biraz ağır bas-
asında fayda olduğu için insanın biraz az beslenmesi ona
zla zarar vermeyecektir. Zaten Allah kimsenin canını vak-
gelmeden almaz.

Hal böyle olmasına rağmen, cemiyette ileri derecede be-
ensel ve zihinsel çöküntü içinde olan pek çok yaşlı kimse
ardır. Onların bu durumları, genelde, bilinçsizliklerinden
aynaklanmaktadır.

Bilen bir insanla, bilmeyen arasında sadece bilgi açısın-
dan değil, öğrendiklerinin ışığında bedenine bakması açısın-
dan da pek çok farklılıklar olacaktır. Şöyle ki, bilen insan,
Allah'ın gösterdiği yoldan gideceği ve kendine zararlı şeyler-
den kaçınacağı için bedensel olarak da bilmeyenden daha iyi
durumda olacaktır. Hayatı boyunca zararlı olduğu için nehy
edilen (yasaklanan) şeylerden sakınmış olacağından bedeni-
ne, aksine hareket edenlerden daha iyi bakmış olacaktır. Za-
ten, Allah'ın yasakladıkları, bedene zarar verebilecek olan
şeylerdir.

İnsan, kâinat ağacının meyvesidir. Bu meyvenin iyi geli-
şebilmesi için ağacı zamanında ve yeterince sulamak gerekir.
Su fazla gelir veya tuzlu yahut zehirli sularla sulanmaya
kalkılırsa, meyve ile birlikte ağaç da çürüyeceği için Allah
zaman zaman peygamberler gönderip bu bilgisel sulama işini
yürütmüştür.

İnsanın ruhsal açıdan gelişmesi de aynı esasa dayandı-
ğından zaman zaman iyi düşünce aşıları yapılmış, böylece in-
sanın huzurlu, iyi ve yüksek düşünceli olması için gerekli or-
tam hazırlanmıştır. Çünkü insan iyi ve güzel fikirlerle besle-
nirse neşeli ve huzurlu, fenâ ve nefsani fikirlerle beslenirse
huzursuz olur ki bu durumda, gelişeceğine, çökmeye başlar.
Onun için "Hayır ve şer Allah'tandır" denmekte ve bu husus-
ta seçim insana bırakılmaktadır.

İnsan, Allah'la ünsiyet kuran canlı olduğu için bu ismi
almıştır. Başka bir kişiyle ilişki ve dostluk kurulduğunda, o
ilişki kurulan kişi bile, gerektiğinde insana torpil olurken,
Allah'la ünsiyet kurana Allah ne yapmaz? Bu yüzden, Allah

böyleleri için *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70> buyurmaktadır. Yoksa mükerremiyet insana eti, kemiği, derisi makbul olduğu için verilmemiştir.

İnsan, karşısındaki kişi hangi yaşta, hangi milletten ve hangi dinden olursa olsun, ona hoş nazarla bakmalıdır. Çünkü, bakanın nazarı Hakk ise o nazar karşıda da iyilikle tecelli edecektir. *"Bir nigâhı kâfiri mümin eder şüphesiz"* mısraı ile anlatmak istediğim husus budur.

İnsan, iyi ve kötü, her şeyi kendinde cem etmiş (toplamış) olduğu için zaman zaman kabziyet (kapanma, sıkıntı) ve zaman zaman da bastiyetle (neşelilik) karşılaşacak, yani bu iki hal birbirini takip edecektir. Ne kabziyet hali, ne de neşe, insanda devamlı olmaz. Çünkü devamlı olursa, o zaman insanlık hali olmaz.

Bakın, vücudumuzda dahi su, ateş, hava ve toprak, yani birbirine zıt gibi görünen unsurlar bir arada bulunmaktadır. Hattâ nefesimizi bile istediğimiz zaman soğutup istediğimizde sıcak olarak verebiliyorken, bir halin devamlı olmasını nasıl bekleyebiliriz?

Bu sebeple, bu halleri hoş görmek ve zamanla değişeceğini bilmek, istenmeyen bir halete duçar olunca "neden oldu" dememek gerekir. Zaten denemez de... Nasıl bir ressama "Bu resmi neden çirkin yaptın" diye sorulamazsa, bu da öyledir. Çünkü resme hor bakmak, ressama hor bakmak demektir.

Şu durumda, insana sıkıntılı bir hal geldiğinde bunu hoşnutlukla kabul etmek ve Allah'ın, o hali mutlaka üzerimizden alacağından emin olmak lazımdır. Bu durum sadece ferler için değil, topluluklar, milletler için de geçerlidir. İnsan kalbi bile böyle dönüp durmakta ve bir kasılıp bir gevşemekte değil midir?

Ancak burada kişiye düşen görev, mümkün olduğunca kendini kötülüklerden temizlemektir. Elde olmayan şeyleri çok iyi düşünmek gerekir. Çünkü put insanın kalbine iki şekilde girer. Bunlardan biri, Allah tarafından verilmiş olan Kâbe'deki putlardır. Bunları ancak oraya koyan kaldırabilir. Bu hususta ferdin yapabileceği tek şey, niyaz etmektir.

İkinci grup putlar ise insanların kendi yapıp yerleştirdiği putlardır ki bunlara da "kisbî putlar" denir. Bunlar, bizim yaptığımız hatalı bir iş sonucu duyduğumuz pişmanlıklardır. Örneğin, birine kötü bir söz söyleyip onun kalbini kırmak yahut birinden borç alıp zamanında vermemek gibi... Bu durumda yapmamız gereken şey "gafurürrahim" ve "settarüluyub" olan Allah'a tövbe etmek, O'ndan yardım istemektir.

Bu durumda tövbe etmek, namazda yapılan hatayı telafi etmek için secde-i sehv eder gibi davranışlarımızdaki hata için de secde-i sehv yapmak, yani kalbini kırdığımız kişiden özür dilemek veya borcumuzu ödeyemediğimiz kişiye gidip durumumuzu anlatmak ve ondan biraz daha mehil (süre) istemektir. Bunları yapıp kırdığımız kişiden özür dileyerek onun gönlünü almamız veya alacaklımıza durumumuzu anlatıp ondan yeni bir mehil almamız, bu kisbî putlarımızın kaldırılması demektir. Bu konularda da bize yine Allah yardımcı olacaktır. Böyle olduğu içindir ki

İnsana sadakat yaraşır görse de ikrah
Doğruların yardımcısıdır Hazret-i Allah

denmiştir. Ancak bu yardımda Allah'ın, insanın niyetine bakacağını da akıldan çıkartmamak gerekir.

Kötülüklerden kurtulan insan, iyilikler âlemine geçer. Eğer kişi iyiliği de, kötülüğü de kendinde birleştirir ve hiç birine bakmadan yolunda ilerlemeye devam ederse, o zaman *"İşte mukarreb olanlar onlardır"*a <56-11> dahil olup huzuru bulur. Bunun için insan, sadece maddi âlemde değil, manevi âlemde de evhamdan kurtulup karire (kararlı, yakın) durumuna gelmelidir.

Karire, bir makamın konuşlandığı yer demektir. Kurretil ayn'da da bu kararlılık, yani karire hali vardır.

Kararlılık insan istidadında yaratılıştan vardır. Eğer kişi aşırı hırsa kapılıp bir başkası gibi olmak isterse, o zaman, bu karar bozulur ve o insan hiçbir şey olamaz. Çünkü bu durum aynen, bir fincanlık cezveden üç fincan kahve çıkartmak için uğraşmaya benzer. O cezveyle ancak bir fincan kahve yapılabilir. Ama üç fincanlık bir cezveyle bir fincan kahve yapmak

mümkündür. Bu sebeple insanın kendini ve kapasitesini bilip ona göre hareket etmesi icap eder.

Memnuniyetsizlik, insanın yukarı bakmasından kaynaklanır. Memnun olmak isteyen insan kendinden aşağıya bakmalıdır. Bu kural herkes için geçerlidir.

Allah, manen ve maddeten, her insana bir kapasite vermiştir. İnsan kendini bilir ve bu kapasitesini tam kullanırsa, kendisi için yeterli olur. Ama kişi kendini daha geniş kapasite verilmiş olanlarla kıyaslamaya kalkarsa, o zaman, mutsuzluk ve tatminsizlikten kurtulamaz.

İnsan geliştikçe olup bitenlerin hepsini daha iyi anlamaya ve gördüklerini, cahiller gibi halk olarak değil, gerçekte olması gerektiği gibi, yani Hakk olarak görmeye başlar. Cahiller, bazı şeyleri sadece laf olarak öğrenmişlerdir ve onları tekrarlayıp dururlar. Mesela *"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz"* <1-4> derler ama oradaki Allah'ı görmezler. Çünkü baktıklarında bir şey görememektedirler. Halbuki, O vardır, insandadır ve bu söz de insana, kalbindekinden, yani kendisine şah damarından daha yakın olandan gelmektedir.

Onun için insan, Allah'ı gayrıda değil, kalbinde aramalıdır. Dışarısı hüvezzahir âlemi, kâinat veya adem aynasıdır. Allah, adem aynasında değil kıdem aynasında görülecektir. Kıdem aynası ise O'nun göründüğü mürşittir. Allah'ı onda görmek, dünyada şühûd etmek demektir. Çünkü irşad eden, O'nun ruhaniyetidir. İşte Kur'an'ın icmalinin insan, tafsilinin kâinat olması budur, bu bilince varmaktır. Bunu bilene secde edin emri verilmiştir. Âdem milyonlarca, belki milyarlarca yıl önce hayal âleminde ilk yaratıldığında, meleklere verilen Âdem'e secde emri, zaman farkından geçildiğinde bugün de geçerliliğini korumaktadır. Bunu anlatmak için "Geç zaman farkından ey can, aynı Âdem, aynı dem" denilmiştir. Zaten insan için de önemli olan içinde bulunduğu demdir.

Yâd-ı mazi bahşeder hayf-ı âlâm ü keder
Olma meşgul-ü kader dem bu demdir dem bu dem

beyiti de aynı gerçeği ifade etmektedir.

Kemâlât, insanı rahatlatan unsurların başında gelir. Örneğin, insan bazen gördüğü veya bildiği bir ihtiyaç sahibinin ihtiyaçlarını karşılamak isteyebilir ama imkânları buna müsait olmadığı için "Ah, elimde imkân olsaydı da yardım edebilseydim" diye hayıflanır. Böyle durumlarda, kemâlât sahibi olanlar "Sen çıkarsan aradan, kalır şeksiz Yaratan" diyerek aradan sıyrılır ve rahatlarlar. Çünkü bilirler ki dünyada kimse tüm ihtiyaç sahiplerinin her türlü ihtiyacını karşılamaya muktedir değildir. Bunu ancak ve ancak Allah yapabilir. Kuvvet ve kudret O'nundur ve O ne yapacağını bizden çok daha iyi bilir.

İNSANDA KEMALÂT BELİRTİLERİ

İnsan, taneyi samandan ayırmasını öğrendiği zaman insan olmaya adım atmış olur. Tohum ekildiğinde, önce sapı çıkar ve bu sap, zamanla saman halini alıp hayvan yiyeceği olur. İnsana ait olan, bu sap üzerinde en son oluşan tanedir.

O halde, taneyi yemeye hak kazanabilmek için önce insan olmak lazımdır. Ekilen tane insan-ı kâmildir ve bu taneden yine bir tane çıkacaktır. Taneden tane çıkıncaya kadarki tüm mertebeler, hayvaniyet âleminin malıdır ve bu yüzden ara safhalarda görülenler insan olarak kabul edilemez. İnsanın tane olanı, sadece ve sadece, insan-ı kâmildir. Bu mertebeye gelebilmek için de hayvanlıktan kurtulmak lazımdır.

Bir buğday, tane olduktan sonra bile insanın yiyebileceği duruma gelmek için bir sürü safhadan geçmek zorundayken, insan için daha başka bir kural düşünülebilir mi?

Evvelce, hayvan, melek karışımı olarak nitelendirdiğimiz insan, hürriyetini melekûtiyet tarafına kullanıp kendini geliştirmiş olursa, diğer insanlardan daha farklı bir karakter yapısı kazanacaktır. Bu durumdaki kimseler, kendi durumlarında olmayanlarla birlikte olmaktan hoşlanmayacak ve onlarla olduklarında adeta azap çekeceklerdir. Bu durum Mesnevi'de, bir merkep sürüsü içinde kalmış ceylan hikayesiyle anlatılmıştır. Hikayede, eşeklerin şakalaşırken tepişmeleri ve o tepişmelerden zevk almaları, buna karşılık ceyla-

nın, onlar zevklenirken bir köşeye çekilip için için ağlaması anlatılmakla, ehl-i tevhidin, avam arasında kaldığı zamanki durumu göz önüne serilmiştir.

İnsanların düşüncelerine göre gruplaşmalarının nedeni budur. Bir cemiyette hocalar hocalarla, meyhaneciler meyhanecilerle birlikte olduklarında, o beraberlikten zevk alırlar. Ehl-i tevhid maddiyatı silmiş olduğu için maddiyata bağlı ve maddiyattan başka bir şey düşünmeyen, maddiyattan başka konuşacak söz bulamayan kimselerle birlikte olmaktan zevk almayacaktır. Böyle bir toplulukta bulunup onlar gibi davransa bile onun davranışı, esas olarak diğerlerininkinden farklı olacaktır. Buna örnek de yine Mevlâna'nın, Selâhaddin Zerkûbi altın döverken sema'ya başlaması, bilahare Zerkûbi'nin de ona eşlik etmesi olayıdır.

Kemâlâtın bir başka belirtisi, insanın halinden şikâyet etmekten vazgeçmesidir. Nasıl vücudumuzdaki organlar birbirinden farklı oldukları halde hiçbiri durumundan şikâyetçi değilse, ehl-i tevhid olanlar da durumları ne olursa olsun, asla hallerinden şikâyet etmezler ve asla birbirlerine karşı çekememezlik göstermezler. Hepsi hallerine şükredip otururlar. Çünkü bilirler ki Allah, onları, o günkü şartları yaratıp o şartlarda yaşatmakla imtihan etmektedir.

İnsan, mesut olmak istiyorsa her tarafı dost görmelidir. O zaman düşmanı kalmaz ve Hilmi Dede Baba'nın dediği gibi

Kalmadı gayrı ağyar / Yâr ile doldu deyyar
Ref olundu kıyl ü kâl / Çün bugün oldu nevruz

olur.

İnsanın bedensel sağlığı için nasıl güneşe ihtiyaç varsa, iç âleminin sağlığı için de hakikat güneşine ihtiyacı vardır. Bu zâhirî güneş, hakikat güneşinin yanında yüz mumluk ampul gibi kalır ama onu da küçümsememek lazımdır, çünkü her âlemin güneşi kendine göredir. Niyazi Mısrî Hazretleri'nin "Her burçta benim bin güneşim, bin kamerim var" deyişi bunu anlatmaktadır.

İnsan, insan olur ve yaratılışına layık duruma gelirse,

şeytan bile ondan korkup yanına yaklaşamaz olur. Hazret-i Peygambere yaklaşamayışı ve onun suretine giremeyişinin nedeni budur.

İNSANDA KEMÂLÂTIN HUDUDU

Maddi veya manevi her şey, adeta bir merdiven gibidir. Bu merdivenin her basamağı birer mertebeye delalet eder. Basamaklar çıkıldıkça, insanın mertebesi de yükselir ve görüş açısı genişler. Ama bir an gelir ki insan daha ötesini kavrayamaz olur. İşte bu ve daha sonraki basamaklar ilâhi âlemlere ait olanlardır. Melekûtiyet, ulûhiyet gibi.

İlmin sonu olmadığına göre bize düşen, halimize şükredip neşeyi bulmak olmalıdır. Buna misalen A'mâk-ı Hayal'de bir hikaye anlatılmıştır.

Hikayede, Kambur Felek sırtında bir küfeyle döne döne gelmektedir. Herkesin ondan ve sırtındaki küfeden bir beklentisi vardır. Kimi para, kimi yiyecek, kimi giyecek, kimi de daha başka şeyler istemektedir. Felek gelirken, bir an öyle bir döner ki küfesinde ne varsa, merkezkaç kuvvetiyle etrafa saçılıverir. Bu saçılışta kimine para, kimine elbise, kimine yumurta, kimine de domates isabet eder. Bu arada domates isabet edip suratında patlayan ve yumurta isabet edip suratında kırılanlar olur. Suratında yumurta kırılan, yüzünde domates patlayanın yanına yaklaşır ve kendisi para beklerken nasibine yumurta düştüğünü anlattıktan sonra, eğer karşılıklı anlaşır ve birbirlerinin suratlarını yalarlarsa, en azından menemen yemiş gibi olacaklarını söyler.

Bu hikayedeki olay, esmaların birbirleriyle karşılaşmalarında bazı etkileşimler olabileceğini anlatmaktadır.

Tüm esmalar insanda toplanır. Domates yer, mutlu oluruz; çay içer, mutlu oluruz; ne yersek, ne içersek mutlu oluruz. Ama sonuçta yiyip içtiklerimizin hepsi değişip insan olur, bizde toplanır. Böylece, isimleri değişmiş olur. Bu değişiklik sonucu biz de müsemma, yani isimlerin toplandığı yer oluruz. Sonra, bunlar tekrar dağılırlar.

Bu durum, alınan maddi ve manevi gıdaların vücutta de-

ğişik mertebelerden (işlemlerden) geçtikten sonra enerji veya tasavvufi tabiriyle melekûtiyet mertebesine terfi etmesi, bilahare insanın ihtiyaç ve isteklerini karşılar hale gelmesi demektir.

İnsanlar da, bunlar gibi birbirleriyle birleşip karışabilirlerse, birinin domatesi ile diğerinin yumurtası birleşip menemen haline gelir ve o menemenden her iki taraf ta istifade eder.

İnsanın, bir kitaptan zevk alması için sadece onu okuması yeterli değildir. Okuduklarını anlıyabiliyorsa, o zaman, o kitaptan hoşlanmış, zevk almış sayılır. İnsanın kendi kitabını okuması da böyledir. İnsan, okuduğunu ne kadar anlarsa, kendinden ve yaşantısından o kadar zevk almış olur. Onun için herkesin kendi kitabını okumayı öğrenmesi lazımdır.

İnsan denen bu kitap Allah tarafından yazılmış ve gönderilmiştir. Herkes kendi kitabını okuduğunda, o okuduklarının toplandığı yer Kur'an olur. "İnsan ve Kur'an ikiz kardeştir" denen durum budur.

Evvelce de söylediğimiz gibi, her insan Kur'an'dan bir harf, bir kelime, bir ayet, bir sure, bir cüz, belki de kitaptır. Çünkü, Kur'an'da *"Kendi kitabını oku, bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter"* <17-14> denmiştir. Bu okunanların tümünün toplanacağı kitap Kur'an'dır. Kur'an'ı hatmeden, insan-ı kâmildir. O zaman insan ve Kur'an ikiz kardeş olur. Bu duruma gelen bir insan, her şey ve herkesle iyi geçinmek zorundadır. Çünkü Kur'an'da lânet ve el kırma da dahil, her şey vardır.

İnsan, kemâle ermedikçe Kur'anı anlayamaz. Onu bilen insan olur, bilmeyen ise beşerdir ve yaptığı her şey maymun gibi bilenleri taklitten ibarettir.

Allah'la kul öz itibarıyla bir, göz bakımından ayrıdır. Allah, her insanda birer kitapla görünmüştür. Aklını kullananlar bu kitabı okuyup içinde ne olduğunu bilirler. Geri kalanlar ise rollerini tamamlayıp geri dönerler.

Aslında gelen ve giden diye bir şey yoktur. Kitabını okuyanlar bilirler ve hayat adı verilen rüyalarını iyi tabir eder,

iyi rüyalar görürler. Bu nedenle de daima tatlı yiyip tatlı konuşur, gönül yaparlar. Onun için hayatı daima güzelliklerle doldurmak lazımdır.

Biz aslında birer hiçten ibaretiz ama bir Hep vardır ve O, isterse bizde tecelli edip bize her istediğini yaptırır. İsterse yazdırır, isterse okutur, isterse söyletir. O Hep, görünmeyendir.

Gerçekte görünen hayal, görünmeyen asıldır. Görünen de O'dur ama arada mertebe farklılığı vardır. O, bizim beşduyumuzla algılama kapasitemizin üzerine çıktığı için yüksek mertebeleri göremiyor, gözümüzle göremediklerimizi düşünce gözümüzle görmeye çalışıyoruz. Rüyalarımız gibi düşüncelerimizin de iyi ve kötü olanları vardır. Nasıl rüyalarımızın iyi olanları yüksek mertebelere, kötü olanları da alt mertebelere aitse, düşüncelerimiz için de durum böyledir. Düşüncelerimizin de kesafetle ilgili olanları alt mertebelere, letafetle alakalı olanları üst mertebelere aittir. Kesafetten uzaklaştığımız oranda letafete dahil olur ve o âlemde ilerleriz. İşte, miraç denilen olay budur. Yükseklik fikir yüksekliğidir. Muhammed'in fikir yüksekliği, miracında o seviyeyi bulmuştur ki kendisi "Dur yâ Muhammed" hitabına muhatap olmuştur. İşte burası ulûhiyet âlemidir.

İnsanda fikir düzeyi yükseldikçe alt mertebeler unutulmaya başlanır ve insan ulûhiyete kadar uzanır. Sonunda da Mansur gibi "Enel Hakk" der. Bu duruma gelmiş kişiye artık her şey söyletilir ve yazdırılır.

Allah, her insana istidad-ı küllî'den az veya çok istidatla birlikte, kabiliyet (kabul edicilik) de vermiştir. İnsanın kabiliyetinin gelişimi, onun çalışmasına bağlıdır. İş başa düştüğünde her insan bazı şeyleri yapmasını öğrenir. Belki ilk yaptığında başarılı olamayacaktır ama zaman içinde başarı oranını artırır. O konuda istidadı olan, işi çok daha kolay öğrenir ve diğerlerinden daha iyi yapar ama diğerleri de çalışıp kabiliyetlerini geliştirdiklerinde, istidadı yüksek olan kadar başarılı olmasa bile pek de ondan geri kalmayacaktır. Bu da Allah'ın her şeyde var olduğunun delillerindendir.

İnsanın istidadı, istidat deryası yanında bir havuz gibidir. Fakat o havuz, istidat sahibi nazarında bir deryadır. Şems-i Tebrîzî'nin Mevlâna'ya "Muhammed mi büyüktür, yoksa Beyazıd-ı Bistâmî mi?" sorusunu yöneltip "Tabii Muhammed büyüktür" cevabını aldıktan sonra "Ama Muhammed, Allah'ım istidadımı artır dediği halde, Beyazıd, Benim şanım çok yücedir diyor. Bunu nasıl yorumlarsın?" diye sorusunun nedeni budur. Bu soruya Mevlâna'nın "Beyazıd'ınki Muhammed'inkinin yanında bir havuz gibi kalır ama o kendininkini görüp böyle zannetmiştir. Muhammed ise sonsuzluğunu bildiğinden öyle demiştir" diye cevap vermekle, yukardaki sözümüzü teyit etmiştir.

Peygamberimiz'in bu sözü, geçmişi silip sonsuzluğa uzanma arzusunu ifade etmektedir. Aslında istediği yine kendi ilmidir.

İşin aslına bakıldığında, Beyazıd'ın "Benim şanım pek yücedir" sözü sıfât âlemine ait bir söz değildir. Çünkü öyle olsaydı, o da Muhammed gibi sıfâtın sonsuzluğunu bilirdi. Beyazıd'ın sözü Zât mertebesinin ifadesidir ve "Enel Hakk" karşılığıdır. Hazret-i Muhammed ise olayı sıfât açısından, sıfat mertebesinden ele aldığı için bu sözüyle ilim sıfatının sonsuzluğunu anlatmak istemiştir.

Bu konuları anlatmak zor olduğu için biz işi basit tarafından ele alıp kişinin bir hiç olduğunu ve bu hiçlik aynasından Hep'in göründüğünü söylemek suretiyle işin içinden sıyrılmaya çalışıyoruz. Çünkü, tevhid bir insana başka türlü anlatılamaz. İnsanın tevhidi anlayabilmesi, ancak onun içinde yaşamasıyla mümkündür ki bunun yolu da Lâ'yı tam anlamıyla idrak etmekten geçer.

Ancak, şunu da unutmamak lazımdır, insan ne kadar gelişirse gelişsin, hiçbir zaman Allah olamaz. Allah'la ünsiyet edip O'na yakışır huylarla huylanır ve O'na layık işler işlerse, o zaman Allah'ın aynası olabilir. Böyle olabilmek için de tüm kötülüklerden arınıp Allah'a yakışır arı, duru bir hal almak ve özü ile sözü bir olmak gerekir. Öyle olanlar, Allah'ın aynadaki görüntüsü olabilirler. Bu görüntü çok güzeldir ama

o güzellik de dıştan belli olmaz, çünkü iç güzelliği halinde tezahür eder.

Zaten, insanın dış güzelliği geçicidir. İnsan ne kadar güzel olursa olsun, elli yıl sonra o güzelliğinden eser kalmayacaktır. Ama iç güzelliği devamlıdır ve zaman onu bozamaz.

En gelişmiş insan, Hazret-i Muhammed'tir. Kendisi, Allah'ın aynası olduğu ve Allah'ın her istediği kendisinden zuhur ettiği halde *"Ben de sizin gibi bir beşerim"* <41-6> demek suretiyle kulluğunu kabul etmiş ama daha sonra *"Bana ilâhımızın tek ilâh olduğu vahyolunuyor"* <41-6>, yani "Size de vahyolunuyor mu" demek suretiyle, diğer insanlardan farklı olduğunu belirtmiştir.

Bu farklılık kemâlât bakımındandır. Dışarıdan bakıldığında bir öğretim üyesi (mürşit) ile bir öğrenci (mürit) arasında yaratılış bakımından bir fark yoktur. Lakin bilgi düzeylerinin farklı oluşu birine mürşit, diğerine mürit dedirtir.

Her insanın ayrı bir mevkii vardır. Onu meydana getiren eczalar birbirinden ayrılacak ve kâinat olacaktır. Ama kâinat olacak olan bu vücut Hazret-i Peygambere aittir. Biz o kâinattaki vücudun bir kılı olabilmek için uğraşmalıyız. Çünkü *"Âlemlere rahmet"* <21-107> olan O'dur ve başka hiç kimse o mertebeye sahip olamaz.

İnsanda kemâlâtın hududunu belirleyen Hazret-i Peygamberdir. Çünkü, kendisi ulûhiyet âleminde Allah'ın aynası olduğu halde bu en üst mertebeden, en alt mertebe olan beşeriyet âlemine teşrif etmiştir. Kur'an'a ait vahiy de en üst mertebeden, yani kendinden, en alt mertebeye, yine kendine gelmiştir. Bu duruma göre Muhammed'in en üst mertebesi Allah'la konuşmasıyla da gösterdiği gibi ulûhiyete, en alt mertebesi ise beşeriyete uzanıyor demektir. Tabii, bu mertebeler kemâlât açısındandır. Böylece beşeriyetin birer ferdi olan bizim için de kemâlât hudutları belirlenmiş olmaktadır. Allah'ın insanlara vermiş olduğu akıl iyi kullanılırsa, tekâmülün üst hududuna kadar çıkabilecek, yani Muhammediyet'e vasıl olabilecek demektir ki bu konuya ileride akıl bahsinde daha geniş olarak yer verilecektir.

Onun için insan kendini hem yokun yoku, hem varın varı olarak görmelidir. İnsan hem iç, hem dış olduğu için her şeyi kendinde aramalıdır. Bunu yapabilen ve böylece insan durumuna gelenlerin gözünde para, pul, mal, mülk hiçbir anlam ifade etmez olur. Allah, her şeyden vazgeçmiş olan insanın hayatını düzene sokar ve böylelerine, onların kendilerine bakabileceklerinden çok daha iyi bakar.

İNSAN NASIL OLMALIDIR?

Kur'an, İncil ve Tevrat dahil, tüm din kitaplarında insanın değerli olduğu yazılıdır. Tabii, bu "Kur'an ve insan ikiz kardeştir" durumunda olan insandır. Diğerleri ancak bu duruma geldiklerinde değer kazanacaklardır. Çünkü onlar bu insanın ayna görüntüsü veya eski tabirle ma'kesi durumundadır. Suret olarak insandır ama henüz olgunlaşmadığı için içi boştur. Kemâle erdiği zaman insan haline gelecektir.

Olgunlaşabilmek için gerekli olan şey Hazret-i Peygamberdeki doksan dokuz esma-yı hüsnadan birini kapabilmektir. Bunu yapabilenler, O'nun "liva-ül hamd" adı verilen sancağının altında toplanmış olur ve ilelebed rahat ve huzur içinde yaşam sürer. Çünkü Allah için ölüm yoktur. O, daima Hayy'dır. Ölüm kullar içindir.

İnsanlık hayal âleminde yaşamak değil, kelimeyi bilip kendini soyutlayarak onun içinde yaşamaktır. "Ak Minare'den İsa inecek, Mehdi gelecek" gibi sözler hep rumuzdur, hayaldir. Bunların ne ifade ettiğini anlamak ve "dem bu demdir" deyip yakalanmış fırsatı değerlendirmek, ondan azami istifadeyi sağlamak gerekir. Çünkü o fırsat bir kere kaçırılırsa, bir daha ele geçmeyecektir.

İnsanın yarısı karanlık, yarısı aydınlıktır. Ten dediğimizde onun karanlık tarafını, kesafet veya nefsaniyetini, can dediğimizdeyse ruhunu, nurani veya aydınlık kısmını kast ederiz. Allah *"Semalar ve arzın nurudur"* <24-35>, yani hayr-ı mahz olduğu için bize, kendine, nura doğru gitmemizi emretmiştir. Bunu yapabilmemiz için *"Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır"* <5-16> ayetiyle, karanlıktan aydınlığa çıkartmak

suretiyle bize yardım ettiğini anlatmaktadır.

İnsanın içine bir şey doğduğunda, bunun karanlık âlemden mi, yoksa aydınlık âlemden mi geldiğini, Allah'ın içimize yerleştirdiği kalp göstermektedir.

İnsandaki nefis perdeleri, birer huy, birer renk, birer ahlaktır. Onun için yedi ana renge karşılık, yedi nefis mertebesi vardır. Nasıl bu yedi ana rengin karışımından saflığın temsilcisi olan beyaz ortaya çıkıyorsa, yedi nefsin birleşmesinden de nefs-i safiye meydana gelmektedir. İnsan için önemli olan hangi rengin, hangi âlemde meydana geldiğini kestirebilmektir.

Kişi, güzel bir âlemde yaşıyorsa, gönlü ilelebet memnundur. Ama geçici, mecazi bir güzellikte yaşıyorsa, o zaman, sonunda pişmanlık duyup "keşke yapmasaydım" diyecektir.

İsteklerimizin hangi âlemden geldiğini kestiremiyor ve hatalı kararlar veriyorsak, bu, bizim kalbimizin tam anlamıyla saf hale gelmemiş, hâlâ karanlık âlemdeki sıfatlarla kaplı olmasının sonucudur. Kalp âlemi, yavaş yavaş temizlendikçe aydınlanır ve insan da kararlarında daha isabetli davranmaya başlar.

Her ne yapsak fayda yok / Kalbimiz pâk olmadan
Saykal vur kalbe çabuk / Bu beden çâk olmadan

diyerek kastettiğim husus, bu âlemden gitmeden önce kalbin temizlenmesi gerektiğidir.

Kalbin temizlenmesi, kibir, haset, niza durumu, karşıdakini hor görme gibi kötü huyları atmak demektir. "Sayılmaz, tükenmez çerisi, askeri çoktur" diye nitelendirilen karanlık huylardan kurtulmak için güçlü bir pehlivan olmak gerekir. Bu durum A'mak-ı Hayal'de, gazap (öfke) pehlivan ile hilim (yumuşaklık) pehlivanın mücadelesi şeklinde anlatılmıştır. Öfkeli bir kimsenin karşısına yumuşaklıkla çıkıldığında, o kişi de zamanla yumuşayacak ve zararsız hale gelecektir. Eski insanlar bu durumu bir masalla anlatmışlardır.

Masala göre, bir memlekette herkesin çekindiği ve korktuğu bir kabadayı vardır. Bir gün kahvede onun sözü açıldığında, çelimsiz bir adam "Ben ondan korkmam" der. Bu söz

dönüp dolaşıp kabadayının kulağına gidince kabadayı "Ben ona gösteririm" diyerek ertesi gün o adamın bulunduğu kahvehaneye gelir. Sorar, adamı gösterirler. Doğru yanına seğirtip "Kalk bakalım oradan. Oraya ben oturacağım" der. Adam kalkar ve başka bir sandalyeye oturur. Kabadayı tekrar yanına gider ve yine "Kalk oradan, oraya ben oturacağım" der. Adam yine hiç ses çıkartmadan kalkıp bir başka yere oturur. Kabadayı bu hareketi birkaç kere daha tekrarladıktan ve adam da her seferinde itiraz etmeden kalkıp yer değiştirdikten sonra, kabadayı adama döner ve "Sende bu huy varken sen kimseden korkmazsın. En büyük kabadayı sensin" demek mecburiyetini hisseder.

Bu nedenle insan, zambak gibi kafasını dik tutacağına, menekşe gibi boyun eğmelidir. Allah da, günah işleyip tövbe eden ve bu yüzden başı daima eğik olan kulunu, hiç günah işlememiş, başı dik olan kulundan daha üstün tutar.

İnsanın kalbi temizse, yapan, çatan Hakk olduğu için o kişinin içinden geçen hemen oluverir. Bu durum "Ben ne istersem kâinat onu işler" cümlesinde ifadesini bulmuştur. Allah, temiz insanları daima korur. Zaman zaman böylelerinin kalbine de kötü düşünceler gelebilir ama bunlar, onun kendinden kaynaklanan düşünceler değil, etraftan yansıyan düşüncelerdir.

İnsanda yürek temizliğinin ilk şartı, karşıdaki ister fakir, ister çingene, ister Musevi, ister Hıristiyan, ister Müslüman olsun, Allah'ın yarattığı olduğu için onu asla hor görmemek ve insanlara kötü nazarla bakmadan yardım etmeye çalışmaktır. Karşımıza çıkan bu farklı görüntülerin bizim için kurbiyet nedeni olabilecek bir imtihan olmadığını kim bilebilir?

Bir insan için önemli olan şey hayır dua alabilmektir. Bunun için yaşlılara hiçbir zaman ihtiyar diye bakmamak, onlara Hakk diye bakmak gerekir. Yaşlıları sevmeyenler Allah'ı sevmiyorlar demektir. Bunun neden böyle olduğunu ilerki bahislerde izah edeceğiz.

Allah, insanı tekmil yarattığı için insan bu hatasız yara-

tılışının kıymetini bilip şükründen geri kalmamalıdır. Bunun için Allah'ın ipine yapışmak gerekir. Çünkü aklı veren O'dur. Aklın esas ucu Allah'tadır ama bir ucu da, adeta ışık huzmesi gibi bizdedir. Bizim sağlam ipe yapışmamız, bu bağlantıyı meyl-i iradî ile devam ettirmemizden başka bir şey değildir.

Herkes er veya geç aslına kavuşacağı için önemli ve makbul olan, bu işi mevt-i ihtiyarî ile bu dünyada yapmaktır. Mevt-i ihtiyarî kavramını anlayamadığı için intihara kalkışanlar bile vardır. Fakat, işin aslı, bunun fikir bazında gerçekleştirilmesidir. Bu konu ileride çok daha geniş olarak anlatılacaktır.

İnsan olmanın yolu "Olduğu gibi görünüp göründüğü gibi olmak"tan geçer. Her insanın kusuru vardır. Benim de var. Ben kâinatı lâmıyla, cimiyle severim. Çünkü cim kâinat, lâm ise onun özü olan akıldır.

Buraya kadar tarifini verdiğimiz insanın nasıl olması gerektiğine gelince, onun mutlaka içiyle, dışıyla aslına ve yaratılış amacına uygun, yani giyimiyle, kuşamıyla, makyajıyla, traşıyla, saçının taranmış olmasıyla, kısaca dış görünüşü dahil, her şeyiyle güzel ve temiz olması lazımdır. Bazılarının söylediği gibi "Ben içimi temizlemekten dışımı temizlemeye vakit bulamadım" sözü, çok istisnai haller dışında, bir mazeret olarak kabul edilemez. Eski devrin şartları böyle davranmayı bir dereceye kadar mazur göstermiş olsa bile günümüzde makbul değildir. Çünkü örnek alınması gereken, son derece saf ve temiz olan Nur-u Muhammedî olduğuna göre, günümüzde bilen, eğitilen bir insan mutlaka içiyle, dışıyla pırıl pırıl, tertemiz olmak zorundadır ki *"Nur üstünde nur"* <24-35> halini alsın...

İnsandan beklenen, her davranışını zamana ve zemine uydurabilmesidir. Örneğin, Arabistan'daki bir erkek entari giyiyorsa, bu giyinişi orada yadırganmaz. Ama aynı kılıkla İstanbul'da dolaşmaya kalkana yabancı gözüyle bakılır. Yabancı olmadığı bilindiği takdirdeyse, ya deli denir, ya da en azından yadırganır.

Keza, yaşlı kişilerin genç görünme hevesiyle hareket et-

meleri de böyledir. Onun için biz, ne aşırı gösterişe kaçmayı, ne de sadelikte aşırılığı tasvip ediyor, her şeyin orta düzende olmasını tavsiye ediyoruz. Çünkü bir terazinin orta noktası her iki kefenin ağırlık merkezidir ama bu noktada yük yoktur. Onun için orta düzende gidenler rahat eder, yük taşımazlar. Bu durum bir şirketin hesaplarına benzer. Gelir ve gideri ne kadar fazla olursa olsun, eğer şirketin gelir ve gider hesapları dengeliyse, o şirketin işleyişi sahibine yük olmaz. Gelir veya giderden birinin fazla çıkmasıysa problem yaratır ve şirket sahibine yük olmaya başlar.

Aynı şekilde, insanın nefes alıp verişinde hava, girdiği kolaylıkla dışarı çıkarılabiliyorsa mesele yoktur. Çünkü bu durumda biz nefes alıp verdiğimizin farkına bile varmayız. Ama giriş veya çıkıştan birinde bir mania (engel) varsa, o zaman, kişi hasta demektir ve sıkıntıdadır.

Allah, durgunluğu istemez. Burası hareket âlemi olduğundan hareket mutlaka olacaktır. Hareket iyi veya kötü olabilir ama iyi ve kötü hareket birlikte olamaz. Öyle olduğu takdirde, ikisi birbirini nötralize edip hareketsizliğe neden olur. Durgunluk ise bu âlemin sonu demektir.

Hareket ve çalışma temizliği getirir. Durgun suyla abdest alınmamasının nedeni, suyun hareketsizlik nedeniyle temizlenememiş olmasıdır. Hareket olacak ve olduğunda da, maddi veya manevi, bir yöne yönelmiş olacaktır. Maddi tarafa yönelmiş hareket madde zevkini, manevi tarafa yönelmiş hareket ise maneviyat zevkini arttırır. Öyle ya, aklı fikri dünyada olan bir kimsede mânâ zevki nasıl ortaya çıkabilir?

Mânâya yönelip dünya zevki azalmış olanlar, dıştan bakıldığında mahrum ve mahzun görünürler. Ama Allah *"Ben, benden ötürü kalbi kırık olanların yanındayım"* buyurduğu için onlarla olacaktır. İşte "rahmet yolu" denen de budur.

Dört başı mamur olan yegâne varlık Allah'tır. Onun için eski insanlar yeni ve güzel bir elbise giydiklerinde, bir tarafında ufak bir kusur oluşturup bu gerçeği daima hatırlar ve etraflarındakilere de hatırlatırlardı. Bu kusuru, bir nevi nazarlık olarak düşünürlerdi.

Onun için her zaman duamız, Allah'ın, insanı hiçbir zaman mânâ zevkinden ayırmaması içindir. Çünkü mânâ hurufat-ı âliyedendir ve o âlemin malıdır. Mânâ da, madde de insanda toplandığı için insan, berzah âlemindedir. Bu berzahın sonuna geldiğinde, mânâsıyla maddesi birbirinden ayrılacak ve her ikisi de kendi yoluna gidecektir. Bu konuya ilerde mânâ-madde bahsinde tekrar döneceğiz.

Mânâ ve madde gibi, pozitif ve negatif de insanda toplanmıştır. Onun için insan berzahtır. Ters yönde esen iki rüzgâr deniz üzerinde karşılaşıp birleşirse bir anafor oluşturur ve deniz yüzeyinde bir çukur meydana getirir. İnsandaki berzahiyet ise onun iki cami arasında beynamaz durumda kalması olarak tezahür eder ki bu iman ile inkâr çelişkisidir. Bu çelişki insanın günlük yaşamına kararsızlık olarak yansır. Yapsam mı, yapmasam mı, versem mi, vermesem mi, gitsem mi, gitmesem mi diye düşünüp bir türlü karar veremeyen insanların durumu budur. Karar verdikten sonra pişmanlık duyulması da berzahiyette oluşun sonucudur.

Her şey insanda mevcut olduğu için insan cesur olmalıdır. Zaten insanın korkması için bir neden yoktur. Bu konuda Mesnevi'de, ateşe atlayıp yanmadan karşıya geçen çocuğun annesine "Korkma, bak ben yanmadım, sen de atla" değiş hikâyesi vardır. İnsanın, iman ve Allah'a yaklaşma konusunda, bu hikâyedeki gibi ateşe atlaması gerekebilir. Allah için yapılan hiçbir şeyden insana zarar gelmez.

İnsan, bir karar verdiği zaman, o kararının sonuçlarına katlanacak cesareti kendinde bulabilmelidir. Aksi halde berzahiyetten kurtulamaz.

İnsan, bir şey yaparken daima Allah için yapmalıdır. Allah için çalışana zarar gelmez. Böylelerini yılan bile sokmaz. İnsan, Allah'ta yok olmalıdır. Böylelerini Allah, kanatlarının altına alır ve "çocuğum" diyerek benimseyip korur. O'nun koruduğuna kim zarar verebilir? İşte, Hıristiyanların "muhterem peder" veya "semavî peder" dedikleri nokta burasıdır. Çünkü insanın canı Allah'ın nurudur. Bu nurun kaynağına biz "canan" diyoruz. Can dediğimiz kendimizdeki nur, mutla-

ka canan denen kaynağına geri dönecektir. Aziz Dede'nin bir ilâhisinde

Senin nurun bana candır
Buna şekk ü gümanım yok

deyişinin nedeni budur ve bu hitabı Efendisi'ne yöneliktir. Çünkü, Efendi aynadır.

Mevlâna'nın "Beni, beni sevenlerin gönlünde arayın" sözü ve ölen peygamberler için "ümmetine munzam oldu" demesi de aynı mânânın farklı kelimelerle ifadesinden başka bir şey değildir. Çünkü ümmetine munzam oldu demek, sevdiklerinin gönlünde yaşıyor demektir. Ben de sizlerle yaşıyorum ve yaşamaya devam edeceğim. Tıpkı, sizin de bende yaşamanız ve bu müşterek yaşamla bir birlik oluşturuşumuz gibi...

İnsan, her iki âlemde de rahat olmak istiyorsa melek gibi latif, tatlı dilli, güler yüzlü, gönül yapıcı, güzelliğe koşup kötülükten kaçan bir kimse olmalıdır. Aksini yapıp "Hepsi Hakk" diyerek esrarkeşle esrar çekmek, tevhid ile bağdaşmaz. Çünkü Allah insana iyi ile kötüyü ayırması için akıl vermişir.

İnsanın her şeyi ayarlı ve belirli bir düzen içinde, yani yaratılışına uygun olmalıdır. Nasıl biraz ateşi yükseldiğinde veya tansiyonu düşüp yükseldiğinde hastalanıyorsa, sosyal yönüyle de, örneğin parasının fazla gelmesi ve onu kullanamaması kişinin hastalanması demektir. Onun bu hastalıktan kurtulma çaresini de yine Allah göstermiş ve kuluna ilerde daha teferruatlı olarak anlatacağımız, "zekât" denen bir ilacı kullanmasını önermiştir.

İnsan, ahlak düzeyi en yüksek, kemâlâtı en yüce, merteBu yaratılışının gereği olarak, dünyada da birbirine karşı be olarak Allah'a en yakışan bir canlı olarak yaratılmıştır. davranışı iyi olacaktır ki cennete layık olup oraya uyum sağlayabilsin. Zira cennetlikler böyledir. Bu uyumu sağlayamayanlar, kendilerini cehennemde bulacaklardır.

İNSANLAR ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Halk arasında sıklıkla kullanılan "Hiçbir şeyin yoksa tatlı dilin de mi yok" ve "İnsan, insanın ağusunu (sıkıntısını) alır" gibi sözler, insanın insana muhtaç ve insanın insan için teselli noktası olduğunu anlatmaktadır. İnsanlar cemiyette birlikte yaşayıp birlikte hareket ettikleri için birbirleriyle kaynaşmış durumdadırlar. Bu da yine Allah'ın öyle istemesinden ötürüdür.

İnsanların birbirlerini etkileyebilmeleri için, ilk anda, karşılarındaki üzerinde iyi bir intiba bırakmaları lazımdır. Kişiler arasındaki ilişki, genelde, bu ilk intiba ile başlar. Bu, Allah ile olan ilişkilerde de önemlidir.

Genelde, insanlar arasındaki etkileşimin pek farkına varılmaz ama bu, oldukça önemlidir. Bu etkileşime bir misal olarak, sağlıklı bir insana etrafındakilerin arka arkaya "Hasta gibi görünüyorsun, rengin solmuş, neyin var. Geçmiş olsun" gibi sözler söylediğini farz edelim. Bu kişi bir süre sonra acaba bende bir şey mi var diye şüphelenmeye ve daha sonra da kendini hasta hissetmeye başlayacaktır. Bu durum evvelden beri bilindiği için eski insanlar tarafından tedavi amacıyla da kullanılmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri Bergama'daki kadim tedavi merkezidir. Orada onar, on beşer adımlık aralıklarla açılmış delikler vardır. Hasta içeri alındığında, bu deliklerden birinin önüne getirilip bırakılır ve o delikten kendisine ab-ı hayatın bir sonraki delikte olduğu söylenirmiş. Hasta sürüne sürüne sonraki deliğe gittiğinde, oradan da aynı şey söylenir ve son deliğe kadar gidip oradaki suyu içmesi sağlanırmış. Hasta o suyu içince, derdinin orada kaldığı ve kendisinin içtiği sudan şifa bulduğu söylenirmiş. Bu telkinle hasta iyileşmiş olarak evine dönermiş. Son deliğe gelinceye kadar her delikte kendisine söylenen "Yürü ab-ı hayata kavuş" sözü, onda, sanki Tanrı'yla konuşuyormuş gibi bir etki yaparmış.

Bugün, hasta tedavisinde müziğin etkisi bilinmekte ve pek çok yerde kullanılmaktadır. Kullanıldığı yerlerde de en azından sakinleştirici tesirinden yararlanılmaktadır.

İnsanlar arasındaki etkileşimin en güzel örneklerinden biri de sohbetlerdir. Yola girip sohbet dinleyenler, mürşitlerinin etkisiyle gün be gün ilerlemeye başlarlar. Bu durum *"Allah'ın yardımıyla yeni kapılar açılır"* <61-13> denerek ifade edilmiştir.

İnsanlar kendilerini, kendilerine yaptıkları ters telkinlerle berbat ederler. Çünkü insanı üzen de, ferahlatan da yine insandır. Gam veren, insanlığını bilmediği için gam vermektedir. Sözü Hakk'a müteveccih olanlar daima, karşılarındakilere neşe ve huzur verirler. Allah'ın, kendini bilsin diye yaratmış olduğu insan, hiç karşısındakine sıkıntı verebilir mi? Ama eğer veriyorsa, Allah'ı bilmediğinden veriyordur. Çünkü Allah'ta, her şey gibi, sıkıntı ve ferahlık da vardır.

İnsan, kendini bilenlerle düşüp kalkarsa başı hoş olur ama kendini bilmeyenlerle düşüp kalkmaya başlarsa, o zaman, başı dertten kurtulmaz. İnsan bir kere kendini bildikten sonra, önceki, kendini bilmeyen muhitinden ve arkadaşlarından uzaklaşır. Zira, artık eskiden hoşlandığı hareket ve konuşmalar onu tatmin etmez, ona zevk vermez olmuştur.

Kendini bilmeyen insanlar, ömürleri kaç yıl olursa olsun, kuru bir yaprak misali rüzgârın önüne kapılıp gitmektedir. İçlerini doldurup olgunlaşanlarsa, kök salıp meyve verecekleri için, ufak tefek rüzgârlardan etkilenmezler. Çünkü bir meyvenin meyve oluş nedeni, sadece tadının güzelleşmesi değil, tohumunu olgunlaştırıp o tohumdan bir ağaç meydana gelmesini sağlamaktır. Meyvelerde tohum bulunması da, aslını ve neslini devam ettirmek içindir.

Öyle ya, Efendi beni yetiştirmeseydi, ben sizleri nasıl yetiştirebilirdim? O halde her tohum kendi meyvesini verip öyle gitmektedir.

İnsanın gözü her şeyi görür ama kendini görmez. İnsan eğildiği zaman elini, ayağını, karnını, bacaklarını görebilir ama esas görünmesi gereken ve kendini tanıtacak olan yüzünü, yani zâtını göremez. Onu gören akıl gözüdür. İnsan, akıl gözüyle kendini en ince teferruatına kadar görebilir. Hattâ kâinatı bir noktada toplamış olanlar, kalplerinde kâinatı bile

seyredebilirler. Çünkü, zaten, kâinat insandadır ve insan onun özetidir. Rüyalarımızda o zamana kadar görmediğimiz pek çok yeri görebilmemiz bunun delilidir. Böyle olduğu içindir ki ders verirken "Sen enfüssün, görünen âfaktır" diyoruz.

Ne enfüs, ne de âfak, tek başına bir bütün meydana getirebilir. Bütün, bu ikisinin birleşmesinden meydana gelir ki ona da "Hakk" denir. Kur'an'da *"Biz ayetlerimizi enfüste ve âfakta gösteririz ki onların Hakk olduğunu açıkça görüp anlayabilesiniz"* <41-53> denmesinin nedeni budur. Bunu anlatabilmek için bir şiirimizde

Hakk bilinmez ger okunsa bin kitap
Mutlaka mürşit gerek eyle şitab

demişiz. Ancak, bu anlatılanları burada lafla anlatıyoruz, hattâ sizi yine lafla davet ediyoruz. Siz de laf olarak biliyorsunuz ama yaşayamadığınız için bütün bu öğrendikleriniz yine lafta kalıyor...

Her insan bir aynadır. Ona bakan kendini görür. Karşısındakine bağırıp çağıran, onun dedikodusunu yapan veya onu beğenmeyenler, aslında kendilerine bağırıp çağırmakta, kendi dedikodularını yapmakta ve kendilerini beğenmemektedirler. Ehl-i marifet olanlar gerçeği bildiklerinden, başkalarına karışmaz ve karşılarındakine baktıklarında, onun kendilerini yansıttığını bildikleri için onda kendilerini görürler. Böylece *"Ateş azabından koru"* <2-201> duaları kabul olunduğu için dünyaları ve ahiretleri, cehennem azabından kurtulmuş olur.

Aynada görünenin eğri büğrü olması, genelde Kahkahalar Sarayı'ndaki aynalarda olduğu gibi, o aynanın eğri büğrü oluşundan kaynaklansa bile, görüntü yine bakana aittir ve kişi her baktığı aynada kendini, bir başkasındakinden daha farklı çarpıklıklarla görecektir. Eğer aynaya bakan insan kendini biliyorsa, o zaman görüntüdeki bozukluğun aynadan kaynaklandığını anlar ve sadece gülüp geçer. Çünkü o bilinci, onun aynayla ilgisini kesmiştir.

Evlilik de bir nevi ayna seçimi gibidir. Sondaki doğru aynayı bulan, mutlu olur. Eğri aynalardan birini seçense mut-

suzluğunu baştan garantilemiş gibidir.

İnsanlar beşeri ilişkilerinde daima dikkatli olmak zorundadırlar. Çünkü bir kimsenin gönlünü kırdıklarında, onun ne olduğunu bilmeleri mümkün değildir. Gönlü yanık birine çatar ve onu incitirlerse, o incittiklerinin ahı mutlaka incitecini tutar ve onun, yaptığına pişman olacak bir cezaya çarptırılmasına sebep olur. Sonuçta Allah, kulunu, kulu vasıtasıyla cezalandırmış olur. Zaten kul dediğimizin aslı Kendisi'dir ve her kul, mertebesine göre içten hâkim, dıştan mahkûmdur. Buradaki hakimiyet vasfı, kişinin mertebesine göre farklılık gösterir. Tıpkı askerlikteki rütbeler gibi... Onun için kimse "Benim mertebem yüksektir" diye havalara girmemeli, daima "El elden üstündür tâ arşa kadar" prensibini hatırında tutmalıdır.

İnsanlarla olan ilişkilerde her zaman mülâhazat hanesini aralık bırakmakta, yani bir açık kapı bırakmakta, fayda vardır. Bu ne demektir? "Mesafeyi iyi ayarlamak gerekir" demektir. Bir insanı çok fazla beğenmek, onun aykırı bir davranışı görüldüğünde insanı sükût-u hayale uğratır. Buna mukabil, hiç beğenilmeyen bir kişi de yaptığı bir hareketle insanı mahcup edebilir. Böyle olmasının nedeni, hiç kimsenin mutlak iyi veya mutlak kötü olmaması, en kötü denen insanda bile mutlaka nefha-yı ilâhisinden kaynaklanan bir iyilik damarı bulunmasıdır.

İnsanlar, cemiyetteki diğer hemcinslerini görüp kendilerini onlarla mukayeseye kalktıklarında "Niçin o öyle de, ben onun gibi değilim" sorusuna cevap aramaya başlarlar. Bu sorunun cevabını Allah *"Ben serptim"* demek suretiyle vermiştir. Bunun ne demek olduğunu ileride Nasip bahsinde anlatacağız.

Fatiha, açıklayıcı, miftah, anahtar demektir. Nasıl Fatiha Kur'an'ın başına konmuşsa, iki göz, iki kulak, iki burun deliği ve bir ağız olmak üzere yedi azadan oluşan insanın açıklayıcı veya kendini belirleyici kısmı da, insan kitabının başına konmuştur. Onun için insan, başsız yaşayamaz ve başına ne gelirse de, o başından, yaptığı açıklamalardan gelir.

Yaşta zaman, başta ise ân geçerli olduğu için, insan yaşta değil, başta yaşamalıdır. Çünkü insanı insan yapan yeri başıdır ve baştaki saçların her biri kâinattaki birer esmaya tekabül eder. "Cennette kökleri yukarda olan bir ağaç vardır" diye tarif ettikleri ağaç, insan ağacıdır. Onun için insan beyninin yapısı da buna uygun olarak yaratılmıştır.

Levh-i Mahfuz'un insandaki örneği beyindir. Bu nedenle ben işe kendimizden, hattâ bedensel, yani fiziksel tarafımızdan başladım. Metafiziksel yönden başlamadığım için, biz hayalle değil, hakikatla uğraşıyoruz.

Cim, bedene, lâm ise akla ait harfler olmasına rağmen, bunların ikisi de mim'e, yani Muhammediyete bağlıdır. Onun için Peygamberimiz, cim'i yönünden *"Ben de sizin gibi beşerim"* <41-6>, lâm'ı yönünden ise *"Benim öyle âlemlerim vardır ki oraya mukarreb melekler bile giremez"* buyurmuşlardır.

Cim ve lâm, yani beden ve akıl, insanda bir terazi oluşturur. İnsan hangi tarafa ağırlık verirse, terazinin ibresi o tarafa kayar.

İnsan, gelişi itibarıyla, lâm'dan cim'e indirilmiştir. Gerek insan hayatında, gerekse cemiyet hayatında, zaman zaman bu kefelerden birinin ağır bastığı görülür. Cemiyet hayatındaki ağırlık, daha uzun periyodlar halinde devam eder. Bir çağ gelir, pek çok eser sahibi veliyyullah yaşar, bir çağ gelir, insanlık maddi gelişime uğrar. Günümüzde daha ziyade uzay, bilgisayar vs. ile cim'in ağır bastığı çağ yaşanmaktadır. Bir süre sonra teknolojik gelişim duraksayacak ve toplum yine maneviyata yönelecektir.

İNSANIN DEĞERİ

İnsanın ne kadar değerli olduğu, emanet-i ilâhiyenin ona verilmesinden bellidir. Burada, cinsiyet ayırımı yapılmamıştır. Erkeğine Emin, dişisine Emine denmiştir. Bunlar, evvel ile ahir gibidir. Evveli Âdem, ahiri Havva olmuştur ve ikisi, bir elifin başı ile sonu gibidir. Elif birdir ama bir başı bir de sonu vardır.

İnsan çok değerlidir. Çünkü her canlı sadece kendini düşündüğü halde, insan kendinden başkasını da düşünüp onlara da faydalı olabilmektedir. Hele bir de öğretmen olursa...

Bir öğretmen, binlerce insan yetiştirdiği için çok çok daha makbuldür. İnsanın insan olabilmesi için aklı selim sahibi olup o akılla herkese ve bu arada kendine faydalı olması gerekir. O zaman kişi *"Nâsın hayırlısı nâsa faydalı olandır"* olur.

İnsanın değeri, kâinatta bulunduğu yeri de değerlendirmesinden bellidir. Çünkü, kâinatta insan bulunmayan yerin değeri yoktur. Kâbe... Hacılar ziyaret etmese ne mânâ ifade edecekti? Orayı kutsallaştıran insanlardır. Onun için insan, çevresine verdiği değere bakıp kendi değerini bilmeli ve bu değere layık olmaya çalışmalıdır.

Sıfât bahsinde anlattığımız gibi, Müderris'in ders verdiği kendi sıfâtı, yani kâinat, insan mertebesine gelinceye kadar çok ders çalışmıştır. Eğer anasır-ı erbaa çok çalışıp yorulmasa ve o gelişimi sağlamasaydı, bu tohum oluşur muydu?

Kâinatta hiçbir şey çalışmadan olmaz. Çalışmanın başı ise sevgidir, aşktır. Aşk olmazsa meşk (çalışma) olmaz. Meşki yaratan aşktır. Meşk, zuhur âleminde meleke kesbettirir.

Melekenin mimi şeddeli mimdir. Çünkü meleğin mimi, yani zuhur âlemindeki kuvveti, insanda tecelli ederek insanı melek-i azam haline getirmekte ve ona çalışmasının semeresini vermektedir.

En büyük melek insandır. İnsan tüm meleklerden daha büyüktür, çünkü Allah *"İnsanı güzel surette yarattık"* <95-4> dedikten sonra *"Âdem oğullarına mükerremiyet verdik"* <17-70> ifadesiyle de, insandan üstün bir şey yaratmadığını belirtip insanın yüceliğini pekiştirmektedir. Bu mükerremiyete sadece insan layık görülmüştür. Ama maalesef, görüyoruz ki insanlar bunun bilincinde olmadıkları için kavgayla, gürültüyle, harplerle vakit geçirmektedirler.

Bu nedenle insan *"İnsanı güzel surette yarattık"* <95-4> hükmünce yaratıldığını ispatlayabilmek için içinin dolu oldu-

ğunu göstermek zorundadır. Dıştan bakıldığında, her tane bir tohum gibi görünür ama gerçek tohum ekildiğinde, yerine kendini meydana getiren bitkinin yetişmesini sağladığı halde, olgunlaşmamış tohum bunu yapamaz. O zaman da içinin kof olduğu anlaşılır.

İnsana vahiy gelmesi, onun tohumunun içinin dolu olduğunu gösterir. Bu ancak, içi dolu olan tohum, içindekini dışarı çıkarabileceği için böyledir. İçsiz tohum mahsul vermez, toprakta çürüyüp gider. İçi dolu olan tohuma insan denir. Geri kalanlar da tohum gibi görünürler ama aslında, yoz tohumdurlar ve tıpkı kabak çiçekleri gibi açar ve solarlar.

Bir kabakta yüzlerce çiçek olur ama bunlardan sadece birinden kabak yetişir. Zaten, o kabak verecek çiçeğin altındaki kabak baştan itibaren görünür. Allah, onu diğerlerinden ayırmıştır. İşte, bizim tüm çabamız da o bir tane insan yetişsin diyedir. Çünkü o bir taneyi ektin mi, zamanla ondan binlerce başak çıkacak ve bir ulu harman oluşacaktır.

İnsan bedeninin anasır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan ibaret olduğu söylenmektedir. Bu dört unsur hava, su, toprak ve ateştir. Bunların cennetteki karşılığı ise bal, süt, şarap ve sudur. İnsanın dört unsurdan ibaret olduğunun söylenmesi anlatım kolaylığı doğurduğu için bu tabir günümüz mutasavvıflarınca da kullanılmaktadır. Bu tabir dolayısıyla, tasavvuf erbabını cehaletle itham etmek doğru değildir. Zira, onlar da kâinatta iki yüz civarında (halen 107'si tespit edilmiş) element olduğunu bilmektedirler.

İnsanların tüm hayatları boyunca yiyip içmelerinin amacı bir tohum meydana getirebilmektir. Bazı kimselerde böyle bir tohumun oluşmadığını veya oluşsa bile görevini yapamadığını görüyoruz. Bu durumda, yiyip içtikleri, sadece hayatlarını idame ettirmelerine yaramaktadır. Tohum oluşmamasının nedeni, bazen kişisel hastalıklar, bazen aşırı israf, bazen de bedensel anomalilerdir. Ancak her türlü tedaviye rağmen çocuk sahibi olamayanların "Böyle olmasında bir hayır vardır" diye düşünmeleri lazımdır.

Bir insanın içinin dolabilmesi için bedenini teşkil eden

milyarlarca hücrenin kapısının açılması lazımdır. Buna "zekâ kapılarının açılması denir" ve "Yâ Fettah" ile alakalıdır. Onun için kapılarının açılmasını isteyenler "Ey kapıları açan! Benim kapılarımı da hayırlısıyla aç" diyerek tam teslimiyete geçmelidirler. Böyle yapılmadan kapıların açılması beklenemez. Tabii, bu arada, çalışmak gerektiğini de unutmamak lazımdır. Çalışırken de asla harama yönelmeden, kimseye kötülük etmeden, gönül kırmadan, kendine yapılması istenmeyen hiçbir şeyi başkasına yapmadan, yapabileceğinin en iyisini vermek gerekir.

İnsanı, bedeninde yaşatan fikirdir. Vücudun rahat etmesi için fikrin selamette olması şarttır. Fikir selamette olmazsa, insana fayda yerine zarar bile verebilir. İnsana rahatlığı veren mânâdır, Allah'tır, Hakk'tır. Rahatı başka yerde aramamak lazımdır.

İlâhi fikirler hiç kimsenin malı değildir. Biz Hakk'ı kendimize bağladığımızın farkında olmadığımız gibi, kendi vücudumuzun esiri olduğumuzun da farkında değiliz.

İnsanın içinin boşluğu veya doluluğu konuşmasıyla belli olur. İçteki doluluk ifadesi olan niyet ve düşünceler, harf elbiseleri giyerek, kendine bir kılıf yapmaya başlar. Sonra, bunların birleşmesiyle kelime ve cümleler meydana gelir ve kişinin içini dışına çıkartır. Bu düşüncelerdeki birlik insanlar arasında gruplaşmalara neden olur. Dışarı vuran düşünceler, dolu bir insandan çıkmış olursa, bunlar karşısında bulunanda yerleşip,hayatiyet kazanır. Sözün canlı olarak kabul edilmesinin nedeni budur. "Nutkun canı var, tutmayana zararı var" sözü bu canlılığı anlatmak için söylenmiştir. Bu sözün "tutmayana zararı var" kısmı, tohumda öz olmasına rağmen, ekildiği tarlada bir bozukluk olduğunu ima eder ki bu konuya ilerde geniş olarak yer vereceğiz.

Bir insanı dış görünüşüyle değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü kişi dışardan çirkin göründüğü halde, içiyle çok güzel olabileceği gibi tersi de olabilir. Kişinin aslını ancak Allah bilebilir. Böyle olduğunu da Kur'an'da *"Zor görmüş olduğunuz ve ikrah ettiğiniz bir şey bazen sizin için hayır ola-*

bilir, sevdiğiniz bir şey de bazen sizin için kötü olur. Allah bilir, siz bilemezsiniz" <2-216> denmektedir. Bu durumda, hata yapmamak için her şeyi Allah'tan bilip kendini aradan sıyırmak lazımdır.

Allah'tan kötü bir şey zuhur etmeyeceğine göre, kişi kötü ef'alin kendinden olduğunu kabul etmelidir. "Hayır ve şer Allah'tandır" deniyor ama bu bir elektrik gibidir. İyi amaçla kullanılırsa faydalı, kötü amaçla kullanılırsa zararlı olur. İyiliğinin dokunması isteniyorsa, iyilik için kullanılmalıdır. İşte *"Salih amel işleyenler"* <2-277>, <4-173> tabiri bunu ifade eder. İnsan, daima iyi amel işlerse, ebediyyen cennette kalanlardan olabilir.

İnsanın ne olacağını önceden bilmek mümkün değildir. "Anneler neler doğuruyor" diyoruz. Evet, doğuruyorlar, çok büyük değerler doğuruyorlar ama bunları doğurdukları anda ne olacağını biliyorlar mı? Bilemiyorlar, çünkü "Gaybı Allah'tan gayrı bilen yoktur" hükmü vardır.

Bir insan için en korkulacak şey, kendini bir şey oldum zannetmektir. Olanın Hakk olduğunu ve kula ölmek yaraştığını hiçbir zaman akıldan çıkartmamak lazımdır. Bu kural salik için de geçerlidir, mürşit için de... Çünkü her zaman söylediğim gibi "El elden üstündür tâ arşa kadar"!..

İnsanın değeri, hatırasının, kendisi gittikten sonra da bu âlemde yaşamasıyla anlaşılır. Bunun için de kişinin hayattayken bir eser vermiş olması lazımdır. Bunun örnekleri pek çoktur. Örneğin, Mimar Sinan... O da bizim gibi bir insandı. Ama Süleymaniye'si, Selimiye'si, bir çok tekkeleri, su kemerleri, hamamları, kervansarayları ve köprüleriyle günümüzde halen anılmaktadır.

Keza, Mevlâna... Mesnevi'si, Divan-ı Kebir'i, Mektubat'ı ve diğer eserleriyle, sadece ülkemizde değil, Avrupa ve Amerika'da bile anılmakta ve her yıl Konya'da düzenlenen ihtifaline dünyanın dört bir tarafından insanlar gelmektedir.

Aynı şekilde Hazret-i Peygamber... Eseri olan Kur'an ile ortadadır. Hazret-i İsa İncil, Hazret-i Musa Tevrat'la daima anılmaktadır.

Bu eserleri onlara maddi veya manevi yönden veren Allah'tır. Kimine hüvezzahir esması iktizası olarak maddi yönden, kimine de hüvelbâtın esması iktizası olarak manevi yönden vermiştir.

Hüvezzahirin oluş nedeni, kemâlâtın meydana çıkmasıdır. İzhar içinse, ikilik (cemal-celal, iyi-kötü, cennet-cehennem, kadın-erkek, müspet-menfi vs.) gereklidir. O ikilikten Bir meydana gelecektir ki o Bir, en üstün mertebe, yani maşukluk, mahbubluk mertebesidir. Bu durumda âşık olan, Allah'tır. Allah, eseriyle övünmektedir. Eseri kimdir? O'ndan başka bir şey olamayacağına göre yine kendisidir. O makamda izhar-ı vücut etmiştir ve vücutta mevcut O'dur. O'nun vücutta mevcut olabilmesi için bir hayale ihtiyaç vardır ki bu hayali de kendisi en güzel şekilde tesviye edip adını "insan" koymuştur. İnsandan daha iyi tesviye edilmiş bir mahluk yoktur.

İnsanın güzeli, çirkini, güzelinin daha güzeli, çirkininin de daha çirkini vardır. Bu nedenle insan, hiçbir zaman kendi güzelliği, ilmi veya bir başka özelliği ile övünmemeli, her zaman kendinden üstün ve kendinden daha beterinin olacağını düşünerek "vusta" (orta) tabirini benimsemelidir.

Vusta tabirini Hazret-i Peygamber kullanmıştır. Kendileri bu tabiri *"Orta namazı"* <2-238> olarak kullanmak suretiyle, öncesinin ve sonrasının olduğunu anlatmışlardır. Vusta kelimesi, üst ile alt arasında köprü, yani berzah anlamı taşır. İnsan da kendini hep böyle görmelidir. Sık sık "El elden üstündür"deyişimizin nedeni budur. Burada insanın aklına "Bu durumunu benimseyen bir insan, daha üstün mertebelere çıkmaya çalışmamalı mıdır" sorusu takılır. Bunun cevabı "zevken çalışmalıdır" denerek verilebilir. Bu durum, bir onbaşının çavuş olmayı hayal etmesine benzer. Onbaşı vustayı bulmuştur. Çünkü altında er vardır, üstünde ise çavuş... Ama o, ortada olmasına rağmen, gönlü daha yükseklerde olmayı istediği için çavuş olmayı hayal edebilir. Terfi edip çavuş olursa, yine vustadadır, çünkü yine altında ve üstünde rütbeler ve o rütbelere sahip olanlar vardır.

En üstün rütbe reisicumhurluk olduğu halde o bile vustadadır. Çünkü onun üstünde de kesret, yani halk vardır ve o halk isterse, onu o makamdan indirebilir.

İnsan reisicumhur olduğunda ona, o makamda tek olduğu için "birdir" denebilir. Fakat tüm halkı temsil ettiği için "bindir" denmesi de mümkündür. Bu durum ileride göreceğimiz cem-ül cem mertebesindeki bir zât için de geçerlidir. Çünkü o mertebede bir ile bin aynı olmuştur. Bu nedenle bu duruma tasavvuf dilinde "şey-i Vahid" denir.

Allah, insanda bir kere tecelli eder. İnsanın yapması gereken de o tecelliden yararlanmasını bilmektir. Bu da ancak, mahviyet edip şirkten kurtulmakla mümkündür.

Allah her şeyi sevgiden yarattığı için insanlar arasındaki sevgi O'nu memnun eder. Zaten en büyük ibadet sevgidir. Ancak bunu bilmeyenleri de ayıplayıp küçük görmemek lazımdır. Allah'ın işine karışılmaz. Zira O isterse, bilmeyenlere de öğretip bilmediği için karşısındakini küçümseyenleri bir anda mahcup ediverir. Zaten Allah'ın işine karışıp "neden, niçin" demek, O'na kafa tutmakla eş anlamdadır ve şirktir. Bu konuya da ileride tekrar dönülüp daha geniş bilgi verilecektir.

İnsan, bu kalıbı buluncaya kadar kim bilir kaç bin, hattâ kaç milyon sene bu kâinata gelip yarı yoldan geri dönmüştür. Ama, maalesef, sonunda yine bu milyonlarca yılda bulabildiği kalıbın kıymetini bilemeyip onu heba etmektedir.

İNSANIN BEDENLE İLİŞKİSİ

Bazı kitaplarda "Allah, kâinatı cevher olarak yarattı. Ona bakınca hayâsından eriyip su haline geldi, aşkından kaynayıp kaya halini aldı. Onların parçalanmasıyla toprak ortaya çıktı. O topraktan da bitki, hayvan ve nihayet insan meydana geldi" diye yazılıdır. Darwin nazariyesi de bundan alınmadır ve insanın bedensel gelişimini izah eder. Sadece bedenden ibaret olmadığı için, bu izah tarzı, insanın ne olduğunu anlatmaktan acizdir. Çünkü insan evvelce de anlattığımız gibi *"Ben önce ruhu yarattım"*dadır ve yaratılışı,

kâinatın yaratılışından öncedir. Kâinat, sonradan insana bir elbise olarak yaratılmıştır. Darwin nazariyesi, bu elbisenin yaratılış teorisidir.

Beden adı verilen bu elbise, bizim yiyip içtiklerimizden ibarettir. Aldığımız gıdalar bize et, kemik olmakta yahut mevcut elbisenin eskiyen yerlerini tamirde kullanılmaktadır. Yani "geri dön" emri gelinceye kadar elbisemizi sağlam tutmaya yaramaktadır. İnsanı insan yapan can dediğimiz varlıkta ise, ölüm diye bir şey yoktur. O nedenle çok rahat bir şekilde ölenin arkasından "canı sağ olsun" dememiz mümkündür. Çünkü canı zaten sağdır ve aksini düşünmek ahireti inkâr anlamına gelir. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şunları bir kere daha tekrarlamakta fayda vardır: İnsan bir mânâdır, bir anlamdır. *"İnsanı yarattık"* <95-4> ayeti bu anlamın ifadesidir. Allah'la ünsiyet eden de bu anlamdır. Biz mânâ olarak geldik, yine mânâ olarak gideceğiz. Bedenimiz, bu mânânın muhafazası için oluşmuş bir kafesten ibarettir. Eğer itibar bedene olsaydı, insanlar sevdiklerini öldü diye mezara gönderirler miydi? Anlamı gittiğinde, bu bedenin hiçbir şey ifade etmediği, buradan da belli değil midir?

Keza, benim bedenimde ne vardır? İş benim söylediklerimdedir. Ama bu sözlerim dahi bir anlamın elbiselerinden ibarettir. Çünkü o anlamı söz elbisesi giydirmeden anlatmak mümkün değildir. Mânâyı size anlatabilmek için ona harf, kelime ve cümle elbiseleri giydirmek zorundayım. Eğer dilsiz olsaydım, o zaman da aynı mânâya hareket yahut işaret elbisesi giydirmek zorunda kalacaktım.

İnsan gibi, kâinatın esası da, Allah da birer mânâdır. Madde olarak görünen her şey bir elbiseden ibarettir. İnsan için *"Sonra onu aşağının aşağısına attık"* <95-5> denmiş olması, ona bu elbisenin giydirildiğini anlatmaktadır. Bu elbise de, o mânânın dondurulmuş halinden başka bir şey değildir ve sonunda yine dağılacak, yani neşrolacaktır. Neşrolduktan sonra tekrar, santimetre küpünde üç milyar hücre bulunan ejakülat kümesindeki bir sperm olarak, ana rahmindeki yumurta hücresiyle birleşerek bir zigot oluşturacak-

tır. Bu zigot, ana rahminde, her biri bir nefis mertebesine tekabül eden yedi erbain çıkarttıktan sonra, bebek olarak dünyaya gelecektir. Siz de, ben de hep böyle dünyaya gelmedik mi?

Ancak Allah, daha sonra bana bir mürşit ihsan etti. O, benden gayrı değildi. Bu mürşit vasıtasıyla anlamım haşroldu, şimdi de size neşroluyor. Ben burada bedenen haşrolmuş durumdayım. Manen ise neşrolmaktayım. Bu durum, ileride Haşır-Neşir bahsinde çok daha geniş bir şekilde anlatılacağı gibi, tıpkı, radyo dalgalarının bir anten vasıtasıyla neşredilmesine benzemektedir. Bu dalgalar nereye yayılıyor? Benim ahiret vücuduma... Bu yayılan mânâ zerrecikleri orada toplanıp bir ekranda görünecektir. Aynen Ankara'dan yapılan televizyon yayınının, buradaki bir televizyon alıcısında toplanması ve bir görüntü oluşturması gibi... Orada oluşacak görüntü, benim buradaki antenimden neşrettiğim görüntünün aynısı olacaktır. İşte "ahiret vücudu" denen şey budur. Buna "vücud-u müktesebe" de denir.

Vücud-u müktesebe iktisab edildiğinde (kazanıldığında) Allah isterse, o mânâ tekrar yeryüzünde görünür ki buna "menabir-üş şühûd" adı verilir. Yani ben şimdi minbere çıkmış ve sizi görüyor durumdayım. Bu durumda benim vücudum "mezahir-ül vücud", ruhum ise "menabir-üş şühûd"dur. Buralar işin ince noktalarıdır. Eğer saf ve temiz olursanız, Allah kapılarınızı açar ve bunların idrakine vardırır. Bunun kolaylaşması için "Ey halden hale geçiren Allah'ım, benim halimi de güzel bir hale tahvil et" diye istekte bulunmak gerekir. Burada "halden hale geçiren" yerine "kapıları açan", yahut "kalbi değiştiren" demek de mümkündür.

Vücud-u müktesebe, insanın bu dünyada yaptığı zikzaklarla, gidip gelmelerle dokuduğu halıdır. Bu halının nasıl dokunmuş olduğunu ve motiflerini insan öbür âlemde görecektir.

Esfele safiliyn bu âlemdir. Her şeyin tortusu nasıl dibe çökerse, insanın tortusu da beden olarak bu âlemde görünür hale gelmiştir. Bizler bedenimize insan nazarıyla baktığımız

için yanılıyoruz. Bu bedene "beşer" denir ve konuşan bir hayvandan ibarettir. Bundan dolayı yiyip içip üremekten ve bunları yapabilmek için de her türlü gayri meşru yola girmekten çekinmeyip, nereden gelip nereye gittiğini, yaptığının iyi mi, kötü mü olduğunu hiç düşünmeden gelişmiş bir maymun gibi yaşayıp gider. Bu arada kendisine öğretilenleri taklitle tekrarlayıp ezberlediği birkaç basit yasaktan kaçınmayı marifet sanar. Örneğin, faiz haramdır diye bankaya para yatırmaz, ama birbirini kandırmaktan ve kara parayı aklayıp yemekten çekinmez. Haram yiyip yüzü kara olanların, Allah'ın harim-i ismetine giremiyeceğini hiç aklına bile getirmez.

İnsan, iki şeyden müteşekkildir. Madde ve mânâ... Bunlardan madde "Lâ", mânâysa "İllâ"dır. Böyle olduğu içindir ki biz "Lâ ilâhe illallah"ı insanın kendisinde buldurmaya çalışıyoruz. Bunu nasıl yapmaya çalıştığımızı da ileriki bahislerde izah edeceğiz.

İnsan dediğimiz canlı, tüm latif âlemleri ve son olarak da anasır-ı erbaayı geçip bu âleme gelmiştir. Geçtiği âlemleri ve geldiği yeri bilmediği için hemcinslerine düşman olup çıkmış ve herkesle kavga eder olmuştur.

İnsanın insan olabilmesi için önce düşmanlıkları kaldırıp aslını bilmesi, sonra da yokluğunu idrak etmesi gerekir ki O'nun himayesi altına girip tevhidin zevkine varabilsin. Lîmaallah sırrına erip cennete giriş, ancak bundan sonra gerçekleşecektir.

İnsan dünyaya, önce bir tohum, bir sperm olarak gelmiştir. O spermin de genetik yapı itibarıyla XX ve XY kromozomları ihtiva eden iki türü vardır. XX yapısından olanlarından kız, XY olanlarından ise erkek çocuk dünyaya gelir. Ama her iki türü de on sekiz bin âlemi kendinde toplayan bir tohum olarak bilinmeli ve çocuğun erkeğini, kızını değil, hayırlısını istemelidir. Çünkü burada, cinsiyetin önemi yoktur.

İnsan, bu yönüyle incire benzetilir. Zira, onun içinde de her biri birer ağaç olabilecek binlerce çekirdek vardır. İncirdeki bu çekirdeklerin insandaki karşılığı spermlerdir. İnsanda bir santimetreküp ejakülatta üç milyar civarında sperm

olduğu bilinmektedir. Bu kadar bol oluşu, insanın tabiattan yok olmaması içindir.

İnsan, ceset itibarıyla, evvelce verdiğimiz deniz örneğindeki bir dalgadan ibarettir. Ama akıl itibarıyla, bu deryada sonsuza ulaşabilir.

Ceset dediğimiz dalga kırk, elli veya altmış yılda sahile ulaşır, çarpar ve geri dönüp tekrar denize karışır, denizde kaybolur. Böylece *"De ki: Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz"* <2-156> gerçekleşmiş olur. İnsan denen bu dalga, sahile vurup tekrar aslına dönünceye kadar haşırdayıp huşurdayarak ilerlerken, kendini, kendinin denizden olduğunu, yine o denize döneceğini, o denizin kendinin olmadığını, aslına bakılırsa kendinin hiçbir şey olmadığını bilir ve bu bilgiye uygun davranışlar gösterirse, rahata kavuşur.

Akıl ve can birer mânâdır. Beden ise maddedir. Allah, insandaki bu mânâları alıverirse, beden ne işe yarar?

Mânâ, Allah'ın eli, madde ise hamur olarak düşünülmelidir. Allah *"Ben insanın hamurunu iki elimle kırk gün yoğurdum"* demekle, insanı kırk gün düşünerek yarattığını anlatmaktadır.

Allah'ın eli, kullarının elidir. *"Eli olurum, benimle dokunur"* deyişi, "Yapmak istediğimi kulum vasıtasıyla yaparım" demektir. Allah'ın kulları vasıtasıyla görmesi de böyledir. Aynadan aynaya yansıyan görüntü sonunda O'na ulaşır.

Her insan, doğduktan sonra büyüyecek, olgunlaşacak, yaşlanacak ve ölecektir. İnsan bedeninde her an değişiklikler olmaktadır. Ama birbirine eklenip gittiği için biz bunların farkında olmuyoruz ve daima bir önceki halimizi benimsiyoruz. Bunun nedeni, kendi güzel taraflarımızı görmek istememizdir.

İnsan her ne kadar hoşlanmasa bile, er veya geç, çocukluk, delikanlılık, gençlik, olgunluk ve yaşlılık hallerinin birbirinden farklı olduğunu idrak edecektir.

İnsanın güzel yanlarını görmek istemesi tabiidir ama dinimizce en büyük günahlardan biri, kişinin kendini beğenmesi ve gururlanmasıdır. Allah'ın bunu bildirmesi de bir nevi ilâhi uyarıdır.

İnsanın kendine bakışı da farklıdır. Kimi halk diye bakıp içinde sadece mide, bağırsak var zannederken, kimi, kemâle erip Hakk diye bakar ve iç âleminde olanların yanında kâinatın bir hardal tanesi kadar kaldığını fark eder. Keza, kimi benim diye, kimi de senin diye bakar kendine... Bunlar hep insanın bakış açılarıdır. Ben, bu farklılığı belirtmek için bir ilâhimde *"Her bakış farklıdır bütün yüzlere"* diye yazmıştım. Bu bakışlarda önemli olan, kişinin zevki ve vicdanının rahat olup olmamasıdır.

Bu arada, insanda; doktorun da, eczanenin de bulunduğunu bir kere daha hatırlatmakta fayda vardır. Karaciğer, böbrek, dalak ve diğer organlar adeta başhekim durumundaki beynin kontrolü altında çalışan bir uzman hekimler grubu gibidir. Vücut bu işlevini tam olarak yerine getiremediği zaman, dışarıdaki bir doktora müracaat etmek gerekir.

Dışarıdaki doktorun da maddisi ve manevisi vardır. Psikiyatristler bir nevi manevi doktor sayılırlar. Hastayı ikna edip söylediklerine inandırarak, ona yaptıkları telkinlerle şifa verirler. Bunun yapabilmek için bazen hastanın dikkatini başka noktalara çekmeleri gerekebilir. Bu duruma örnek olarak şöyle bir vakadan bahsedilir: Devamlı karın ağrıları şikayetiyle doktor doktor dolaşan bir hastayı, son müracaat ettiği hekim bir psikiyatriste gönderir. Psikiyatrist hastayı muayene eder ve ona, karnında bir ur olduğunu, bu ur nedeniyle kırk günlük ömrü kaldığını, onun için boşu boşuna doktor doktor dolaşmamasını söyler. Hasta inanır ve evine gidip gün saymaya başlar. Aradan kırk gün geçip de ölmeyince, derhal psikiyatristine gider ve ona yanlış bir teşhisle kendisini bu kadar sıkıntıya sokuşunun hesabını sormaya kalkar. Bunun üzerine psikiyatrist onu karşısına alır ve bu süre içinde karnının ağrıyıp ağrımadığını sorar. Hasta ağrımadığını söyleyince, neden böyle bir yola saptığını anlatıp aslında bir hastalığı olmadığını, kendisini çok dinlediği için ağrıları olduğunu zannettiğini ve dikkati başka bir yöne çevrilince şikayetinin kaybolduğunu izah eder.

Onun için, en zor mesleklerden biri doktorluktur. Eğer

doktor maddi bilgisi kadar manevi ilimlerden de nasip almışsa, o doktorun tedavi edemeyeceği hasta çok azdır. Çünkü o maddi hekimliğine, Hakk'ın lütfuyla, bir de manevi hekimlik eklemiştir.

Kâinattan evvel yaratılmış olan insan, o âlemden, bir nur (zigot) olarak bu âleme gelinceye kadar milyonlarca, belki milyarlarca yıl boyunca pek çok âlemlerden geçmiştir. Bu geçişlerden sonra, ana rahminde kendisine hayat verilmesiyle yavaş yavaş bedeni oluşmaya başlamış ve dokuz ay on gün sonra bebek olarak bu dünyaya gelmiştir. Dünyaya geldikten sonra, önceleri dört ayakla yürümeye, emeklemeye başlamış, sonra kayyum esmasının mazhariyetiyle kıyam edip ayağa kalkmış, önceleri düşe kalka yürürken, sonra dengesini bulup doğru yürümesini öğrenmiştir. Aynı şekilde, önceleri sadece dinlerken, bir süre sonra konuşmayı da öğrenerek insan olmaya yüz tutmuştur. Daha sonra terbiye edilip gerçek insanlığa aday olduğunu göstermiştir ki bu konulara ileride insan terbiyesi bahsinde geniş olarak yer vereceğiz.

Biz, insan olarak beden ve aslı Nur-u Muhammedî olduğu halde ruh adı da verilen, Allah'ın nurunun feyzinden yaratıldığımız için bu nurumuz sabittir. Bizim bu nur etrafındaki hareketimiz, tıpkı dünyanın güneş etrafında dönüşüne benzer. Bu nedenle, kâh karanlıkta kalır, bedenimizle uğraşırız; kâh aydınlığa çıkar ve mânâ, yani ruh tarafımıza ağırlık veririz. Böylece gece ve gündüz bizde tecelli etmiş olur. Yaratılışımız beden ve ruhtan müteşekkil olduğu için bu durumu bir şiirimizde

Nur ile zulmetten yoğurmuşlar seni
Canını nur anla zulmet bu teni

diyerek özetlemiştim. Bunun daha da açık anlatımı "İnsanın beden karanlığından kurtulabilmesi için ilim nurundan istifade etmesi ve o nurla aydınlanması gerekir" şeklinde olabilir.

İnsanın vücudu bu ikilik âleminde bir hayalden, kendi hayalinden ibarettir. İnsan, aslını göremediği için gördüğü hayalini hakikat zannetmektedir. Tıpkı Allah'ı göremediği

için kâinatı gerçek zannettiği gibi... İnsan, ne zaman gördüğü bu hayalden vazgeçer ve geriye ondan bir şey bırakmazsa, o zaman geriye kalan Allah'tır. İnsanın biri iki görmesi şaşılığındandır. Şaşılıktan kurtulmanın da iki yolu vardır. Bunlardan biri şaşılığı düzeltmek, diğeri ise kendini yok etmektir. Lâ şaşılıktan kurtulma yoludur. Kurtuluşun habercisiyse İllâ'dır.

İnsan, maddeten çok küçüktür, adeta hiç mesabesindedir. Ama aynası parlar ve o aynaya, gerçek sahip olan Allah'ın nuru yansırsa, o küçücük insan öyle bir güneş halini alır ki gerçek güneş onun yanında sönük kalır. Bizim güzellik veya çirkinlik dediğimiz vasıflar, asılda değil, aslın örtüsündedir. Örtü güzel olursa "hicab-ı kibriya", çirkin olursa da "hicab-ı gaflet" diye isimlendirilir.

Hicab-ı kibriya, azamet-i ilâhi olduğu için kulun iki eli ve gücü o örtüyü açmaya yetmez. Ama örtünün aralıklarından bazı sızıntılar olur. Görünen güzellikler de o sızıntılardan başka bir şey değildir.

İnsan bedeni, Allah'ın hicab-ı kibriyasıdır (ululuk perdesidir). İnsanın Allah'ı görmesi bu perde nedeniyle imkânsızdır. Bu yüzden, Allah'a yaklaşma, ancak, dıştan ve sohbetlerle mümkün olabilmektedir ki bu da yavaş yavaş O'na karşı bir sevgi doğmasına yol açar.

İnsan bedeni, bir aynanın camı gibidir. Nasıl cam, tek başına ayna görevi yapamazsa, insan bedeni de tek başına Allah'a ayna olamaz. Onun ayna olabilmesi için, tıpkı cam gibi, sırra ihtiyaç vardır. Bu sır ise nurdur ve o da tek başına bir işe yaramaz. Onun da cama ihtiyacı vardır. Yani, cam ile sır birlikte aynayı meydana getirir ve o zaman üzerine vuran ışığı yansıtabilir. İşte, Allah'ın görülebilmesi için Muhammed aynasının gerekliliği bundan dolayıdır.

Allah kendini bilir. O'nun âleminde kendinden başka bir şey yoktur. Beşerin Allah hakkındaki bilgisi, Hazret-i Peygamberden öğrendiği kadardır. Bu durum Müslümanlarda böyle olduğu gibi, diğer tüm dinlerde de böyledir. Allah her din mensubuna gönderdiği peygamberler vasıtasıyla kendini

bildirmiştir. Gönderilen peygambere inananlar, Allah'a da inanmış ve O'nu bilmişlerdir. İnanmayanlarsa, sadece Allah'ın adını duymuş ama ne olduğunu bilmeden helâk olup gitmişlerdir.

Bedenimiz bize emanettir. Bu nedenle ona iyi bakmamız gerekir. Bu doğru... Ama bir hayvan bile sahibini bilip tanır ve onu bulabilirken, bize bir de akıl nuru verildiği halde, sahibimizi bilip tanıyamamamız, yapabileceğimiz en büyük hata olmayacak mıdır? Bu duruma düştüğümüzde hayvandan daha aşağı düşmüş olmayacak mıyız?

İnsanın sahibini bilip bulması, onun güneşinin doğması demektir ki bu gerçek anlamıyla bayramdır. Bu konu ileride çok daha geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Beden, evvelce de söylediğimiz gibi bir gölgedir. Güneş vurduğu anda gölge kaybolur ama o güneş önden veya arkadan gelirse, o zaman gölge uzar. Allah *"Gölgeyi uzatmıştır"* <25-45> demekle, şu kadar yıl yaşayacaktır mesajını vermektedir. Bedenin gölge olduğu buradayken bilinmese bile sonunda, asla ulaşıldığında, öğrenilecektir.

Allah *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* <50-16> dediğine ve her birimizde de şah damarı olduğuna göre, Allah parçalara mı ayrılmıştır? Asla ve haşa!.. Çünkü, O, güneş gibidir. Nasıl güneşin ışıkları odayı aydınlattığında "güneş geldi" diyorsak, bu da öyledir. Allah, füyuzatını, aynen güneş gibi, insanın kalbine verir. Füyuzat kalbe ulaştığında, insanın içinde bir kaynama başlar. Bu füyuzat fazla gelir de kaynama şiddetli olursa, bu kez insanın ağzından taşmaya başlar. İşte füyuzat ve sonucu budur. Allah, füyuzatını çektiği anda bu kaynama durur ve sıcaklık kaybolur... İnsan, bu varlık âleminde Allah'ın varlığıyla vardır. Allah'taki varlık "vacib-ül vücud", bizdeki ise "mümkün-ül vücud" diye adlandırılır.

Allah, yaratıcılık gücüyle önce kendini, sonra da celal ve cemal güçleri vasıtasıyla Âdem'i yaratmıştır. Kendini nasıl yarattığını bilmiyoruz ama Âdem'i kırk gün hamurunu yoğurarak yarattığını kendisi söylemektedir. Allah, Âdem'i anne-

siz, babasız, Havva'yı ise annesiz yaratmıştır. Kâinatta her şeyin bir karşılığı olduğu için Havva'nın karşılığı, babasız yaratılan İsa; Adem'in karşılığı da analı, babalı olan Hazret-i Peygamber ve biziz. Çünkü biz de analı, babalı yaratıldık.

Allah, insan bedenini simetrik yaratmıştır. İki göz, iki kulak vs. bunun delillerindendir. Ancak sonuçta bu ikiler birleşmiş olduğu için iki göz bir görür, iki kulak bir işitir. Bu birleştirme işi beyinde yapılmaktadır. Orada, mesela sarhoşluk gibi bir arıza olursa, o zaman, evvelce bir gören kişi çift görmeye başlamakta ve şaşılaşmaktadır. Allah ise şaşılığı makbul saymaz.

Bilgisizliklerinden dolayı biri iki görenler de, bu âlemde şaşı olarak kabul edilirler.

Allah insana, hem dünyayı, hem de ahireti görsün diye iki göz vermiştir. Önce dünyaya, sonra ahirete bakılacaktır. İnsan açken namaz kılamaz. *"Sofra ortadayken namaz kılınmaz"* hadisi bunu anlatmaktadır. Çünkü aç ve sağlığı yerinde olmayan insan, ne Allah'ı düşünebilir, ne de Peygamberi...

Cuma namazı şartları arasında sağlıklı olmanın bulunması da, yine aynı nedenden ötürüdür. O halde, sağlık her şeyin başında gelir. Bunun içinde bedensel sağlık kadar, ruhsal sağlık da vardır. Ruhsal sağlığı yerinde olmayan bir kimseye ilham gelir ve o kişi kendini toplayıp bir eser meydana getirebilir mi?

Allah, insanı manevi bir varlık olarak çok güzel surette yarattıktan sonra en aşağı âleme atıp kendini gizlemek için hayvani bir kalıp olan bu bedene sokmuştur.

Bu bedenin dahi, diğer hayvan bedenlerinden çok daha latif olduğunu görüyoruz. Cim olan bu bedenin me'vası (dış etkenlerden koruyucu tabakası) diğer hayvanlarınki gibi kürklü olmadığından, insan, dış etkenlerden örtünerek korunmak zorundadır.

İnsan bedensel olarak cim'dir, yani hayvandır. Allah "Ben hayvanı güzel surette yaratıp aşağının aşağısına attım" demediğine göre, insan olan ve güzel yaratılan, bu beden değil, onun içine gizlenmiş olan insandır.

Allah, bedeni verip içine insanı gizlediği zaman ona, bu kılıfını korumak için gerekli seviyedeki aklı, yani akl-ı maaşı da vermiştir. Çünkü insan, yaşamak için yemek, korunmak için de barınak bulmak ve giyinmek zorundadır.

Allah'ın bize hayvan elbisesi vermeyişinin nedeni, bizim insan oluşumuzdur. Zât çıplaktır. Hicab-ı kibriya olarak verilmiş olan bedeni dahi, Allah'ın varlığını örtmek için bizim saklamamız gerekiyor.

Vücudun bazı yerlerini Allah'ın kıllarla örtmüş olması yetmediği için, bizim bir daha örtmemiz gerektiğini, yine Allah, kendi koyduğu şeriatla bize öğretmektedir. Örtünmemiz Allah için değildir. O, her şeyimizle bizi bilmektedir. O, bizi soyunukken de, giyinikken de görüp bildiği için bizim örtünmemiz O'ndan değil, O'nun yarattıklarından saklanmamız içindir.

Halk arasında "Allah'tan utanan ayak tırnaklarını, kuldan utanan el tırnaklarını keser" diye bir söz vardır. Bunun nedeni, ayağı, üzerinde çorap olduğu için kulun göremiyor, buna karşılık Allah'ın görüyor olmasıdır. Burada Allah'ın görüyor olması, kulun, kendini biliyor olması demektir. Kişi kendinden, yani Zât'tan utandığı takdirde, tırnaklarını kesecektir.

Beden, insanın tecessüsüdür. Allah, bu hususta *"Siz bakmayın, tecessüs etmeyin, ben zaten bakıyorum"* <49-12> buyurmaktadır.

El tırnaklarının uzadığını herkes görür. Herkes dediğimiz ise hüvezzahir esması, sıfât yahut halktır. Halk, gördüğünü affetmez, karşısındakinin yüzüne vuruverir. İnsan, el tırnaklarını hüvezzahir esması olan halktan gizleyemeyeceği ve halkın tenkidinden kaçamayacağı için keser ki bu da sıfâttan çekinmek veya sıfâttan korkmak demektir.

İnsanın, insanı tanıma konusunda şaşırmasının nedeni, bedeni tanıyıp içindekini tanıyamamasıdır. Beden olarak görülüp değerlendirilen ne kusurlu beden yapısına sahip insanlar vardır ki onlar, eksik uzuvlarını, diğer sağlam uzuvlarıyla telafi etmişlerdir. Aralarında ayağını el yapıp ayağıyla re-

sim yapanlar dahi vardır. Ancak bunların hepsi birer alettir ve iş, o alette değil, o aleti kullanandadır. Ayağıyla resim yapana veya elleriyle yürüyene bu işleri yaptıran kimdir? Tabii, içlerinde bulunan...

Onun için önemli olan, o içtekini, o güzel yaratılanı bulup bulaşmış çirkinliklerden arıtarak, yaratılıştaki güzelliğine kavuşturabilmektir.

Görünen hayvandır. İnsan, görünmeyen iç âlemini insan yaptığı zaman insan olur. Aksi halde hayvanlıktan kurtulamaz.

Hicab-ı kibriya olan bu beden içindeki mevcudu gizlediği için, biz bedene bakıp hepsine "insan" diyor ve aldanıyoruz...

Onun için bizim yapmamız gereken şey, madem ki bu âleme bu surette geldik, suretimize layık olmaya ve o sureti olması gerektiği gibi, yani insan olarak sahibine teslim etmeye çalışmaktır. Bunu yapabildiğimiz zaman emanete hıyanet etmemiş, insan olarak gelip insan olarak gitmiş oluruz. İnsanın ahiret elbisesini meydana getirecek olan iç âlemi olduğu için, tüm çabamız iç âlemimizi insan yapmaya yönelmelidir.

Bir insan için farz olan şey kendine bakmaktır. Kendine bakan, kendine acıyan, kâinata da bakar ve ona da acır. Kendine bakmayanın, ne kendine faydası olur, ne de kâinata... Onun için "Her şey insanın kendindedir" diyoruz.

Farzdan sonra vacip gelir. Vacip, çoluğa, çocuğa bakmaktır. Eğer bakılmazsa yuva, yani namaz bozulur. Burada secde-i sehv yapılırsa, yani karı veya koca, hatasını fark edip özür dilerse, o zaman namaz kurtulur, bozulmaz.

Vacipten sonra sünnet gelir. Sünnet, hısım, akraba ve yakınlara bakmaktır. Bu da sünnet-i müekkede (yakınlar) ve sünnet-i gayrı müekkede (daha uzak akraba ve hısımlar) diye ikiye ayrılır.

Bunlardan sonra ise müstahap gelir. Yani fakire, fukaraya yardım... Bunu yapmayan günaha girmez ama yapan, sevap kazanır.

Burada farz olan Ben, yani Hakk'tır. Hakk, önce kendini hakketmiştir ki burasının cem noktası olduğunu öğrendik.

Bundan sonra mertebe mertebe halka inilir. Pek iyi, bu arada şeytan ne oldu? Ne olacak, cem'e gelinceye kadar zaten yok edilmiş, şeytanlıktan çıkarılmıştı.

Allah, her şeyi güzel yaratmıştır. Yarattıklarına nurunun vurmasıyla oluşan, gölgedir. Çirkin olan da bu gölgedir. İnsan da böyledir. Beden ruhun gölgesinden ibarettir. Görünen, gölge olan bu bedendir. Asıl, görünmediği için, insan da kendini göremez. Görmek için aynaya bakması gerekir. Ancak aynada gördüğü de asıl değil, yine gölgesidir. Onun için, zaman zaman çirkinliklerle karşılaşılır.

İnsanlar arasındaki üstünlük, sıfat açısındandır. Zâti açıdan Allah'ın kime ne verdiği bilinemediği için, insanları bu yönden değerlendirmek mümkün değildir. O, ne kadarını gösterirse, ancak o kadarı bilinebilir.

Allah'tan korkulmaz, çünkü o, daima insanın kendisiyle beraber olduğu için onu affeder. Ama sıfât durumunda olup daima insanın karşısında duran, insanın kendinden ayrı zannettiği halktan, korkulur. Kişi, ne zaman sıfâtın da kendinin olduğunu idrak eder, yani tevhidi bulursa, o zaman, bu korkusu kaybolur.